

ŽIDÉ A ŽIDOVSTVÍ
V ČESKÉ LITERATUŘE
19. STOLETÍ

II

Oskar Donath

Městská knihovna v Praze

půjčuje

knihy, audioknihy,
obrazy, deskové hry...

nabízí prostory pro

samostatné studium,
skupinová setkání,
přednášky, konference...

pořádá

autorská čtení, přednášky,
koncerty, filmové projekce,
akce pro děti...

poskytuje online služby

e-knihy, digitalizované dokumenty,
přednášky, kurzy...

podporuje tvoření v kreativních dílnách

DOK16 pro práci se dřevem a papírem
Atelier pro šití a vyšívání

Suterén pro 3D tisk, knižní vazbu, kaligrafii a pyrografii

mlp.cz
e-knihovna.cz
knihovna@mlp.cz
facebook.com/knihovna

Židé a židovství
v české literatuře
19. a 20. století

Díl II

Od J. Vrchlického
do doby přítomné

Oskar Donath

Znění tohoto textu vychází z díla [Židé a židovství v české literatuře 19. a 20. století. Díl II](#) tak, jak bylo vydáno nákladem autora v Brně v roce 1930.

Text díla (Oskar Donath: Židé a židovství v české literatuře 19. století II), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), není vázán autorskými právy.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uvedte autora-Neužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česko](#).

Verze 1.0 z 18. 10. 2024.

OBSAH

Úvod	11
------------	----

I

Poezie lyrická, epická a dramatická	17
Poezie	17
Epigoni Vrchlického	17
Josef Svatopluk Machar	25
Petr Bezruč	61
Viktor Dyk	67
Antonín Sova	70
Stanislav Kostka Neumann	73
Jan Opolský	74
Otakar Labenský	75
Drama	76
Petr Fingal	77
Stanislav Lom	79
Gustav Toužil	81
Jan Leopold Brokeš	83
František Věnceslav Jeřábek	84
Josef Till	88
František Ferdinand Šamberk	91
Antonín Lokay	92
Ladislav Stroupežnický	92
Emil Tréval	93
Jaroslav Hilbert	94

II

Biblický a historický román, světová válka	96
Biblický román	96
Rudolf Richard Hofmeister	96
Emil Tréval	100
Historický román	101
Alois Jirásek	101
Zikmund Winter	132
František Adolf Šubert	146
František Khol	150
Karel de Wetter	154
Karel Škába	160
František Josef Čečetka	161
Karel Leger	163
Václav Beneš Šumavský	165
Josef Veselý	167
Jan Lier	169
Arne Novák	170
Josef Deograd Konrád	170
Světová válka	173
Rudolf Medek	173
Benjamin Klička	176

III

Venkovský a maloměstský román	179
Ferdinand Schulz	179
Václav Kosmák	182
Jan Vyhlídal	189
František Srbený	190
Jan Herben	193

Alois Mrštík	200
Vilém Mrštík	204
Viktor Kamil Jeřábek	206
Josef Holeček	209
Jan Klecanda	217
Jindřich Šimon Baar	220
Vladislav Vančura	221
Emil Vachek	222
Jan Vrba	235
Bohdan Jelínek	237
Karel Matěj Čapek-Chod	237
Karel Klostermann	244
Gabriela Preissová	263
Tomáš Garrigue Masaryk	267
Karel Šípek	267
Ignát Herrmann	275
Rudolf Jaroslav Kronbauer	276
Gustav Roger Opočenský	277
Otomar Schäfer	278
Jan Lier	278
Josef Ladislav Turnovský	279
Václav Beneš Šumavský	279
Čeněk Kramoliš	280
Tereza Nováková	283
Božena Benešová	284
Věra Vášová	285
Vojtěch Mixa	286
Stanislav Jarkovský	287
Růžena Svobodová	290
Karel Šarlih	291

IV

Sociální román, polští Židé, Palestina	293
Sociální román	293
František Sokol-Tůma	293
Anna Marie Tilschové	300
Josef Náměstek	305
Josef Merhaut	307
Antal Stašek	308
Emil Vachek	311
Marie Majerová	311
Eduard Bass	314
Václav Štech	317
Polští Židé	322
Jan Evangelista Kosina	322
Jaroslav Hašek	325
Josef Dýma	325
Josef Kopta	326
Palestina	329
Josef Chmelíček	329
František Xaver Kryštůfek	330
Jaroslav Petrbok	332
Viktor Mussik	336

V

Účast Židů na české literatuře	338
Českožidovský kalendář, obřadní a školní knihy židovsko-české	338
Českožidovské listy	341
Rozvoj	347
Sionistický tisk	356

Židovský kalendář	361
Čeští spisovatelé Židé	363
Karel Fischer	364
Viktor Vohryzek	368
Dr. Bohdan Klineberger	378
Dr. Eduard Lederer	381
Dr. Jindřich Kohn	399
Vojtěch Rakous	408
Max Lederer	414
Egon Hostovský	417
Karel Poláček	417
Robert Saudek	423
František Gellner	428
Rudolf Illový	443
Josef Rosenzweig-Moir	444
Richard Weiner	444
Otokar Fischer	464
František Gottlieb	483
František Langer	486
Resumé	501
Ediční poznámka	510

A tak tedy odevzdávám svou knihu¹ veřejnosti s přáním, aby v ní čtenář s tímž zájmem četl, s jakým zájmem a s jakou láskou já jsem o ní pracoval. Jest mi milou povinností děkovati správám zdejších knihoven, a to knihovny univerzitní, městské a knihovny slovanského semináře Masarykovy univerzity za neobyčejnou ochotu, již mi projevily *rychlým* zapůjčováním potřebných knih, panu prof. Arne Novákovi za rady mně poskytnuté a velkolóži pro Československou republiku Bnai Brith, jež této publikaci věnovala příspěvek z Ehrmannova fondu na podporu vědeckých prací.

V Brně v říjnu 1929

O. Donath

---

1 O témž tématě napsal H. Waidhas článek „*Die neuere tschechische Literatur in ihrer Stellung zu den Juden*“ ve „*Slavistische Studien, Franz Spina zum sechzigsten Geburtstag, von seinen Schülern gewidmet*“, str. 148–173. Ale pojednání páně Waidhasovo je kusé a nepodává dostatečného obrazu o věci v nadpise vytčené.

Úvod

Jedna z nejčastějších výtek činěných Židům v české literatuře antisemitské jest jejich němectví, jejich činnost germanizátorská; nepřilnuli prý tak upřímně k lidu, s nímž žijí, jako jejich souvěrci v jiných zemích, nýbrž nadřžují němectví, stávají se jeho oporou atd. Snad by ti, kteří tyto výtky činili, nebyli Židy tak příkře odsuzovali, kdyby byli hlouběji uvažovali o příčinách, které kulturní asimilaci Židů k českému národu překážely, a kdyby si byli uvědomili, jak česká veřejnost často sama sblížení bránila. Od Židů bývalo žádáno příliš rychlé přeorientování, jaké při jejich dlouhé, historicky odůvodněné německé tradici ani nebylo možné.

V době předbělohorské užívali ještě pražští Židé ve svých styčích s křesťany z valné části jazyka českého a pražské ghetto nabývalo aspoň zdánlivě charakteru českého. V době pobělohorské stala se dorozumivacím jazykem s křesťanským okolím němčina. Mezi sebou užívali Židé žargonu, německo-židovskými hebraismy a slavismy silně prostoupené řeči, jejíž obraz se nám nejlépe zachoval v dopisech pražských Židů vídeňským Židům z roku 1619 (viz A. Landau und B. Wachstein: „Jüdische Privatbriefe aus dem Jahre 1619“, Vídeň 1911); ve vědeckých dílech užíváno bylo hebrejštiny.

Takový byl stav až do doby císaře Josefa II., jehož germanizátorské činnosti Židé podlehli stejně jako národ český, snad ještě snáze, poněvadž žargon jim usnadňoval znalost němčiny. Císař Josef II. zavedl do židovských škol němčinu jako jazyk vyučovací, matriky dal vésti jen po německu a nařídil Židům pod přísným trestem, aby přijali německá jména. A Židé se rádi podrobovali císařským naří-

zením, poněvadž v liberálním mocnáři, jenž tolerančním patentem udělil náboženskou svobodu, jim zjednal přístup do středních a vysokých škol a jim dovolil usazovati se v městech, viděli osvoboditele od nejtěžších pout ghetta. Němectví zdálo se jim býti ztělesněním vši snášenlivosti a německý jazyk a německá kultura mostem k ní. Význam němčiny pocítovali Židé, odkázaní na obchod, tím více, poněvadž se všechen obchod a průmysl nacházel v německých rukou. Když byla Židům roku 1848 udělena rovnoprávnost, dostávalo se jim, jako Němcům, snadnějšího přístupu do společnosti, než kdyby se byli hlásili k češtví; tvořili Čechem v městech ještě dlouho nižší vrstvu společenskou. Německé úřadování v městech a na panstvích umožňovalo Židům přímý styk s úřady a znalost jazyka německého jim dodávala duševní a sociální převahy nad českým sedlákem. Že Židé v letech padesátých (v době nového absolutismu) před úřady pokorou zmírali a jim při jejich germanizátorské činnosti byli i rádi nápomocni, nelze jim vyčítati ve zlé, uvážíme-li, jak se po tisíciletém ujařmení chvěli o svobodu sotva nabytou a jak byli na úřadech závislí. Při vši náklonnosti k německé řeči nelze u židovských mas do padesátých let minulého století mluvit o německo-národním uvědomění. Jejich sevření v ghettě, jejich společenské odloučení od křesťanského světa udržovaly a utužovaly jejich uvědomění židovské. Poměry se změnily v letech šedesátých. Tehdy nacházeli se Židé v českých zemích úplně ve vleku německo-liberální strany, v Rakousku neobmezeně vládnoucí, zatímco národní uvědomění českého lidu nabývalo velikého rozšíření a veliké intenzity.

Jako kdysi císař Josef naklonil si i liberalismus Židy, přivodiv jejich úplnou emancipaci od dřívějších obmezení. Odvrátiv je od konzervativní tehdy politiky české, zdržoval je po dlouhá léta od češtví a využíval jich pro své cíle německo-národní. Německy vychovaní Židé tvořili s německými úředníky, německými

obchodníky a průmyslníky (mnohdy českými renegáty) německé jádro města a pomáhali udržovati jeho německý ráz. K vládnoucí německoliberalní straně poutala Židy okolnost, že v ní viděli vrchol svobodomyšlnosti a občanské snášenlivosti. Za éry německoliberalní politiky dostávalo se Židům nejen úplné volnosti v obchodě, nýbrž i společenských poct posud neslýchaných. A její přednosti byly Židům vštěpovány jejich novinami, zatímco česká žurnalistika Židy jako nositele němectví co nejostřeji potírala, nepátrajíc po příčinách toho zjevu, nýbrž vidíc jen účinek.

A tak došlo k přizpůsobení a přilnutí Židů k českému národu hodně pozdě. Teprve v sedmdesátých letech minulého století začalo klíčiti sémě, které před rokem 1848 Siegfriedem Kapperem uloženo bylo do české půdy. Roku 1876 ustavuje se *Spolek českých akademiků Židů*, jenž si obírá za úkol „šířiti lásku k vlasti a mateřskému jazyku mezi Židy“ a jenž svou snahou po sblížení Židů se vším duševním životem českým usiluje především o asimilaci kulturní. Roku 1884 vzniká *Or Tomid*, spolek pro zavedení češtiny do židovské bohoslužby, roku 1893, kdy se v Praze a po venkově byla ustavila celá řada českožidovských spolků, dochází k založení *Národní jednoty českožidovské*, které již nejde jen o asimilaci národní, nýbrž i společenskou, sociální a politickou. Čeští Židé příslušeli velikou většinou ke straně mladočeské, jejímž heslem byly svobodomyšlnost, rovnost a bratrství, ale její liberalismus byl od českých Židů přeceňován. Vystřízlivění dostavilo se roku 1897, kdy po pádu ministerstva Badeniho došlo k protižidovským bouřím v Praze i na českém a moravském venkově. Přišla Polná a mladočeská strana se zvrhla ve stranu krajně antisemitskou. Čeští Židé ji opouštějí a dávají se do liberálního tábora realistického a sociálnědemokratického. Rok 1897 a hilsneriáda se zapomínají, český antisemitismus vystřízlivěl, horečka protižidovská se značně umírnila a český

člověk považuje tento stav za známku pokrokovosti. Přichází válka a doba převratová. Antisemitismus propukne stejnou měrou jako v době polenské, Židé jsou obviňováni, že uráželi za války český národ, že denuncovali rakouským úřadům české lidi – ojedinělé případy, které se dosti často přiházivaly i u Nežidů, byly zevšeobecnovány – že zdražovali potraviny atd. Antisemitismus vlivem hlavy státu a několika rozvážných politiků pozbývá však brzy svého ostří a uchyluje se do několika málo politických stran. Od vlády dostává se Židům československým svobody a rovnoprávnosti, kterých jim mohou Židé jiných států záviděti.

Českožidovství vznikl na počátku tohoto století vážný sok v *sionismu*. Sionismus, jehož heslem bylo obrození židovského národa a zřízení židovské domoviny v Palestině, vyvolán byl roku 1896 vídeňským spisovatelem Theodorem Herzlem a šířil se na obratu století 19. a 20. bleskurychle po Rakousku a mimo Rakousko tam, kde Židé žili ve větších masách, např. v Polsku, Rusku a Rumunsku. (Na Rusi existovalo již obdobné hnutí, tzv. Choveve-sionismus.) Nositeli Herzlových idejí byli z počátku, jako širitelé všech ideálních hnutí, studenti a jimi dostal se sionismus i do oblastí českých. Na Moravě, jejíž židovští synové studovali skoro výhradně ve Vídni, zakotvil dříve a pevněji než v Čechách. V Praze začal se sionismus uplatňovati teprve působením spolku židovských akademiků Bar Kochba okolo roku 1908. Spolek ten, jenž ovlivňoval ideové úsilí ve světovém sionismu – není náhoda, že Martin Buber proslovil své „Tři řeči o židovství“ ve spolku Bar Kochba – smí se honositi, že jeho členové (např. Hugo Bergmann, Viktor Kellner, Hugo a Leo Herrmannové, Robert Weltsch, Hanuš Kohn, Ang. Goldstein, Oskar Epstein aj.) dnes stojí na nejčelnějších a nejodpovědnějších místech světového hnutí sionistického. Sionismus vnikal v Praze z počátku jen do prostředí německožidovského, ale znenáhla razil si cestu i do pražských židov-

ských kruhů česky orientovaných a na český venkov. Šiřiteli jeho byli opět studenti. Roku 1909 založilo několik členů spolku Bar Kochba (posluchačů českých vysokých škol v Praze) spolek židovských akademiků Židů Theodor Herzl, jenž přednáškami, pozoruhodnými publikacemi a výchovou dorostu doposud blahodárně působí pro šíření a upevnění sionismu v českém kraji. V Brně ustavil se po zřízení Masarykovy univerzity bratrský spolek pražských herzliánů.

Snad nebude od místa povšimnouti si, jaké stanovisko zaujímal a zaujímá český inteligent jako představitel českého národa vůči Židovstvu českému, ať již českožidovskému, nebo sionistickému. Byli muži, již sympatizovali s hnutím českožidovským, očekávající od něho posilu pro český národ. Mohli bychom jich od Nebeského přes Vrchlického až do Jiráska napočítati dlouhou řadu a potřebovali bychom jen nahlédnouti do Českožidovského kalendáře, abychom se přesvědčili, kolik nežidovských spisovatelů do něho přispívalo.

Sionistické hnutí je posud v české veřejnosti příliš málo známo, a ještě méně pochopeno, než aby se mu dostalo z řad českého vzdělanstva většího počtu přátel. Zde však neváží počet, nýbrž osobnosti. Pan prezident Masaryk nescílněkráté projevil ve spisech a řečech svou sympatii k sionismu (viz mou brožuru „Masaryk und das Judentum“) a nejsilněji ji zdůraznil svou cestou do Palestiny. Profesor filozofie Fr. Krejčí zavrhuje asimilaci z důvodů mravních a jest toho názoru, že povinnost zachovati svůj národ platí i pro Židy. I Machar, jenž byl přítelem českých Židů, nesouhlasil s jejich teorií. Vyslovil své mínění, že Židé jsou zvláštním národem a že jejich kulturní poslání vyžaduje, aby jím zůstali. Jeho sympatie se sionismem obráží se v básni „Žid, procházející troskami Fora Romana“ („Barbaři“). Jako upřímný přítel sionistického hnutí osvědčil se prof. Arne Novák, jenž se ho z přesvědčení ujímá slovem

a písmem, nehledě k útokům, které mu z toho vznikají. Od české veřejnosti žádá, aby přiznala Židům jejich národní sebeurčení. „Jestliže sebeurčení národů, tedy sebeurčení pro všechny národy, bez výjimky a bez kompromisů; právě Židům, kterým jsme po desetiletí vytýkali oportunistus, nesmíme zbraňovati v jejich národním rozvoji ze svých důvodů oportunních.“ („Sionismus, idea a skutečnost“, str. 120) Horlivými propagátory sionismu jsou konečně učitelé Milič a Petrbock, kteří v přednáškách a člancích šíří mezi českým obecnějším vědomostí o moderní Palestině.

Vedle přátel Židovstva, ať českých Židů, nebo sionistů, nacházíme v českém národě a jeho písemnictví ovšem i dosti antisemitů. O tom nás poučí nejlépe naše práce, jíž nechceme předbíhati.

To jest letmý přehled národněpolitického vývoje Židů v českých zemích od konce 18. století do dnešní doby, jenž nám vysvětlí tu židumilný, tu zas antisemitský ráz české literatury a který nám dá pochopiti aktivní účast Židů na českém písemnictví.

Naší úlohou jest odpověděti na tyto dvě otázky:

1. *Jakou úlohu hraje Žid v české literatuře beletristické od doby Vrchlického?*

2. *Kterí židovští spisovatelé získali si zásluh o českou literaturu?*²

---

2 *Literatura*: Jar. Prokeš, „Úřední antisemitismus a pražské ghetto v době pobělohorské“ (Ročenka společnosti pro dějiny Židů v Čsl. republ., roč. I); dr. Eduard Lederer, „Českožidovská otázka“ (Praha, vlastním nákladem, 1899), „Žid v dnešní společnosti“ (Praha, vlastním nákladem, 1902), „Kapitoly o židovství a Židovstvu“ (B. Kočí, Praha 1925), II, str. 157 n. „Židovstvo v Československé republice“; Max Lederer, „Českožidovská otázka“ (Rozvoj, Praha 1909); Karel Scheinplflug, „Otázka židovská“ (Rozvoj, Praha 1910); Norbert Adler, „Nová doba a Židé“ (Židovské zprávy, Praha 1919), „Sionismus, idea a skutečnost“ (Spolek židovských akademiků Theodor Herzl, Praha 1926), a to články: „Odkud k vám přicházíme“, od Zd. Landese, a „Český národ a sionismus“ od Arne Nováka; Fr. Friedmann, „Pražští Židé“ (Židovský kalendář 1929/80).

I

Poezie lyrická, epická a dramatická

Poezie

Epigoni Vrchlického

V prvním díle svého spisu dospěli jsme až po Vrchlického a konstatovali jsme jeho neobyčejný zájem o židovství, zájem, jenž se obráží asi ve stu básní, dvou hrách divadelních a dvou povídkách s židovskými náměty. Volba židovských látek v poezii Vrchlického souvisí jednak s jeho židovským původem a jeho sympatiemi k Židovstvu, jednak s jeho úmyslem napsati eposej lidstva, v níž ovšem nesměly scházeti zkazky o starých dějinách židovských. Z přehledu básní vidíme, že sklon Vrchlického k motivům starozákonním byl veliký, že se však stejně rád pohřižoval do romantiky židovského středověku a neskrblil projevy sympatie k hnutí českožidovskému. V tom ho následovali i jeho nadšenější žáci, jako např. *A. E. Mužík, Bohdan Kaminský, Fr. Kvapil, Karel Kučera, Jar. Borecký, G. R. Opočenský* aj.³

---

3 V prvním díle naší knihy, v němž pojednáno bylo o literatuře od Máchy po Vrchlického, opominuty byly starozákonní náměty v poezii *Heydukově*. I poznamenáváme dodatečně, že Heyduk napsal 22 básní s biblickými motivy, a to čtyři sonety v knize „*Znělky*“ (Syn Amramův, Samson, Debora a Jahel, Juditha) a 18 lyrickoepických básní, dílem ve sbírce „*Východ a západ*“, dílem v knize „*Biblické zvěsti*“. Sem patří: Amos, Víno Belšazarovo, Člověk, Sen Jakobův, Jehovův

Aug. Eug. Mužík (1859–1925) dává pro tisíciletou existenci židovského národa v básni „Hnízdo“ (Čž. kal.⁴ 1921/22) toto lidově poetické vysvětlení: Na cestě ze Sinaje vidí Mojžíš za bouřky, jak blesk zasáhl ptačí hnízdo a je kolem dokola rozházel. Staří ptáci vysoko vzletěli a holá mláďata se holými křídélky tloukla o zem. I ujal se Mojžíš, odloživ desky, ubohých tvorů a prosil Boha, aby se nad nimi smiloval. Bůh jeho prosbu vyslyšel. A poněvadž Mojžíš nežádal nic pro sebe, pro svůj rod a lid, nýbrž měl na zřeteli jen boží stvořeníčka, odměňuje se mu Bůh tím, že mu dává, čeho nežádal: „Jako oni ptáci bude národ tvůj vždy z ruky mé štědře živ, v mé ochraně vždy světem bude spět a děti tvoje, děti dětí jejich tak pějte sobě, písniím slavným, sladkým, ve vašem rodě konce nebude!“ V básni „Poslední prorok“ (Čž. kal. 1885/86) srovnává Mužík osud a minulost národa českého a židovského. Židé přijali zákon z tvrdé ruky Mojžíšovy na Sinaji, český národ z měkké dívčí dlaně na Vyšehradě, Židé měli své proroky, Češi své Lumíry a Záboje, oba národové honosili se králi, jejichž lesk vzbuzoval závist sousedních zemí, Židům dal Bůh moudrého Syracha a Tomáše, Čechům Komenského. Židé žijí nyní v zajetí a vyhnanství jako kdysi Čechové, ač by si mohli nad Vltavou vybudovati svou vlast, jako kdysi nad Jordánem. Báseň vyznívá ve slova: „Sem, ty lide židovský, ať tě zítřek spatří s lidem českým v objetí, jak dva rodní bratři.“ Báseň je příbuzna Vrchlického „Nářku“ a „Na starém hřbitově židovském“ (viz I. díl) a pochází z doby, kdy českožidovské hnutí ještě bylo odkázáno na takové povzbuzující dithyramby. Totéž platí o básních

---

slib, Chlebař, Zlaté tele, Rouhač, Král sodomský, Žena, Belšazar, Králův pěvec, Saul, David, Rezfa, Šalamoun, Heli, Herodiana (viz V. Novák, „Biblické náměty starozákonní v poezii Adolfa Heyduka“, Zvon, 1922, str. 398–404 a 413–414). O biblických motivech u *Ledy*, *Machara*, *Opolského* a *Labenského* viz dále.

4 Českožidovský kalendář. Této zkratky budeme nadále užívat.

„Na půdě otců“ od Bohdana Kaminského (Čž. kal. 1887/88) a „Českým Židům“ od F. X. Svobody (Čž. kal. 1892/93). V první básni připouští Kaminský, že Židům v Čechách není volno. Ač země se k nim chová macešsky, přece jest jim drahá a svatá. I vyslovuje naději, že přijde doba, kdy všichni obyvatelé země si budou bratřími. A také Svoboda doznává, že předkové nynějších Židů žili v poměrech nejnepříznivějších. Potomkům ovšem již vzešlo slunko rovnosti. Svobodova báseň končí útěchou: „A domov vám tu vzejde poklidný v širokých krajích, vonných úrodami, až přenese se zápas nevlídný a na výsluní vystoupíte s námi.“ Xaver Tejřov (* 1866)⁵ líčí v „Našem Abrahamu“ (Čž. kal. 1920/21) typ podobný Masarykovu „naš pan Fixl“ (viz dále), tedy pravý opak Žida Kosmákova, Herbenova, Mrštíková atd. Abraham neublíží nikomu, kam zavítá, tam rozveselí a sklízí rozkol. „Ať kdo chce, Žida proklíná, naň nectná plvá slova: zapadlá naše dědina jej ráda v středu chová.“

Ale vraťme se k látkám starožidovským! V knize erotických básní **Jaromíra Boreckého** (* 1869)⁶ „*Rosa mystica*“ (Jar. Pospíšil, Praha, 1892) shledáváme se s narážkami na nejstarší židovské dějiny. V „*Parabole*“ líčí básník krále Šalamouna, jenž dlí v chrámě na modlitbách a poslouchá hádku zrcadla a věčné lampy o jejich přednosti. Zrcadlo se honosí, že lampa jen jeho pomocí může své světlo zesílit, ale lampa opovrhne zrcadlem. „Já rabbi jsem, tys otrokem mých cest, bez světla kov tvůj okem slepců jest.“ Král zhasne lampu a hustá tma rozprostře se po celém chrámě. Zrcadlo jest ve tmě slepé a připadá králi jako krása bez lásky, jako rozum bez citu. V básni „*Herodias*“ (tamtéž) staví Borecký v protivu zářivou krásu judské královny a její krvežíznivost.

---

5 Zemřel v roce 1937. Pozn. red.

6 Zemřel v roce 1951. Pozn. red.

G. R. Opočenský uvádí v básni „Genesis“ (Čž. kal. 1922/23) hlavní události z pěti knih Mojžíšových (a nikoliv jen z Genese) a ptá se nakonec, zdali lidstvo i dnes ještě, jako před tisíci léty, nebloudí po poušti: „Ne čtyřicet let – sta, tisíce roků je slabý člověk jako nomád štván nadějí marnou na každyčkém kroku dojíti přec jen země Kanaan.“ V básni „*Na hoře Nebo*“ (Čž. kal. 1925/26) líčen zestárlý Mojžíš, hledící z hory Nebo v žírné kraje Kanaanu. Pojímá ho lítost, že země té nemůže dosáhnouti. V „*Oštěpu Saulově*“ vypravuje básník známou událost, jak Saul mrštil po Davidovi, bdícím u jeho lože, oštěpem. Saul jednal v hněvu, vida Davida ozářeného světlem měsíce a tuše jeho budoucí slávu. Ale Bůh nedopustil, aby hochova hlava padla tupé zlosti za obět: „Což může oštěp šilence uškodit velké myšlence a světlům budoucnosti?!“ O králi Šalamounovi, jenž z vůle Jehovy pro štěstí budoucích pokolení napsal „Píseň písní“, jedná báseň „*Král Šalamoun*“ (Čž. kal. 1923/24). Konečně jest se zmíniti o básni „*Stavba chrámu*“ (Čž. kal. 1924/25), v níž se vypravuje, jak se Židé z celé Palestiny účastnili nové stavby božího stánku. Zemdleni prací po večerní modlitbě usnuli a v prvním spánku se jim zdálo o dokonaném chrámě. Ale po půlnoci zjevil se jim ve snu stín Titův, věšticí záhubu jejich díla. Přesto dávali se Židé za ranního úsvitu opět do práce a jejich neumdlévající ruce sílila svatá slova, „Živť jest Hospodin“.

Jan Kučera (1854–1915) vypravuje v básni „*Rabbi Esra*“ („Básně“ vyšlé v Salonní bibliotéce, č. 31) o neštěstí Esrově. Abdal Malik, vládce Damašku, jel mimo Esrovu chatu a spatřil jeho dceru Judithu. Byv její krásou oslněn, vyžádal si ji. Za odměnu slíbil otcí loď šperků, pakli mu ji odepře, pohrozil, že celé židovské plémě svého kalifátu dá vehnati do ohně. Aby neuvedl svých souvěrců do záhuby, svolil rabbi Esra, ale vyžádal si ještě jedno výkupné: aby Židům, již neměli božího stánku, vystavěl svatyni. I stalo se tak.

Chrám byl dostavěn a Esra jej měl světit. Ale nenašel klidu, trápi-
loť ho svědomí, že zaprodal svou duši. I vzal svůj kmentový biret
se zlatou korunou a tóru a zapálil oběť, aby se vykoupil z hříchu:
„V noc rabbi vyšel u divokém smíchu, zarudnul oblak v poušti na
pohoří, zápalná oběť – Jehovy chrám hoří.“ V básni téže sbírky
„*Jehuda Halevy*“ líčí Kučera, jak židovský filozof, prahnoucí po zemi
svých předků, byl stížen morovou ranou, nabádaje své souvěrce
v Sýrii ke vzpouře a dobytí země Kanaanu.

Zdeněk Tlamich (* 1880)⁷ pokouší se v básni „*Spinoza*“ (Osvěta,
1917) zachytiti učení židovského filozofa. Spinoza vstal od trak-
tátu o židovském bohu a prošel ghettem, aby na břehu mořském
vykonal svou večerní procházku. Jda mimo synagogu, uvědomil
si, že tam jeho bůh nepřebývá. On hledá svého boha ve vesmíru:
„Je v každém kvítku bůh, v každého broučka kroku i v bouři na
moři – a nejvíc v lidské touze.“ Spinoza cítí se částí boží a dochází
ku přesvědčení, že bůh jest v něm.

G. R. Opočenský snaží se v básni „*Rod Golemů*“ (Čž. kal. 1926/27)
vysvětliti význam známé staropražské pověsti. Doba, kdy Golem,
klesnuv k zemi, se proměnil v prach, již dávno pominula. Přešla
století a každá doba měla svého Golema, jenž si o zeď rozbil hlavu.
Shoří-li v lidské hlavě božská jiskra, znamená to konec člověka. To
jest smysl pověsti o Golemu.

Julius Skarlandt (* 1879)⁸ zveršoval v „*Staropražském motivu*“
(Čž. kal. 1927/28) událost, jež se r. 1622 přihodila v pražském
ghettě a již zaznamenal i Z. Winter (viz dále). Valdštejn zakázal
po bitvě na Bílé hoře kupovati od vojáků kořist. Josef Baruch byl
již dříve, před vydáním zákazu, koupil drahocenný oděv a poslal

---

7 Zemřel v roce 1931. Pozn. red.

8 Zemřel v roce 1950. Pozn. red.

jej nyní svým sluhou Enochem na radnici, přikázav mu, aby ho nevyzradil. Enoch byl zatčen a vězněn. Nechtěje, aby Enoch nevinně trpěl, přiznal se Baruch sám. Valdštejn ho chtěl dáti pověsiti s dvěma prašivými psy, ale židovská obec ho vykoupila.

Staropražskému hřbitovu věnuje pozornost **Jar. Borecký** v básni „*Béth-Chajjím*“ („Básníkův kancionál“, Máj, Praha). To kamenné moře náhrobků a všechny ty značky na nich, jako hrozny, konvice, kapřící a hebrejské písmo, nejsou s to, aby vyjádřily, „co vše tam v hloubi pod nimi doznělo, co dobolelo stesků, ran krvavých, co utišení schoulilo se, poroby národa rozbitého“. Tu a tam viděti dvě vzpínajících se rukou, jako by chtěly lidu žehnat a se k Bohu modlily o volnost a o pomstu (básník uhodl jen, pokud se týče *žehnání*, smysl vzpínajících se rukou, jimiž jsou ozdobeny hroby Kohenů). A Bůh je vyslyšel: „Již lid váš volný. Sevřen dřív, proniká teď vše a jařma zapomenuv, na lidstvo pouto sám kuje – zlata.“ Sem na posvátná místa ovšem vřava zápasů nedoléhá, jest slyšeti jen tichý šum věčnosti a bez vonící v sen mrtvých, šíří svými květy lásku do vesmíru. – Borecký shoduje se tu v pojmání židovství se Sv. Čechem: staré Židovstvo glorifikuje, nové odsuzuje.

V strašidelné baladě „*Židovský hřbitov*“ (s šesti litogr. J. Štyrského u J. Fromka v Praze, 1928) vypravuje **Vítězslav Nezval** (* 1900)⁹ sen, který jej odnesl o tři století zpět: Básník, vraceje se za chmurného listopadového večera z Petřína, spatřil v židovské čtvrti nad vetešnickým obchodem letopočet, jenž se seřadil tak, že tvořil datum jeho narození. Dle sdělení historiků značil ten letopočet úmrtní den alchymisty, zmizevšího rok a den před velkým požárem Židovského Města. Byv zlákan hudbou, zapadl tam do nevěstince. Pobyl s židovskou dívkou, jež měla pronikavé

---

9 Zemřel v roce 1958. Pozn. red.

oči „hrozně staré, bez pohnutí“. Když se, zaplativ, chystal k odchodu, poskytla mu malý kamínek z hrobu rabína a dala mu polootevřenou okenicí nahlédnouti na židovský hřbitov. Zvábila ho tam, když si šla pro nový kamínek ke hrobu rabbiho, u něhož propukala, odhalujíc své tělo, v divoký smích. Básník, zachvácen zuřivostí, rdousí ji, až její oči pozbývají světla. Nato se ocitá ve věznici a zešílí. Tu procitá trojnásobným zaklepáním na dveře. Básník navštívil druhého dne v průvodu své ženy místo snu. Kde stál vetešnický krámeček, vidí katafalk s otevřenou rakví, v níž leží stařena, poslední prý žena, jež rozuměla hvězdopřevectví. Takto básník podává psychoanalytický výklad svého hrůzyplného snu, jenž má býti symbolem hrůzy a smutku z života a smrti.

Jaroslav Kvapil (* 1868)¹⁰, jenž ve svých „*Básních*“ (Grosman a Svoboda, Praha, 1907) opěvuje lásku v nejrůznějších jejích obměnách, věnuje dvě písně dívkám židovským: „*Neznámá Židovka*“ a „*Hebrejská melodie*“. V obou vychvaluje neobyčejnou krásu Židovky („Jsi krásná jako palma na oáze, a nad víno je sladká láska tvoje, tvé roucho vůní nardy zachvívá se, v němž prsů dvě jak hroznů ukryto je. A oči tvoje, v Ezebon dvě tůně, kam stáda snů mých pít vždy přicházejí, z tvých chlípí stoupá sladkých jablek vůně, jež zrnatá se v žáru slunce hřejí. A krásné jsou tvé nohy ve střevících, když jako sloupy z mramoru se klenou, plá květů záhon na tvých hladkých lících, rty roní vonnou myrhu roztavenou...“), v první kromě toho zdůrazňuje žárlivost jejich vášnivě touhy po životě, jež nelze snadno uhasiti. Rozdrážděný básník cítí se přitážen ke krásné neznámé Židovce, neboť ve skrytu jejich ramen, na jejich nadrech by jistě našel ukojení. A podobně utíká se *Em. Lešehrad* v „*Izraelské dceři*“ (Čž. kal. 1921/22), poraněn jsa láskou, k překrásné dceři

---

10 Zemřel v roce 1950. Pozn. red.

Zionu a zpívá jí „Velezpěv písni“. Vychvaluje její krásu, vzpomíná židovské minulosti.

Věra Vášová napsala „*Hebrejskou melodii*“ („Básně“, vydané fondem Julia Zeyera, v komisi u Bursíka a Kohouta v Praze, 1917), v níž se jako apostatka¹¹ zpovídá ze své duševní rozeklanosti. Její předkové žili od nepamětných dob v ghettě, ona jest „vlnkou velkého a pravěkého moře, jež zalétla stranou v písek“. Ač už není Židovkou, přec cítí v sobě mnoho židovského („Lidem mým není už Izrael, a přece mám v duši tóny jeho zpěvů, pravěké moře [tj. židovství] kdes v hloubi mi nechalo ohlas svých žalmů, svých bouří a hněvů, modliteb o pomstu, stonů a vzdechů, klenbou jež rozpadlých synagog vanou...“). Když na ni doléhá žal, modlí se židovskou modlitbou a do jejího rozechvěného srdce vrací se mír šabatů.

Na vybudování nové Palestiny vztahuje se báseň **B. Molnára** „*Utěšitel*“ („Večernice“, 1928), příbuzná básni Macharově „Žid procházející troskami Fora Romana“. Jeruzalém klesl, mocné jeho valy již dávno zapadly, brány se sesuly. Židovský národ hořekuje nad pádem do dneška, nad pádem své metropole u Zdi nářků. Ale Hospodin se nad svým národem slitoval a dává Jeruzalému vzkvétati v nové kráse. Židé vracejí se do své obrozující se vlasti. „A hle! Palestina svobodna již, ona krásná země, k starodávným sídlům národ chvátá, líbá vroucně stará místa svatá, Sion k slávě k nebi svoje zvedá téměř.“ (O sionistických básních Fr. Gottlieba viz dále.)

---

11 Viz dále o její knize „*Holčičky a jejich svět*“.

Josef Svatopluk Machar

Po Vrchlickém není v české literatuře spisovatele, jenž by byl Židům věnoval tolik pozornosti jako *J. S. Machar*. On se staví ve svých spisech k Židům přátelsky. Jeho přesvědčení bylo liberální a pokrokové a přivedlo ho na stranu Masarykovu, jehož nejstatečnejším spolupracovníkem a spolubojovníkem politickým se stal. Strana realistická byla filosemitská, bylo v ní mnoho českých Židů a tím již je dáno Macharovo stanovisko vůči Židovstvu. Machar ovšem na svých židovských spoluobčanech nepřehlížel chyby a ukazoval na ně a káral je právě tak jako vady svých krajanů – Čechů. Nečinil tak ovšem z antisemitských pohnutek, ba naopak, poněvadž upřímně smýšlel s Židovstvem.

Machar měl nepochybně mnoho styků s Židy. V jeho rodišti, Kolíně, byla vždy veliká obec židovská, Židé bydleli i v Macharově druhé domovině, v Brandýse n./L. V Praze židovský živel byl hojně zastoupen. A jak teprve ve Vídni! V bance, v parlamentě, v kruzích spisovatelských, všude měl co činiti s živlem židovským.

Sledujme Macharovy styky s Židy dle jeho memoárových spisů: „*Konfese literáta*“, „*Třicet roků*“, „*Nemocnice*“ a „*Kriminál*“ a všimněme si, jak v nich náš básník o Židech soudí a píše!

Již v první třídě obecné školy působily na něho při biblické dějepřavě mocným dojmem vzrušující děje starozákonní: zavraždění Abela, obětování Izáka, útěk Jakobův, historie Josefova a jeho bratří. Dojímal ho i král Saul a Machar jako drobný školáček stál na jeho straně proti Davidovi, jenž mu imponoval pouze zabitím Goliáše. Šalomoun byl mu nesympatický, a co přišlo po něm, tomu už nerozuměl, až na Judithu a idylu Tobiášovu. Na začátku Starého zákona působila na něho mocně představa židovského Pánaboha, ale čím dál tím více cítil, že jaksi stárne a slábne a měl jej za ne-

spravedlivého, poněvadž se dával upláceti všelijakými těmi býky a berany a že ty krále měl dle oběti buď rád, nebo nerad. A ke konci Starého zákona, když přijdou děje Makabejských, jejich boje, mučení, připadal mu Jehova jako nějaký bezmocný výminkář, jenž, i kdyby chtěl, pomoci nemůže.

V druhé třídě učil se Machar Novému zákonu. Ukřižování Ježíše udělalo z něho i z jeho spolužáků zuřivé antisemity, již natloukli židovským hochům, jakmile tito po hodině vstoupili do třídy. Chlapci křesťanští byli hrdi, že mohli smrt Kristovu na Židech mstíti.

Vychodiv v Brandýse nad Labem obecnou a měšťanskou školu, byl Machar jako třináctiletý svými rodiči poslán do Prahy na studie a navštěvoval Akademické gymnázium. Zbožný hoch měl se stát knězem. Ministroval pilně na Hradčanech a modlíval se před vyučováním vroucně v kapli klementinské. Ale v tercii dostal se mu do rukou Voltairův rozbor Nového zákona, jenž hochu uvedl v pochybnosti, takže se úmyslu stát se knězem navždy vzdal.

Studentík Machar byl milovníkem knih a kupoval je, kde je dostal nejlaciněji. Tak se dostal do obchodního styku se všemi pražskými antikváři. Kupoval od nich a zase jim prodával. Měl je vypozorovány jak přírodopisec brouky. Věděl, kdo z nich se zajímá o vědu, kdo o školní knihy, kdo o poezii. Bylo mu známo, kdy bývá v obchodě pán sám, kdy jeho zástupce, neušly mu vlastnosti, schopnosti a slabé stránky pánovy i zástupcovy a těžil z nich, jak mohl. Kdysi si napsal do školní knihy tuto rozpustilou báseň na své obchodní přátele-antikváře: Chtěl jsem prodat zlomka ze starého Tomka, k Pašovi jsem zašol, Paša řekl: pašol! Řek mi jestřáb – Vale: Nyc to. Dou si dále! Konečně to lap za pět šupů Čáp.¹²

---

12 Čáp = Alexandr Štorch.

Nejzajímavější osobou snad byl onen „jestřáb – Vale“, totiž knihkupec Wahle, jenž v neděli dopoledne vykládal svůj sklad v Židovském Městě. Hoši k němu chodili přímo ze mše a byli rádi, když se starým Wahlem mohli smlouvat. Desetkrát prý vyrval člověku knihu z ruky, zlobil se, huboval, probodával pohledem svých sivých očí, a konečně dal přece. Jako primán koupil si Machar od Wahla ročník 1869 Světozora kvůli Turgeněvovu románu „Otcové a děti“, jako tercián onen svazek Voltaira za deset krejcarů a sebrané spisy Byronovy v překladě Franze Kottenkampa za jednu zlatku. A nad tím Byronem pak seděl Machar několik neděl, nemluvil s nikým a nevycházal, leda do školy.

Onen „Paša“ v hořejší básničce byl knihkupec Pascheles na Staroměstském náměstí, jenž platil slušněji za knihy než Taussig neb Alexandr Štorch.

Machar jako tercián již napsal celé sešity veršů. Bombardoval svými básněmi pražské i venkovské redakce, ale všude dostalo se mu odmítnutí. V prázdninách po tercii vznikla báseň „Mojžíš“: Co národ židovský odpočívá na své cestě pouští ve stanech, sedí Mojžíš zadumán na skále. Srdce jeho zkroušeno jest starostí o židovský národ. Vydobyl mu volnosti a vede jej nyní v rodnou zem; ale oko jeho zří do budoucna a vidí boj, jenž jeho národ očekává. Doufá, že lid izraelský odolá svým nepřátelům, jako odolal svému mučitelu faraonovi. Trápí ho jen jedna pochybnost, zdali Izrael jednou nezničí sám sebe. Není pochyby, že Machar napsal svou báseň pod dojmem Byronových „Hebrejských melodií“. Jest po stránce formální i obsahové pro terciána velmi podařená. Příznačné jest pro něho, jenž byl právě prodělal náboženskou krizi, jenž se byl pročetl Voltairovým Novým zákonem a spisy Byronovými, jenž rokoval s duchaplným a neobyčejně sečtělým přítelem Fr. Kva-pilem o všech možných otázkách kulturních, z jak vysokého sta-

noviska soudí o národě židovském. Otázka na konci básně, zdali silný a nepřemožitelný národ židovský sám sebe jednou nezničí, nás přímo zaráží.

Machar měl ve vyšších třídách gymnazijních přítele *Součka*, jenž v jedné pražské synagoze zastával funkci zpěváka. S ním chodíval Machar v pátek večer do synagogy a přiznává se, že při těch melodiích cítil celou tragiku roztržitého a nervózního židovského národa. Dával se od svého přítele rád poučovati o židovské hudbě a o Goldmarkovi, který prý z ní vzal motivy ke „Královně ze Sáby“.

Ve svém domově, Brandýse, seznámil se Machar s inteligentním židovským mladíkem Rudolfem Janovicem, s nímž pak žil několik let v intimním přátelství. Jemu věnoval Machar své „Sonety nudícího se člověka“ ve sbírce „Confiteor I“. Janovic pocházel z bohaté židovské rodiny brandýské a žil, absolvovav reálku a obchodní akademii, v Berlíně, Vídni a Praze. Na čas vracel se vždy do Brandýsa. Byl bez zaměstnání, máje svou existenci zajištěnu rentou. Byl v německé literatuře velmi sečtělý, měl výbornou paměť a dovedl kdekterého německého básníka citovati. Německý spisovatel Fritz Mauthner byl jeho bratranec a jím poznal Janovic v Berlíně řadu vynikajících lidí, o nichž dovedl poutavě vypravovati. Macharem se dával rád uvádět do české literatury. Machar, Janovic a ještě jeden student z Brandýsa, Princ, tvořili nerozlučitelný trojlístek. Chodili spolu po procházkách, do hospody, pořádali věnečky a divadelní představení. Nebýt Janovice, byl by se Machar jednou utopil. Později se Machar a Janovic sobě ztratili, ne najednou, ale ponenáhlu, neboť cesty jejich se rozbíhaly.

Machar vychodil gymnázium – poslední dvě třídy navštěvoval v Jindřišské ulici, byv páterem Dorovínem donucen opustiti Akademické gymnázium – a stal se jednoročním dobrovolníkem

u šestého mysliveckého praporu na Hradčanech. Po roce dal se aktivovati a dosáhl hodnosti poručíka. Jako poručík půjčoval si, stejně jako ostatní důstojníci, peníze u „dobrého Žida“ mysliveckého praporu Adolfa Grafa. Seznámiv se se slečnou H. Marešovou a chtěje se s ní oženiti, musil se vzdáti vojenské služby, jelikož se mu nedostávalo potřebné kauce. Machar měl jen několik set dluhů. Sv. Čech se pokoušel dostat Machara do redakce Národních listů, ale Jul. Grégr neměl pro něho pevného místa. Jar. Vrchlickým doporučen byl dvornímu radovi Ed. Albertovi, upřímnému Čechu, jenž působil jako profesor chirurgie na vídeňské univerzitě a rád se ujímal talentovaných krajanů. Albert znal Machara dle jména, bylť nadšen – tak aspoň tvrdil Albertův přítel Vrchlický – jeho první knihou „Confiteor“. Machar se představil, když přijel do Vídně a Alberta tam nebylo, nejdříve Albertovu známému, menšímu bankéři Pflaumovi, jenž sice neměl pro něho místa, ale pomohl mu jinak, nadiktovav mu žádost na Bodenkreditku, v níž podotkl, že ředitel Taussig, jehož osobním lékařem byl Albert, chce míti v bance nějakého Čecha. Machar odevzdal žádost Taussigovi osobně, ten ji přečetl a řekl, že rozhodnutí dostane písemně. Na tuto nejistou přípověď Taussigovu se Machar oženil.

Našel si v Laudonově ulici č. 3 „tři malinké klíčky“ a čekal, až bude povolán. Prozatím byl Machar Waltrem Federnem, synem Albertova přítele, zasvěcen do tajů bankovníctví, ale nejevil k svému novému povolání velikých schopností, takže mladý Federn po několika trapných večerech své vyučování zastavil.

V polovici listopadu r. 1891 dostal Machar zprávu, že byl jmenován provizorním úředníkem Bodenkreditky s měsíčním platem 45 zlatých a že má nastoupit službu 1. prosince. A tak tedy vstoupil do banky, jež se mu stala třicetiletou mučírnou. Machar považoval svůj úřad za provizorní a hodlal odletěti, jakmile se mu otevrou

nějaká dvířka. Ale čekal marně, v Praze nebylo lze najít místočka, jež by bylo odpovídalo vlohám a schopnostem uznaného spisovatele a básníka.

Macharovým šéfem byl ředitel Taussig, „duše, dech a rozum“ celé Bodenkreditky. Guvernér baron Bezecny a druhý ředitel Julius Hertz byli pouhými figuranty. Správní rady s jmény slavných šlechtických rodin a bývalé ministry a vysoké úředníky ustanovoval Taussig. Generálním sekretářem Taussigovým byl elegantní, ohebný a chytrý Bedřich Albani – bývalý Abeles. I v jiných postaveních, jak je při vídeňské bance pochopitelné, bylo dosti Židů. Machar uvádí jen jednoho ze svého oddělení, pana Brucknera, jenž byl jeho instruktorem, když byl do banky vstoupil. Tolik o Macharově úředním působišti.

Rozepisuje se o vládním radovi Siegfriedu Lipinerovi, knihovníku vídeňské parlamentní knihovny, odplácí Machar čestný dluh svému příteli, „člověku neobyčejně vzácnému a čistému“. Lipiner byl rodem polský Žid, národnostním cítěním Polák, kulturou Němec. Byl nejlepším tlumočnickem Mickiewiczovým v řeči německé (přeložil mistrovsky „Dziady“ a „Pana Tadeáše“), a ačkoliv psal i básně původní, neuveřejnil nic, kromě „Promethea“. Úzkostlivý autokritik nechal všechno ležet v rukopise. Roku 1911 zemřel rakovinou jazyka.

Přítelem Lipinerovým, a stejně i Macharovým, byl jiný, povahou i duchem vynikající polský Žid, sekční šéf Halban. Jako Lipiner i on se hlásil k národnosti polské a kultuře německé. Celým svým jménem slul dr. Jindřich Blumenstock, rytíř z Halbanů. Blumenstocka si později škrtl.

Halban mladému ministru vyučování v kabinetě Taaffově Gautschovi skládal řeči, on hrál vynikající úlohu při pádu koalice Windischgraetzovy, on byl rádcem vlády hr. Badeniho, ale pomá-

hal přivést i její pád, když myslel, že přišla doba pro jeho vychovance Gautsche. Gautsch nastoupil vládu po Badenim a prvním jeho činem bylo, že poslal Halbana, prý kvůli německé obstrukci, do penze. Halban šel a brzy nato zemřel – žalem.

„Pozoroval jsem vždy se zájmem tyto dvě ukázky povrženého a směšného kmene polských Židů. Co skryté energie a síly musí v něm být, jaká úrodná půda pro elementy kultury tam v té Haliči leží ladem a čeká, až přijde doba její, aby vystřídala tu, která už umdlela a ničeho dál produkovati nemůže! Ten Halban, ten Lipiner! U obou úžasná paměť, bystré postřehy, matematická logika podporovaná fantazií a při tom láska k umění a láska k poezii především.“ Tak charakterizuje Machar oba své vídeňské přátele, kteří i pod nátlakem denních starostí, i v nejprudším víru politickém, nepozbyli vroucí lásky k literatuře (v dobách listopadové německé revoluce v parlamentě, kdy dům byl nabit elektřinou, kdy v zasedací síni lítaly nadávky, akta i kalamáře, sekční šéf Halban blýskavýma očima citoval Macharovi na chodbě celé strany z Krasiňského a Slowackého).¹³

Byli to oba hodní lidé, ten Halban i Lipiner! A co vykonali zcela nezištně pro české lidi! Vyběhávali českým básníkům stipendia v ministerstvu, pracovali pro profesuru Vrchlického, starali se o personálie českých profesorů, zkrátka podporovali každou českou věc ve Vídni, jak jen mohli. Halban, dověděl se, jak je Machar v Bodenkreditce špatně placen, nabídl mu mnohem příjemnější a výnosnější místo v parlamentní knihovně u Lipinera. I ten byl srozuměn. Ale věc měla háček. Machar byl na štíru s mladočeskými poslanci a jako knihovník byl by se musil s nimi stýkati. Tak z té věci sešlo a Machar musil dále zůstatí ve své „mučírně“.

---

13 Viz o Halbanovi i dále.

Jednu věc nemůže Machar nebožtíku Lipinerovi zapomenouti. Když byl Masaryk povolán na českou univerzitu do Prahy, bylo mu slíbeno, že se brzy stane řádným profesorem. Na vyplnění toho vládního slibu čekal 14 let. Konečně ministr Gautsch učinil konec nemožnému stavu, zaviněnému stranou klerikální.

Jednou vzkázal Lipiner Macharovi, aby ještě toho dne jistě k němu přišel, že jde o věc velmi důležitou. Přišel k němu, dověděl se, že se pražský arcibiskup Schönborn opět pokusil, aby Masarykovo jmenování řádným profesorem u císaře zamezil, namluviv mu, že Masaryk je petrolejník, nihilista, kazitel univerzitní mládeže, horovatel pro sebevraždu atd. Lipiner byl pověřen, aby vypracoval memorandum, jež Gautsch potřeboval pro císaře. Lipiner si zase vyžádal pomoci Macharovy, a tak pracovali spolu od čtyř hodin odpoledne do půlnoci. Objasnili Masarykův názor na revoluci vůbec, na stát, mládež, náboženství a sebevraždu a dokládali vše citáty z Masarykových spisů. Druhého dne putoval elaborát ke Gautschovi a potom dále k císaři. Když se arcibiskup Schönborn dověděl, že je zle, zajel rychle do Vídně k audienci, ale císař prý přetrhl jeho výklady větou: „Jsem lépe zpraven než vy,“ a Masaryk byl konečně jmenován řádným profesorem.

S menší úctou než o Taussigovi mluví Machar – a to ne neprávem – o dr. Sieghartovi, jednom z nejvlivnějších a nejmocnějších lidí starého Rakouska. Jeho kariéra neměla sobě rovné. Syn židovského kantora (Singera) z Opavy stal se, dav se pokřtít a změniv své ominózní jméno Singer v Sieghart, jedním z nejmladších dvorních radů rakouských a později sekčním šéfem, tajným radou, členem panské sněmovny a – což bylo nejdůležitější – ředitelem rakouské politiky za pěti ministerských předsedů. Povahou nebyl člověk zrovna ideální. Zejména důstojné hrdosti se mu nedostávalo. Machar osvětluje Sieghartovu povahu několika příběhy z jeho života:

V jisté společnosti setkal se prezidialista ministerského předsedy s kněžnou Windischgraetzovou. Byl urozené dámě představen a ona povyhrnula aristokratický nosík, obrátila se ke své sousedce a shrnula svůj dojem z nové známosti v polohlasné „Ein ekelhafter Jud’!“ Sieghart to zaslechl. Ale nevzbouřila se v něm krev, nevzepjala se v něm hrdost demokrata a pýcha inteligenta. – Windischgraetzův syn konal svůj dobrovolnický rok. Měl srážku se svým plukovníkem a neměl býti připuštěn ke zkoušce na poručíka v záloze. I odebral se tatínek Windischgraetz, prezident panské sněmovny, k ministerskému předsedovi postěžovat si na představené svého syna. Nebylo třeba intervence u šéfa vlády, prezidialista jeho, dr. Sieghart, vymohl u ministra vojenství, že mladý Windischgraetz byl přeložen k jinému pluku, aby tam složil zkoušku. A když se brzy potom dr. Sieghart opět setkal s kněžnou, byl uctivý jeho pozdrav splacen zářivým zálibným úsměvem a tentokrát prohodila Její Osvícenost ke své sousedce hlasitě: „Ein reizender Mensch, diese Exzellenz Sieghart!“ Dr. Sieghart to slyšel a – usmál se blaženě.

Po Taussigově smrti ucházel se dr. Sieghart vážně o místo guvernéra Bodenkreditky, největší sinekury v starém Rakousku. Jeho kandidatuře hrozilo nebezpečí ze strany arcivévody Františka Ferdinanda, jenž Siegharta (snad pro jeho židovský původ) nechoval v lásce. Sieghartovi se však podařilo i ten odpor zlomiti. Arcivévoda potřeboval peníze – pár milionů. Sieghart se o tom dověděl a zprostředkoval pro něj půjčku u bankéře Reitzese, jemuž jako úrok byla slíbena baronie. František Ferdinand zařal zuby, přijal půjčku, přestal namítat a Sieghart se stal guvernérem. Pro rakouského arcivévodu bylo příznačné, že Reitzesovi zaplatil úroky, dav mu baronii, ale kapitálu nevrátil. Když se Reitzes zmínil o svých penězích, bylo mu jemným úsměvem řečeno: „Ty miliony? Jeho císařská Výsost nevrací, co mu bylo dáno k dispozici...“

Českému národu byl Sieghart, zvláště ve válce, urputným nepřitelem. Radil vládě k protičeské perzekuci a pomáhal při ní, jak jen mohl.

V říjnu r. 1912 onemocněl Machar zánětem slepého střeva a byl operován ve vídeňské nemocnici Rudolfinerhaus od slovutného chirurga Gersunyho. V knize „*Nemocnice*“ popisuje Machar svůj dvouměsíční pobyt v Rudolfinském domě a podává kabinetní obrázky osob ze svého okolí: lékařů, jež nazývá rád „rasejčky“, obětavých a vždy se usmívajících sester a konečně i některých pacientů. Krásný pomníček postavil primáři Gersunymu, výtečnému lékaři, dobrému a neobyčejně vzdělanému člověku. Mezi ošetřovateli nacházela se sestra Sabina, Židovka-Němka z Prahy. Když se Machar po operaci probral ze spánku a bylo mu velmi zle, dlouho u něho seděla a vypravovala mu a pacient poslušal jako dítě. Když odcházela, prosil ji, aby brzy zase přišla.

Jako pacient byl zároveň s Macharem v nemocnici haličský Žid *Zachariáš Rosenblatt*, hoteliér a kavárník ze Stanislavě. Je nápadno, kolik místa Machar ve své knize věnuje tomu nepatrnému človíčkovi, jenž komicky vypadal a stále naříkal na bolesti v noze. Pro nikotinovou otravu musela mu býti noha třikrát amputována. Macharovi se ho zželelo, naslouchal jeho vypravování o rodinných a obchodních záležitostech a pak zmalátnělou duši posiloval a vzpřimoval právě tak, jak to dělal o několik let později jiným haličským Židům, pánům Felsovi a Goldensteinovi, ve vídeňském kriminále. Rosenblatt dostal protézu. Z počátku měl z ní radost; ale protéza působila mu veliké bolesti a on jí nemohl přivyknouti. I vzal si ho opět rekonvalescent Machar, bývalý voják, do práce a učil ho choditi jako rekruta. Měl s ním úspěch a Rosenblatt mohl brzy opustiti nemocnici. Machar líčí onoho polského salonního Žida s jeho slabostmi a vadami, typickými pro jeho souvěrce z východu:

je žvatlavý, zapřádá hovor s cizími lidmi a zasvěcuje je na první potkání do svých poměrů, jeho bratr Aron se usadil ve Vídni a změnil své poctivé biblické jméno v Adolfa aj. Ale přece ho ten Rosenblatt něčím musil poutati, jinak by se s ním nebyl tak spřátelil. Jedna věc Machara proti němu popudila. Když, odcházeje z nemocnice, se loučil se sestrami, slíbil, že jim bude psát – a nepsal.

Přišla válka. Machar učinil se vládě podezřelým a několikrát u něho konána prohlídka bytu. Pověřen byl jí židovský advokát dr. Preminger.¹⁴ Po prvé prohlížel Macharův byt 17. června 1916. Přisel ještě s jinými dvěma důstojníky a dobrovolníkem, „zřejmě Židem, s liščím pohledem“. Doktor Preminger byl i vyšetřujícím soudcem v procesu Kramářově a Jos. Penížek o něm tvrdil, že má srdce na pravém místě. A něco na tom bylo. Dokud Macharova záležitost byla v jeho rukou, nechal ho na svobodě; neboť si dobře rozmyslil nevinného člověka pro nic za nic dát zatknout a připravit ho o svobodu. Teprve když Macharova akta dostal německo-nacionální nadporučík dr. Frank (pozdější rakouský vyslanec v Berlíně), byl Machar zatčen a musel pro čtyři nevinné básničky ze sbírky „*Krůpěje*“ trávit dva měsíce ve vyšetřovací vazbě. Rozumí se samo sebou, že Machar o Premingerovi, ač se choval k němu mnohem slušněji než Frank, ve své knize „*Kriminál*“ nemluví tuze lichotivě, právě tak jako o maďarskožidovském asistenčním lékaři dr. Princzovi, jenž, chudáček, Macharovi chtěl vytýkati jeho protirakouské verše, a byv od něho náležitě odbyt, držel jazyk za zuby a jen si ulehčil slovy „Ah, drzý jste taky? Ovšem: Čech“. Týž dr. Princz ucházel se později, jako karlovarský lékař, o Macharovu protekci – Machar mu nepomohl, ale také mu neuškodil.¹⁵

---

14 Nyní jeden z předních zástupců vídeňské advokacie.

15 „*Pět roků v kasárnách*“, str. 191.

Machar, byv zatčen, dostal se do „šedesátky“ (= cely č. 60). O tu místnost dělili se s ním ještě jiní vězňové, jež nám v knize právě jmenované svým způsobem (několika ostrými tahy, vypravováním některého charakteristického příběhu) kreslí tak trefně, že je vidíme téměř před sebou. V přeplněném vězení byla i spousta Židů, zvláště haličských Židů, a jim všem bylo společno totéž provinění: štítili se služby vojenské vůbec a fronty zvláště. Kdo by chtěl dnes, po oněch zkušenostech válečných, po nich hoditi kamenem?!

V šedesátce byli mimo jiné s Macharem páni Fels a Goldenstein, majitelé petrolejových ložisek, oba z Haliče, a pan Abraham Fröhlich, obchodník vídeňský. Oni i ostatní Židé nazýváni „cenzuristé“ od té doby, co dopraveno do vězení asi 80 Židů, již podplativše několika tisíci velitele vojenské listovní cenzury, hejtmana Moscheniho, se dostali k cenzuře. Machar vypravuje, jak Fels a Goldenstein k němu přilnuli a jak on se stal jejich rádcem a těшитelem v neštěstí.

V knize „Kriminál“ předvádí Machar ještě celou řadu jiných židovských spoluvězňů:

Jednoho dne dostal se do šedesátky zase cenzurista, nazrzlý, pihovatý člověk ve světlém svrchníku, očima, tváří, hlasem i chováním – Žid. A nebyl jím. Představil se Macharovi jako dr. Smrecsany, redaktor antisemitské Reichspost. Na otázku, jak se jmenoval dříve, mlčel – a jen se usmíval.

Potom přibyl do šedesátky nový host, pan Simon Lamm z Brodu v Haliči, jenž byl obviněn, že chtěl svého syna zachránit před vojnou. Pan Fels se o něm vyjádřil, že je to jeden z nejlepších polských Židů, co jich je v Haliči, statkář, dobrodinec celého okolí. Kdysi boháč, nyní žebrák, poněvadž na jeho usedlosti hospodaří Rusové. Po něm přivedli pana Arona Wildera, hoteliéra z Krakova, jemuž taktéž se nechtělo na vojnu.

Šedesátka byla jizbou inteligence a cenzuristé se zasazovali, aby do ní dostali dr. Jonase ze čtyřiašedesátky. Nepodařilo se jim to. Doktor Jonas, mladý, hezký advokát z Krakova, oženěný krátce před válkou s milionářkou, byl nejnervóznější člověk z celého kriminálu. Celé noci proplakal a si prozoufal. Pan Fels jej několikrát přivedl k Macharovi, aby ho duševně vzpřímil, a Machar se o něho namáhal, ale marně. Zdá se, že dr. Jonas bídne skončil, neboť Machar poznamenává, že by se nebylo stalo, co se vskutku přihodilo, kdyby se chudák byl dostal do jejich cely.

Jiné přírůstky byly dobrovolník Rosenstein, subtilní človíček, „typický druh své rasy“, o němž úřadové tvrdili, že si sám prostřelil ruku, kdežto on mínil, že byl zraněn ruskou koulí, potom haličský vinopalník, jenž narukovav, došplhal se místa důstojnického sluhu u svého účetního ve Vídni, aj.

V cele č. 64 bylo 25 polských „kandidátů rabinátu“, již se chtěli „vykličkovat“ z vojny. Byli obchodníky, úředníky, nájemci statku, holiči a soukromníky, a když přišla válka, prohlásili se za kandidáty rabinátu. Starostové dali jim potvrzení, že jsou skutečně v učení, až celá věc začala vojenským úřadům býti podezřelá a je sbírali. Kandidáti rabinátu jedli rituálně, židovský spolek Dobročinnost dodával jim do vězení rituálně připravovaná jídla. Vrchní profous, zuřivý antisemita, zakázal jim časem stravování zvenčí. Židé hladověli, posílali k němu deputace, až jim to zase dovolil, aby jim ale rituální stravování za pár dní v záchvatu šílenství zase zakázal. V sobotu zpívali tito Židé své náboženské písně. Zpěv jednoho předřikavatele se táhl melancholicky, žalobně, toužebně, potom udeřilo několik silných tónů a sbor pěl cosi mohutně vítězného, jásavého, velikého... Pobožní Židé byli ve své zbožnosti vyrušováni jinými trestanci, již spouštěli svou muziku, jakmile zaslechli zpěv Židů.

Posud líčení Židé neodpuzovali svým chováním. Jsou to haličští Židé typu páně Rosenblattova se svými slabostmi, ale i dobrými stránkami. Chtějí si pomoci od vojny a nepoužívají k tomu nej-kalejších prostředků. O tom, co je správné a co nikoliv, mají své zvláštní pojmy. Jsou zbabělí, netroufají si postaviti se naproti nestydatosti zapisovatele, nota bene Žida, jenž jim tupí ženy a děti, předčítaje jim tónem židovským jejich dopisy, jelikož oni nesměli korespondovati přímo. Tento židovský zapisovatel je mnohem odpornější než oni, právě tak, jako jistý elegantní pán v černých šatech, bílé vestě a lakových botkách, jenž vešed do cely a rozhlédnuv se po ní, mínil, že je mu tu příliš mnoho Židů. Byl to maďarský Žid, jež přivedli přímo ze sanatoria v Purkersdorfu. Chtěje se vyhnouti vojenské službě, předstíral nervovou nemoc a dal se v Purkersdorfu léčiti tak dlouho, až jej tam našli a odvezli do vídeňského kriminálu, kde byl rychle vyléčen.

Dostal-li Machar nějakou návštěvu, zavedli ho k vyšetřujícímu soudci dr. Frankovi na Hernalser Gürtel, jenž musel býti účasten každé rozmluvy s cizím člověkem. Mezi návštěvníky byl i profesor Ehrlich z právnické fakulty v Černovicích, s nímž se byl Machar již před válkou seznámil a s nímž rád debatoval o literatuře, politice a věcech přítomných a budoucích. Profesor Ehrlich býval učitelem Premingerovým a myslel si, že snad bude Macharovi moci v něčem uleviti nebo pomoci. (O tomto šlechetném muži viz i „Pět roků v kasárnách“, dále.)

Po světové válce pokračoval Machar ve svých memoárových spisech knihou „Pět roků v kasárnách“¹⁶. V ní se zabývá výhradně svým vojenským úřadem, a o Židech zde tedy není téměř zmínky. Jen k článku dr. Jindřicha Kohna v Tribuně ze dne 31. srpna 1919,

---

16 Praha, Aventinum, 1927.

v němž autor odpovídá na otázku, je-li příznakem politické reformace, že básník jmenován byl generálním inspektorem (Kohn odůvodňuje Macharovu schopnost k novému úřadu jeho bojovnickou erudicí a jeho humanistickou filozofií boje), poznamenává Machar, že dr. Kohn viděl dobře do něho a že to také pěkně pověděl.

Machar zajímal se o židovskou otázku, přemýšlel o ní, rozepisoval se o antisemitismu, o kulturním poslání Židovstva v lidstvu i o asimilační otázce. Vyslovil přání, aby krajané Židé při sčítání lidu vyplnili jisté rubriky takto: národnost: *židovská*, obcovací řeč: *česká*, náboženství: *ateismus*. Věřit, že Židé jsou zvláštním národem a že kulturní jejich poslání vyžaduje, aby jím zůstali. Pro ateismus vyslovuje se z týchž příčin, z kterých se obrací proti Římu: „Máme-li my svrhnouti metafyzické jho z ducha a římské okovy s duše, je nutno, aby především Židé odstranili svého autokrata, neboť on je otcem a původcem zotročení našeho světa, a třeba nepřiznaným, přece jen prvním a nejpevnějším sloupem Říma...“¹⁷

Macharovo stanovisko se zajisté přičilo českým Židům a bylo od nich odmítnuto. I odůvodňuje je listem, jenž otištěn byl v Rozvoji ze dne 27. července 1906 a má toto znění:¹⁸

Pane redaktore, je to trochu komická situace: chci dokazovati Židům (píši důsledně velké „Ž“), že národem jsou, když oni sami tvrdí, že jím nejsou. Ale taková už je moje povaha, neustupuji, nevzdávám se. Vlasti nemáte a jazyk Vás nepojí. Pravda. Ale bylo kdy jinak? Kromě krátké epizody

---

17 Čž. listy ze dne 15. června 1906 a „Próza z roku 1906“, str. 101.

18 „Próza z roku 1906“, str. 101 n.

samostatnosti v Palestině (a i tam nebyla jednotna Vaše řeč a měnila se, jako se měnil váš bůh), nomádovali jste a byli jste roztrženi po celém světě. Helénský duch Vás přitahoval, poněvadž byl pravým opakem ducha Vašeho, byli jste v Alexandrii, v Athénách, v Římě, ale helénská Vaše řeč z Vás Řeků nenadělala. Psali jste i řecky a Josefus Flavius, jehož český překlad jste nám už dávno dlužni, jest jedním z nejbrilantnějších dějepisců starověku – ale není Helénem. Je Židem, uvědomělým Židem, visícím s láskou a úctou na minulosti svého národa, jako Vy na ní visíte všichni, *protože ji máte v krvi a jste produktem jejím*. V paměti Vaší žijí dny utrpení i slavné chvíle Vaše, hrůzy ghett i světlo Maimonida, Spinozy a ponecháváte-li Němcům Heina a Börna, Francouzům Gambettu, Angličanům Disraeliho, je to z těch příčin, pro které byli pyšní Vaši praotcové na Josefa egyptského a na Esther, neteř Mardochajovu. Ale víte a cítíte, že jsou krví Vaší, Váš duch že rozkvetl v nich a slávou a leskem, jimiž jsou oni poctěni, cítíte se sami oblaženi a povzneseni.

A tvrdím, že národní svou příslušnost a pospolitost cítíte víc než který druhý národ na světě. Co má společného např. americký Žid s Židem ruským? Co francouzský s polským? A přece ta přímo fyzická bolest, která se ozve na Sequaně, na Dunaji, nad Vltavou a všude, stane-li se co těm ubohým, od zvířete v sociálním postavení málo se lišícím Židům ruským nebo polským! Smekám s úctou klobouk před touto Vaší vlastností, ačkoli mám příležitost viděti a cítiti její další konsekvence zde ve Vídni tuze často – *a není-li tenhle Váš hlas krve důkazem příslušnosti k jednomu a témuž národu* – pak vlastně nevím, jsem-li já, člověk, žijící v cizině a mluvící celý čas jen cizím jazykem, ještě vůbec Čechem.

Křesťanstvím jste opanovali svět (kdybych byl Židem, musil bych se smát té ironii osudu, jenž dal duchu Vašemu ovládnouti na tolik set roků tolik milionů různých národů a Vás při tom obdařil – – antisemitismem!!) a nyní na Vás jest, abyste tu vládu pomohli zlomit. Abyste přemohli sebe v sobě a v křesťanství. Postavili jste se ve svém záviděňhodném idealismu v čelo každé nové idey, ať politické, ať sociální, která nesla revoluci v lidstvo, pojdte s námi i v této...

Odvlechte svého teokrata pod gilotinu! Slovem tedy: stali jste se světoobčany a zůstali při tom národem – buďte pyšní, že i tento problém budoucnosti byl řešen Vámi prvními.

S přátelským pozdravem, pane redaktore,

Váš Machar

Tento svůj názor poopravil Machar o několik let později, napsav do Času (ze dne 8. ledna 1911, před pracovní schůzí Svazu Č. jednoty), že soudí nyní o národnosti českých Židů jinak (než v nahoře citovaném dopise z roku 1906) od té chvíle, kdy se přesvědčil, že se i hlas krve dá utlumiti a převrátiti. Nezištná a obětavá práce českých Židů prý ho přesvědčila o hlubokém pojetí jejich češství. Machar uznává kulturní práci, vykonanou např. dr. Vohryzkem, dr. Klinebergerem, Ledou, Rakousem aj., a předkládá českožidovskému hnutí své požadavky: Sebrané spisy a dopisy S. Kappera, souborné vydání spisů dr. Vohryzka, vydání všech prací Rakouských, převést v českou literaturu vše, čím Židé dosud přispěli k osvětě lidstva vůbec, od Josefa Flavia počínaje k velkým rabínům středověkým, dále Majmonida, Abarbanela, Spinozu až k nejnovějším.

Někdy po převratě, kdy český národ byl ještě zpit svobodou a příchodem prezidentovým do Čech, napsal Machar článek „Am-

nestie“.¹⁹ Obrací se v něm proti veřejnému osočování a pranýřování tzv. Rakušáků a v souvislosti s tím bere v ochranu i Židy před nespravedlivou výtkou, jako by se všeobecně byli prohřešovali proti českému národu. Tyto výtky staly se někdy záminkou protižidovských bouří. Machar praví: „Kdo chce býti jen spravedlivý, je krutý. Propukly na mnoha místech u nás protižidovské pogromy. Bez krve – jenom rabování. Soudí inteligence, začal soudit i lid. Nebezpečná spravedlnost, protože je slepá a zasahuje všecko, vinného s nevinným a nikdo neví, kde se zastaví, dá-li se jednou na pochod. Židovská otázka je nejpálčivější ze všech v našich dnech. Negeneralizujme, zkoumejme individuálně. Z několika ojedinělých případů – a nebyli to čeští Židé – vznikla počátkem války nedůvěra k židovským spoluobčanům našim a nedůvěra ta rychle zpřetrhala styky, zevšeobecňovala se, potom stačilo už náboženské vyznání pro národní pranýř. Zde musí býti jasno, takhle to dál nejde. Denuncovalo se? Dobrá, ale jména, řekněte jména! Prováděli takové a takové obchody? Dobrá – k trestnímu soudu s nimi! Byli Rakušany? Ach, kdo si troufá z naší inteligence vinit je z toho, a sám je bez viny! Kdo může zdvihnout první kámen? I tady musí býti čisto.“

Přes ten článek Rozvoj s Macharem spokojen nebyl. Vytýkal mu, že jej nenapsal dříve, a vinil ho, i dr. Herbena, že smrt dr. V. Vohryzka v Národních listech byla pominuta mlčením. Machar se v jiném článku²⁰ ohrazuje proti tomuto „cholerickému detektivismu“ Rozvoje, jenž se rozčiluje, jakmile Národní listy o některého Žida zavadí loktem, a všechnu vinu za to svaluje na jeho hlavu. A opět stanoví svůj poměr k českým Židům, řka: „Pánové, moje stanovis-

---

19 „Vídeňské profily“, str. 200.

20 „Časové kapitoly“.

ko k vám je přece zrovna tak jasné a přesné jako k Římu. Chcete na mně to a ono, a neprovedli jste nic, co jsem žádal na vás já. Aby žurnalistika našich českých Židů pracovala ke kulturnímu výšvihu nejen českých Židů, ale i odpůrců jejich v národě našem. Aby všecka ta dosavadní kulturní práce, jež leží jako požaté klasy na poli nesebrány, nesvázány, neodvezeny, byla sebrána a souborně vydána čili abyste už jednou vypravili souborné spisy dr. Vohryzka, Siegfrieda Kappera, beletristů Ledy, Rakouse a jiných na veřejnost a tím ukázali, jaká byla účast vašeho hnutí v našem životě. Abyste převedli v naši literaturu vše, čím Židé přispěli k osvětě lidstva vůbec, od Josefa Flavia počínaje přes velké rabíny středověku, přes Maimonida, Abarbanela, Spinozu a dále tak až k nejnovějším. A – dodávám dnes – abyste přestali se zváti českými Židy a se stali jen Čechy.“

Ve „*Vídeňských profilech*“ nakreslil svým názorným způsobem několik obrázků jemu blízkých Židů-předáků z Vídně, o nichž se již byl zmínil v knize „*Třicet let*“. Nacházíme tu podobizny sekčního šéfa *Blumenstock-Halbana*, guvernéra *Taussiga*, bankéře a politického snílka *Luciana Brunnera* i jeho pobočníka *Hermannu Kadische*.

Dr. *Jindřich Blumenstock*, jenž, dostav šlechtictví, přijal jméno *Blumenstock-Halban* (příjmení *Halban* vzal z *Mickiewiczova* „*Konráda Wallenroda*“), z něhož později *Blumenstocka* docela škrtl, začal kariéru v ministerstvu vyučování. Za jeho úřadování stal se *Gautsch* ministrem vyučování a našel v *Blumenstockovi* (ovšem již dávno pokřtěném) svou pravou niku. *Blumenstock* dělal svému šéfovi reklamu a zjednal mu pověst ministra školství, jakého Rakousko do té doby nemělo. Později stal se *Blumenstock-Halban* ředitelem kanceláře poslanecké sněmovny a tu byl teprve ve svém živlu. Ministři se střídali, on zůstával a s každým novým pánem

dobře vycházel. On byl jednotlivým předsedům vlády tím, co Vídeňák nazývá „Gschaftlhuber“. Koncipoval hodnotářům řeči, které pak oni ve sněmovně pronášeli, vyjednával se stranami v parlamentě, šuškal si s žurnalisty a napovídal jim „tajnosti“ atd. A v tom gšaftlhuberství se cítil šťastným. Svému někdejšímu pánu, Gautschovi, dopomohl k předsednictví v ministerstvu, za což se mu dostalo – odkopnutí. Prvním činem barona Gautsche bylo penzionování odborného přednosty rytíře Halbana. Vzal si na jeho místo jiného pokřtěného Žida, dr. Siegharta, bývalého dr. Singera z Opavy. Starý Halban těžce nesl své odstrčení. Jednoho dne lehl – a srdečním bolem zemřel.

Píše o Halbanu a Lipinerovi v „*Třiceti letech*“, zmiňuje se Machar s neobmezenou pochvalou o polských Židech. V našem článku jim upírá smysl pro zásady, charakter a práva jednotlivých národů: „V těch zanedbaných polských Židech leží elementární síla k životu, touha dostat se na slunce z opovrhované temnoty, hlad po významáních, titulech a příjemnostech života, talent přizpůsobit se všemu a všem a spojené ovšem s ním absolutní neporozumění pro tak zvané zásady, charakter, vyšší názor na děje dneška nebo uznávání nějaké velké linie v dějinách, docela pak už nechápou, že jsou národové, toužící být pány svého domu a svého osudu.“

Jinou vídeňskou kapacitou, zvěčněnou Macharem ve „*Vídeňských profilech*“, byl *Theodor rytíř z Taussigů*. Když se mu Machar, jako mladý bankovní úředník, představoval, měl pocit, že stojí před neobyčejným člověkem. A jím Taussig skutečně byl. Po krachu r. 1873 stal se ve čtyřiaadvaceti letech ředitelem Bodenkreditky, prvního bankovního ústavu v říši. Brzy byl duší toho ústavu a uznanou hlavou rakouských finančníků. Taussig o všem věděl, za vším stál, nic ho nebylo tajno a pracovat uměl úžasně. Byly doby konversí, půjček a obchodů a Taussig na nikoho nespoléhal, všechno

sám vyjednával, sám počítal a prohlížel. K tomu měl ještě spoustu jiných funkcí, které svědomitě zastával. Machar svého nejvyššího šéfa přirovnává k Napoleonovi i co do jeho schopností a vlastností, i co do poměru ke spolupracovníkům a podřízeným.

Když zemřel guvernér Bodenkreditky *Bezecny*, nastalo divoké závodění o uprázdňené místo. Ucházeli se o ně ministři a místodržitelé, ale dostal je přece – Taussig. Vždyť on Bodenkreditku vybudoval, on ji učinil tím, čím byla.

Smrt Taussigova byla tragická. Vytapetovali mu pracovnu zelenými čalouny a do jejich barvy byl přimíšen nějaký prudký jed. Taussig začal churavěti, byl léčen z několika domnělých nemocí a teprve v Tyrolích, kam odjel na zotavenou, poznali otravu. Vdechoval výpary té zelené jedovaté barvy čalounů. „Bodenkreditku jsem vybudoval, jí jsem dal celou svou lásku a ta mě zničila,“ bylo prý jedno z jeho posledních slov.

Machar stal se v jistém oboru Taussigovým soukromým tajemníkem. Byl jediným Čechem v Bodenkreditce a překládal Taussigovi české dopisy, telegramy a žádosti. Byly to někdy dopisy, že se Machar za své krajany musil stydět, anonymní listy plné hrubostí a nadávek, urážlivé telegramy, vyhrůžky apod. „Smradlavý Žide“ v nich nebylo nic řídkého.

Jako Taussigův tajemník měl Machar leckdy příležitost svému šéfovi se přiblížit a rozhovořit se s ním i o soukromých záležitostech. Taussig se zajímal o Macharovy literární práce, postěžoval si mu na rakouské poměry, dával si od něho vypravovati o cestě do Říma, ukazoval mu denunciaci, jež proti němu (Macharovi) podány byly od jeho krajanů, atd. Když jednou zase přišla taková denunciaci na Machara a Machar Taussigovi byl vysvětlil, jak se doma proti němu števe, vstal Taussig, podal Macharovi ruku a pravit: „A kdyby tady stál sám císař a tady následník a chtěli, abych

vás propustil – dokud konáte svou povinnost jako úředník, neudělám to.“ Taussig chtěl Machara mimořádně povýšiti, ale Machar žádal, aby tak nečinil, poněvadž jeho mimořádným povýšením by bylo bývalo způsobeno pohoršení mezi kolegy.

Machar zmiňuje se i o srážce, již měl Taussig jako předseda náboženské obce židovské s členy této obce. Když se jeho vlivem zúčastnilo Rakousko brzy po pogromech černosotněnců ruské půjčky, vyslovena mu od náboženské obce nelibost, načež se Taussig předsednictví vzdal. Ač se o věci té nijak nevyjadřuje, jest již z okolnosti, že Machar té záležitosti se dotýká, viděti, že nestál tu na straně svého pána.

Zcela jiným typem než guvernér Taussig, ač také peněžník, byl *Lucian Brunner*. Jsou Židé materialisté, jimž cifra jde nade všecko, a jsou Židé idealisté, jimž tvrdá skutečnost není ničím a sen o novém světovém řádě vším. Jakými idealisty Židé býti dovedou, o tom svědčí jména: Börne, Heine, Karel Marx a Viktor Adler. A takovým idealistou byl i Vídeňák *Lucian Brunner*. Napoprvé působil dojmem sešlého, hladového diurnisty, jemuž by člověk nejraději dal almužnu. Nosil ošumělý oblek a i jinak oděv jeho byl zanedbaný. Postavu měl trochu nahrbenou, nos na hřebenu porostlý chlupy, ryšavý plnovous, vyholený po způsobu císaře Františka Josefa, ale na bradě měl vždy strniště. Z jeho zevnějšku nikdo by nebyl poznal, že pan Brunner jest mnohonásobným milionářem, že bydlí v nádherném domě v Billrothstraße a má několik domů ve Vídni, že jest správním radou několika švýcarských drah, továrníkem a majitelem banky ve Vídni. Jeho osobnost měla trochu příchut směšnosti. Ten dobrý a vzácný člověk osobním zjevem, spádem řeči, gestikulováním rukou, některými názory a konečně silným jüdlváním, činil se směšným.

Ačkoliv ho obchodní činnost sdostatek zaměstnávala, přece mu zbývalo dosti času, aby snil svůj nejkrásnější sen – o novém,

šťastném a pokojném Rakousku. Jemu věnoval Lucian Brunner své prázdné chvíle a mnoho peněz a stal se obětí mnoha šibalů.

Jediným jeho věrným učeníkem a apoštolem jeho idejí byl ohnivý vídeňský žurnalista dr. *Hermann Kadisch*. Zevnějškem, řečí a způsoby byl odlitkem svého mistra. Kadischovy články začínaly vždy slovy: „Auf den Trümmern der alten Parteien.“ Na troskách starých stran povstati měly nový svět, nový řád, nová společnost. Tak hlásal Kadisch ve svých týdenících a čtrnáctidenících, jež se dožily málokdy více než čtyř nebo pěti čísel.

Machar nám ve svém článku vypravuje dále, jak pan Lucian Brunner, tento vzácný židovský idealista, kandidoval v Bukovině při volbě do říšské rady, při níž se mu dostalo pěti hlasů, což ho však stálo šedesát tisíc zlatých. Chtěl mermomocí nabýti tribuny, s níž by byl mohl působiti pro své plány, pro zřízení Nového Rakouska. Konečně se mu podařilo býti zvolenu ve vídeňské čtvrti Leopoldově do městského zastupitelství. Na vídeňské radnici zápasil několik roků s antisemity, a jsa vždy připraven k poznámce, výkřiku, řeči, stal se Luegerovi nanejvýš nepříjemným. Nebýti jeho nešťastného zevnějšku, byl by se stal křesťanským sociálům nebezpečným. Jednou dožil se senzačního úspěchu nad Luegerem: správní dvůr dal mu za pravdu, když jménem nekatolických poplatníků vystoupil proti Luegerovým stavbám kostelů; to vítězství nad Luegerem však bylo jen na papíře, neboť pán Vídně se o rozhodnutí správního dvoru nestaral a stavěl kostely dále.

Lucian Brunner ujal se též českého školství ve Vídni. Při prvé příležitosti řekl otcům na radnici, že vídeňští Čechové mají právo na školy. Div, že se mu za to nedostalo výprasku. „Saujud“ bylo nejmírnější slovo, jež mu na hlavu hodil Hermann Bielowlawek.

Po mnohých marných pokusech bylo mu konečně přece dopřáno dožítí se aspoň jedné radostné chvíle. Podařilo se mu shromáž-

diti kolem sebe několik vážnějších lidí: Karla Rennera, Richarda Charmatze, dr. Fr. Hertze, dr. Jindřicha Herbatschka, Ukrajince Sembratowicze, Rumuna rytíře Onciula, jistého Poláka a Jiho-slovana. Český národ zastupoval Machar. Brunner viděl se obklopen zástupci Nového Rakouska. Dělal se plány, založen nový týdeník *Der Weg*, jehož redaktory byli Fr. Hertz a R. Charmatz. Týdeník – následovník starého *Zeitu* a předchůdce časopisu *Der Friede* – brzy zanikl a Brunnerovi zástupci Nového Rakouska se rozešli, jak se byli sešli.

Na konci svého života Lucian Brunner ztrpkl. Pro svůj druhý sňatek rozešel se s rodinou, po nemoci začal na celém těle chřadnouti. Za své neštěstí činil zodpovědnou zem, v níž mu bylo souzeno žítí a – německý národ. Při sčítání lidu roku 1910 udal za obcovací řeč hebrejštinu, jen aby nebyl počítán mezi Němce. Ve své závěti odkázal tři miliony hnutí, jemuž naposled náležel – sionismu.

Machar píše ve „Vídeňských profilech“ ještě o jiných Židech, již však hrají úlohu podružnější. Tak se zmiňuje v článku „*Ležerní svědomí*“ (str. 100 n.) o jisté paní Nebuschitzové, staré, nepatrné, válkou zhublé osůbce, bydlící na Währinger Gürtlu, od níž si před mnoha lety vypůjčil český člověk, jistý Frant. Douba, šedesát zlatých, aby si zařídil mydlářství. On jí dluhu neoplatil. Ve válce, když jako voják sloužil v Uhrách, a přišel k penězům, probudilo se v něm zlé svědomí, že ubohou vdovu připravil o peníze. Vyzpovídal se písemně Macharovi a poslal mu polovici peněz, aby je paní Nebuschitzové odevzdal, a sliboval, že druhou polovici co nejdříve pošle. A Machar se těší, že poznal opět českého člověka, na něhož válka působila blahodárně.

Po způsobu vídeňského satirika *Karla Krause*, vydavatele časopisu *Die Fackel*, jenž činí rád terčem své kousavé ironie novi-

náře, i Machar nabírá na mušku vídeňské „šmoky“, „species, která vyžaduje zvláštní kapitoly v přírodopise člověka“ (v článku „Šmok“, str. 58 n.). Jsou šmokové parlamentní, političtí, fejetonní, hospodářští a ti, již čtenářstvo krmí drobnými pikantními zprávami. Machar podotýká, že šmoci vyšli většinou z Židů, ale Židy již dávno nejsou. Nejsou ničím, jsou šmoky. A je-li mezi nimi křesťan, zamalgamuje se také brzy na šmoka. Nejkomičtějším prý se stává šmok, bije-li se za nějakou „ideu“. Neue Freie Presse označuje Machar za nejkatoličtější list v Rakousku a vypravuje anekdotu, kolportovanou kdysi po Vídni: Když byl v době jubilea „Neue Freie Presse“ zvolen nový papež, přijal z vděčnosti k vydavateli Mořici Benediktovi jméno Benedikt XV. S vídeňskou žurnalistikou se pořádá ostatně Machar i v knize „Víděň“ (II. vyd., str. 27, 51). Vytýká jí bezpáteřnost, prodejnost, korupci, posluhování každé panující vládě a – semitismus. Jako „nepředpojatý přítel židovského národa“ lituje, že těch 90 procent vídeňských žurnalistů, již jsou Židé, bojuje za „největší zájmy německého lidu“.

Dále píše Machar (str. 40, v článku „Vypuknutí války“) o Židech, již se ve válce proti němu prohřešili. Jistý uherský Žid, sedící s ním čtvrt století v kanceláři, udal Machara u guvernéra Siegharta pro srbofilské smýšlení. Knihu Řím označil vídeňské policii jako velezrádný spis jistý graduovaný člověk, Žid z Grinzingu, majitel ústavu pro slabomyslné děti, člověk, s nímž Machar jaktěživ neměl co dělati.

Konečně se zmiňuje i zde (str. 180 v článku „Naši za hranicemi“) o svých soudruzích v kriminále, o haličských milionářích, vídeňských továrnících a obchodnících, již podplativše šikovatele a důstojníky, dostali se k cenzuře a úradovali, lapajíce „nevlastecké“ projevy vojáků v poli stojících a udávající tyto tak dlouho, až jejich podvod přišel najevo. S dosavadními slidiči zavedeno

vyšetřování, cenzuristé byli na několik měsíců zavřeni, a když byli propuštěni – octli se znova u cenzury a prováděli zase svou (šíře se o tom rozepisuje Machar v knize „Kriminál“).

Z toho, co posud bylo řečeno, jde najevo, že se chová Machar k Židovstvu celkem objektivně, i když tu i tam některé osoby a osobičky zesměšňuje. Machar sám označuje se (v knize „Vídeň“) přítelem židovského národa, a právo k tomu zavdává mu jeho boj proti antisemitismu. Moravský klerikální spisovatel Dostal-Lutinov, jenž útočil i na Vrchlického pro jeho „Rabínskou moudrost“ a „Bar Kochbu“, nazval Machara „Izraelem v české literatuře“.

Machar napsal ve sbírce „*Satiricon*“ tyto dvě básničky proti antisemitům: „*Antisemitská argumentace*“. Pouhých jmen pár osvětlí ti dnes, jakou hlízou dávný Helén pokles: Achilles, Pereles, Perikles, Sofokles, Pikeles, Themistokles.

„*Antisemitismus*“. Jaký smysl? Židy zamítá, ale s Římem píská v taktu jistém – konsekventní antisemita měl by začít přece s pánem Kristem!

V třetí básničce posmívá se maďarským Židům, již si rádi pomadřšťují svá jména: „*Potomci Arpádovi*“. Zábava se v kupě čile rozvinula, nutno představit se. Tři hlav pyšných sklon: „Doczi Lájoš, tesssek!“ „Já Erdöly Gjula!“ Třetí omlouvá se: „Já jsem dosud Kohn.“

V boji proti „katolické moderně“, vedené páterem Dostalem-Lutinovem, napadá své protivníky i pro jejich antisemitismus, kterým otravovali český venkov. V „*Próze z let 1901–1903*“ (str. 127) označuje Moravu klasickou zemí antisemitismu. V Čechách se aféra polenská protřepala jen po žurnálech, hospodách a kavárnách, na Moravě zplodila Holešov, Přerov a Vsetín. Z kazatelen nepadlo prý ani jedno vpravdě křesťanské slovo v těch dobách, nepadlo ani potom – naopak. Hrubým instinktům masy se musí dáti průchod – pročez: Hrrr na Židy!

O antisemitismu vídeňském se rozepisuje Machar ve své knize „Videň“ (II. vyd., str. 24 n.). Cituje výrok Kronawettrův, že antisemitismus je socialismus hloupého chlapa vídeňského, a ukazuje, jak je antisemitismus přilehlý povaze a ducha Vídeňáka. „Hep, hep“ a „Pryč se Židy“ jsou ventilem rozvášněného Vídeňáka, mělkeho požitkáře, žijícího nad své poměry. Parlament a sněm jsou mu vhodnými institucemi, kde lze beztrestně na každého nekřtěného člověka vykřiknout „Saujud“ a každému, kdo nekřičí s ním, nadati „judenknechtů“. Bohužel přispěl k vítězství antisemitismu ve Vídni i český živel. Národně neuvědomělí lidé se zvídeňáčili a stali se antisemity.

A zase je Machar příliš dalek subjektivity a nespravedlnosti, aby neocenil po právu antisemitského vůdce *Luegera*, k jehož vzestupu přispěly nemálo svými chybami liberální strana a její nemoudrá žurnalistika. Sympatický obrázek *Luegerův* z knihy „Videň“ (II. vyd., str. 25 n.) řadí se po bok nejpěknějším čísům „Viedeňských profilů“.

Jako přítele Židů ukazuje Machara i jeho povídka „*Moralistní bestie*“ („Hrst beletrie“), v níž se pozastavuje nad chováním sedláků v jisté dolnorakouské vesnici (jejíž poměry byly navlas stejné jako u nás) proti svému faráři, poněvadž důvěrně obcoval s rodinou *Kohnovou*. Obyvatelé vesnice měli faráře v podezření, že udržuje milostné styky s paní *Kohnovou*, a tak dlouho proti němu štváli, až jej z obce vyštvali. Na jeho místo přišel jiný farář, „tlustý epikurejčík s odvalenými pysky a chlípnýma očima“, jenž měl zcela otevřeně poměr se svou kuchařkou. To však sedlákům nevadilo, poněvadž byla katolicky křtěná.

Zbývá ještě poohlédnouti se v Macharových knihách poetických po židovských motivech, do nichž chceme zahrnouti i motivy biblické. Na začátku své literární dráhy, jako tercián, zanašel

se Machar plány napsati „Mosiadu“ a „Messiadu“. Byly to cykly, skládající se z drobnějších básniček, jichž napsal Machar spoustu. Začal na obou cyklech pracovati zároveň. Z nich otiskl si dvě básně v „*Konfesích literáta*“: „*Mojžíš*“ a „*Kristus*“, všechno ostatní se mu ztratilo. (O básni „*Mojžíš*“ viz dříve.)

V „*Golgatě*“, obsahující básnické plody z let 1895–1901 a tvořící přechod od Macharových prvních sbírek poetických k „*Svědomí věků*“ nacházejí se dvě biblické básně: „*Smrt krále Davida*“ a „*Král Šalamoun*“. V první líčí Machar způsobem, jež blíže charakterizujeme při rozboru dalších jeho biblických básní, Davida krále, jenž na smrtelné posteli se rozpomíná na celou dobu svého panování a zrovna před smrtí ještě šťve svého syna Šalamouna proti Joabovi a Gerovu synu Semei. Druhá báseň obsahuje příkré a zdrcující odsouzení povahy Šalamounovy a jeho vlády. V obou básních zdůrazňuje Machar svůj ateismus rouháním se bohu a zesměšňováním jeho kněží, jak to uvidíme i v dalších básních biblických.

V řadě knih se společným titulem „*Svědomí věků*“ pokoušel se Machar, podobně jako Vrchlický v „*Zlomcích epopoje*“, zveršovati historický vývoj člověčenstva. Sem patří: „*V záři helénského slunce*“ a „*Jed z Judey*“ (jednající o antice), „*Barbaři*“ (obrazy z barbarského a církevního středověku), „*Pohanské plameny*“ (dějiny vlašské renesance), „*Apoštolové*“ (česká a německá reformace a protireformace), „*Oni*“ (období Francouzské revoluce), „*On*“ (oslava osobnosti a doby Napoleonovy), „*Krůčky dějin*“ (věk XIX. a počátek XX.) a „*Kam to spěje*“ (doba válečná a poválečná).

V první knize „*V záři helénského slunce*“ dospívá Machar přes Čínu, *Palestinu*, *Babylonii*, *Egypt* a *Persii* do *Hellady* a do *Říma*. Nás v ní zajímají obě básně „*Poušť*“ a „*Saul*“.

První z nich jedná o *Mojžíši*. Národ židovský táhne ve stavu hodně zbědovaném nehostinnou pouští. Mužům, jimž hůl v ruce

jest zbraní i oporou, hledí z očí bezmocná zoufalost. Na hřbetech velbloudů sedí unavené, hubené ženy, jež tisknou svá nemluvnata k prsům bez mléka, a po jejich bocích se houpají starší děti, připjaté řemeny k velbloudům a stálým houpáním všechny ztrmácené. A i ti velbloudi jsou tak sešlí, že pohrdají i tou travičkou, jež se jim tu i tam cestou naskytne. Takto jdou den co den a nikdo neví, kam a proč. Činí tak, poněvadž „On“ jim to káže ústy Mojžíšovými.

Básník si zde počíná tak jako v ostatních básních této knihy, ba i téměř ve všech básních sbírky „Svědomím věků“. Ne, že by líčil nějakou událost z minulých let, jak to např. činil Vrchlický. Nikoliv, on zachycuje po způsobu malířově určitou významnou situaci, tu popisuje a jen mimochodem se zmiňuje i o událostech se sběhnuvších, čímž svým básním dodává jistého děje. Chtěje v naší básni vylíčiti, co utrpěli Židé na své pouti, byvše vyvedeni od Mojžíše ze země egyptské, líčí nám ty jejich znavené a sešlé postavy, jež nám povídají více než sebe delší vypravování. Aby vylíčil moc Mojžíšovu nad Izraelem, ukazuje, jak působí jeho pouhý pohled na lid („pohled ten má hrůzu, jak uzlovitý bič by po těch šíjích švihal“). A zcela macharovský jest i konec básně. Ona ironie, namířená proti „Tvrdému“ a „Hněvivému“, jenž z plamenů má roucho a jméno tak svaté, že jazyk Izraele je pod trestem zničení vysloviti nesmí, ukazuje nám Machara ateistu, nepřítele kněží (židovských právě tak jako křesťanských), povyšujících se nad lid a vydávajících se za zprostředkovatele mezi ním a Bohem. I z této básně jde jasně najevo, jak Machar do formy antické básně vkládal moderní výplň: myšlenky jej zaměstnávající, jeho srdce a jeho duši naplňující.

Druhá nás zajímavější báseň v knize „V záři helénského slunce“ jest „Saul“. Také v ní nám básník nelíčí prostý biblický děj, nýbrž zase nám ukazuje židovského krále ve světle přirozeně lidském,

v situaci, že jej poznáváme jako člověka s jeho lidskými slabostmi a starostmi. Básník zahrocuje děj v jednom bodě a činí jej tím napínavějším.

V naší básni předvádí nám Machar Saula na konci jeho života, kdy Filištinští silně doléhají na jeho vojsko a král ve své bezradnosti se ubírá s dvěma zbrojnoši po hřebenu pohoří Gilboa k jisté věštce do města Endor. Cestou rozpomíná se král na uplynulý svůj život (toto rozjímání činí větší část básně a podává známý biblický děj).

Machar zahrocuje tedy děj básně v onen moment, kdy se nachází Saul pro nebezpečí, hrozící ze strany Filištinských, v těžké situaci. Nevěda si rady, ubírá se on, jenž dával kdysi pronásledovati a vyhladiti hadače, sám k oné věstkyni v Endoru, aby vyvolala z Šeolu ducha Samuelova a on aby ho mohl požádati o radu (zcela obdobný motiv jako ve Vrchlického Bar Kochbovi; i Bar Kochba pomocí Juditinou vyvolává ze Šeolu duchy, již mu mají poraditi, co by měl podniknouti proti vítězným Římanům). Věštka vyvolává Samuelova ducha a Saul před ním padá na tvář. Zdá se mu, jako by slyšel slova:

Jak Hospodin ti pravil už mými ústy kdys: Jsem nepřitelem tvójím a odtrh království jsem navždy od tvé ruky a synu Isai dal... Je zítra hodina, kdy dopadne má ruka. I tebe i tvůj voj a syny, kdož jsou s tebou, dám v ruce nepřátel a sestoupíte v Šeol.

Saul se vrátil ke svému vojsku. Ráno došlo na hoře Gilboa k boji s Filištinými. Izrael byl v něm potřen, králův syn Jonata a jeho dva bratři zabiti. Král sám byv poraněn, vrhl se na svůj meč, aby nepadl živ do rukou nepřátel.

Druhá kniha sbírky „*Svědómím věků*“ má název „*Jed z Judey*“. Kniha není, jak by člověk jí neznalý na první pohled mysliti mohl, antisemitská. Machar se v ní neobrací proti židovství, nýbrž proti křesťanství vzešlému z Judey. „Řím pohanský podmanil si celý svět, ale

přál každému jednotlivci, aby si duševně žil podle své fazóny, Řím křesťanský zotročil tělo i duši. A v slepé pomstychtivosti proti starým bohům zničil nejen je, ale i vše, čehož oni byli středem i velkou kulturou.“ Tato slova z knihy „Vídeň“ (II. vyd., str. 8), jakož i knihy „*Antika a křesťanství*“ a „*Řím*“, osvětlují nám smysl „Jedu z Judey“. Křesťanství a římská kultura jsou Macharovi protikladem. Řekové a Římané, ozářeni helénským sluncem, jsou mu světlem, křesťanství je mu stínem. Nad světem římským, zušlechtěným kulturou řeckou, rozléval se proud helénského slunce. Tenkrát se vyznačoval silou fyzickou i mravní. Jakmile do toho ohromného těla římského začalo vnikati křesťanství, onen „jed z Judey“, nikoliv najednou, nýbrž znenáhla, začal i fyzický i mravní pokles ohromné říše, rozkládající se do všech stran světa a ovládající všechny národy.

Ve dvou malých básních této sbírky oslavuje Machar krásu kraje palestinského. V první „*Krajina palestinská*“ rozhlíží se krajem král Herodes, v druhé „*Krajina galilejská*“ mladý rabbi (Ježíš Kristus)²¹ a básník nám ukazuje, jak mocný dojem na ně onen krásný kraj činí.

Starý a sešlý král Herodes (v „*Krajině palestinské*“) sedí na svém hradě v Caesareji²² a přehlíží horu Garizim, města Sebaste,

---

21 Básně „*Krajina galilejská*“ a „*U Býčí hlavy*“ pojaty byly přes svůj křesťanský obsah do tohoto rámce, poněvadž jejich děj spadá do doby, kdy se křesťanství od židovství ještě nebylo odštěpilo.

22 Caesarea, vystavená od Heroda I. na počest císaře Augusta, stala se brzy „klínem v Izraeli“, jak se o ní s rozhořčením vyjadřuje talmud. V městě tom dal Herodes postaviti řecké modly, cirkus a divadlo, a jím stala se Caesarea sídlem nejzvrhlejších mravů a způsobů římských, největší nepřítelkyní židovského národa a střediskem, z něhož vzešlo všechno štvání a všechny úklady proti židovské samostatnosti (viz Jos. Flavius, „*Bellum judaicum*“ 1. VII, 3, I). V Caesarei zemřel i rabbi Akiba svou mučnickou smrtí.

Bethulii, Antipatris a úrodnou a překrásnou krajinu palestinskou od moře až k východním horám. Z roviny přináší mu vítr libou vůni polních travin a saronských růží a ta vůně vzbudila v jeho duši již zapomenutý žal: vzpomíná jedné takové saronské růže, první své manželky Mirjam, již byl sám ukrutně zavraždil.

A taktéž báseň „*Krajina galilejská*“ nám líčí překrásný kraj, překletý čistým modrým nebem, plný rudých cyklámenů, modrých anemon a tmavých kosatců. Uprostřed té krajiny usedl ve stínu vonných oliv mladý rabbi se svými umdlenými učeníky. Jim klesla víčka na znavené oči a rabbi na ně pohleděl s vlídným úsměvem. I zadíval se do krajiny a pocítil ve své duši štěstí a blaženost ze vši té krásy „a sláva toho dne mu vešla v duši a hnědý zrak se rosil tichým štěstím“.

Machar nám zde líčí Krista způsobem jemným, poetickým, dalekým vši tendence a polemiky. Po něm má křesťanství jen jméno. Ve skutečnosti jest dílem ohnivého apoštola Pavla, jenž z náboženské čistoty, dobra a lásky udělal dogmatickou teologii, k níž se později přidružil ještě asketismus, opovrhování tímto životem a nepřirozená touha po smrti a vyhledávání utrpení.²³

Krásu Palestiny poznaly a vycítily ovšem jen její děti, které k ní lnuly srdcem i duší. Cizáckých Římanů upoutati nemohla, ti toužili po své vlasti, po ženách, divadle, lázních, po fóru a cirku a proklínali „nečisté město dole snící i národ nečistých těch Židů“ („U Jeruzaléma“).

Do židovského prostředí nás uvádí, ač se týká prvního křesťanství, báseň „*U Býčí hlavy*“:

Tři kumpáni, voják Rutulus, námořník Balbus a zpustlý filozof Mirmom, sedí v římské krčmě U Býčí hlavy při víně a rozmlouvají

---

23 V. Martínek: „*Antika v poezii Macharově*“, str. 15 n., a J. Vávrův úvod k „*Macharově čítance*“, str. 11.

o významu „moku révy“. Při tom vykládá každý z nich nějaký příběh ze svého života. Nás zajímá příhoda Balbova v Caesareji. Nedávno tam byl se svým pánem pro cedrové dřevo. Byl již prošel všemi lupanary a krčmami, poznal všechny tanečnice onoho nevelikého, ale pěkného města v Palestině, nudil se a toulal se městem. I potkal svého starého známého, helénského Hebreje Filona, jenž měl kdysi sklad rouch v Ostii a zbohatnuv, vrátil se do Judey. Filo vypravoval Balbovi o svém štěstí, že došel spásy a má nárok na jakés království. Pozval Balba, aby s ním strávil večer v kruhu stejně smýšlejících bratří a sester a že se i on může státi účastným onoho štěstí. Lákán zvědavostí a vyhlídkou na štěstí, dal se Balbus přemluvit. I přišli do domu, kde shromážděno mnoho lidí, Hebrejců a Řeků, již čekali na příchod jistého Hebreje Pavla. Když on přišel, pozdravil slovem „šolem“ a všichni, muži a ženy i děti, sedli okolo stolu. Pavel napřed rozdával, šepotaje modlitbu, shromážděným chleba a vína. Při tom rozléhal se po síni vzlyk a nářek. Potom se zpívalo, každý pro sebe se vroucně pomodlil a konečně Pavel začal řečniti. Mluvil s takovým zápalem, že všechny oči se mu věšely na rty. Balbus té řeči nerozuměl, jen slyšel něco o jakéms Ježíši. A Filo, jež Balbus byl domů doprovázel, vypravoval cestou dále, taktéž se zanícením o onom novém bohu, jenž je přítelem pokorných a malých. Balbus všemu, co slyšel, nerozuměl, ale byl tak dojat, že následující noci usnouti nemohl. Od té doby mu víno nechutná a život ho netěší, má jen jednu touhu: co nejdříve plout v bílou Caesareu a najít Filona.

Asi uprostřed mezi Vídní a Bratislavou leží na řece Dunaji vesnice Deutsch-Altenburg. Blízko ní nacházejí se zbytky někdejší římské tvrze Carnuntum. Ještě dnes lze tam viděti hradební bránu, stopy amfiteátru a lázní a v nově zřízeném muzeu uschována spousta předmětů ze země vykopaných. Carnuntum jest oblíbe-

ným výletním cílem Vídeňáků a jest samozřejmo, že Machar, milovník antiky, onu starořímskou osadu rád navštěvoval. Po jedné z těchto návštěv vznikla zajisté báseň „*Carnuntum*“. Z vykopaných cihel, v nichž vyryto jest číslo 15, soudí Machar, že Titus, zničiv Jeruzalém, přesadil 15. legii z Palestiny k Dunaji. Mezi památkami v Carnuntu nalezenými dojíhá básníka prostý náhrobek z pískovce s nadpisem: „Josephus leží tuto, Žid byl, vzdálen své vlasti, mlád zemřel v zemi cizí.“ I přemýšlí, jak se asi onen židovský mladík sem dostal. Přišel snad jako zajatec s patnáctou legií ze své vlasti do těchto nehostinných končin, nesa v duši spálený chrám a rozvrácené město. Když ho byla dobrotivá smrt osvobodila od zoufalství nad bohem a národem jeho, postavil mu věrný soudruh onen kámen na hrob, jenž hlásal slovy život i osud mladíkův. Přešlo mnoho věků a smrt srovnala všecko: vítězný Řím a přemoženou Judeu, patnáctou legii a židovského zajatce.

Josefus Flavius (Ant. 19. 5, 1; 20. 7, 2) a Tacitus (Hist. II. 1, 81) zmiňují se o Berenice, dceři Heroda Agrippy I. a milence císařů Vespasiana a Tita. Jí věnoval Machar báseň „*Berenice*“, v níž vypravuje, že ji dal Titus za noční tmy v nosítkách odnésti z Říma do letohrádku blízko moře, aby ji zachránil před hněvem lidu. Nerad od sebe pouštěl judskou růži, oči jeho byly přeplněny žhavými slzami, znova a znova kladl své rámě kolem její šíje. A Gellius přecházel a donášel Berenici zprávy od císařského milence. Když Titus zemřel, vyřídil jí Gellius poslední slova císařova: že není činu, jehož by byl Titus litoval, jen jeden vyjímaje... (že vzdálil od sebe Bereniku, či že zničil chrám jeruzalemský?). Berenice tímto vzkazem jest potěšena, a jsouc si vědoma, že láska Titova k ní trvala až do posledního dechu, jest usmířena a ochotna zemřít.

Knih „*Barbaři*“ obsahuje tři básně s židovskými motivy. V první, „*Papež a císař*“, líčeny jsou formou veršované kroniky dle Lam-

berta, mnicha kláštera herfeldského, události přihodivší se od roku 1073 do 1106. K roku 1075 se vypravuje, že vzešla nemoc, jež napadala jen mladé lidi a vyvolala rozhořčení proti Židům, neboť prý se zjistilo, že otrávilí studně. I bylo Židů pobito do tisíců. Báseň „*Tři prsteny*“ obsahuje parabolou, známou z Lessingova dramatu „*Moudrý Nathan*“. Slavný sultán Saladin potřeboval peněz a slyšel o jistém bohatém Židovi v Damašku. Dal si ho zavolati a předložil mu otázku, která víra ze všech jest nejlepší. Myslí si, že ho na každý pád lapí. Řekne-li Žid, že víra židovská jest nejlepší, odpoví mu sultán, že urazil víru jeho; pakli označí víru mohamedánskou nebo křesťanskou za nejlepší, vytkne mu, že k ní nepřestoupil. V každém případě ale dá jej ztrestati tučnou pokutou. Místo odpovědi moudrý Žid vypravuje tento příběh: Jistý otec měl tři syny, jež stejně miloval. Měl také vzácný prsten s drahokamem, jež každý z jeho synů chtěl zděditi. I zavolal si otec klenotníka a dal zhotoviti dva prsteny navlas stejné, jako byl ten pravý, takže jen on dovedl jediný a první od nových dvou rozeznati. Potom si zavolal syna po synovi, každému dal jeden prsten, řka, aby jej tajil před bratry a jim nepůsobil bolestí. Otec zemřel a každý syn považoval svůj prsten za jediný a pravý. Tak se to má i s vírou. Každý považuje svou víru za nejlepší a pravou a jen Otec na nebesích, jenž víry dal, ví, která skutečně jest pravá. Sultán se nad povídkou zadumal a propustil Žida v míru.

Splnění sionistického snu předpovídá Machar v básni „*Žid, procházející troskami Fora Romana*“. Žid prochází se po římském fóru a zří se zadostučiněním na trosky města, jehož vojáci kdysi zpustošili Jeruzalém.

Adonai-Šaddai, Bůh zástupů, vyhladil kdysi Jeruzalém pro jeho hříchy ze tváře země. Ale rozdrtil i nástroj své zlosti - město Řím. Tam, kde jednou hřměly kroky oněch vojáků, již šli zbořit

Jeruzalém, tam viděti nyní je odrané zdi. I Titus bídne zahynul: „Adonai-Šaddai brouka dal mu v lebku, jenž zobcem železným a drápy z kovu rval mozek jeho, zžíral jej, až výrost na velikost vlaštovky a žil v té lebce, a v posled snědl hříšné oči jeho, ty oči, které zřely padat tebe, Jerušolajim, zármutku mé duše –“ Pyšné římské fórum jest zloupeno a leží tu rozmetáno, Palatin stal se rumišťem a z Kapitolu zbývá jen spousta kamení. Poslední žebrák umírá pyšněji než toto sešlé město. Onen Žid si přeje, aby jeho hlas slyšán byl v Šeolu, aby se i jeho předkové dověděli, jak Hospodin, rozpomenuv se na svůj národ a slitovav se nad ním, potrestal vraha národa židovského. A Žid předpovídá i křesťanům, kteří, opanovavše Řím, chtějí přelstít Jahve, že i na ně jednou dopadne jeho pěst. Potom navrátí se Hospodin do Jeruzaléma, dá si na Sioně vystavěti nový trůn a shromáždí kolem sebe rozptýlený národ, jak to byl kdysi slíbil jeho otcům.

V „Apoštolech“ nachází se báseň „Ben Abram“. Rabbi Ben Abram pátral v křesťanských knihách po dokladech, že Ježíš nařizuje inkvizici a hrůzy mučírén. Najednou se vytrhl ze svého badání, běžel k dominikánům v inkviziční síň a pravil jim: „Neprávem, ctihodní otci, stíháte židovský národ, neboť Židé jsou vám bratřími. Vy nevyznáváte Krista, nýbrž Adonai-Šaddaie, boha pomsty, válek, tvrdé nenávisti, jenž nezná odpuštění. On řídí vaše činy, vaše hrozné soudy. Palte v budoucnosti jen cikány a Maury, a nikoliv Židy, bratry v jednom bohu.“ Ale rabbi Abram pochodil zle. Dominikáni se na něj vrhli a druhého dne hořel na hranici.

Konečně třeba se ještě zmíniti o dvou básních s židovskými náměty z knihy „*Krůčky dějin*“. V první, „*Heine*“, posmívá se Ma-char německému básníku, zvláště jeho „kosmopolitismu“ („Jsem německým básníkem, veršů mých bič do Michla hloupého bije, z Židovstva duši mám, z Německa slávu a penzi od Francie.“),

v druhé, „Pogrom“, vypravuje o ruském Židu Chaimu Rubínovi z Kyjeva, jenž se s ženou uchýlil do Vídně, poněvadž mu doma při pogromu byla zavražděna dcera. Ve Vídni se cítí Rubín bezpečným, vždyť tam žijí jeho souvěrci Rothschild, Guttmann, Taussig a Reitzes v úctě. Nicméně přece cítí touhu po starém Kyjevě, zachovavším se k němu tak krutě.

Petr Bezruč

Ač s Macharem duševně spřízněn, zaujímá Petr Bezruč (vlastním jménem Vladimír Vašek, * 1867 v Opavě)²⁴, povoláním poštovní ředitel v Brně, co do poměru k Židovstvu, k němu přímo protivané stanovisko. Poznav jako poštovní úředník v Místku sociální a národní útisk českého dělnictva na Ostravsku ze strany židovskoněmeckého kapitálu a byv pohnut soucitem se zotročenými krajany, vyzpíval se ze své bolesti a ze svého hněvu hřímavými a čtenářem otrásajícími verši ve „*Slezských písních*“.²⁵ Z nich zní i těžké obžaloby proti Židům.

Bezruč vidí v Židech, bez rozdílu, ať jsou to boháči, či chudši, škůdce a ničitele svého národa: „Z Polské přijde Žid k nám pod Beskydem, za pět roků ves má – napřed víme –, kdysi žebrák, nyní oře lidem, u všech děvuch má ius noctis primae.“ I diví se anglickému básníku lordu Byronovi, že dovedl napsati „Hebrejské melodie“: „Ten ráz na pravdu jsem neudeřil: žalost jejich nesklonila si je; to jen britský fantast-básník věřil a na rasu skládal elegie.“ A tak se tedy, co do poměru k Židům, Bezruč rozchází i s Macharem. Ma-

---

24 Zemřel v roce 1958. Pozn. red.

25 „*Slezské písně*“ vycházely po prvé v Herbenových Besedách Času, načež byly souborně vydány r. 1903. Od té doby vyšlo několikero vydání.

char nebyl jen chvalořečníkem Židů. Vytýkal, káral, zesměšňoval, co se mu na nich zdálo býti špatným. Ale dovedl býti spravedlivý. V Bezručových verších je zaujatost proti všemu židovskému docela zřejmá.

Utiskovatele slezského lidu vidí nejen v markýzu Gérovi (arcivévodu Bedřichovi), v polské šlechtě, uhlobaronech Gutmannovi a Rothschildovi a jiných židovských továrnících, nýbrž i v malých obchodnících, roztroušených po městech a vesnicích. Dle něho jsou markýz Géro a židovský vinopalník „par nobile fratrum“, již stejně jsou vinni kořalečným morem na Ostravsku.

„Jak různou ti dva mají krev
a jedno stejné zaměstnání:
tož vodku pálí Nathan Löw
a pálí vodku markýz Géro.

Lid pracuje, až dým jde z cév,
a přes noc pije do svítání;
když nedá na dluh Nathan Löw,
snad počká dobrý markýz Géro.

Hřmí Ostravicí hukot dřev,
v žold goralům, co skáceli je,
krev tráví kvitem Nathan Löw,
a dere rozum markýz Géro.

Ty peněz půjč, ty daně slev –
na gorala rtu prosba žije –
a šlape po něm Nathan Löw
a plije po něm markýz Géro.

Do hluché noci zní můj zpěv,
když zahynem, než jitro vzplane,
půl zásluhy má Nathan Löw,
a druhou půlku markýz Géro.

Na ty dvě hlavy naše krev,
až z našich kostí mstitel vstane:
na prvou vrbu Nathan Löw
a vedle něho markýz Géro.“

Nathan Löw (vlastně Herman Löw, 1829–1906) měl továrnu na kořalku v místeckém předměstí Koloredově a byl předsedou židovské náboženské obce v Místku. Jak mu Bezruč křivdí, vysvítá ze slov Aloise Adamuse, autora knihy „Po stopách slezských písní Petra Bezruče“, jenž o něm praví (str. 54), že byl Židem krajně dobrým, jeho ruka prý byla vždy otevřena pro chudé a nemocné a dobro konal vždy skryté. Nenávist Bezručova proti Löwovi byla podněcována Těšínskými novinami, jež bojující proti kořalečnému moru, útočili na Löwa stejně jako na ostatní židovské výčepníky kořalky, které označovaly pro jejich němectví za nepřátele lidu.

Báseň „*Maryčka Magdónova*“ obsahuje děsnou tragédii dívky, jejíž smrt má na svědomí frýdecký starosta, Žid Marchfelder. Rodiče Maryččiny umřeli – otec rozbil si lebku, když se opilý vracel domů z práce, matka našla smrt pod koly zvrátivšího se vozu s uhlím – a zůstalo po nich pět sirotků. Maryčka byla jako nejstarší svým sourozencům otcem i matkou. Za kruté zimy vzala z lesů markýze Géra několik kusů dřeva. Starosta Marchfelder ji viděl a udal. Četník pro ni přišel a odváděl plačící do frýdeckého vězení. V nestřeženém okamžiku vymkla se Maryčka svému dozorcovi a skočila do divoké Ostravice.

I tomuto Marchfeldrovi křivdí Bezruč, jak vidíme z Adamusových poznámek o něm (na u. m., str. 9 n.). Jmenoval se vlastně Israel Hochfelder, byl rodem ze slovenské vsi Vysoké a přestěhoval se odtamtud na Staré Hamry, kde se živil obchodem a hostinstvím. Roku 1882 stal se členem obecního výboru a byl pravou rukou nadlesního Arnošta Šuderla, tvrdého tyрана tajnějšího lidu. Roku 1888 stal se Hochfelder se svolením farářovým starostou obce Starých Hamer, což bylo událostí dosud neslýchanou. Celé Slezsko o ní mluvilo. Svůj úřad zastával až do roku 1899. Hochfelder kupoval jako starohamerský radní a starosta od těšínské komory dřevo a vyvážel je po Váhu a Dunaji do Uher a Rumunska. Tím obchodem zbohatl. Později vrátil se do svého rodiště Vysoké, vystavěl v ní synagogu a židovský hřbitov, na němž odpočívá od roku 1912, kdy zemřel v 80 letech. Adamus o něm praví, že „nebyl povahově zlý člověk“. A od známých, Nežidů, kteří bývali ve Starých Hamrech na letním bytě, nám bylo řečeno, že jako starý Hochfelder, tak i jeho rodina byli roztomilí a šlechtní lidé. Kdyby byl Israel Hochfelder věděl o bídě Maryčky Magdónové, byl by se jí prý zajisté ujal, že by ji byl udal, přičí se docela jeho povaze.

Rozhořčení Bezručovo neobrací se, jak již bylo řečeno, jen proti Guttmannům a Rothschildům („Škaredý zjev“) a proti židovským obchodníkům („Hanácká ves“), nýbrž proti všemu Židovstvu. Vrátiv se jednou v rodnou ves, ustrnul básník nad změnami, které se v ní udály. Ve škole modlily se děti protivnou panskou řečí, na hřbitově nacházely se kříže s polskými nápisy, zámek měl markýz Géro, a nejhorší bylo, že se šest Židů usadilo ve vsi a že i starostou byl Žid (Návrat). A tak prý jsou všechny vesnice z Ostravy až do Těšína plny Židů. Ti jsou majetní a mocní, lidu zůstala jen motyka („Z Ostravy do Těšína“). Židy viní Bezruč ze zneužívání slezských dívek („Národní maškaráda“, „Koniklec“). Ký div, že měří zuřivým

pohledem škůdce svého lidu („V dým zahalen vítkovských pecí jsem stál, noc zřela mi z očí, plam z nozdry mi vál, nech zářilo slunce, nech večer se šeril, já semknutou brvou jsem vrahy ty měřil: ty bohaté Židy, ty grófy ze šlachty, já škaredý kovkop, jak vyskočil z šachty...“) a štve proti nim bratra Ondru („Neptej se mne, bratře Ondro, per do toho, bratře Ondro: rozbij jim ty cizí školy, zasyp jim ty černé doly, rozboř jim ty rudé huti, vyžeň tu spřež cizí z Beskyd, nech už to má kaftan bídný, nech plášť zlatem vykládaný...“).

Jen jednou pocítil s ubohým Židem a dal svému soucitu výraz v básni „Papírový Mojšl“. Ale i tu se důrazně ohrazuje proti nařčení z židumilství. Vysloviv svůj podiv nad Byronem, autorem „Hebrejských melodií“ (viz nahoře), a pohaněv zase Židovstvo jako celek, chce zpívat i o chudáku „papírovém Mojšlovi“ („Jedna spřež, a přece názor měním: Osud smýk jím, jak srp žlutým klastem; už tak bývá. S božím dopuštěním přiskřípne čert Hebrejce též časem...“): Papírový Mojšl byl bláznivý žebrák z Frýdku, jenž toulaje se okolím, sbíral z bláta papíry a pokoušel se je čisti. Básník našel ho jednou za kruté zimní noci na silnici za městem, sedícího na milníku a sněhem už zavátého. Slitoval se nad ním, zavedl ho do nejbližší hospody, a tak ho zachránil od smrti zmrznutím. Při kalíšku kořalky dává si vypravovati od Mojšla jeho smutnou minulost. Před lety pojal hezkou ženu. Ona se mu zpronevěřila. Ztratila lístek, z něhož Mojšl poznal svou hanbu a vinu své ženy. V prvním hněvu zabil svou ženu sekyrou. Vítr odnesl její psaní a Mojšl byl odveden do vězení. Byl propuštěn jako blázen a od té doby hledá ženino psaní.

Čtenář, přečta Bezručovy písně, bude hluboce dojat obsahem i formou jejich. I židovský čtenář podlehne jejich kouzlu, ale jeho soucit, vzburzený pádnými a účinkem se neminoucími slovy bás-

níkovými, bude zviklán hanlivými slovy Bezručovými o Židech. Pozastaví se nad tím, že básník, tak hluboko cítící s dělníkem ostravským, upírá svůj soucit jiným chudasům, a to jen proto, že jsou Židy. Bezruč píše jen o židovských boháčích, jako by nebylo i židovské chudiny. Ostatně není řečeno, že i ten židovský obchodník musí býti takovým zvrhlým zloduchem, jakým jej náš básník činí. Dokumentární zprávy tvrzení Bezručovo vyvracejí. Osud si ostatně s Bezručem divně zahrál. On, jenž nenapsal dobrého slovíčka o Židech, přeložen byl do němčiny židem Rudolfem Fuchsem a slaven v eseji Židem Frant. Werflem. Tak mu Židé odplatili zlé dobrým. Jak poranil Bezruč židovskou duši, o tom svědčí báseň uveřejněná k jeho 50. narozeninám v Židovských zprávách (30. června 1918, autor se skrývá pod pseudonymem Jos. Ivri).

„Slovo básníkovi

Dočet jsem, dopil jsem – miláčku Musy, uctivě hlavu mne skloniti nech! – Bezručí Petře, hle! V jáсотu luzy kouzlo své křivdy v mou duši jsi vdech. Klnouti palácům, moci a zlata pro bídu chalup, kde choulí se vzmach – věků to kletba; a s tou, díš, je spjata židovská zloba a židovský strach? Psanec jsem, Žid jsem: ó, miláčku Musy, pro koho zpíval jsi šansony své? Bezručí Petře, ta přípověď luzy duši mně trhá a srdce mně rve! Otcům jsem nevěřil pravdu tu temnou – nežli ji vyjeví zástupů řev, dočet jsem, dopil jsem. – Hraje si se mnou židovské hoře a židovský hněv!“

Viktor Dyk

Po Bezruči třeba jmenovati Viktora Dyka (* 1877)²⁶ jako básníka, jenž si ve svém díle všímá židovských spoluobčanů. Kdežto však Bezruč hřímavými slovy se obrací proti Židům, jakožto nepřátelům českého lidu, posmívá se jim Dyk v ironické satíře. V básni „*Kohn a Bloch*“ („Pohádky z naší vesnice“, vyšly jako IV. svazek sebr. spisů nákl. F. Topiče v Praze) tvrdí Dyk, že chudý Žid v Čechách drží vždy s Čechy, kdežto bohatý jde proti nim. Vyjadřuje to refrémem „Bloch, ten nic nemá a je s námi, Kohn, něco má, je proti nám“. Ve vsi žili dva Židé, Kohn a Bloch. Kohn byl bohatý obchodník a tvrdil o sobě, že neumí česky, Bloch se bídně protloukal životem a vydával se za českého Žida. I stalo se, že Kohn svého jmění na burze pozbyl. Rázem se jeho smýšlení změnilo a bylo ho slyšet mluvit česky. Bloch si pomohl a zapomínal češtinu. S židovským hospodským Blochem setkáváme se ještě ve dvou básních (téže sbírky): „*Krajánek*“ a „*Schovánek*“. Krajánek (tj. Machar) přichází do vsi a debatuje v krčmě Blochově (v židovských žurnálech?) o špatných časech, zaviněných „jedem z Judeje“. Bloch za šenkem (čeští Židé) mu kývá v souhlas. V druhé básni se vypravuje o Schovánku, jenž vychvaloval vesnici, že nad ni není krásnější. A vysedával tak dlouho u Blocha, až mu prodali statek.

Dyk uvedl židovské postavy i do dvou románů: do „*Tajemných dobrodružství Alexeje Iványče Kozulinova*“ a do „*Prstů Habakukových*“.

První vycházel ve fejetonech Lidových novin od 1. června do 21. září 1915 (knižně u F. Topiče v Praze roku 1923); Dyk byl za války pro něj vězněn a Lidové noviny na 14 dní zastaveny. Každý čtenář Lidovek rozuměl smyslu fejetonů, že pod ruskou rouškou

---

26 Zemřel v roce 1931. Pozn. red.

jsou tepány rakouské poměry, zvláště soudnictví, a že ruským kupcem Kozulinovem míněn jest dr. Kramář, rakouskou policií právě zatčený. Dyk dopsal svůj román teprve roku 1922. V nové části ustupuje Kozulinov do pozadí a v popředí stojí vládní žurnalista Smerďakov, jenž měl původně býti jen osobou epizodickou.

Dykův román líčí zatčení moskevského kupce Alexeje Iványče Kozulinova v noci, kdy přemýšlí, kterou částkou by měl upsati válečnou půjčku. Zatýkající úředníci nedovedou Kozulinovi říci pravé příčiny jeho zatčení. Kozulinov předveden vyšetřujícímu soudci Spiridonu Nalymomovi, jenž předstírá nenávist k ruskému carovi, aby se vloudil v důvěru Kozulinovou. Ale zatčený se mu nesvěřuje, nýbrž simuluje šílenství.

Kozulinov odveden do cely a tam mu společníci vypravují o svém životě a proč byli zatčeni. Mezi nimi nachází se také osobnost, kvůli níž román uvádíme: Jevrej Abraham Radnitz, vinopalník, jenž se věnoval obchodu s ikonami, když byl car zakázal pít vodu. Radnitz, kšeftař každým coulem – Dyk ho kreslí po vzoru hausírníků z českých románů venkovských – má na prodej ikony vší velikosti, všeho druhu a všeho účinku, takové, jež chrání před koulemi, bodákem a před nemocemi a pro každou nemoc má zase ikonu zvláštní. Vězňům nabízí ikony proti odsouzení po 10, 5 a 3 rublech. Na otázku Kozulinovu, jak se sem dostal, vypravuje, že když Rusové dobyli pevnosti Přemyšlu, vyvěsil jako vždy při podobných příležitostech prapory, ale poněvadž nebyl v chrámě při oslavě vítězství, byl na udání konkurenta Vasila Vasiljeviče Řěpkova zatčen. Jeho námitka, že mu jako Židu nelze jíti do pravoslavného kostela a účastniti se pravoslavné bohoslužby, neplatila. Soudce mu odpověděl, že rozdíl kultu nezproštuje povinnosti prokázati oddanost a lásku k carovi. I když Radnitz poukazoval na upsání státní půjčky, soudce ho odbyl, řka, že upsati státní půjčku je dobrý obchod, to že nedokazuje od-

danosti k carovi. Jeho přísné potrestání prý má býti odstrašujícím příkladem, aby se podobné smýšlení nerozmáhalo mezi jeho souvěrci. – Abraham Radnitz domluvil a Kozulinov se ho ptá: „Proč jsi, Jevreji, neměl ikonu proti kriminálu?“

Epizoda s Radnitzem je úplně průhledná a zakládá se na skutečné příhodě: Na rozkaz vojenského soudu v Praze zatčeno dne 19. prosince 1914 26 členů obecního výboru v Radnicích (v Čechách), obviněných, že dne 18. srpna a 4. října 1914 úmyslně nepřišli na slavnostní mše, pořádané na počest J. Veličenstva císaře. Mezi zatčenými byl také Žid Julius Popper. Proti jeho námitce, že jako Žid nebyl povinen zúčastniti se katolických bohoslužeb, pokázalo se v obžalovacím spise na tuto věc: vyznání člena obecního zastupitelstva jest docela lhotejné, měl se – jak se to děje také jinde o podobných slavnostních dnech – společně s ostatními členy zúčastniti slavnostních mší. Neboť o mších běží v tyto dni o *holdování mocnáři*, nejvyšší hlavě státu, státní myšlenka má přednost, které ohledy konfesijní musí ustoupiti. Poukaz obžalovaných na loajálnost, kterou osvědčili upsáním válečné půjčky, vyvracela se v obžalobě poznámkou, že upsání válečné půjčky nelze pokládati za čin zvláštní loajality, poněvadž upsání bylo vzhledem k státnímu ručení a znamenitému zúročení výtečným obchodem. Rozsudkem pražského zeměbraneckého divizního soudu byli sice všichni obžalovaní osvobozeni, ale starosta Karel Pick vzal si před přelíčením život. (Viz úvod k Dykovu románu.)

Román „*Prsty Habakukovy*“ (J. Otto, Praha 1925) hraje v době procesu omladinářského. Jeho hrdina, právník Rorejs-Habakuk, bydlící u vdovy po židovském lékaři paní Mandelíkové, dělá ze sebe velikého národního radikála a vydává se čtyřem revolucionářsky smýšlejícím mladíkům-gymnazistům za důvěrníka „Nejvyššího Palce“, hlavy protirakouského spiknutí. On („Palec“) namlouvá čtyřem

hochům („prstům“), s nimiž tvoří jednu skupinu, že jde o atentát na místodržitele Thuna, při němž mají spolupůsobiti. Když byl jednoho z hochů, neopatrně si vedoucího, Přikryla, přivedl do kriminálu a druhého, Floriána, připravil o duševní rovnováhu, objeví se celé počínání Rorejse-Habakuka mystifikací. V rozhodném okamžiku „hrdina“ zmizí a vrátí se do Čech až teprve po převratě.

V románě tom hrají jistou úlohu i Rorejsova bytná, hovorná paní Mandelíková a její dcera Irma. Paní Mandelíková jest málo sympatická osoba a patří k onomu žánru, jež zesměšňuje také Karel Poláček ve svých židovských povídkách. Na první setkání vypravuje mladému Floriánovi celou svou rodinnou kroniku a neštítí se mluvit i o věcech delikátních, jež cizího hosta nemohou zajímati. Její dcera jest rafinovaná ještěřice, smyslná a svůdná děvka, jež dovede každého okamžiku využítkovati pro své milování. Má milostný poměr s Rorejsem a za jeho zády chová se k Floriánovi jako Putifarka. Příznačné je pro ni dvojverší, jež jí bylo anonymně posláno do domu: „Slečna Irma chodí s čtyřma, až kos vzletí, půjde s pěti.“ A Florián zjistil skutečně vedle Rorejse dva milence Irminy: německého básníka Porgese, syna pražského bankéře, a prokuristu Rosenfelda. Ký div, že se Irma za nějaký čas cítila v požehnaném stavu! Ale starostlivá matka dovedla stav dceřin řádně využítkovati. Vymohla na otcích Irminých milenců pořádný peníz a jím provdala dceru za obchodníka Donatha.

Antonín Sova

Jiný básník, jenž stál v popředí české poezie, *Antonín Sova* (1864–1928), bývá v literární historii stavěn vedle Otokara Březiny a s ním charakterizován jako „český symbolista“, poněvadž duševní své stavy naznačoval obrazy (symboly) ze světa skuteč-

ného. On má ve svém mnohosvazkovém díle²⁷ jen zcela ojedinělé náměty židovské. V nich jeví se dvojnásobný poměr Sovův k židovství, podobný poměru Sv. Čecha. S trpkostí obrací se básník proti židovskému obchodníkovi, kořistníkovi z těžké práce rolníkovy, ale židovství samo o sobě, jež líčí v pestrých barvách, není mu předmětem nenávisti.

V „*Sedlácích*“ („Květy intimních nálad“, souborné vydání, sv. XII, str. 158) mluví básník o chudobě českých sedláků, žijících přes svůj nedostatek ve stálém sváru a křiku a lpících na konzervativním stanovisku. Báseň končí slovy: „Ne u nás nejsou dobří politici, ba nikdo neví, odkud vítr duje, jim často bída kráčí po sednici a Žid je každým rokem decimuje.“ V „*Burze*“ („Zpěvy domova“, vyd. Hejdy a Tučka, sv. XI, str. 61 n.), kde je zjevný boj snivého venkovana Sovy s drsnou skutečností městskou, jak mu ji ukazovala Praha, pozoruje básník za chmurného deštivého dne život před burzou: „U burzy kupčící na chodník a na schody, pod kandelábry a vlysy svůj v hebraismy ztajený křik si zpívají, hlučí, svou chvalořeč, mísí v to agenti pochyb svých jízlivost, svou výbušnou zlost, i smíchem se dusící zchytralý dík.“ I zalétá v myšlenkách do svého rodného kraje, kde boží příroda září v znoji srpnového žáru. Vidí veliká žírná pole se zlatem obilí, malá políčka se lnem a brambory, vlnící se stáda ovcí a strakaté voly, ploužící se na pastviště. V širém kraji tisíce ženců kosí úrodu, již milostivý Bůh tak štědře daroval, a po silnicích vlekou se vozy plné obilí. Tu se básník probudí ze svých myšlenek. A co slyší? „... cink dukátů za uzavírkou kdes o mramor komptoáru. Tam, zdálo se mi, zlato niv žírných se vylilo, pot ženců že vypilo, krev radostné práce v únavném, horkém žáru a moudře se o mramor smálo: proč, komu ten uzrál klas?“

---

27 Souborné dílo Sovovo vyšlo u Hejdy a Tučka v Praze a nově vychází v Aventinu.

Sova napsal ještě dvě básně s židovskými náměty: „*Balada o krásné Židovce*“ („*Zápasy a osudy*“, aventinského vydání sv. XVIII.) a „*Dojem z Elzevíra*“ (vyšlo prozatím jen v Lidových novinách v březnu 1927). Obě jsou rázu romantického a básník v nich zaujímá pozitivnější stanovisko k židovství než ve verších dřívějších. První báseň líčí smrt překrásné Židovky, jež byla na prahu synagogy od dávného milence ze žárlivosti zastřelena, poněvadž se mu zpronevěřila a za krásné šaty a drahé šperky se oddávala bohatým souvěrcům. V prvních dvou slokách líčena synagoga za krásného jarního předvečera šabatového: „To v jaře bylo a navečer, když sprchaly květy akátů: tu nejkrásnější z židovských dcer jsem uzřel v lesku šabatu. Zvuk varhan jakoby ztišených zněl v zášeří synagogy tam, tak jako by plakal něčí hřích a svěřoval se temnotám...“ Zde jest se nám ovšem pozastaviti nad dojmem básníkovým, jako by ze synagogální hudby se ozýval hřích (čí?). Ze schodů kráčí překrásná Židovka, držíc si koketně lem šatu a vzbuzuje obdiv mužů, stojících u schodiště. Z nich každý si lhal její lásku. Básník vypočítává návštěvníky synagogy: „Tu souvěrci s modlitbou na svých rtech, tu peněžníci zbohatlí, tu šlechtici smutní, v jejichž snech staletí dávných sláva tlí, tu úžasem jatí chudáci, tu skeptici žitím zrazení, tu žebráci, krok jichž se potácí od zločinu až ke spasení.“ Mezi čekajícími u schodiště nachází se i dávný milenec krásné Židovky. Z nádherného zevnějšku, ze šatů a šperků, poznává její zpronevěru, žárlivostí zešílí a milenku zastřelí.

„*Dojem z Elzevíra*“ podává myšlenky básníka, sedícího nad drobným tiskem Elzevíra.²⁸ Sova vidí v duchu starého Rembrandta,

---

28 Elzevírové byli členové slavné rodiny knihtiskařské, jež v 16. a 17. století své umění provozovala v Leidenu a Amsterdamu. Její drobné tisky, jež se podle ní jmenují, mají dnes velikou cenu bibliofilskou.

jak kráčí, domalovav barevný div „Snoubenku židovskou“, ulicí Joodenbreetstraat,²⁹ a zapadá do krčmy. A z jiného listu Elzevíra zní mu v uši „Davidův žalm, jenž tíhu staletí má“.

Stanislav Kostka Neumann

St. K. Neumann (* 1875)³⁰ pojal do svého „zlomku epopeje sub specie Ženy“, v knize „Bohyně, světice, ženy“ (Fr. Borový, Praha, 1915), biblické básně „Judita“ a „Salome“. Juditě, naříkající (podobně jako v románě Hofmeisterově, viz dále) na slabost a zbabělost židovských mužů umírajících hrůzou z Holoferna, se podaří tygra toho dostati do své moci. Nenávidí ho jako nepřítele svého lidu, a přece se zpije jeho vášnivou láskou. I váhá vykonati čin Jehovou jí uložený, na který s úzkostí čeká její národ: zavraždití muže, jímž poznala „nevýslovnou rozkoš a slastnou chvíli mimo smrt a život“. Ale konečně přece to býti musí. Judita vyjde s hlavou Holofernovou. Po vykonaném činu pocítuje lítost: „Byl vojevůdce Holofernes chvástal a vlastní krutostí svou zaslepený; ten pouhou ženou poražen být mohl. Však Holofernes muž byl mocný plamen, jenž rozsvítil v mém nitru celý požár a okusiti dal mi, čeho nikdy jsem nenašla u synů izraelských.“ Zdánlivě Judita zvítězila nad Holofernem, ve skutečnosti jím byla přemožena. Zabila muže, jenž jediný jí dal poznati lásku... „Je mrtev Holofernes a doma jsou jen syni izraelští... Já byla, bože, krutě poražena.“ Judita si uvědomuje, že zemře touhou po lásce, jíž jednou okusila.

V básni „Salome“ s refrénem „Tanči!“ popisuje se nejzářivějšími barvami krása dcery královny Herodie. Salome tančí před králem a za odměnu se jí dostane hlavy Jana Křtitele. Ale před smrtí za-

---

29 Židovská ulice, v níž bydlíval Rembrandt.

30 Zemřel v roce 1947. Pozn. red.

chytí ještě oči světcovy krásu Salominu a ponosou ten jedinečný obraz ženy na věčnost.

Jan Opolský

Dekadentní básník Jan Opolský (* 1875)³¹ napsal báseň „Eva“ („Jedy a léky“ u Ed. Grégra v Praze, 1901), v níž kreslí neobyčejně krásně obraz pravěké přírody a v ní trpitelku pramáti Evu. Tato zjeví se básníku ve snu a vypravuje mu o všech příhodách ze svého života: jak vznikla z hlíny, jak zrodila divokého Kaina a slabého Abela, o jejich osudné oběti, o smrti Abelově, o svém stárnutí a konečně o smrti Kainově. Příroda kypící životní silou kreslena stejně názorně („A dcery oblé jako vodní vlny svým synům chtivým dalo [mé lúno] za ženy a houště byly jejich styků plny, koloběh krve hořel blažený...“), jako hrůzyplné podán konec Kainův. Kain umírá ve sluji, do níž se uchyluje i dokonávající zvěř: „Půl zvířete a půl jen mého syna Kain srstí černý v oné sluji mřel, dech sžírala mu pramatička hlína a tepen horkost kruhy hadích těl.“ Ve „Svaté dějepřavě“ (tamtéž) líčena s ironií cesta patriarchova k plodné ženě za smilné noci, zatímco Hagar v poušti umírá. V „Judeji“ (Lumír, 1923, str. 338) popsán je sluncem ozářený kraj judský se vši svou úrodou a při tom zdůrazněna jest smyslnost židovských pastevců i jejich žen, jejichž rozkoším Jehova přeje: „Jsou ženy pastevců tu opojného zdraví a moci smyslné jak černé večery, chtíč z mužů na ženy jak vítr věje žhavý slast, jejich zanítiv a smysly veškery. Tu kane z obětišť krev kozelců a volů, zní v kvasy opilé ryk trub a cimbály... dlí Jahve přesilný tu s lidem svým spolu, kde květy rozkoše v plod sladký uzrály.“ V sarkastické básni „Desatero“ („Pod tíhou života“, B. Kočí

---

31 Zemřel v roce 1942. Pozn. red.

v Praze, 1909) praví, že Desatero božích přikázání se svým temně symbolickým stylem nebylo od Židů správně chápáno, protože Mojžíš rozbil desku o zem. Básník se nediví Mojžíšovu rozhořčení. Na něm jako na tlumočnicku božího zákona spočívá větší práce než na Pánu samém. „*Na Sionu*“ (tamtéž) jest stará mesiánská (nikoliv moderní sionistická) píseň. Bůh se zase rozpomíná na svůj vyvolený národ židovský; ten krvácí již dosti dlouho, aby byl opět povolán do „země mandlí a vína“. Kanaanu ovšem předejdou opět leta putování pouští se všemi svízelemi a nové zjevení Boha.

Otakar Labenský

Macharovým žákem je *Otakar Labenský*, jenž užívá ve své sbírce epických básní „*Pochodem titána*“ (A. Nixbauer, Praha, 1906) vedle jiných i biblických námětů, aby ukázal boj člověka o vymanění své z náboženské představy boha. Jeho kniha obsahuje dvě básně o Noemovi („*Vinice*“, „*Noah a Nahar*“) a tři básně o Mojžíši („*Narození Mojžíše*“, „*Egypt*“, „*Mojžíš a Pharon*“). V nejobsáhlejší z nich, v legendě „*Narození Mojžíše*“ podává básník vysvětlení, proč se faraonova dcera ujala mladého Mojžíše. Farao Ramses slíbil svou dceru Thermos za ženu tomu muži, který na první ránu prostřelí poupě lotosu právě v tom místě, kde je přivázán zlatý brouk vlasem jeho dcery. Několik dní marně se namáhají egyptští mužové. Mimojdoucí židovský mladík Jochab vysmívá se jednomu ze střelců, jenž se opět minul s cílem, a jest přinucen, aby sám střelil; pakli pochybí, bude usmrcen. Jochab prostřelí poupě na vytčeném místě, ale vzbuzuje tím podezření, že se provinil proti rozkazu uloženému Židům nezacházeti se zbraní. I jest vržen do vězení; ale Thermos, jež pro jeho smělost vzplanula k němu láskou, v noci ho osvobodí, přivede ho na břeh Nilu a tam se mu chce oddati. Ale on jí, Nežidovkou, povrhne.

A když mu po druhé nabízí své vnady, vrhne po ní kamenem a těžce ji poraní. Ale Thermos přesto nepřestává Jochaba milovati. Thermos má dva ibisy a miluje je tak, že jim po jejich smrti dává židovskými otroky vystavěti drahocenný pomník. Jochab rozbije jej, vida v něm symbol židovské poroby, ale jest při svém činu přistižen a namíste usmrčen. Jochabovo potrestání stalo se bez vědomí Thermotina, neboť ona by smrt svého miláčka nikdy nebyla připustila. Jochabova milenka Marje nosí pod srdcem dítě od svého milence. Thermos se jí ujímá a žádá ji, porodí-li hocha, aby jí ho poslala. Neboť Ramses byl vydal rozkaz, aby každý židovský hoch po svém narození byl zabit. A tak byl Mojžíš od smrti zachráněn.

Drama

O dramatech s židovskými náměty do doby Vrchlického bylo již pojednáno v prvním díle tohoto spisu.³² Dramatická literatura doby

---

32 I zde budiž doplněna látka, opominutá v prvním díle naší knihy (viz i článek *Vojty Steina-Táborského „Žid v českém dramatu“* v Čž. kal. 1922/23): Jan Nep. Štěpánek utvořil ve veselohře *„Kmotr Matěj“* židovskou figuru epizodickou (Žid-obchodník přijal v zástavu prsten a prodal jej bratru vlastníka tohoto prstenu) a v *„Čechu a Němci“* znázorňuje zcela nepřirozeného venkovského Žida Arona Bouchema, jenž z návodu panského správce ukradne mlynáři Tomáši peníze. Pravděpodobnost spočívá i v tom, že je Bouchern příliš veliký strašpytel, než aby se odvážil vloupání. J. K. Tyl líčí v *„Lesní panně“* (1849) venkovského Žida Morelesa, taktéž strašpytla, ale přitom chytráka a člověka zbožného. Nakonec nemůže mu upřít i dobroty srdce a vděčné myslí. Moreles vyzval do Ameriky některé venkovany. Nemínil to s nimi špatně, neboť soudil z dopisů mladého Taussiga, jenž tam žil, že je v Americe „Eldorado“, „nový Kanaan“. Po nezdaru v Americe a návratu do domova daruje Moreles všecko své naspořené jmění mladým odtamtud se navrátilivším novomanželům, kteří se ho byli k stáru ujali.

nové jeví o židovství zájem nepatrný. A těch několik divadelních kusů s židovskými náměty nemá, kromě Lomova „Vůdce“, zvláštní ceny umělecké. Všimněme si nejdříve dramát biblických.³³

Petr Fingal

Petr Fingal (* 1889)³⁴ zbásnil pětistopým nerýmovaným jambem biblický děj o Josefovi v dramatické básni o pěti dějstvích „*Synové Jakubovi*“ (Karel Beníšek, Plzeň, 1917). Její obsah je asi tento: Synové Jakubovi žárlí na bratra Josefa pro lásku otcovu a lásku krásné Azy k němu a jsou pobouřeni snem o dvanácti snopech, klanějících se snopu jedinému (totiž snopu jeho). Aby se ho zbavili, hodí jej napřed do prázdné cisterny, potom ho prodají ismaelským kupcům táhnoucím do Egypta. Ponechávají si však Josefovu suknicí, již skropí ovčí krví, aby jim otec uvěřil, že Josefa sežrala dravá zvěř. – Dan a Neftalim ucházejí se o Azu, ale jsou od ní odmítnuti. Ruben jí prozradí, že Josef nezemřel, nýbrž že byl od bratrů do Egypta prodán. Aza tam za ním odchází. Josef stal se správcem v domě Putifarově. Putifarka zamilovavší se do něho pokouší se ho svést. On lásku její odmítá, nechtěje zneužítí důvěry pánovy a myslí stále ještě na Azu. Uražená Putifarka dá Josefa uvrhnouti do vězení. – Aza dostavuje se každodenně k vězení, aby se pozeptala strážce po Josefově spánku. Svou krásou vzbuzuje pozornost Faraonova dvořenína Asathora. Zapomínajíc

---

V. Lipovský napsal antisemitsky tendenční drama historické „*Vyškovský Žid*“ (1873), v němž dává vyškovským Židům, vedeným Bathuelem, zraditi jejich město, obléhané od Švédů.

33 O Ledově „*Mojžíši*“ a „*Zrádci*“, viz dále.

34 Zemřel v roce 1940. Pozn. red.

na Josefa zahoří k němu láskou. Asathor přiměje milenkou, aby tančila před králem, až potáhne v průvodě mimo. Král dává z vězení vyvésti sedm vězňů, mezi nimi Josefa, aby jednomu z nich udělil milost. Vypravuje hadačům své sny, ale žádný nedovede dle nich uspokojivě věštiti. I upozorní číšník, jenž byl kdysi dlel s Josefem ve vězení, krále na hebrejského mladíka a ten záhadné sny rozluští. Král učiní Josefa svým rádcem a posadí ho vedle svého a královnina trůnu. Když Aza před králem tančící Josefa spatří, klesne do mdlob. – Jakubovi synové přicházejí v době velikého nedostatku potravin do Egypta pro obilí. Svého bratra nepoznávají a on se k nim nehlásí. Dává jim pytle naplniti obilím, žádá však od nich, aby mu přivedli Benjamina. Za ručence si ponechává Simeona. – Stav se místokrálem a dosáhnuv tak nejvyšší hodnosti v Egyptě, vzbuzuje nenávisť Putifara a některých hadačů. Jeden z nich ukládá mu o život a dává Josefově milence Assenatě prášek, jímž si může zachovati milencovu lásku. Ale to byl jed a Assenat, nevědouc to, nasypala jej tajně Josefovi do vína. Lékaři se podařilo Josefa z nebezpečí smrti zachrániti. – Assenat stává se Josefovou chotí. Hadači, jímž se nepodařilo Josefa odstraniti jedem, vzbuzují v Assenatě žárlivost, což se jim daří tím snáze, poněvadž k Josefovu paláci dochází malomocná a mokvajícími vředy zohyzděná Aza, aby si vyprosila od někdejšího milence ochranu. Mát býti zazděna, aby nešířila nákazy. Josef ji zapírá a získává důvěru Assenatinu. – Josefovi bratři přicházejí s otcem a Benjaminem do Egypta. Josef se k nim hlásí a poskytuje jim pohostinství.

Fingal podtrhuje ve své dramatické básni, pro niž by byl titul „Josef“ snad příznačnější než „Synové Jakubovi“, velmi nápadně smyslnost svých židovských hrdinů obojího pohlaví, chtěje tím poukázati – jak to ostatně činí i jiní spisovatelé – na neobyčejně silný pohlavní pud židovské rasy a její sklon k smyslnému rozkoš-

nictví. Hned první scéna líčí Assera nemohoucího usnouti, poně-
vadž mu nelze utišiti své pěnící krve, a Rubenovi, nemohoucímu
ovládnouti svých vášní, dává znásilniti milenku otcovu. Aza praví
o sobě: „Jsem mladá, krásná, nuž – chce se mi žít, jak jiné ženy žijí.
Milovat chci šíleně a milována být. Chci v bouři slastí život prožít
a stoupat stále výše ke slunci.“ Mezi Židy, oddávajícími se roz-
koším, činí výjimku jediný Josef, jenž žádá: „Jen jedné ženě muž
má náležet a žena opět muži jednomu, ne střídá předmět lásky
své jak zvěř, chtějí ukojit a jít zase dál.“ I v poznámce, vložené do
úst Assenatě: „leč o Hebrejcích pověst tvrdívá, že nejen moudří,
také chytrí jsou a lstiví nade vše“, lze spatřiti narážku na moderní
židovství.

Stanislav Lom

Jiné biblické drama je *Lomův „Vůdce“* (Fr. Borový, Praha, 1916),
o němž budiž ihned řečeno, že vyniká co do umělecké ceny nad
ostatní dramata svého druhu v české literatuře. Autor v něm
předvádí lid izraelský, vedený Mojžíšem, ve 40. roce putování
pouští, zrovna před dojitím cíle. Aby si zjednal vstup do Kanaa-
nu, jest židovskému národu podstoupiti boj s Amoritskými. Židé
nedbají božího zákona, jejich muži páší smilstvo s ženami svých
nepřátel. Datan, náčelník kmene Ruben, a levita Korah rouhají se
Bohu a vzpírají se Mojžíši; štvou proti němu, ba neváhají pokou-
šeti se tajně o spolek s nepřáteli, nečistými Amoritskými. Byvše
potupně odmítnuti, zápasí s Mojžíšem proti společnému nepříteli.
– Amoritští utrpěli porážku, ač jeden z židovských vůdců,
Abiron, milenec amoritské kněžky Melchy, se svými bojovníky
zrádně z boje uprchl, doufaje pevně ve vítězství nepřátel. Kořist
rozdělena mezi kmeny izraelské, zbabělci prchnuvší z boje mají

býti potrestáni. Datan a Korah pokračují ve štvání proti Mojžíši, dlícímu na hoře Horeb. Část lidu dává se svěsti amoritskou kněžkou Melchou k uctívání zlatého telete. Mojžíš neočekávaně se objevivší rozbije zlaté tele a káže levitům viníky mečem potrestati. Abiron a Melcha umírají společně, probodnuti byvše, když se objímali, kopím Geršomovým. Mojžíš vyzývá lid, aby volil mezi ním a Datanem, jehož vypovídá ze středu Izraele. Datan zůstává sám, ani jeho vlastní lidé, Rubenovci, se k němu nepřidávají. I dává si sám smrt. Korah potrestán tím, že se musí přidati k mimotáhnoucím malomocným. Mojžíš prohlašuje Izraeli, svědčů svých zproštěnému, a tedy očištěnému, že nyní brzy vejde do zaslíbené země. – Zástupy izraelské stojí na úpatí hory Nebo, na níž dlí Mojžíš, a chystají se hnáti útokem na Jericho, aby jím prošly jako branou do Kanaan. Mojžíš sestoupí z hory. Cítí se nevolným, stoje před cílem pouti. „Není-li krásnějším hledati, toužiti, tvořiti, za něčím jíti než úrodu splnění v náručí svíratí v obavách před zlým a před hnilobou?“ I odhodlá se, že nevzkročí se svým lidem do zaslíbené země, nýbrž že se uchýlí do horské samoty. „Mne neláká život, jenž omezen možnostmi člověka! Výš chci, za hranice lidství! Bojovat s Bohem ve výšinách Jeho, pít ze zdrojů Jeho síly!“ Dílo Izraele dovršeno bez boje. Do jeho tábora zavítá poselstvo Kanaanských s dary a zprávou, že se Kanaanští podrobují. – Za vzniklé bouřky zmizí Mojžíš v propasti. Vůdcovství ujímá se Josua a vede Izrael do země Kanaan.

Lomovo drama jeví značné úchytky od podání biblického. Nechtějíce jich do podrobností rozebíratí, poukážeme jen na to, že události ze 4. a 5. knihy jsou staženy a sjednoceny, takže se odehrávají v době před samým vtažením do země Kanaan. Korah a Datan zemřeli dle bible (IV, 16, v. 31-33) tím, že se země rozestoupila a je pohltila. Smrt jejich, jež Lomem znázorněna zcela odlišně, spadá

tedy dlouho před boj s Amoritskými. Páchání smilstva a uctívání Bal Peoru, o něž v našem dramatě je řeč, nevztahuje se na ženy amoritské, nýbrž na Moabitky (kn. Mojž. IV, 25, v. 1–8). Zde se vypravuje, jak Eleazarův syn Pinchas probodl Izraelitu smilníciho s Moabitkou, čímž odvrátil od národa mor. Veliký rozdíl spočívá i v líčení smrti Mojžíšovy. Biblický Mojžíš nesměl vstoupiti do zaslíbené země, směl ji toliko spatřiti. U Loma znázorněn jest Mojžíš jako titán – polobůh, vysoko vynikající nad ostatní náčelníky kmenů a nemající s lidem takřka žádného spojení, nechce do Kanaanu, protože touží po „čistých temenech hor“, a nikoli po „hnilobném klidu v nížinách“.

Lom vkládá do svého metrickou prózou psaného dramatu myšlenky národnostně filozofické. Jde mu, jak pěkně ukázal Ot. Fischer,³⁵ o „ideové vyjádření“ pověsti zakládající se na cizím podání, o řešení domácích problémů, totiž smyslu národní myšlenky. Autor rozšiřuje základní svůj námět ze starozákonní předlohy na všeobecnou myšlenku, že se každý národ musí oddávati víře, aby dosáhl milosti boží, aby na něm spočinula tíže boží, volající ho k vysokým úkolům. Narážkou na „boží bojovníky“ (str. 122) naznačeno zřejmě, že myšlenky vyslovené vzhledem na Izrael (Mojžíšem hlásaná myšlenka všennárodní proti kmenové partikularizaci) mají platnost i pro národ český.

Gustav Toužil

Z historických dramát uvádíme na prvním místě činohru *Gustava Toužila „Žid aneb Dědicové bělohorští“* (Divadelní ochotník, nákl. Mikuláše a Knappa, Praha, 1881), jejíž děj hraje v Praze roku 1640.

---

35 Otokar Fischer, „K dramatu“, str. 171 n.

Hynek Ruthard, syn vznešeného katolíka Hanuše Rutharda, tajně se oženil s Anežkou Sultysovou, dcerou českého bratra, popraveného s ostatními českými pány na Staroměstském náměstí. Úplně zchudlá rodina Sultysova byla po otcově popravě z Čech vypuzena, ale na přímluvu pana Hanuše Rutharda, jenž Jindřicha Sultyse, přítele svého syna, přijal do služby, směla se později do Prahy vrátiti. Když se byl Hynek otci se svým tajemstvím svěřil, zanevřel otec, jenž měl pro něho připravenu bohatou nevěstu, na syna tak, že ho vydědil a z domu vyhnal. I ujímá se pražský Žid Šéva mladého Rutharda a poskytuje mu větší částku peněz k založení živnosti. Aby starého Rutharda oblomil, ukazuje mu listinu, dle níž někdo jeho prostřednictvím Anežce Sultysové věnuje deset tisíc kop bílých grošů. Vpravdě byl on dárcem té částky, aby zachránil dvě ubohé duše. Ostatně byl rodině Sultysové zavázán. Starý Sultys zachránil ho před mnoha lety jako student v Kadixu před španělskou inkvizicí (Šéva prchl ze Španěl a usadil se v Praze) a mladý Jindřich Sultys ujal se ho nedávno naproti staroměstské chátře. Starý Ruthard, poznav bohatství synovy nevěsty, mění smýšlení vůči synovi i snaše, odpouští jim a uděluje jim požehnání. Šéva činí dědicem všeho svého jmění Jindřicha Sultyse: „Co chudák ukládám poklady své do rukou, anyt' po nich nebažily. Nezakopávám stříbro v chrámové zdi či v žulový pomník, neplýtvám jím, by za to odměnil mne král neb chválil lid. Však bližnímu svému jsem jím údělem a tak památku si stavím v srdci člověka. Tak velí Jehovah!“

Toužilův Šéva jest vedle Kolárova Falu Eliaba nejsympatičtější židovskou postavou českého dramatu. Není ovšem kreslen originálně, nýbrž dle hrdiny dramatu Richarda Cumberlanda „The Jew“. Děj dramatu přeložen do Prahy.

Tento pražský Žid na jedné straně šetří a nepopřeje si ani řádného jídla, žije téměř jen o chlebě a vodě, na druhé straně rozdává

plnými rukama chudým a osudem stíženým. Dobrodiní koná tajně. Nepatří k těm, kteří, „dají-li bližnímu skývu chleba, do světa hlásí, že pecen dali“. Mladý Ruthard označuje Šévu lidumilem, nejlepším otcem a ochráncem vdov a sirotek a Jindřich Sultys o něm praví: „Pokud bude v světě takých duší, bude blaze všem spravedlivým.“ Příbuznost Toužilova Šévy a Kolárova Falu Eliaba jeví se i v jejich českém vlastenectví. V rozmluvě s pražským mečířem Martinem Plichtou, jenž chválí krásný starý čas před bitvou bělohorskou, poznamenává Šéva: „Slavný ten čas i mne často ku slzám nutká. Jak bez naděje jsem tehdy putoval a ejhle, Jehova mi kroků požehnal a krásná vaše vlast mi zemí zaslíbenou.“

Literární ceny Toužilovo drama nemá, umělecky stojí i za Kolárovým „Pražským Židem“. Zajímavým zůstává jen pro řídkost zjevu Žida tak ideálně kresleného. Snad zavdalo českožidovské hnutí podnět k vypočtení Šévovu, stejně jako k vyobrazení Falu Eliaba.

Jan Leopold Brokeš

Do dávných dob uvádí nás také drama „Spád“ od J. L. Brokeše, v němž líčen jest úpadek rodu knížat Harantů. K němu přispěl Žid Gobi, jehož dcera byla knížetem Borisem Harantem svedena. Za závazek mlčení o hanebnostech Borisových měl Gobimu po vymření rodu Harantů připadnouti rodinný zámek. I postaral se Gobi vším způsobem a prostředky hanebnými o zánik rodu. Vida se již pánem zámku, zahyne sám v ohni.

František Věnceslav Jeřábek

V době války mezi pruským králem Bedřichem a císařovnou Marií Terezií hraje drama *Fr. V. Jeřábka „Syn člověka čili Prusové v Čechách r. 1757“* (J. Kober, Praha, 1883).

Za moru vypuklého v Praze v první třetině 18. století zemřel Jaromír, jediný syn barona Jindřicha Sokola Rodovského. Židovský lékař Abraham Benjuda odevzdal otci, jenž nemohl žít bez dítěte, morem ušetřeného nalezence z umrlčí komory jezovitské nemocnice a baron jej přijal za svého. Ta věc zůstala tajemstvím mezi baronem Rodovským a Abrahamem. Po smrti barona Rodovského uzavřel Jaromír Rodovský sňatek s Helenou, dcerou hraběte Záruby z Hustiřan, čímž zakončeno bylo staré přátelství mezi oběma rody. Doktor Abraham Benjuda byl nucen za všeobecného vypuzení Židů z Prahy r. 1744 opustit město a odebral se do Berlína, kde nabyt, vyléčiv samého krále Bedřicha, vysokého postavení. V domě hraběte Záruby setkává se Jaromír s Abrahamem, jenž se vrátil r. 1757 do Čech jako vyzvědač pruského krále Bedřicha, a Abraham poznává v něm nalezence, jež kdysi zachránil. V dalším průběhu dramatu líčen konflikt v rodině Zárubově, vzniklý z vyjevení Jaromírova nízkého původu. V posledním dějství líčeno, jak Praha, obléhaná Prusy, se nachází v největší tísní. Abraham přichází jako parlamentář krále Bedřicha, aby vyjednával s princem Lotrinským o kapitulaci Prahy. Bídou Pražanů pohnut, chce již princ podepsat kapitulaci, když vrazí do komnaty mezi shromážděné vůdce Jaromír Rodovský a upozorňuje prince Lotrinského na válečnou lest Prusů. Bedřich byl totiž odvedl velikou část vojska ke Kolínu, kdež byl od generála Dauna poražen, takže se musel dát na útek. Abraham jest prohlášen zajatcem, ale dříve zastřelil Jaromíra Rodovského, zachránce Prahy, svého vychovance.

Jeřábek staví vyzvědače Abrahama do stínu naproti světlým postavám velebitelů vlasti: hudebního skladatele Glucka, hraběte Harracha a barona Rodovského. Ale nekreslí jeho povahu nenávisně, nýbrž odůvodňuje jeho jednání pronásledováním Židů a utrpenou nevděčností. Líčí ho jako lékaře šlechetného (s křesťany se modlí modlitbu „Odpusť nám naše viny, jakož i my odpouštíme našim viníkům“), obětavého a tak dokonalého, že ho i otcové sv. Ignáce volali do své nemocnice. Jak by měl milovati vlast, jež se k němu a k jeho souvěrcům chovala tak macešsky! Abraham odpovídá Jaromírovi na výtku, že Židé jsou škůdci vlasti: „My chátra jsme bez vlasti a bez domova; kdo vládnu, jsou jen národem; my vydědění v závěti Štěstěny jsme toulavá jen, světoběžná sběř, již žádá půda láskou k sobě nepoutá, již náleží majetkem jen ten prázdný hladový vzduch a ty hrstky slunečního tepla v nekonečně chladném prostoru. Tak žije dnes po Evropě pranárod Židů...! Vy činíte z nás svoji vyvrhel, pro niž neplatí žádné z vašich práv, na naše jmění vyšlete občas plen i lup, jméno Žida kladete za hodno své nejšpatnější slíny... a přece jsme my Židé vašimi učiteli a Boha, jemuž se klaníte, a desatero zákonů lásky, které vyznáváte, dali jsme vám my.“ A hrabě Harrach hrozí Abrahamovi: „Přisámbůh, jestli se jich (Židů) ještě ne kolik potuluje tajně po Čechách, my šlechta se postaráme, aby mandát královnin z roku 1744 byl přísně vykonán.“ Ký div, že Židé v pruském vojsku viděli svého osvoboditele!

Podnět k Jeřábkovu „Synu člověka“ zavdalo neštěstí, stihnuvší jeho rodinu. Dětská epidemie zachvátila r. 1872 jediného čtyřletého synáčka Jeřábkova. Hoch odevzdán byl péči lékařů v nemocnici Františka Josefa, kde vedle něho ležel touže nemocí stížený synek židovský. Kdežto židovský hoch nemoc šťastně přestál, zemřel nadějný synáček Jeřábkův. Smrt dítěte měla na otce mocný účinek,

jenž je zjevný v nářku barona Jindřicha Rodovského v predehře „Syna člověka“.³⁶

Ve své tragikomedii „Převrat“ (J. Springer, Praha, 1922) napsal St. Lom satiru na chování české společnosti při vypuknutí světové války, v době válečné, při převrate a v době popřevratové. Idealista Adam, jenž národu přinesl největší oběť a vybojoval mu svobodu, vychází při popřevratových volbách naprázdno a jest nakonec jako nové vládě nebezpečný vypovězen z republiky. Zato se dovedou váleční kořistníci, kteří v pokoře k starému Rakousku zmírali, při převratě hned přizpůsobiti a strhnou na sebe vládu i v osvobozené vlasti. Nespokojený lid spílá republice a velcí páni, kteří ústy dělají vlastence, se dělí o moc ve státě. Nikdo nechápe smyslu převratu z 28. října, každý hledí si jen svého vlastního prospěchu. („Převrátili jsme úřady, počestili jsme peníze, neproměnili však hodnoty ducha,“ nařikají hlasy národního svědomí.) I dochází k novému převratu, při němž hyne republika. Tu teprve se ozve hlas národního svědomí a z rozvratu rodí se nový řád. Mladí teprve dobojují boj života za pravdou.

V galerii tragických, komických a tragikomických figur, které v Lomově dramatě vystupují, nacházejí se i dvě figury židovské: lékař dr. Henry Rosenbaum a jeho otec Jakob Rosenbaum. Henry je komunista a při vypuknutí války přemlouvá dělníky ke stávce, aby jí zastavili státní stroj. Zatím oběhává starý Rosenbaum vojenské dodávky, takže dr. Snaživec (který se později sám ukáže člověkem bezcharakterním a kořistníkem) o Rosenbaumech poznamenává: „Vždycky jsou na ráně! Na kšeft i na revoluci!“ Za války stane se Henry vojenským lékařem a ošetřuje v domovské nemocnici ra-

---

36 Fr. V. Jeřábka „Dramatické spisy“ v Národní bibliotéce, str. 341.

něné. Jeho otec jest nobilitován, stane se baronem Rosenem a dává se pokřtiti. O svém synu, který se byl od něho odvrátil, vyjadřuje se pohrdlivě: „Mladý blázen. Však on se usadí. Nebožtík dědeček také tak vyváděl –; najednou se to v něm zvedlo a nechal si vousy růst, nepil a nekouřil, do Palestiny chtěl... Pochválen Hospodin. Přešlo to. Nadělal jmění a počestně umřel.“ Henry zachovává Adamovi, dlícímu v cizině a bojujícímu za vybudování nové vlasti přátelství a vyvolává tím nevoli otcovu. Ale starý Rosenbaum se se synem smiřuje, jakmile se Adam po převratě se slávou vrátí do vlasti. Henry ptá se rychle přeorientovaného tatínka, pro koho nyní bude vyrábět děla, a ten není ani okamžik na rozpacích: „Pro český stát! Pro náš stát! Nádherné šrapnely!“ Henry neopouští ani za nových poměrů započaté dráhy, nýbrž pokračuje ve svém úsilí vytvořiti nový sociální řád. Starý Rosen, byv od nových kořistníků republiky, kteří mají ještě silnější paže než on, zatlačen poněkud do pozadí, pomýšlí na změnu svého jména v „Růžičku“. Při popřevratových volbách rozchází se Henry s Adamem. Tento bojuje za vysokou mravní úroveň v národě, onen pro světovou stranu překlenující všechnu mezinárodní svár. Oba podlehnou se svými ideály proti spojeným prospěchářům, kteří vedou stát do záhuby. Mezi nimi jest i starý Rosen, který si pochvaluje: „Může být válka, může být mír. Půjde-li dobře stát, půjdou obchody. Ať žije republika!“ Henry štví lid proti zpuchřelému řádu a vede jej proti vládnoucím. Ale zpitého a rozvášněného lidu nedovede držeti na uzdě, a když jej chce odvrátiti od plenění, jest od něho ubit.

Tak jest idealista Henry vedle Adama nejsympatičtější figurou Lomova dramatu. Svým ideálům zůstal věren a utrpěl za ně i smrt, tím bolestnější, že mu vzešla od jeho vlastních lidí.

Josef Till

Události, přihodivší se na Slovensku v době popřevratové, jsou předmětem dramatu *Josefa Tilla „Rasa“* (St. Kočí v Brně, 1922).

Drama se odehrává nedaleko Komárna, kde došlo v dubnu roku 1919 k bojům maďarských bolševiků s československým vojskem. Autor se tu zabývá lihovým problémem slovenským, tvořícím jednu složku židovské otázky na Slovensku. Při tom poukazuje na hrozný strach, jenž se zmocnil Židů v oné době, a jak odpláceli českému vojsku, ujavšímu se jich v době nebezpečí, nevděkem.

Hrdinka dramatu Ilonka Töröková jmenovala se kdysi Sára Mecheschová a byla dcerou zločovského rabína. Hledajíc „muže-člověka“, zamítla všechny souvěrce, již se o ni ucházeli, a prchla s hejtmanem Bellou, jenž se pro ni vzdal služby vojenské, do Budapešti. Tam žili oba v nejšťastnějším manželství, ale nikoliv dlouho, neboť Bella zemřel brzy po svatbě tyfem. Ilona, vynikající krásou, stává se po krátkém vdovství manželkou Gézy Töröka, tuhého maďarského džentrika a zuřivého antisemity, jenž sídlí na osamoceném velkostatku v pustě Kisturu nedaleko Komárna.

Törökovi jde nadevšechno čistota rasy. Dbá čistoty rasy u svých psů i u svých koní. Chtěje se oženiti, činí první podmínkou, aby jeho budoucí manželka byla čistokrevná Maďarka. Dává svému faktótu, židovskému vinopalníku Izraelu Parachovi – maďarský šlechtic, byť by byl sebevětší antisemita, neobejde se bez židovského faktóta, jenž za něho musí mysliti – rozkaz, aby mu našel ženu. „Žide,“ pravil k němu, „obstaráváš mi koně, psy, pole, lihovar, obstaraj mi také ženu, ale rasu, ušlechtilou čistou rasu!“ A Parach padělal Ilončin křestní list a přivedl Törökovi krásnou vdovu, jež se po smrti mužově octla v nesnázích. Tato mu porodí syna Pistu a otec je pyšný na jeho čistou, neporušenou krev.

Iloně protíví se obmezený a přitom sebevědomý a pyšný Török, jí se hnusí celý život na pustě a ona hledá „člověka“, „muže-člověka“. Již myslí, že ho našla ve veliteli československé posádky, v kapitánu Tučkovi, jenž se jí dvoří, ale i v něm se zklamala, neboť i on podléhá v kritickém okamžiku rasové náboženské pověře, třebas se dříve instinktivně řídil hlediskem humánním. Trpíc nejistotou jako každá Židovka provdaná za árijce, nevychází z neustálého smrtelného strachu, aby v ní muž nepoznal Židovky, a ztrativši víru v muže-člověka, sáhne si na život, když byla svěřila své dítě Pistu jediné bytosti vpravdě lidské: služce Maryšce.

V dramatě točí se celý děj kolem pašování rabovaného lihu a uchopitelné odměny. K pašování připravený líh byl ukryt na dunajském ostrově v Törökově vile a v příhodném okamžiku měl být převezen na maďarský břeh. Zájem na pašování mají Török a Parach. Onomu líh náleží, tento má slíbenou velikou provizi. Jiný Žid, Farkas, jenž zvěděl o Parachově pláň, učiní udání, chtěje si zajistiti značnou uchopitelnou odměnu. Na pustu Kistur zavítá finanční komisař Koráb, padouch-renegát (jeho jméno se měnilo z Jurenky na Kőkönyho a po převratě zase na Korába, v Haliči se vydával za Žida, aby si zjednal vstup do židovských rodin, nyní dělá antisemitu), jenž stojí mravně ještě hluboko pod Parachem a Farkasem. Dozvědév se od Farkase o Parachově úmyslu, chce ho připravit o odměnu a ji získati pro sebe. Nezdráhá se zaplésti kapitána Tučka a paní Törökovou do lihové aféry, ale nakonec stržena jest taškáři škraboška z tváře.

Typem nynějších slovenských Židů jsou oba páleníci Parach Izrael a Farkas Samuel, „dva kohouti na jednom smetišti“. Parach, typ Žida v službě maďarského šlechtice, destiloval Törökovi líh a byl jeho správcem. Dával se denně od svého pána urážeti a snižovati, ba i tlouci holí. Snášel bez trošky sebevědomí vše, maje na mysli

jen – provizi a zisk. Ale pomstil se Törökovi, „hodil mu do jeho maďarské polévky židovskou kost“. Parach byl Ilončin zločovský krajan, ucházel se kdysi o ni, a byv zamítnut, čekal, až přijde jeho čas. Ale ona ho nenáviděla pro jeho šeredné vlastnosti a raději se zastřelila, než by se s ním byla vrátila do Haliče.

Pendantem polského Žida Paracha je uherský Žid Farkas. Ve svém honě za jidášskou odměnou nejeví se jen protivným, nýbrž i směšným.

Till chce dramatem svým ukázati, že jediným východiskem slovenských Židů z trapné situace, v níž se octli po převratě, jest přemožení náboženských a rasových pověr a splynutí se Slováky na základě humánním. Ať v sobě přemohou Parachy a Farkase a vezmou si příklad na Židech, splynuvších úplně s českým národem. Autor vzbuzuje mylný dojem, jako by sionisté, kteří křičí: „Zůstaňte Židy a jen Židy,“ své souvěrce utvrzovali v náboženských a rasových pověrách.

Till předeslal svému dramatu předmluvu, v níž se pokouší o rozbor židovské otázky. Jedná v ní o sionismu, k němuž se chová, jak již je patrné z hořejší poznámky, zamítavě, a o židovské asimilaci. Při asimilaci činí rozdíl mezi německo-maďarskou a českou asimilací. Německo-maďarská asimilace prý nebyla vnitřní, ideová, nýbrž jen mechanická, Židé ji podstoupili, aby těžili ze situace. Proto asimilace ta nepřemohla pověry nábožensko-rasové. Česká asimilace prý nebyla vypočítavá, ale byla založena vnitřně ideově, humánně, a proto prý odolala i nejbrutálnější vnější síle, která se jí opřela. Česká asimilace prý znamenala úplné překonání předsudků a pověr nábožensko-rasových, a to jak na straně české, tak i na straně židovské. Autor vyslovuje obavu, že se slovenští Židé po nové orientaci rozhodnou buď pro sionismus, nebo pro *mechanickou* asimilaci.

František Ferdinand Šamberk

Zbývá zmíniti se ještě o několika dramatech z prostředí městského a venkovského. *Frant. Ferdinand Šamberk* (1839–1904), dramatik a vynikající herec Národního divadla, napsal veselohru o třech dějstvích s předehrou „*Podskalák*“ (nákl. M. Knappa v Praze, 1882), v níž staví proti sobě chudé, ale boдрé, poctivé a vlastimilovné Podskaláky a obyvatele salonů na Příkopech, žijící v lesku a nádheře, ale mravně stojící pod Podskaláky. Tak se mimochodem dovídáme, že bratr bankéře Isersteina se nedostavuje do společnosti, poněvadž byl právě pro nějakou nekalou věc zavřen.

Židovský bankéř Sommerfeld svedl asi před 23 lety Marii Dvořákovou, jež sloužila u jeho rodičů. Když se objevily následky milostného poměru, musila služka opustiti dům a Sommerfeld se o ni nestaral, ač již tehdy žil ve skvělých hmotných poměrech. Marie porodila hochu a nuzně se s ním protloukala světem. Když bylo synu Václavovi 22 let, zemřela jeho matka, sklácena byvši dlouholetou bídou do hrobu. Nikdy se na svého svůdce neobrátila o pomoc, nikdy se o něm Václavovi nezmínila, a ani na smrtelné posteli mu jeho jména nevyzradila. Ale po smrti Dvořákové nalezeny staré dopisy Sommerfeldovy, z nichž zjištěn byl jako Václavův otec. Podskalácký soused Saturnin Brambor ujme se Václava a ztropí v Sommerfeldově saloně před velkou společností skandál. Aby Sommerfeld takovému výstupu po druhé předešel, odebere se druhého dne do Podskalí k Bramborovi stran vyjednávání a setká se tam s Václavem. Nabízí mu 50 000 zlatých, když se zaváže, že nepřekročí práh jeho domu a že v budoucnosti ani dopisy na něho naléhati nebude. Václav mu odpouští i bez peněz, když se byl Sommerfeld uvolil navštívit hrob někdejší své milenky, si od ní vyprositi odpuštění a jí postaviti náhrobek. Když se byl Sommer-

feld dověděl, že Václav miluje Bramborovu dceru Boženku, žádá její rodiče o její ruku pro svého přirozeného syna, jemuž ihned dává vyplatiti slíbených 50 000 zl. Václav přes nabyté bohatství nezpyšněl, nýbrž zůstal Podskalákem.

Bankéř Sommerfeld z počátku líčen jako padouch. Musí si od prostého Podskaláka, zedníka Brambory, dáti čísti levity. Ale později ukáže se přece lepším, než se zdál. Brambor mu nakonec vystavuje toto dobré vysvědčení: „Pane, vy jste lepší, než na první pohled jsem očekával; ujal jste se sirotka a to vám slouží ke cti; tím jste mnoho napravil.“

Antonín Lokay

Antonín Lokay (1848–1897), český dramatik a herec, napsal veselohru z života živnostnického „*Růžová pouta*“ (nákl. Šolce a Šimáčka v Praze), v níž vystupují židovský dohazovač Ignác Sonnenschein a jeho žena Veronika, lidé nestydatí, ždímající ze svých zákazníků peníze, kde jen mohou. Sonnenschein dohodil ovdovělému pekaři Nimrovi ženu, jež z počátku muže týrala, ale poznavši svou chybu, se polepšila. Paní Nimrové dohodil Sonnenschein komornou, a když hledala pro nevlastní dceru za ženicha doktora, hned byl po ruce. Lokay líčí tu nesvědomitého a bezohledného židovského dohazovače velmi trefně, jen že ta nesvědomitost a bezohlednost nepadají na vrub židovství, nýbrž na vrub onoho povolání.

Ladislav Stroupežnický

Venkovského Žida líčí *Lad. Stroupežnický* v „*Našich furiantech*“ (Máj, Praha, 1920). Židovský hostinský Marek Ehrmann hraje sice

úlohu zcela podružnou, ale tím trapnější. Básník činí ho terčem neomalených žertů jeho hostů.³⁷

Emil Tréval

Do prostředí polských Židů uvádí nás drama *Emila Trévala „Válka bohů“* (Mladá Boleslav, 1908). Zázračný, svou dobrotou a učeností široko daleko proslavený rabbi Geršom poskytuje ve svém domě v Krakově ruským uprchlíkům, kteří se zachránili před ruskou policií, útulek. K němu utekla se i Rifka Randová z Varšavy, zavraždivší policejního plukovníka. Do Krakova zavítá z Varšavy ruský policejní špehoun Mandelblüh, aby se zmocnil několika uprchlíků, mezi nimi i Rifky. Geršomova manželka Esther jest, aniž její muž o tom ví, s ruskými špehouny v dorozumění a vydá Rifku za vzácný saffírový nákrčník. Tím zaviňuje nejen Rifčinu smrt, nýbrž i židovský pogrom v městě Sedlci. Varšavský kahal vysílá Rifčina otce jako mstitele do Krakova. Rabbi Geršom neměl o vině své ženy tušení, a když se dověděl pravdy, byl raněn mrtvicí. Esther dovede svůdným kouzlem své krásy nějakou dobu Randa odvrátiti od jeho úkolu, ale jakmile spatřil u ní saffry, za něž Rifka byla prodána, zasadí jí nožem smrtelnou ránu do krku.

Tímto vzrušným dramatem chce básník znázorniti boj mezi konzervativně-ortodoxním a moderně-pokrokovým Židovstvem v Polsku. „Vlastní krev jest proti sobě v boji, bratr proti bratrovi, zrovna jako by byl bůh proti bohu.“

Kresba povah se Trévalovi s poměry východních Židů dokonale obeznámenému výborně zdařila. Zázračný rabín Geršom

---

³⁷ Jak nemile byl dotčen intimní přítel Stroupežnického K. Fischer premiérou „*Našich furiantů*“, a o jeho námitkách viz Čž. listy 1899.

nevyniká jen zbožností a učeností, nýbrž i svrchovanou dobrotou. Kromě studia a modliteb ho zabírá jen péče o chudé a trpící. Pravým opakem jeho jest jeho žena Esther. Jest jí 24 let, touží po životě a jest u 80letého manžela odsouzena k panenství. Dlouho se zdráhá vydati Mandelblühovi Rifku, ale vidouc vzácný šperk, nemůže potlačit touhy po něm. Ostatně jest po rodičích dědičně zatížena. I oni byli od revolucionářů zavražděni, poněvadž je zradili.

Mandelblüh je padouch, vyvrhel židovské společnosti, jací se ovšem i mezi Židy vyskytují.

Pogrom líčen v celé své hrůze: „Když sta nevinných je honěno, páleno, ubíjeno střelbou, věšeno – kdy údy za živa jsou usekávány, když vše nás tepe – od dítěte stěží mluvícího až po starce, jenž malomocně laje – to je pogrom. Rozumní se skrývají a šílenci vládnou a vraždy pášou. Proč se nebrání, když je týrají, když je čtvrtí jako rezník dobytče? Protože jsou tak bez duše strachem, jako pogromčící jsou bez sebe krvežíznivostí. A při tom volají: Za cara! Za víru pravoslavnou!“

Jaroslav Hilbert

S židovským reprezentantem dnešního bolševického Ruska setkáváme se v dramatě *Jaroslava Hilberta* (* 1871)³⁸ „*Druhý břeh*“ (Českomoravské podniky tiskařské, Praha, 1925), k němuž zavládl vnější popud atentát na ministra dr. Rašína a v němž se básník kriticky vyrovnává s nejaktuálnějšími problémy přítomnosti (materialismem, pozitivismem, socialismem, komunismem, kapitalismem a touhou po čistém lidském sebeurčení).

---

38 Zemřel v roce 1936. Pozn. red.

Jeník Hron, syn socialistického poslance dr. Antonína Hrona, jest členem organizace revoluční mládeže, na niž má emisař z bolševického Ruska Sonnenthal veliký vliv. Na Jeníka padne los, aby zastřelil ministerského předsedu Hornyše, bývalého přítele, nyní politického odpůrce otce. Jeník vykoná úkol jemu uložený. Jest zatčen a odsouzen k smrti. Ve vězení vzniká v jeho nitru tucha Boha a nového života na „druhém břehu“. A dochází přesvědčení, že i na tomto světě masy se rozplynou a vládnout bude zase člověk. Své názory vzkazuje po knězi otci. A otec-nevěrec v okamžik synovy popravy kleká a jeho rty pronášejí slova: „Bože, buď jeho duši milostiv!“

Sonnenthal je nejtrapnější figurou Hilbertova dramatu. Má ústa plna revoluce, a přitom je bázlivec, který se v Hronově domě opatrně rozhlíží, nekouká-li odněkud nebezpečí prozrazení. Od soudruhů, nad něž se pyšně vynáší, přijímá přísahu (?!), že nezradí myšlenky, vraždu dává vykonati jim, kdežto sám se drží hezky v pozadí a půl hodiny po atentátě sedí ve vlaku, který jej odnáší na Rus, aniž se postaral o záchranu Jeníkovu.

II

Biblický a historický román, světová válka

Biblický román

Rudolf Richard Hofmeister

Biblických románů a povídek je v české literatuře poměrně málo.³⁹ R. R. Hofmeister nakreslil ve své knize „Pod žezlem Jahvovým“ (Sfinx, Praha, 1926) několik biblických obrázků, v nichž zdůrazňována jest ukrutnost Jehovova, jež se přenáší v starodávné době i na přední zástupce jeho národa, např. Jeftu, Davida a krále Heroda. Ve „Stvoření Adama“ líčí, jak Stvořitel za přítomnosti Luciferovy uhnětl krásnou postavu člověka. I vdechuje mu život, stálou víru v dobro, lásku k bratrům a sestrám, zanícení pro krásu a vznešenost, kdežto od Lucifera dostává člověk nově stvořený smrt jako nejvyšší útěchu po zklamání, neukojitelnou touhu po poznání a vědění a po věčné sžíravé pochybnosti a nezmarou vytrvalost ve hledání smyslu života i smrti. Ve „Hříchu Adamově“, vynikajícím jako i jiné povídky této knihy líčením krás pravěké přírody, ukazuje spisovatel, jak Bůh stromem poznání činil nástrahy mladému párku prvních lidí a jak se tento do nich chytil. „Hřeš! Pro mne musíš hřešiti, chceš-li mne míti, neboť věz, že ženě nelze žíti bez

---

39 V době, kdy tato kniha byla tištěna, vyšel Hofmeistrův obsáhlý biblický román „Mojžíš“ (Unie, Praha 1929).

hříchu – zemřela by nudou!“ šeptala Eva Adamovi nejsladším hlasem, ovíjejíc své něžné ručky kolem jeho šíje a sklánějíc jeho vlasatou hlavu na svá ňadra, kde mezi růžovými poupaty prsou hořelo jablko jako čerstvá krev... A Adam, první choť, neodolal. V „Kainovi“ snaží se spisovatel první bratrovraždu odůvodnit. Kain těžce nesl, že rodiče zahrnovali Abela, jenž jim hrou na pastýřskou píšťalu aspoň poněkud zpříjemňoval trudný život, láskou, kdežto jeho, který lopotnou prací na kamenité roli rodinu vydržoval, si ani nevšímal. A když jednou při společné oběti poznal Kain, že i Bůh se zalíbením shlíží na Abela, kdežto jeho stejně upřímnou a pokornou obět zamítá, a když ještě Abel se mu proto vítězně smál, zachvěl se pocitem nespravedlivého útisku, jeho krev se vzbouřila náhlým krutým hněvem, jenž jej připravil o rozvahu, i vzal kyj a zabil bratra. A Bůh, vinný hříchem Kainovým, trestá hříšníka ukrutně zoufalstvím, bojem a beznadějí. A Kain se trestu mu uloženému s rezignací podrobuje. V „Sodomě“ široce rozpředena jest povídka o zániku Sodomy a Gomory, jenže mýtus o zpustlém obyvatelstvu a strašlivém hněvu Jahvově nahrazen přirozeným výkladem o vznětu četných olejových pramenů v této krajině, čímž způsobena největší katastrofa, která kdy zeměkouli stihla a jíž děkuje Černé moře za svůj vznik. V „Dceři Jeftově“ chystá se Jefta, vázán jsa slibem Bohu učiněným, obětovati svou dceru. Její ženich chce mu v tom překážeti, pročež umře spolu se svou nevěstou. Nevyzpytatelný Jehova přijímá ve své ukrutnosti hroznou obět. Jefta splňuje Jahvovi svůj slib, dává mu, co má na světě nejdražšího, ale od té doby ho nenávidí. V „Abíšag“, v níž spisovatel ukazuje nejen důkladnou znalost bible, nýbrž i originální hebrejské terminologie, líčeny jsou osudy Abíšaginy od jejího příchodu do Jeruzaléma až po návrat do zpustošené krajiny sunamské. Hlavní obsah povídky tvoří boj Šalomounův a Adonijův před smrtí Davidovou o koru-

nu královskou. Poslední tři povídky této knihy obsahují motivy novozákonní. Ve „*Vraždění mládětek*“ se vypravuje, jak Herodes dal povraždit všechna novorozeňata v Betlémě i okolí za trest, že se tamější poutníci vzbouřili proti Publiu Quintiliu Varovi a jeho družině, bráníce jim vstoupiti do stáje, v němž právě jistá poutnice z Nazaretu porodila dítě, o kterém tři přítomní mágové pronesli významné proroctví. V „*Třech mudrcích od Východu*“ líčeno, jak náčelníci kočujících kmenů Kašpar, Melichar a Baltazar posílají posly do Jeruzaléma, aby vyzvěděli, vystoupil-li už Vykupitel, aby založil slíbené království boží na zemi, a jak umírají, jsouce zprávami poslů zklamáni. V druhé kapitole této povídky rozepisuje se autor o poměrech v městě Davidově za doby krále Heroda (zvláště o sporech farizeů, saduceů a esénů, zatímco Římané nad národem židovským upevňovali své panství), v třetí kapitole o ukřižování Kristově. K těmto událostem vrací se spisovatel i v poslední povídce své knihy, v „*Hannéze*“, kde se kromě toho široce rozepisuje o velkolepých stavbách Herodových a o nádheře chrámu jeruzalémského. Děj tvoří osud Oliaba, syna bohatého jeruzalémského kupce Olije, jenž políbiv malomocnou dívku (Hannégu) Honestu, se nakazil. Byv mimo to od otce proklet, poněvadž projevil nesouhlas s povstáním Židů proti Římanům, odchází na poušť, aby se oddal rozjímání a hledání pravdy.

Ve svém biblickém románě „*Júdiith*“ (Vilímek, Praha, 1923) líčí Hofmeister, jak Júdiith, vdova po Manasessovi, zachránila od jistého zániku své rodné město Bethulii, sevřené jako kleštěmi nesmírným a dokonale vyzbrojeným vojskem asyrským. Když město bylo v největším nebezpečí a obyvatelé, hynouce hladem a žízní, se chtěli vzdáti vůdci asyrského vojska Holofernovi na milost a nemilost, tu si vzpomněla na skvělý zjev Jeahel Kinejské, jež velikého válečníka, krále Sisaru Hasoretského, nepřítele a krutého

utlačovatele kmenů izraelských, přibila, když spal unaven po hrozné bitvě ve svém staně, stanovým hřebem skrze skráně jeho k zemi. „Débóra, Jeahel, Júdith...“ jí od té doby tanulo na mysli. Júdith napomenula své krajany, aby ještě pět dní vytrvali; nepomůže-li jim Jahve nějakým zázračným způsobem, že mohou Holofernovi otevřít brány. Při svítání vyšla se svou služkou Odvíí do ležení Holofernova. Svou krásou a svým vystupováním okouzlovala vojáky a jejich velitele, že se neodvažovali jí ublížit. Dostala se až do stanu Holofernova a i on, jenž se dosti nabažil krásy orientálních žen, podlehl na první pohled kouzlu Júdithinu. Svůj příchod mu vysvětlila tím, že Bůh odsoudil Bethulské k zániku, že se mu do pěti dní vzdají, aby tedy upustil od útoku a šetřil vojska svého i izraelského. Holofernes vykázal jí příbytek ve své klenotnici a přísně zakázal, aby se nikdo z jeho vojáků neopovážil ji obtěžovati. Chtěl ji vzít s sebou do Ninive a jí vykázati první místo mezi ženami. Júdith směla se v táboře volně pohybovati, a tak jí neušla nespokojenost pomocných vojsk Holofernových, držených na uzdě jen násilím. Poznala, že použijí první příležitosti, aby se vzbouřili proti vojsku asyrskému. Mužnost Holofernova, vynikajícího vysoko nad vůdce bethulské, vzbudila v ní podiv a svrchovanou úctu, ale i náklonnost k tomu neobyčejnému muži. Ale když z hradeb bethulských k ní doléhaly nářek a kvílení žen, bylo jí potlačití milostné pocity vůči Holofernovi a dokonati své poslání.

Čtvrtý den svého pobytu v ležení asyrského vojska účastnila se hostiny pořádané Holofernem. Jí vyhrazeno bylo místo vedle vojevůdce. V nestřeženém okamžiku hodila mu do vína uspávací pilulku. Té noci Holofernes Júdithu pozval do své ložnice. Ona ho následovala a tvrdě spícímu utála hlavu mečem.

S hlavou Holofernovou v rouše zamotanou vrátila se ještě v noci do Bethulie a vyzvala obhájce k výpadu. V asyrském ležení

nastal zmatek, pomocná vojska obrátila se proti Asyřanům a tito do jednoho jsou pobiti. (Viz báseň Neumannovu dříve.)

Emil Tréval

Knihy Emila Trévála „*Za onoho času*“ (Biblické novely, nákl. Josefa Šolce na Kladně) obsahuje pět povídek s náměty novozákonními. Tréval rozvádí události známé z bible, domalovává je pestrými barvami a vypravuje je způsobem velmi poutavým. V „*Posledním proroku*“ líčen život Jana Křtitele. Povídka vrcholí v setkání Janově s Ježíšem Nazaretským, jenž v něm vzbudil poznání, že „nesčetnými voji maličkých, slabých, trpělivých a milujících“ Židovstvo bude vykoupeno a světovládná moc Říma bude zlomena. Druhá povídka, „*Marta*“, kreslí život této světice a zároveň příhody jejích sourozenců Lazara a Magdaleny. S ní obsahově souvisí třetí povídka „*Eleazar*“, jednající o vzkříšení Lazarově Ježíšem. V ní stojí proti sobě Římu oddaný Herodes a židovsky cítící Pavel. „*Juda z Kariothu*“ obsahuje ospravedlnění Ježíšova zrádce. Juda z Kariothu nejednal ve zlém úmyslu. Jsa přesvědčen o nadpřirozeném původu Kristově a věře v jeho nadpřirozenou moc, chtěl ho přinutiti, aby ukázal svou podstatu Mesiáše a si tím zjednal triumf a povýšení. Byl pevně přesvědčen, že se Ježíš od pochopů zázrakem osvobodí. Očekáváje od Ježíše politický převrat ve prospěch vyvoleného lidu, chtěl Jidáš převrat ten urychlit. Poznav, co spáchal, byl zdrčen. Odpykal svůj zločin, a poněvadž ho litoval, došel odpuštění. V poslední povídce „*Vstoupil do pekel*“ líčen Ježíšův vstup do pekel a vykoupení padlých duchů, mezi nimiž byl i anděl Adamant, zatvrzený, poněvadž vzplál pýchou proti Bohu.

Historický román

Alois Jirásek

Alois Jirásek zaujímá vedle Zikmunda Wintra první místo jako historický romanopisec doby nové. A poněvadž si všímá ve svém díle Židů více než ostatní spisovatelé historických románů, třeba i jemu věnovati zvláštní pozornost.

O Jiráskových stycích s židovskými spoluobčany, jež se z jeho znalosti židovských poměrů dají předpokládati, dovídáme se z jeho spisů velmi málo. V kronice svého rodného kraje „U nás“ vypravuje, že v jeho rodišti Hronově bydlela starousedlá židovská rodina Lustykova a že teprve roku 1823 přibyl do Hronova jistý Jakub Levit se svou sestrou Justynou. (Justyna Levitová jest hrdinkou prvního dílu kroniky „U nás“.) Za doby Jiráskovy žila v Hronově jediná židovská rodina; byli to bratři Graetzovi, jeden, pekař, bydlel u Šrůtků a druhý, „vydavač čili faktor“, u bednáře Nováka, právě naproti Jiráskovým. Lustyků a Levitů za jeho doby tam již nebylo. Faktor Graetz vydával tkalcům, hlavně přespolním, bavlnu, ze které za chatrnou mzdu utkali doma zboží. Hotové zboží zase od tkalců přejímal, zkoumaje, je-li, jak náleží, nenechal-li si tkadlec bavlny. Často se faktor s tkalcí hrdloval, ba někdy uložil i „štrof“, tj. strhl ze mzdy, když mu zboží nevyhovovalo. Malý Jirásek byl kolikrát svědkem takového jednání sousedova s ubohými tkalcí. U Graetzů Jirásek po prvé poznal i noviny. Byla to stará vídeňská Presse (předchůdkyně Neue Freie Presse). Faktor Graetz ji čítával sedě před domem na schůdku nebo na židli. Jirásek praví o Graetzových, že to byla hodná židovská rodina, s níž jeho příbuzní dobře vycházeli, dovedla prý býti i srdečná, jenže byla jako všecky tehdejší židovské rodiny všecka německá. Hovor, knihy,

noviny byly německé, děti měly německou „gubernantku“ a chodily do německé školy. Třetí bratr Graetz byl v Praze advokátem a u něho psal Jirásek jako posluchač univerzity celý rok, když neměl jiné obživy.⁴⁰

Jirásek, jsa hochem, poznal ještě jiného Žida, jenž u nich nocoval. Byl obchodníkem peřím, kupoval je po kraji, a když za soumraku dorazil do Hronova, zamířil přímo k Jiráskovým. Malý Jirásek ho pozoroval, když se ráno u okna s modlitebními řemínky modlíval. Snídani si vařil sám a zavařenou kávu míchal si dřívkem. Hrnci si vypůjčil od Jiráskovy matky, jí věřil, že je to hrnci, v němž se nevařilo maso. Za noclehy odvděčil se vždy o Velikonocích macesy (nikoli barchesy, jak píše Jirásek).⁴¹

Z „Paměti“ se ještě dovídáme, že měl na univerzitě za kolegyni jistou slečnu Rubinsteinovu, rumunskou Židovku, bujně rozkvetlou, hustých, černých vlasů, velkých černých očí a přibledlé tváře. Později dosáhla doktorátu na lipské univerzitě.

To je vše, o čem nás Jirásek ve svých memoárových spisech stran Židů zpravuje. A přece nelze pochybovati o jeho bližších stycích se Židy. Na naši otázku, jací byli Židé, s nimiž se osobně stýkal a měl-li kdo z nich na jeho vývoj vliv, odpověděl nám mistr v dopise, že jich všech ani vypsati nelze, ale že žádná z těch osobností neměla vlivu na jeho vývoj nebo práci.

Jak známo, pojal Jirásek do svého neobyčejně rozsáhlého románového díla celou českou historii, od dob nejstarších, z nichž se nám nezachovaly zprávy zaručené, nýbrž jen pohádky a pověsti, až do 19. století. V některých z Jiráskových románů hrají Židé jen zcela podružnou úlohu, v jiných jsou osobami hlavními.

---

40 „Paměti I“, 53 n.

41 „Paměti I“, 77.

Již „*Staré pověsti české*“ obsahují čtyři staropražské židovské povídky. První popisuje Židovské Město a středověký židovský kroj, jedná o původu Staronové synagogy a jejím dvojím zhanobením (za krále Jana Lucemburského, jenž násilně dal z ní vyhrabati za dva tisíce hřiven zlata a stříbra, a za Václava IV. r. 1389) a o zázračném zachování synagogy, když celé Židovské Město (r. 1558) lehlo popelem.

Druhá povídka vypravuje o primasu Židovského Města rabbim Jizchakovi, jenž měl cestou lesem podivné vidění, které ho přimělo, že vzal chudého hochu Mordechaje Maisla k sobě do obchodu, zamýšleje mu dáti svou dceru za ženu. Domnívalť se, že Mordechaj nabude velkého bohatství na zlaté a stříbře, jež mu v onom lese pidimužící byli ukázali. A tak se stal dvacítiletý Maisel jeho zetěm. Když se však primas Jizchak přesvědčil, že vidění v lese bylo pekelným mámením, že ošizen byl od ďábla, aby svou dceru provdal za chudáka, počal se chovati k zeti tak příkře, že se on i žena z domu primasova odstěhovali. Mordechaj Maisel převzal matčin obchůdek železem, zvelebil jej a velmi brzy zbohatl. Nabyl veliké vážnosti nejen v Židovském Městě, nýbrž po celé Praze. Ale nezpyšněl a nezatvrdil svého srdce, nýbrž ujímal se chudých a zadlužených. Dobrodiní nekonal jen souvěrcům, nýbrž i křesťanům. Jednou se mu odměnil sedlák za dobrodiní starou truhlou, jíž nemohl otevřítí. Maisel ji otevřel a byla plna zlata a stříbra. To byly ony poklady, jež se jeho tchánu byly zjevily u vidění v lese. Mordechaj Maisel dal za ně vystavěti synagogu, jež podnes má po něm jméno, zbudoval v Židovském Městě radnici, chudobinec, sirotčinec, dal vydlážditi blátivé a špinavé uličky a pamatoval vždy na chudé.

V třetí povídce je řeč o slovutném rabbim Jehudu Löw ben Bezalovi, jenž se nevyznal jen v talmudu a kabale, nýbrž i matematice

a hvězdářství, a jenž požíval vážnosti dvorského hvězdáře Tycho de Brahe. I král Rudolf, jemuž byl svým kouzelnickým uměním zkrátil mnohou chvíli, si ho oblíbil. Navštívil ho v Židovském Městě a přijal od něho pohostinství. Rabbi Löw se zastal svých souvěrců, když dostali rozkaz, aby se z Prahy vystěhovali. Známa pověst o golemu jest vypravována tak poutavě – jak právě jen Jirásek umí vypravovati. Čtvrtý článek konečně jest popisem Starého židovského hřbitova.

Jirásek napsal pro 33. ročník Českožidovského kalendáře (na rok 1913/14) povídku „*Rabbi Löw a smrt*“, v níž líčen dlouholetý boj Löwův se smrtí, až konečně osmdesátiletý stařec jí podlehne, ana byla ukryta v překrásné růži (stejný motiv obsahuje báseň „První růže“ od J. Vrchlického). Mikuláš Aleš namaloval k té povídce obrázky, jež jsou jeho poslední malířskou prací. Třicátého června je zhotovil a desátého července byl mrtev.⁴²

Váben jsa za svého pobytu v Litomyšli zbytky někdejšího hradu Hrutova ve východních Čechách, napsal Alois Jirásek obsírnou povídku „*Nevolnice*“. Vytvořil ji vlastními, hodně fantastickými kombinacemi na základě zpráv španělského Žida Ibrahima Ibn Jakuba, jenž za obchodem cestoval po krajích slovanských a dostal se i do Čech,⁴³ a na základě pověstí o sv. Metoději. „*Nevolnice*“ vyšla ve Zlaté Praze (1884) a knižně v Šimáčkově sbírce „*Libuše*“ (1888).

Za vlády Bořivojovy (v 2. polovici osmého století) přijeli do Čech španělští otrokáři Ibrahim Ibn Jakub a Al Fergani, první Žid, druhý mohamedán, a účastnili se trhu, konaného na velkém prostranství mezi Litomyšlí a od ní asi půl hodiny vzdáleným hradem

---

42 Viz článek dr. Jos. Poláka v Čž. kalendáři 1913/14, str. 172.

43 Jeho zpráva otištěna v českém překladě v Čas. českého musea 1878, str. 509 n. a 1880, str. 295 n.

Hrutovem.⁴⁴ Oni byli majiteli obchodní karavany, jejím vůdcem byl Žid Becher, snad Čech, neboť ovládal dobře jazyk český. Byl to člověk ošklivý a odporný tělem i duší. Na cestě z Prahy do Litomyšle padla karavaně do rukou Zličanka Květa, jež byla v boji Mladenoviců se Zličany mladenovickým junákem Radovanem unesena. Radovan se do Květy zamiloval, ona však jeho lásku odmítala, považujíc ji za neupřímnou a jeho za nepřítele, jenž ji učinil nevolnicí; když se jí zase jednou vášnivě přiblížil, poranila ho dýkou a uprchla do blízkého lesa. Všecka vysílená nalezena a unesena byla obchodní karavanou. Karavaně bylo táhnout vesnicí Mladenoviců. Tam poznal vladyka svou uprchlou nevolnici, ale ponechal ji Al Ferganimu, jenž si byl krásnou dívku zamiloval a chtěl ji vzít s sebou do Španěl, za dvacet zlatých „mitkaljí“.⁴⁵ Prosby dívčiny, aby směla zůstat v prvním svém zajetí, byly marné. Ale láska Mladenovice Radovana ke Květě byla příliš mocná, než aby od dívky byl upustil; nedbal utržené od ní rány, jež ho posud poutala k loži, a vytáhl se svým přítelem Modlibohem za karavanou, aby jí dívku opět vyrval. Úmysl svůj provedli, když karavana se usadila v Litomyšli. Unesli dívku do blízkého lesa a tam teprve poznala Květa z Radovanovy obětavosti jeho upřímné smýšlení. V lese bylo oběma mladíkům podstoupiti boj s divokým turem a Radovan obdržel novou nebezpečnou ránu do nohy. Nemoha se pohybovati, zůstal s Květou v lesním úkrytě blíže lesního jezírka, kdežto Modliboh šel opatřiti koně pro další cestu. Květa se obětavě starala o svého ochránce, ale i vůdce karavany Becher

---

44 Zpráva Ibrahima Ibn Jakuba pochází z konce 10. století. Jirásek přeložil děj do 9. století, aby jej mohl spojit s pověstmi o šířícím se v Čechách křesťanství.

45 *Mitkalje* byly staré mince byzantské, jichž se v Čechách užívalo, dokud nebylo mincí domácích.

nekladl rukou do klínu. Lákán jsa odměnou, již mu slíbil Al. Fergani, když mu dívku zase opatří, jal se s několika ozbrojenci v lese po uprchlici slídit. Pronásledovatelé se dostali až k jezírku. Květa, bdící u spícího Radovana, s hrůzou poznala ukrutného Bechera, chopila se luku a jednou střelou ho skolila, takže se vlny jezírka navždy nad ním zavřely. Zbrojnoš, jenž byl příběh ten pozoroval, měl Květu za lesní pannu a pojat hrůzou, prchl z tohoto nebezpečného místa. I ostatní zbrojnoši se tam více neodvážili. Modliboh dlouho nepřicházel a Květa byla plna starostí o Radovana, jehož stav se čím dále tím více zhoršoval. I odhodlala se, že sama půjde hledat pomoci. Vycházejíc z lesa, setkala se s družinou moravského arcibiskupa Metoděje, jenž přišel do Čech hlásat křesťanství. Metoděj se ujal ubohé dívky, vymohl jí od hrutovského vladaře svobodu a vrátil se s ní i s Modlibohem, ježž byli naši v lese hladem a únavou úplně vysíleného, k Radovanovi. Radovan odnesen na Hrutov, tam vyléčen a brzy nato se slavila v Mladenovicích svatba Radovana s Květou. Novomanželé byli z prvních, již přijali z rukou Metodějových křesťanství.

Majitel otroků Ibrahim Ibn Jakub, Žid plných tváří, smyslných rtů a černých pěkných očí, jen málo vystupuje v naší povídce do popředí. Zato tím více jeho správce, vůdce karavany, Žid Becher, člověk naprosto nesympatický. Odporně již působí Becherův zevnějšek: jest pihovatý, má do hněda rudou bradu a šafránové vlasy. A protivná jest i jeho povaha. Proti mocným pokorný, v lesní samotě bázlivý, chová se k spoutaným otrokům (Slovanům z Polabí a z Čech a Němcům) neobyčejně surově; koženými důtkami, jež stále drží v pravici, mrská je za nejmenší provinění, až jest zakřiknut od svého pána, jenž jistě neoplývá zvláštní lidskostí. Jeho surovost se nezastavuje ani před ubohou Květou. I ji chce zmrskati, když dívka odporuje jeho dotěrnosti a se s opovržením

a ošklivostí od něho odvrací. Becher jest lstivý lhář, jenž klame Květu, namlouvaje jí, že jedou do Zličska, kdežto se karavana ve skutečnosti ubírá právě směrem opačným. Jest konečně lakotný prospěchář, jenž při každém kroku má na mysli jen svůj zisk.

Osobnost Becherova i jméno jeho jsou vymyšleny. V pramenech o něm není řeči, poněvadž Židé ve středověku takových jmen neměli. Jirásek nakreslil Bechera tak, jak jej pro svou povídku potřeboval, a tu zajisté nezůstal na něj bez vlivu Sv. Čech se svými povídkami antisemitskými.

Zdá se, že Jirásek později litoval, že tuto povídku, jež také nemá zvláštní ceny umělecké, odevzdal veřejnosti. Na naši otázku, proč ji nepojal do Sebraných spisů, odpověděl Jirásek ve svém dopise: „Nevolnice“ jsem nepojal do Sebraných spisů, poněvadž jsem po letech nebyl s ní spokojen. A přepracovati ji se mně nezdálo. Pro Bechera otrokáře jsem ovšem neměl žádného určitého modelu.“

Přehlížíme-li dílo Jiráskovo vzhledem na historický jeho obsah, postřehneme od „Nevolnice“ mezeru až do 11. století. Do něho spadá děj dramatu „Gero“. Potom činí Jirásek opět skok přes 12. a 13. století až do století 14., z něhož bere látku k románové trilogii „Mezi proudy“. Nás z ní zajímá prostřední část „Syn ohnivcův“,⁴⁶ jež se zabývá nejohrovnějším pogromem, jaký se kdy v Praze udál, pogromem z roku 1389.

O Velikonocích roku 1389 došlo v Židovském Městě pražském k hroznému krveprolití. Jeho podnětem bylo provinění dvou Židů Šaluna a Slemla, kteří prý kněze, jdoucího se svátostí k nemocnému, pohaněli, házejíce po něm kamením. Oni byli ještě téhož dne na Staroměstské radnici uvězněni a i Šalunova dcera Malka odpykala provinění svého otce, byvši od souvěrců a souvěrkyň zbita.

---

46 Viz Sebrané spisy u Otty v Praze.

Ale pražský lid nespokojil se zatčením provinilců. Jsa při kázáních o velikonoční neděli od kněží pobuřován ku pomstě na Židech, sbíhal se na všech stranách a hnal se s výkřiky „Zabte Židy!“ pod vedením jistého Ježka Čtverhranného s obušky, palcáty a sekýrami na Židovské Město. Tam nastalo hrozné vraždění a plnění. Nešetřeno ani starců, žen a dětí. Poděšení Židé prchali ze svých domů. Na ulici padali jiným zuřivcům do rukou, od nichž byli ubiti; pokud jim unikli, utekli se do synagogy. Raněných, umírajících a zabitých Židů v ulicích přibývalo a netrvalo dlouho a židovská těla ležela kupami v kalužích krve. A rozvášnění křesťané vraždili dále a sháněli se při tom po kořisti, nutíce Židy mučením, aby vyznali skrýše svých pokladů. Bylo viděti drancovníky chvátati do Starého Města s truhličkami a skříňkami, s měšci peněz, látkami a jinou kořistí, aby ji tam uschovali. A jejich zástup stále ještě rostl, poněvadž jejich úspěchem přilákána byla vždy nová luza.

Ve zmatku tom odebral se kupec Kříž s několika konšely a mistrem kolegiátem Janem do Židovského Města, aby, pokud možno, zabránili krveprolévání. Nepodařilo se jim sice zuřivců zadržeti, ale chytrým nápadem mistra Jana (narychlo Židy pokřtíti) zachráněn houfu nešťastníků život. Nejohrovnější krveprolití spácháno v synagoze, nabité věřícími. První klesl šames Temchen, stojící u vchodu za zatarasenou bránou. Vykrvácel na témž místě, na němž před padesáti léty, taktéž při židovské řeži, vypustil duši svou jeho otec, šames Eisik.

Zatím dlel přestrojený Temchenův vnuk Josef, jenž byl šel na výzvědy, v Starém Městě; přišel i do kostela dominikánského, kde slyšel kázání proti svým souvěrcům. Byv na cestě z kostela od jistého městského synka poznán, ukryl se v studentské koleji. Tam byl nalezen studentem Janem, zvaným Ohnivec (otec jeho, Šíp, byl královským ohnivcem, jehož povinností bylo při váleč-

ných taženích zapalovati dvorce i vesnice), a ten, poznav v něm židovského mladíka, a nemaje kdy se s ním zabývati, zavřel ho do komory. Sám běžel s dvěma kolegy do Židů. Ujímaje se tam ubohé Židovky, prchající s dvěma dětmi před zuřivým davem, utrpěl ránu na hlavě. Pro tu ránu byl přiveden od svých kolegů k chirologu doktoru Osvětlovi, jenž mu ji za asistence své neteře Aleny vymyl a obvázal. Jeník zůstal nějaký čas v domě doktorově. Nabyl tam zase svého zdraví, ale ztratil tam své srdce. Zalíbila se mu doktorova neť, ale i ona mu dávala najevo, že jí není lhostejný. Jeník získal Alenu svým zevnějškem a chováním, ale i proto, že se byl ujal oné Židovky.

Doktor Osvětlo nezůstal doma, když z venku se ozýval hlas bídy a bolesti. Dívaje se z okna, spatřil houf Židů u Staroměstské radnice pod ochranou kramáře Kříže a mistra Jana a mezi nimi mnoho raněných. I vzal své ranhojičské náčiní a obvazy a šel jim na pomoc. Domů se vrátil s Malkou, dcerou Šalunovou, jejíž obličej byl bledý, rozdrápaný a zkrvácený a šaty potrhané. Malka nebyla poraněna od křesťanů, nýbrž od svých souvěrců, kteří jí dali pocítiti provinění otcovo, za něž jim všem nyní bylo tak hrozně trpěti. Alena se Malky ujala a Malka dověděla se teprve u doktora Osvětla od Jeníka, co je s Josefem Temchenovým.

Mladému Židu Josefovi se podařilo ze svého vězení uprchnouti a do ghetta se vrátiti. Cestou viděl všechnu hrůzu, která se tam byla udála. Chtěl se dostat k synagoze, ale to nebylo možno, poněvadž úzké uličky přeplněny byly lidmi. Cestou bylo mu dvakráte přispěti svým souvěrcům na pomoc: raněné matce, hořekující před domem, snesl dítě nahoře ve stavení zapomenuté a z hořícího domu vyvedl poloslepého starce. Potom osvobodil starého Merkla a jeho vnučku Rechu z jejich hrozného stavu. Nato pospíchal dále, ač ho Merkl i jeho vnučka prosili, aby jich neopouštěl; slíbil jim, že

se k nim zase vrátí. Konečně se Josefovi podařilo dostat se na volnější prostor před synagogou. Přemožen jsa dojmem spáchaných hrůz, leželyt tam kupy mrtvol, padl do mdlob, z nichž se teprve v noci probрал. I zaměřil k dědovu domu; z něho zůstala jen hromada popela a ohořelých trámů. Po dědovi ani památky. Nemaje jiného přístřeší, rád se vrátil do Merklova domu a vypravoval tam, co byl na své pochůzce viděl a slyšel.

Drancovníci byli v noci Židovské Město opustili a starý Merkl, Recha a Josef mohli si beze strachu ulehnutí. Upadli v těžký spánek. Ráno odebral se Josef opět k synagoze. Scházeli se tam ze všech stran vyplašení Židé, aby vyhledali své příbuzné, a všechna prostora před synagogou i v přilehlých uličkách se rozléhala pláčem těch, již své milé nacházeli mezi pobitými. Nejhuře ovšem bylo v synagoze samé. Podlaha byla krví zalita, stěny vysoko krví postříkány. Josef se dovnitř ani nedostal. Hned u vchodu našel svého děda, jehož tvář byla ranou zohavena. Když se skláněl nad milou mrtvolou, vynášeli dva muži těžce raněného rabbiho Abigdora Kara.

Malka, jež se v domě doktora Osvětla roznemohla, více než ranami předešlého dne od svých souvěrců utrženými zprávou, že její otec se ve vězení oběsil, dána byla na přímluvu Jana kolegiáta do kláštera sv. Anežky, aby tam byla dále ošetřována a potom pokřtěna.

Josef zůstal v domě Merklově, nikoliv jako služebník, nýbrž jako člen rodiny. Recha se k němu chovala vlídně a rmoutila se, když ho viděla zamyšlena, neboť tušila, že myslívá na Malku Šalunovu. O tom, že je Malka v klášteře a že ji chce Josef odtamtud unést, než bude pokřtěna, Recha ovšem ještě nevěděla. Ale Josefa zabíraly kromě toho ještě jiné myšlenky. Jelikož viníci nebyli potrestáni a naopak královský podkomoří Huler dal Židy na venkově zjímati

a pozavírat i majetek jim zabavit, umínil si, že se na křesťanech pomstí. Zanevřel i na krále, jenž se nevrátil do Čech, ač slyšel, že 3000 jeho poddaných nevinně bylo zavražděno.

Židovka Malka byla pokřtěna a zůstala v klášteře jako služka zahradníková. Ale Josefovi se podařilo ji unést. Tak začal „kaziti křesťanské dílo“. První noc ji ukryl v Merklově domě, čímž Rechu nemálo proti sobě popudil, a skoro ráno s ní prchl z Prahy. Dali se směrem k Budějovicům a po velikých svízelech – museli se ve dne skrývat v hustých lesích – dostali se do krajiny křivoklátské. Malka byla hladem, žízní a chůzí zmožena, ale ráda snášela všechny svízele pro Josefa, jemuž byla velmi oddána. Vždyť se k ní choval jako bratr k sestře. Dorazili k vesnici, a jsouce ušlí a hladoví, odvážili se do osamocenému domu králova ohnivce Šípa. Nevlídnému, ale nikoliv tvrdému muži bylo ubohé Židovky líto, i pohostil cestující chlebem a mlékem a uložil je do kůlny. Malka, nemohouc usnouti a vidouc světlo v pokoji, přikradla se k oknu a nahlédnuvši, žasla: spatřila v pokoji studenta Jana z Prahy, známého jí z domu doktora Donáta Osvětla. Ihned o tom zpravila Josefa, a když on se o pravdě Malčiných slov přesvědčil a byl vyslechl, co student otci vypravoval, raději se svou družkou odtud prchl, neboť nebezpečnoství vyzrazení jim bylo v patách.

Jan Ohnivec navštívil otce v neobyčejný čas, mimo vagace. Přišel pozdě večer a téměř do úsvitu vypravoval o pletichách, jež kuje pražský arcibiskup s panem z Rožmberka a jinými šlechtici proti králi Václavovi, jak on upozornil strýcem Janem kolegiátem pana hofmistra Jíru z Roztok na tajné spolky kejklíře Žity s nepřáteli královými, a nakonec se vytasil s hlavní věcí, že ho chce pan Jíra vzít do své služby. I o řeži židovské a o útěku Josefa a Malky byla řeč. Starý ohnivec poznav, že syn již nelze s láskou k stavu kněžskému, a že si synovy služby přeje pan Jíra z Roztok, někdy

nejvyšší lovcí a příznivec jeho, dal synovi svolení, aby vstoupil do dvorské služby.

Tak se stal Jan dvořenínem a byl přidělen královninu hofmistru Jírovi k službám. Pomocí Žitova fámula Tkaničky bedlivě pozoroval, co dvorský kejklíř Žito kutí. V předposlední den masopustu pořádán na dvoře královském mumraj a tu měl Žito zase plné ruce práce. Při masopustní slavnosti měl býti král od Žita, podplaceného pánem z Rožmberka a pražským arcibiskupem, otráven. Žitovi se podařilo v nestřeženém okamžiku do poháru krále nakapati jedu. Ostražitý Jan, jenž Žita nespustil z očí, to sice pozoroval, nemohl však krále včas varovati. Když k němu vrazil se zprávou, co byl viděl, bylo již pozdě. Král nevypil celého poháru, ale vína přece okusil. Žito byl si připravil koně a cestovní vak, aby, spáchav zločin, ihned mohl uprchnouti. Byl však v královském dvoře ještě polapen a uvězněn. Ve vězení se ještě téže noci oběsil a mrtvola jeho hozena přede dnem do Vltavy. Tak jeho spoluviníci nebyli vyzrazeni.

Josef a Malka byli zmizeli z Ohnivého dvora téže noci, které přišli, beze stopy; ačkoliv byli od starého ohnivce, jeho syna, jenž z otcova vypravování poznal, o koho tu jde, a od hajných z okolí pronásledováni, přece se jim podařilo prchnouti. Ve dne se skrývali v doupatech jako divoká zvěř a jen v noci cestovali dále. Tak se potloukali nějaký čas po křivoklátských lesích, až se jim po mnoha svízelných a velikém strádání podařilo dostat se do Budějovic, kde měla Malka strýce.

Josef nepřestal přemýšleti, jak by se vymstil křesťanům vůbec a králi Václavovi, jenž ono hrozné krveprolití v Židovském Městě pražském nechal bez trestu, zvláště. Vydal se z Budějovic na zámek pana Rožmberka a oznámil mu, co byl vyslechl pod oknem Ohnivého dvora, že mají na dvoře králově podezření proti němu

i proti arcibiskupovi. Přesvědčiv se o pravdivosti slov Josefových, vzal pan Jindřich z Rožmberka mladého Žida, jež mohl dobře potřebovati pro své nekalé plány, do služby. Tak mohl Josef ho-
věti své pomstychtivosti, a přesto se nadíti odměny. Byv od pana Rožmberka poslán s poselstvím ke kejklíři Žitovi na Hrad pražský, zastavil se v Budějovicích pro Malku a vzal ji, nyní již svou nevěstu, s sebou do Prahy. Tam ji ukryl v Židovském Městě, vyřídil Žitovi poselství a šel poprosit rabbiho Abigdora Kara, aby ho druhého dne s Malkou oddal. Rabbi mu to slíbil, ale radil mu, aby potom ihned Prahu opustil.

Ale nepřišlo k sňatku. Merklova Recha se dověděla o Josefově a Malčině přítomnosti, a žárlíc na Malku, prozradila její úkryt v klášteře sv. Anežky. Přišli královští žoldnéři, Josef chtěl prchnouti, ale již bylo pozdě. Bránil se žoldněřům, utrpěl však smrtelnou ránu, jíž ve vězení podlehl. I Malka byla při prohlídce domu raněna a zemřela, ač se Alena, neť doktora Osvětly, o ni namáhala.

Jan Ohnivec byl za svou věrnost odměněn. Dostal od krále dům U Dvou pštrosů blíže kostela sv. Valentina a do něho uvedl doktorovu neteř Alenku jako svou ženu.

Jako ve všech svých románech drží se Jirásek i zde historické pravdy a odbočuje od ní jen v mezích básníku dovolených. Jednou z úchylek, padajících na vrub poetické licence, je tvrzení, že r. 1389 byl Abigdor Karo rabínem pražské náboženské obce. Ve skutečnosti Abigdor Karo byl tenkrátě hochem. Rabínem se stal mnohem později a zemřel r. 1439.⁴⁷

Prameny pro román „Syn Ohnivcův“ byly Jiráskovi zpráva Tomkova o řeži židovské v „Dějepisě města Prahy“ (III, 339–342), jeho článek „Passio Judaeorum Pragensium“ v „Zprávách král. čes-

---

47 Viz o něm Bondy-Dvorský: „K historii Židů v Čechách a na Moravě“, II, 1132.

ké společnosti nauk“ (1877, str. 11–20) a selicha (modlitba) Abigdora Kara, jež se zachovala doposud v rituále českých a polských synagog a jež se říká v den Smíření při odpolední bohoslužbě (mincha).

Jirásek jest, právě tak jako jeho zpravodaj V. V. Tomek, přesvědčen o vině Židů, aspoň oněch dvou, Šaluna a Slemla a několika uličníků, kteří se k nim přidali. Ale snaží se Šalunovo jednání odůvodniti a ho samého ospravedlniti: Když šel jednou Šalun ke strýci do Budějovic s penězi, křesťané ho obrali; a když si chtěl pomoci a škodu nahraditi, byl dán od křesťanských kněží do klatby, takže žádný křesťan nesměl od něho kupovati a každý se mu vyhýbal jako prašivému. Tak byl tedy od kněží zničen; i není divu, že k nim chová nenávisť. Jirásek přejímá ze svého pramene i Ježka Čtverhranného, zuřivého vůdce drancovníků, i královského podkomořího Hulera, nepřítel Židů.

Jirásek činí Židy trpnými hrdiny svého románu, a proto opomíjí leccos, co antisemitské prameny uvádějí na omluvu křesťanů aneb co by Židy nějak zatěžovalo. Od Jiráska se nedovíáme, že lid, když jej purkmistr biřici dal svolati ke shromáždění, v němž by se o Židech jednalo, omylem rozuměl, že konšelé schvalují, aby udeřil na Židy (Tomek, Dějepis, str. 340), a že se Židé rovněž sbíhali a házeli kamením na útočníky. I co do doby, kdy drancovníci vtrhli do ghetta, rozchází se Jirásek s prameny. Dle Tomka to bylo v noci z Bílé soboty na velikonoční neděli, dle Jiráska teprve ve velikonoční neděli, kdy lid byl poštván kázáními kněží, zvláště dominikána Michala. O útěku dvou Židů, zachránivších se rychlou jízdou na koních a vydávajících se za křesťanské duchovní, není u Jiráska řeči, taktéž ne o vyjednávání rychtáře Jonáše se shluklým davem. O řeži samé podává Jirásek popis mnohem obsírnější, podrobnější a hrůzyplnější než Tomek, ač i on v těch

několika řádcích, jí věnovaných, nezatajil ukrutností na Židech spáchaných.⁴⁸ Pátá kapitola Jiráskova románu, líčící ukrutnosti spáchané na Židech, zanechává u čtenáře hluboký dojem.

O zachování houfu Židů (dle Jiráska narychlo pokřtěných a potom kramářem Křížem na radnici odvedených) nachází se i u Tomka zmínka. Ze svého má Jirásek milostný poměr Josefův a Malčín a spojení židovského pronásledování se státní akcí: Josef dává se do služby nepřátel králových, aby se pomstil na zeměpánu, jenž zanechal bez trestu vyplenění a zavraždění tolika jeho souvěrců.

Jiráskův román je těžkou obžalobou křesťanské Prahy za dob Václava IV. Autor stojí na straně svých trpčících hrdin Židů, jimž tenkrát „ustavičně byl v patách surový žert a posměch“, a žehrá na křesťany. „Kdyby na nás udeřili (křesťané), budou mítí Boha svého v ústech, ale oči jejich a ruce zlato a stříbro hledati budou,“ praví šames Temchen rabbimu Abigdoru Karovi. A ústy kramáře Kříže kárá spisovatel štvavé a pobuřující kázání dominikánského mnicha Michala. Surovost drancovníků zdůrazňuje na mnoha místech: Ježek Čtyřhranný rozpoltí vrátnému Muňkovi hlavu svou šavlí, a jsa již krví úplně zbrocen, probodne ve tmavém sklepení dvě Židovky, kolem krku se držící. Chlapi ubíjejí židovské děti sekýrami

---

48 „Tu v první hodinu noční ze všech stran udeřili na ulice a domy židovské a jali se vražditi a loupiti vše napořád a zapalovati domy, zvláště, které jim Ježek Čtyřhranný naznačoval co znamenitější. Do ohně házena jsou těla zabíjících, zbavená oděvů, a mnozí také za živa jsou upáleni; někteří, aby ušli smrti ukrutnější, sami brali život sobě i dětem svým probodením neb oběšením. Ve vraždění nečiněn rozdíl věku ani pohlaví; jen některé ušlechtilější dítky našly smilování a jsou později pokřtěny a přijaty za své od rodičů křesťanských. Vedle toho bráno všude, kde co bylo. Ve škole židovské pobrány jsou knihy a také hroby židovské jsou hanobeny a pomníky na nich tlučeny. Zabíjících čítalo se na tři tisíce.“

jako štěňata, starce a ženy, úpící o milost, odkopávají a smrtnou zbraní je porážejí. Z vyšších pater domů jsou shazováni starší Židé a Židovky i děti a dole na ně čekají píky a oštěpy. Židovská těla leží kupami v kalužinách krve. Ale rozvášnění křesťané nedbají. Co je ještě živého, do toho bijí, to vraždí. A při tom loupí a shánějí kořist. Než své oběti zabíjejí, mučí je, aby vyznaly, kde ukryly peníze.

Jiráskova sympatie k jeho židovským hrdinům vysvítá i z kresby jejich povahy. Rabbi Abigdor Karo, ctihodný muž asi padesátiletý, vysoké, vážné postavy, výrazné tváře, dlouhé a černé brady, schvaluje, že se Josef ujímá Malky, která nemajíc ani otce, ani matky, jest opuštěna jako sirotek. Když drancovníci dorážejí na synagogu a v ní se strhuje křik a nastává zmatek, rabbi zůstává klidným (ač klid jeho je nucený) a promlouvá od almemoru ke shromážděnému lidu, aby mu dodal mysl. Potom sklesne na kolena, rozpřáhne ruce, obrátí zrak ke stánku Božímu, vzývá Hospodina, aby od nich odvrátil záhubu. Teprve když útočníci vnikají do svatyně, vstává rabbi a trhá si své roucho. I on se stane obětí jejich a jest vynášen těžce raněn z modlitebny.

Šames Temchen je sice jen sluhou, ale přesto požívá v židovské obci veliké vážnosti. Ujímá se svědomitě zájmů obce. V noci s rabim Abidgorem odklízí poklady ze svatyně, aby neupadly lupičům do rukou. Svého vnuka posílá na zvědy, ač ví, že se vydává do „lví jámy“. Dává mu s sebou peníze, „zlaté klíče“, jež všechny dveře otvírají, ale napomíná ho, aby si všechno dobře zapamatoval, aby mohl rabbimu počet vydati. Když v osudné noci lid je shromážděn v synagoze, on jako strážce stojí u dveří, a když dveře jsou vypáčeny, staví se zuřivcům zoufale s rozpřaženýma rukama do cesty. Chce je zadržeti poukazem na svatyni. Ale ani nedomluvil, zasažen byl mečem Ježka Čtverhranného a skácel se mrtev na témž místě, na němž lpěla i krev jeho otce.

Josef je hezký židovský hoch, asi o dvacítí letech. V studentském přestrojení ho není jako Žida ani poznati. Je neobyčejně dobrosrdečný a obětavý. Kde mohl, pomohl. Snáší zapomenuté ve stavení dítě a dává je matce dole hořekující a raněné, potom vyvádí poloslepého starce z hořícího stavení a vniká do Merklova domu, odkud zní prosebný nářek. Docela se obětuje ubohé Malce. Unáší ji z kláštera a na útěku pečuje o ni jako o sestru. Chová se k ní bratrsky a potlačuje své pudy, dokud s ní není oddán. Je odvažný a obratný. Vniká do klášterní zahrady, střežené divokými psy, a činí tyto několika údery svých silných rukou neškodnými. Na útěku s Malkou dovede ujíti pronásledování lidí ho stíhajících, jako ohnivce a jeho hajných. Josef se sice spolčuje se zločinci, již chtějí krále sprovditi se světa. Ale autor jeho jednání ospravedlňuje neslýchanými křivdami, páchanými na Židech.

Věrnou družkou Josefovou je Malka. Život této ubohé dívky je jediným řetězem utrpení. Od té doby, co ji zemřela matka, zle se dařilo domácnosti. Otec býval nevrlý, neboť ho stíhala rána za ranou. Napřed byl křesťany obrán o peníze, potom křesťanskými kněžími dán do klatby, takže pozbyl živnosti. Nakonec přišla ona osudná výtržnost, která jej přivedla do vězení, kde si vzal život. Malka opuštěná stala se terčem nadávek a tupení svých souvěrců. Uličníci dokonce ji trýznili bitím. Jsouc poraněna od samých Židů, vzata do péče a vyléčena doktorem Osvětlem a jeho neteří Alenou. Potom strávila několik zdánlivě klidných neděl v klášteře sv. Anežky. Když byla Josefem z kláštera unesena, trpěla hladem, svízelemi cesty a stálým strachem, neboť nebezpečností života jim pořád bylo v patách. Po boku Josefově ovšem snášela všechno trpělivě. Konečně se zdá, že strastiplný život ustoupí klidnému životu manželskému, ale den před svatbou dolehne na ni nejtěžší rána. Vidí klesati k zemi svého

milovaného Josefa pod ranami vojnů a umírá s ním, byvši taktéž od vojína poraněna.

Přednosti jiných románů Jiráskových, totiž věrné popisy poměrů kulturněhistorických, jeví se i v „Synu ohnivcové“. Jirásek nás provádí ghettem a líčí nám jeho uličky, domy, synagogu i jeho obyvatele. Dovídáme se, jaká si Židé dávali jména (kromě jmenovaných ještě Muněk, Ebruš, Libovka, Radocha), jak se šatili (nosili dle přísných předpisů vysoké klobouky, vybíhající navrchu ve žlutý neb oranžový roh, plášť měli znamenáný soukenným kolem červené nebo žluté barvy), a slyšíme o jejich zvycích a obyčejích, o jejich ponižujících předpisech. Aby svému vypravování dodal větší pravděpodobnosti, užívá Jirásek při popisování předmětů v synagoze hebrejských jmen („bimah“, „al-membr“, „amud“, „aron hakodeš“) a mluvícím osobám klade rád do úst citáty z bible neb z židovských modliteb.

Nepatrnou poznámku, jež však velmi dobře osvětluje tragické poměry středověkých Židů, trpících vojenskými taženými, obsahuje Jiráskova třetí trilogie „Bratrstvo“, kde se vypravuje, jak při přepadení demjatické hospody U Stájů bratříky byli tři Židé v hořící kůlně uškvařeni, nemohouce se jako jiní prchající zachrániti.

Podružnou, ale nikoliv nezajímavou úlohu hrají Židé v románě „Temno“, spadajícím dějem do počátku 18. století, kdy v Čechách kvetl a neobmezeně vládl řád jezuitský. Děj „Temna“ odehrává se mezi korunovací císaře Karla VI. v Praze (v červnu 1723) a okázalým svatořečením Jana Nepomuckého (v říjnu r. 1729). Tehdy byl lid všemi prostředky, třeba i násilím, udržován v katolické víře, ba i v pověře, a strašen od kněží z kazatelen hrozbami pekel a zatracení. Všude panují jezuité, kteří jezdíce po českém kraji, pořádají misie a horlí proti zbytkům husitismu. Chtějíce vyplniti „býlí kacírské“, shánějí se po starých českobratrských knihách,

jež po stech a tisících pálí. Největším horlitem jezuitským byl Antonín Koniáš, přísný asketa a neúnavný pracovník, jenž se nedal odstrašiti ani nebezpečenstvím, že bude ubit, a slídlil po kacířských hnízdech. Jeho pomocníky byli páteři Firmus a Mateřovský. Kde jezuité nacházejí odpor, tam vystupují bezohlednými inkvizitorskými prostředky. Patenty proti heretikům jsou velmi ostré. U koho se našla stará česká kniha, tomu se ukládají nejméně rok těžké obecní práce aneb galeje. Jiné tresty jsou mrskání a vypovězení ze země. „Kdož by kacířským učitelům a predikantům zdržování a doupeř dávali a je skrejvali nebo kdo tajná conventicula drželi a kacířské knihy vevláčeli, o těch se vejslovně rozkazuje, že musejí být na hrdle mečem trestáni.“ Tento osud stíhá i myslivce Svobodu, „tajného lutriána“, jenž přechovával žitavského predikanta Vostrého a Tomáše Machovce, prchající před slídiči. „Černí andělé“ přepadají kraj po kraji, k jejich misijním kázáním hrne se lid z městečka i vesnic; ale i tajní nekatolíci, ač neradi se jich účastní, buď z přinucení, aneb aby odvrátili od sebe nebezpečné podezření. Po misiích se konají prohlídky v domech podezřelých osob a slídivosti jezuitů neujde i sebelepší skryše knih. Konfiskované knihy jsou na náměstí veřejně páleny. Kdo dobrovolně knihy přinesl, toho jméno se zamlčuje; komu však násilně byly vzaty, ten jest ještě veřejně hanoben. Při upalování zpívají děti potupné písničky: „Hořiž, hořiž, Jene Huse, ať nehoří naše duše... Hořiž, Jiří Poděbradský, zasloužilš dvě mastné facky! Hořiž, hořiž, Jene Žižko, jako v smůle smažená šiško!“

Při vši horlivosti, slídivosti a při sebeukrutnějším pronásledování nekatolíků se přece jezuitům nepodaří „kacířské býlí“ úplně vypleti. V horských vesnicích a v osamělých myslivnách, zvláště v kraji hradeckém, v městech venkovských, ba i v samé Praze, a to nejen ve vinicích věnčících Prahu, nýbrž i uvnitř města,

v sousedství Týnského chrámu (v hospodě U Vorlíčků) se scházejí tajní bratři, aby se vzájemně tužili ve víře aneb z úst potulných predikantů přijímali duchovní útěchu a posilu. Tito predikanti roznášejí v nejrůznějším přestrojení „ukrytému semenu“ knihy z „Lutrian“, nahrazující mu pobrané knihy novými; takto tráví celý svůj život jako štvaná zvěř v stálém ukrývání a prchání před jezuitskými slídiči. Takovým neúnavným emisařem jest neúhledný bratr Vostrý ze Žitavy, jenž roznáší tajným bratřím po Čechách roztroušeným nejen zprávy, nýbrž i občerstvení duše, knížky Kleychovy. Mnoho, velmi mnoho jest trpěti těm ubohým nekatolíkům v „Ejptě“, jak nazývají Čechy.

Moc jezuitů je neobmezená, vládnou i šlechtou a dílo jejich jest korunováno svatořečením dosud jen blahoslaveného Jana Nepomuka, konaným za slavnosti v Praze dosud nevidané. „Tři sta let to trvalo! Husa spálili, ale duch toho slepejše strašil pořád. Teď už je přemožen,“ praví P. Koniáš ke svým třem společníkům za slavnosti, patře zářícíma očima na ohromné spousty lidu shromážděné na pražském mostě a v okolních ulicích.

Do tohoto monumentálního, kulturněhistorickými postřehy nadmíru bohatého obrazu z počátku osmnáctého století zasažen jest jako hlavní děj osud myslivecké rodiny Machovcovy na Skalce u Dobrušky. Starý Machovec, vdovec, tajný vyznavač bratrské víry, prchá, nemoha déle snést vnitřního rozporu, té stálé přetvářky, za hranice. Právě v den jeho útěku dostavili se jezuité, již v Dobrušce konali misie, na Skalku, aby v myslivně pátrali po kacírských knihách. Bylť jim Machovec od skaleckého správce jako „beran“ (tj. český bratr) udán. Machovec zanechal na Skalce dvě děti, hochu Tomáše a dívku Helenku. Ti byli z myslivny vyhnáni a přišli k čeledi do ratejny, kdež jim bylo nejen konati těžkou, posud nezvyklou prací, nýbrž i trpěti ústrky a výsměšky

pacholků a děveček. Ani pan regent Lhotský se jich neujal (ze strachu před jezuitu), ač si Tomáše, jenž krásně uměl troubiti na lesní roh, byl na honech velmi oblíbil a Helenka jeho neteři, obstarlé slečně Poxině, bývala dobrou podporou v domácnosti. Aby byly vyhojeny z kacírství, poslány Machovcovy děti do Prahy. Tomáš se tam dostal k jistému panu Březinovi, bohatému sládkovi a přísnému katolíkovu, jako hlídač vinic, Helenka k jeho tchyni, paní Lerchové. Ale Tomáš užil první příležitosti a prchl s predikantem Vostrým k otci do Žitavy. Helenka se zdráhala, neboť k Praze ji poutala láska k Březinovu synu Jiříkovi. Když ta láska vyšla najevo a Helenka měla býti poslána zpět na Skalku, rozhodla se k útěku. Na štěstí přišel pro ni otec a odvedl si ji do Žitavy.

Jirásek se ve svém románě „Temno“ jen mimochodem zmiňuje o Židech, pražských i venkovských, ale i těch několik roztroušených poznámek dává nám nahlédnouti do jejich života i utrpení. Do děje samého zasahuje, ač jen jako osoba vedlejší, přízák Lazar Kiš z Podbřeží, osady pod skaleckým zámekem. Kiš kupoval po vesnicích od přadlen a přádelníků přízi a vozil ji do Prahy. Když Machovcovy děti jsou odváženy ze Skalky do Prahy, přejímá od nich vzkaz pro jejich příbuzné v Meziříčí a vzkaz ten také svědomitě vyřizuje. A jak by ne! Vždyť myslivec Machovec býval na něho dobrý, leckdy se ho zastal a oba trpěli stejně pro víru. Kiš slíbil dětem, že je vyhledá, až přijede do Prahy, a přiveze jim i zprávy od babičky z Meziříčí. To bylo poslední a od otcova útěku jediné vlídné slovo, jehož se dětem na Skalce dostalo. Potěšilo je samo o sobě, když se všichni ostatní od nich byli odvrátili, potěšil je i slib, že Kiš vyřídí pozdravení babičce a že se i ony jím o ní dovědí. A Kiš dostal slovu. Hned po prvé, když přijel s přízí do Prahy, pátral po dětech tak dlouho, až našel aspoň Helenku. Měla z Žida, na něhož doma hledívala jako jiní svrchu, nesmírnou radost; vždyť jí

přivezl s sebou kus domova, vzkazy od babičky, ba i zprávy o otci, pokud je měl z Meziříčí; jak prchal se Skalky, jak se přes den musil skrývati v lesích a jen v noci mohl dorazit do Meziříčí, že tam zanechal Tomáši ručnici, což měla Helenka bratrovi jistě vyříditi, jak z Meziříčí prchal k Jičínu, odkud mu měl jistý myslivec, takéž tajný bratr, pomoci přes hranice. I těšil Kiš Helenku, že otec jistě dorazil na cíl, jinak by ho již dávno byli v okovech přivezli na Skalku. A když po druhé přijel do Prahy a Helenku opět vyhledal, mohl jí dle zpráv přibylých do Meziříčí oznámiti, že se otec šťastně dostal do Žitavy, kde obdržel místo zahradníka. A tak se Kiš zastavoval u Machovcových dětí, kdykoli byl v Praze; jednou jim ovšem přinesl smutnou zprávu o smrti jejich babičky. A tak se odvděčil dětem za šetrné chování jejich otce vůči němu.

Židé v Podbřeží pod Skalkou nebyli zvyklí, že se s nimi lidsky jednalo. Skalecký správce Čermák, zuřivý nepřítel evangelíků, nenáviděl i je a dal jim svou nenávist pocítiti. Přezdíval všem Židům „Abelesů“, dle procesu, o němž četl ve svém „Novém hospodářském a kancelářském kalendáři na rok 1725“. I říkával: „Hirschl, ten starý, zlodějský Abeles“, „Štark, ten šilhavý Abeles“, „Löwy, ten prašivý Abeles“. Měl Židy v podezření, že pomáhají tajným kacírům dopravovati zapovězené knihy, schovávajíce jim je mezi plátny, v pytlích, v ovse atd. A četbou onoho „Veytahu inkvizitorního procesu proti oboum Židům pražským Lazaru Abelesovi a Löblu Kurzhandlovi atd.“ na Židy teprve zanevřel. Když jednou Lazar Kiš, maje jeti do Prahy, zašel do zámku pro cedulku, jíž se musel vykázati v pražské bráně, a odvážil se o ni správce pokorně poprositi na dvoře, pochodil zle. Správce se naň hrubě obořil, co-pak že si myslí, že všeho nechá kvůli takovému Abelesovi; ať táhne a čeká u kanceláře. A pak úmyslně se do kanceláře nevrátil.

Nejinak než venkovským Židům vedlo se i jejich souvěrcům v městečkách a v Praze. Když před příjezdem jezuitů do Dobrušky městská rada dává na náměstí stavěti kazatelnu, jsou tesaři stále obklopeni houfem zvědavců, hledících, jak práce pokračuje. Jen tajní bratři a Židé dobrušští se straní náměstí. Tito (obývali tenkrát pět dřevěných nevzhledných domků při plácku za náměstím, šestý domek byl jim synagogou) se bojí, aby křesťanští horlivci na ně nepokřikovali aneb jim do očí posměšně nezpívali „Hej, šaulem lechem, Židi, víte, co novýho –“

Příznačné pro „temno“ doby pobělohorské jsou procesy, do nichž jsou zaplétáni Židé, tak např. onen proces z roku 1696 proti oběma pražským Židům Lazaru Abelesovi a Löblu Kurzhandlovi, již byli viněni, že zabili Abelesova dvanáctiletého synka Šimela, poněvadž se stal křesťanem. Lazar Abeles, zoufaje si, oběsil se na okně svého žaláře a Löbl Kurzhandl dal se, jsa na popravišti kolem lámán, od přítomného jezuitu pokřtiti; to mu však nepomohlo, neboť i tak byl utracen.

Aneb jiný proces, jenž vzrušil a po delší dobu rozčiloval celou Prahu: Žid Frešl prý se jednoho dne skoro ráno, před šestou hodinou, kdy ještě nikde nebylo viděti člověka, nestoudně zachoval k nové soše sv. Jana Nepomuckého před klášterem cyriaků. Odkryl prý se ze zadku a třikrát se té nové statui poklonil. Rybář Vít Zelenka, jenž byl schován za stromem, to viděl, vyskočil ze svého úkrytu a hnal se po Židovi. Frešl se chtěl schovati v blízkém domě, ale našli ho tam, stloukli ho a uvrhli do vězení. Tam byl držán více než půl roku, mnohokrát na žebříku mučen. Konečně přece musil býti propuštěn, poněvadž se mu nic nemohlo dokázati.

Do pražského ghetta uvádí nás Jirásek na dvou místech svého románu. Ponocný Lemmel Šperk jde neosvětleným Židovským Městem a míří ke kavárně Lazara Gollerstepera, odkud doléhá

neobyčejný hluk. Bouří tam dva zpítí židovští odpadlíci, Antoni Passewi a Leopold Königsaal, již křtem dosáhli měšťanství na Starém Městě. Königsaal se sápe na „kafésídra“, poněvadž se odvážil, podáváje mu kávu, osloviti jej jeho dřívějším jménem „pane Zbraslave“; nadává mu smradů, ač otec jeho Abraham Zbraslav podnes bydlí v Maislově ulici. Tito podaření panáčekové ženou se s tasenými kordy za prchajícím Gollersteperem do jeho bytu a ani neváhají obtěžovati jeho těhotné choti. Židovský ponocný je proti nim bezmocný, ale běží na Staroměstské náměstí pro vojenskou stráž a teprve jejím zakročením zjednán pořádek.

Predikant Vostrý, jemuž se bylo v Praze opatrně skrývati, našel svůj „pelíšek“ v Židovském Městě. Tu směl každý Žid přijmouti souvěrce na noc, ale noclehář musil se vykázati cedulkou židovského „kvartýrmistra“ a tu dostal zase jen proti cestovnímu listu nebo proti výkazu od vrchnosti. Jiří Vostrý zaklepal na dveře zamčené již hospody U Černého slunce, a když oknem vyhlédl hostinský Šoye Šamšon, požádal ho Vostrý tiše o nocleh. Ale byl odbyt, když na otázku hostinského, má-li cedulku, pravil, že nemá. Ale jakmile řekl své jméno „Žitavec Vostrý“, ihned se otevřely dveře a predikant vklouzl do nich. Černé slunce ho přijalo. Tak si rozuměli utlačovaní Židé s utlačovanými evangelíky. Společné utrpení je spojovalo.

„Temno“ patří zajisté k nejlepším literárním plodům Jiráskovým. Zájem o tu knihu (za několik týdnů byl rozebrán první náklad) byl její uměleckou cenou oprávněn.⁴⁹ Jednou z jejích hlavních předností jest známá již Jiráskova objektivita. I ten strašlivý páter

---

49 Ocenění dostalo se Jiráskově knize od Fr. Sekaniny: „*Nový Jiráskův obraz historický*“ (Osvěta 46) a od A. Nováka: „*Jiráskovo Temno*“ (Zvony domova 1917). Na židovské prvky v „*Temně*“ ukázal M. Lederer v Rozvoji ze dne 26. VI. 1915, židovsky památná místa na Skalce popsal A. Hnatovicz v Čž. kal. 1924/25.

Koniáš jest líčen tak, že při vši jeho tvrdosti a bezohlednosti přece musíme chovati k němu úctu pro jeho přísnost k sobě samému. Objektivitu, jíž užil Jirásek vůči postavám bratrským a katolickým, zachoval i vůči figurám židovským. Z jeho románu jdou najevo blízké vztahy mezi Židy a tajnými bratry, vztahy vyvolané nejen biblí, knihou oběma tak drahou, nýbrž i stejným utrpením.

Chtějíce podati ucelený obraz Jiráskova názoru na Židovstvo, zabýváme se již zde dílem, které svou látkou patří vlastně na jiné místo, k románu venkovskému. Od roku 1896 vydával Jirásek (střídavě s „Věkem“) kroniku svého rodného kraje Hronova (= Padolí) pod titulem „U nás“ – o čtyřech dílech, jež má i co do kompozice i co do tendence s „F. L. Věkem“ mnoho společného. I v ní si vede Jirásek čistě kronikářsky, líče nám osudy několika rodin z Padolí i okolí, i v ní sleduje národní hnutí svého rodného kraje, a to od let 1823–1848: jenže v kronice „U nás“ nositelem toho hnutí nejsou měšťanští vzdělanci, nýbrž venkovský lid, vedený nadmíru sympatickým knězem P. Regnerem (= P. Havlovický).

Z celé kroniky nás zajímá jen 1. díl „Úhor“, poněvadž ve středu jeho děje stojí Židovka Justyna Lewitová, zamilovavší se do hodi náře Antonína Kaliny (= Ant. Knahl, syn učitele Knahla). Po svém pokřtění a sňatku se Justyna Kalinová svému okolí asimilovala tak, že o ni jako o Židovce nemůže býti řeči.

V Padolí byla jediná starousedlá židovská rodina, rodina Heřmana Lustyka, jež bydlela v bednářově příbytku při silnici vedoucí z náměstí. Na podzim r. 1823 přibyl k ní do Padolí nový Žid, asi třicetiletý Jakub Lewit, s hodně mladší sestrou Justynou a zřídil si šenk kořalky. Lewit, ortodoxní Žid, byl člověk málomluvný, sedával mlčky a skoro zasmušile v „šenkýři“ a zapisoval si něco ve své knize nebo počítal. Sestru svou něžně miloval, ale spíše otcovsky než bratrsky. Justyně bylo 17 let. Její krásný zevnějšek a její přívě-

tivé, zdvořilé a při tom upřímné chování získaly jí náklonnost Padolských. Justyna Lewitová vyrostla ve strýcově dvorci, někde na moravských hranicích, ve společnosti šafářových dětí, a její bratr, jenž byl zaměstnán v obchodě starého zbožného Žida a od něho byl vychován v přísné pravověrnosti, ji nerad vídal ve společnosti křesťanských dětí. Když byl strýc Jakubu Lewitovi zjednal v Padolí koncesi, přistěhovala se Justyna k bratrovi, povahou úplně odlišnému. Jakub se v Padolí lidí stranil, obcoval jedině s Lustykovými, kdežto Justyna ráda vyhledávala křesťanské kamarádky. Brzy se seznámila s několika děvčaty ze sousedství, z nichž se jí stala nejmilejší přítelkyní sousedka Frýdková Vincka. Bratr jí zle vytýkal, že pořád jen k těm křesťanům chodí, a nikoliv k Lustykům, že by jí Lustyková v lecčems poradila. Mezi Justynou a farářem, jehož si jako náruživého ptáčníka získala, opatřivši mu pro čihadlo kvíčaly a volavce, panoval jakýsi přátelský poměr. Bratr, ač nevěděl, kam chodí, horšil se na ni, hlídal ji a pásl po každém jejím kroku.

Novinka v Padolí! Z Prahy navrátil se hodinářský tovaryš Antonín Kalina, bratr učitelův, syn zemřelého učitele padolského.⁵⁰ Antonín obcházaje městečko, navštěvoval známé sousedy. U Frýdků se sešel i s Justynou. Byl již o ní slyšel od faráře a od své matky a oba se o ní vyjádřili s pochvalou. Zalíbila se mu, když ji nyní viděl před sebou, a říkal jí po městsku „panno“. Ale i on učinil na Justynu silný dojem svým jemným a při tom skromným chováním a vypravováním o Praze. A tak se častěji scházeli u Frýdků a nebyli tomu neradi. Když jednou bratr odjel za obchodem, mohla se po celé večery účastniti přástek u Frýdků. Zpívala a pracovala

---

50 Rodina Knahlova (Knahl = Kalina) učitelovala v Hronově od r. 1765 do r. 1832. Poslední učitel z tohoto rodu, Jan Knahl, zemřel cholerou r. 1832. Jeho bratr byl hodinářem a kostelníkem. To je náš Antonín.

s přástevnicemi a dračkami a těšila se přítomnosti Antonínově. Vincka Frýdková svěřila Justyně, co byl Antonín onehdy o ní řekl, jak se mu líbí, ale jak lituje, že je Židovkou. Ta slova ji zchladila jako sprcha, ale přece v nich cítila něco radostného: nebyla mu lhostejná. Bratr ji hlídal čím dále tím ostražitěji, nedovoloval jí choditi ke kamarádkám, takže v Justyně uzrával plán prchnouti z domu. Zatím ovšem nevěděla, kam by se měla utéci. Na Antonína se nehněvala, zvláště když se byla o „dlouhé noci“ přesvědčila, že ji skutečně miluje. Ale její radost přece byla ztrpčována hořkou krupějí, když si uvědomila rozdíl jejich víry a začala tušiti, jaké jí z toho mohou vzejíti svízele. A mladý hodinář si ji čím dále tím více zamilovával. Stále, i při práci, na ni myslil, a když se s ní den nebo dva dni nesešel aneb ji neviděl, neměl stání. I jeho se někdy zmocňoval neklid, když uvažoval, kam ta jeho láska povede. Byl zbožně vychován, a ona Židovka. Co řekne jeho matka, co jeho dobrodinec, pan farář, co ostatní lidé! A tu se mu mihla hodná Justyna v celé své kráse, jež neměla na sobě nic židovského, ani v řeči, ani v pohledu, a byla tak upřímná a milá.

Přišlo jaro a schůzek u Frýdků ubývalo. Antonín toužil po samotě s Justynou, které se mu u Frýdků nedostávalo; neboť tam s ní mohl mluvit jen za přítomnosti starého hospodáře a to Antonínovi už nestačilo. I navrhl Justyně, aby se scházeli v březině, tam že budou sami. Podařilo se jí tam jednou odskočiti, aniž byla od bratra aneb od někoho z městečka pozorována. Ale když tam šla po druhé (před Antonínovým odvodem), byla od bratra vyčíhána. Jakub Lewit, maje nyní o všem jistotu, vyčítal sestře prudce její chování, láteřil na ni, ba zdvihl i proti ní ruku. Rozhodl se, že ji pošle k novoměstské tetě, přísné Židovce, aby ji zavezla někam daleko za Prahu k známým. Ještě téhož večera napsal tetě list a od té doby sestru v jejím pokoji zamykal.

Justyna nikdy necítla hluboce nábožensky, židovsky. Žila více mezi křesťany než mezi souvěrci, svou první láskou zahořela ke křesťanovi a láska její zvítězila nad vírou. Zanevřela na ni, když jí byla překážkou v lásce, a zanevřela i na bratra, když se byl k ní tak tvrdě zachoval. Na starého strýce a tetu, u nichž kdysi žila ve dvorci, už zapomněla, svých rodičů nepamatovala. Co ji tedy ještě poutalo k židovství! I nerozpakovala se ani chvilku přestoupiti na křesťanskou víru. Antonín zasvětil padolského faráře Zeidlera do jejich tajemství. Ten neměl nic proti hodnému a zdvořilému děvčeti, jež se i jemu kdysi bylo zavděčilo, ale předvídal nesnáze. Když mu byl Antonín s určitostí pověděl, že Justyna chce býti křesťankou, a když mu byl vysvětlil, že má býti druhého dne odvezena z Padolí, svolil, aby přišla na faru. Justyna sebrala nejnужnější své šaty, svázala je v uzel, a napsavši na kus papíru svému bratrovi, že odchází a už nikdy se nevrátí, nemohouc upustiti od Antonína, aby jí bratr odpustil, strčila cedulku pod šálek, z kterého bratr snídával. Potom se vyhoupla postranním oknem ze svého pokojíku a přeběhla dvorkem do uličky. Tam již na ni čekal Antonín, vzal jí uzel a šli spolu na faru. Faráři bylo bledé, ztrápené dívky líto. Nezamlčel jí nesnází a trpkostí, jež její krok bude míti vzápětí, ale ona trvala na svém, že se chce státi křesťankou a Antonína nenechá. Věda, že se Lewit po své sestře bude sháněti, poslal farář Zeidler Justynu časně ráno, ještě za šera, s poslem Doubenusem k svému příteli, faráři Ondráškovi, na Boušín, aby vzal děvče do učení. Napsal mu dlouhý list, v němž mu všechno dopodrobna vysvětloval. Boušínský farář, náruživý včelař, ji laskavě přijal a Justyna naklonila si v krátké době nejen jeho, nýbrž i hospodyně a všechno obyvatelstvo na Boušíně. Pomáhala faráři opatrovati včelíčky dušičky, zdobila mu oltář čerstvými květinami, pomáhala na poli i v hospodářství a při tom se pilně učila.

Druhého dne po útěku Justynině sháněl se Lewit po své sestře, nejdříve ve vesnici, u Frýdků a ve škole, a nenašel jí, rozeslal posly k Náchodu a k Polici, aby pátrali po její stopě. Divné mu bylo, že Justyna utekla sama, neboť hodinář zůstal ve vesnici. Nabyv cedulkou pod šálkem nalezenou jistoty a dověděv se od krejčího Šimůnka, že v tom má farář prsty, šel na faru, kdež prudce útočil na pátera Zeidlera, aby vydal jeho sestru. Ale farář ho přísně odbyl, že jeho sestra chce býti křestankou a on že jí v tom brániti nesmí. A když Lewit začal hroziti úřady, přetrhl mu farář řeč a vykázal ho z fary.

Pro hrozící nebezpečnoství vycházela Justyna málo z boušínské fary, a když vyšla, daleko od domu se nevzdalovala. Od Antonína dostávala zprávy, jež ji velice těšily, ale sám jí prozatím navštívit nesměl. Na Nanebevstoupení Panny Marie byla na Boušíně pouť, a tu přišlo mnoho Padolských, mezi nimi i Justynčina přítelkyně Vincka Frýdková, Justyna jí od sebe do večera nepustila. Musila jí vypravovati o Padolí, Antonínovi, jeho matce, která z počátku zprávou o milostném poměru synově k Židovce byla zdrcena, ale vidouc, že farář tomu poměru přeje, dala své svolení; dala si vypravovati o faráři a také o svém bratru. Dověděla se, že její stará teta přijela do Padolí a že se její bratr brzy odtamtud odstěhuje.

Po žních na Anděla strážce přijeli farář Zeidler a hodinář Antonín Kalina na Boušín pro Justynku Lewitovou. Na Boušíně měli radost z hostí, ale zároveň jim bylo smutno, že se budou museti rozloučiti s Justynkou, již byli tak přivykli.

Třináctého září 1824, v den Panny Marie, konaly se v padolském kostele, nacpaném lidem, slavné křtiny Justyny Lewitové, jež přijala při křtu jméno Marie. A o tři neděle později slavena svatba Antonína Kaliny s Marií-Justynou Lewitovou. Rok po křtinách, taktéž v den Panny Marie, narodil se mladé Kalinové synáček, jenž po svém kmotrovi, faráři Zeidlerovi, dostal jméno Jan.

Další osudy rodiny Kalinovy, vypravované v ostatních dílech kroniky „U nás“ již nepatří do našeho rámce.

Spor mezi vírou a láskou, o němž zde Jirásek jedná, řešen jest ve prospěch lásky, jak tomu ostatně bývá i ve skutečnosti. Přesto, že čtenář nemůže sympatizovati s Jakubem Lewitem, jest třeba zdůrazniti, že se Jirásek způsobem psaní o Židech značně liší od jiných autorů venkovských povídek (Pravdy, Kosmáka, Holečka aj.), již Židy snižují a tupí. U Jiráska nečteme ani jediného urážlivého slova proti Židům a tvrdé jednání Lewitovo vůči své sestře omlouvá Jirásek náboženskou horlivostí a vroucností. Svou snášenlivost u víře, již snad zdědil po svém otci⁵¹ a již projevil v románech, o nichž dříve bylo jednáno, ukázal Jirásek i v kronice „U nás“. Pro něho platí slova, jež klade do úst páteru Havlovickému: „Pravý křesťan je snášenlivý.“⁵²

Židovský typ kreslí konečně Jirásek v povídce „U Rytířů“ („Starosvětské obrázky“). Povídka hraje v Litomyšli a má své jméno od domu „U Rytířů“, jež obývá paní Zárubová, rozená šlechtična z Častolovic. Zdělila dům po svých předcích. Žije v něm se svými vnoučaty Antonínem a Irenkou v poměrech velmi skromných, neboť všechny své úspory spotřebovala za nemoci snašiny. Nakonec upadá i do dluhů a jest jimi tím více tížena, poněvadž Žid Holländer doléhá na zaplacení. Za Holländrem stojí soused paní Zárubové, hlavní trafikant („frlegr“) Gause, jenž by domu rád nabyl dražbou. V nejvyšší nouzi, v den dražby, pomůže paní Zárubové její přítel, piaristický profesor P. Hippolyt Dupal. Tento dobrák prodal svou sbírku vzácných mincí, strádanou po celý život, a za výtěžek koupí dům U Rytířů.

---

51 Viz „Paměti“, I, 57.

52 „U nás“, II, 339.

Holländer se tu líčí jako člověk tvrdý a bezohledný. Páteru Dupalovi se nelíbil již na první setkání. Ten se o něm vyjádřil, že podobné Židy zná a jim nevěří, poněvadž prý se již ve svém mládí a později ještě několikrát přesvědčil, jací jsou to dobrodinečkové, proč se mu návštěvy Holländrovy u paní Zárubové nikterak nelíbily. Když viděl, že je zle, odhodlal se, že sám půjde k nenáviděnému Holländrovi, poprosit ho o prodloužení lhůty aspoň o dva měsíce. Žid žádá den na rozmyšlenou. Zatím vyjednává s Gaussem, a když mu ten slibuje náhradu, odepře páteru Dupalovi déle posečkati a podá na paní Zárubovou žalobu.

Jirásek napsal povídku na podzim roku 1879. Poslal ji Sv. Čechovi pro Květy. Ten si prý zaluskl, když ji přečetl. To je pochopitelné, neboť Jirásek se v ní jeví stoupencem Čecha povídkáře. Holländer má v povídkách Čechových mnoho příbuzných postav, např. Perseea v románě „Ikaros“, Arona v „Zastavené povaze“, Abrahama Taitelosa v „Signorina Gioventu“.

Obě povídky s nesympatickými židovskými figurami „U Rytířů“ a „Nevolnice“ patří časově k sobě, vznikly kolem roku 1880. Měli jsme za to, že Jirásek tehdy plul s proudem antisemitským a že později své mínění o Židech opravil. Na naši otázku nám však mistr odpověděl: „Když jsem psal ‚U Rytířů‘ a ‚Nevolnici‘ a pak ‚Syn ohnivcův‘ a ‚Temno‘, měl jsem stejný názor o Židech. Nebylo v něm žádné změny. Jsou, jako jinde, mezi Židy lidé nehodní a hodní, abych zkrátka řekl. Líčil-li jsem některého méně sympaticky, nebylo v tom žádné antisemitství. Dala to látka sama a ovzduší líčené doby.“

Vezměme tato slova Jiráskova na vědomí a budme mu vděční za to, co o našich předcích napsal ve svém „Synu ohnivcově“ a „Temnu“ krásného a vznešeného!

Zikmund Winter

Zikmund Winter (1846–1912), jako Jirásek povoláním historik (byl profesorem dějepisu v Pardubicích, Rakovníku a od r. 1884 do r. 1906 na Akad. gymnáziu v Praze) a vedle něho nejznámější historický romanopisec český, napsal o Židech dvě stati kulturněhistorické. První, „Židé“, se nachází v monumentálním díle „Kulturní obraz českých měst“⁵³ (I, 171–213), druhá, „Pražští Židé v 16. věku“, v knize „Ghetto“, vyšle r. 1902.

Obě jsou pro poznání židovských poměrů před třicetiletou válkou tak významné, že z nich chceme podat aspoň trest:

Židé byli v 15. a 16. století „sluzi“ a „vězňové“ královi a král měl nad nimi moc i ochranu. Příkazovali se i pánům a městům v ochranu, ovšem ne zadarmo. Páni si často těch ohromných platů záviděli a považovali za „neřádné, aby jeden druhého o ně připraviti chtěl“. I bránili Židů proti jiným pánům, kteří jim ubližovali, ovšem jenom ve svůj peněžitý prospěch.

Židé v celé zemi české tvořili jednu obec židovskou. Jejím střediskem byli židovští „starší“ v Starém Městě pražském, již měli v čele židovského „rychtáře“ a „mistra“ a ku pomoci písařské „školníky“. „Starší“ Židů ustanovovala královská komora. Bývalo jich dvacet. Pražští Židé si volili i nejvyššího rabbiho a císař neb komora ho potvrzovali. – Rychtář židovský musil býti učený rabbi, neboť se soudilo podle rabínských knih. Soud konán v synagoze. Soudní stolicí tvořili „starší“ s rychtářem. Scházela se v neděli a soudila jen pře mezi Židy samými. Křesťané mohli Žida dáti předvolati na židovský soud, ale nemusili. Křesťan na židovském soudě viněn býti nemohl. Od soudu židovských „starších“ bylo

---

53 Vyšlo v Novočeské bibliothéce nákl. Musea král. českého r. 1890.

lze se odvolati k stolici staroměstské. Svědectví křesťanovo proti Židovi stačilo. Židovi tak snadno se nevěřilo, on musil své svědectví podepřítí přísahami. Židům ukládána přísaha dvojí: lehčí a těžší aneb dvojnásobná. Přísah židovských zapsáno v archivech mnoho. Při dvojnásobné přísaze stával Žid v dlouhé košili bosýma nohama na svinské kůži a přísahal na desateru, volaje na sebe síru a smolu, jako přšela na Sodomu, a jiné všelijaké kletby; druhý Žid, podle přísahajícího stojící, měl potom praviti: „Jakož jsi přísahu učinil, jestliže pravě přísaháš, tak tobě pomáhej ten, který tvořil nebe i zemi – jestliže nepravě, dej Pán Bůh tobě za dobrořečení zlořečení.“ A teď shrnoval na jeho hlavu rovně tak hrozné kletby, malomocenství, síru, smolu, jako první Žid byl přísahal. Ale i prostá přísaha byla kleteb plna. Ta se konala v synagoze při oltáři. Přísahající držel pravou ruku na hebrejském desateru, levou na prsou.

Vedle soudu měli židovští „starší“ na starosti ještě politicou, náboženskou a berní správu. Vybírali daň pro královskou komoru, rozvrhovali berně, jež Židům uloženy sněmem, a když Židům uložena byla nějaká mimořádná daň aneb půjčka, zase oni ji museli po Praze a městech venkovských shánět. Je pochopitelné, že „starší“ při vybírání daní měli se svými souvěrci potíže. Roku 1508 rozhněvali se „starší“ na své souvěrce, poněvadž se vzpírali placení daní. Ale pražští konšelé namísto Židy potrestali. Zavřeli jim synagogy. Centrální instituce židovská se osvědčovala, když na některého venkovského Žida dolehla pohroma. Utekl se pod ochranu pražských „starších“ a ti u pánů na Pražském hradě vymohli nějakou ochranu. Po Praze byl největší židovskou obcí Kolín a byl jednou z obcí venkovských, jež také měla své „starší“, ovšem jen tři.

Zaměstnáním Židů byly obchod a lichva.⁵⁴ Zabývali se kromě toho i lékařstvím a mezi chudými Židy bylo lze najít i muzikanty.⁵⁵ K obchodu a lichvě byli nuceni, neboť k jinému zaměstnání nebyli připuštěni, jsouce ze všech řemesel vyloučeni. Jenom řeznictví jim bylo z rituálních příčin dovoleno. V 15. století sice směli malou měrou provozovati některá řemesla, ale jen v Židech a pro Židy; avšak i to jim v 16. století bylo zakázáno. – Než i v obchodě Židé byli obmezováni. Směli prodávati jen to, čím jejich křesťanští sousedé neobchodovali, aby s těmito nesoutěžili. Vetešnictví směli provozovati volně. Roku 1515 nařídila obec pražská: „V trhy křesťanóm aby Židé nevkračovali, na vozy nelezli, před brány nechodili pod trestáním. Suken nových, kožichů nových, tesáků, končířů, šavlí, kordů znova připravených, nových měšců, tobolek aby Židé neprodávali ani dělali; ktožby je koli v tom postihli – kterékoli řemeslo – polovice tomu řemeslu a druhá bude pánóm (konšelům). Kožichů, sukní, čub vetých po ulicích ani po domech aby nenesli, než tu toliko ve dni trhové, kdež jest vysazeno, na tarmarce, nosíc na rukou, bez šráků, a jiné dni prodávajíc doma. V uobchody kramářům aby nevkračovali. Který Žid by koření, hedbáví, tkanice neb cožkoli krámského – kmenty, plátna, damašky prodával, každý Žid s tím vším do vězení aby vzat byl.“ – Na křesťanských trzích Židé směli nakupovati teprve tehdy, až křesťané byli nakoupili. I pomáhali si tak, že vybíhali skoro ráno, neb již večer před trhem před město do vesnic a skupovali zboží tam. I to jim pod přísnými pokutami a tresty bylo zapovězeno. Tato obmezení měla za následek, že Židé vedli různé obchody v ústraní a potají.

---

54 Lichvou rozumělo se zapůjčování peněz, třebas za přiměřené úroky.

55 Viz dále o „*Mistru Kampanu*“.

Půjčování peněz neb lichva vyhrazena byla Židům, neboť křesťanům peníze na úroky dávat bylo zakázáno. I snažily se úřady i obce židovskou lichvu upravit tak, aby byla co nejneškodnější. Žid směl půjčovat jen na základ nebo klenoty a z kopy měl brát do téhodne dva peníze. V registrech a úpisech drživali se Židé percent povolených, ale po straně půjčovali na úroky mnohem vyšší. Na „listy a registra“ (zajištění na nemovitosti) tedy Židé půjčovat nesměli. Výjimku činil jen slavný Mordechaj Maisel, jenž si r. 1592 vymohl na císaři Rudolfovi zvláštní majestát, dle něhož směl sobě dluhy pojišťovat „listy hlavními“, ba objednat si i zápisy skrze druhou osobu do desk zemských. – O základy neb zástavy vznikaly často soudy, poněvadž prý Židé vraceli základy buď falešné, aneb vůbec nevraceli. Ztratil-li se základ, vedeny pře o náhradu. Židé často bývali poškozováni tím, že jim do zástavy dávány byly věci kradené. Křesťan dal např. čeledínem nějaký předmět zastavit a potom, když čeledína propustil, přišel si do Židů pro základ, jako by mu byl býval ukraden. V tom případě byl Žid nucen základ bez náhrady vydati. Aby Židé neutrpěli příliš veliké škody, bylo později nařízeno, aby Žid musil darmo vrátiti věc kradenou jen tehdy, když ji prve zapřel, a ona přece u něho byla nalezena, aneb když nechtěl jmenovati osobu, jež věc k němu přinesla. Když v Praze spáchána krádež, chodili školníci dům od domu a vyvolávali, co ukradeno, aneb ztráta se vyvolávala v synagoze. Židé pak za peníz, jež oni zaplatili, kradené věci vydávali. Po větší loupeži voděni zlodějové Židovským Městem, aby oznámili, komu vzatky prodali, aneb libovolně schytáni Židé a zavedeni do šatlavy před zloděje, aby pověděl, zdali to nebyl ten který Žid, jenž věci od něho koupil. A když policie nic vyříditi nemohla, kázali konšelé zapečetiti synagogu. To bývala rána nejbolestnější.

Obecný lid měl o Židech mínění velmi špatné. Měl je za schopny zlodějství, paličství a byl přesvědčen, že požívají křesťanskou krev.

Židé nesměli se ve všech městech usazovati. Především jim byla zapovězena města báňská, do nichž směli vkročiti jen ve dni trhové a soudní. Kromě toho vyprosili si Litoměřice a města královská, aby nemusila přijímati Židů. Kde Židé bydleti směli, tam jim vykázána byla zvláštní ulice, tzv. židovská ulice. Tato nebývala od křesťanských ulic oddělena zdmi neb branami, nýbrž provazem, drátem neb řetězem. Když se Židé rozmnožovali a noví Židé se v ulici usazovali, nestačila samozřejmě ulice na ubytování všech Židů. I muselo se několik rodin v jednom bytě tlačiti. Stávalo se, že si jeden Žid kupoval „vrchní pokoje“ domu, ba i půl světnice neb pátý díl světnice. Nelze se tudíž diviti, že přeplněné židovské domy nevynikaly čistotou a že i před domy bylo mnoho nečistoty a zápachu. Vypukl-li někde mor, přikazovalo se Židům, aby svých domů a své ulice neopouštěli.

Mezi židovskými domy krásou vynikaly synagogy, jichž bylo do r. 1609 pět. Nejkrásnější z nich byla stará synagoga, pocházející snad z 13. století (její předsíň je však ještě mnohem starší) a vystavěná v přechodném slohu románsko-gotickém. Krásou vynikala také židovská radnice, vystavěná od vlašského stavitele Pankracia.

Před králem Vladislavem pochovávali Židé své nebožtíky za městem na „Židovské zahradě“. V době vladislavské vznikl nynější památný hřbitov.

Jelikož Židům bylo zakázáno koupati se spolu s křesťany, měli blízko židovské ulice svou vlastní lázeň.

Když Židům ulice židovská nestačila, pokoušeli se zakoupiti křesťanské domy mimo svou ulici. V tom jim však bylo bráněno. Jen v Praze se jim to podařilo v posledním desítiletí 16. století. Veli-

ký zákup křesťanských domů (150) udál se po bitvě bělohorské za tehdejšího pronásledování Čechů nekatolíků (viz o tom citovaný již článek Prokešův, str. 51).

Židé mezi sebou užívali jazyka německého a i na soudě svědčili německy.⁵⁶ Jejich jména a příjmení bývala hebrejská, s křesťany společná, německá a česká. Česká jména byla: Šťastný, Hanka, Šilhavý, Hubatý atd. K nim druží se jména Jelen, Lev, Slon, Holub, Páv neb dle země, z níž přišli, Polák, Moravec, Turek, Vlach.

Již r. 1513 měli Židé v Praze svou vlastní tiskárnu, což svědčí o jejich snaze po vzdělání.⁵⁷

Ač Židé proti křesťanům stávali věrně vedle sebe, mezi sebou měli v ghettě dost sporů, hádek a bitek.

Vyšel-li Žid z ghetta, musil nositi hanlivý oděv. Židé chodívali v zvláštních kuklách a pláštích, Židovky v šlojířích se žlutými a širokými kraji. Židovi zastiženému bez toho oděvu uložena pokuta pěti, později dvou grošů. Od r. 1512 do r. 1550 se zapomínalo na židovskou kukli a Židé i křesťané strojili se stejně. Od r. 1551 musili Židé na šatech nositi okrouhlý kroužek ze žlutého sukna. Kdo popadl Žida bez kolečka, tomu patřila polovice všeho, co Žid na sobě a při sobě měl, druhá polovice připadla vrchnosti, na jejíž půdě Žid lapen byl. Zbraní Žid nositi nesměl. Na to byla pokuta 2–10 kop českých grošů.

Židé v městech i mimo ně byli lidmi opovrženými, vůči nimž si každý směl dovoliti hrubosti a surovosti. Křesťanští uličníci jim strhávali kukly, naráželi birýty, polévali je, házeli po nich nebo po

---

56 O obcovací řeči pražských Židů viz Prokeš „*Úřední antisemitismus a pražské ghetto v době pobělohorské*“ (Ročenka Spol. pro dějiny Židů v Čs. republice), str. 78, pozn. 18.

57 O židovském knihtisku viz článek S. H. Liebena „*Der hebräische Buchdruck in Prag im 16. Jahrh.*“ v knize „*Die Juden Prags*“ (vydala lóže Praga, Praha 1927).

jejich domech kamením atd. Na pražském tarmarce bývali Židé přepadáni, zbiti a zboží jim pobíráno. A když Židé nebyli jisti zdravím, ba i životem v městě, jak teprve na silnici! Ani zemané, ani šlechta neštítili se Židy bít a olupovati.

Přes všechnu právní ochranu, již draze musili zaplatiti, Židé nikdy nebyli jisti svým obydlím a svým životem. Jakmile se v Praze neb jiných městech strhla nějaká bouřka, musili ji odpykati Židé. Když kněz Želivský byl v radnici stát, byli Židé vybiti a zloupeni; když Jiří dobyl r. 1448 Prahy, byli Židé biti a zloupeni; když r. 1483 vypukla bouře proti konšelům tří pražských měst, byli Židé zbiti a zloupeni. Občas bývali bez důvodu, na pouhou pověst, že otrávil studni neb uloupili křesťanské dítě, z měst vyháněni. Někdy upadali do podezření vyzvědačství ve prospěch Turků a přičítala se jim vina na ohních, které se v Praze a po Čechách vzněcovaly. Ke krutému zbití Židů a jejich vypuzení došlo v Budějovicích, Žatci, Litoměřicích, Roudnici i v Praze. V Praze utrpěli trochu méně škod, poněvadž tam bývali chráněni vojskem.

Pro veliké pronásledování uprostřed 16. století stěhovali se Židé houfně do Polska. Král dal je po cestě chrániti „glejtem“, ale přesto byli od loupežníků a svých vlastních průvodců přepadáni a obírání. Za Broumovem bylo r. 1542 dokonce mnoho z Čech prchajících Židů povražděno. Ale když se poměry pro Židy v Čechách zlepšily a jim dávány z královské milosti „svobodné glejty“, aby totiž směli v Čechách zůstat na roční výpověď, začali se Židé zase do Čech vraceti. Královský „glejt“ byl některým hromadám židovským do tří let prodlužován a potom ještě dávána lhůta. Za příčinu prodloužení glejtů udáváno: vyupomínání dluhů, prodej domů, nemoc atd. Jiných Židů zase třeba k všelijakým službám, např. kantorů, školníků, ponocných, řezníků, hrobníků, špitálních žen aj. Roku 1549 dostali Židé všeobecný „glejt“, jenž jim dovoľoval byt v Praze a po celém

království. Ale ten „glejt“ byl po osmi letech vypověděn a r. 1557 dochází k opětovnému vyhánění Židů ze země. Zase si někteří Židé pomohli, že směli zůstat v zemi. Roku 1567 obdrželi Židé majestát, že nemají z Prahy ani z království býti tištěni. Za císařů Maxmiliána a nějaký čas i za Rudolfa se jim vedlo dobře.

Bouřlivé události v Čechách a boje náboženské před třicetiletou válkou odvrátily mysl křesťanů od Židů. Po bitvě bělohorské zaplatili Židé Ferdinandovi 40 000 rýnských, za což obdrželi r. 1623 potvrzení všech svých dosavadních privilejií.

Za Ferdinanda I., r. 1561, Židům poručeno, aby chodili na jezuitská kázání. Oni tak činiti musili, ale zacpávali si při kázáních uši. Že Židé od své víry odpadávali, stávalo se již v době zde líčené. O takovém Židu se i nadále mluvilo a psalo „křtěný Žid“.

Jest zaznamenáno ve starých letopisech českých r. 1525, že Židé bývali při požáru nejhorlivějšími hasiči. Když hořel mlýn na Poříčí, Židé prý hasili velmi snažně, kdežto křesťané, co mohli, kradli. Židé se účastnili i radostných událostí, např. vítání králů a jiných vzácných hostí. Ovšemže jim bylo popřáno jen zadní místečko. V husitských bouřích pomáhali husitům, v bouři předbělohorské byli spojeni se stranou katolickou.

Druhý článek „Pražští Židé v 16. věku“ obsahuje v první své polovici stručný nástin dějin Židů v Čechách od dob nejstarších po třicetiletou válku.

Ač politická obec židovská vznikla teprve na rozhraní 12. a 13. století, lze přece tvrditi, že se jednotliví Židé v pražském podhradí usazovali mnohem dříve, snad již v století desátém. Obchodující otroky, zbožím byzantským, kožešinami aj. byli za plat a dary od knížete i od knížecích úředníků trpěni. Ale co chvíli byli od knížete samého neb od lidu olupováni. S Židy nakládáno jak s včelami. Občas sebral se jim nadbytek medu, přičemž včely musily býti šetřeny, aby

mohly sbírat znovu. Židé zabývali se obchodem i lichvou, ovšem lichvou nevinnou, tj. půjčováním peněz na úroky. Když židovským obchodníkům v německých obyvatelích od českých králů do Čech povolaných vzešli vážní konkurenti, nezůstalo jim nic jiného než lichva. Králové Václav I. a po něm Přemysl Otakar II. vydali zvláštní židovský zákon, jímž Židům lichva byla dovolena a jenž obsahuje jednak body na ochranu Židů, jednak body, jimiž židovské právo veřejné bylo upraveno. Roku 1296 oloupeni byli Židé o svůj majetek od krále Václava, r. 1336 od krále Jana Lucemburského. Za krále Karla IV. se vedlo Židům dobře. On nedal nikdy násilně ghetto vyloupiti, nýbrž hleděl jako dobrý finančník od Židů dostávat po dobrém pravidelný důchod. Dům bohatého Žida Lazara r. 1366 proměněn v kolej nově zřízené univerzity. Za krále Václava IV. (r. 1389) Židé pražští stíženi hrozným pogromem, při němž zahynulo asi 3000 lidí. Když vypukly bouře husitské, pomáhali Židé Pražanům kopati obranný příkop a poskytli jim i pomoc na penězích. Přesto bylo jejich město za válek husitských několikrát zloupeno. Když za vlády slabého krále Vladislava nabyli moci pánové a města, těžili z Židů všichni: král, páni i města. Židé se dávali pod ochranu pánů a městských konšelů a tak vznikli vedle královských i Židé panští a městští. Spory mezi králem, pány a městy vybojovány byly - na zádech Židů, neboť oni byli vždy po ruce.

Co Winter vypravuje o poměrech Židů v 16. a na počátku 17. století: o jejich pronásledování, o jejich jménech, o jejich správě a soudech, o jejich živnostech, hanlivých odznameních atd., víme již z článku nahoře uvedeného.

Zajímavý kulturněhistorický článek jest „Doktoři a lékaři v 16. věku“,⁵⁸ v němž jedná Winter i o lékařích židovských. Rozdíl

---

58 Sebrané spisy, sv. V.

mezi doktorem a lékařem spočíval v tom, že doktor měl vědecké vzdělání a univerzitní hodnost, kdežto lékař byl bez univerzitního vzdělání a hodnosti. Než byli v Čechách graduovaní lékaři, léčili tam kněží a Židé. Ti byli předními lékaři až do 14. století, kdy i na pražské univerzitě zavedena věda lékařská. I přetřásali středověcí právníci otázku, „také-li lékař, jsa Žid, potřebován býti má“, načež většina odpověď dávala, že nemá, poněvadž „takoví více usilují člověka o hrdlo připraviti, také že nemocného, jakž na křesťanského lékaře náleží, k pokání a polepšení života nenapomínají“.

Kanonické právo se vyjádřilo o židovských lékařích, že v čas potřeby, když jiný lékař není po ruce, i Žid za lékaře může býti povolán. A toho se drželo obecnstvo i klerikové. Tak léčil např. židovský lékař Šalomoun převora kláštera sv. Markéty.

Židé léčili všechno, ale v 16. století zvláště rádi se oddávali léčbě francouze (syfilidy). Bylo to léčení nej pohodlnější a nejvýnosnější. Žid lékař měl na to „světničku“ a v té vyháněl z pacientů velikým horkem francouze. Tím způsobem prý vyhojil lékař Izák pražského krejčího Ondřeje. Mrzutá věc byla, když si lékař Žid spletl nějaký nevinný lišej nebo jinou kožní nemoc s francouzem. Z toho vznikala i soudní líčení. Jedno takové soudní líčení, o němž se Winter šíře rozepisuje, dává nám nahlédnouti do praxe židovských lékařů. Izák, tlustý Žid, honosí se na soudě, že vyléčil do 600 francouzů.

Jiný kulturně historický obrázek obsahuje článek „V kupeckém Týně“,⁵⁹ v němž nám Winter líčí, jak rušný život v 15. a 16. století panoval v Týnském dvoře. Největší rej tam byl ovšem ke konci října, kdy se v Praze konal jarmark neb trh výroční. Rozumí se, že v tom shonu nejrůznějších obchodníků nescházeli ani Židé.

---

59 Sebrané spisy, VII.

„Švitorný a břechivý Žid, dva Židé v dlouhých kaftanech se žlutým kolečkem na rameni strkají se do vrat s fasuňkem, na němž pytle naloženy. V pytlích jest asi peří, neboť jemné jeho nitky vítr z pytle vyhání do vzduchu.“ Největší shluk lidí je u vah, kde se děje hlavní věc, platí se tam „ungelt“ neb clo. Jeden obchodník proclívá drahá sukna, druhý hedvábné látky, zase jiný rýži, pomeranče, šafrán, pepř, muškátový květ atd. a při tom dochází k hádkám mezi kupci a „gegnhendlerem“, tj. revizorem, jenž chce vyměřiti příliš vysoké clo. I přitocí se k váze Žid Žalman, za ním nesou pacholci tři pytle peří a bečku se sýrem. Bečky netřeba otvírat, neb sýr se hlásí smradem sám a vylučuje podvod. Ale Žid chce zatajiti bedničku s knoflíky z koňských vlasů. Ungeltní úředník mu udělí pět kop grošů pokuty. Po něm přichází na řadu jiný Žid, jenž proclívá kožešiny přivezené ze Zhořelice, Lehnice, Polska a Rusi. Má také velkou kůži medvědí, již koupil v Prachaticích, tedy kůži šumavského medvěda.

Ve svých vědeckých statích jest Zikmund Winter objektivní, jak od vážného a seriózního učence nelze jinak ani očekávati. Není v nich znamenati zaujatosti vůči Židům; tam, kde líčí jejich lichvu a nekalé obchody, omlouvá je a vysvětluje, jak k nim byli neblahými poměry nuceni a tlačeni. Winter nezatajuje přátelského jednání k českému lidu (židovští hasiči, pomocníci husitského vojska). Téhož nelze říci o jeho pracích beletristických; tam se setkáváme leckde s příkrými slovy o Židech.

Tak nacházíme ve Wintrově hlavním díle „*Mistru Kampanovi*“, jež nám líčí pražské poměry před bitvou na Bílé hoře, jmenovitě poměry na pražské univerzitě, leckde nepříznivé zmínky o Židech, což pochopíme tím spíše, uvážíme-li, že Židé přáli straně katolické. Slyšíme, že muzikant Lebl Herold hrál na svých varhánkách při zábavách, jež Pražané v neděli odpoledne na vltav-

ském ostrově pořádali. Jednou rukou tlačil měč a druhou vjížděl v klávesy svého písklavého nástroje.⁶⁰ V neděli po službách božích, rozkládali kupci na Staroměstském náměstí své zboží. Tam prodával i Žid Hofmann své pálené.⁶¹ Strhla-li se nějaká bouřka, prodavači ihned své zboží sklízeli. Židé taktéž skládali veteš a naříkali prý žalostně, ačkoliv jim ještě nikdo neublížil.⁶² Ale měli se čeho báti, neboť povstal-li v Praze nějaký povyk, bylo první, že se šlo na Židy.

Jak již bylo řečeno, stáli Židé na počátku třicetileté války na straně katolické. Když stavové čeští verbovali vojsko, přihlásil se jim i mladý Žid. Ale byl od verbířů s posměchem odmítnut.⁶³ Snad k němu neměli důvěry. Před bitvou na Bílé hoře konali Židé katolickému vojsku vyzvědačské služby. Na vltavském břehu u přívozu byl prý lapen Žid, jenž se přeptával, je-li v řece nějaký brod a kde. Zbrojenci toho Žida chytli, zbili ho do krve a odvedli ho do vězení.⁶⁴ Po bitvě na Bílé hoře odnášeli vojáci zloupené věci do Židovského Města a Židé za nepatrné peníze je skupovávali. Mistr Kampanus vidí na své pochůzce Prahou, jak muzikant Herold, jeho matka Bejle a dcera Pejrlle smlouvají s vojákem lupičem o prsten či nějaký jiný klenot.⁶⁵ Do Židů ubírá se celé procesí vojáků a vojaček s uzly. Nesou svou kořist, obtíženou slzami a proklínáním obojručně, na zádech, na hlavách,

---

60 „*Mistr Kampanus*“, str. 18, 20, 24, 25. V „*Pekle*“ (Sebr. sp., XV, 23 a 53) je řeč o židovském instrumentáři Mandlovi, jenž hraje na varhánky, o harfýři Leblu Pinkasovi a o Židu Maistrle, jenž píská na cink.

61 Tamtéž, I, 200.

62 Tamtéž, I, 223.

63 Tamtéž, I, 267.

64 Tamtéž, II, 26.

65 Tamtéž, II, 97.

ba vezou ji i na kolečkách.⁶⁶ Aby si Židé zjednali přízeň důstojníků císařského vojska, dávají židovští řezníci vojsku maso darem.⁶⁷

V jiném románě, „*Rozina sebranec*“⁶⁸, vypravuje Winter, že se stávalo, že nějaký lotr utrlh Židovi boty z bidla a vběhl do osady u sv. Anny, kde se skrývala rozličná cháska. Dověděl-li se o něm převor, dal si jej zavolati, potrestal ho a boty Židovi vráceny.

Do kláštera docházeli i Židé za obchodem. Tak přišel jednou Žid Israel Saul, zvaný Šmohel, chtěje koupiti nunvici tři centnéře těžkou. Nabízel za ni tři zlaté po 24 bílých groších. Převor ho nevíta právě laskavě. Spílá mu pohanů a hrozí mu, že ho dá z kláštera frátrem vymésti, nabídne-li ještě jednou tak nepatrný peníz. Žid přidává jeden zlatý a převor chystá se ho vyhoditi. Teprve když napočítal pět zlatých, smí si Šmohel jíti pro nunvici.

Z črty „*Židé zakladatelé jezuitského konviktu*“⁶⁹ se dovídáme o pohanění předních pražských Židů gubernátorem království českého, Albrechtem z Valdštejna.

Albrecht z Valdštejna zapověděl pod ztrátou hrdla, aby nikdo nekupoval od vojáků kradených věcí. Přesto tak učinil r. 1622 Žid Josef Thein, jenž koupil zlatohlavové koberce, ukradené knížeti Lichtenštejnovi, a měl býti za to oběšen. Ale Theinovi souvěrci se uvolili zaplatiti za jeho život 10 000 rýnských zlatých. I poručil pán z Valdštýna, aby 10 předních Židů neslo tuto částku v hanlivém průvodě z domu Smiřických na Malé Straně na Staroměstskou radnici. Peníze byly ponechány městu, jež bylo zavázáno odváděti z nich 600 zlatých ročně jezuitské koleji u sv. Klimenta.

---

66 Tamtéž, II, 106.

67 Tamtéž, II, 131.

68 Sebrané spisy, VIII.

69 Sebrané spisy, XIII, 379–388.

Za ty peníze měli být vychováni alumnové, kteří by se zavázali vstoupiti v kněžský řád. Tak tedy založil Valdštýn spolu s Židy jezuitům konvikt.

Než došlo k onomu ponižujícímu průvodu Židů s pytlíky, nahnal jim Valdštýn mnoho strachu. Když se byl Lichtenštejn po kobercích sháněl, odevzdal je Thein v synagoze a koberce majiteli byly vráceny. Tím mohla věc být vyřízena. Ale Valdštýn chtěl poznati Žida, jenž krádež koupil. Marně namítali Židé, že ho nemohou vyzraditi, poněvadž by příště žádný z jejich souvěrců ze strachu kradených věcí nevrátil. Ale když Valdštýn těm deseti pohrozil, že je dá oběsiti, jmenovali Jakuba Theina. Na přimluvu několika pánů daroval Valdštýn Theinovi život za náhradu 10 000 rýnských zlatých, ale Thein byl přesto zaveden pod šibenici a musil pod ní seděti tak dlouho, až Židé peníze složili. Vypravování to jest známo i z jedné ze zkazek, psaných hebrejskou řečí a kolujících v rodinách pražských: Megilah 23. dne měsíce Teveth (viz Beletr. přílohu Čž. listů, 1900, č. 1).

Z tohoto článku poznáváme jména tehdejších předních Židů: Jakub Munek, Ezaiáš Librle, Josef rabbi, Michl Ziga, Isaiáš Kapřík, Samuel Tochle, rabbi Enčko a Gentl Rolach. Šamesi byli Markus Krejčí a Hiršl Gyppen. Valdštýn chová se k nim hůře než k otrokům; obořuje se na ně nejhrubšími nadávkami, spílá jim zlořečených Židů a konečně s nimi tropí surový žert.

V článku „Židovské koláče“⁷⁰ vypravuje Winter, jak docházelo k šarvátkám, když Židé pekli o Velikonocích „koláče“ a mezi ně přišel křesťan.

O Židech se konečně zmiňuje Winter ve svých „Historických třískách“, poznámkách, jež přináší na konci některých svazků svých

---

70 Sebrané spisy, XV, 261–269.

Sebraných spisů. O právních poměrech mezi ženichem a nevěstou, pokud se týče věna, poučuje nás tříška „Židovské věno“.⁷¹ Poznámka „Ze židovského mudrosloví“ nám vypravuje, jak mandlíř Jan urazil Žida Mojžíše, namalovav na jeho potupení džbán. Mandlíř byv předvolán k soudu, vymlouval se, že tím chtěl naznačiti, že se Mojžíš někdy rád podnapije. Ale Žid podal výklad jiný. Tím džbánem viní ho mandlíř z cizoložství, neboť přísloví jest mezi Židy, kdož v cizoložství postižen, že přes džbán upadl na roh slonový. Jak pan Jan Hrobčický z Hrobčic, jenž Židům prodával víno, byl napálen od Žida Noska, chtěje napáliti jeho, jak podnapilý měšťan Ox řádil na židovském tarmarce, jak židovská lékařka Lida na udání Enocha Barocha byla zavřena, poněvadž zle hojila jeho nevěstu, jak židovský mecenáš Meysl byl vyslýchán na Hradě pražském, poněvadž půjčil císařovně 2000 tolarů na stříbrný příbor – a na 25 procent, z nichž potom 13 procent slevil, se dovídáme z jiných „třísek“.⁷²

Ostatní historické romány a novely s židovskými náměty budtež uvedeny chronologicky.

František Adolf Šubert

Aby odůvodnil oprávněnost pogromu, vzniklého v Praze roku 1389, vypravuje *Fr. Ad. Šubert* v historické povídce z první polovice 14. věku „*Pomsta obce židovské*“ („Povídky historické a jiné drobné“, Al. Hynek, Praha, 1879) na základě české kroniky člena řádu křižovnického J. F. Beckovského tuto událost: V oné době

---

71 Sebrané spisy, III, 353.

72 Sebrané spisy, III, 357; V, 401, 405, 412; IX, 323.

docházelo do Prahy mnoho cizích Židů z neznámých krajín, kteří se u domácích souvěrců tajně zdržovali. Aby nabyli pro sebe místa, chtěli do svých rukou dostat křesťanské domy. I otravovali studně a šířili po Praze mor. Dva pachatelé, Aron a Ebruš, byli dokonce přistiženi v domě měšťana Vlnáka, ani právě chtěli do studně vysypati jakýsi prášek. Ale byli při svém zločinu chyceni a odvedeni na Hrad. Ebruš se před vyřčením rozsudku sám otrávil a Aron byl upálen. Židovská obec, v jejíž službě oba zločinci jednali, se usnesla, že se na Vlnákovu, původci smrti jejích mučedníků, pomstí. Pomstu měl vykonati Ebrušův syn Zemech. Zavázal se k ní přísahou učiněnou slavnostním způsobem a se zvláštním obřadem v synagoze. Rabín Belzalel pronesl při tom kletbu, kterou měl býti stižen Zemech, kdyby se jen o vlas od určeného provedení pomsty uchýlil. Jisté neděle o půlnoci vnikl Zemech do kostela sv. Kříže, ukradl tam ciboř s hostiemi, hostie na zem vysypal a pošlapal a kalich odcizil. Ale nikoliv, aby se jím obohatil, nýbrž aby zlatnického mistra Vlnáka uvrhl do neštěstí. Vlnákovův dům stál v téže řadě domů jako synagoga. Z její střechy dostal se Zemech po střechách sousedních domů až k příbytku Vlnákovu, vikýřem vlezl dovnitř, paklícem otevřel truhlu, v níž choval Vlnák různé předměty ze zlata a stříbra, vložil do něj ukradený ciboř a opět zmizel. Druhého dne, kdy v Praze nastal pro znesvěcení chrámu a svatokrádež veliký poplach, bylo městskému rychtáři Rokytanskému Zemechem anonymně sděleno, že svatokrádež spáchal mistr Vlnák se společníkem, a bylo také naznačeno místo, kde ukradený kalich jest ukryt. Vlnák tehdy provdával svou dceru Ludmilu a v okamžiku, kdy se svatební průvod chystal na cestu do kostela k oddávkám, přišli biřici prohlédnouti dům, a naředše pohár, zatkli mistra klenotníka. Ludmilina svatba musila býti odložena a Vlnáková žena rozčilením klesla do těžké nemoci.

Když se jednou Vlnákovici Ludmila ubírala k svému otci do vězení, přitočila se k ní na kurném trhu stará Židovka a svěřila jí, že její otec trpí za záhubu Židů Ebruše a Arona a že Židé mají radost z jeho neštěstí. I vzniklo ve Vlnákovi podezření, že Židé ho přivedli do té situace. Při přelíčení Vlnák své podezření vyslovil, dokázal své alibi, ale nemohl vysvětliti, jak se ciboř do jeho truhly dostal. Jelikož židovský rychtář Nason a rabín Belzalel sebe a židovskou obec přísahou očistili, byl Vlnák „po právu“, ale nevině pro přechovávání svatokrádeže odsouzen k smrti sekýrou. Rozsudek byl vykonán po dvou dnech. Vlnákova těžce nemocná žena zemřela a synek jeho Beneš spadl, běže navštívit otce před jeho popravou, ze schodů a zabil se. Židům nestačilo, že vyhubili skoro celou rodinu Vlnákovu, chtěli zničit i posledního jejího člena Ludmilu. Zemech se uvolil, že ji zavraždí. Vnikl do domu, když byla sama doma. Vrhł se s dýkou v ruce na svou oběť, ale dýka nevryla se do těla Ludmilina, nýbrž – do podlahy. Zemech probral se ze sna, viděl v tom, že dýka vražena byla do země místo do Ludmily, zlé znamení, proklel své souvěrce, nevyjímaje ani matky, jež ho štvála ke zlým skutkům, a prchl. Dříve však se přiznal Ludmile ze všeho, co vykonal, a aby dokázal, že mluví pravdu, svěřil se jí, že tři rubíny, scházející na pláštiku ukradeného kalicha, se nacházejí mezi pokladem v staronové škole.

Židovskou obec stihla za zločin spáchaný na Vlnákovi hrozná odplata. Když se ukázalo, že nařknutí Židů je pravdivé – rubíny nalezeny mezi pokladem zakopaným pod oltářem Staronové synagogy –, dal podkomoří ohromný poklad zabavit a Nasona, Belzalela a jedenácte starších uvrhnouti do vězení. Houfy lidu valily se s pokřikem do židovských ulic, a jsouce ohavným zločinem Židů rozzuřeny, udeřily především na průvod s vězni a první, kdo se ztápěli ve své krvi, byli Nason s Belzalelem. Ale i ostatní

vězňové byli zabiti nebo poranění. Potom se vrhl rozvášněný lid na židovské domy, jež zpusťošil a zapálil. Tak odpykala židovská obec svůj zločin.

Po Zemechovi nebylo ani vidu, ani slechu. Po dlouhé době nalezeny byly za Litoměřicemi u Labe pod skalou zbělené kosti lidské a na ztrouchnivěném šatě bylo ještě poněkud znáti znamení židovské. Snad to byly kosti Zemechovy.

Šubert staví se ve svém historickém románě úplně na stanovisko svého pramene, kněze řádu křižovnického Beckovského, opisovatele Hájkovy kroniky, jenž k Židům jevil stojnou nechuť a se k nim choval stejně nespravedlivě jako ku příslušníkům české reformace. Čtenáře (i nežidovského) zaráží, že se Šubert, spisovatel zdánlivě tak osvícený, nedovede povznésti nad středověké předsudky a pověry, že jako pravdu rozšiřuje nařčení pražských Židů, jako by byli otravovali studně a jako by celá židovská obec byla stála za vrahy. Vůbec je celé prostředí židovské líčeno nehistoricky a zcela jednostranně. Židé žili ve středověku i v Praze, kde se jim dařilo ještě poměrně dobře, ve stavu politováníhodném. Vždyť se nad nimi stále vznášelo nebezpečí pogromů a vypuzení. I nelze si představit, že by se byli odvážili činů, ze kterých jsou viněni v Šubrtově románě. Ostatně má román i veliké nedostatky kompoziční. Že by Židé, zavinvší zatčení Vlnákovo, byli sami na sebe obrátili pozornost nepřátel, jest právě tak pravdě nepodobné jako jest nedostatečně motivováno, a proto nejasno, proč Zemech Ludmily ušetřil. Můžeme zde jen tušiti, že jde o zázrak.

Šubertovo antisemitské stanovisko překvapuje tím více, že později, ovšem hodně později, psal o Židech sympatičtěji. V článku „Židovský element v mém mládí“ (Čž. kal., 1905/06) a na různých místech své memoárové knihy „U nás v Dobrušce“ líčí židovské typy svého rodného města z let 50. minulého století (lékaře dr. Agulara,

kupce Saudka, řemenáře Poldy Picka, starého Strassera a „pana“ Trebitsche, majitele hlavního skladu tabáku a aristokrata dobrušského Židovstva) a zdůrazňuje své přátelství s košerákovým synem Vilíkem Neumannem, jenž ho uvedl do všech tajemných prostor dobrušského Židovstva: do synagogy, na dvůr, kde se košerovalo, a do světnice svých rodičů.

Šubert poznamenává, že počátkem let 70. napsal o věcech židovských několik fejetonů v Čechu, které také vyšly jako zvláštní brožura. Pro nedostatečné údaje nemohli jsme se ani fejetonů, ani brožury dopídit.

František Khol

Do polovice 17. století uvádí nás *Fr. Khol* ve své povídce „*Bratr Hyacinth*“ („Rozmary lásky“, Spolek českých bibliofilů, Praha, 1915), k níž zavdala podnět staropražská pověst, vízící se k hrobu na židovském hřbitově, jenž prý chová pozůstatky křesťanského mladíka a jeho židovské milenky.

Benjamin Siskind byl nejmladší z dvanácti synů přísně konzervativního a ortodoxního rabbiho Jehudy Siskinda, odpůrce rabbiho Löwa, přejícího novotám a studiu věd. Všichni jeho synové byli ženatí, jen Benjamin byl ještě svobodný, ale i pro něho dorůstala v otcovském domě jako nevěsta schovanka Lea. Jedenáct bratří bylo po otci, Benjamin se od nich lišil. Byl neklidný snílek a jeho chování naplňovalo otce obavou, že se i do jeho srdce vkrádá novotářský duch. Rád patřil z okna, a když mu to bylo zakázáno, z vikýře domu na kamenný most, na Menší Město pražské a Hradčany a zalétal svou fantazií do křesťanského města. Toužil vejíti do města, kráčetí jeho ulicemi – ba vstoupiti do křesťanského kostela a poznati jeho mysterium. Když se mu byla první vycház-

ka z Židovského Města zdařila, opakoval procházky křesťanským městem častěji. Otec dověděl se o toulkách synových, přísně je ztrestal. Ale to nepomohlo, Benjamin opět se vykradl z domu, toulal se po křesťanském městě a vešel do krásně osvětleného kostela. Popošel až k oltáři. Věřící poznavše v něm Žida, vrhli se na něho a on klesl do mdlob. Tolik ještě věděl, že se ho byl ujal nějaký mnich v dlouhém rouše.

Benjamin procitl ze mdlob v cele klášterní. Páter Adalar, jenž se ho byl ujal v kostele, vymohl mu, že směl zůstat v klášteře. Benjamin byl pokřtěn a přijal jméno Hyacinth. Zahloubal se do studií a vzbudil obdiv ostatních mnichů. I byl brzy po svém pokřtění přijat do řádu a vřazen do semináře, aby byl vychován na kněze. Pokroky jeho byly takové, že se stal tři roky po svém vstupu do kláštera, ve svém devatenáctém roku, z bratra páterem Hyacinthem. Tak žil dlouhou dobu šťastně, ale jedna věc kalila jeho štěstí: vzpomínka na minulost. V myšlenkách zalétával často do domu svých rodičů.

Čím více se snažil Benjamin své myšlenky zaplašiti, tím více se mu stýskalo po rodině a po Židovském Městě. A stesk stal se nesnesitelným, když se Benjamin dověděl, že všichni jeho bratři a matka zemřeli na morovou ránu a z celé rodiny zbyli jen otec a Lea. Kráčeje jednou v čele prosebného průvodu Staroměstským náměstím, potkal houf Židů vedených biřici a mezi nimi byl i jeho otec. Lekem padl do mdlob a musil býti odnesen do kláštera.

Od té doby byl zlomen. Jeho schopnosti vzaly za své a on byl v klášteře odstrkován k nečinnosti. Té používal k návštěvám Židovského Města. Při jedné takové návštěvě odvážil se vkročiti i do rodného domu, ale byl od otce proklet a vyhnán. Opat se dověděl o Hyacinthových návštěvách ghetta a zapověděl mu je. Od té doby toulal se Benjamin tajně v noci po Židovském Městě a zdržoval se

nejraději blízko otcova domu. Jednou se k němu přiblížila žena, v níž poznal svou starou chůvu. Přinesla mu zprávu o smrti Ley, jež zemřela zármutkem nad osudem svým a Benjaminovým. Chůva mu vyřizovala, že Lea ho milovati nepřestala, že do posledního okamžiku naň vzpomínala a že mu odpustila.

Tato zpráva a odstrčení při pohřbu Leině ho úplně ubily. Z pohřbu vrátil se do kláštera, ulehl a již nevstal. Na posteli stihla ho zpráva o smrti otcově, jenž umřel s ním nesmířen. Když cítil, že se blíží jeho poslední chvíle, poprosil opata k sobě, vyprávěl mu osud svého života a nakonec ho poprosil, aby směl býti pohřben v jednom hrobě s Leou na židovském hřbitově. Dobrý opat vymohl mu vyplnění prosby u arcibiskupa a první mezi staršími Židovského Města dal též své svolení. Když brzy nato mnich zemřel, byl mu vykonán tichý, ale dojímavý pohřeb. Až k branám Židovského Města nesli rakev řádoví bratři. Pak nastal výkrop. V bráně samotné přijali ji Židé a odnesli ji na hřbitov, kdež ji uložili do otevřeného hrobu vedle tlícího těla Leina.

V knize „Rozmary lásky“, jíž se Khol úmyslné přimyká k italské novele renesanční, bera látky z Itálie a zvláště z Benátek, shledáváme se ještě s dvěma povídkami židovskými, o nichž se chceme zde zmíniti, i když nemají rázu čistě historického. Míjíme: „*Hlučný květ*“ a „*Talisman*“.

V první líčeno Janem Malovcem, pánem na Kamenici, neštěstí pražského Žida Samuela Doktora, jež poznal český pán kdysi na cestě do Prahy v noclehárně.

Samuel Doktor býval kdysi bohatým a váženým občanem Židovského Města. Cestoval za nákupem do Benátek a na jedné cestě z Benátek narazil se svým průvodem na převržený vůz, kolem něhož ležely rozbité sudy a bedny. Bylo mu jasno, že zde jde o loupežné přepadení. Opodál leželi muž a žena, dle zevnějšku

Židé, mrtvi a ve voze bylo asi sedmileté děvčátko Estherka. Ubožáci stěhovali se z benátského ghetta do Polska, byli přepadeni a oloupeni a rodiče při tom zabiti. Samuel Doktor se dívky ujal, vzal ji s sebou do Prahy a odevzdal ji tam rabbimu Mordechaji Maislovi, jenž vychovával obci řadu sirotek a cizích dětí. Touto obětí dosáhl, že jeho sňatek se Sárrou, ač bezdětný, od kolegia rabínů nebyl rozveden. Estherce dostalo se v Maislově domě pečlivého vychování. Když jí bylo třináct let, vyznali si ona a její zachránce lásku a v patnáctém roce stala se ženou Doktorovou. Manželství bylo velmi šťastné, ale mělo jeden nedostatek – bylo bezdětné. – Po dvou letech byl Samuel Doktor předvolán před sbor rabínů, který chtěl jeho svazek s Estherou pro bezdětnost rozloučiti. Jen stěží se mu podařilo dosáhnouti jednoročního poshovění. Když minul rok a známky těhotenství se u Esthery neukazovaly, pokusil se Samuel Doktor své soudce oklamati tím, že napodoboval požehnaný stav Estheřin a v rozhodný okamžik si chtěl opatřiti novorozené dítě. Ale žvatlavou služkou věc byla vyzrazena a zpráva o ní se dostala k soudu. Manželství bylo rozvedeno, Esther vsazena do vězení a Doktor zbaven všech hodností v obci. A když se ukázalo, že si s ní muž, podplativ strážce věznice, tajně dopisoval, byla z města vypovězena a jako prodejná žena vymrskána. Salomon Doktor prodal svůj dům a všechno své zboží a vydal se do světa, aby hledal svou Esther. Tuše, že odešla do svého rodiště Benátek, odebral se tam za ní. A na cestě sešel se s panem Malovcem.

Po letech dostal pan Malovec uměle lepenou stříbrnou skříňku a správce mu vyřizoval, že ji nechal pro něho na statku jakýsi pocestný. Ve skřínce byl list, obsahující pozdrav od Samuela Doktora, Žida, a jeho ženy Esthery a sdělení o jejich štěstí.

Do Benátek vede nás i povídka „*Talisman*“. V ní vystupuje starý Žid, jenž se odvděčil benátskému patricijovi Barbaro Contarinimu

za to, že se ho ujal, když byl týrán chátrou. Když se Žid uzdravil, přinesl Contarinimu broušený démant, talisman, jenž jeho slepému synu Niccolovi vrátil zrak.

Karel de Wetter

Karel de Wetter líčí ve svém románě „Zlatý věk“ (Al. Hynek, Praha, bez letopočtu) Prahu v době císaře Rudolfa II. Titul románu míněn jest ironicky, neboť vláda Rudolfova nebyla pro Čechy nikterak šťastná. Pro svůj marný sen o nalezení zlata zapomínal král na své povinnosti vladařské. Peníze, jež vybíral od lidu, rozhazoval mezi dobrodruhy alchymisty a astrology. Němci, Vlaši a Španělé ovládali dvůr. Po ulicích v noci nebylo jistoty, neboť všude se potulovali vlašští a španělští bandité a ohrožovali život a majetek občanů. A největším zlem byly různice náboženské.

V té době – jednoho dne v létě r. 1607 – navštívil král Rudolf rabbiho Löwa ben Bezalela, známého učence, alchymistu a kabalistu, aby naslouchal jeho výkladům z astrologie. Zatímco se Jeho císařská Milost obdivovala výkladům velkého rabbiho, spěchala šestnáctiletá Miriam, sirotek, chudé a opuštěné dítě ghetta, jehož se rabbi Löw před lety byl ujal, na židovský hřbitov, kdež rozmlouvala se svou matkou, tlící pod zemí, a modlila se hebrejské modlitby. Při tom snila o podivném dobrodružství, které byla toho dne ráno zažila. Opustivši po prvé ghetto, zašla si do Starého Města a do – Týnského chrámu (?!). Nyní snila o kouzelném šeru křesťanského kostela, o mladém kazateli podobném Ježíši Nazaretskému a jeho vzácné a krásné řeči. Od toho dne byla Miriam ve své víře židovské otřesena. Nevýslovná touha hnala ji denně do křesťanského chrámu, chtěla viděti krásného kazatele a naslouchati jeho kázáním. Milovala jej a milovala Krista i jeho velké,

krásné evangelium lásky. Ghetto pro ni ztrácelo všechna svá kouzla (viz podobný motiv v Zeyerově legendě „El Cristo de la Luz“).

Po slavnosti stánků zase si jednou vyšla do města a přišla tam právě, když se její kněz ujímal starého Žida bitého luzou. Miriam k němu přilnula ještě více, neboť viděla, že následuje vznešené učení Ježíše Nazaretského nejen slovem, nýbrž i skutkem. Od toho dne však mladého kazatele již nespatriila. Ztratil se jí, v kostele již nekázal. Procházejíc se jednou městem, spatřila Miriam ve výkladní skříni antikváře stříbrný kříž s Kristem: Zatoužila po něm tak, že prodala své drahocenné perly, posvátný to odkaz matčin, a koupila si křížek, jež od té doby nosila na tkaničce na krku. Když se jedné noci rabbi Löw ubíral ze své tajné laboratoře do ložnice, spatřil v Miriamině pokoji světlo. Vešel a byl ohromen tím, co viděl: Miriam klečela u postele, držíc v ruce stříbrný kříž, jež vroucně líbala. Slyšel i její křesťanskou modlitbu. Marně se pokoušel navrátit ji víře židovské. Miriam se zdráhala. I prokrel ji a vyhnal ji z domu. Miriam šla – za Ježíšem Nazaretským.

Miriam octla se v noci na ulici sama bez přístřeší. Chtěla se živiti zpěvem španělských písní, jež znala od své matky. I byla s sebou vzala z domu svou loutnu. Ještě téže noci však upadla do rukou tuláků a pobudů, již ji zavekli do krčmy, zvané Slují dáblů. Tam panoval Janek Tlapa jako král ve státě pobudů, zlodějů a loupežníků. Do zlověstné krčmy přibyl po mnoha dobrodružstvích i sešlý malíř Štěpán Krokvice a stal se členem té nepoctivé družiny. Janku Tlapovi, králi všech darebů, zželelo se ubohé dívky, když mu byla svůj osud vypravovala. I ujal se jí, vzal ji ve svou ochranu a opatřil jí malý pokojíček se stravou. Dal jí dýku a psa, aby se v nebezpečnosti dovedla i sama uhájiti. Miriam zpěvem španělských písní, při nichž se sama doprovázela na loutnu, vydělala si hezkých peněz, neboť časem si ji Pražané velmi oblíbili a štědře ji

obdarovávali. Nikdo se neodvažoval dotknouti se jí neb ji obtěžovati dotěrnými slovy. To by se jí kdekdo byl ujal, šlechtici, občané i tuláci. A tak se stalo, že si ani všemohoucí komorník Lang, ani pan Julius d'Austria, levoboček českého krále a jeden z největších záletníků v Praze, dlouho netroufali sáhnouti po mladé Židovce, slynoucí v Praze krásou i uměním zpěvu.

Minuly dva roky. Miriam chodila dále s loutnou po Praze. Za průvodce a ochránce ustanovil jí král luzy bývalého malíře Štěpána Krokvice. Jedné noci byla Miriam pronásledována několika dobrodruhy. Její ochránce byl bambitkou poraněn a povalen na zem. I ona utrpěla ránu mečem a dobrodruhové byli by se jí zmocnili, kdyby se jí nebyl ujal mistr Jiří Lavinius, utrakvistický kněz. Vzal poraněnou dívku s sebou domů a pečlivě ji ošetřoval. Tvrdě prospala celou noc, a když se ráno probudila, poznala ve svém zachránči - kazatele z Týnského chrámu. Pro pohoršení nemohl jí kněz u sebe podržeti, ale dovolil jí, aby častěji k němu docházela. Děvče nevzbuzovalo v knězi smyslné touhy, mezi oběma se vyvinula láska duší. Oněmi dobrodruhy, již dívku přepadli, byli nejvyšší komorník Filip Lang, dvorní leštič kamenů Dionysius Mizeroni a jejich tři italští pomahači. Ale Lang nepřestával činiti dívce nástrahy. Pronásledoval ji za několik nocí opět, ale tentokráte se utekla Miriam do domu alchymisty Alessandra Scotty, u něhož byl právě návštěvou král Rudolf. I poznal vladař, co jeho sluha v noci tropí. Langovi ta příhoda neuškodila. On ve svých záletech pokračoval. Když bylo zase jednou Miriamě před ním prchatí, utekla se do nevěstince paní Sylvie Spalanzzani, aniž věděla, kde jest. Tam teprve ji měl komorník ve svých spárech, a když ji chtěl znásilniti, poranila ho svou dýkou. Byla spoutána, dopravena na Pražský hrad a hozena do Daliborky.

Konečně padouchu Langovi uhodila hodinka spravedlnosti. Když vyšlo najevo, že se dopustil přehmatů v komorních účtech, že prodal drahocenné originály z královny obrazárny a nahradil je kopiemi, že odstranil drahokamy a na jejich místo dal umělé kameny z broušeného skla, dal jej král zatknouti a uvězniti v Bílé věži. Podvod Langův ho tak rozčilil, že upadl v několikadenní chorobu. Když se z ní probral, vyšel si na večerní procházku do krajiny kolem hradu. I uslyšel z Daliborky krásný zpěv. Byl jím tak okouzlen, že si dal zpěvačku předvésti. Uslyšev od ní samé, co byla zkusila, daroval jí svobodu. Lang však dokonal svůj život v Bílé věži.

Miriam se odebrala přímo do brlohu luzy, kde byla s nadšením přivítána. Tam se právě konaly porady, z nichž Miriam poznala, že se připravuje nějaká neobyčejně krvavá loupežná výprava. Lupič Petr Napijsevic byl vyzvěděl, že do Židovského Města přibyly dva vozy plné zlatého a stříbrného náčiní, šperků a peněz. Vypátral, kde se ty poklady nacházejí, a v noci mělo býti ghetto přepadeno a oloupeno. Miriam pojal strach o ghetto, jež opustila, jež však milovati nepřestala. Viděla je v duchu již vypleněné, vypálené i zrušované. I vykradla se z hostince a spěchala, jak jen mohla, do Židovského Města, aby jeho obyvatele včas varovala a jim umožnila se postarati o stráž. Ale Židé její výstraže uvěřiti nechtěli a spílali jí, hanobili ji, ba kamením po ní házeli. Dívka se utekla na hřbitov.

Ještě téže noci připlížila se pražská luza v počtu 200 osob ke ghettu, po žebřích přešla přes hradby tam, kde byly nejnižší, požárem způsobila zmatek a zatím uloupila zlato, stříbro, skvosty a drahocenné předměty. Se vším tím uprchla do „Sluje ďáblů“, kde nějaký čas bezstarostně a rozkošnický žila, až tajemství brlohu bylo vypátráno a lupiči, již se útekem nemohli zachrániti, byli pověšeni.

Zatímco drancovníci odnášeli svůj lup z ghetta, umírala Miriam ranami od svých souvěrců utrženými na židovském hřbitově v rukou kněze Lavinia.

Naši pozornost poutají z jednajících osob zvláště Miriam a Lang z Langenfelsu a tu třeba poznamenati, že Miriam je kreslena zcela pravdě nepodobně a že z Langa nehistorickým způsobem udělán Žid.

Kdo jen poněkud zná poměry středověkého ghetta, ten neuvěří, že by se židovská dívka, k tomu schovanka rabbiho Löwa, odvážila vkročiti do křesťanského chrámu. Neučiní tak z vrozené pravověrnosti a také ne ze strachu, aby od křesťanů nebyla ubita. I ostatní motivace (že se dívka po celé noci toulá Prahou, že obcuje s nejnižší luzou po Praze, a přitom si zachová čistotu) jest hodně odvážná.

Co se týká komorníka Langa, víme, že sice pocházel z židovského rodu, že však byl již jako hoch pokřtěn a že byl zpěvákem (Singknabe) v kapli arcivévodý Ferdinanda Tyrolského, že tudíž s Židovstvem ho poutal jen původ a nic více. De Wetter z něho udělal Žida, aby mohl přičísti všechny jeho podvody a neplechy na vrub Židovstva. Mluví o „německém Židu Langovi“ (str. 91), o „židovském králi - panu Langovi“ (str. 104), o „Langu, židovském psu“ (str. 114) a vzbuzuje dojem, jako by se byl mohl Žid státi císařským komorníkem. Aby to jeho židovství bylo pravděpodobnější, udělal z Filipa Langa *Jáchyma*. I líčí nám ho takto: Veliký, ohnutý nos, podobný zobáku, vyčnívá ze zapadlých zažloutlých lící. Ryšavá brada věncí tvář, která má v sobě mnoho semitského. Počítá peníze, když na jeho dveře klepá Jiří Heideilius, a musí tučný měšec rychle strčit do zásuvky. Dává se podpláceti, než někomu umožní audienci u císaře. Kdo ho nepodplatí, ten se k císaři nedostane, i kdyby šlo o věc sebedůležitější. O jeho záletnictví a jeho podvodech byla řeč

při podávání obsahu románu. „A přece bylo to kdysi špinavé, chudé dítě pražského ghetta, které jednak náhodou, jednak vlastní bystrostí a lstivostí stalo se v dvaceti letech komorníkem pana arciknížete Ferdinanda Tyrolského, odkudž přišlo pak ze služby císařské s pestrým erbem a přídomkem šlechtickým, aby stoupalo stále výš intrikami a lží, stále blíž k trůnu císařovu. Pokřtěný Žid⁷³ stal se nejvyšším komorníkem Jeho Milosti císařské. Král si ho oblíbil a důvěřoval mu slepě. Ministři a tajní radové ucházeli se o jeho přízeň. Biskupové a vysocí hodnostáři svěští měli k němu zvláštní úctu. Byl na vrcholu štěstí (...) Králem – totiž mocí – jsem ve skutečnosti já – Jáchym Lang. Císař, toť loutka v mých rukou. Já jsem hlava, císař, koruna.“ (str. 116 n.)

Tato charakteristika Langova zakládá se na příslušné zprávě v Ottově Naučném slovníku. Jí byl snad De Wetter ne-li Sveden, tož aspoň potvrzen v nazírání na Langa jako na Žida. Tam se totiž dočítáme, že Lang nezapomněl svého židovského původu a že se ujímal i podporoval své souvěrce, takže se posměšně říkalo, že v říši německé vedle císaře vládne židovský král. Tato poznámka však zkrucuje slova své předlohy v „Allgemeine deutsche Biographie“, ač je článek v Ottově Naučném slovníku jinak jen volným překladem Stieverova článku v „Allgemeine deutsche Biographie“. Tam čteme: „Rudolf konnte ohne ihn (Lang) nicht sein und was immer Lang wollte, setzte er bei seinem Herrn durch, so daß der bittere Witz aufkam, über das Deutsche Reich herrsche neben dem römischen Kaiser der König der Juden.“ O nějaké podpoře a protekci, již Židé prý požívali od Langa, není tu řeči, to si vybájl teprve autor článku v Naučném slovníku. My víme, že Lang

---

73 To je jediné místo, kde se autor zmiňuje, že Lang byl Židem pokřtěným, a to způsobem, z něhož neplyne, že Lang byl křesťanem již od dětství.

utiskoval Židy právě tak jako jiné chudáky, pročež obraz Langův u Vrchlického („Rabínská moudrost“) zajisté jest, pokud se týče jeho poměru k Židům, věrohodnější a historičtější než De Wetterův.⁷⁴

Karel Škába

V téže době jako de Wetterův „Zlatý věk“ hraje „*Masopust v Soběslavi*“ od Karla Škáby (Praha, Otto, 1887), jenže dějištěm toho románu není Praha, nýbrž venkovské město. Primas města Soběslavě chce svého nezdárného syna Martina oženiti s pannou Apolenkou Rubriciovou, dcerou zámožného hostinského od Zlaté husy, aby si jejím jměním pomohl ze hmotné tísně. Ale k sňatku nedochází, neboť před svatbou se ještě objevily zločiny Martinovy. Aby nebyl vydán do rukou spravedlnosti, Martin se otráví. Otec umírá zoufalstvím nad synem nezdárníkem.

Ve Škábově románě vyskytují se jako vedlejší osoby soběslavský Žid Jerusalem Bachranec, jeho žena Freyda a jeho synáček Eli leibele. Tento jest týrán od soběslavských výrostků a nejvíce od syna Primasova. Jerusalem Bachranec posílá svého synáčka do Amsterodamu, aby se tam vyučil kupectví a moudrosti toho světa a na Martinově otci, jenž mu je dlužen peníze, se krutě mstí, vypovídaje mu v nejhorší situaci úvěr. Se zadostiučiněním vidí hroutiti se slávu a štěstí rodiny primasovy.

---

74 Viz můj článek „*Filipp Lang v. Langenfels*“ v Hickls Jüdischer Volkskalender, 1926.

František Josef Čečetka

Do doby Jiráskova „Temna“ spadá román F. J. Čečetky „Židovka“ (J. R. Vilímek, Praha, 1925). Tenkrát (v první třetině 18. století) trpěli sedláci hmotnou i duševní porobou, úpěli pod těžkou robotou, a pokud byli tajnými nekatolíky, byli od pánů ještě zvláště pronásledováni.

Jako sedláci, tak i Židé byli bez práva. Byli panským úředníkům vydáni na milost a nemilost a za jejich dávky a poplatky dostávalo se jim jen ústrků a ponížení. To zkusil plnou měrou Mojžíš Šay, ochranný Žid panství poděbradského a nájemce koželužny při Labi. Snesl v životě mnoho příkoří a zvykl jim jako odkopávaný pes. Jeho koželužna stála za městem o samotě a vyloučena byla z ostatních stavení, jako byli její obyvatelé od ostatních osadníků. A ta rozpadlá, záplatovaná chýše byla mu pronajata za mnoho proseb a mnoho peněz. A jen za veliké platy dovoleno mu otevřítí si v ní krámek.

Šay žil v koželužně s ženou Goldou, sedřenou a ustaranou, a dvěma dětmi Simonem a Lijou, jež mu zbyly z osmi dětí. Šay a Golda byli pravověrní a štítili se soukromého styku s křesťany, kdežto Lija přilnula k Marušce, dceři panského oborníka, k zámeckému písaři Kvisovi a Simon k felčarovi Kreuzenochovi, dobrodinci utiskovaného lidu, s nímž raději jezdil po kraji, než aby se byl oddal nečistým obchodům svého otce. Simon opovrhoval otcovými modlitbami a zamiloval si felčarovy dobré skutky, odcižoval se čím dále tím více víře otcově a klonil se k víře křesťanské. Lija zahořela láskou ke Kvisovi a často se s ním scházela v oboře. Simon po mnoha výstupech s otcem prchl z domu a ubytoval se u felčara. Tam se připravoval na křesťanskou víru, a dav se pokřtíti, vzal si za ženu zamilovanou dceru felčarovu Annu. Když se

Šay dověděl o pokřtění synově, prokrel a vydědil ho a odepřel mu i podíl náležející mu po dědečkovi. Šayovi nezůstala utajena láska Lijina k písaři. Zanevřel i na ni a vyhledal jí za ženicha ryšavého Mayera, jehož Lija nenáviděla. Lija trpěla tím více, čím více se přesvědčovala, že jí milenec Kvis oplácí upřímnou lásku přetvářkou a lží, že si s ní jen lehkomylně zahrával. Simon, oženiv se s Annou, zařídil si obchod s obilím, ale otec pronásledoval ho nenávistí tak dlouho, až ho zničil. Nevěda si jiné rady, hledal Simon smrt ve vlnách Labe. A zatvrdlý otec neodpustil ani mrtvému synovi. Lija nesla ran osudem jí zasazených. Chřadla a nakonec zešílela. Tak měl Šay na svědomí život obou svých dětí.

Ač spisovatel zdůrazňuje bídu a nelidské postavení Židů v době dávno minulé a tím dostatečně odůvodňuje jejich nenávist vůči křesťanským hanobitelům a utiskovatelům, přece i on k nim není spravedliv, vida jen jejich stinné stránky. V Šayovi kreslí ortodoxního Žida se všemi jeho špatnými vlastnostmi: hamižností, lstivostí, tvrdostí a neoblomností. A připouští-li pasivní heroismus Židů, nemá pochopení pro to, co by u vlastního národa jako chvályhodné vynášel, pro neobyčejnou sílu u víře, pro lásku k relikviím, z nichž dýchají vzpomínky na dobu slávy. Pro tu židovskou pietu má autor jen posměšek, říká ústy Simonovými, že kus zvetšělého hedvábí pohne jeho souvěrce k slzám, ale pro lásku k lidem pochopení nemají. Při tom autor přehlíží, že ona úcta a láska Židů neplatí veteši, nýbrž tóře do hedvábí zahalené. Jen proto, že nemá tušení o významu tóry pro pravověrného Žida, mohl autor vložit ona slova Simonovi do úst. Svůj rozsudek nad starobylým Židovstvem pronesl v závěrečné větě svého románu: „Hořela židovna, hnízdo hříchu a zločinu, hořel ke zkáze starý svět, svět se lží velké víry, ale bez jiskry lásky.“

Neznalost židovské duše a židovských poměrů, jež vyplývá z kresby povahy Šayovy, jeví se i v chybném podání jednotlivostí: Židé v Čechách nemluvili nikdy hebrejsky, nýbrž žargonem, pročež není možno, že Šay Goldě hebrejsky vypravoval o svém pořízení v zámku (str. 27). Spisovatel jen poněkud obeznámený s ritem židovským by neměl napsati, že se Šay v pátek večer při slavnostní večeři odívá talesem a že si ovívá modlitební řemínky.

Karel Leger

Do poloviny 18. století, do smutné doby po míru v srbském Bělehradě (1739), uvádí nás román *Karla Legera „Suchý čert“* (Unie, Praha, 1917). Pan Matěj Šebestián Kačer z Chrášťan, zvaný pro svůj zevnějšek a svou ďábelskou odvalu „suchý čert“, vrátil se po 15 letech z tureckých vojen, kde sloužil jako rytmistr, domů na tvrz Chrášťany u Kolína. Otce už nezastal na živu, zemřel před dvěma lety, čeled se z tvrze rozutekla, pole pustla. Hospodářství vedl prozatím starý sluha Havlín se svou dcerou Anežkou. Sousední pánové na Konárovicích, u nichž byl starý Kačer zadlužen, osvojili si nejlepší pozemky a ponechali Havlínovi sám písek. U tvrze zůstalo pět poddaných, úplně zchudlých chalupníků, kteří po smrti starého pána přestávali plniti své povinnosti. Mladý rytíř z Chrášťan snažil se po svém návratě zavésti nový pořádek. Poddaní si ho pro jeho dobrotu vážili. Ač sám zchudlý, dával jim, vyhladovělým žebrákům, ze svých nepatrných prostředků. Ale zvelebení zpustlého panství šlo nad jeho síly. Když se mladý Kačer jal orati svá někdejší pole a prostřednictvím Žida Šáje odprodal kus lesa, který mu nepatřil, dostal se do sporu s paní na Konárovicích. Matěj seznámil se náhodou s její dcerou Mary, o niž se ucházel šlechtic Bujakovský, kterého však ona nemilova-

la. Zamilovavši se do Matěje, přemluvila ho Mary, aby s ní odjel do světa. Ale pokus o útěk se nepodařil. Paní z Konárovic chtěla koupiti tvrz Chrášťany, aby na jejím místě a na místě malé vesnice zřídila rybník. Tu přitáhli vzbouření sedláci na Chrášťany, ale byli zklamáni nedostatkem, který tam panoval. Na vyzvání Žida Šáje postavil se Matěj v jejich čelo a vedl je na Konárovice. Doufal, že se opět zmocní slečny Mary. Sedláci chtěli loupiti, ale Matěj jim nedal. Přispěním lstivého Šáje přitáhlo vojsko a zjednálo pořádek. Nyní se však Mary zdráhala s Matějem odtáhnouti. I vrátil se na tvrz, naložil zbyteček svého majetku na koně a odjel do světa.

Docela zbytečně uvedl Leger do svého románu kolínského Žida Šáje, ohavnou kreaturu, jež se objeví na obzoru, jakmile jde o provedení nějakého zla. Po prvé dostaví se Šáje na Chrášťany za deštivé a bouřlivé podzimní noci, prose tam o přístřeší. Sotva je pod střechou, nabízí své satanské služby: chce, aby mu pán na Chrášťanech prodal za 200 zlatých užitky z chalup svých poddaných, aby on sám v budoucnosti směl vybíratí panský obrok. Při tom pomlouvá ubohé chalupníky, že prý pána šidí, jezdíce za výdělkem, místo aby jemu konali robotu. Po druhé přijde na Chrášťany v zimě, opět za veliké nepohody. Chodí krajem jako obchodník s noži, nůžkami, mýdlem a jinými tretkami, ve skutečnosti však přichází, aby přiměl pana Matěje ku prodeji lesa. Po třetí se objevil, aby přemluvil chrášťanského pána, aby se postavil v čelo sedláků-rebelantů. Tenkrát přivedl s sebou dva lotry, zběha Vincka a zloděje Samuhele, aby při plenění i on nevyšel naprázdno. A než vzbouření sedláci byli na Konárovicích, už zase zpravil vojsko, aby si zajistil odměnu konárovicke paní. Šáje je zjev ohavný tělem i duší. Zevnějšek je protivný a zevnějšku odpovídá i Šájova povaha. Dává se bičovati a trpí ústrky, má-li naději na nejnepatrnější výděleček. Kdekoliv se objeví, sápo se na něho psi. Ale on má

nad nimi čarovnou moc (nosí při sobě kůstku z oběšence, mluví na ně hebrejsky), takže mu nemohou ublížiti. Smýšlení Legerovo o Židech jde najevo z výroku, kladeného Matěji do úst (str. 80): „Čert tě vezmi!“ praví Matěj Šáji. „Jdi, ale nezapřeš své krve. Už Abraham s Pánem bohem smlouval o duše v Sodomě jako na trhu o vejce (?). A Jakub ošidil Esaua. To jste vy takoví!“⁷⁵

Václav Beneš Šumavský

Rok 1848 obráží se v povídce V. B. Šumavského „Z velké doby“ (Čž. kal., 1888/89), jež obsahuje vzpomínku na Žida-vlastence Jakuba Kohna, účastníka schůze v Svatováclavských lázních (11. března 1848) a šířitele vlastenectví mezi svými souvěrci. Bouřlivého dne 12. června ozbrojil zbraněmi, jež měl doposud u sebe skryty, zástup pražského lidu, přidal se s ním k povstalcům a byl na barikádě těžce zraněn. Když se Praha vzdala, byl Kohn zatčen a odsouzen k smrti, ale jeho trest změněn v dvacetiletý žalář.

---

75 V satíře „*Hořký román*“, napsané asi 15 let před „*Suchým čertem*“ a namířené proti mravní pokleslosti maloměstské společnosti v Čechách (místem děje jest Komárov, tj. Kolín), jest Leger ještě dalek oné nenávisti vůči Židům, již projevuje ve svém románě historickém. V „*Hořkém románě*“ (1. vyd. 1904, 2. vyd. 1929 u Českomor. podniků tiskařských v Praze) nakreslil autor obrazy židovského továrníka Stajnera a jeho vášnivě smyslné ženy Sáry. Stajner, jenž přispívá na Matici, vydává se za Čecha, ale jeho češství není upřímné. Pěkně tu zvěčnil autor pečlivého židovského lékaře, dr. Grüna, známého i z životopisu Vrchlického (viz 1. díl naší knihy). – V básni „*Ale Kolín stojí?*“ (v knize „*Z kolínských básní*“, vydané r. 1929 knihovni radou města Kolína na počest 70. narozenin spisovatelových) jedná Leger o morové ráně, jež schvátila město r. 1680, a líčí smrt nešťastné Baruchovy vnučky, krásné Židovky, v náručí kapucínského mnicha, podlehnuvšího rovněž nákaze.

Pražské ghetto budilo vždy zájem spisovatelů a i v naší době se básníci i prozaisté rádi k němu vrací. **Q. M. Vyskočil** vypravuje v „*Perle v srdci*“ (Čž. kal., 1927/28) tuto legendu:

Charypar, syn řeckého otroka, vychovaný bezdětným rabínem Eljašibem Hasmonem, zamiloval se do překrásné Judity, dcery bohatého klenotníka Izáka Labdana. Ale měl soka v synu boháče Jagova. Judita zamítla Jagova a naklonila se k Charyparovi, jenž byl její lásky nabyt nepatrnou službou: Judita dostala od otce neobyčejně drahocennou perlu. Ta se jí jednou, když hleděla z okna, vysmekla ze závěsu a padla přímo k nohám Charyparovým. Ten s ní rychle běžel do bytu a s galantní, ale přitom pokornou poznámkou ji odevzdal majitelce. Od té doby se často v zahradě scházeli, ale mladý Jagov jejich schůzky vyslídil. Jednoho večera přistihl Juditu samotnou v sadě a snažil se ji donutiti, aby mu byla po vůli. Když se mu bránila, strhl jí závěs s perlou, a obávaje se trestu za své násilí, zákeřně po ní střílel a užil perly za náboj. Prchl, domnívaje se, že dívku usmrtil, a obvinil Charypara z vraždy. Ten byl zatčen, ale jeho ochránce prokázal soudu nevinu Charyparovu. Rabi Eljašib vzkřísil Juditu zdánlivě mrtvou a radostí nad tím svolil Labdan v její sňatek s Charyparem.

V. B. Šumavský líčí v arabesce z pražského ghetta „*Rabi Lebele*“ (Čž. kal., VII.) smutný osud na mysli pomateného starce Enocha Adlera, jemuž lidé říkali „Rabi Lebele“ (= Rabi Löw), poněvadž od něho očekával zázračnou pomoc. Adler pocházel ze staré a bohaté pražské rodiny a sám se těšil značnému blahobytu. Ale syn připravil ho nešťastnou spekulací o všechnu majetek, takže pozbyl i domu po předcích zděděného. Musil býti rád, že mu nový majitel domu Aron Bloch ponechal aspoň jeden pokoj. Syn odebral se do Ameriky. Od té doby přemítal stařec o tom, jak by získal mnoho peněz, aby mohl koupiti zpět dům svých předků. I vzpomněl si

na legendu o rabim Lebelovi, jenž z hlíny dělal zlato, obdarovával chudé a nepřestával ani po smrti činiti dobrodiní. Jako tonoucí stébla chytal se Adler víry, že rabi Lebele, přítel jeho předků, mu pomůže. Vysedával celé noci u okna, čekaje na rabiho Lebeleho. Největší rána stihla ubohého Enocha Adlera, když dům, na jehož slabé stěny bylo nasazeno třetí patro, hrozil sesutím a on se z něho musil i s ostatními nájemníky vystěhovati. To mu pomátlo mysl. Od té doby toulal se ve dne ubohý stařec ghettem, jsa od rozpustilých dětí škádlen přezdívkou „Rabi Lebele“, a v noci se vkrádal do svého příbytku v rodném domě. Jednou zmizel beze stopy. Když se po letech jeho syn vrátil z Ameriky a navštívil rodný dům, našel kostru svého otce pod sesutou stěnou.

Josef Veselý

Josef Veselý kreslí ve své knize „Zánik pražského ghetta“ (Fr. Švejda, Praha, 2. vyd., 1917) řadu figurek a obrázků ze starého pražského ghetta, a to z doby, kdy značné jeho části udeřila poslední hodinka, kdy se bouraly pošmourné chudičké baráky a nahrazovaly se moderními činžáky, kdy špinavé a těsné uličky musely ustoupiti ulicím širokým. Chudým lidem – Židům i křesťanům – bylo se loučiti s místy jim drahými, byť i to byly jen bídné brlohy, v nichž byli trávili mnoho let svého života, ne-li celý svůj život.

Tento osud stihl i hrdinu naší novely, krejčovského mistra Kiliánka, jenž bydlel 30 let v domě U Dvou arkýřů, na rohu ulice Kostečné a Maislovy. Na něho dolehla dvojí rána. Napřed mu zemřela milovaná žena, jíž nemohl oželeti, a brzy potom musel opustiti místo dlouholeté své působnosti. Kiliánek těch ran nevydržel, nýbrž zhroutil se pod nimi. Scházal čím dále tím více, a když jednou, byv propuštěn z židovské nemocnice, nocoval na

hromadě rumu v někdejším svém bydlišti, našel smrt pod zdíkem sesuvšího se domu.

V domě U Dvou arkýřů bydleli vedle krejčího Kiliánka ještě barvíř Kruliš, posluhovačka Kubešová a obchodník starým železem Markus, lidé vesměs chudí, se plahočící, ale přitom dobří. Nebyli by proti svému nedostatku reptali, kdyby je osud nebyl vyháněl z ghetta.

Žid Markus, malý človíček s ryšavou hlavou a vždy s dýmku v ústech, svážel na své káře staré železné a plechové zboží z celého města do svého skladiště. Byl starostlivým otcem osmi dětí, z nichž dva nejstarší hošáci mu při živnosti již pomáhali, provázejíce ho na každodenní cestě za výdělkem.

Jinou figurkou, s kterou nás Veselý seznamuje, jest starý vetešník Samuel Löwit, pravověrný Žid, přísný k sobě i k jiným, houževnatý konzervativec, ale vědomý svých životních cílů. Pamatoval ještě dobu, kdy Židé nesměli bydlet mimo ghetto. Kdežto jeho soukmenovci houfem opouštěli ghetto a s ním i tradice Izraele, aby se co nejrychleji, třeba za peníze, dostali na výsluní společnosti, cítil se bohatý Löwit spokojeným ve svém bédném obchůdku ve špinavé Josefské třídě. Hromadil peníze ve skrytu a zastíral, dle příkladu svých předků, bohatství úzkostně nuzotou. Jen v bytě jeho bylo viděti blahobyť. V mohutné zasklené kredenci stálo množství míšeňské majoliky, porculánového nádobí a barevného skla, stříbrného a mosazného náčiní a jiných cenných drobnůstek.

Zdálo se, že toho tvrdého, houževnatého starce nic nedovede ubíti. A přece tomu tak nebylo. Do jeho hezké dcery Rosy zamiloval se Robert Sonnenschein, zhýčkaný syn židovského zbohatlíka Sigmunda Sonnenscheina. Mladík narazil na nejtuzší odpor Löwitův. Stařec vyjádřil se o mladém Sonnenscheinovi, že jest větroplach, jenž má peníze, ale jich neumí vydělati ani jich udržeti. I zakázal

dceři přísně styk s ním. Když se jednou večer vracel z obchodu, zastal Roberta pod okny svého domu v hovoru s Rosou. Rozčilil se tak, že byl stížen záchvatem mrtvice a zemřel.

Letmo poznáváme i jiné typy z ghetta, např. kořalečníka Koh-
na, kočebry Feigla a Lojzíčka aj. a ghetto samo s jeho křivolakými
úzkými uličkami, chovající v sobě nevěstince a krčmy nejnižšího
řádu.

Židé a křesťané žijí v ghettě svorně vedle sebe. Bída, nedostatek,
starost doléhají na ně stejně a oni mají pro vzájemné své bolesti
plné pochopení. Dobrácký Markus vzbuzuje u sousedů v domě, již
se chtějí nešťastnému Kiliánkovi posmívati, soucit pro ubohého
starce. A Kiliánek svěruje se se svými starostmi Samuelu Löwitovi,
s nímž se dobře zná a pro jehož rodinu pracuje. A Kiliánek zase
z duše rád pomáhá oběma milencům, Robertu Sonnenscheinovi
a Rose Löwitové.

Josef Veselý zachoval svou knihou pěkný obrázek zanikající-
ho ghetta a vykonal tím zajisté práci záslužnou. Škoda jen, že ji
nezaložil na širším podkladě, z něhož mohl vyrůstí obraz monu-
mentálnější a obsažnější.

Jan Lier

Jan Lier se rozovídává v malé črtě „*Všecka sláva, polní tráva*“
(Čž. kal. 1903/04) o smyslu těchto slov z „Hamleta“, jež mu přišla
na mysl na Starém hřbitově židovském v Praze. Tam lze poznati,
že náhrobky Maislů, Basseových a Franklů jsou zanedbány. Sláva
těchto mužů je polní travou, dávno zvadlou. Hroby rabínů Avig-
dora Kara a Löwa Bezalela chovají svědectví stálých návštěvníků.
Z toho je viděti, že i pro Židy platí přísloví „Hmota a zisk do času,
duch a láska na věky“.

Arne Novák

V jednom z příležitostných fejetonů, sebraných v knize „*Hovory okamžiků*“ (Obzina, Vyškov, 1926), s názvem „*Židovské hřbitovy*“ (po prvé v „Žid. kal.“ 1925/26), popisuje Arne Novák velmi krásně odstrčený židovský hřbitov blízko svého rodiště Litomyšle a míní, že všechny židovské hřbitovy českého venkova vypadají podobně: „Vyhoštěné z blízkosti živoucích kamsi na obvod potupný nebo ošklivý, daleko od hlavních cest mimo laskavý stín stromů a mimo harmonický zpěv ptačí...“ Novák líčí dále city, které ho naplňovaly při chvilkovém pobytu na takovém židovském hřbitově. Zdá se mu, že zde jedině ještě cítí všichni Židé bez rozdílu souvislost s předky, jednotu krve, národnosti a náboženství, na kterou jinde tak rádi zapomínají. I metá Židům ve tvář výčitku, již čte i z židovských náhrobků, že davše se ponížiti příkladem jiných národů, opustili a zradili střed svého bytí, kterým jest jednota národa a náboženství. Přes onu hořkou výčitku (nebo právě jí) ukazuje tento článek upřímné smýšlení autorovo s Židy a pochopení jejich národní otázky. Zvláště dojemná jsou slova, jež věnuje Novák chudičkým hřbitůvkům, jež zůstaly v našich krajinách po židovských uprchlících ze světové války, když epidemie zachvátily jejich tábory. Jest to jeden z řídkých případů v české literatuře, že utrpení těchto nejubožejších válečných obětí došlo zaslouženého soucitu.

Josef Deograd Konrád

Do tohoto rámce třeba zařaditi i román J. D. Konráda „*Malkah Židovka*“ (Máj, Praha, bez letopočtu), v němž líčen život české posádky vojenské na Čemerně v Hercegovině a jehož románovou pásku tvoří milostný poměr četaře Floriana k Židovce Malce.

Mordche Rubin zřídil si v čemernském táboře kantýnu a přivedl tam s sebou i svou ženu Malku, již však vydával za svou sestru, aby jí tím lépe mohl vnaditi vojáky. Jeho protektorem a ochráncem byl četař Florian, drsný voják, ale člověk s pravým lidským srdcem. Seznámil se s Mordchemi a ujal se ho již na cestě na Čemernu, v táboře mu vystavěl s několika vojáky dřevěnou kantýnu, a kdykoli jeho životu aneb jeho majetku hrozilo nějaké nebezpečí, dovedl je odvrátiti. Florian se zamiloval do Rubinovy domnělé sestry a i ona k němu upřímně přilnula, poznavši jeho dobré vlastnosti a zalíbivši si jeho úslužnost a pozornost. Trvalo dlouho, než se mu Malkah svěřila, jak velice ho miluje, ale zároveň ho musila připravit o naději, že se může kdy státi jeho ženou, poněvadž jest ženou Mordche Rubina. Florian se spokojoval jejími laskavými pohledy a úsměvy, ač se trápil žárlivostí, neboť důstojníci i vojáci ji pronásledovali svými pohledy. Ona se jim zřídka ukazovala a zdržovala se nejvíce ve svém přístěnku. Když se jí nejvyšší důstojník a velitel na Čemerně, podplukovník Fekete, nepřístojně přiblížil, odbyla ho políčkem. Rubin za krátký čas zbohatl a čemernskou kantýnu prodal. V noci před svým odchodem měl ještě pořizování mimo dům, a tu si Malkah pozvala Floriana, jenž právě dlel v té době v blízkém táboře grobském, a dala mu vše, co jen může vroucně milující žena muži dáti. Ani Mordchovi, svému muži, se jakživ tak neodдалa.

Mordche s Malkou se odstěhovali a Florian na podzim téhož roku byl z vojny propuštěn. Jemu zůstala vzpomínka na lásku a sladkou noc loučení, jí na památku roztomilý hošík, zcela podobný Florianovi.

Mordche jest kreslen podle vzoru židovských obchodníků, s kterými se shledáváme ve venkovské povídce. Na Čemerno přišel s ranečkem, v němž měl trochu zboží. Za dva dny zboží vyprodal

a vydělal na něm tři až čtyři sta procent, vždyť prodával škatulku sirek za dva krejcare, krabičku leštidla za pět, dopisní papír taktéž za dva krejcare (!?). Stržil za ně tolik, že nově zakoupené zboží musil z Gacka na Čemerno dopravit na dvou koních.

Mordche Rubin žije osamocen mezi drsnými vojáky v Hercegovině, vzdálen od svých souvěrců a silen jen svou houževnatou vytrvalostí, neslýchanou trpělivostí a upjatou snahou po milionech. Ty miliony má stále před očima, po nich touží a v prostředcích k jejich dosažení není vybíravý. Ke svým zákazníkům se chová uctivě, až pokorně zdvořile, ale při tom je šidí, jak jen může; od vojáků ze zásobovací stanice si zjednává laciné erární zboží, které on draze prodává, ale co je nejhoršího, láká vojáky svou ženou, aby hojněji přicházeli a více utráceli v jeho krámě, čímž se zošklivil vlastní ženě. Pro obchod zapřel a zradil svou ženu a udělal z ní sestru. Myslel, že to vojáky více potáhne do obchodu. Ženu svou slibovat vojákům by snad bylo hanebné a nemravné, ale nabízet jim sestru nezdálo se mu býti nic nepočetného.⁷⁶

Netrvalo dlouho a Mordche Rubin vyrůstal z onoho nepatrného, skromného a pokorného kantýnského, jenž jako žebrák přišel na Čemerno. Jeho údy zesílily, tváře se vyplňovaly a místo poníženosti vyzíralo mu z očí sebevědomí. Již se ohrazoval proti tomu, aby mu četař tykal, jak to měl ve zvyku doposud. Na jeho zevnějšku a na jeho chování bylo viděti, že se mu dobře daří, že si jest bezpečen svým úspěchem. Kantýna mu již nestačila, kupoval ode všech řezníků v okolí kůže, a poněvadž byl bez konkurence,

---

76 Spisovatel dává vypravovati i nadporučíku Hlaváčkovi, jak kdysi zapadl v Haliči do odlehle venkovské osady a jak mu židovský hospodský k poshovění vykázal postranní pokojíček, přinesl mu občerstvení a přivedl svou patnáctiletou dceru. Autor chce ukázati, že Židům i počestnost manželek a dcer není posvátná, jde-li o zisk.

dával jim za ně, co chtěl. Kůže pak draze prodával do Sarajeva. Za dva roky nabyl jmění, že nechal kantýny na Čemerně a odstěhoval se do města. Když se Florian s ním a Malkou po sedmi letech letmo sešel na lodi blízko Splitu, bylo na Mordchovi viděti, že jest oním milionářem, jímž se hodlal státi, přišed na Čemerno.

Proti nemravnému kuplíři Mordchovi stojí tu Malkah jako čistý anděl. Jest hrdinkou, jež dovede svou počestnost hájiti i proti nejmocnějším pánům. Ale Florianovi, jehož považuje za hodna své lásky, se oddává se vši svou smyslnou vášní. Svým mužem pohrdla, Florianovi zachovala lásku, i když ho byla daleka.⁷⁷

Světová válka

Rudolf Medek

Doba před samou světovou válkou a prvních měsíců válečných se obrází v románě *Rudolfa Medka „Ohnivý drak“* (Vilímek, Praha, 1921). V něm zaujímají značné místo rozvláčné hovory polobo-

---

⁷⁷ Dodatečně k 1. dílu budiž poznamenáno, že se v románě *K. Světlé „Poslední paní Hlohovská“* (Sebrané spisy, XVIII, str. 64 n.) nachází zmínka o exstirpaci Židů císařovnou Marií Terezií roku 1744 a jejich příčinách. *K. Světlá* odsuzuje na jiném místě („*Upomínky*“, Sebrané spisy, XIV, str. 179 n.) chování pražských obyvatelů vůči Židům ještě v době jejího dětství, rozepisuje se o jejich svátečním kroji a o tandlmarku a končí svůj popis poznámkou: „Nikdy jsme Židům tyto jejich zvláštnosti ve zlou nevykládali stránku, přičítajíce veškeré jejich vady vždy jen nespravedlivosti, jak jsme lidi s nimi zacházeti a jednati vídaly. Nepřestávali jsme je obklopovati září mučednickou a věnovati jim sympatii nejvřelejší, až jsme seznali, kterak, dosáhnuvši kýžené svobody, ji užívají, nemajíce na mysli, než kterak by se obohatili, a pomáhajíce národ náš všemožně potlačovati, jako by nebyli nikdy sami poznali, co to poroba.“

hémské společnosti pražské v kavárně Unionce a společenského kroužku, seskupeného kolem písmáka Jiráka v Klášterci v Orlických horách, týkající se problémů národních a společenských a tvořících předzvěsti blížící se strastiplné doby.

V jakémsi volném spojení se společností v Unionce jest český Žid Singer, jenž se sám nazývá Masarykovcem a pacifistou. V hovoru s Jiříkem Skalským dává najevo svou austrofilii, opovržení Srby a přesvědčení, že v případě evropského konfliktu zvítězí Rakousko s Trojspolkem nad Trojdohodou. A když tento svůj názor projevuje i spisovateli Budeciovi, rozrušuje ho tak, že Budecius svého stolového druha zahrnuje spoustou výtek a nízkých nadávek, jež neplatí jen jemu, nýbrž všem „Židům“. Vývody Budeciovy plynou z názoru Medkova na židovskou otázku a budtež zde citovány (str. 174):

„Ano, co je vám po Srbsku? Vám? Vy jste Žid, vy nejste Slovan. Nemáte oněch buněk v sobě, jež jakousi tajemnou jednotící silou pudí bratrské národy k sobě. Vy jste Žid. To znamená, že jste element rozkladu, nikoli tvůrčí, rozvratu, nikoli jednotící. Vaši fyziognomii znám dokonale. Je to fyziognomie Žida, jenž je všude, ježž potkáš všude, ve všech politických stranách, ve všech salonech, od mansard revolucionářů do lodží bank, kde se umlouvají břichatí Židé o osudech národů, do klubu politiků, literátů, inteligentů. Všude jste elementem rozkladu a rozvratu. Co vy můžete věděti o bratrské lásce Čechů k Srbům? Vy znáte pouze lásku k Židům. Rozlezli jste se všude, všude nasloucháte, všude špehujete, neumíte se upřímně podívat do očí nikomu na světě. Nuže, jděte si na policii a řekněte, že já pliji na vaše židovské Rakousko, že pliji na vaše židovské přísahy o vaší věrnosti našemu národu, že pliji na vládu, jež je v rukou Židů, na dynastii, jež je dlužna Židům, na vaši politickou teorii o tom, že Francie a Anglie o nás nestojí, poněvadž Anglie

a Francie, tj. jejich Židé, půjčily Rakousku peníze, na vše pliji, také na vás pliji, Singře. Okrádáte, ohlupujete a tropíte si šašky z lidstva již kolik set let. Tyjete z bezměrné lidské hlouposti. Jste mazaní, chytrí až na kost. Jediný chytrý národ na světě. Dali jste ostatním lidem morálku, sami zachovávající svůj animální řád, tak odlišný od všeho etického.“ Tím hrubým tónem to jde dále. Medek nevěří v asimilaci Židů, dokud se nevzdají své víry a obchodu (?!), dokud budou provdávati své dcery za bohaté a vlivné árijce, aniž jejich mužové se budou ženiti s árijskými děvčaty (?), a dokud nepozná jediného Žida, jenž sám a poctivě vzdělává půdu, stojí u stánku nebo stroje továrního, je poctivým žurnalistou, vědcem nebo velikým a čestným umělcem (?!). Dle Medka jsou Židé vinní vším zlem na světě; oni otrávilí svět křesťanstvím a sami se mu dovedli vyhnouti, oni zničili křesťanstvím antický svět a za křížem a učení Kristovým rozlezli se mezi národy, jichž příživníky se stali. České židovství zamítá, poněvadž mu nevěří, činí je zodpovědnými za provokace buršáků na Příkopech a za způsob psaní žurnalistů v Prager Tagblattu a Bohemii. Když Singer Budeciovi naznačil, že jeho řeč zavání velezradou, byl od něho políčkovan. Ale přes své pohanění jako Čech Budecia přece neudal.

Singer nastoupil vojenskou službu, ale do pole nešel; podařilo se mu uchytiti se v kancelářské službě v Krakově. Tam se setkává s Jiřím Skalským a ubezpečuje ho, že se jako Čech těší z ruských vítězství. Ale Jiří mu nevěří. Myslí, že češství všech Židů je po výtce záležitost praktická. Přibližují se pomalu zase k národu, poněvadž je dobře býti pojištěnu tam i zde (str. 273).

Svou slepou zášť vůči Židům projevuje Medek i na jiných místech své knihy: Když má Budecius na ulici pobuřující řeč proti Rakousku a Habsburkům, upozorňuje samozřejmě „jakýsi židovský mladík“ policii na něho (str. 223). Pro ubohé židovské uprchlíky

z Haliče, již pozbyli všeho jmění a sotva zachránili nahý život, nemá než několik slov posměchu (str. 267: „V dlouhých kaftanech, umaštěných a poslintaných, sedí na svých pytlech a vacích na nádražích, brebentí jakýmsi smíšeným divokým jazykem, o němž si Jiří myslí, že je jimi vymyšlen proto, aby mu nižádný proklatý goj nemohl nikdy porozuměti.“). Haličské Židy viní, že zrazovali stejnou měrou Rusy i Rakušany a že stříleli do ustupujících, ať to byli dnes Rakušané a zítra Rusové (str. 278).

Tak vida! I česká literatura má svého Dintera nebo Fritsche! K její cti budiž řečeno, že takové projevy slepé nenávisti, jaké pronáší zde Medek, jsou v ní ojedinělé.

Benjamin Klička

Benjamin Klička líčí ve svém románě „*Jarní generace*“, v prvním díle cyklu „*Generace*“ (Družstevní práce, Praha 1928) vývoj tří kamarádů ze zcela různého prostředí: Jiřího Krále, Petra Préma a Oty Weila od jejich útlého mládí až po dobu jinošskou, kdy vytržení jsouce světovou válkou ze svého povolání – Král a Weil konali právě svá univerzitní studia a Prém byl bankovním úředníkem – museli odejít na frontu. Král a Weil se vrátili domů jako mrzáci, o třetím, Prémovi, se prozatím jen napovídá, že jeho osud byl ještě horší. Válka líčena v největší hrůze se všemi tělesnými i duševními útrapami, jež bylo vojákům přestáti, a i naši hrdinové prodělali před svým zraněním všechnu tu hrůzu.

Jeden z tří mladíků, Weil, je Žid. Ve škole mu spolužáci přezdívali „Asiatů“. V Kličkově románě jeho židovství nepřichází nikterak v úvahu, nečiní ho ani lepším, ani horším. Weil je rovnocenný druh a stejně věrný, upřímný a obětavý přítel jako jeho kamarád Král.

Jiří Král a Ota Weil přilnuli k sobě teprve v sekundě, po pohřbu Královy matky. Weil cítil s osiřelým kamarádem a pozval ho k sobě, aby ho potěšil svými hračkami a knihami. Od té doby trvalo jejich přátelství doživotně. Než odcházel Jiří od Weilových, pocítil svrchovaně blažený dotek ruky paní Weilové. Byl okouzlen jejím dobrým srdcem a nejraději byl by jí skočil kolem krku a ji zulíbal jako kdysi svou matku.

Tři jmenovaní spolužáci tvořili trojspolek a doplňovali a vyvažovali se navzájem. Nejpraktičtější a nejbystřejší byl proletářský Prém. Zato Weilovo jemné vychování dodávalo trojspolku aristokratické vznešenosti. Jiří byl srdcem přátelského svazku, jemu bylo často překlenouti rozpory mezi hrdým Weilem a uštěpačným Prémem. Ale všichni tři přátelé vzájemnou kritikou korigovali své povahy, a zachovávající základní své rysy, byli shovívaví a uctíví vůči svým bližním.

V sextě vydávali studentský časopis, jež plnili z veliké části sami. Prém psal bouřlivácké verše proti falešné filantropii a falešnému náboženství mocných, Weil zasazoval se o toleranci k různým plemenům, rasám a národům a na poslední stránce časopisu, vyhrazené studentským žertům, zesměšňoval slabé stránky svých souvěrců, zamilovaný tehdy Jiří skládal romantické básně, tu jásavé, tu zase rozervanecké.

Po maturitě šel Prém do banky, Král se věnoval vědě lékařské, Weil právům. Pitvaje mrtvolu, snažil se Král uhodnouti osudy duše, jejíž schránkou bylo pitvané tělo. I konstruoval si často život oněch mrtvol, patřících většinou lidem spodním, již přicházeli do nemocnice jen zemřít. Zjistiv, že valná část nemocí jest chudoba, chtěl v budoucnosti sloužiti bytostem nejopuštěnějším a společensky nejvíce trpícím. I Ota Weil hluboce se zamyslel nad svým studiem, jenže mu nebylo lze tak snadno jako jeho příteli upra-

viti vztah mezi sebou a jurisprudencí. Mezi jeho právním citem a psanými zákony zela hluboká propast a Weil byl přesvědčen, že jeho generaci připadne úloha strhnouti budovu právního řádu a vybudovati na jiných základech řád nový. Velikými starostmi naplňovalo ho ovšem mezivládí, o němž věděl, že člověčenstvu zasadí hluboké rány.

Z tohoto přemítání vytrženi Jiří i Ota válkou. Kamarádi rokují o svých životních názorech. Weil stál blíže socialistu Petrovi, maje za to, že nastává doba k vyřešení mnoha otázek. Ale rozcházel se s ním v názoru o prostředcích k dosažení cíle. Prém si přál, aby soudruhové na frontě zdivočeli a utužení byli v nenávisti, k níž vychováni byli od dětství; Weil doufal, že jeho bratři v poli utrpením zlidštějí a utvoří nový svět, který by byl rájem pro všechny. Všichni tři opravili a doplnili své přesvědčení zkušenostmi nabytými doma nebo v poli.

Další část románu vyplněna jest hrůzyplnými zážitky tří přátel v poli. Dojemné jest vypravování autorovo o starém panu Weilovi, přijedším za synem do jeho garnizony Rijeky, než se tento vypravil do pole, jak se ujal nejen svého syna, nýbrž i jeho přítele Krále, a jak oba hochy kladl na srdce židovskému veliteli setniny, poručíku Goldreichovi.

III

Venkovský a maloměstský román

Český román venkovský z let osmdesátých minulého století⁷⁸ a z let pozdějších pokračuje co do pojetí židovství a jeho znázorňování z veliké části v antisemitské tradici Františka Pravdy (viz o něm v I. díle).

Ferdinand Schulz

Ferdinand Schulz (1835–1905) kreslí v románě „*Dvorské panstvo*“ (Osvěta, 1881 a knižně v Ottově Salonní bibliotéce, 1888) židovského nájemce statku, jenž svou ukrutnost a brutálnost dává pocítiti lidem na něm závislým.

Dvorské panstvo se skládá z rodin nadrevidenta Hrdličky, revidenta Lobingera, židovského nájemce Porgese, k nimž přibude později svobodný nadlesní Jirout se svou sestrou Ludmilou. Děj se odehrává na panském statku Všelibech, náležejícím starému knížeti Marovovi. Žid Porges má již druhý rok všelibský statek v nájmu a dovede z něho těžiti mnohem lépe, než kdysi panští úředníci těžili pro svého pána. Lid pracovní pod ním však trpí nesnesitelně, jsa od něho vykořisťován do krajnosti. To trvá tak dlouho, až přijde do Všelib mladý nadlesní Jirout, člověk energický,

---

78 Dodatečně se zmiňujeme, jak se *Božena Němcová* ve Všerubech ujímala vesnických Židů a jak brojila proti antisemitismu (Květy, 27. V. 1848, Sebr. sp., Laichterovo vyd. IX, 183; viz i Tillův životopis Bož. Němcové v Zlatorohu, str. 86 n.). Méně příznivě se vyjádřila později ve „*Vzpomínkách z cesty po Uhřích*“ o židovských šenkýřích a vinopalnících na Slovensku (viz Waidhas, na u. m., str. 159).

jemuž záleží na zvelebení statku, a – ostrý antisemita. Pustí se s Porgesem do boje, jenž končí Židovou výpovědí ze Všelíb. Boj mezi Porgesem a Jiroutem je obsahem románu.

Oba tito mužové jsou tedy hlavními osobami a nositeli děje. Porges stal se v době patnácti let z malého opovrženého kramáře majitelem dvou pěkných živností v krajíně všelibské a nájemcem všelibského dvora. Z počátku chodil s rancem na zádech a kupoval peří, máslo, drubež, len, obilí a prodával při tom šněrovačky a zástěry, cukr a kávu. Potom koupil už i nějaký pytel pšenice, nějakou kopu slámy, několik sáhů dříví v lese a za to zaplatil hostinskému neb karbaníkovi účet za sedláka. Pro všechno, co takto skoupil po vesnicích, bylo mu zase vyhledávati odbyt po blízkých i vzdálenějších vesnicích i městečkách. Při tom mu pomáhala jeho žena Rachelka s nůši na zádech. Později vyměňoval už i telátko, krávu, koně, převzal celý vůz obilí neb sena, ba půjčoval hotově peníze na směnky. Tím byla ukončena první část jeho kariéry. Rachelka zařídila si ve Všelibech obchod s moukou a střížným zbožím a Porges dělal jen peněžní obchody. Počet jeho zákazníků rostl den ode dne a usedlosti a živnosti v kraji všelibském se čím dále tím více zadlužovaly. Když nadešel vhodný čas, uvázal se v majetnictví živnosti, již dal velikomyslně dřívějšímu majiteli do nájmu. Takovým způsobem nabyl Porges statku Zavadilova ve Vrbinách, Novákova v Zákopech, statku Zárubova i Součkova. Sedláky nechal jako nájemníky na statcích a sám si pronajal panský dvůr ve Všelibech.

Jako nájemce chová se k dělníkům tvrdě, honí je na pole skoro ráno a pouští je odtamtud teprve za večera, ani v neděli jim nepřeje řádného odpočinku; plat jim dává nepatrný, na deputátě je okrádá. Cílem jeho myšlení a snažení je – mamon, jak by ze statku co nejvíce vytěžil. Při tom vydírá své dlužníky, již mu musejí odváděti jako úrok větší část svých žní.

Porges měl volnou ruku, dokud na statku nebyl Jirout. Ten byl zaujatý proti plemenu židovskému, poněvadž i jejich rodinné neštěstí zavínil Žid Winterberg, zachovavší se neobyčejně tvrdě k ovdovělé matce a po její smrti k osiřelým dětem.

Porgese kreslí autor barvami nejčernějšími. Jest pijavice bez srdce a citu, upír, jemuž vrcholem ctnosti jest zisk, jehož heslem je čiré sobectví, člověk, jenž se nadutě vypíná nad podřízené a plazí se před vyššími, jenž se neštítí ničeho, po všem dychtí, člověk drzý i zbabělý, plný podlosti a přetvářky, ale při tom pilný, opatrný, trpělivý v strádání.

Jirout naproti tomu jest nadmíru idealizován. Chová zášť proti Židovstvu, „které se chová v této zemi právě tak jako ve všech jiných, a nyní jako od věků, poklonkujíc nahoru, utlačujíc dolů, vysávajíc na obě strany. Kolem každého Semity jako kolem dravce vzniká společenská poušť“. A přesto pomáhá Porgesovi, kde jen může. Když ve všelibském dvoře vypukl požár, jenž zachvátil dva stohy Porgesova obilí a ohrožoval stodoly, stáje a jiné budovy, dal Jirout vyvésti Porgesův dobytek do zahrady, Porgesova Moricka do svého bytu, všechny spisy, knihy a dvě těžké, železným plechem pobité truhly z bytu Porgesova dal přestěhovati k sobě. Po smrti Porgesově ujal se dokonce jeho rodiny a stal se Morickovým poručníkem. Toto jest při Jiroutově smýšlení o Židech právě tak málo pravděpodobno, jako že chromý Váca, jehož byl Porges sprovodil do kriminálu, stává se přítelem a dobrodincem Morickovým, uče ho choditi po berlách, jež mu sám zhotovil, vyučuje ho ve hře na houslích a procházeje se s ním po zámeckém dvoře a po zahradě.

Ferdinand Schulz chtěl v Porgesovi nakresliti typ Žida, jakých český venkov ukazuje celé řady. Že nezůstal objektivní, k tomu ho svedla jeho zaujatost vůči Židům, již při každé příležitosti dává průchod (např. str. 83 n., 92 n.).

Václav Kosmák

V šlépějích Frant. Pravdy a Ferd. Schulze kráčí kněz *Václav Kosmák* (1843–1898).⁷⁹ Jako Pravda jal se psát i Kosmák, byv r. 1871 získán pro reorganizovaný Hlas, realistické moralizující povídky s katolickou tendencí, a pomáhal tak bojovati proti liberálním proudům nové doby; jako Pravda líčil i Kosmák tónem kazatelským patriarchální život venkovanů a maloměšťáků, vybíraje si své postavičky zvláště rád ze stavu sedláků, mlynářů, myslivců, venkovských řemeslníků, hospodských, učitelů, panských úředníků a kněží. Je přirozeno, že Kosmák smýšlí o Židovstvu podobně jako jeho literární předchůdci, jenže jeho způsob psaní často překročuje meze vkusu. Žid jest mu zástupcem všeho zla a vší nemravnosti. Kosmák líčí obyčejně Žida hostinského, jenž se vetře do vesnice a nastěhuje se do domu předního sedláka, ne-li starosty, začne tam provozovati svou živnost, svádí svého domácího k pití a selku k marnotratnosti, dává jim zboží na úvěr, půjčuje i hotové peníze na směnky; hledí dostati co nejvíce lidí do svých osidel a nadhání je pak ústavácké protinárodní straně. Když sedlákův účet hodně vzrostl, snaží se mu zatáhnouti hrdlo, aby se zmocnil jeho statku. Kosmákovy povídky končí obyčejně šťastně. Sedlákovi se včas ještě podaří vyprostiti se z Židových spárů, pozná své chyby a dá se na pravou cestu. Žid pak bývá z osady s hanbou vyhnán.

Tak tomu jest v obou obšírnějších a pro Kosmáka charakteristických povídkách „*Sláva a úpadek pana Jana Kroutila, pololánika z Drnkalova*“ (Sebr. sp. sv. 8) a „*Jak Martin Chlubil bloudil a na pravou cestu opět se vrátil*“ (Sebr. sp. sv. 2). Zárodek obou povídek obsahuje malý spisek Kosmákův „*Jaké lidi nemáme voliti za představené obcí,*

---

79 Kosmákovy spisy vyšly redakcí P. Vychodila v Brně.

aneb: Starostování Jana Nedohnala“, vyšlý r. 1871 ve sbírce „Poučné spisy pro lid“, jež vydávala Katolicko-politická jednota v Brně. Tu poukazuje autor na to, že někteří občané nejsou se starostou spokojeni, poněvadž nepřeje pitkám na obecní útraty, nýbrž si hledí více zvelebení školy a kostela a že si raději zvolí starostu, jenž hospodaře špatně se svým i s obecním majetkem, přichází v závislost Židovu. Katolicko-politická jednota se snažila, aby dostala do rukou obecní samosprávu, neboť jí bylo lze působiti proti vlivu německé liberální vlády. Kosmák stává se tlumočnickem těchto snah i v obou jmenovaných povídkách.

První z nich nám vypravuje toto: V Drnkálově je po mnohá léta starostou sedlák Kratochvíl, člověk prostý a tichý, a přitom rozšafný a rozumný. Tu přibude do Drnkálova vyučený krejčí Spiessni (bývalý Spěšný). Jako vysloužilý šikovatel tam dostává trafikou a poštu. Ale obojí málo vynáší a Spiessni si chce přivydělávati. Uchází se o místo obecního písaře. Ale starosta ho odmítne, předně poněvadž písaře nepotřebuje, a po druhé, poněvadž Spiessni nešetrně mluvil o náboženství a kněžství. I nadchází si Spiessni mladého ještě, ale bohatého sedláka Kroutila, k vedení obce úplně neschopného, aby se ucházel o starostenství, a podaří se mu také při nejbližší volbě prosaditi, že jest zvolen „přednostou“. Kroutil, nejsa s to, aby svůj úřad zastal, dává si od Spiessného pomáhati a dostává se v jeho úplnou závislost. Spiessni starostu svádí k panskému životu a k pití, úřad i hospodářství jsou zanedbávány, ba i odváděné daně se propíjejí. Žid Subak z blízkého města podplatil Spiessného, aby přiměl Kroutila k pronajetí uprázdněného výminku Subakovu zeti Roznfeldovi, jenž si chce v Drnkálově zařídit hostinec a obchůdek. Kroutil se dává svěsti, stává se dobrým odběratelem Roznfeldovým, kupuje však všechno na úvěr a potřebuje-li peníze, vypůjčuje si od něho. Žid s radostí dává na

směnky a nechává dluh úmyslně po 18 měsících vzrůst, až činí asi 2000 zlatých. Potom na něj doléhá, aby dluh do osmi dní zaplatil, a hrozí advokátem. Počítá s tím, že sedlák, jsa v tísní, mu prodá polovici svého půllánu a on že bude samostatným pánem své hospody. Ale přepočítává se. Kroutilovi pomohl jeho švagr „z bryndy“ a Roznfeld jest nucen z Drnkálova se odstěhovati. I Spiessnému již nekvete žito a také on musí Drnkálov opustiti.

Dle poznámky P. Vychodila v Kosmákově životopise (Sebr. sp., sv. 19, str. 229) zakládá se tato povídka na skutečném příběhu, jenž prý se udál v Kosmákově rodišti Martinkově u Mor. Budějovic a s nějakými obměnami také na mnohých jiných místech.

Obdobný motiv jako „Sláva a úpadek pana Jana Kroutila“ obsahuje rozsáhlá povídka Kosmákova „*Jak Martin Chlubil bloudil a na pravou cestu opět se vrátil*“. Podobnost obou povídek se jeví v osobách i v příbězích. Tam se zpanští drnkalovský starosta Kroutil pod vlivem poštmistra Spiessného, zanedbává své hospodářství a dostává se v tenata Žida Roznfelda, zde sedlák Chlubil dává se zbalamutiti frakařovskými náhončími německoliberalní strany, trafikantem Fejfarem a ředitelem měšťanské školy Svobodou, uchází se o mandát do zemského sněmu a čím dále tím více klesá do dluhů Žida Šterna. V obou povídkách se uchází Žid o obecní hostinec, jenže se v „Martinu Chlubilovi“ proti němu včas zakročí. Kroutil zachráněn v poslední chvíli svým švagrem z rukou Roznfeldových a i Chlubil vytržen v posledním okamžiku ze spárů Šternových boдрými sousedy: důchodním a myslivcem. V „Martinu Chlubilovi“ zaujímají ovšem národnostní boje větší místo. Vyličeno tam moravské ovzduší let sedmdesátých, působení německé politiky, škodlivý vliv pokrokového „Moravana“, zachyceno i několik tehdejších politických osobností, jako např. Hanák Skopalík.

Martin Chlubil, zámožný sedlák z Urodova, hledí se zálibou na mladého Mudrocha, syna pohrabáčova, jenž, vrátiv se z Vídně jako krejčovský tovaryš, znalostí němčiny a panskými způsoby se vynáší nad ostatní vesničany. Chlubil si umínil, že i syn jeho Rudolf se musí naučiti německy, aby „měl víc chlupů na zubech, než mají obyčejní sedláci“ a aby z něho mohl býti třeba i – poslanec. Jde na poradu do městečka k trafikantu Fejfarovi a ten ho doporučí řediteli měšťanské školy Svobodovi. Hoch řediteli přichází vhod, neboť škola má málo žáků a Rudolf se má státi jeho strážníkem. Fejfar a Svoboda jsou náhončími německo-židovské liberální strany a získávají Chlubila, ač neumí ani slova německy, za kandidáta své strany pro zemský sněm. Chlubil si z nich dělá velkou čest, utrácí s nimi značné peníze, a když se mu nedostává prostředků, půjčuje si za zády své ženy u ochotného Šterna. Jest skutečně zvolen poslancem, ale častování voličů stojí ho přes 300 zlatých. Jeho neupřímní přátelé ho těší, že poslanectví mu to všechno vynahradí, a on jim věří. Chlubil jede s frakařovským starostou Kankovským, Němcem, do Brna na sněm a ten ho nepouští z očí, aby se snad nevymkl jeho straně. Jako poslanec má on i jeho dcera Klotilda, jež taktéž byla vychována ve frakařovské německé škole, přístup do společnosti urodovského správce; neberou ho tam ovšem vážně, nýbrž za zády se jemu i jeho dceři posmívají. Když přichází o Novém roce na faru, otvírá mu starý farář oči, upozorňuje ho, že si u správců z něho i jeho rodiny tropí smích. Chlubil tomu nevěří, ale poctivý a upřímný důchodník mu to potvrdí. Jím se smíří Chlubil s národní stranou, když se byl rozhodl, že pošle syna Rudolfa na českou hospodářskou školu do Ivančic.

Žid Štern chce usaditi na obecní hostinec v Urodově svého zetě Goldschmieda, doufaje, že potom bude moci provozovati se správcem různé obchody, jež nesnesou denního světla, jako např. kupo-

vati nemocný dobytek apod., což za nynějšího starosty prováděti si netroufá. I prosadí se správcem, že povolný jim poslanec Chlubil se stane i starostou. Štern a správce žádají po něm, aby obecní hostinec byl pronajat Goldschmiedovi, a on jim to slibuje. Ale tomu se opírají velmi ostře jeho přátelé z národní strany a hrozí mu, že se s ním rozejdou, když slibu svého neodvolá. Chlubil neví si rady, neboť Štern hrozí svému dlužníkovi žalobou, když jeho zeť hostince nedostane; i svěří se Chlubil opět důchodnímu a ten mu půjčí 1500 zl., jež Chlubil Židovi splatí. Vzdá se poslanectví a začíná zase prostě sedlačiti.

I tato povídka se prý zakládá na pravdě. Modelem Martina Chlubila byl Kosmákovi rolník Konvalin v Nových Syrovicích u Mor. Budějovic, jenž roku 1871 zastupoval venkovské obce Znojmo, Vranov, Mor. Budějovice v zemském sněmu. Frakařovská (tj. budějovická) volba rozhodla, že německo-ústavácká (moravská) strana zvítězila nad českonárodní (slovanskou).

Kromě těchto dvou povídek napsal Kosmák ještě celou řadu větších nebo menších črt, v nichž Žid hraje úlohu velmi smutnou. Buď vystupuje jako vykořisťovatel lidu, nebo je zesměšňován jako podvedený podvodník.

V povídce „Puška“ („Kukátko“, IV, 200–287) se vypravuje o židovském hostinském Diamantovi, mizerném chlapu (šidí sedláky, jak jen může, do očí se jim klaní, a za zády se jim posmívá), jenž přiměl tři rolníky: Snopka, Kužela a Pivoňku, aby si pronajali v Blafalově honbu. Založil je penězi, ale vymínil si, samozřejmě písemně, že mu musí každého zastřeleného zajíce za nepatrný peníz odvésti. Věc dopadla špatně. Sedláci zanedbávali hospodářství a od té doby, co měli honbu, šlo to s nimi z kopce. Snopek se pomocí své důmyslné ženy z Diamantových spárů ještě vymkl, ale jeho dva kamarádi zůstali v bryndě. Pivoňka, byv na honě postřelen,

zemřel na rány, Kužel stal se pytlákem, když mu byla honba vzata, a zemřel v žaláři. Diamant, jenž měl ty dva lidi na svědomí, musil se sice z Blafalova odstěhovati; ale co mu na tom záleželo! Hostinec dobře prodal a odvezl si z Blafalova notný měšec peněz. – V jiné povídce „Židovský klich“ („Kukátko“, IV, 287–307) ukazuje Kosmák případ, jak Žid podvedl svého souvěrce a jak byl za to notně potrestán. Kosmák dodává: „Podívejme se na ty Židy. Nás křesťany šidí, kde a jak mohou, sami však mezi sebou šidby netrpí... Kdyby nás křesťany pojila láska a obapolná věrnost tak jak syny Izraelovy ten židovský klich, neroztahovali by se Židé a nevládli by světem jako teď!“ Odtud název povídky. – V črtě „Kšeft“ (IV, 175–195) vystupuje spisovatel proti předsudku sedláků před veřejnými ústavy. Než by si vypůjčili peníze ze záložny, jdou raději k Židovi, který je pořádně napálí. Tak se vedlo kuthanovskému sedláku Mrkvicovi, jenž si vypůjčil od Žida Reicha 500 zlatých na šest procent. Při podpisování směnky pokazí Mrkvica dva blankety. Reich hodí je pod stůl a později přivádí je do oběhu. Mrkvica musí svůj dluh zaplatiti trojnásobně. – Jak vesnice Zpátkov přičiněním židovského továrníka Hirše přišla k šulvereinské škole a jak tato vzala za své, když Hirš zkrachoval, vypravuje Kosmák v črtě „Kukačka“ („Lidský zvěřinec“, III, 5–128). – Židovského lichváře Morice, jenž půjčuje 2000 zlatých, ale směnku si dává podepsati na 3000 zlatých, líčí v „Křečku“ (tamtéž, III, 63–91). – V povídce „Jak pomáhal Žid misionářům“ (VII, 29–40) vypravuje tuto událost: V osadě J. konaly se misie. Jednoho dne dal si jeden z misionářů zavolati Žida Subáka a vrátil mu deset zlatých, o které ho byl jistý zpovědník ošidil. Žid v tom viděl zázrak. „Ovšem, že zázrak – křesťanské víry,“ míní Kosmák. Od té doby hnal Subák každého ke zpovědi a pomáhal misionářům. Nevkusný obrázek z vídeňské soudní síně, kde židovská rodina Fischrova hraje trapnou roli, obsahuje črta

„Anonymní listy“ (IX, 134–154). – V povídce „Páně Ubrova dobrá rada“ (IX, 251–267) vypravuje Kosmák, jak jednou vyzrál křesťan na Židy. Židé z Krumlova a Ivančic vypůjčili si od jistého hostinského křesťana, jenž půjčoval na úrok tehdejšími zákony předepsaný, dva tisíce zlatých. Zálohou přinesli mu stříbrné nářadí ze synagogy, kterého prý jest jen jednou do roka zapotřebí (?!). Před svátky dovezli peníze i s úroky, vzali si „svaté nádoby“ a po svátcích je zase dovezli a dostali opět peníze. To se opakovalo po dva roky. Třetího roku nepřijeli. Hostinský tušil něco zlého a přesvědčil se, že mu Židé naposledy podstrčili nepravé skvosty. Ale punčochář Ubr dal mu dobrou radu, jak by na Židy vyzrál. Dal rozhlásiti, že byl vykraden a že mu byly sebrány i skvosty, jež měl v zástavě. Ihned tu byli Židé z Krumlova a z Ivančic, aby po něm žádali velkou náhradu za skvosty. Ale on jim vrátil jejich bezcenné šmejdy, takže Židům klesla mysl. Jiný příklad, jak napálil pacholek Matouš svého pána, řezníka Šterna, líčeno v povídce „Khámen ve vodě“ (VIII). – Tvrdost a neoblomnost lichváře Recha, pokřtěného Žida, vůči ubohému řemeslníkovi líčí Kosmák v črtě „Lichvář“ (VIII). Poznává, že nejsou všichni pokřtění Židé takoví. Zná prý pokřtěné Židy, již se stali pořádnými lidmi a hodnými křesťany. Z té poznámky plyne tedy, že pokřtěným Židům lze koncedovati aspoň trochu slušnosti, u pravověrných Židů je slušnost naprosto vyloučena.

Kromě těchto povídek a črt, jednajících o Židech, nacházíme ve spisech Kosmákových ještě spoustu roztroušených hanlivých a posměšných poznámek o nich, jimiž ovšem se zabýváti nebudeme.

Jan Vyhlídal

Vyprávěčem úrovně kosmákovské, jenž rád používá i tónu Kosmákova vůči Židům, je hanácký spisovatel-kněz *Jan Vyhlídal*. Při každé příležitosti projevuje svůj antisemitismus ať jízlivou poznámkou, nebo neomaleným posměchem: „To só, meslim, Žedi, že nedávajó křesťanskyho pozdraveni,“ praví k sobě venkované, když mimojdoucí pozdravují „dobré odpoledne“ („Po stopách krále Ječmínka“). Sojčí rodina prý řve drze jak „židovský tisk na Čechy“ („V elektrické koupeli“). Ironicky poznamenává, že si výbor za odměnu těžké duševní práce uštědřoval pivka „z židovského pivovaru“, řídě se heslem „svůj k svému“ („Prodané vousy“). Židy nazývá „křivonosy“ a zlobí se, že „néni skoro dňa, co be nejaké žedovské agent lebo pan óřednik ze žedovské fabrike neojížděl na kočáře po selnicě“ („Néni jak temto...“), atd. Vrcholem nevkusnosti je povídka „*Prodej koní*“ („Hanácké humoresky“), v níž se vypravuje, jak olomoucký obchodník železem Abraham Rosencvajg leze za sedlákem Pospíchálem, chtěje od něho koupiti koně, a jak chytrý sedlák na dotěrného Žida vyzraje. Sedlák Pospíchal vzorně opatroval své koně, a proto vynikali nade všechny koně široko daleko. I olomoučtí důstojníci si jich všímali, kdykoli Pospíchal přijel do města a se projížděl po Horním rynku. Jednou zastavil ho generál a žádal ho, aby mu koně prodal. Sedlák mu nerozuměl, poněvadž generál mluvil německy. I naskytl se tu obchodník železem Abraham Rosencvajg, nabízeje generálovi své prostřednictví; ale Pospíchal o prodeji koní nechtěl nic věděti. Přesto sliboval Rosencvajg generálovi, že mu ty koně opatří. Když Pospíchal za několik dní opět přijel do Olomouce, lezl Rosencvajg stále za ním. Nepomohlo, že ho sedlák již třikráte odbyl, přišel za ním po čtvrté do hospody. „Phane Pospíchal, dhajó si žist: futr v zimě moc budhe

khošťovat, oves je vysoko, seno thaky. Pak majó ještě doma fuks pár a dva hžibjata, thy jim postačijó.“ (Vyhlídal dává po způsobu Kosmákově svým Židům mluvíti touto židovštinou.) Nemoha se dotěrného Žida zbýti, praví Pospíchal, že mu koně prodá jen za „padesát dobře naložených na zadek“. Rosencvajg byl s takovým placením srozuměn, žádal však o slevu. Shodli se na 25 ranách. Obchod ujednán smlouvou notářem potvrzenou (?!). K výplatě najata v hospůdce jizbička, do ní postavena dlouhá lavice, k níž Rosencvajg byl přivázán, a před svědky sázel Pospíchal, posilniv se dříve řádným hltém piva, bolestí řvoucímu Židovi ránu po ráně. Při 24. přestal, řka: „To pětadvacátó nechám si na choť až na podrohy. Jož vic nemužo, so slabé jak mocha. Až to pětadvacátó veplatim, mužete si, pane Rosencvajg, pro te vrany přejit.“ Žid měl svůj výprask a k tomu ještě výsměch okolo stojících sedláků.

František Srbený

Do sousedství Kosmákova třeba zařaditi román redaktora brněnského klerikálního Hlasu *Františka Srbeného „Pod národním praporem“* (knihtiskárna benediktinů rajhradských, Brno 1904). V něm líčí autor politický boj v úplně české vesnici Svárově někde na česko-německém pomezí. V ní chtějí továrníci z německého území zříditi pomocí židovského obchodníka Izáka Allerhanda německou školu a nabýti vlivu a moci v obecním zastupitelstvu. Vůdcem Němců jest továrník Wanieck, renegát, jehož syn Hermann přivádí nevinného předáka české strany, statkáře Doubravanského, do žaláře. Uvalí na něho podezření, že jest původcem atentátu na novostavbu německé školy. Ale advokát Lučinský dokáže nevinu Doubravanského, jenž byv propuštěn z vězení, jest vítán s velikou slávou jako mučedník od všeho svárovského oby-

vatelstva, zvolen starostou na místě neschopného a Allerhandovi zaprodaného Chvály. Doubravanský a dr. Lučinský působí nadále pro blaho obce.

Důležitou roli hraje v tom románě Izák Allerhand, zcela podobný Židům Kosmákovým. Již jeho zevnějšek je nápadný. Má jen jedno oko - na druhé je slepý - pihovatou, rezavým vousem porostlou tvář, silně ohnutý nos a neobyčejně dlouhé ruce. Klátě při chůzi rukama a nachyluje hlavu kupředu, činí dojem dravce, nízko nad zemí poletujícího.

Ve Svárově má Izák dosti pevnou půdu pod nohama, jestiť členem obce, majitelem domu a věřitelem starosty a mnohých jiných občanů. Před málo lety přišel s rancem na zádech do vsi, zabýval se podomním obchodem, a ač ho sedláci v obci míti nechtěli, prosadil přece svou chytrostí a vytrvalostí a pomocí starostovou, že si mohl zřídití otevřený obchod. Po dvou letech si postavil vlastní dům a od té doby se mu vedlo dobře.

Allerhand jest průkopníkem německé strany, snažící se zakotviti ve Svárově. V důvěrné schůzi Němců z kraje, konané v domě advokáta Davida Honiga, jíž se účastnili oba Wanieckové (otec a syn), kupec Mehlwurm, Izák Allerhand, rabín Salo Drehkopf aj., bylo navrženo zřídití pomocí školského spolku německou školu a bylo rokováno o tom, jak by bylo lze dostati do obecního zastupitelstva muže, kteří by pracovali pro věc německou. Majetková država Němců měla býti rozšiřována zřizováním německých obchodů a živností a odkupováním půdy lidu českému. Izák Allerhand se v té schůzi taktéž ujal slova, ale měl vedle nadšení pro německou školu na mysli především svou osobu. Mínil, že jeho obchod a jeho rodina jsou první na ráně, když se jejich záměr nezdaří, že se v tom případě zášť a nepřátelství celé obce obrátí proti němu. Byl ujištěn, že dostane za každou dokázanou ztrátu

nebo škodu, kterou mu národní odpůrci způsobí ze msty, náhradu na penězích. I přemlouvá Izák lidi, kteří přicházejí k němu do obchodu, aby své děti posílali do německé školy; on sám dal jedno dítě do německé, druhé do české školy, aby mu nikdo nic nemohl vytýkati.

Jako všichni venkovští Židé, dělá také Izák peněžní obchody. Obrátili se však někdo na něho pro půjčku, vytáčí se napřed, aby docílil tím větších úroků. Tak to dělá starostovi Chválovi i truhláři Makovskému. Ten, dostav 20 zl., musil podepsati směnku na 30 zl. a kromě toho se zavázati, že Izákovi zdarma opraví starý nábytek. Kropáčkové slibuje zboží na dluh, okope-li mu zdarma brambory a vypere-li mu prádlo.

Za nepatrné útisky a útrapy, které jest jemu a jeho rodině trpěti – jeho hoch Jáchym byl např. zbit od cizího kluka při hře –, mstí se Izák na obyvatelích, šidě a odíraje je a jsa k nim tvrdý a neúprosný. Přichází k němu chudšas, kterému měly býti soudně zabaveny věci, poněvadž Izákovi nemohl zaplatiti menšího dluhu. Prosí a hořkuje, ale Izák se obměkčiti nedá a chudšas odchází celý zoufalý. „Vidíš, Jáchyme,“ praví k synkovi, „takovéto pohlavky dávám já jim a ty bolí trochu více než ty jejich pohlavky.“

Jednou v noci, když děti a služka již spaly, dostavil se Izákův švagr Israel Tugendhaft a odnesl tajně za 200 zl. zboží. Ráno udělal Izák povyk, že byl vyloupen jeho krám. Mříže v okně, které vedlo do zahrady, byly naoko vylámány. I učinil oznámení o krádeži a dal si mimo to od německého výboru vyplatiti náhradu, vykázav se výhružným listem, jež několik dní předtím obdržel.

Když německá strana po uvěznění Doubravanského nabývala ve Svárově moci, objednal si Izák Allerhand pro svůj obchod štít s německým i českým nápisem. On i Wanieck se již viděli v obecním zastupitelstvu a přičiňovali se, aby Svárovu dali ráz města se smí-

šeným obyvatelstvem. Israel Tugendhaft se přestěhoval do Svárova a jiní se tam chystali. Ale advokát dr. Lučinský, zástupce Doubravanského, jim překazil plány. Jeho přičiněním se poměry v obci rázem změnily. Přihlášky žáků do německé školy byly odvolány a Wanieck s Izákem Allerhandem při volbě do obecního zastupitelstva hanebně propadli. Naděje německé strany byly tím úplně zmařeny. Tu se Izák přes noc úplně změnil. Před propuštěním Doubravanského z vězení seškrabal ze svého štítu německý nápis a oblekl čamaru, aby se zúčastnil uvítání Doubravanského.

Ale jeho přetvářka mu nepomohla. V sousedství jeho zřízení český obchod za příčinou vypuzení Židova z obce. Po celý týden nevstoupil do Izákova krámu jediný člověk a on nabýval přesvědčení, že se ve Svárově déle neudrží. I pokoušel se prodati dům s obchodem, ale nenašel kupce a musil jej prodati za polovici ceny, již původně žádal.

Izák a Israel Tugendhaft byli nuceni se ze Svárova odstěhovati. Izák před svým odchodem ztratil ještě syna při bouřce, vzniklé proti němu i jeho rodině, když byl bezohledným způsobem sháněl své pohledávky a je vymáhal exekucí.

Jan Herben

Mezi autory antisemitských románů třeba počítati, i když se osobně k antisemitismu neznal, *Jana Herbena* (* 1857)⁸⁰. Ve svém románu „*Do třetího a čtvrtého pokolení*“ líčí vzestup a pokles brumovické rodiny Hrabcovy ve třech pokoleních a při tom duševní a hmotný vývoj Slovácka od sklonku 18. století až po léta osmdesátá 19. století. Dovídáme se, jak nevolnictví a roboty hrozně doléhaly na selský

---

80 Zemřel v roce 1936. Pozn. red.

lid, jak panští úředníci nesvědomitě nakládali se sedláky a jak se tito ve svém zoufalství na nich mstili, jak sedlákům před rokem 1848 ještě přituzována robota a jak jim tento rok přinesl konečně osvobození. V některých osadách, jako např. v Brumovicích, mělo zrušení roboty bohužel i neblahé následky. Sedláci zfuriantštěli, stávali se lehkomyšlnými a lenivými, oddávali se pijáctví a karbanu, a tak promrhali za krátkou dobu svůj majetek. A podobně jako se svým, nakládali i s majetkem obecním. Pitky na obecní účet byly na denním pořádku.

Líče poměry slovácké dědiny nemůže Herben opominouti Židů, kteří, ač mezi obyvatelstvem tvořili jen nepatrnou menšinu, přece pro svou duševní a i hmotnou převahu mívali ve vesnici značný vliv a zasahovali i v majetkové poměry jednotlivých sedláků.

Brumovickým Židům, o nichž se Herben zmiňuje na několika místech svého románu,⁸¹ věnována jest zvláštní kapitola: „Isák Wolf, *Gemischte Warenhandlung*“ (II, 334–362).

Na jiném místě (Čž. kal. 1912/13, str. 26) vypravuje Herben, že se brumovičtí Židé v očích křesťanských obyvatelů dělili na hodné a špatné Židy. Hodní byli ti, kteří nic neměli a s obyvateli obchodně dobře se srovnávali. Špatní byli ti, kteří v obchodech šidili, sváděli ženy i muže k útratám a shazovali sedláky z gruntů. Takovým „špatným Židem“ byl Isák Wolf, jemuž Brumovičané říkali všeobecně Icek. Když se byl Herben zmínil o židovských rodinách, které se v Brumovicích vystřídaly před rokem 1848,

---

81 Strýc Korčák tvrdí, že bude s lidem zle, jak Židé budou panovati. Ten Růčil (Rotschild) prý je takový boháč, že jsou mu i císaři dlužni. A ten všady Židům pomáhá. Proto se má každá obec před nimi zavíratí (I, 357 n.). – Dříve Žid chodil s rancem a byl rád, když ho netloukli. A tak to bylo i s Bulfem (= Wolfem). Nyní mu už patří několik čtvrtlánů. Židé jsou proti českému lidu, dostávají i noviny, jež píší proti českému lidu, a drží s Němci (II, 297).

a o jiných třech, které se tam usadily po roce 1848, podává zprávu o Ickově zbohatnutí.

Když se Icek počátkem let padesátých přistěhoval do Brumovic, byl takový chudák, že vzbuzoval útrpnost; ale svým nepěkným zevnějškem a pajdavou chůzí vyvolával posměch. Hned při jeho přistěhování došlo k výtržnosti. Když sedlák Frant. Staněk, první radní, jda mimo viděl Žida skládati chatrný nábytek z vozíku, hrubě se na něho obořil slovy, kdo prý mu dal dovolení, aby se sem stěhoval. „Copak smí všelijaké Židisko smradlavý dojít do dědiny a čapnút si, kde chce?“ Isák Wolf namítal, že si zde koupil chaloupku, a že tedy v Brumovicích bydlí podle zákona. Ale Staněk zákonu nechtěl rozuměti, a když se Ickova matka vmísila do sporu, dal jí liskanec a nadal jí smradlavých Židovek. Sedlák šel pro obecního sluhu a nařídil mu, aby na Židy dával pozor, ať se do zítřka vystěhují. Vyhrožoval jim, že jim krk zakrutí, najde-li je tu ještě druhého dne.

Isák Wolf zůstal přes Staňkovy vyhrůžky v Brumovicích. Vypůjčil si od chalupníka Bernátka 10 zlatých, za něž nakoupil v Kloboucích a Hustopečích nití, tkaniček, kvasnic, řemínek, octa, cukrkandlu, soli, trochu cukru, koření, hřebíků a dvě láhve kořalky. Tak začal obchodovati. Značné pomoci se mu dostalo, když žaloval Staňka pro násilí učiněné jeho matce a sedlák byl odsouzen k pokutě 50 zlatých, jež musil trpitelce ihned zaplatiti. Tato odezdala peníze synovi do obchodu. Icek zaplatil dluh Bernátkovi a ostatních 40 zlatých užil jako závodního kapitálu, jímž značně rozšířil svůj obchod. Nejenže si Icek Staňkovým odsouzením hmotně pomohl, jiným divokým hlavám v Brumovicích přešla po této události chuť choditi na Židy.

Icek a jeho žena byli pilní jako včely. Ona prodávala doma, on chodil po dědinách. Obchodu se tedy dařilo na ty chudé začátky

skvěle. Přesto žila Ickova rodina velice skromně; na opravu domu se nic nenakládalo, takže v domě všechno pustlo. Doba tří let stačila, aby Icek měl tolik kapitálu, kolik bylo na rozšíření obchodu třeba. A za tu dobu také poznal lidi v dědině. Sváděl ženy k nákupu svého „orgafu“ a nebral za něj peněz, nýbrž čekal jim aneb přijímal všechno, co mělo cenu a co hospodyně a dcery mohly pod rukou k němu odnésti. Tak naučil Icek ženy a dívky dělat dluhy, okrádat hospodářství a tajně prodávat máslo, vejce, tvaroh aj. A i selské hochy sváděl ke krádežím, kupuje od nich tchoře. Tak se stal jeho obětí i Francek Staňků, syn onoho sedláka, jenž Icka při jeho příchodě do Brumovic tak nezdvořile přivítal. Dal mu za pytel žita dva papírové rýnské, což nebyla ani poloviční cena kradeného obilí.

Roku 1860 koupil si Icek Hrabcovu zpustlou tabernu; dal ji trochu opravit a přestěhoval se do ní i s obchodem. Nade dveřmi octl se štít: „Isak Wolf, Gemischte Warenhandlung“. Tenkrát Icek již nebyl chatrný Židáček, nýbrž prsnatý muž, jehož tváře se svítily. A obchod stále rostl; ne krokem, ale skokem. Kromě toho zastával Icek jakýsi poštovní a tajemnický úřad v obci. Vyřizoval sedlákům listiny, které byly psány německy, neboť kromě faráře a učitele, jimž se lidé svěřovati nechtěli, uměl ve vesnici jen Žid německy. Kromě toho vypůjčoval ze záložen pro sedláky peníze a počítal svým dlužníkům dvoj- neb trojnásobné úroky.

Tři roky po tom, co Icek byl přišel na tabernu, dokonala v jeho drápech první oběť. Sedlák Valný byl hodně zadlužen a k tomu ještě mu vyhořela stodola. Icek opatřil mu 1000 zlatých na 12 ze sta a dal si vystaviti směnku na tři měsíce. Když Valný po třech měsících nemohl zaplatiti, vystavil Icek novou směnku a úroky přirazil. To se opakovalo po dva roky. Když Icek potřeboval peníze a Valný zaplatiti nemohl, zprostředkoval mu Icek novou půjčku u svého souvěrce v Hustopečích. I tomu musil dáti směnku. A dluh

rosl jako u Icka. Za dva roky Valný nemohl dále, usedlost mu byla prodána a koupil ji – Isák Wolf.

Když se Icek Wolf na taberně usadil, navštěvovali jej pilně tři mladší sedláci: František Staněk, Josef Miklík a Martin Šebesta. Popíjeli si denně v tiché skryté světnici za krámem, hráli v karty, zajídali párky a klobásy a pokuřovali doutníky. Trojice sedláků požívala u Wolfů zvláštních výsad, chovala se tam jako doma a brala si, co chtěla, ani v krámě, ani v kuchyni nebylo před nimi nic uzavřeno. Rozumí se, že po jejich odchodě někdo z rodiny Wolfovy zapsal do veliké knihy na tři místa stejným dílem nové položky.

Po málo letech byli všichni tři sedláci na mizině. Napřed dodělali Šebesta a Miklík. Šebesta se upil a zbláznil. Když v Brumovicích vypukl veliký požár a jeho dům vyhořel, zastavil mu Wolf úvěr, vehnal ho do exekuce a statek koupil sám. I Miklíkovi vyhořeli. Ale jim Wolf ještě nějakou dobu vypomáhal. Aby měli kde bydlet, spravili si v domě jednu světnici a pro zbylý dobytek upravili si jeden chlév. Jeden rok mohli i ještě sklízeti z pole; ale to bylo naposled. Miklík i Miklíčka popíjeli dále u Wolfa, až se roku 1868 i pod nimi země propadla. Ale nepohněvali se na Wolfa, vstoupili k němu do služby, stali se jeho nádeníky, a co vydělali, to propili. Staněk přečkal své soudruhy o dva roky. Taktéž se zcela upil. Jednou přede žněmi si z večera přišel k Wolfovi vypůjčiti stovku. Wolf mu dal desítku a Staněk byl také spokojen. Ale ne že by jí byl zapravil to, nač si ji vypůjčil. Namísto ji propil, až se svalil pod lavici. Než zavřel obchod, chytl Wolf zpitého Staňka za nohy, jeho žena ho chytlá za ruce, a vytáhnuvše ho přede dveře, složili ho u zdi. Wolf ještě do něho zlostně kopl a ulevil si, pomstiv se na synovi za násilí, jež jeho otec na staré Ickové před 20 lety byl spáchal.

Do r. 1870 měl Wolf čtyři selské statky v rukou. Stal se největším boháčem i poplatníkem obce brumovické. Od té doby bylo jeho jedinou starostí, jak by roztroušené polnosti sceloval; a i to se mu dobře dařilo. Kde sedláci měli úzké pruhy polí, tam měl Wolf mezi nimi čtyř- ipětinasobně tak široké. Jednoho ze synů poslal na hospodářskou školu, aby se vzdělal na dokonalého statkáře.

Někdejší Icek Wolf stal se pánem. Nikdo si netroufal říkati mu Icku neb Žide. Byl nyní „panem Wolfem“ aneb aspoň „pantátou“. Lidé se k němu táhli jako k malé vrchnosti. Měl ve svých rukou většinu obecního výboru, měl na své straně faráře a v jeho obchodě sbíhaly se všechny nitky obce.

Icek vypadá v Herbenově líčení hodně nesympaticky. O jeho směšném zevnějšku již byla řeč. Icek jest také člověk bezcharakterní. Chodí k muzice, ačkoliv ví, že si s ním chasa tropí švandu: Výrostci šlapou mu na nohy, strkají do něho, dávají mu zahrát židovskou. Icek naoko se durdí, ve skutečnosti se rád propůjčuje těm šprýmům, poněvadž při muzice sprádá různé obchody. Ickova rodina je velmi šetrná a skromná (jedí chléb, brambory s hubeným omastkem, tvaroh a mléko; maso mívají jen o velkých svátcích), ale nic nadržuje na svůj zevnějšek a na pořádek v domě. Vrátka domu jsou rozviklána, plot u dvorku děravý, celý dům jest odrabaný a zpustlý. Jizba není uklizena, peřiny leží na posteli pomachlané a ze všech koutů čpí puch. Židovky chodí rozcuchané, roztrhané a s rozparky u sukní otevřenými.

Přesto, že Herben Icka a jeho ženu líčí tak nepříznivě – až na to, že uznává jejich píli a šetrnost, přece nelze říci, že by Herben psal antisemitsky o Židech vůbec. To by se ostatně nesrovnávalo s přesvědčením předáka někdejší realistické strany, jenž si získal i velikých zásluh o spisovatele Vojtěcha Rakouse, jehož uvedl do

české literatury.⁸² Herben odsuzuje neurvalost, s jakou se sedláci chovali vůči Židům, a vysvětluje (na str. 352–355), proč Židé se zabývají výhradně obchodem a lnou k lichvě, úplatkářství a podvodu. Oni sami tím vinni nejsou. Poměry je k tomu přinutili. „Židé stali se metlou obyvatelstva, kde obyvatelstvo metly zasluhovalo. Křesťanské obyvatelstvo jim lálo a zlořečilo, nevěděloť, že samo si Židy vychovalo a že se lidem křesťanskými mohlo říci: Jak jste si je vychovali, takové je máte!“ Herben poukazuje na ponižující stav Židů před rokem 1848, jak minulost Židy zkazila, takže se nemohli, i když se jim dostalo svobody, jedním rázem změnit. Konečně omlouvá výtku, Židům často činěnou, že totiž nikdy nepřilnuli k vesnici, v níž se usadili a v níž zbohatli, že jim z prsou vymizel pocit domova. Jak pak měl Žid přilnouti k své osadě, když musel bývati připraven, že dům jeho bude vyloupen a vybit, když nevěděl dne a hodiny, kdy bude utíkat z města a zbude mu jen hůl a to, co má na sobě!

Jak dalek je Herben antisemitismu, to projevili svým článkem o dr. Juliu Taussigovi, advokátu v Benešově (Čž. kal. 1912/13), v němž se velmi otevřeně rozepisuje o židovské otázce. Ovšem, že článek byl napsán 20 let po románě. Ale právě v tom článku tvrdí Herben, že když mu bylo něco přes 20 let a on se seznámil v Praze se studenty Spolku akademiků Židů, zbavil se všech předsudků protižidovských.

Doplňkem Herbenovy kapitoly o Isáku Wolfovi jest jeho článek „Záhada“ (Čž. kal. 1929/30). Autor ohrazuje se proti výtce z antisemitismu a poznamenává, jak měl rád jiné židovské rodiny v Brumovicích. Tvrdí, že v obraze Isáka Wolfa ani slovíčka není vymyšleného

---

82 Viz úvod Saudkova německého překladu Rakousových povídek („Die Geschichten von Modche u. Resi“, Tribuna, Prag, 1922).

a že „starý Bulf“ zůstane navždy historickým dokumentem toho, jak se kdysi na slovácké dědině žilo. Potom se rozepisuje o nejmladším synu Isáka Wolfa, vzorném pokrokovém zemědělci, pilném člověku, jenž nepil a nekarbanil a měl spořádanou rodinu, ale tuším prý Židovi a uvědomělém Němci, jenž zůstal ve vsi vždy duší cizí. Záhadné jest Herbenovi, proč Isákův syn po převratě rozprodal všechna pole a stavení, která byla téměř 100 let v držení rodiny, a proč se odstěhoval do Brna. Myslí, že ho pálila půda pod nohama.

Alois Mrštík

Herbenovu „*Do třetího a čtvrtého pokolení*“ jest příbuzný román „*Rok na vsi*“ od Aloise Mrštíka (1861–1925). V něm líčen jest život ve slovácké vesnici, jak se odehrává během jednoho roku. Čině hrdinou díla celou ves Habrůvku (Diváky) z let 80. minulého století, ukazuje spisovatel, jak se obyvatelé zaměstnávají doma a na poli, jak se chovají při veselí a ve smutku, na pouti a na jarmarku, v kostele i v hospodě, zkrátka ve všech dobách ročních i denních. Při tom ukazuje úpadek slovácké dědiny (co platí pro Habrůvku, platí téměř pro celé Slovácko), bičuje její hříchy a chyby, předvádí tragédie jedinců a rodin.

Mrštík seznamuje nás s obyvateli Habrůvky a také s přespolními lidmi a podomními obchodníky, kteří do Habrůvky docházejí. K nim patří dambořický Žid, zvaný Ahasver, jemuž věnuje spisovatel jeden článek (III, str. 40–44). Náš Židáček z Dambořic chodí po kraji a kupuje kůžičky, snáší je pořád jako mravenec třísky. Vydal z nich již tři dcery a oženil jednoho syna a pro ostatní ještě shrabuje. Staří lidé ho pamatují na silnicích habrůvského okrsku od nepamětných let, pročež mu říkají „Věčný Žid“. Snad se nikdy nenarodil, snad nikdy nezemře, stále „jest“.

Opíraje se o vyschlou hůl kráčí skloněn pod břemenem rance s kůžičkami po silnici a ponořen v myšlenky, nehledí ani vpravo, ani vlevo. Jen když někoho potká, pozdraví neb odpoví a zase skloní hlavu k zemi. Neúčinkuje naň krása přírody na jaře a v létě, nepůsobí naň psota v zimě, chodí vždy stejným krokem svou cestou a hledí vždy stejně přísně před sebe.

Dambořický Ahasver je velmi zbožný, v záňadří nosí smotané své desatero, ráno a večer se modlí a i po cestě dlí v myšlenkách u Jehovy. Na hlavě nosí sešlý bílý klobouk s černou páskou, kalhoty má staré rezavé s mnoha vrásky a záhyby. Ranec na zádech je vždy stejný, nikdy větší, nikdy menší, ale vždy plný. Na něm spává, s ním vstává. V noci se vyspí někde v tmavém koutku na slámě, ráno se vroucně pomodlí, opásav si modlitební řemínky, potom pojí kousek černého chleba s cibulí a vydává se na pouť dříve, ještě než se rozbřeskne bílý den. Bloudí od dědiny k dědině, jen v podvečer soboty vrací se do svého rodného městečka, aby mohl hověti odpočinku a šábes řádně světiti. V Habrůvce bývá hostem svého tamějšího souvěrce.

Bydlít v Habrůvce samé také Židé: na druhém habrůvském hostinci byl Maxl Katz, jenž kromě hostince měl ještě obchod smíšeným zbožím, na kopečku bydlel krčmář Weiner s dcerou Betty, a konečně jest řeč o obchodníku Sonnenscheinovi.

Maxl Katz je škaredý človíček. Na kratičkých nohou visí mu veliké břicho tvoříc s širokou hrudí jeden beztvárný špalek. Na krátkém, býcím krku sedí hranatá hlava s tváří neholenou, vlasy štětinatými a vousy jak beraní černá vlna. V hospodě mívá čisto. Hliněnou podlahu má posypánu žlutým pískem a stoly křesťanskou děvečkou do běla vydrhnuté dávají svědectví o židovské čistotě. Není-li nikoho v hospodě, čumí Maxl mezi dveřmi a vystrkuje medvědí svou hlavu s naběhlými rty aneb čte ve svém Weltblattě.

Maxl má se svými hosty lečjaké trampoty. Již od poledne sedí např. u něho strýček Švásta a klopí skleničku za skleničkou. Kdysi sedával ve svém chladném chlívku, nyní musí brát za vděk tím, co mu namíchá Žid. Švásta již je nachmelen a žádá, aby mu Maxl nalil ještě jednu. „Nenaliju, máte dost,“ odvětil hospodský, dodává, že přijde Švástová a nadá mu. I dal se sedlák do plísnění: „Te jeden Mojžíšů! Te vobludo škaredá židovská! Di do Jeruzaléma a nestraš! Seš škaredé jak medvěd...“ a tím tónem to šlo dále, až přišla Švástová a svého mužíčka si zavedla domů.

Weinerova krčma, jež stála pod doškem na kopečku, těší se veliké oblibě Habrůvčanů. Dlapka Jan a starý Straka chodí se tam „spravit“, panští dráhové vyklopí po stupečce slivovice. K Wernerovým zákazníkům patří i starosta Filípek, stařeček Chalupa a Petrášek, radní Jakub a komorník Zelbr. Weiner prý má tu „sluzičku“ nejlepší. Stará Kocmánková je opilá a letí ze síně Židovky. Byla by pila ještě, ale už neměla groše. Donesla tedy tři vejce a v šátku zabalený kus tvarohu. Židovka se přesvědčila, že vejce jsou smradlavá. Kocmánková je vzala pod kvočnou. I dostala od Židovky vyhazov. Když Kocmánková letí ze dveří, přichází krejčí Bílek, po něm Bláha, Očadlík a jiní občané obce Habrůvky. Lidé chodí k Weinerovi téměř procesím.

Sonnenschein se netěšil nejlepší pověsti. Vykládalo se o něm, že uvízl jako mnoho jiných Habrůvčanů v osidlech Vrbčeny (habrůvské Mesaliny). Ona si vybírala za poskytnutou lásku zboží a Sonnenschein si netroufal ji upomínati. Když udělal „pangrot“, našel soud v jeho knihách 145 zlatých za Vrbčenou. U soudu došlo ke skandálu, neboť se ukázalo, že k Vrbčeně chodili Sonnenscheinové otec i syn. Starý Sonnenschein dostal šest neděl, a vrátiv se z vězení, říkal, že byl v uherských lázních.

Židé habrůvští všili se v poměry svého okolí a účastnili se i veřejného života. Weiner je ve „véboře obce Habrůvky“ a Katz jde s dcerou Zelmou ke svému konkurentovi Rybáři na bál.

Hrůza pochází Habrůvčany, když se ve vesnici ukáže Žid Kohn z Borové. Jednou přijel ve svém žlutém kočáře, taženém dvěma bělouši, a rovnou cestou vešel do statku Matýse Kocmánka. Celá vesnice věděla, co na Matýse čeká. Sedlák, jenž byl propil svůj statek, vychází za Židem z domu, bledý a zkroušený stojí vedle kočáru, do něhož jeho věřitel sedá, a mačkaje čepici, pokorně jako otrok prosí o prodloužení lhůty. Žid zůstává neoblomný, jen krčí rameny a hrozí, že mu prodá čtvrtlán, když do zítřka nezaplatí. Kočár odhrčí a Matýs zůstává celý ohromen státi. Celé Habrůvce je ho líto, ale každý ho zná...

Habrůvčané jsou jako všichni Slováci antisemity od svého narození. Nepřátelství k Židům vpíjejí již s mlékem mateřským a vštěpuje se jim ve škole (viz Masarykův „Náš pan Fixl“). Nicméně zanášejí peníze k Židovi, bez něhož se nemohou obejít. Potřebuje-li sedlák Ondruška peníze, je Maxl pro něho panem Katzem. Jakmile zpitému sedlákovi nechce nalíti kořalky, je smradlavým Židem.

Není divu, že nevzdělaní obyvatelé Habrůvky věří v rituální vraždu, když v ni věří pan farář. „Mluvte si, co chcete,“ vykládá panu fořtovi, „já tomu věřím. Talmud je talmud a tuhle na říšské radě jim to tam jeden z talmudu dobře vysypal.“ A k panu učiteli se vyjádřil při politickém hovoru: „Jen Židi se mají dobře, jen Židi penězi břinkají, penězi otvírají dveře u knížat a u ministerstva, penězi dělají náladu...“

Alois Mrštík obviňuje Židy z různých vin, ba činí je zodpovědnými za úpadek slováckého lidu.

Rok co rok prý přichází některé děvče z židovské služby s dítětem, jako např. Mařka Kuchyňková, již bylo teprve 16 let.

Šestatřicet věder kořalky prý se vypilo za měsíc v Habrůvce, sladký likér a slivovici v to nečítaje. Maxl a Rybář (oba hostinští) byli s obchodem spokojeni, ale Habrůvčanům letěl čtvrtlán za čtvrtlánem, chalupa za chalupou. Jedni byli kvartální opilci, jiní pili stále, den jak den a také v noci. Vinu měl ovšem Žid (křesťanský hostinský Rybář nikoliv?). „Žida debe nebelo, pane faláru, všeci besme beli hjinačí. Žid je naše neštěstí,“ praví opilý Švásta. A Mrštík praví dál: „Zvyk pítí kořalku zůstal a ten v rukou Židů nemilosrdnými důtkami zmrskal a do dneška mrská všechen habrůvský lid (IV, 95)... Židovský a polopanský vkus přešel jako mor na lid venkovský (IV, 96). Děvčata přinášejí do Habrůvky nemanželské děti ze židovských služeb, tak jako vojáci krevní choroby... Tak zvaná židovská morálka všemu tomu teprve dodává křenu. Jásá Izrael. Vždyt v mravním úpadku lidu odjakživa spočívala i vítězná síla jeho rasy. Ba ani dobrým vlastnostem jeho nemůže lid přivykati. I kdyby povahou svou byl tomu nakloněn, cítí, že učit by se musil i týmž prostředkům, jakými Izrael svých úspěchů dobývá. A tomu přičí se ještě celá jeho úsoba. Kořalka s šidbou odjakživa byla účinným a takřka jediným Židů prostředkem. Tím začali, tím i skončí... Nemůže býti vinen opilec jako člověk slabomyslný, ale prodavač jako člověk plně hříchu vědomý...“ (IV, 97).

Je to zvláštní. Ve čtyřech knihách ukazuje a bičuje spisovatel hříchy a nepravosti Habrůvčanů, a koneckonců vším je vinen – Žid.

Vilém Mrštík

Toto odsuzování Židů chápeme, přečteme-li knihu „*Stíny*“ (Ottova laciná knihovna č. 120) od Aloisova bratra, *Viléma Mrštíka*

(1863–1912), jež obsahuje řadu smutných, temných obrázků moravského venkova, a uvědomíme-li si, že Vilém spolutvořil v „Roku na vsi“ a že inspiroval pasáže proti cizopasnictví, rozbujnělému na moravské půdě.⁸³ Ze dvou obrázků ve „Stínech“ jde najevo, že neštěstím venkovského lidu bývají Židé, pijavice a vyděrači sedláků. V povídce „Monako“ uvádí spisovatel čtenáře do hospody U Stříbrné kule, ležící na hlavní silnici, jež vede od Brna k jistému okresnímu městu a v níž se v noci odehrávaly pravé orgie karbanu a nevěstek. Tři sedláci vracejí se z dobytčího trhu a pouštějí se do hry v karty s Židem Zeislem, obchodníkem dřevem a hráčem z povolání. Hrají celou noc až do svítání. Zeisel sedláky obehrává; ti, jsouce opilí, se navzájem sperou a střízlivý Zeisel zatím hledí ohnuté rohy bankovek a přepočítává peníze.

V povídce „Z říše první velmoci“ upozorňuje Vilém Mrštík na národohospodářský úpadek Moravanů, zaviněný přílišnou důvěřivostí lidu k nesvědomitému a podvodnému židovskému obchodníku. Julius Fux klame a podvádí svého zákazníka, hostinského Vávru, na všech stranách. Počítá mu v účtech větší množství kořalky, než skutečně dodává, zboží účtuje draže, než bylo smluveno, zboží dávno zaplacené účtuje dva- nebo třikrát, dopouští se početních chyb, ale vždy jen ve svůj prospěch, atd. Důvěřivý Vávra (reprezentant moravského lidu) účtů nikdy nekontroluje. Teprve když cítí úbytek svého jmění, odhodlává se k prozkoumání starých účtů a přichází na všechny chyby v nich. Ale ne, že by Žida podvodníka u soudu udal, aneb alespoň obchodní styky s ním přerušil. Dá se jeho titěrkami lapati a Žid provádí své rejdy a šmejdy beztréstně dále.

Tato povídka Viléma Mrštíka tónem i kompozicí stojí na úrovni povídek Kosmákových. Doktor Viktor Vohryzek mu ji velmi zazlí-

---

83 A. Matula, „*Kořeny v moravské půdě*“, str. 32.

val, právě tak jako černosotněnskou stat, již Vilém Mrštík přeložil z Nového Vremene pro Lumír. Za studentských let bývali dobří kamarádi. Když se r. 1910 sešli při otevření městského divadla v Pardubicích, nemohl Vohryzek než poděkovati jen chladně na Mrštíkův pozdrav.⁸⁴

Viktor Kamil Jeřábek

Na Moravě hrají dvě židovské povídky V. K. Jeřábka. První z nich jest „Člověk škůdce“ („Počestná obec Valčice“, 1. vyd. Promberger, Olomouc, 1909, 2. vyd., Unie, Praha, 1922) V „počestné“ obci Valčicích usadil se jako malý kramářiček Fr. Hromádka, přibylý odněkud z hor na Meziříčsku. Při jeho příchodě rozdělila se obec na dva tábory. Sedláci byli proti němu, chalupníci a chudina mu přáli. Hromádka byl člověk zlý. K vlastní rodině se choval tvrdě a hrubě, až nelidsky, sedlákům však se kořil, ač za pokorným úsměvem se skrývala zuřivá nenávist. Přes nepřízeň sedláků začal po krátké době bohatnouti, podobně jako Židé v jiných venkovských povídkách. Obchodoval ovocem, obilím a mlékem, a než minulo několik let, byl majitelem dvou chalup, jež dal strhnouti a na jejichž místě si vystavěl prostranný dům s obchodem. Nabyv jmění, pohádal se s valčickými sedláky, již na úkor chalupníků s obecním jměním zle hospodařili (podobně jako sedláci v jiných moravských vesnicích, viz Mrštíkův „Rok na vsi“). Vyčetl jim v hospodě jejich zlé hospodářství a byl za to ze shromáždění vyhozen. I oznámil nehospodářství obce zemskému výboru, do Valčic přibyl revizor, jenž všechny nepřístojnosti odkryl. Bývalí výboři byli odsouzeni nahraditi, co se za jejich úřadování utratilo, a bývalý starosta vzal

---

84 Dr. V. Vohryzek, „Literární causerie“, Rozvoj, 1912, č. 14.

si dokonce život. Kosteletčí Židé nestačili Valčickým psáti směnky. Když se sedláci z prvního ohromení vzpamatovali, sešli se, aby rokovali, jak by se Hromádkovi pomstili. Starosta navrhl, aby byl povolán do vesnice Žid jako Hromádkův konkurent, který by ho zničil. Výboři byli s návrhem tím spíše srozuměni, poněvadž jim starosta slíbil, že Žid převezme všechny jejich dluhy u Hromádky. A tak přibyl do Valčic Lustig z Hustopeč. Mezi ním a Hromádkou začal zápas o bytí a nebytí. Hromádka podlehl, poněvadž Lustig byl obchodník zdatnější a kromě toho byl Hromádka od svého vyhazovu z hostince stíhán řetězem nehod jak v obchodě, tak v rodině. Obchod jeho vůčihledě klesal. Ještě více než Lustigova konkurence uškodily mu bezcitnost vůči zadluženým zákazníkům a surovost vůči vlastní rodině. Když vyšlo najevo, že kupuje předměty z železničních krádeží – Lustig se toho pokušení zdržel, jak spisovatel poznamenává nikoliv bez ironie –, byl odveden četníky do Brna a do Valčic se již nevrátil. Zemřel ve vězení. Ale ani rodina Lustigova nezůstala ve Valčicích. Po smrti starého Lustiga odstěhoval se jeho syn Moricek, „fajnové dítě jako hrabátko“, do Brna na větší „kšeft“.

Ačkoliv Jeřábek kreslí Lustiga proti Hromádkovi jako pravého gentlemana, přece jeho sociologii venkova nelze označiti židumilnou. Píšet: „Valčičtí kupovali skorem všecko u Židů a podobně i prodávali, rozumí se samo sebou. Obchod v takových zapadlých světa končinách jen a jen měl Žid, a usadil-li se náš člověk mezi svými, věru že bídne živořil. Žid měl neochvějnou důvěru, on zasahoval i do nejdůvěrnějších rodinných záležitostí, zprostředkoval svatby a půjčky, dohazoval řemeslníky, býka pro obec, zkrátka: nic bez Žida se neskončilo. A napálil-li, jak ani jinak možno není, nevzbudil proti sobě hněv, neztratil přízeň, leda na chvílku; pak vracel se opět sedláček k němu, byl rád, když pantáta Žid zaklepal

mu na rameno, důvěrně mu tykaje... Valčickým věru ani na mysl nevstoupilo, že by mohlo být jinak. Žid byl jim jakýmsi příjemným zlem, bez něhož nemohli obstát, jako nechtěli se vyprostít z ničících je náruživostí: pití, karbanu a rvaček.“

Druhá povídka Jeřábkova „*Poldi Steiner hostem*“ („*Dědina za války*“, Pražské akc. tiskárny, 1920) patří, jak již naznačuje titul knihy, do doby světové války.

Jeřábek v ní líčí mravní pokles, zdivočelost a chamtivost obyvatel vesnice Borovničky u Brna a vypravuje, jak židovský hostinský z Vídně, jemuž se tam obchody nedařily, zavítal pod záminkou letního bytu se svou chotí Lolou do vsi, jak se, zařídív si tam obchod, stal „vší v kožichu“ a jak obyvatelé proti němu pobouření se ho zase zbavili. Poldi Steiner najal si první patro jisté vily v Borovničce a netrvalo ani měsíc a již vesnice cítila jeho činnost. Jako pavouk usadil se uprostřed dědiny, rozestřel pavučiny na všechny strany a vysával ves, jak jen mohl. Výrostci a báby trousili se k večeru s košíky a putnami do vily a v noci vklouzali do ní i zakuklené postavy s těžším nákladem. Poldi Steiner všecko skupoval a chudíně a těm, kteří odkázáni byli na jistý měsíční plat, nebylo lze nic koupiti. Pravda, borovničtí usedlíci bohatli, ale dělnický lid trpěl nedostatkem všeho a děti mřely hladem. Když si jednou manželé Steinerovi vyjeli na lodce do údolí, jak za krásných večerů činívali, byli přepadeni dvěma zakuklenými muži, kteří jim jinak neublížili, ale na nich vynutili slib, že se do týdne z Borovničky vystěhují. Steinerovi nevyčkali této lhůty, nýbrž do tří dnů se odstěhovali. „Veš zmizela z kožichu, ale dědina ještě dlouho se po ní škrabala.“

Že kořistění z války, které zde Jeřábek vytýká Steinerovi, nebylo výhradou Židů a že i křesťanští sedláci dovedli řádně z poměrů těžiti, vysvítá z jiné povídky této knihy („*Upír*“).

Josef Holeček

Do jižních Čech uvádí čtenáře *Josef Holeček* (1853–1929) široce založenou kronikou svého rodného kraje „*Naši*“ (Topič, Praha). V páté knize tohoto rozsáhlého díla románového rozepisuje se o jezberském Židu Leopoldu Muttermilchovi, zvaném Leopoldka.

V letech třicátých minulého století přibyla se svým desetiletým synkem Leopoldkou do Jezber u Budějovic vdova Sára Muttermilchová, sestra podomního obchodníka se sklem Samka z Pištína. Nemohouce jejich jména ve vsi vysloviti, říkali jim Mundrmílkovi. Sára byla zcela chudá a jí i jejímu hochu bylo těžce životem se protlouci. Ale nežebrali a nebyli nikomu na obtíž. Sára držela si kozičku a přivydělávala si, chodíc po vesnicích kupovati hadry a staré sklo.

Jednou byl Leopoldka, sedě na prahu domečku, oběma rozpustilými selskými hochy Frantou a Vavřinou zbit. Neutekl jim a také neplakal, jen hlavu schoval mezi kolena a zakrýval si ji rukama. Matka slyšela hluk a věděla, že se jejímu dítěti ubližuje. Ale nedbala toho, dokud to Leopoldka vydrží (?!), poněvadž byla přesvědčena, že i ona i hoch musí v novém bydlíšti přestáti zkoušku, než jim lidé přivyknou, a že od té zkoušky nesmějí utíkat. A když se sedlák Pubal Leopoldky ujal a Frantovi a Vavřinovi dal po pohlavku, prosila za ně Sára, aby jim neubližoval a jim nekazil hry. Franta a Vavřina hněvali se pro pohlavky, jež od Pubala utržili, a při nejbližší příležitosti znova Leopoldku obskočili a chtěli ho zbiti. Ale Leopoldka byl již připraven, vyňal z kapsy cukrovou hůlčičku a kus sladkého dřeva a vykoupil se jimi. Tak ušel bití a hoši mu pravili, aby je zavolal, kdyby mu někdo chtěl ublížiti. Když o tom vypravoval matce, byla šťastna pro hochovu chytrost.

Za oknem Sářina domečku objevila se jednoho dne válcová sklenice s cukrovými hůlčičkami, fazolemi, sladkým dřevem; kromě

toho tam byly míče, klubka motouzu, dětské biče aj. Děti vesnické se naučily tyto věci kupovati po krejcařích, ale i po dvacetnících, které rodičům tajně z váčku odcizily. Tak byl učiněn počátek. Sára své zásoby doplňovala a zaváděla zboží vždy nové.

Několik měsíců Jezberané dům Mundrmílkovic míjeli, přece si po delší době zvykli kupovati tam aspoň drobné potřeby. Leopoldka byl ještě hoch, ale při prodeji dělal dojem dospělého jinocha, chytrého a výmluvného. Své zboží, jež se stávalo rozmanitější a rozmanitější - k jehlám, špendlíkům, náprstkům, tkaničkám, pentličkám přibýly šátky, kartouny, grádlý - vychvaloval tak, že se Jezberankám zdálo, že nikdy neviděly lepšího zboží. Leopoldkův obchod byl krejcarový, ale pracuje s dvěma i třemi sty procenty, brzy se dosti vmohl. O posvícení prvního roku byl již s to, aby si postavil krámeček na ves. Krámeček ovšem prostý, dvě vypůjčená vědra, na nich vypůjčené prkno a krám byl hotov. Na prkno vyložil kromě zboží již známého perníková srdce, koníčky a hodinky. Všechno vyložené zboží koupil za pět zlatých šajnů a doufal, že je vyprodá do posledního kousku a třikráte tolik vytržít. Ale přepočítal se. Franta, Vavřina a jejich kamarádi se smluvili, vzali útokem krám Leopoldkův, překotili jej a zboží rozházeli, a všichni vesničtí hoši sbírali a hltali. Leopoldka plakal a nebe i zemi na pomoc svolával. Lidé sice vybíhali z domů, ale škodě Leopoldkově se jen smáli. Jen bohatý sedlák Prokop Špírek z Maloviček, jenž náhodou přicházel cestou, nad okradeným Židáčkem ustrnul a dal mu pět zlatých šajnů náhradou. Leopoldka peníze vzal, ale nebyl s sebou spokojen; ve svém rozčilení volal, že byl okraden o zboží v ceně pěti zlatých šajnů, což byla kupní cena; i mrzel se, že neoznačil částku větší, v níž by byl započítán již i výdělek, jenž mu ušel.

Třetí den po posvícení přišel Leopoldkův strýc Samek do Jezber a zažaloval u rychtáře nezbedné kluky, tvrdě, že utrpí dobrá

pověst Jezber i dobré jméno rychtářovo, když spáchané klukovství nebude potrestáno. Rychtář obeslal Frantova a Vavřínova otce a oba musili Leopoldkovi zaplatiti po pěti zlatých šajnu náhrady za škodu, kterou utrpěl. Leopoldka měl v kapse těch patnáct zlatých, s nimiž počítal, rozbíjeje svůj krám. Za deset zlatých nakoupil zboží, pět zlatých si nechal v záloze pro nepředvídané potřeby. Brzy se objevily za okny obchodu nové lákavé i potřebné předměty a Jezberané si zvykali kupovati u něho vše, co prodával. Ačkoliv byl Leopoldka ještě hochem, brali ho sousedé vážně a považovali ho, pokud se týkalo obchodu, za dospělého.

Franta a Vavřina zůstali přes výprask, jež dostali od rodičů, věrnými zákazníky Leopoldkovými, on je i ostatní hochy vesnické zakládal krejčary neb groši, z nichž ovšem bral značný úrok, a Leopoldka uznáván byl mezi kamarády nejchytřejším, nejšlechetnějším dobrodincem. Po roce vracel Špírkovi vypůjčených pět zlatých i s úroky; ale Špírkovi vypůjčených peněz třeba nebylo i půjčil Leopoldkovi znovu dvacet zlatých. On je přijal a ubezpečoval Špírka netoliko poctivostí, nýbrž i vděčností.

Do školy Leopoldka nechodil. Učila jej matka a časem docházel do Jezber starý Žid, jenž hochu cvičil v hebrejštině. Přesto věděl malý Mundrmílek víc než nejschopnější a nejpilnější děti jezberské. Když mu bylo 14 let, byl v celém okolí znám svou čilostí a chytrostí. „Jako advokát,“ říkali lidé. Na chatě na kraji Jezber objevil se nápis „Sáry Muttermilch obchod se všelijakým zbožím“ a Leopoldka byl obchoduvedoucím. Sklad zboží Sáry Muttermilchové rostl čím dále tím více, látek a suken tu byly celé stůcky, Leopoldka zaváděl různé cety a trety pro ženské pohlaví a všechno šlo na odbyt. Leopoldka uměl svým mrštným jazykem ženy i dívky sváděti ke koupi i nejzbytečnějších věcí.

Mladý Mundrmílek nejen prodával, nýbrž i kupoval. Od dětí kupoval zrní z klásků na strništích posbíraných a od selských synů i větší množství obilí v roce z otcovských sýpek ukradených. Lidé Leopoldkovi donášeli i staré předměty, jež v jejich očích neměly ceny, např. čepce, krajky, staré pleny, cínové džbánky, talíře, svícny, vyřezávané přeslice aj., a kupovali od něho nové. Divili se, jak dobře Leopoldka platil. Nikdy nebylo v Jezberech mezi lidmi tolik peněz, jako co do obce přišel Leopoldka.

Mundrmílek si zavedl i obchod kořalkou. Napřed ji prodával tajně, nemaje licence, ale brzy si licenci zjednal. Lidé rádi chodili na jeho „Roztopčí“ a vysedávali v jeho šenku, neboť mladý Židáček dovedl se svými hostmi pěkně mluvit.

Roku 1848 bylo Leopoldkovi třiaadvacet let a už dávno byl celým mužem. Uměje každému i v hospodářství poraditi, vyvinul se v tajemníka a právního poradce Jezberanů. Z Jezber se pak šířil jeho věhlas i do okolí. Leopoldka psal lidem za malou odměnu právní smlouvy, obchodní i soukromé dopisy. Chata již nestačila pro četné návštěvníky. Bylo třeba zvláštní místnosti pro krám, zvláštní pro šenk a zvláštní pro porady. I přikoupil Leopoldka pozemek a vystavěl si pěkný prostranný domek. Při tom myslel již na budoucnost, až se ožení a bude míti rodinu. Považoval se za poctivce, za dobrodince a osvěcovatele lidu a toto mínění o sobě dovedl vštípati i Jezberanům.

Leopoldka si získal Lasice, jednoho z tkalců, již přišli na mizinu, nemohouce s jeho plátnem soutěžit. Poradil mu, aby se ohlédl po jiném řemesle, a doporučil mu holičství, jelikož na Lasicovi viděl dobře oholenou tvář. Sám mu pořídil břitvu, řemen a miskou, založil ho pětkou a za odměnu žádal, aby mu oznamoval, čeho se při holení od sousedů doví, aby mu sedláky a chalupníky nadháněl, chvále jeho zboží a označuje ho za dobrodince, jenž každému ví

rady a pomoci. První, koho mu měl Lasice získati, byl sedlák Špírek z Maloviček. Špírek si zakládal na svém vznešeném původě, jež odvozoval od rodu ze Švamberků. Když Lasice holil Špírka, vypravoval mu, jakého dobrodiní se mu dostalo od Mundrmílka, jak ten s vděčností vzpomíná někdejšího dobrodiní sedlákova a že v něm vidí rozeného kavalíra. Svěřil mu pod rouškou tajemství, že ho Leopoldka považuje za potomka Švamberků, jimž náležely kdysi rozsáhlé pozemky, a že Špírek by měl býti v držení pozemků, jež nyní patří knížeti Egonovi. I vytasil se konečně se zprávou, že písmák Pubal před časem přivlekl k Leopoldkovi knihu, v níž jsou vypsány staré příběhy české země a v ní jest obrázek, jak král Karel IV. podpisuje Zlatou listinu a podává vedle stojícímu rytíři pero, aby také podepsal. Pod tím rytířem prý stojí jméno Jaroslav ze Švamberka. Rytíř prý je Špírkovi podoben, jako by z oka vypadl, i není pochyby, že je to jeho předek. Od té doby Špírek neměl stání; táhlo ho to zvědavostí k Leopoldkovi, o jehož obchod a šenk posud nebyl zavadil. Vešel do stavení zadem. Leopoldka mu knihu ukázal, takže se mohl přesvědčiti o pravdě slov Lasicových, a navedl ho, aby se ucházel u solního úřadu o statky předky knížete Egona jeho předkům neprávem odňaté. Špírek nepochyboval, že mu Leopoldka vykonal dobrodiní, a Leopoldka měl Špírka ve svých rukou.

Špírek byl zapleten do dlouho trvajících soudních pří s knížetem, v nichž byl zastupován Leopoldkovým bratrancem, advokátem v Budějovicích. Leopoldku Špírek pokládal za svého nejlepšího přítele, nazýval ho svým sekretářem, ve skutečnosti byl mu Leopoldka mnohem více, byl jeho hlavou a mozkiem, neboť za něho myslel. A tak se Špírek Leopoldkovi úplně svěřil a oddal, ač věděl, že v jeho šenku již dohospodařili tři sedláci: Pubal, Franta a Vavřina. Leopoldka zakládal Špírka při stálých jeho přích penězi, obstarával mu i ostatní peněžní záležitosti a znenáhla se stal vlád-

cem nad Špírkovým myšlením i statkem. Špírek byl přesvědčen, že Leopoldka jeho záležitosti pečlivě obstarává. Jeho důvěra v Žida byla neochvějná.

Ale po letech začínal Leopoldka býti mrzutý. Když Špírek zase jednou od něho žádal, aby za něho zaplatil soudní útraty, odepřel mu pomoc a hodně nevlídně mu řekl, že bude třeba dělati jednou pořádek a zjistiti výši dluhu. Nezatajil sedlákovi, jenž neměl tušení, kolik dluh činí, že bude museti peníze uvolniti, aby je mohl obrátiti jinam. Špírek prosil Leopoldku, aby jen ještě tu jednu částku, útraty za poslední proces, za něho zaplatil. Leopoldka neodepřel, ale také neslíbil, nechal Špírka v nejistotě. Mimo chodem mu nadhodil, že by mohl syna Matesa bohatě oženiti a tak si pomoci k penězům. Leopoldka se častěji hlásil o pořádek, ale Špírek se pořád k němu neměl. Když hrozily následky prohrané pře Špírkovy, dal si Leopoldka říci a odstranil nebezpečí exekuce novou půjčkou, výslovně podotknuv, že je to poslední. Ale sotva že si Špírek pooddechl, hlásil se Leopoldkův bratranec, advokát, o zapravení účtu a Špírkovi nezbývalo než se znova obrátiti na Leopoldku.

I dostavil se konečně Špírek k zúčtování. U Mundrmílků vypadalo nyní zcela jinak než před lety. Chata ustoupila slušnému kamennému domu, jež Leopoldka postupně podle potřeby rozšiřoval a jenž i uvnitř byl slušně zařízen a svědčil o blahobytu. Leopoldka se byl oženil a měl dvě děti. Matka Sára ještě žila, ale byla hodně zestárlá a churavěla. Když Špírek vstoupil, byl Leopoldka zaneprázdněn v šenku a jeho žena dlela u churavé tchyně. I bylo mu posečkati v pisárně. Na stole byly rozestřeny popsané archy, účty a směnky a Špírek nahlédnuv, poznal, že se ty písemnosti týkají jeho. Žasl nad výší svého dluhu, jenž se rovnal ceně dvou třetin jeho statku. Z dopisů ležících na stole také poznal, že

Leopoldka se svým bratrancem již o něm vyjednávala. Leopoldkova žena, vidouc sedláka v pisárně, nechtěla ho nechati samotného, aby se z papírů na stole nic neztratilo. Při tom se neslušně přitulila k Špírkovi, ale on ji odmrštil. Vtom vstoupil Leopoldka z šenku, použil situace a strhl křik, že Špírek mu chtěl ukrásti písemnosti a že se nešetrně zachoval k jeho ženě. Vypověděl mu přátelství a pohrozil, že odevzdá dlužní úpisy a směnky advokátovi, aby proti němu se vším důrazem vystoupil.

Kníže Egon chtěl koupiti ves Kbelnici a všichni sedláci byli ochotní jemu za slušnou cenu své usedlosti prodati, jen dva se zdráhali: Kužel a Šindelář. Šindelář byl slaboch, jenž se řídil podle Kužela; i bylo třeba přemluvití jen jeho. Knížecí ředitel vzal si na pomoc chytráckého a výmluvného Leopoldku a slíbil mu 1000 zlatých, když Kužela oblomí. A podařilo se mu to. Leopoldka věděl, že se Kužel kdysi ucházel o Špírkovou, že byl od ní odmrštěn a že na to zhrzení posud nezapomněl. I nabídl Kuželovi Špírkův veliký statek za jeho usedlost v Kbelnici. To Kužela zviklalo. A když se dal přemluvití Kužel, nemohl odolati ani slabý Šindelář, a to tím méně, poněvadž jeho ješitná žena agitovala pro prodej Kbelnice.

Leopoldka hnal Špírka do prodeje statku, ač sedlák se bránil, jak mohl. Nevěda si jiné rady vypůjčoval si peníze u křesťanského lichváře, pekaře Rudlera. Leopoldka se však s ním smluvil, koupil jeho pohledávky, jež měl u Špírka, a zase měl svou obět pevně v klepetech. Došlo tak daleko, že na Špírkovi byl v městě na ulici proveden kapesní zájem; vzaly se mu peníze, které měl při sobě, a zlaté hodinky. Byl zcela hotov. Již mu ani nepatřila třetí třetina statku.

Ale nejen Špírek, Pubal, Franta a Vavřina stali se obětí Leopoldkovou. Daleko široko nebylo vsi, aby tam Leopoldka neměl dlužníka. V některých obcích jich měl několik, v některých všecky.

Najednou jal se Leopoldka ode všech lidí pohledávky zhurta vymáhati. Dlužníci dostávali od advokáta dopisy, aby do osmi dnů zaplatili. Málo jich bylo, kteří mohli včas zaplatiti. Po osmi dnech dostávali žaloby. Všecko letělo jako parou, pohroma se hnala na celý kraj. Hrdí sedláci, již považováni za bohaté, hrbili a krčili se před Leopoldkou, ale on jich k sobě ani nepřipouštěl.

S Leopoldkou Mundrmílkem udála se v krátkém čase veliká změna. V době, kdy od svých dlužníků tvrdě vymáhal dluhy, zavřel svůj šenk i obchod a své zboží vyprodával jen v neděli aneb některý den v týdnu. Z Leopoldky Mundrmílka stal se v posledních měsících vznešený a sebevědomý pan Leopold Muttermilch. Změnu bylo pozorovati i na jeho zevnějšku. Chodil oblečen jako pán, měl šaty z jemné látky a dle nového stříhu. Na pomoc si vzal příručího souvěrce. O zákazníky už nestál. Ani nechtěl býti vyrušován od dlužníků, kteří mu přinášeli peníze. U něho žádali ústupků a slev, u advokáta museli zaplatiti do krejcaru.

K Leopoldkovi přišel pruský emisař Uhlík, rodilý Čech, a svěřil se mu s tajemstvím, že za několik měsíců dojde k válce mezi Pruskem a Rakouskem. Přišel ho vyzvat, aby kupoval zásoby obilí a dobytka a ucházel se o dodavatelství vojsku. Za tu radu si vyžádal tři ze sta provize.

Leopoldka jednání s Uhlíkem ještě nedokončil a již se dostavil ředitel knížete Egona s nabídkou, aby Leopoldka vzal do nájmu na deset let přebytečnou úrodu na jihočeských panstvích. Ale vedla ho k Muttermilchovi ještě jiná záležitost. Leopoldka se měl přičiniti, aby selské živnosti, jež jeho žalobami přišly na prodej, se prodaly knížeti buď z volné ruky, neb v exekuční dražbě za peníz, jenž by valně nepřevyšoval exekvovanou částku.

Holečkův román uvázl v devátém svazku, pročež i vypravování o Leopoldkovi není ukončeno.

Ve své poslední knize „*Selství*“ (Čsl. akademie zemědělská, 1928) zmiňuje se Holeček (str. 343) o dvou podomních obchodních Židech, kteří přicházivali do jeho rodiště Stožic: o zubatém Kubovi z Vodňan, jenž prodával střížné zboží a kupoval kromě tchořů také staré věci selské domácnosti, o nichž dobře věděl, že stoupnou v ceně, a o starém Židu-sklenáři, člověku poctivém, jenž mluvil správnou češtinou a sedlákům se podobal i svou náboženskou myslí. – Na jiném místě (str. 386 n.) vyslovuje Holeček mínění, že křesťanství mírní zlé židovské vlastnosti, jakmile se jim duch židovský otevře, a že rolnictví je klíč, který jej otvírá. Svůj názor odůvodňuje příkladem Erschnerovic, řádné židovské rodiny z Vodňan, kteří pěstovali rolnictví a na sebe dali působiti vlivu křesťanství.

Mezi třemi Židy, o nichž Holeček v této své dokumentární knize píše, byli dva slušní, jeden zlý. Nicméně činí reprezentantem židovství ve svém románě „*Naši*“ člověka zlého („chytrého Žida“ Leopoldku).

Jan Klecanda

Na stejném stanovisku jako Holeček stojí vůči Židům Jan Klecanda (1855–1920) ve svém románě „*Maloměstský apoštol*“ (Vilímek, Praha, 1912).

V zapadlém jihočeském městečku Letňanech, hroužícím se ve spánek a jen tak živořícím, starostoval dlouho starý Blažej Jarolímek, otec dvou synů, staršího Blažeje a mladšího Václava. Otec se kdysi s furiantským Václavem nepohodl a vyhnal ho z domu. Obchod odevzdal Blažejí. Po dvaceti letech vrátil se Václav i se svou rodinou jako principál divadelní společnosti do rodného městečka a starý Jarolímek, jenž na syna nemohl zapomenouti a si byl dělal výčitky

pro příkrost vůči němu, byl šťasten jeho návratem. Šťestí jeho bylo dovršeno, když spatřil úspěch synův na jevišti. Ale představení skončilo se nešťastně. Na jevišti vzňala se kulisa a celé jeviště lehlo popelem. Při požáru Václav Jarolímek utrpěl ránu na noze a pozbyl oka. Když se byl z nemoci poněkud vykřesal, poslechl rady otcovy a zůstal v rodném městečku – jako hostinský. Svě nové povolání bral vážně, živnost vedl pořádně. Šlo mu především o duševní a hospodářské zvelebení a povýšení obyvatelstva. Hostinec vypadal spíše jako škola neb modlitebna, neboť místo „pravidel pro kibice“ byly stěny plny vlasteneckých a zbožných hesel, pěkně napsaných na papírových stuhách. I zřídil mladý Jarolímek pro Letňany a okolí Čtenářskou besedu, v níž se konaly zábavné a poučné přednášky a předčítaly se noviny, a aby čelil podvratné činnosti Židů Krause a Sachsla, již ožebračovali a vysávali selský lid, dal podnět k založení záložny a hospodářské besedy. Tak se stal Václav Jarolímek časem pravým národním „apoštolem“ ve svém rodném městečku a v krušné jeho práci – bylť lid nedůvěřivý a moc obou Židů, již se stavěli za úřady, veliká – podporovali ho otec Jarolímek, farář Vorel, učitelé Zeman a Sýkora a ten neb onen soused. – Netřeba podotknouti, že konečně zvítězí ušlechtilé snahy besedářů nad pohodlným zpátečnictvím občanů a židovskými pletichami a že Letňany po několikaletém apoštolování Václava Jarolímka spějí k šťastnému rozvoji.

Nadmíru rozvláčný (478 str.) román Klecandův jest charakteristický nenávisť vůči Židovstvu. To vysvítá již z všeobecných hanlivých poznámek o Židech.

Podle toho jsou pak kreslení oba Židé románu Lazar Kraus a Leopold Sachsl. Oba jsou zcela různí zevnějškem, ale stejní povahou a cílem životním. Kraus bydlí v Židovně, domku, jenž nad ostatní chatrné domky letňanské vyniká nečistotou a zbědovaností. Začal jako „handrle“ a pozoroval na svých obchodních pochůzkách

krajem majetkový stav kde koho v městečku i v okolních vesnicích. Potřeboval-li sedlák peněz, Kraus vypomohl. Nepůjčoval na vysoký úrok, ale odškodňoval se tím, že místo splátky neb hotových peněz bral od dlužníka, co ten měl právě na prodej. Obchod doma ponechával své ženě Rebece. Krausovo jmění se množilo a rostlo, neboť obchod s tchoři kvetl; ale Kraus přesto zůstával tím opovrženým Židem a bydlel i nadále ve svém špinavém brlohu.

Od Krause lišil se jeho souvěrec a příbuzný Sachsl. Byl modernější a vedl obchod se střížným zbožím. Dovedl si nakloniti pány od úřadu a zavedl si do krámu i obchod s tabákem, s kořalkou i laterní kolekturu. Ke Krausovi choval se Sachsl trochu protektorsky, hrál si na jeho učitele a poručníka, chtěl ho zmodernizovati. Kraus demoralizoval sedláky kořalkou, tchoři, půjčováním peněz, aby z toho měl zisk; Sachsl měl k tomu ještě jiný popud: chtěl sedláky zničiti a opanovati. Kdežto Kraus zůstával ve zdánlivé chudobě, hrál si Sachsl na pána. Kraus rozmnožil časem svou působnost o agenturu pojišťovny, Sachsl o obchod s obilím. Společenského života se oba stranili. Kraus z vrozené ostýchavosti, Sachsl z pohrdání sousedy, již mu byli moc hloupí. Ač oba dostali pozvánky, do Čtenářské besedy nikdy nevkročili.

Leopold Sachsl rýpal a štvál, kde jen mohl, proti konkurující mu záložně. Očernil letňanské učitele Zemana a Sýkoru u jejich představeného úřadu, že ženou lidi do novot, a na besedáře žaloval u úřadu, že pobuřují obyvatelstvo proti jinověrcům. I ředitele statku si Sachsl nadcházal, aby jej proti besedářům naladil. Došlo tak daleko, že jeden z učitelů byl zbaven místa, druhý přesazen. Když Sachsl někde mezi občanstvem cítil náladu proti novotám, ochotně přiléval do ohníčka nedůvěry oleje a tajně i veřejně popíchoval proti záložně i besedě. Tak poštvál i Blažeje Jarolímka proti jeho bratru Václavovi.

Vůči sedlákům vedli si Sachsl i Kraus vždy stejně. Byli velice ochotni při poskytování úvěru, ba vnucovali jej dlužníkům a chodili až do krajní meze toho, co se na kterou živnost mohlo půjčiti. Sedlák neodolal, když se mu peníze nabízely, žil pak lehkomyšlně, pil a hrál v karty. Směnky bývaly obyčejně splatny v takovou dobu, kdy v domácnosti dlužníkově bylo nejméně peněz. Potom na dlužníka naléhali, a když již věc měla jíti k advokátovi, pozvali si ho, vyčastovali ho kořalkou a – předložili mu nové papíry k podpisu. Tak upadali sedláci hloub a hloub do dluhů. Sachsl počítal, že za nějakou dobu bude celá Letňanská Lhota jeho a že pak sedláky vyžene z gruntů. První, jež hnal do dražby, byl letňanský hrnčíř Moravec, jehož domek chtěl pro sebe uchvátiti. Byl mu však ještě od záložny vymknut. Nato dal pomocí svého souvěrce Wintersteina exekučně prodati statky sedláků Vávry a Benáka z Letňanské Lhoty, jež se mu podařilo koupiti. Benák se na svém špejchaře oběsil a Vávra zůstal šafářem na svém vlastním gruntě.

Jindřich Šimon Baar

V Holečkově kraji hraje román *Jindřicha Š. Baara* (1869–1925) „*Jan Cimbura*“ (Českomor. podniky, Praha), v němž vystupuje jako jednající osoba hostinský z Putimě Salomon Steiner.

Když se v Putimi začínala stavěti transverzální dráha, usadil se ve vesnici Žid Steiner a zařídil si tam obchod koloniálním, střížným a galanterním zbožím, tabákem a kořalkou. V obchodě stál on sám s ošklivou svou ženou a sličnou prodavačkou. Putimáci se Steinerovu obchodu vyhýbali, i když kupčik je lákal likérem, jež jim nabízel zdarma, neb cukrovím pro děti. Chodili dále do krámků k Hálům a Žižkům. Teprve až ke stavbě dráhy přibyli inženýři, partaříři a dělníci, začala Steinerovi kvěsti pšenice. U Steinera se

slavily pijácké orgie a lidé říkali, že je tam učiněná Sodoma. Od té doby se říkalo místo u Steinera „v Sodomě“. Všichni cizí hrnuli se do Sodomy, domácí lidé se jí vyhýbali a štítili. Partaříři vypláceli v sobotu v Steinerově krámku a i sedláci putimští musili si tam chodit pro peníze. Salomon Steiner jim vnucoval své zboží, ale oni odolávali; ženy jejich byly na stráži, aby muži nepodlehli Steinerovým nástrahám.

Jakmile dráha byla dostavěna, odešli dělníci, partaříři a úředníci a „Sodoma“ oněměla. Nebylo nic platno, že si Salomon Steiner ve svém krámku pověsil domácí požehnání a celý den pod ním svítil olejovou lampičku. Putimáků již nezískal. Ve společnosti se k němu chovali šetrně, poseděli a pohovořili s ním, ale do krámku k němu nepáchli. Na otázku, proč od něho nekupují, odpověděli mu: „Protože nejste náš člověk ani krví, ani jazykem, ani vírou.“ Salomonu Steinerovi nezbylo nic jiného než se zase odstěhovat a zkusit štěstí jinde. Farář si po jeho odchodu oddechl, řka: „To jsem rád, že osada naše je zase panenskou, tj. že je osadou, na které není Žida.“

Vladislav Vančura

Kronikou jihočeského dvorce Ouhrova v letech 1913–1915 jest román *Vladislava Vančury „Pole orná a válečná“* (Odeon, Praha, 1925). V něm je řeč o protivném majiteli ouhrovské krčmy U Prostřeného stolu, Židu Leiovi, k němuž dvorští lidé o výplatním dnu své peníze zanašeli a je téměř do posledního haléře utráceli. A Lei uměl pacholky o peníze obírat. Přihlouplý volák Řeka, jehož ideálem bylo napítí se kořalky do syta, pomýšlel na zavraždění Leiova a chystal se na ně. Jedné noci vyšel se sekyrou k židovně a domáhal se vstupu do ní. Ale veřeje odolaly ranám jeho sekyry, a když se Žid neukázal, vrátil se blbec na svůj pelech.

Emil Vachek

Mezi romány antisemitskými a židovství přátelštějšími zaujímá místo prostřední „*Sup*“ (J. R. Vilímek, Praha) od *Emila Vachka* (* 1889)⁸⁵. Vachek sice kreslí podobný obraz venkovského Žida jako ostatní spisovatelé, o nichž právě byla řeč, jenže se snaží jednání svého židovského hrdiny psychologicky odůvodnit a ho ospravedlnit, zatímco zatěžuje kruhy vynikající horlivostí u víře křesťanské.

Vachek podává ve svém románě ostrou kritiku venkovského lidu, přísně katolického a naoko velmi pobožného, přitom však morálně zkaženého. Ústičané nestrpí mezi sebou Žida vysoce mravního, jenž má nejlepší vůli splynouti se svým křesťanským prostředím, nýbrž štvou proti němu tak dlouho, až ho uštvou. Když se pak jejich přičiněním v něm probudí vlastnosti jeho rasy, když se stane jejich pánem a kořistníkem, jejich supem, pak teprve pocítují se strachem zároveň i úctou k němu. Tak stává se hrdina románu Viktor Rosenzweig symbolem národa židovského, jenž jest takovým, jakým jej jeho trýznitelé ve mnoha stoletích udělali.

Viktor Rosenzweig zahořel čistou a upřímnou láskou k Marii Adámkové, dceři své podruhně v Ústicích, vesničce, ležící na řece Orlici. A také Marii se mladý a hezký Rosenzweig, jenž vynikal nad ostatní surové a hrubé vesnické chasníky vzděláním a jemným chováním, zalíbil, když byla vycítila jeho upřímnou náklonnost. Smyslový pud oběma mladými lidmi lomcoval, neuhasitelná touha po sobě je šířala, a přece se dlouho krotili, spokojovali se láskou platonickou a polibky, až došlo k tělesnému splnutí. Viktor a Marie svou lásku pečlivě tajili před starou Adámkovou,

---

85 Zemřel v roce 1964. Pozn. red.

zbožnou katoličkou, jež by dceři nikdy nebyla dovolila spojití se s Židem, ale navzájem se obšťastňovali: Maruška Viktora svou láskou a ženskostí, on ji svou dobrotou a inteligencí. Rozdílu náboženského si úmyslně neuvědomovali, aby svého štěstí nekalili.

Viktorovi nebyla láska k Marušce bezodpovědným požitkářstvím, nýbrž jakýmsi manželstvím plným odpovědnosti; a on předvídal obtíže, jež mu bude překonati, než dosáhne svého cíle, *skutečného manželství*. Láska zabírala Viktora tak, že zanedbával své obchodní záležitosti, jež mu nikdy nepřirostly k srdci, a klesal vždy hlouběji do dluhů. Už docházely od dodavatelů i upomínky, ale Viktor si z nich mnoho nedělal, jeho myšlenky byly více poučeny láskou k Marušce než obchodními záležitostmi.

V celé osadě Viktor neměl přítele kromě dobráckého faráře Tožičky a mlynářova syna Petra Kališe, bývalého studenta, jenž s ním měl několik příbuzných rysů. Všichni ostatní obyvatelé chovali se k němu, ne-li zrovna nepřátelsky, tož aspoň chladně – jako k Židovi.

Viktor Rosenzweig pomýšlel vážně na sňatek s Maruškou Adámkovou, ač si byl vědom, jaký urputný boj mu bude podstoupiti s jeho otcem i se starou Adámkovou. Věděl, že jeho poměr k Marušce nemůže v Ústicích zůstatí tajný a že ho Ústičané uštvou, jakmile se o jeho lásce dovědí. I chtěl sňatkem skandálu předejítí a neváhal přestoupiti na katolickou víru. Ale pověst o obou milencích rozhlásila se po Ústicích dříve, než se Viktor nadál, a on sám stal se přispěním sedláků Vokřína a Nechleby předmětem parforsního honu. Ačkoliv se ho farář ujímal, vesničané míjeli Rosenzweigův obchod, na potkání se mu posmívali a ho popichovali a všemožným způsobem dávali mu své nepřátelství najevo. V okresních novinách uveřejněn proti němu článek a od chlapců pohroženo mu bitím, bude-li ještě jednou viděn ve společnosti Maruščině.

A Marušce se nevedlo o nic lépe. Matka se s ní zneprátelila a zapřísáhla se, že Židovi dcery nedá. Nechtějíc ji míti v domě, aby nebyla Viktorovi nablízku, odevzdala ji pobožnůstkáři Nechlebovi, jenž dívku v noci zamykal do komůrky. Při polní práci bylo Marušce snášeti surové vtipy a posměšky hochů i dívek, stojících mravně hluboko pod ní. Ale dolehla na ni ještě těžší rána – cítila se býti těhotnou. Stará Adámková skácela se rázem na zemi, když se jí dcera byla svěřila se svým tajemstvím. Od Viktora se namíste odštěhovala a ubytovala se u svého bratrance Marečka. Adámková pořád dlela na modlitbách a jezdila po poutích, prosíc Pannu Marii, aby jí vnukla myšlenku, co by měla se svou dcerou udělati, když se již to neštěstí stalo. A zdálo se jí, jako by jí Panna Maria byla dala znamení, aby ke sňatku nepřivolila. Od té doby byla ještě zatvrzelejší a k dceři ještě příkřejší.

Viktor Rosenzweig, jenž byl dávno odhodlán dáti se kvůli Marušce pokřtiti, učil se již u faráře katechismu. Vtom si uvědomil své neutěšené hmotné poměry, z nichž mu mohl pomoci leda jeho otec, bohatý kořalečník z blízkého městečka. I pozval ho do Ústic, aby se s ním poradil a požádal ho o výpomoc. Otec byl ochoten založiti nepodařeného syna penězi, ožení-li se s dívkou, již on mu vybere. Sotva však starý Rosenzweig pobyl několik hodin v Ústicích, dověděl se o milostném poměru synově k dceři podruhně. Ve své zoufalosti přímo zuřil, když mu však syn klidně oznámil, že Marušku Adámkovou upřímně miluje a že se s ní dá oddati v křesťanském kostele, pojal ho takový vztek, že syna proklel a namíste opustil jeho dům. Už u něho ani nepřenocoval, nýbrž šel na noc do hospody a skoro ráno za svítání odešel na vlak.

Tak tísnily Viktora vedle starostí o Marušku a o jeho lásku ještě těžké starosti hmotné. Věřitelé na něho hodně zadluženého netrpělivě doléhali a on neviděl ze své situace nijakého východiska.

Stará Adámková odstěhovala se z Ústic do Kyšelic ke své sestřenci Dlaskové a vzala Marušku s sebou. Tam našla vůči dceři, Žida pořád ještě v srdci chovající, pomocníka ve tchánu své sestřenice, v Jeronýmu Dlaskovi, náboženském horliteli, jenž co do fanatismu a konfesijní nesnášenlivosti i ji překonal. Když se Viktor s Maruškou loučil, tušil, že ji líbá naposled. A nesmírná jeho bolest ze ztráty Marušky byla jen přehlušována jinou trapnou událostí: jeho dodavatel v městě hrozil mu zabavením majetku, když do 14 dní nezaplatí. A přídavkem nadělil mu osud ještě bolesti tělesné. V noci dostavovaly se tak silné srdeční záchvaty, že Viktor často pochyboval, že se dožije rána. A když se po dědině rozhlásily neutěšené majetkové poměry Viktorovy, vrhla se na něho smečka ještě zuřivěji než doposud a z každé tváře mohl čísti nenávist s úsměškem „hle, bankrotář!“. Ke všem ostatním nepřátelům Viktorovým přibyl ještě jeho vlastní otec. Koupil od synova věřitele protestované směnky, aby měl nepodařeného synáčka v rukou a jím mohl dle libosti naložiti.

Marušce se vedlo u Dlasků v Kyšelicích zle. V myšlenkách stále dlela u Viktora v Ústicích, a když jednou za večera tam chtěla prchnouti, byla na cestě od starého Dlaska chycena a přes svůj těhotný stav brutálně ztrýzněna. Od té doby byla střežena ještě pečlivěji než dříve. Čím více poznávala nemožnost útěku, tím více klesala na mysli a pozbývala víry ve vlastní sílu. Doufala, že Viktor něco podnikne k jejímu vysvobození, a napsala mu kradmo i několik dopisů. Ale podplacený listonoš ty dopisy doručoval starému Dlaskovi, místo aby je posílal do Ústic, a stejně nakládal s dopisy, jež Marušky docházely z Ústic od Viktora. Tak oba milenci o sobě nevěděli, ač si stále dopisovali. Jen na dva dopisy dostalo se Viktorovi hrubé odpovědi a vyhrůžek od samého Dlaska, z nichž nešťastník vytušil, co se s Maruškou v Kyšelicích děje.

Maruška zoufala si nad mlčením Viktorovým. Její víra v něho byla silně otřesena. Začala o něm pochybovati a Adámková tu pochybnost živila, namlouvajíc dceři, že hledají pro Viktora, jenž se s otcem smířil, bohatou židovskou nevěstu. Maruška uvěřila, že se jí Viktor zpronevěřil, že na ni i na jejich dítě zapomněl. Maruška scházela vůčihledě, takže ji i její trýznitelé politovali. Ale naprosto byla ubita, když se zvláštní příhodou za přítomnosti komediantů ve vesnici rozhlásilo, že Maruška je v požehnaném stavu, a to se Židem. Lidé před ní opovržením plivali, doráželi na ni ústrky a zatracováním. Maruška utrpěla silný otřes nervů a pokusila se v noci oběsiti se. Starý Dlask její sebevraždu ještě včas zamezil. Marušce bylo snášeti rány, ústrky, nenávisť svého okolí a Viktor stále mlčel a jeho dítě rostlo jí v lůně. Není tedy divu, že se na svého milence hněvala, ba že opovržení k němu pociťovala. A starý Dlask nepřestával jako Adámková kapati jedu do Maruščina srdce.

Když se byla stará Adámková uchýlila o pomoc pro svou dceru ke kyšelskému faráři, poradil jí, aby dceru co nejrychleji provdala za jiného muže. Ten se brzy našel v Dlaskově čeledínu Jeronýmu Hrudkovi, navrátilivším se právě z vojny, nemluvovi, ale jinak člověku naoko pořádném. Hrudka si Marušku při práci oblíbil, jeho dlouho tlumená smyslnost jí byla v něm vznícena.

Zatímco Maruška v Kyšelicích na Viktora čím dále tím více zanevírala, prahnul on po ní, aneb aspoň po zprávě od ní celou duší a mučil se myšlenkami na ni. Dávno by se byl do Kyšelic odebral, kdyby ho nebyli farář i Kališ od cesty zrazovali a mu radili, aby počkal, až přijde vyřízení z konzistoře stran přijetí Viktorova do církve. Nechleba roztruboval po dědině, že Maruška v Kyšelicích již zmoudřela od té doby, co uslyšela o úpadku svého galána. Tato zpráva přišla i k Viktorovým uším a on, jsa zmaten Maruščiným

mlčením, počínal věřiti, že se mu dívka odcizila, když zvěděla, že je pouhým žebrákem.

Uprostřed nejmučivějších duševních zápasů, v nichž se Viktor cítil blízek šílenství a chtěl spáchat sebevraždu, dostavil se do Ústic soudní zřízenec zabavit Viktorův majetek na základě žaloby – jeho otce. Viktor pokusil se ještě jednou přiblížiti se Marušce dopisem, jež tentokráte neposlal poštou, nýbrž po poslu. Ale dostalo se mu od Dlaska, jenž i tento dopis zachytil, vzkázání, že se Maruška na svého svůdce nadobro rozhněvala a že o něm nechce ani slyšeti. Celá vesnice začala na Viktora klepy, úsměšky, urážkami, bojkotem a i násilím útočiti. A konzistoř nedávala vzhledem na pobouřené mínění, vzešlé z polenského procesu, na žádost faráře Tožičky stran Viktorova pokřtění odpovědi, na něž tento netrpělivě čekal, věře, že jím získá a trvale udrží Marušku. A rány padaly na něho dále: konzistoř rozhodla proti němu, Maruška trvale mlčela, srdeční choroba ho hrozně trápila a jeho domek prodán v dražbě jistému Šalamounu Parnesovi, obchodnímu příteli a prostředníku Viktorova otce. Sebevraždy nespáchal jen proto, že se mu nedostávalo k ní sil.

Srdeční záchvaty Viktora přeukrutně trápily. Upadl do těžké nervové nemoci spojené s duševní rezignací. Z ní vytrhl ho Parnes, jenž mu vyřídil vzkaz od otce, že bude ze svého neutěšeného stavu hmotného vyproštěn, vezme-li si dívku otcem mu vybranou. Viktor Parnesa příkře odmítl. I šel prohnáný otec Viktorův na syna jinak. Dověděl se od svého souvěrce Löwa z Kyšelic o Maruščině nápadníku Hrudkovi, napsal synovi intrikánský dopis o chování Maruščině. To přimělo Viktora, že se přece rozběhl do Kyšelic. Viktor se v Kyšelicích přesvědčil, že se mu Maruška s Hrudkou zpronevěřila, že je pro něho ztracena. Od té doby probouzela se v jeho srdci náruživá pomstychtivost. Chtěl se pomstíti Marušce,

ale i těm, kteří pomáhali jeho štěstí ničit. „Do církve jste mne nechtěli, od prahu jste mne odkopli, štěstí jste mi vzali a srdce poplivali jen proto, že jsem byl Židem. Dobrá! Budu tedy Židem,“ tak si stále říkal, pomýšleje na pomstu.

I napsal Viktor otci stručný dopis, v němž vyznal svou chybu a omlouval se za svůj vzdor pro něco, co nestálo za to. Starý Rosenzweig přijel do Ústic a smířil se se synem. Viktor mu ve všem povolil a vzal s klidem na vědomí i zprávu, že mu otec vybral za nevěstu Elsu Šternových z krajského města, dívku s Viktorem stejného stáří, v tváři nehezkou a hrbatou. Měla 8000 zlatých věna. Starý Rosenzweig uvedl Viktorovy rozhárané poměry majetkové do pořádku, vymáhal na jeho dlužnících rozhodným způsobem pohledávky, nutil je platit obilím, neměli-li peněz, a hrozil, kde bylo třeba, advokátem. Šířil sice kolem sebe hrůzu, ale Ústičané začínali si Viktora vážiti. Řeči o něm umlkaly, byl zase uctivě pozdravován a lidé se opět trousili do jeho obchodu.

Maruška se provdala za Hrudku a Viktor slavil o měsíc později sňatek s Elsou. V prvních dnech manželství bylo mu těžko nehezké ženě zvykati, a čím více se Elsa láskou k Viktorovi rozplameňovala, tím on zůstával chladnější. Ale chytrá a dobrácká Elsa poznávši, že Viktor nemůže zapomenouti své první lásky, umínila si, že vytrvá, že dopřeje uštvanému Viktorovi klidu, jež potřebuje, aby se zotavil. Věřila, že nakonec přece zapomene na mladou Adámkovou a že přijde k ní, jež se mu stane žádoucí pro svou obětavost a velikost své lásky. A nemýlila se. Po první plachosti oba navzájem sobě zvykli a Viktor cítil k Else, výborné hospodyně, vděčnost a kamarádkou náchylnost. Žili vedle sebe jako dva přátelé, jež nadto spojoval zájem o společné pole, o Viktorův obchod. Elsinou zásluhou, její chytrostí a praktičností začínal obchod vzkvétati, zákazníků přibývalo, zamilovali si mladou

Rosenzweigovou a i Viktora si vážili více než dosud. To vzbudilo ve Viktorovi úctu k jeho malé, znetvořené žínce, která všechnu tu změnu byla způsobila.

Přesto žil Viktor celou řadu měsíců jako mládenec, a mysle stále na Marušku, nemohl se odhodlati učiniti Elsu svou ženou. Ona ubohá své odstrčení statečně snášela. Teprve když se dověděl, že Maruška porodila druhé dítě, chtěl se jí pomstíti a učinil svou ženu těhotnou. Leč Elsa porodila mrzáčka, což prohloubilo znovu propast mezi oběma manželi k sobě se již blížícími. Viktor začal Elsu zase nenáviděti, poněvadž se Marušce nemohl pomstíti zdravým a krásným dítětem. Čím více jeho dítě rostlo, tím více se vyvíjelo v idiota.

Ale Maruška také nebyla šťastná. Stala se svému nevzdělanému, surovému a hamižnému muži pouhou samicí a tažným zvířetem. Povala mu již třetí dítě, a přece k němu nepřilnula. Oddávajíc se mu myslívala na Viktora. Po několika letech přece jemu přivykla.

A tu byla zasažena novou ranou. Hrudka byl si uspořil něco peněz a k tomu zdědil pět set zlatých. Nechtěje déle pracovati na cizím, ohlížel se po nějaké malé usedlosti; i přihodilo se mu koupiti chalupu s 25 měrami polí a kouskem lesa – v Ústicích. Napřed se Hrudka sám zarazil, vzpomenuv si na román své ženy; ale když chytrácký dohazovač podotýkal, že ústický chalupník s prodejem nechce čekati a že svou živnost nabízí i jiným, uzavřel Hrudka koupi, aniž se s ženou poradil. Marušku mužova zpráva ohromila. Mezi oběma manželi došlo k bouřce, jaké za svého manželství ještě nezažili; ale Hrudka trval na svém, a tak se zmocnila i Marušky jakási fatalistická netečnost. Myslíla si, že si zvykne i na Viktorovu ženu, když přivykla svému muži.

Hrudkovi se přestěhovali do Ústic. Jejich příjezd do vsi Viktorem neobyčejně otrásl. Hned první nevinné setkání obou někdejších

milenců na návsi donesli lidé Hrudkovi a on udělal ženě scénu. Od té doby Maruška Rosenzweigovi na jeho pozdrav neděkovala, takže on přestával pozdravovati. Nečinila tak pouze kvůli svému muži, nýbrž aby nejitřila svých ran. Ale sama trpěla nesmírně. A trpěla tím více, s čím lhostejnější tváří ji Viktor potkával.

V Marušce znova se probouzela láska k Viktorovi. Jevila se v žárlivosti na Elsu Rosenzweigovou. Své city a myšlenky Maruška před mužem ostražitě tajila, ale potlačovaná láska k někdejšímu milenci se tím více vzámala, čím více nenáviděla svého muže, jenž se k ní choval surově a ji chtěl prací utýrati. Ale ani Viktorovi nepodala nejmenší známky znova se probouzející lásky. Naopak ranila ho, stavějíc mu na odív své pěkné a zdravé děti proti jeho blbým mrzákům. Viktora přiměl totiž pohled na Maruščiny krásné děti, že se své ženě opět přiblížil, doufaje, že mu po mrzáku porodí dítě zdravé, jímž bude moci nad Hrudkovou triumfovati. Ale bohužel i po druhé, i po třetí přišli na svět mrzáčkové.

Viktora, jenž si byl hmotně trochu pomohl, učinilo rodinné neštěstí zoufalým; div, že po narození třetího mrzáka nezešílel. Neštěstí působilo na něho tím způsobem, že v něm vzbudilo nenávisť k celému světu a touhu po pomstě ještě zesílilo. Zapřisáhl se, že se všem svým nepřátelům pomstí. Nejvíce Marušce, která ho zradila, a jejímu muži i Adámkové. Pak Nechlebovi, faráři a celé té smečce křesťanů, jež jeho štěstí tak dlouho štvala, až je uštvala. I otci se chtěl pomstít, poněvadž i on je vinen jeho neštěstím, a ženě, jejíž lůno je prokleté.

Po narození třetího blbce toulal se zoufalý Viktor celé dni a noci po lesích a odpykal své toulky těžkým zápalem plic. Byl blízek smrti, ale přece se z nemoci ještě vykřesal. Ale od té doby byl docela změněný. Zestárnul, byl zamlklý, v sebe pohroužen a nepřátelský k celému svému okolí. Dělal dojem, jako by se mu

byly popletly smysly. Ale Viktor byl při zdravém rozumu. Počínalo nové období jeho života.

Uzdraviv se úplně, prodělal Viktor novou proměnu své povahy. Odložil svou uzavřenost a plachost, vyhledával společnost a stal se hovorným. Vžil se úplně do úrovně svého okolí a získal si ponenáhlu skoro všechny ty lidi, kteří kdysi proti němu tak běsnili. Jeho obchod s obilím, nově získané zastupitelství továrny na hospodářské stroje a agentura pojišťovny přiváděly ho v užší styk s rolníky. Přívrženci Nechlebovi pocítovali před Rosenzweigem strach od té doby, kdy viděli, že se zase sbírá a prospívá; čím mocnějším se Rosenzweig stával, tím více se Nechlebova strana drobila a slabší jeden po druhém od ní odpadávali, aby Rosenzweiga nepohněvali. On se před nimi ještě přetvářel, doma však odkládal masku a halil se do své pravé povahy.

Rosenzweigův obchod začínal skokem vzkvétati. Žid rozpůjčoval peníze potřebným sedlákům v Ústících i v okolí, z počátku na nízký úrok, jen aby si je učinil poplatnými. Viktor byl nyní posednut zimničnou touhou po výdělku a penězích a všecku svou práci vynakládal na jejich vyzískání. Zadluženost v Ústících rostla a dlužníci byli nuceni prodávati obilí za laciný peníz Rosenzweigovi, jenž si vystavěl doma velikou sýpku a na nádraží skladiště.

Ve dvou letech uvalil Viktor Rosenzweig na tři sedláky dražbu a počínal šířiti kolem sebe strach a hrůzu. I vzal si na mušku svého úhlavního nepřítele Nechlebu. První citelnou ránu mu zasadil, vyvolav na obilním trhu baissu. Nechleba byl nucen prodati obilí za nejnižší cenu a zadlužil se u hostinského, tajného spojence Viktorova. Potom svedl zoufalého sedláka ke karbanu. Nechleba ztrácel kus po kuse svého majetku a dluhy jeho rostly. I jal se Rosenzweig jednoho dne roztrubovati pověsti, že Nechlebův statek

je předlužen. Malí věřitelé se na něho sesypali a statek jeho přišel na buben. Koupil jej – Rosenzweig.

Viktor stal se mocným pánem v okrese. Byl zvolen do obecního zastupitelstva, aniž hnul pro to prstem, a ač fara proti němu vášnivě agitovala; vystavěl si, jakoby ze vzdoru, krásný dům naproti faře a byl zvolen do správní rady peněžního družstva v okresním městě. Tím úřadem získal přehledu o hospodářských poměrech celého okresu a dovedl onoho postavení řádně pro sebe využítkovati.

Pomsta, kterou chtěl na celém kraji vykonati, pudila ho dále. Několik lidí, které si vzal na mušku, leželo již odstřeleno, jiní měli již rány zasazeny. Mnoho svobodných sedláků vypudil již z jejich statků a pokračoval ve svém ničivém díle dále.

Rosenzweig připadl na novou myšlenku. Zřídil vinopalnu a počal bohatnouti z brambor, s nimiž si lidé v ústickém okolí nevěděli rady. A touto vinopalnou uškrtil hostinského, jenž byl pro sebe reklamoval příliš mnoho volnosti.

Po hostinském přišel na řadu Viktorův někdejší přítel Petr Kališ, jenž se byl usadil na mlýně svého otce. Když byl Kališ poznal Rosenzweigovy zákeřné úvěrní operace, počal proti němu pracovati – nikoliv s Nechlebou, nýbrž na svůj vrub – a tak si ho zneprátelil. Kališův mlýn byl ještě z dob otcových hodně zadlužen. Rosenzweig skoupil Kališovy dluhy a tak mu nebylo nesnadno ho zničiti.

V té době smířil se Viktor s Elsou, jíž dlouho byl opovrhoval a na niž byl nakládal téměř nesnesitelnou práci. Ona vše trpělivě snášela, vzorně vedla obchod i domácnost a tím si manželka udobřila. On musil uznati výkon ženin a začínal k ní pocítovati jakousi vděčnost. Zase s ní bydlil a stalo se, že se jí opět přiblížil jako manžel. Elsa po čtvrté otěhotněla a tentokráte mu povila *zdravého syna.*

Viktor pocítil neobyčejné štěstí a uvědomil si, že pokud žil nevýbojně a solidně, potud byl nešťasten a žena mu rodila mrzáky; jakmile se však začal svým nepřátelům mstít, karta v jeho životě se obrátila a žena mu porodila zdravé dítě. Utvrdil se v domněnce, že jeho Bůh, jež doposud zanedbával, jeho nynější jednání shledává správným, že mu poslal zdravé dítě jako odměnu za to, že konečně pochopil své poslání. Viktor, jenž se byl své víře téměř úplně odcizil, stal se pravověrným, v Boha fanaticky věřícím Židem a tím se v něm uskutečnila poslední vnitřní proměna.

Ale bylo se mu pomstít ještě na té, jež by byla bezmála z něho udělala křesťana, na Marii Hrudkové. A měl snadnou práci. Skoupil Hrudkovy dluhy a odmítl sečkati se zaplacením menší částky. To znamenalo vypuzení Hrudkových z jejich chalupy. Maruška, jež s Viktorem, co byla v Ústicích, nebyla slova promluvila, odhodlala se ho poprositi, aby se smiloval nad jejími dětmi a nad svým dítětem. Ale on někdejší svou milenku chladně odmítl. Druhého dne však přece vzkázal Hrudkovi, že mu se splacením sečká do jara.

Na Viktorovi se vyplnilo proroctví starého Fränkla, zřízence a pomocníka starého Rosenzweiga, jenž byl kdysi prohlásil, že se ve Viktorovi probudí židovská nátura a pak budou ze světa jiskry lítat. Viktor, jenž se narodil, aby konal jen dobro, končil život ve hromadění zla, takového zla, že byl postrachem krajiny, *skutečným supem*, jemuž se i svým zevnějškem podobal.

Vachkův „Sup“ vyniká nad ostatní židovské romány (tj. romány s židovskými náměty), jak již bylo podotčeno, ostrou charakteristikou jednajících osob, jemnou analýzou jejich duševních stavů a kromě toho *vážným* obíráním se židovskou otázkou, zvláště jednou její stránkou: poměrem křesťanských obyvatelů venkovských k Židovi, mezi nimi bydlícímu.

Vachkův román je vlastně antisemitský, přesto, že autor kreslí hlavního hrdinu, Viktora Rosenzweiga, jako mladíka neobyčejně sympatického, člověka jemného, dobrého, vzdělaného, poctivce od hlavy do paty, jenž svou povahou vysoko vyniká nad ústické obyvatele. („Kdybych měl hodnotit obyvatele Ústic dle jejich vnitřní ceny, stál by asi Rosenzweig na prvním místě,“ praví o něm farář Tožička.) Ale Vachek nečiní eticky hluboce založeného Viktora reprezentantem své rasy („Vy nejste ani Židem, máte všechny vlastnosti křesťanů,“ praví k němu mladý Kališ), židovský národ reprezentuje jeho otec, kořalečník Rosenzweig, hamižný lakomec, bezohledný vydřiduch, rafinovaný ničema. Viktor se stává pravým Židem teprve působením svého křesťanského okolí. A tak by stál „Sup“ co do názoru na židovství v jedné řadě s pracemi Fr. Pravdy, Václ. Kosmáka a jejich následovníků, kdyby autor nepřemýšlel vážněji a objektivněji o otázce židovské a nebyl si toho vědom, že křesťanská společnost na Židech mnoho hřešila. „Jak se na vás dívá skoro celá společnost?“ dává spisovatel říkati Petru Kališi v rozhovoru s Viktorem. „Jste jim, vy Židi, něčím jako škodnou. Protože tu jsou zákony a ta naše civilizace připouští pogromy jen v myšlenkách, musejí i oni hledat s vámi modus vivendi. Do očí se vám staví, pokud jste bohatí, potřební nebo vlivní, prokazují vám dokonce úctu; několik vašich lidí zasedá dokonce v panské sněmovně, ale celá ta čínská zeď' předsudků a rasové a náboženské zaujatosti, kterou stupňujete svým hospodářským kořistnictvím, je dosud obehnána kolem vašich sídel. Ghetta neexistují jen ve hmotném světě, ale ve světě mravním jsou tu posud a jsou příšerná. Víím, že mnozí z vašich svým životem jen znásobují tyto antipatie a nenávisti, ale ony by tu ještě dlouho byly i tak, vlastní setrvačnosti.“ A Kališ, jenž zná své vesničany, předvídá a předpovídá, jak potměšile se zachovají k Viktorovi: „Společnost ve

vás utluče během času vaše dobré stránky a vy se s léty vrátíte k názorům a způsobům života svých otců. A pak začnou křičeti: Vidíte ho, jak se vybarvil! Dělal ze sebe beránka, pokud potřeboval, abychom si ho nevšímalí, ale teď uznal za dobré odhoditi beránčí roucho a ukázati pod ním pravý vlčí kožich.“

Antisemitské pojetí zajisté neplyne z autorova přesvědčení. Slouží spíše v románě jako umělecký prostředek k charakteristice obou Rosenzweigů, svou povahou zcela rozdílných. Nebudiž zamlčeno, že pobožnůstkářští a při tom docela zvrhlí venkované (Nechleba, Dlask, venkovská chasa) ob stojí před jeho soudem ještě méně než Židé.

Předností Vachkova románu jest skvělé znázorňování duševních stavů Viktorových i Maruščiných a pak kreslení přerodu Viktorova. Jak např. vzniká a roste smyslový pud obou milenců a jejich vzájemná touha po sobě, jak Viktor trpí srdečními záchvaty, jak plodí děti, aby se Maruše pomstil, jeho utrpení po každém narození zmrzačeného dítěte, jak se ve Viktorovi připravuje obrat a jak se konečně stává supem, to všechno líčí Vachek způsobem nepřekonatelným.

Jan Vrba

Jan Vrba (* 1889)⁸⁶ znázornil v povídce „*Dům Otmaro Löwyho*“ (Lumír, 1917 a v knize „*Sázava*“, Vilímek, Praha 1918) rodinu Žida Simeona Löwyho, jenž připomíná Vachkova Viktora Rosenzweiga, dokud tento ještě nebyl „supem“. I Simeon Löwy liší se jak zevnějškem, tak i povahou od svých souvěrců, je „nepodařeným plodem, který předčasně upadl z větve a daleko se odkutálel od stromu“. Je

---

86 Zemřel v roce 1961. Pozn. red.

Žid poctivý a spravedlivý, „jakého nebylo v kraji pamětníka a jaký se narodí z Izraele jednou za sto let“.

Když bylo Simeonu Löwymu čtyřicet let, vyžádal si od svého otce, bydlícího v ghettě, podíl jemu patřící a za něj koupil si v jisté sázavské vesnici od člověka, který se stěhoval do Brazílie, menší selský dvorec. Z počátku vesničtí sousedé mu přicházeli vstříc nedůvěřivě, ba nepřátelsky; ale poznavše jeho dobré vlastnosti, smířili se s ním. Nebránilo jim, že byl pravověrným Židem, vždyť si je dovedl i tak svým chováním nakloniti. Simeon miloval svá pole stejně jako jeho sousedé, oral, sil, kosil trávu a obilí a žádné práci se nevyhýbal. Až na víru se sedlákům úplně přizpůsobil. Mluvil jako oni, šatil se jako oni a svůj domek si zařizoval tak jako oni. – Po pětiletém pobytě na vsi oženil se Simeon s dcerou Samuela Nathana, obchodníka z blízkého městečka, jenž se od Simeona značně lišil a byl takový, jací jsou ostatní Židé: utrhoval dělníkům na mzdě, šidil lidi, kupoval tchoře atd. Simeonova žena Sára byla výborná hospodyně, ale byla po otci a v zásadách obchodních se s manželem rozcházela. Tak dlouho na něho naléhala, aby si zřídil hostinec, až Simeon, jenž se dlouho zdráhal, povolil; ale nedovolil, aby se v něm karbanilo, a neprodával kořalky. Přesto jeho hostinec vzkvétal, kdežto starý hostinec jen živořil.

Brzy nato se něco přihodilo, co vzbudilo podiv celé vsi. Sedláci byli zvyklí vypůjčovati si přede žněmi od hostinského peníze a po žních je s úroky opláceti. Simeon ochotně půjčoval, ale úroků nepřijal, řka, že není záložnou a že jim vypomohl po sousedsku.

Simeon měl dva syny. Když staršímu bylo 14 let, přišel ke strýci v městě do učení. Po třech letech vrátil se domů a zřídil si svůj vlastní obchod. Od strýce naučil se obchodním praktikám a s matkou si rozuměl velmi dobře, lépe než s otcem. Obchod se rozmáhal tak, že Otmaru Löwymu ves pomalu nestačila a on toužil po městě.

Přiženil se do městského obchodu bohatého Arona Blocha, ponechav vesnický obchod svému mladšímu bratru. Starost o krám se střížným a smíšeným zbožím přenechal své ženě, kdežto on se věnoval výhradně obchodu obilím a dobytkem, při němž čím dále tím více bohatl. Jmění mladšího bratra, jenž po smrti otcově nevedl obchod v jeho smyslu, nýbrž ve smyslu matčině, rostlo. I probouzely se v lidu stará nenávist a staré nepřátelství vůči Židům, jenže si nikdo netroufal je projevit, poněvadž mladšímu Löwymu byl kde kdo dlužen. Otmarův syn Abraham domohl se v městečku zámku, Abrahamův syn založil v hlavním městě obchodní dům, čímž uskutečnil nejzávratnější sen svého rodu, a jeho vnuk stal se učencem světového jména.

Bohdan Jelínek

Bohdan Jelínek (1851–1874) líčí ve své povídce „Abraham“ (v knize „Spisy veršem a prózou“, Otto, Praha 1880) dobrého a šlechtetného Židáčka, jenž na rozdíl od mnoha tvrdých a bezohledných lichvářů bral jen několik krejcarů úroků a všem lidem pomáhal. Jelínek ovšem nemůže o Abrahamu, jehož nazývá svým dobrým přítelem, potlačit poznámky, že stařečkovi hleděla z tváře taková dobrota, že – ani nevypadal jako Žid. Obsah povídky Jelínkovy tvoří dávno pominulý milostný román Abrahamův. Kdysi miloval sousedovu dceru Irmu, ale ona mu utekla s boháčem do světa. Zůstala mu po ní jen podobizna, již Abraham do smrti choval jako klenot ve své bibli.

Karel Matěj Čapek-Chod

Ani Čapka-Choda nechceme počítati přímo k antisemitům, ač se jím na první pohled býti zdá. *K. M. Čapek-Chod (1860–1927) bývá*

zařazován mezi autory sociálních románů. My o něm jednáme již na tomto místě pro jeho dvě novely, jež hrají v prostředí českého venkova.

V jedné z nich, v „*Dcerušce Jairově*“ (v knize „*Ad hoc*“, Pražské akc. tiskárny, 1919), líčí Čapek-Chod vášnivou lásku souchotinářky Irmu – Máni Steinové k vojenskému lékaři dr. Jiřímu Stachovi.

Pokažený student medicíny Jiří Stach klesal čím dále tím hloub. Od kraje propasti, chytal se již pytláctví, odtrhlo ho jen vypuknutí světové války. Musil nastoupiti vojenskou službu a byl jako medik přidělen ke zdravotnímu sboru. Po roce obdržel dovolenou, aby dokončil zkoušky, a potom byl ihned jmenován vojenským nadlékařem. Když dlel v třetím roce války doma na dovolené, přišel do bližšího styku s židovským statkářem z Kadanic Arturem Steinem a při návštěvě jeho statku poznal i jeho šestnáctiletou sestru Irmu – Máňu, dívku neobyčejné krásy. Neušlo mu hned při prvním setkání, že ubohá dívka přes své kvetoucí vzezření je stížena nezhojitelnou nemocí fthisis florens. Při své první návštěvě u Steinů byl dr. Stach přítomen slavnosti obžínky a na ní poznal i Barču, dceru pohodného; ač krásou vynikala nad ostatní dívky, nevzal jí pro její nízký původ žádný chasník do kola. I zatančil si s ní jako s první dr. Stach. Tím však urazil přítomnou slečnu Irmu, a když chtěl chybu napravit, odmítla ho Irma. Přímluvou Arturovou se dala obměkčiti a tančila s dr. Stachem sólo, při němž utrpěla nehodu, ztratila podpatek, klesla a vymkla si nohu, takže musila býti z tančírny odvedena domů. I Barča opustila ratejnu, nemajíc tanečnicka. Od té doby dlel dr. Stach každý den po celou dobu své desítidenní dovolené na kadanickém statku, aby Irmě, která se druhého dne po nehodě byla tíže roznemohla, přispěl lékařskou radou. Ve skutečnosti pudilo ho k ní jeho srdce. I Irma, jež dr. Stachovi byla odpustila chybu, jíž se do její společnosti uvedl, nezůstala vůči němu chladna. Vrace-

je se z druhé návštěvy v Kadanicích, seznámil se dr. Stach blíže s Barčou a poznal, že se v ní mýlil, maje ji za necudnou. Dotknuv se jí neslušně, byl od ní řádně ztrestán, ale jakmile Barča viděla, že mu hrozí nebezpečí od zuřivého psa, ujala se ho. Třetího dne přijel Stach opět do Kadanic a našel Irmu hluboko pohrouženu do prachových polštářů. Oči měla přimknuty, tváře hekticky ruměnné. Když se dr. Stach nad ní sklonil, vášnivě ho objala a zulíbala. Stach se polibkům nevzpíral. To bylo jejich nevyslovené zasnoubení. Přes všechnu lásku ke skutečnému pomilování mezi Irmou a Stachem však nedošlo. Irma se chovala jako snoubenka z lepší rodiny a Jiří, když ji líbal, tedy nikdy na rty. Když jednou Irma prohodila, že by jí byl nejmilejší válečný sňatek, a ani bratr, ani ženich jí neodpověděl, tušila, jak s ní je, a projevila své tušení písní „Und mein Stamm sind jene Asra, welche sterben, wenn sie lieben“. Irma a Artur doprovodili jednoho krásného večera dr. Stacha na cestě domů hluboko do lesa. Irmě bylo zatajeno, že dr. Stach odjede příštího dne na frontu, ale ona se toho dověděla od Stachova sluhy a při loučení v lese líbala ho jako šílená. A rozhodla se, že druhého dne pojede s Arturem na dráhu, aby ještě jednou dala sbohem. Doktor Stach litoval, že Irmu i tentokráte nepolíbil na rty a jí náležitým způsobem své lásky nedal najevo. Ale chtěl tak učiniti příštího dne na zastávce před svým odjezdem. Jenže jeho dobrý úmysl se zmařil; na stanici bylo mnoho odjíždějících lidí – i Barča tam byla a Irmě neušlo, že mávala Stachovi na rozloučenou šátkem – a na milostné rozloučení nebylo lze mysliti. Sotvaže si podali ruce, zazněla trubka průvodčího a vlak se dával do pohybu. Irma zamhouřila oči a sklesla naznak na zem. Stach chtěl vyskočiti, ale byl od průvodčího zadržěn. Ze zatačky viděl, jak Artur a Barča odnášejí omdlelou Irmu do staniční budovy. Z Plzně žádal telegraficky zprávu o Irmě do Podwoloczyzsky. Ale nedostal odpovědi, ačkoliv se ptal ještě dopisem a lístkem. Jen od

svého přítele, řídícího učitele v rodné vsi, se dověděl, že Stein byl svou sestru odvezl do Meranu, že se uprostřed zimy s ní vrátil a že je Irma moc bídná. – Po roce přijel dr. Stach opět na dovolenou. První cesta jeho byla do Kadanic ke Steinovým. V půl cestě potkal Artura Steina, který jel pro něho, dověděl se, že je doma na dovolené. Zastal Irmu umírající. Ještě ji potěšil, dodav jí naděje na uzdravení a políbil ji, aby ji ubezpečil, na rty. Irma se zřejmě zaradovala a brzy nato usnula. Byl to *suavis exitus*, sladký konec, jímž lékař nemocné ulehčil poslední hodinku. Doktor Stach byl sklíčen bolestí, neboť teprve nyní si uvědomil, jak Irmu miloval. Ale bolest svou brzy překonal v náručí Barčíně, již pojal za ženu a s ní odjel do Ameriky.

V jiné novele téže knihy „*Dvě vdovy*“, jež hraje v českém venkovském městě zrovna před vypuknutím světové války, kreslí Čapek s kousavou ironií postavu neobyčejně mazaného Žibřida (vlastně Friedla) Pappersteina, syna pokřtěného Žida Siegfrieda Pappersteina. Ačkoliv se již otec dal pokřtiti, zachovaly se v synovi všechny nepříznivé stránky židovské povahy, hlavně obchodní rafinovanost a silně vyvinutá smyslnost. Friedl se netajil zásadou, že obchod jest dovoleným mírným podvodem. Chudý hausírník Munelis vyjádřil se o něm, srovnávaje se s ním jako obchodník, že on, Munelis, kupuje kozlečí, králíčí a zaječí kůže již stažené, kdežto Papperstein je stahuje lidem z těla, že on je Žid poctivej, Papperstein však nikoliv. Friedlovi neškodily ve společnosti ani nedostatek poctivosti, ani jeho erotomanie, která na firmu uvalila celou řadu alimentačních povinností. Ve své novele vypravuje Čapek, jak Žibřid Papperstein podvedl dvě nevěsty, jimž slíbil sňatek, a jak ho před trestem zachránila jen válka. – V obou novelách obrací Čapek hrot své satiry i proti hnutí českožidovskému, jehož reprezentanty jsou Artur Stein i Žibřid Papperstein.

Oba ostatní romány Čapkovy, o nichž jest nám pojednati, hrají v Praze. Hrdina románu „Antonín Vondřejc“ (Borový, Praha 1917) jest nadaný, ale životem krutě pronásledovaný básník, jenž se uchytil u novin jako korektor. Dále se však nedostane. V hostinci U Šaršlů poznal číšnici Annu, vlastně Elsu Pinkusovou, a zamiloval se do ní. Přes smyslnost, jež dřímala v jejím podvědomí, zůstala Anna nedotčenou, až se seznámila s Vondřejcem. Jemu se oddala, aby ho odvrátila od zamýšlené sebevraždy, kterou chtěl v zoufalém stavu spáchat. Svým panenstvím vykoupila jeho život. Ale od té doby již ho také ze svých rukou nepustila. Vondřejcův úmysl, odjeti na Moravu, překazila pokusem sebevraždy. Anna dosáhla, co chtěla: společné domácnosti se svým milencem. Antonín Vondřejc měl obdržeti za své dílo státní cenu, ale místo něho ji dostal jeho překladatel, potřeštěný doktor Freund. To dohnalo churavějícího básníka k návštěvě bohémské společnosti Upanišád, po níž upadl v těžkou nemoc. Anna ho pečlivě ošetřovala a obětovala mu všechny své úspory. Když jí tyto došly, šla zase k Šaršlům za sklepníci. – Vondřejc vzchopil se k novému dílu, ale uvědomil si brzy, že dni jeho jsou sečteny. Anna povila mu dcerušku a od té doby naléhala na Vondřejce, aby se s ní řádně oženil, aby dítě nabylo jména otcova. Kvůli tomu přestoupila ke katolictví. K sňatku došlo, ovšem teprve před samou smrtí Vondřejcovou, takže obřad se konal za přítomnosti podivných příbuzných Anniných „in articule mortis“.

Anna je dobrák. Za svého milence se všechna obětovala. Ale Čapek neváhá ji snižovati, vytýkáje jí vypočítavost a nedůstojný způsob, jakým se pokoušela dosáhnouti svého cíle. Lze jí míti za zlé, že všechno její snažení směřovalo k tomu, aby se dítěti dostalo počestného jména? Vždyť ona od sňatku s Vondřejcem neměla co očekávati. A nedůstojný způsob, jakým se domáhala dosažení cíle,

souvisel s její nevzdělaností a s nízkým prostředím, z něhož vzešla. Nemile působí na židovského čtenáře, že Čapek každou špatnou stránku Anniny povahy klade na vrub jejího semitství. Očekává-li Anna, že i Vondřejc přispěje něčím k domácnosti, praví o ní autor, že prý v její tváři zazářilo, co v ní bylo semitského (str. 204). Když s výčitkou v tváři vítá muže, příšedšího opět domů bez peněz, ozývá se prý v ní Židovka (str. 455). „Překrvené, pro plnost nedovřené pysky, vypadající jako hluboká pečeť střebavých vášní Anniných“ považuje Čapek za „nejsemitštější známku její rasy“. A přece nemají ani Anna, ani její mravně hluboko pod ní stojící sestra Iza na sobě nic židovského. Kdybychom nevěděli, že Pinkusovic holky jsou Židovky, z jejich povahy a povolání bychom to nepoznali.

Roztomilou postavu, jež se příjemně liší od Anny a Izy, nakreslil Čapek v jejich strýci Jakubu Suchařípovi z Křát, staříčkém Židáčku venkovského vzezření, obchodníku, košeráku a rituálním operátéru, dobráku každým coulem. Ač mu zasadila Anna bolestnou ránu, odpadnuvši od svého kmene, přece jí strýček Jakub odpouští, přijede na její svatbu a přiveze jí košerovanou husu. A vida smutné poměry Anniny, navrhuje jí, že si přijede s tetou pro její dcerušku.

Konečně vystupuje židovská figura ještě v Čapkově románě „*Turbina*“ (Borový, Praha 1916), v němž autor líčí úpadek staré patricijské rodiny pražské, způsobený poruchou turbíny, na niž šéf firmy, pan Karel Ullík, jsa blízko krizi, skládal veškeru svou naději. S osudem firmy úzce spjat jest i osud dcery páně Ullikovy Tyndy, zvané v klepařské společnosti taktéž *Turbina*; zároveň se strojem ztroskotává se i její štěstí, jež jí kynulo jednak kariérou operní zpěvačky, jednak manželstvím s bohatým Američanem, inženýrem Mourem.

Na počátku a na konci románu objevuje se jako vedlejší figura haličský Žid Leib Blumenduft, mezinárodní šejdír a obchodník s padělkami antických předmětů, typ „ryze čapkovské grotesknosti“.⁸⁷ Blumenduft stojí v čilém obchodním styku s podivínským švagrem a společníkem pana Karla Ullika, Arminem Freyem, náruživým sběratelem padělaných starožitností a slovným umělcem-knihařem. Blumenduft koupí od Freye padělek vzácné knihy „Stanovy řádu svatého Ducha“ z roku 1578 (kancléř řádu toho dal svého času na rozkaz krále Jindřicha vytisknouti 42 exemplářů a je vázati u slavného francouzského knihaře Évea; 41 exemplářů bylo v pevných rukou, dvaadvacátý se hledal) za 40 000 zlatých a prodá je jistému novopečenému miliardáři v Chicagu za 80 000 dolarů. Kniha později tiskovými chybami shledána byla jako padělek, což v bibliofilských kruzích vzbudilo neobyčejné vzrušení. Frey vysvětlil celou záležitost v bibliofilském časopise, ale Blumendufta při tom neprozradil. Brzy nato zemřel sebevraždou. Když Blumenduft za nějakou dobu opět přijel do Prahy a slyšel o Freyově smrti, vyronil prý dvě veliké slzy. „Zdali radostí nad smrtí muže, jenž věděl o jeho podvodech, nebo žalostí nad tím, že již s ním nebude moci obchodovati, kdo by to dovedl rozhodnouti?“ praví autor.

K. Čapek osvědčuje se ve svém románě dobrým pozorovatelem zvyků a obyčejů polských Židů. Velice příznačně líčí, jak se Leib Blumenduft předělává z ortodoxního polského Žida na Pražáka, neboť s pejzy by se nemohl ukázati v závodě páně Ullikově: autorovi neušla nevraživost mezi pražskými a polskými Židy, zná obřady o židovských svátcích, židovské pozdravy o Novém roce (šóno tóvo) a kletby polských Židů („Es sollen ihm wachsen die Staner

---

87 Sezima, „Podobizny a reliéfy“, str. 189.

im Bauch und Ribisl auf der Nos'."), ví, čemu se Židé o Novém roce modlí a že pražští Židé nenosí přes ulici modlitebních knih, nýbrž je nechávají v templu. Ovšem autor se snaží polského Žida, hodně zkarikovaného, zesměšňovati. Blumenduft jedním dechem hřeší a vzývá jméno Hospodinovo, zatajuje svůj zisk rabbimu, aby jemu jako „vezdejšímu prokuristu Hospodinovu“ nemusil odváděti procenta, Čapek mluví o jeho odbornické mazanosti, jež prý byla stejně proslulá v brokanterských kruzích „obchodních“ jak v Londýně, tak v Paříži a Římě, nazývá ho mezinárodním šejdířem, jenž nemá nejmenšího smyslu pro uměleckou lahodu a půvab, ale zato pudově neomylný smysl pro znaky její pravosti atd. Povaze podivína Freye neškodí, že je spoluvinen na podvodech Blumenduftových (vždyť ví, k jakým účelům Blumenduft od něho padělky kupuje!), veškerá antipatie soustřeďuje se na Žida Blumendufta.

Nicméně přes to všechno, co Čapek-Chod řekl nepřekného o Židech, nechceme ho považovati za antisemitu. Již proto ne, že zesměšňuje vždy jen takové Židy, kteří se zpronevěřují své tradici (Pappersteinové, Anna a Iza Pinkusovic, Leib Blumenduft), kdežto Židy, kteří jí zůstávají věrni, kreslí velmi sympaticky. Ostatně se Čapek sám ohradil proti výtce z antisemitismu (Rozpravy Aventina, prosinec 1926), říká, že k nim chová dokonce náklonnost, poněvadž mezi nimi poznal celou řadu zajímavých typů. „Mohl by někdo napsati takovou ‚Dcerušku Jairovu‘,“ praví dále, „kdo Židy nenávidí?“

Karel Klostermann

Protiváhu proti dlouhé řadě spisovatelů antisemitských tvoří *Karel Klostermann* (1848–1923). Romanopisci, o nichž posud bylo jednáno, znají jen Židy nešlechtné, zlé, lstivé, podvodné a zisku-

chtivé hamižníky, již vysávají a ožebračují své křesťanské okolí. Šlechetných a trpících Židů znáti nechťejí, ač jich bývalo na venkově dosti. Židovských nešťastníků všímá si z autorů venkovských románů Karel Klostermann. On s nimi cítí, právě tak jako se všemi jinými ubožáky šumavskými, a nevyklučuje jich ze své lásky, jíž zahrnuje celý šumavský kraj.

Své tolerantní stanovisko, jež prýští z pravé humanity spisovatelovy, Klostermann několikrát otevřeně pronesl: „Neopovrhuj Židy, ty, jenž z nich nejsi,“ řekl jednou,⁸⁸ „a nesnižuj jich, ba obdivuj se síle jejich, která dala jim žítí a růsti přes nepřízeň dlouhých věků, jim, rozptýleným mezi tolikerými národy, a miluj své bratry, jako oni se navzájem milují a podporují.“

Není slep proti chybám jednotlivých Židů, ale pro ně nechce býti nespravedlivý proti všem Židům a nechce neviděti jejich přednosti.⁸⁹ „Shledáváme se u Židů s vlastnostmi, které se nám protivují, ale proto přece je nelze házet do jednoho pytle... Přál bych si, aby naši čeští lidé odkoukli Židům jejich dobré vlastnosti, v prvé řadě jejich obchodní věhlas a zdatnost, tak jako bych chtěl, aby Židé ve svém celku přestali býti po stránce národní cizím živlem mezi námi, a vítám z té duše snahy a práci, směřující k tomu cíli.“

Na konci románu „Pozdní láska“ (str. 365) rozepisuje se Klostermann o židovské otázce. Je přesvědčen, že by bylo pro český národ výhodné, kdyby se lepší živlové židovství s ním slili; malá přísada židovské krve by mu neuškodila a Židům by, aspoň po mravní stránce, prospělo, kdyby se zbavili své strnulé výlučnosti a žili s českým národem sloučení v národ jeden. Vytýká Židům, že tvoří jakýsi stát ve státě, popírá jejich národnost a sionistické hnu-

---

88 „Bílý Samum“ v Sebr. sp., VI, str. XV.

89 „Pozdní láska“, II, str. 346 a 347.

tí považuje za utopii (dnes by se Klostermann ovšem přesvědčil o reálnosti sionistické myšlenky), třebaže nepodceňuje a uznává dobrou vůli a šlechetné pohnutky sionistů. Klostermann je přesvědčen, že dojde jednou k úplnému splynutí židovské menšiny s českým národem, ovšem jen po dobrém a žádným násilím. Nestane se tak v jedné ani ve dvou generacích, ale časem k tomu jistě dojde. Kdyby se byl Klostermann dožil přítomnosti, byl by snad o sionismu a řešení židovské otázky soudil jinak než v době, kdy psal svůj román „Pozdní láska“.

Z důkladné znalosti židovského prostředí a židovského žargonu a z jeho filosemitského stanoviska dalo by se souditi, že Klostermann udržoval s Židy nějaké bližší styky. Dle zprávy paní Klostermannové (v dopise ze dne 7. března 1926) tomu tak nebylo. Jedině svým velikým pozorovacím talentem odkoukal všechny zvyky a manýry židovské. Příležitost ke stykům s Židy měl Klostermann hlavně v mládí: v Sušici, v Kašperských Horách a ve Vídni. (Jako profesor německé reálky v Plzni zajisté měl mnoho žáků židovských.) On sám vypravuje v črtě „Na cestě k domovu“⁹⁰ příhodu ze svého studentského života.

Jednou (bylo to před Štědrým večerem roku 1863) se ubíral jako student píseckého gymnázia na vánoční prázdniny domů do Kašperských Hor. Byla to cesta asi 13hodinová. Do Strakoníc šlo asi 30 hochů. Odtud do Katovic jen tři a z Katovic musel studentík šlapati sám. V Katovicích zadržovali Klostermanna rodiče přítelovi, majíce o něho strach, pro vítr a spousty nově napadlého sněhu. On se však zdržeti nedal a chtěl v noci ještě dorazit domů. Nepohoda v šumavských horách byla veliká a hoch dorazil o třech hodinách do Mačic, vesnice asi tři hodiny od domova vzdálené.

---

90 V knize „Urvané listy“, str. 77 n.

Klostermann zaklepal v Mačicích na dveře hospody a hospodský, Žid, nejenže se nezlobil, ač by byl měl příčinu k tomu, nýbrž ochotně mu otevřel a přinesl na hochovu otázku, má-li co k jídlu, osminku pečené husy. Ale tu se přišourala hospodská, a upozornivši hladového hosta, že je půst před Štědrým večerem, projevila ochotu mu uvařit čerstvou kávu. A učinila tak. Hospodský, hodný člověk, starověrec, přisedl k němu a řekl bez nejmenšího přízvuku židovského: „Vidějí, mladý pane, každý ať drží na své náboženství; mají pravdu, že husy nejedli.“ A vypravoval mu příhodu, jež se mu letos cestou byla přihodila: Šel do Dražovic pro tele. Byla veliká psota, i byl Žid rád, že ho pozval sedlák Kejcha, aby si sedl k němu na žebřinový vůz, když ho byl dohonil. Kejcha klel, nadával na náboženství, ba rouhal se Bohu. Žid byl přesvědčen, že se jeho Bůh pohněvá a ho potrestá, a aby do toho trestu nebyl zapleten, slezl raději z vozu a dal se jinou cestou. Sotva popošel několik kroků, splášili se koně. Sedlák zapleten do žebřin vozu na straně ležícího a vlečen tak hodný kus cesty. Žid mu běžel na pomoc. Na štěstí jeden z koní spadl do jámy, zlomil si nohu, ale Kejcha ještě nebyl zabit, ač krvácel z mnoha ran. Za šest neděl se sice zotavil, ale štěstí již neměl. Všecko mu prodali a on musil jít do světa. A Žid byl přesvědčen, že se to Kejchovi stalo jen proto, že byl bez náboženství. Zatímco Žid vypravoval, shodila jeho žena sklenici, jež se rozbila na kolik kusů. Hrozně naříkala na škodu a student lituje, že Žid ke své neobyčejné ochotě má ještě mít škodu, chtěl mu sklenici vynahraditi. Ale marně, Žid nic nepřijal.

V „Různých vzpomínkách z mládí“ (v knize „Mrtví se nevracejí“, str. 206–209) vypravuje Klostermann příběh z doby, kdy ještě studoval ve Vídni medicínu. Na kliniku profesora Billrotha přišel jednou jeruzalémský Žid Ibrahim ben Jussuf, podepřený o dvě berly. Nikdo mu nerozuměl a kdosi tvrdil, že mluví hebrejsky.

Přišlo několik židovských lékařů, již znali ještě trochu hebrejštiny z gymnázia, ale s pacientem se domluvit nemohli. Tolik zjistili, že je Sephard čili Spaniol a že umí španělsky. I zavolali lékaři mladého adepta lékařství Karla Klostermanna, o němž věděli, že umí španělsky mluvit, a když ten pacienta španělsky oslovil, spustil Jussuf jako vodopád. Ale jelikož se jeho španělština měla k jazyku Calderonovu asi tak, jako židovský žargon (jidiš) k jazyku Goethovu a Schillerovu, rozuměl Klostermann málo. Konečně se domluvili dosti dobrou ruštinou a Jussuf vypravoval o svém neštěstí. Chudák po třech dnech zemřel.

Na Jussufa si Klostermann vzpomněl, když na cestě do Francie (r. 1874) v Héricourtu se setkal s několika obchodníky koňmi, ve směr Židy, kteří mluvili úplně správně a čistě francouzsky, ale jakmile je oslovil Klostermann německy, začali mluvit žargonem.

Jak známo, začal Klostermann svou literární činnost jazykem německým. Psal črty a povídky ze Šumavy v pražském deníku *Politik*, z nichž vznikla kniha „*Böhmerwaldskizzen*“. V těchto německy psaných článcích „*Allerhand Spritzfahrten*“ v *Politik* z roku 1886 a 1887 (přeložených Maxem Regalem v knize „*Na horké půdě*“),⁹¹ dotýká se Klostermann leckde Židů, již v uzavřeném území německém závodí v národní práci s německými nacionály, jsouce od nich stále uráženi a odkopáváni. Tak jsou Židé v Trschischkowitzích veskrze daičnacionály, a přesto se jich – aspoň ústy – nešetří („Trschischkowitz“). Když říšský poslanec, jistý vysoký kavalír z Krumlova, skládá v Obersbergu své účty z parlamentu, dávají si tam celé náboženské obce židovské dostaveníčko („Hrdinové obersberští“). Němečtí nacionálové tropí si úsměšky z Židů (jistý Germán v přítomnosti Židů vypravuje povznášejíci

---

91 Vyšla roku 1925 u Vilímka v Praze.

anekdoty ze Schaabesgärtlein od Icika Feitel-Sterna, pak popadne klobouk jednoho Žida a ptá se ho židovským žargonem: „Jsou-li tam vši a vy jej nosíte, co jste vy?“ – A jiný Germán zdráhá se posílati své děti do německé školy, aby mu nezžidovštěly), a přesto Židé jim nadržují a společně s nimi utiskují češství („Má německá sestřenka“ a „Utiskování s-ští“). V Buxu předvádějí živý obraz bitvy Heřmanovy a knížete Cherusků představuje Heřman Abeles, smíšený obchod, Dlouhá ulice č. 6 („Muž, jenž pátrá po Češích a bitva v Teutoburském lese“).

Ale vyskytují se na Šumavě i čeští Židé. Jím je Wolf Rosenstock, člen Sokola v H., a jeho krásná žena Salome je upřímnou vlastenkou. Rosenstock svým smýšlením dělá dobrý obchod. Prodá obci svou močálovitou louku za staveniště na městskou nemocnici, a když přítel jeho paní, mladý advokát, prosadí, že se dostane do města posádka kavalerie, stane se Rosenstock dodavatelem sena a ovsu. Spisovatel uznává, že manželé Rosenstockovi vytrvali ve svém českém smýšlení. Když se v H. sbíraly podpisy na šulvereinskou školu, nepodepsali. („Krásná paní v městě H...“). Manželi Rosenstockovými zabývá se Klostermann také v povídce „Černý pátek“ (v knize „Šumavské povídky“).

Roztomilého hausírníčka, dobráka od kosti, předvádí Klostermann v povídce „Potrestán“ (po prvé německy „Bestraft“ v Politik, české zpracování v knize „Urvané listy“, str. 179–203).

Nikdo nevěděl, jak se jmenoval malý Židáček z Dlouhé vsi u Sušice, jenž obchodoval v šumavských vesnicích mezi Stubenbachem, Rehberkem a Kvildou, říkalo se mu všeobecně „Jüdl“, tedy „Židě“. Židě bylo bohatýr, jenž se nebál ani sněhu, ani slunečního úpalu, ani zlých vesnických psů, ani surových a zlomyslných vesnických kluků. S velikou krosnou na zádech, již silný hoch zdvihnouti nemohl, chodil tento drobný človíček vyzáblého těla

od vesnice k vesnici po srázných svazích a úzkých stezičkách, podepíraje se na svůj hnědozelený deštník. To chatrné tělo vzdorovalo všem hrůzám nepohody, své pochůzky krajem konalo Židě, i když dřevorubci pro sněhové vánice po neděle neopouštěli domů. Ženy, vidouce ho v takové době, znamenaly se křížem, myslíce, že mu pomáhá nějaká „věda“. Ta „věda“ spočívala v tom, že byl vždy strážliv, což se o dřevorubcích tvrditi nemohlo, a že ze zkušenosti znal dobře cesty i počasí. Bylo mu živiti četnou rodinu, a proto mu „energie jeho plemeni vrozená“ pomáhala přemáhati všechny útrapy, když šlo o výdělek nějakého toho krejčárku.

Židě bylo velice zbožné, raději by bylo hlady zemřelo, než něco nerituálního snědlo. Od sedláků přijímalo jen vejce a mléko, a to jen od dobře známých, kteří měli pro něho v rezervě zvláštní hrnek a na jejichž slovo mohl spoléhati. Nosilo s sebou i modlitební řemínky a ráno konalo, kdekoliv bylo, svou modlitbu, nedbajíc při tom hloupých řečí neb surového posměchu vesnické mládeže. Vůbec trpělivost Židěte byla báječná. A pro ni a proto, že jakživ člověka neurazil, nikdy nikoho neošidil, a komu mohl, pomocný byl, vážili si ho staří a rozumní lidé z celé jím navštěvované krajiny.

Jednou popral se tento mírný a trpělivý človíček na své občůzce s konkurentem Jonášem Katzem, zvaným červeným Jonášem, poněvadž mu tento vešel do rajonu. Měli totiž umluveno, které vesnice kdo z nich navštěvovati má. Když Židě Katze ve svém rajoně spatřilo (zavadil jen o něj, poněvadž dva dělníci z jeho vesnice Nouzerova pracovali v lese na druhém břehu Otavy), řeklo mu maličkost: „Verkrümmen süllste, blind stillste werdn.“ (Ať se ti všecky oudy zkroutí, ať oslepneš.) Nato se Katz do něho pustil, mlátil do něho holí, že ji rozbil na třísky, a deštník, jímž se Židě bránilo, polámal na kousky. Židě chtělo na něho u soudu žalovati a bylo by mělo proč. Už mělo žalobu hotovou. Ale v bezmezně

své trpělivosti přece jen od žaloby upustilo. Vždyť byl Katz dosti potrestán, že zbytečně dal na svou žalobu, s níž taktéž otálel, až jak se zachová jeho sok, 30krejcarový kolek.

Soucít s Židem, osudem pronásledovaným, projevuje Klostermann v povídce „Srul“ (v Topičově sborníku 1918 a knižně v „Šumavských povídkách“).

Brzy po roce 1849 přistěhovala se do „waldhvozské“ dědiny S. na Šumavě chudá židovská rodina. Skládala se z muže, ženy, tří dětí a mužovy matky. I říkali lidé muži Srul, jeho ženě mladá Srulka a její tchyni stará Srulka. O jejich chudobě svědčil ten nepatrný nábyteček naložený na káře, tažený bídnou herkou. Srul se prozatím ubytoval v hospodě, v polosulém prázdném chlívě, jehož trhlina a díry ve zdivě a střeše si musil sám zacpat. Ač osvícený a dobrácký purkmistr mu byl dal dovolení k pobytu, přece zavládla proti nově přistěhovalým Židům nálada velmi nepřátelská. A ta byla ještě rozdmýchována jistým potulným krejčíkem, jenž trousil o Srulovi lživé zprávy a o Židech všech tvrdil, že padělají peníze, šidí kdekoho, otravují studně, přičarují nemoci na lidi a na dobytek, ba čepují krev z dětí a z panen na své velkonoční macesy. Při náladě beztoho nepřátelské neminula se štvavá slova krejčíkova s účinkem a na vetchou střechu Srulova příbytku po několik nocí řtil se déšť kamenů vesnických výrostků, spojený s láním a výkřiky, že Židé musí zase pryč. Útočníci by jistě byli vnikli do příbytku, kdyby nebyl ležel za obytným stavením hostinského. K těmto surovostem přišla ještě úmluva vesničanů, že židovskou rodinu vyhladoví, že jí neprodají ani hltu mléka, ani kousku chleba neb bramborů. Srul čelil surovostem i bojkotu houževnatou trpělivostí a opatřoval si chudičkou stravu v okresním městečku, půl třetí hodiny vzdáleném. Útrapy a svízele, jež Srulově rodině v jejím brlohu bylo vystáti, byly nesmírné, takže

sám purkmistr a farář z kazatelny se jí počínali ujímati. Na jejich přímluvu pronajal jistý sedlák Srulovi malou a tmavou světničku a nepřátelství proti němu začínalo utuchati. Za nějaký čas se mohl Srul odvážit mezi lidi a zařídil si obchůdek s jehlami, špendlíky, nitěmi a motouzy a jinými drobnostmi. Zároveň kupoval kůže, rohy, paznehty a věci, pro něž sedláci dříve neměli odbytu. Spokojoval se nepatrným ziskem, nikomu neubližoval, ba naopak, kde mohl, vypomáhal. Tak přemohl nedůvěru svých dřívějších protivníků.

Za nějakou dobu mohl si Srul najmouti uprostřed vesnice pohodlnější byt, v němž si upravil krámek se střížným, nitěným a železným zbožím. Nezbohatl na něm, ale vedlo se mu slušně. Ale sotva si byl pomohl, přišla na něho pohroma. Za jistého parného léta vypukla v oné krajině zákeřná epidemie úplavice, jež zachvátila velmi mnoho lidí. Mřeli dospělí i děti a obyvatelstvo si nevědělo rady. Věda lékařská tenkrát ještě neznala oněch profylaktických prostředků jako dnes. Lidé dávali na modlení, konaly se průvody; nic to nepomáhalo. Jednou zase byl shromážděn lid na návsi před kostelem. Do davu padla řeč: „Žid je to, ten nečistý Žid! Je kniha a v ní je psáno, co tihle Židé dělají! Otravují studně a z toho je to mření!“ To stačilo. Celý dav se vrhl na Srulův krámek, povyhazoval a zničil zboží a rozbil mu regály. Srul jen stěží utekl do svého bytu a zamkl za sebou dveře. Dav se nespokojil drancováním obchodu, nýbrž vypáčil i dveře bytu. Ale sotvaže první muži přestoupili práh, obrátili se k ostatním, tlačícím se za nimi, aby je zastavili. Hrůza je pojala z toho, co viděli: Srul stál na smrt bledý u pelesti postele, na níž umíral dvanáctiletý hoch; vedle něho seděla na stoličce ustrašená jeho žena, držíc na klíně mrtvolu svého menšího synáčka. Vedle ní stará Srulka napolo omdlelá ležela na zemi. Vetřelci vidouce, že Srulův dům není ušetřen smrti, zděšeně

valili se zpátky. Za několik minut před jeho domem nebylo živé duše, ale Srul byl zničen. Kázáním farářovým příští neděle jsouce dojati, dostavovali se pachatelé k Srulovi, jenž sedě se zbylou rodinou na nízkých stoličkách, konal za své zemřelé děti rituální smutek, a nabízeli mu náhradu, ten peníze, onen brambory, třetí desky, aby si zase mohl zrobiti regály do obchodu. Ale Srul nic od nich nepřijal. Želel jen dětí, a těch mu nahraditi nemohli. Od té doby se nepřihodilo nic, co by bylo kalilo poměr mezi Srulem a jeho křesťanskými sousedy. Trochu Srulovi pomohli vzdálení souvěrci – to už jest mezi Židy zvykem, že pomáhají svému člověku, je-li pomoci hoden – a ostatek si pomohl sám.

Minulo několik let a na Srula přišla nová pohroma. Jediná dcera, která mu zbyla, rozkvetla v neobyčejně krásnou dívku. I zamiloval se do ní purkmistrův syn, což ani purkmistrovi, ani Srulovi nebylo vhod. Aby Srul předešel neštěstí – purkmistrův syn od ní upustiti nechtěl a hrozil každému, kdo se mu vysměje, že ho zabije – všemožně jí hledal ženicha. I jela stará Srulka se svou vnučkou a jinými trhovci na trh do V., aby tam dívka poznala jistého židovského mladíka. Na zpáteční cestě přepadeni trhovci sněhovou vánicí a musili jíti pěšky domů. Stará Srulka a dívka zůstaly pozadu a zapadly do zasněžené tůně, kdež zmrzly. Teprve za tři dni nalezena jejich zkřehlá těla. Srul pochoval i tyto své milé na vzdáleném židovském hřbitově, rozprodal své zboží a odstěhoval se z S., kde zakusil tak málo štěstí.

Srul je pravým hrdinou ve snášení svízelnů a trampot. Sotvaže se ubytoval v novém domově, je mu snášeti největší surovosti. Několik dní on a nikdo z jeho rodiny nesmí vylézt z brlohu, aby nebyli ukamenováni. Vesničané chtějí židovskou rodinu vyhladověti a odpírají jí nejskrovnější potravu. Srul si musí donášeti v noci ze vzdáleného městečka chléb a pro děti mléko. Uvařiti si rodina

nic nemůže, poněvadž v rozpadlém kumbálku není kamen. Když mu lidé v době nejkrušnější vydrancovali obchod, neželí ztráty svého majetku tak jako ztráty svých dvou dítek. Ví, kdo mu vydrancoval obchod, a ani mu nenapadá, aby je zažaloval a na nich vymáhal náhradu. Ba naopak, omlouvá je, řka, že ví, čeho je člověk schopen, padne-li na něj takový zármutek; v tom neštěstí prý se člověk může zblázniti a neví, co dělá. A i vrchol svého neštěstí, ztrátu dcery a matky, snese s dosti klidnou myslí a nežehrá na sousedy, kteří svou lhostejností vůči Srulce a její vnučce zavinili jejich smrt.

Srul je diametrálním opakem všech Židů, jež jsme poznali posud ve venkovské povídce. Je skromný, úslužný a spokojuje se s docela nepatrným ziskem. Nikomu neubližuje, naopak vypomáhá, kde jen může. Půjčuje sedlákům peníze, ale nikdo ho nemůže viniti z lichvy, neboť úroky, které bere, jsou velice mírné. I on bere místo úroků naturálie, ale nikoliv, aby dlužníky šidil, nýbrž aby jim splátku ulehčoval. A jeho ženy a děti také nikdo něčím nepěkným viniti nemohl. Stará a mladá Srulka zjednaly si důvěry, poněvadž selkám při výběru zboží nezištně byly nápomocny. A ženské ze vzdálenějších dědin si jich zvláště oblíbily, poněvadž jim v neděli, když přicházely do S. do kostela, braly děti v opatrování, čímž jim byla poskytnuta možnost bráti je s sebou. A tak skromný a pilný Srul žil v míru a svornosti s křesťanskými sousedy. Nezbohatl, ba ani nebyl zámožný, ale uživil se.

Snad jest Srul v Klostermannově povídce poněkud idealizován. Že trpělivě snáší všechno bezpráví, je právě tak nepřirozené, jako že drancovníci litují svého jednání a nabízejí mu náhradu. Ale jisté jest, že na českém venkově bylo dosti Srulů a snad byl poměr mezi Sruly a Wolfy, Leopoldkami a konsorty ve skutečnosti opačný poměru jejich v literatuře.

V „Šumavských povídkách“ nacházíme vedle „Srula“ ještě jednu židovskou povídku, „Matrikář“. V ní vypravuje Klostermann toto:

V jisté velké vesnici na úpatí šumavských hvozdu byla židovská obec. Židé tam žili od nepaměti a z jejich lůna vyšla celá řada znamenitých velkopřemyslníků, několik proslavených lékařů a bystrých právníků. Ti z nich, které osud připoutal k domovině, živil se drobným obchodem, jenž mnoho nevynášel, takže zůstali skoro bez výjimky ubohými chudasy, jimž se bylo rváti s životem, stejně jako jejich křesťanským spoluobčanům. Přes nepřijeň poměrů byli to téměř vesměs skromní a počestní lidé, jichž nebylo lze viniti něčím zlým.

Po vyjití zákona o židovských náboženských obcích ztratili tito Židé svou samosprávu a byli přivtěleni do obce svých souvěrců v městě K., vzdáleném od nich dobré dvě hodiny. Tímto opatřením nejtíže postižen byl dlouholetý učitel náboženství, rabín (ač se nemohl prokázati předepsanou způsobilostí) a zároveň košerák Israel Sandstein. Jako otec deseti dětí žil hodně bídne a nyní mu ubylo ještě výtěžku, plynoucího z rituálních obřadů, vyučování náboženství a vedení matriky. I není divu, že zanevřel na rabína z K., jemuž tyto funkce byly svěřeny. Když se mu narodilo jedenácté dítě, nechtěl je o nic na světě dáti zapsati do matriky v K., nýbrž chodil po jiných židovských obcích v okolí. Byv všude odmítnut a poučen, že mu nezbyvá než obrátiti se na příslušného matrikáře, odebral se rozhořčen do K. Nezastav doma ani rabína, ani přednostu obce, dal se strhnouti k urážce rabína a byl zapleten do procesu. Při přelíčení odprosil rabína a nedostal pokuty, ale bylo jemu, chudákovi, jenž zápasil s bídou, aby uživil svých jedenáct dětí, zaplatiti asi dvanáct zlatých soudních útrat.

Spisovatel projevuje soucit s ubohým Sandsteinem a končí svou povídku slovy: „Konal, co mohl a co uměl; přizpůsobiti se

požadavkům nové doby již nestačil, i bude jeho údělem marně se lopotiti a strádati, až naplní se jeho čas, až i na jeho rov milosrdné ruce naválí šedý náhrobní kámen, podobný těm, jež stojí a leží na hrobech nesečtených, zapomenutých jeho souvěrců, kteří od staletí spí věčným snem na tichém, odlehlém židovském hřbitově jeho rodné vesnice. Nesměj se mu nikdo. Konal a snad dosud koná, co pokládal za svou povinnost a co mu bylo uloženo, a nikdy nikomu neublížil. Osud jej trpce vyzkoušel, zaslouhuje soucitu, dobrý člověk mu ho neodepře.“

V povídce „*Spravedlnost lidská*“ („V srdci šumavských hvozdů“, str. 253–433) vystupuje sice málo Židů, ale povídka je zajímavá tím, že je persifláží antisemitismu.

Sušický velkoměšťan a svého cechu koželuh, pan Martin Cibulák, byl zapřisáhlým nepřitelem osvěty, pokroku a – Židů. Na Židy zanevřel, poněvadž je, kteří dováželi laciné kůže a koniny a psiny prodávali za juchty, činil zodpovědnými za pokles své živnosti. Chodě téměř každého večera z hospody do hospody, roznášel sdílný pan Cibulák své rozumy. Nadával na pokrok v obci, na svobodu a osvětu v zemi a štvál proti Židům. „Svoboda je, když člověk smí šidit bližního, jak chce a jak umí, a ten bližní si to musí dát líbit! Svoboda je, když vy jdete k Židovi a žádáte, aby vám prodal med; Žid vám dá míchanici sirupu a lektvaru ze sladkého dřeva. Vy si tím potom smíte namazat jidášky o Velký pátek, protože je svoboda!“ Takové řeči vedl v hospodě svým zbožně naslouchajícím stolovníkům. A když jim byl vysvětlil, co je svoboda, pověděl jim také, co je osvěta. „Osvěta je, když člověk ví všechno, co je, co bylo a bude na božím světě. Osvětu máte, když víte, kolik má žába zubů a jak vypadá vnitřek měsíce. A protože žádný člověk na světě tohleto a vůbec všechno vědět nemůže, vychází z toho, že slovo osvěta je plané slovo a šmejd vymyšlený na ten účel, aby lid byl

mámen.“ A potom došlo na Židy: „V Dlouhé Vsi a v Kolinci, také ve Mlázovech se rodí Židé jako králíci a potom nám sem přicházejí do Sušice, aby nás tu vydrancovali jako svého času Švejda. Bohatnou a my chudnem. Na to se dívají úřady a pan purkmistr, a když člověk se zdvořile otáže, nač, proč a jak to je, řeknou, usmívajíce se: Já ne, já muzikant! Proč se necháte? Budte jako oni: neutrácejte! Nepijte! Držte se svého obchodu a vyhledávejte laciné prameny k nakupování! – Hrom do toho! Jako by člověk utrácel. Jako by pil samou radostí, a ne ze zoufalství! To by ještě scházelo, aby se člověk nesměl napít podle chuti! A hledat laciné prameny? Kdepak, když oni je zabrali a našince k nim nepustí! To jsou tak řeči, z kterých prší moudrost! Ať jde kupovat kůže purkmistr nebo slavný okresní úřad a přesvědčí se! O těch věcech mluví, kdo rozumí, a kdo nerozumí, mlčí. A co už všechno natropili tihle Židé! Roku 1851, když tu řádila cholera a mně umřela žena a dva chlapci, otravovali studně a doktor byl s nimi spantován. Já jsem to tehda hned řekl, ale co to bylo platno? Nevěřili, a doktor ještě hrozil, že mě dá zavřít, když takhle budu mluvit; že prý měl krev v punčochách, co se naběhal, a nyní, že ho obviňuji! Řeka tenkrát vyhazovala bílou špínu, a to do těch dob a od těch dob nikdy nebyvalo. Uvažte, bílou špínu! Viděli jste už bílou špínu plovat po řece? Neviděli a já také ne! Proto povídám: Židy expedirovat ke všem ďáblům do pekel! A tady přijde čas, kdy se to stane, jak tu před vámi stojím!“

Cibulák vlastně nebyl člověk zlý. I Židům by vážně nebyl uškodil, ač vždy a všude na ně láteřil. Byl podrážděn jejich soutěží. Židé dováželi lacinější kůže, než měl on, a činili mu konkurenci. Cibulák chodil po hospodách a tím, jakož i židovskou soutěží, jeho živnost trpěla. On ovšem vši vinu svaloval na Židy. Starosta napomínal Cibuláka, aby nechal štvavých řečí, že by z nich mohlo povstati kvašení, jež by pro něho mělo nemilé následky. Vždyť

si už Pantoflíček, Košerák, Kaule, Mouša, Šloum a jiní na něho stěžovali, že jim štvě na krk luzu.

Zatímco Cibulák lidem kázal po hospodách o špatnostech Židů, o škodlivosti svobody a zbytečnosti osvěty, jeho dcera, krásná Růženka, se oddávala několika nápadníkům: bohatému Kajetánu Pěšinovi, záletnému rytíři Zdeňku Chlumskému z Rudoles a chudému tesařskému pomocníkovi Frantovi Holubovskému. Srdce její ovšem patřilo tomuto. Na svatbu s Frantou nebylo však pomyslení, ač on Růženku upřímně a nárůživě miloval. Cibulák by k tomu nebyl dal své svolení nejen pro chasníkovu chudobu, nýbrž i pro jeho nízký původ; pocházel z dřevařské rodiny.

V době, kdy Martin Cibulák po hospodách a kdekoli jinde pobuřoval lid proti Židům, udály se v příbramských dolech krádeže stříbra, do nichž byl zapleten jistý Žid. Kupoval od havířů kradený kov, za což byl odsouzen na delší dobu do žaláře. Zpráva o tom přišla i do Sušic a byla vodou na Cibulákův mlýn. On neříkal, že Žid N. N. ukradl stříbro, nýbrž že Židé kradou stříbro. Slovo „stříbro“ stalo se nadávkou a pokřikováno na Židy. A té krádeže využitkoval Cibulák ve svých hospodských kázáních.

Jedné takové pobuřující řeči v hostinci U Lípy naslouchal i Franta Holubovský, milenec Cibulákovy dcery. I napadlo mu, jak by se zavděčil muži, na jehož dobré vůli záviselo jeho štěstí. Ta okolnost a nenávisť k Židům, pocházející ze smrti kamaráda zahynuvšího v židovské sirkárně a z vypravování, že jistý starý Žid v Žichovicích košeroval dítě, a konečně prorocky znějící slova proti Židům a pánům, jež k němu pronesla jeho teta z Čepic, přiměly ho, že se se širočinou v ruce postavil v čelo luzy, jež zamýšlela o příštím sušickém jarmarku židovské krámy přepadnouti a je vydrancovati.

V předvečer onoho výročního trhu bylo v městě nevolno. Objevovaly se postavy vzbuzující nedůvěru, městem přeskakovaly

hrozné zprávy, hospody a kořalny byly přeplněny podezřelými lidmi. Byl tu jistý Piskáček, bývalý geometr, propuštěný pro různé šmejdy, nyní katilinská existence; a ten chodě po hospodách a štvaje luzu proti Židům, pogrom vlastně organizoval. Byla tu i Frantova teta, Kavková z Čepic, a i ona rozplameňovala lid hodně již podrážděný. Cibulák, jenž byl na Židy hodně nadával, jemuž však ve skutečnosti nešlo o jejich vyhubení neb poškození – na to byl moc poctivý –, bylo úzko, když viděl, co se proti nim kuje.

Přišel den 22. března r. 1866, den sušického jarmarku svatojosefského. Ráno obchodníci vykládali své zboží, ale trh byl špatný. Vězelo něco ve vzduchu. Mnozí Židé v poledne své zboží zase skládali do beden a vytráceli se. První obětí byl poctivý, hodný, všude oblíbený kasejovický Žid Lippmann, obchodník dobyt看em. Tlupa výrostků obsypala ho kameny, když právě u Cibulákova krámu vyjednával s rytířem Chlumským. Cibulák se chtěl pustit do kluků, ale vtom se přihnal nový zástup lidu. Cibulák byl odstrčen a Lippmann do krve ubit. Na štěstí přiběhli dva četníci, kteří jej vytrhli z rukou dorážející naň luzy. V městě rozšířila se zpráva, že Žid zabil kluka. Mocný zástup napřed doléhal na radnici; když tam nemohl nic vyřídit, pohyboval se s výkřiky „Pojďte na Židy“ do Německé ulice. Tam byly u Volinských vytrískány všechny tabule, obchod a byt obchodníka železem Seligmana Fürtha vyplněny. Fürth měl štěstí, že ještě včas se svou rodinou prchl. Potom obmyslila chátka svou návštěvou ještě jiné občany židovské a všude řádila stejným způsobem. Na štěstí povoláno ještě v noci vojsko z Písku, jež učinilo konec plenění. Drancovníci zčásti prchli, zčásti byli zajati a mezi těmito byli Franta Holubovský a jeho teta Kavková.

Cibulákův učeň uchwátíl při drancování domu Fürthova skvostný prsten a daroval jej Růžence. Ona jej přijala. To vyšlo najevo,

kluk zatčen a i Růženka dostala tři dni vězení. Franta Holubovský odsouzen na dva roky do těžkého žaláře. Cibulák se na svou dceru tak rozhněval, že po léta na ni slova nepromluvil. Teprve na smrtelné posteli se s ní smířil. Franta, jenž se nezúčastnil pogromu ze zjištěných motivů – neosvojil si při něm nejmenší věci –, oženil se, byv propuštěn z vězení, s Růženkou a žil s ní mnohá léta jako prámař. Když se prámařům nedostávalo dosti práce, vystěhoval se s ní do Ameriky.

Karel Klostermann je jeden z mála českých spisovatelů, ne-li jediný, jenž se opírá neurvalému štvání proti Židům, jež bohužel, zvláště v českém venkovském románě, je tak rozšířené. Řečmi Cibulákovými podává typ antisemitských řečí na venkově docela běžných. Ukazuje, jak se trousí lživé zprávy o Židech: Jistý Žid koupí kradené stříbro. I tvrdí se všeobecně, že Židé kradou stříbro. Uličník uhodí Žida kamenem do prsou a je za to od přítomných lidí ztrestán. Bleskem se v městě rozšíří zpráva, že Žid ubil křesťanského hochu. Víra v rituální vraždu je na venkově všeobecná. Názory na poměr kavalíra k Židovi jsou takové: Pravý kavalír si od Žida vypůjčí peníze, zaplatí mu úroky, třeba byly veliké, a pak ho odkopne. Tak aspoň bylo dříve, dokud byl svět, jak se patří. Nyní, slyš světe a žasni, kavalír dělá s Židem obchody a bratříčkuje se s ním.

Ač „Spravedlnost lidská“ je židovský román, přece židovští jednotlivci hrají úlohu podružnou. Mluví se více o venkovských antisemitech než o Židech samých. Poněkud markantněji vystupuje jen onen handlíř dobyt看em Lippmann, člověk poctivý, s nímž se kdekdo při koupi dobytka radí. Jest tak naivní, že se nebojí onoho pogromu jako jeho souvěrci. „Mně nikdo neublíží, jako já jsem nikomu neublížil,“ praví a v příštím okamžiku jest zasažen kamenem uličníkovým. – Vedle Lippmanna poznáváme ještě horažďo-

vického Žida Morice Veilchenbauma. Koupil Cibulákovu usedlost za 6000 zlatých. Od soudu šel rovnou cestou k Cibulákovi, aby ho ujistil, že může i nadále zůstat na své usedlosti do určité lhůty zadarmo a potom za levné nájemné. Za vděk dostalo se mu od Cibuláka několik sprostých nadávek.

V novele „*Pan profesor*“ („Z dobrého srdce“, str. 237–492) uvádí Klostermann Arona Katze, jediného syna izraelského v jistém malém městě šumavském a jednoho z nejužitečnějších lidí pro tamní profesory. V onom městečku byla komunální nižší reálka, jejímž profesorům radniční otcové vypláceli plat velice nepravidelně. Aron Katz vyznamenával se vlastností, že neomylně věřil, kdy obyčejně prázdná městská pokladna ve svém lůně chovala nějaké peníze. I zakládal profesory za nepatrnou provizi penězi a vybíral si je z městské pokladny, jakmile je tam číchal. Pomáhal profesorům z tísně a oni mu byli za to vděční.

V dvoudílném románě „*Pozdní láska*“ (Vilímek, Praha), napsaném, v době světové války, uvádí Klostermann ke konci (v kap. 34) vzorného Žida Šimona Abendrotha, jenž převzal v osmdesátých letech minulého století obchod v jistém malém, odlehlém městečku pošumavském po bohatém a všeobecně váženém měšťanu Filipu Kubašovi. Obchodník a vinárník Kubašta byl zatvrzelý mládenec. Vychoval si neteř, jež mu vedla hospodářství a byla mu nápomocna i v obchodě. Když se tato provdala za bankovního úředníka do Terstu, vzal si Kubašta do domu paní Náhlovskou, vdovu, výbornou hospodyni, ženu krásného zevnějšku, ale záletnici a vypočítavou egoistku. Náhlovská udržovala milostný poměr se všemi mladými pány v městečku, až z toho vzešlo všeobecné pohoršení, a svedla i starého Kubaštu, jehož dovedla úplně k sobě připoutati. Když otěhotněla, nevědouc ani kým, namluvila starci, že on je otcem jejího dítěte, a nabyla nad ním úplné moci. Stala se

paní v Kubaštově domě a Kubašta jejím otrokem. Přinutila slabocha, že vydědil své příbuzné a svého synáčka ustanovil univerzálním dědicem celého svého jmění, jímž ona do zletilosti synovy měla vládnouti. Kubašta raněn mrtvicí a Náhlovská, majíc celé městečko proti sobě, musila v noci prchnouti a prodala obchod i s vinárnou Židu Šimonu Abendrothovi z Prahy, jenž se usadil v onom malém městečku kvůli ženě, stíženě nervovým neduhem, a dvěma chudokrevným dětem, jimž lékař předepsal stálý pobyt na venkově. Obětoval se za svou rodinu.

Abendroth získal si v nejkratší době náklonnost svých spoluobčanů a i lékaře doktora Kosejka (nejvzácnější postavy Klostermannova románu). Byl vzdělaný, světem zkušený, důmyslný; nebyl ani vtíravý, ani chlubitivý, ale roztomilý společník. Po svém nastěhování dal od místních řemeslníků v domě provést různé opravy, uvedl se co nejlépe do společnosti, choval se přes své bohatství k obecenstvu úslužně, měl výborné zboží a prodával je levněji než ostatní obchodníci. Ký div, že se zákazníci k němu hrnuli, že lidé všude o něm mluvili jen s pochvalou! Doktoru Kosejkovi, neúnavnému a svědomitému lékaři všech nemocí, tělesných i duševních, pravému dobrodinci svého městečka i celého okolí, pokrokovci ryzí povahy, byl Šimon Abendroth vítán, poněvadž v něm poznal člověka nesporně pokrokového a po každé stránce zdatného. Abendrothovi zákazníci byli spokojeni a ostatní obchodníci se musili tužiti, aby v soutěži s ním obstáli. Abendroth se svému okolí úplně připodobil a působil v městečku blahodárně nejen za svého života, nýbrž i po smrti v účincích, k nimž došlo jeho iniciativou. Byl totiž zavedl obchodní nákupní družstvo a přiměl místního mlynáře, že si zařídil moderní válcový mlýn. Nebránil synovi, když si vybral za ženu mlynářovu dceru, křesťanku.

Gabriela Preissová

Gabriela Preissová (* 1862)⁹² líčí v překrásné povídce „*Ismael Lövit. Povídka odchylené haluzky*“ („Porosené pavučiny“, J. Otto, Praha 1902) povlovné odchylování se haluzky od její haluze, tj. mladíka Ismaele Lövita od jeho víry a opětný návrat k ní. Námět ten je známý ze Zeyera, Jiráska a De Wettera, jenže přestup na křesťanskou víru nebyl (kromě Zeyera) od nikoho tak jemně motivován jako od Preissové. U ní jde po prvé o konvertitství Židovo z přesvědčení, kdežto v ostatních případech přestupují Židovky na křesťanskou víru, jsouce k ní puzeny láskou ke křesťanovi.

Ismael Lövit, syn chudé vdovy z okolí H(odonína),⁹³ jež se živila podomním obchodem, studoval filozofii na univerzitě ve Štýrském Hradci, poněvadž rodina penzionovaného rady Dobnera, jejíž dva syny jako oktaván s úspěchem vyučoval, se přestěhovala do Hradce a on u ní svou kondici podržel. Katolický rada držel si židovského učitele nejen proto, že byl s ním spokojen, nýbrž aby si o jeho dospívající dcerušce Olze nikdo nemohl mysliti nic podezřívavého. Ostatně se chovala rodina k domácímu učiteli velmi taktně, řídíc se dle otcova výroku, že se ve společnosti různých věr nemluví o náboženství. Matka Lövitova nerada viděla, že syn se věnuje tak nepraktickému povolání, jako je profesura. Byla by z něho raději měla advokáta neb lékaře, ale syn trval na svém. Snad styky s Dobnerovými, snad samostatným přemýšlením vzrůstala v Lövitovi znenáhla náklonnost ke křesťanství a zatlačovala jeho židovské vědomí. To se jevilo např. v tom, že si koupil rytinu Sixtinské madony a zavěsil si ji nad svůj psací stůl, že rád naslouchal modlení

---

92 Zemřela v roce 1946. Pozn. red.

93 Preissová žila několik let v Hodoníně jako choť cukrovarského úředníka.

v katolickém kostele a že v těžkých dobách, kdy jím zmítaly bolestné myšlenky a on se utekl do boží přírody, cesta ho vedla k nějakému kamennému kříži, u něhož si odpočinul a se uklidnil. Náklonnost ke katolické víře, již před svou pravověrnou matkou pečlivě tajil, prýštila z čistého idealismu a stupňovala se v odhodlání zřít se židovství. I tehdy, když láskou vzplane k Olze Dobnerové, veden jest k zamýšlené změně víry jen ušlechtilými úmysly. Po přestálé nemoci, za níž ho pečlivě ošetřovala vypočítavá dcera jeho domácí paní, Roza Porgesová, pojala ho tak mocná touha po domovině, že se obrátil na známého rabína v H(odoníně) s prosbou, aby mu zprostředkoval u bohatšího souvěrce nějaké vychovatelské místo. Za krátký čas odpověděl rabín, aby se ucházel o učitelské místo na měšťanské škole (křesťanské) v Hodoníně a v desíti dnech jeho žádost byla příznivě vyřízena. Cítě se v novém působišti osamocným a teskně po nějaké družné bytosti, vzpomněl si na dceru své hradecké stravovatelky a oženil se s Rozou Porgesovou. Ve své důvěřivé krátkozrakosti neprohlédl v Roziných dopisech její úsilí, aby se zaopatřila. Manželství jest nešťastné, neboť Roza se stává lehkomyslnou, chce žít nad své poměry a nutí muže, aby soukromými hodinami přivydělával na její parádu. Ismael Lövit je zklamán ženou, v níž nenašel pravé družky pro život; jest od ní přepraven i o touhu po křesťanství, a to jejím návrhem, aby oba odstoupili od židovství a tím si zjednali vstup do křesťanské společnosti a Ismael jistějšího postoupení v úřadě. Přepřacováním upadne Lövit do choroby a v ní pozná lásku mateřskou. Matka chce celé své jmění obětovati na uzdravení svého jedináčka, vezme si ho domů a tak se haluzka zase navrátila ke své větvi. Náš hrdina dokonává svou zemskou pouť jako Židovčin syn v Chebzově, s níž se modlí zase židovské modlitby, dokonává mezi prostým slováckým lidem, jež miloval a jenž mu lásku oplácel zase láskou.

Ismael Lövit vyniká nejen svým vzděláním, nýbrž i svým společenským chováním, protože se u Dobnerů tak osvědčuje. Jest typem pilného studenta, má vždy při sobě nějakou knihu a každou volnou chvíli věnuje svým studiím. Mravenčí jeho píle nemá původ ve ctižádosti, nýbrž ve vědomí, že vysvědčení s vyznamenáním jemu, jako Židu, především bude třeba, aby se domohl hmotné existence. Ač byl doma vychován v nepořádku a nečistotě, mezi pytlí peří a jiného zboží, nosí přece od prvních studentských let v sobě touhu po čistotě, kráse a jakési vznešenosti. Jeho studijní světnička u Porgesů je chudá, ale přece jen čistotná.

Studenta filozofie Ismaele Lövita souvěrci jeho některými svými vlastnostmi odpuzují. S opovržením se např. odvrací od žvatlavého a dotěrného židovského agenta, jenž ho oslovuje v čekárně štýrskohradeckého nádraží, maje ho taktéž za nějakého obchodníka. K paní Porgesové a její dceři Roze nemůže přilnouti náklonností, ač se o něho svědomitě starají a v nemoci ho pečlivě ošetřují, poněvadž cítí egoismus a vypočítavost obou žen, jež na něho líčí. A když ho matka v Štýrském Hradci navštívila, nemohl ji přitisknouti na svá prsa a zulíbati její tvář tak, jak si to v duchu představoval. Když matka vystoupila z vagonu a stála před ním ve své staromódní šedivé jupce a ve svém nakřivo svezeném červeno-hnědém klobouku, zavadil o její ústa sotva polibkem, narovnával její nakřivo posunutý klobouk. Její povídání o obchodních záležitostech ho nudilo, neměl již pro ně zájmu. Bylo mu i nevolno před ortodoxní matkou, když si uvědomoval, jak se již vzdálil od víry, v níž ona ho byla vychovala.

Povaha Ismaele Lövita se ukázala po smrti rady Dobnera. Rodina zůstala ve špatných poměrech, v domácnosti bylo třeba šetřiti, učitelé museli býti propuštěni. Lövit se uvolil své žáky vyučovati zdarma, jelikož k rodině byl tak přilnul. Ale Dobnerovi byli moc

pyšní, než by byli jeho dobře míněnou nabídku přijali. Hoši se musili přičinit sami.

Když se Lövit vrátil do rodného kraje, přilnul ke slováckému lidu, jenž se počínal vymaňovati z německého nadvládí. Z toho, že se nepřidal k udržovatelům křivd a bezpráví, vznikly mu leckteré nepřijemnosti a posměšky. Lövit praví o sobě: „Kdyby se mne někdo ptal po mé národnosti, musel bych mu odpovědět, že chci býtí Slovákem, protože domovinu, v které jsem se zrodil, vdechl jsem již za malička do svého srdce a přijal z její půdy vše, co mne živilo. Všechny národnosti nám vyčítají, že náš kmen je rozprášený do všech úhlů světa, nikdo se k nám nehlásí do bratrství – ale srdci a svědomí přece nelze zapovědít, aby se hlásily k tomu, co milují, proto i já jsem se osmělil přihlásit se za podporujícího člena zdejších českých spolků a svůj volební hlas jsem bez prospěchářského přemýšlení odevzdal na slovanskou vážku.“ Nikterak ho nezarázelo, že souvěrci nad ním krčili rameny, považující ho za podivína, že upadal v nelibost svých představených. Úsměv jediné žačky, jíž své poučení vykládal češtinou, poněvadž jazyka německého nebyla dostatečně znalá, všechno mu vynahradilo.

Ale Lövit u slovanské strany nedosáhl důvěry, tím méně lásky, ač s ní smýšlel upřímně. Kolega katecheta, nadšený vlastenec, s nímž obcoval velmi přátelsky, doznal mu, že se s ním veřejně přáteliti nesmí, aby nezavdal příčiny k pohoršení. Vida, že i ostatní křesťanští učitelé se ho straní, upustil od své dávné touhy státi se křesťanem. Neboť zlomiti předsudek změnou víry zdálo se mu býti nedůstojným.

Povídka Gabriely Preissové má skutečný podklad. Kdo zná poměry hodonínské z konce let osmdesátých, pamatuje se ještě na churavého židovského učitele Hausera. O jeho ženě se vypravovalo, že nebyla právě vzornou hospodyní. Krásný pomníček postavila

Preissová někdejšímu hodonínskému. lékaři doktoru Saxovi. On jest onen dobrotivý starý židovský lékař, jenž radí Lövitovi, aby zajel na dva až tři měsíce do Torbole; když se mu Lövit svěřuje, že na takovou cestu nemá, chce mu opatřiti peníze u souvěrců. Lövit tu nabídku od sebe odmítá a šlechetný Sax vyhledá starou Lövitovou a zpraví ji o stavu jejího syna.

Tomáš Garrigue Masaryk

Na Hodonínsku hraje i povídka *T. G. Masaryka „Náš pan Fixl“* (Besedy Času ze dne 26. února 1911 a Doležal „Masarykova cesta životem“, II.), jedna z jeho málo beletristických črt. V ní vypravuje Masaryk příhodu o svém židovském spolužáku z hustopečské reálky Leopoldu Prilisauerovi, jež podlomila jeho antisemitismus, vrozený jemu jako každému Slováčkovi tehdejší doby, a líčí roztomilou figurku v židovském hausírníku z Hodonína, jehož si slováčtí sedláci vážili tak, že ho vylučovali ze svého antisemitismu, nazývajíce ho „náš pan Fixl“.

Karel Šípek

Pražský učitel *Karel Šípek* (vlastně Josef Peška, 1855–1923), jenž svými náměty se řadí k Ign. Herrmannovi, v celé řadě svých povídek se dotýká židovských osob. Líčí židovské figurky z venkova i z Prahy a počíná si při jejich charakteristice spravedlivě. Poukazuje-li tu a tam na některé chyby svých židovských hrdinů, nezastírá oči i před jejich přednostmi. Příznačný je pro jeho stanovisko vůči Židům výrok, že tchořů nekupují jen Židé, nýbrž že i chalupníci jsou ochotnými odběrateli selských synků („Tchoř“ ve sbírce „Rub a líc“), a stejně příznačné jest, že jeho „lichvářem“

není Žid, nýbrž pravověrný křesťan Bonifác Semelka, před nímž smekají pan hejtman, pan děkan i pan sudí („Bonifác Semelka“ ve sbírce „Rub a líc“). V této povídce jde o Manassa, sešlou existenci, jenž vypadal jako Žid, ačkoliv byl již v druhém koleně pokřtěn. Larva židovská mu zůstala a jeho dřívější souvěrci se ho stranili a nechávali ho klesati hloub a hloub. Pozbyv obchodu, živil se hodně nuzně dohazovačstvím všeho možného. I on stal se kdysi obětí lichváře Bonifáce Semelky. A proto mu nelze míti za zlé, že se svému škůdci náležitě vymstil. Přiměl ho k odbírání místního časopisu a k inzerátu, aby se prý vyhnul mrzutosti, neboť redaktor věděl o jeho nekalých stycích se sedláky. Manasses přijal předplatné na čtvrt roku i tři zlatky za inzerát, ale peněz neodvedl a v příštím čísle novin vyšla ostudná noticka „Lichvářská pijavice“, jež pobouřila celé městečko.

Ve „*Vzpomínce na Jedovou chyši*“ („Lidé šprýmovní a historky o nich“, 105–112) vypravuje Šípek o roztomilém člověku, doktoru Wasserlauovi. Doktor Wasserlau vypadal mile již svým zevnějškem, svou zasněženou hlavou, zlatými okuláry a svým příjemným úsměvem na hovorných rtech. Přišel z venkova, po doktorátě uvázl v Praze a mnohá léta byl ve zdravotní službě pražské obce. Odešel na odpočinek, zůstal věren své čtvrti a své kavárně. Zpráva z novin, že budou bourati Jedovou chyši čili gyft, dává mu podnět, vypravovati své kavářenské společnosti o staré, ale roztomilé chalupě s dvorem a zahradou, kam se scházivali kdysi pražští medikové a kde si náš starý doktor i nyní rád s kolegou posedí. Nejvíce nás však upoutá doktor Wasserlau vypravováním o bujném a někdy i nevázaném životě mediků.

Ve „*Křtu*“ („Lidé šprýmovní a historky o nich“, str. 181–193) vypravuje Šípek příhodu ze své školské zkušenosti. Ve cvičné třídě byl nezbeda Zavoranda, největší uličník, postrach kandidátů

učitelství. Spolužákem jeho byl kudrnatý Židáček Moricek Kohlmann, jemuž bylo od všech uličníků a zvláště od Zavorandy mnoho snášeti. Nejhorší bylo, když Zavoranda jednou svého židovského spolužáka u kašny na Václavském náměstí pokřtil a ho ubezpečil, že je nyní skutečným křesťanem. Hoch celou noc blouznil, neboť věřil, že je doopravdy křesťanem, a jeho otec, obchodník střížným zbožím na Smečce, šel si druhého dne do školy stěžovat. Nad Zavorandovou hlavou stahovaly se temné mraky, ale nepršelo z nich. Ani tatínek se blahovůlí školníkovou o té věci nedověděl. – Oba hoši stali se ctiteli Merkura, jenže Moricek od prvopočátku zrál na šéfa, kdežto Zavorandovi bylo souzeno po celý život plahočiti se jako subalterník. Když Zavoranda nastupoval dráhu obchodního cestováka, zaklepal nejprve na dveře svého bývalého spolužáka, jenž už byl principálem po tatínkovi. Ze zakaboněného hochy stal se elegantní švihák. Vyslechl Zavorandovu žádost a pravil: „Pamatujete se, pane Zavorando, jak jste chtěl míti ze mne křesťana. Já bych dnes z vás chtěl míti Žida. Pak by se dalo o místě mluvit. Ale takhle? Je mi líto.“

Spisovatel líčí nám zde typ počestlého pražského Žida, jenž však stále zadržuje do němčiny. „Já jsem národovec, já vždycky držím s českou stranou, já mohl dát svého chlapce do německé školy, ale ne, já ho dal sem, ačkoliv tady chlapec mnoho zkusí od kluků uličníků, weil er ein Israelit ist. Ale já mu vždycky říkal: Trp, Moricku, trp! Dulden ist des Hebräers Los.“ Nakonec doznává sám spisovatel, že po obchodním cestujícím Nežidu nic není: „Cestovák-Nežid, dej ti bůh dobrou noc!“

V jiných povídkách Karla Šípka se setkáváme s židovskými statkáři a jejich hospodářskými zaměstnanci. Majitelem lošenského dvorce (blízko města Mokrosouš na Labi) v povídce „*Náš Prušák*“ („Čtvrtá kniha povídek a humoresek“) je pan Levit, „bohatý Žid,

který má hrůzu peněz a jedinou touhu, aby jich měl pořád víc“. Nespravuje dvorce sám, nýbrž žije ve Vídni jako burzián a dává dvůr svůj spravovati židovským hospodářem Krebsem a lihovar evangelickým správcem Febusem. Pan Levit zavítal jen někdy na lošenský dvůr a tam miloval – na rozdíl od svých labužnických zaměstnanců – prostotu v jídle. „Jsme sedláky,“ říkával, „budme živi jako oni jen z toho, co Pánbůh nadělí. Slouží to zdraví i kapse.“ I dával si od Krebsovy hospodyně Pepi připravovati oukropy a jahelnou kaši.

Správce Krebs, jinak pořádný človíček s tváří typicky semitského rázu (veliký zahnutý nos do ruda naběhlý, zamžené oči v hlubokých jamkách s hustým obočím, černý, zkadeřený vlas...), rád si zahrál v karty a kvůli nim dojížděl často do Mokrosouš aneb do samotných mysliven a mlýnů. Nejčastěji jezdil k statkáři Thormannovi, příbuznému svému po otci, jehož dceru si měl dle starého ujednání svého otce s Thormannem vzíti za ženu. Když se ucházel u svého šéfa o dovolení k sňatku, radil mu tento, aby se hleděl vyprostiti ze závazku, že má pro něho vyhlédnutou nevěstu ze svého příbuzenstva. Z nepříjemností, jež mu měly vzniknouti s Thormannovými, vyprostil ho přítel Febus, jenž se místo Krebse zasnoubil s Hermínou Thormannovou. A Krebs zůstal starým mládencem. Levit nezmiňoval se o nevěstě a Krebs neměl odvahy, aby mu ji připomněl.

Lošenská pole nebyla právě velmi výnosná. Lehká země, samý písek, dno rybníka, který před lety vypustili a v role obrátili. Na těch špatných polích to zkusil Krebsův otec a lopotil se jako nájemník velkostatku 12 let. Pole nic nevynášela a div, že starý Krebs před časem neutekl. Když nájem došel, koupil polnosti od velkostatku Levit a udělal starého Krebse správcem. A správcovství zdědil pak po otci syn. Levit zřídil pivovar (na němž usadil Febuse)

a pěstoval výhradně brambory a oves. Z bramborů vyráběl líc, oves dodával armádě.

Vidíme tu zjev, na nějž se v hospodářské literatuře často poukazuje,⁹⁴ Žid dosáhne úspěchů i na půdě, s níž si křesťanský statkář anebo jeho nájemník (že se v naší povídce jedná o židovského nájemníka jako předchůdce Levitova, na věci nic nemění) neví rady. O podobném případě křesťanského neúspěchu a židovského úspěchu na témž podniku a o zvelebení jeho dočítáme se v jiné povídce Šípkově, v „*Existenci*“ („Čtvrtá kniha povídek a humoresek“).

V Krajištích vystavěli obecní pivovar. Byl zadán pachtýři, jenž na něm bohatl, ale obec vysával, jak jen mohl. Když minula lhůta nájmu, žádal od obce snížení nájemného. I byl pivovar odevzdán jinému nájemníkovi, ale bývalý sládek najal si pivovárek asi na hodinu cesty a odtud soutěžil se svým krajištským kolegou. Nyní pivovar vynášel obci ještě méně než dříve; i navrhl obecní výbor Kabourek, jenž měl syna absolvovaného chemika (arci beze zkoušek), aby se vedl pivovar ve vlastní režii a aby se jeho syn v něm stal sládkem. Sotva se toho opozice na radnici dověděla, opřela se úmyslu Kabourkovu a usnesla se při zvláštní schůzi, aby pivovar, jehož nájemné sotva stačilo na úroky, byl prodán. A už tu byl také kupec, pan Isidor Rautengrün, jenž všechny soutěžníky přeplatil. I stal se majitelem krajištského pivovaru, a ačkoliv jej přeplatil, dařilo se mu pro jeho odbornou zdatnost a vzorné hospodářství velmi dobře. Jeho pivo ovládlo zakrátko nejen město, nýbrž celé okolí. „Obřezané pivo“ zatlačovalo všechny ostatní konkurenty. „A z pivovaru peníze mezi lidi jen pršely. Co kdo měl na prodej, tam to odbyl. Dům se vedl velký, hosté si podávali dveře, samá ekypáž, samá noblesa. Krajištané koprněli obdivem a rozplývali se úctou.“

---

94 Viz např. knihu Humpálovu: „*Rok a půl*“.

Jen starý Kabourek nepřál panstvu, a to tím méně, že jeho syn, jehož již viděl sládkem, se na žádném místě nemohl udržeti, a tak byl pořád – bez existence.

I stalo se jednou, že mladý Kabourek vytáhl při klouzání pivovarskou slečnu z Labe. Pan Rautengrün odměnil se zachránce své dcery padesáti lahvemi ležáku, a když se dcera uzdravila, přišly se obě dámy, matka i dcera, jež se jindy nad krajištské obyvatele vysoko vynášely, osobně poděkovat a pozvaly mladého Kabourka do pivovaru, že prý se chce papá s panem inženýrem poradit stran nových vynálezů. Vojtěch Kabourek přišel, Rautengrün ho prováděl pivovarem a při té příležitosti mu sahal na zub, neváhaje ho učiniti svým zetěm. Ale když se přesvědčil o jeho naprosté nezpůsobnosti, ochladla i z počátku vzplanulá láska slečny Rautengrünové k němu. Vojtěch byl sice ještě jednou pozván, na Silvestra, ale nikoliv jako společník, nýbrž aby společnosti k tanci zahrál. Dostal za to večeri, a tak mu bylo zapláceno.

Do statkářského prostředí uvádí nás Šípkova roztomilá humoreska „*Jak se ženil Sigi Rosenbach*“ (z knihy „*Za větrem*“). Ovdovělý Efraim Rosenbach, statkář v Mokrosouši, byl by rád oženil svého dospělého syna Sigiho. Chtěl mu odevzdati hospodářství, jež ho už velice tížilo; ale na výminek se mu nechtělo, nýbrž pomýšlel ještě na ženitbu se svou švegruší Reginou, jež mu od nebožčiny smrti vedla hospodářství, a na zřízení nějaké kantýny. Ale Sigi se dlouho k ženění neměl, ač se otec všemožně namáhal, aby mu našel nevěstu. Tím divnější bylo, že si Sigi jednoho dne pozval šadchena (dohazovače) Hyšlera do Mokrosouše. Z jeho zásoby ženských podobizen vybral si dceru statkáře Behrmanna z Rakovníka s věnem 15 000 zlatých. Byla to hezká a dobromyslná dívka ta Matylda Behrmannová, ale měla chybu. Nebyla již sama, nýbrž měla dítě. Otce svého dítěte rodičům vyzraditi nechtěla. Rodiče

se domnívali, že se neštěstí stalo v lázních, kam dceru pustili s nějakou starou tetkou. Matylida, jež i se svým defektem byla velmi vybíravá a Hyšlerovi dělala veliké nesnáze, nerozpakovala se vzhledem na Sigiho Rosenbacha ani okamžik a při prvním setkání se do něho zamilovala. Dítě ženichovi mělo býti zatajeno. Behrmannovic se chtěli postarati, aby dítě hodně daleko bylo vychováno. Ale přepočítali se, neboť Sigi o dítěti velmi dobře věděl; vždyť jeho otcem nebyl nikdo jiný než – on sám. Starý Behrmann byl zdrcen, když, jednaje se zetěm o věno, poznal, že on o dítěti ví. Nechtěje, aby dítě mladým manželům překáželo, hodlal své vnouče vychovati sám. Ale Sigi byl ochoten dítě přijmouti za své a žádal jen, aby mu Behrmann přidal k věnu, co by vynaložil na vychování vnoučete. A tchán, dojat velkomyslností zetovou, přidal 7000 zlatých. – Takovým způsobem chytrý Sigi na tchána vyvrál. Kdyby se mu byl hned k otcovství přiznal a ho o ruku Matyldinu požádal, jistě by mu jí Behrmann nebyl odepřel, ale byl by mu ji dal bez věna anebo byl by dostal jen tolik, kolik by se mu bylo zdálo. Tak se mu dostalo milované dívky a k tomu ještě pěkného věna.

Jednající osoby naší humoresky jsou při všem svém židovském chytráctví a své rafinovanosti přece jen lidé šlechetní a dobří, lidé, jimž nelze upřít sympatie.

Starý Efraim Rosenbach je starosvětský Žid, jenž po sprostnu žije a tak také jedná. Přeje pracovnímu lidu, ač štědrost jeho nevybočuje z mezí; je příčinlivý hospodář a při tom vychytralý obchodník. Ký div, že dvorec, jež měl v nájmu, záhy přejde v jeho majetek z majetnictví zadluženého kobylníka. Jeho švegruše a hospodyně Regina obětuje se za švagra a synovce, ač hospodářství těžce na ni doléhá. I ona cítí s čeládkou a žehrá na synovce, když ji déle zdržuje na poli. Sigi byl vždy švihákem, jenž otci dělal mnoho starostí. Ve škole učení mu nešlo; sotva se protáhl čtyřmi latinskými třídami,

šel na hospodářskou školu. Taktak že jí prošel a nabyl jednoročního vojenského práva. Umínil si, že půjde ke kavalerii, a tak také učinil. Sloužil ve Vídni a tam se seznámil s Matyldou Behrmannovou. Důstojnické zkoušky neudělal a musil sloužiti dva roky. Tím švihákem zůstal. Kdežto otec svým rozviklaným, klecavým chodem v neformných těžkých botách brouzdal po poli, Sigi objížděl pole na koni, dodávaje si řízu důstojníka od kavalerie. Při vši své zdánlivé lehkomyšlnosti zachoval si tolik počestnosti, že nenechal děvčete, jež učinil matkou. Že při tom z tchána vyloudil větší věno, mu cti neujímá a svědčí jenom o jeho obchodním duchu.

Člověkem skrz naskrz šlechetným je i dohazovač Móric Hyšler. Že leckteré chyby svých nevěst a ženichů musí zatajovati, to už patří k jeho živnosti. Kdysi býval Hyšler prokuristou velikého bankovního závodu ve Vídni a měl pověst finančního génia. Šéf chtěl mu dáti svou dceru za ženu. Ale krachem r. 1873 ztroskotal se závod a Hyšlerův pán skončil sebevraždou. V neštěstí neopustil rodiny principálovy. Oženil se s nejstarší dcerou svého bývalého pána a vzal si na starost celou jeho rodinu. A pečoval o ni, i když mu žena po roce umřela. Teprve když byl obě své svakyně provdal, vrátil se z Vídne do Čech. Přestěhováním však všechna jeho pracovní energie byla zlomena. Nemohl již pracovati a žil v ústraní v poměrech docela skromných. Jedinou radostí byly mu návštěvy u příbuzných a četných přátel po Čechách roztroušených, při nichž dohazoval a prostředkoval sňatky. V objemné cestovní torbě, již nosil na přepásaném řemeni, měl hojně zásobený sklad kandidátů ženitby obojího pohlaví. A v takovém stavu zavítal i do Mokrosouše k Rosenbachovým.

Ignát Herrmann

Budiž na tomto místě poznamenáno, že *Ign. Herrmann* (* 1854)⁹⁵ ve své vzpomínkové knize „Před padesáti lety“ (Topič, Praha, I, 18) líčí pražského hausírníka, zvaného podle jeho volání „Handrle vú“, zjev, který prý z pražských ulic dávno a nadobro vymřel. Handrle nekřičel jako jiní podomní obchodníci pronikavě, nýbrž tlumil svůj hlas, jako by chtěl a nechtěl býti slyšen, neboť věděl, že by svým vstupem do bytu mohl kompromitovati hospodyni, poněvadž by přišla v podezření, že musí něco prodati. Jen zaječí a kozlečí kůži hospodyně prodávala handrleti bez ostychu a zatřepala jí přes „klandr“ pavlače; ale ta bývala jen záminkou, když v domácnosti měl býti zpeněžen mnohý jiný předmět, jako např. „šaty od panstva odložené“. Hospodyně měly své praktiky, ale mazaný handrlíček po dlouhém smlouvání hospodyně přece jen přelstil. Spisovatel vypravuje, že všichni židovští podomní obchodníci v Praze „maušlovali“ jako i mnozí jejich vznešenější souvěrci ve velikých obchodech; ale doznává, že dnes, zejména mladší pokolení, mluví tak čistým a správným jazykem, že mu i ne jeden český novinář může záviděti. Herrmann se dále zmiňuje, jak židovští hausírníci trpěli pokřikováním uličníků a jak snášeli posměch s líčeným klidem, konečně mluví o ghettě, tzv. Páté čtvrti, o níž se šíře rozepsal ve zvláštním článku nahoře uvedené knihy, jakož i knihy „Pražské ghetto“.

---

95 Zemřel v roce 1935. Pozn. red.

Rudolf Jaroslav Kronbauer

Několik židovských povídek zanechal nám *Rud. Jar. Kronbauer* (1864–1915). Kronbauer jeví ve svých pracích beletristických zálibu v kresbě vzrušujících katastrof duševních a bolestných dramát z ovzduší lidí z blázinců a jiných lidumilných ústavů. A tak nakreslil i několik obrázků židovských chudáků. Kronbauer se osvědčuje jako dobrý znalec židovských věcí, např. židovských svátků, židovských obřadů atd. Má své vědomosti ze židovské školy, kterou navštěvoval (v Lichocevsí?). S povděkem vzpomíná (v povídce „Meteor“) svého bývalého židovského učitele, kandidáta filozofie, jenž ho v latině předebral o dobrá tři léta napřed. Kronbauera sice odpuzují germanizační snahy německých židovských škol, ale o jejich systému praví, že byl dobrý, poněvadž byl praktický. Bylo prý v jejich osnově něco klasicismu škol středních, a kdo se na tyto nedostal, měl pro svůj příští život aspoň mlhavou průpravu z toho všeho, čemu se gymnazisté učí plných osm let.

Kronbauerova povídka „*Hoříkvět*“ (Čž. kal. 1900/01) obsahuje drobnou vzpomínku z dětství na ústav šílených a jeho obyvatele, zvláště na šílenou židovskou dívku, dvojnásobnou mučednici. Ona trpěla svou nemocí i posměšky nezbedných kluků, pokřikujících na ni pro její červené vlasy „*Hoříkvět*“. V povídce „*Meteor*“ (Čž. kal. 1893/94) líčí osud nešťastného muže Šalamouna Klepetáře, bývalého kandidáta filozofie, jenž se stal rabínem a kantorem v malém městečku D., zešílel, a byv po dvouletém pobytě z ústavu pro choromyslné propuštěn, se toulal krajem jako žebrák, až ho bílá smrt (zmrznutí) osvobodila od plahočivého života. V „*Pachtýři z Pomněnky*“ (Čž. kal. 1901/02) vypravuje o židovském nájemci dvora, jenž se plahočil a ze špatné půdy vytloukl sotva tolik, aby svou rodinu uživil. Vesnici opustil po letech právě tak chudý, jako

když se do ní nastěhoval. O židovském mecenáši Al. Brandeisovi, nájemci suchdolského dvora, jenž u sebe hostíval nejznamenitější české umělce výtvarné, např. Brožíka, Myslbeka, Lišku, Mik. Aleše aj., rozepisuje se v článku „Alexander Brandeis a jeho přátelské styky s českými umělci výtvarnými“ (Čž. kal. 1902/03). „Svatební výsluha“ (Čž. kal. 1892/93) obsahuje reminiscenci spisovatelovu na pozoruhodný příběh z českého venkova: Dobrotivý, bodrý a vtipný stařec Jordan těšil se všeobecné oblibě a nesměl scházeti při žádné společenské zábavě. Časem stal se z něho proslulý svatební causeur. Když se ženíl tovární strojník Ryvola, pozval i on Jordana. Od svatby uplynulo mnoho let a v kraji vypukly protižidovské bouře. Rozvášnění dělníci táhli pod vedením Ryvolovým ode dvora ke dvoru, a kde nezastihli obyvatelů, vymstili se, zapálivše dvůr. Jen nájemce jednoho dvora, jenž měl ženu na smrt nemocnou, neprchl, poněvadž ve velikém bolu nemyslel na hrozící nebezpečství. Jordan navštívil onu židovskou rodinu ve vesnici, aby jí hájil před zběsilou chátrou. Když se blížil zuřivý zástup, postavil se před dům, nedbaje svého nebezpečí. Lidé se již chtěli na něho vrhnouti, tu byl poznán od Ryvoly, jenž vzbouřený lid od násilí zadržel. To byla Jordanova svatební výsluha, již si byl před lety vysloužil.

Gustav Roger Opočenský

G. R. Opočenský, o jehož biblických básních již bylo jednáno, kreslí v „Povídce o bláznivém Židu“ (Čž. kal. 1906/07) figurku, podobnou hrudinům Kronbauerovým. Zloba lidské společnosti, zvláště chování souseda rychtáře, uvrhla Nathana, člověka kdysi neobyčejně šlechetného, v šílenství. I ve svém bláznovství slyнул Nathan láskou k dětem. Čekal na ně, když chodily ze školy, a obdarovával je

ovocem i květinami. Jednou zachránil hochu z rukou tulákových, nedbaje ran při tom utržených.

Otomar Schäfer

Nevšední typ židovského tuláka líčí *Otomar Schäfer* v povídce „Apoštol“ („Ubohý Fricek a jiné povídky“, Unie, Praha, 1918). Je to Matteu Schuss, tulák šlejharovského rázu (připomínající pobudu v Šlejharově „Stohu“), podivín všemi nenáviděný jen proto, že je viděti na něm bídu, ale nikdy neslyšeti jeho proseb. Tento chudák utekl se za mrazivé noci, utišiv chundelatého psa, do teplé stáje v chalupě kostelníka Biebra. Stočil se k teplému tělu krávy a nasál se z plného jejího vemene mléka. Ale již stál před ním chalupník. Zamkl dveře od chléva a šel si pro posilu. Sedm příšedších mužů, ozbrojených klacky a obušky, dalo se do ubohého tuláka, až ho ubili. Potom spokojeně odešli, řkouce: „Už nikdy nebude upíjeti kravám!“ Matteu zůstal ležeti na sněhu a nestrávené mléko mu prýštilo z pootevřených úst... Když surovci ráno chtěli odvážeti nehybné tělo své oběti, vyskytl se tu páter Michalčík. Ustrnul nad dílem svých farníků a dal tělo odvézti do kostela. Tam udělal přes odpor žasnoucího Biebra umírajícímu Židu poslední pomazání a pomodlil se za jeho duši. Byl to „zlatý člověk“, ten páter Michalčík.

Jan Lier

Jan Lier (1852–1917) popisuje v povídce „Můj přítel Gerson“ (Čž. kal. 1895/96) poměry několika židovských rodin v městečku Vranově, kde býval na letním bytě, a zvláštní pozornost věnuje dobráckému, šlechtnému a neobyčejně vzdělanému panu Gersonovi, jehož zabila dobrota.

Josef Ladislav Turnovský

Docela ojediněle věnují čeští spisovatelé pozornost *vlasteneckému působení českých Židů*. J. L. Turnovský (1838–1901) zachoval ve svých „*Pamětech starého vlastence*“ pěkný obrázek o nastěhování se Židů do Sobotky v 50. letech minulého století. Když r. 1848 přibyl do Sobotky obchodník se střížným zbožím Hammerschlag, opřeli se proti němu obyvatelé. Ale do roka se s ním smířili a neměli nic proti tomu, aby se přistěhovaly i jiné židovské rodiny. Jeden ze soboteckých Židů, pan Lustig, účastnil se čile vlasteneckého ruchu a byl zakladatelem Občanské besedy.

Václav Beneš Šumavský

Jiným vlasteneckým Židem je Jindřich Štern z povídky „*Dvě nápisné tabule*“ (Čž. kal. 1890/1891) od V. Beneše Šumavského (* 1850)⁹⁶. Tento bukovský Žid staví se na odpor germanizačním snahám odrodilého krejčíka Hynka Strnada a působí osvícensky v městečku na česko-německém rozhraní, předplácuje české noviny a rozpůjčuje je na všechny strany. Jeho důmyslem proměněn německý Turnverein v Sokola a Jindřich Štern stal se jeho prvním předsedou. (O židovském vlastenci Jakubu Kohnovi, jehož památku taktéž zachoval V. B. Šumavský, viz dříve, o českožidovském mladíku, jenž se stal obětí svého přesvědčení, viz dále u T. Novákové.)

---

96 Zemřel v roce 1934. Pozn. red.

Čeněk Kramoliš

Češku a přitom uvědomělou Židovku, zároveň pak ideální typ židovské dívky kreslí Čeněk Kramoliš (* 1862)⁹⁷ ve své knize z ovzduší lázeňského místa Gräfenberka „Židovka Hilda“ (Dobrovolný, Přerov).

Kramolišova „Židovka Hilda“ je snůškou vzpomínek na pobyt v Gräfenberku a popisů osady, pramenů, hotelů, kaváren a letní společnosti, spjatých motivem vyvíjející se lásky letitého ředitele měšťanské školy v Budíkově Hradila k Hildě Toledové z Podhoran. Značnou část knihy zaujímají poučné výklady Hradilovy o jsoucnosti Boha a duše, o hvězdách, debaty o národnosti, o mezinárodním lidumilství apod.

Pro nás má kniha právě pro své kompoziční nedostatky tím větší zájem, poněvadž látka, podaná formou vzpomínek, má ráz dokumentární a činí dojem větší pravdivosti než vymyšlený děj románový. Vskutku jsou jednající osoby líčeny tak přirozeně (až na příliš dokonalou a idealizovanou Hildu), že se zdají být obkresleny dle skutečnosti.

Hilda Toledová jest líčena v nejskvělejších barvách. Je zářivou hvězdou společnosti v hotelu u Justů. Její folíí je záletná a při tom zlomyslná klepna a intrikářka, poštovní expeditorka Řezáčová, zásadní antisemitka.

Hilda, dvaadvacetiletá dívka příjemného zevnějšku, získává si svým milým chováním a svou přívětivostí náklonnost všech obyvatelů v Justově hotelu a připoutává k sobě i nově příbyvšího ředitele Hradila; nikoliv svou krásou, nýbrž jen skromným a při tom rozumným chováním a svou inteligencí. Ač nenavštěvovala

---

97 Zemřel v roce 1949. Pozn. red.

vyšších škol, má přece zájem a porozumění pro vše krásné – zvláště o školské otázky se zajímá – jest neobyčejně sčtělá a přemýšlí o tom, co četla, a společnost ředitele Hradila si oblíbila pro jeho vážné hovory. Mluví bezvadně česky a v českých dějinách se vyzná tak, že svého společníka přímo překvapuje. Při tom jest uvědomělou Židovkou, jež svého židovství nikdy a nikde netají, ačkoli ho na ní znáti není; v případech potřeby dovede se ho řádně zastati.

Byvši od ředitele vyzvána, aby se stala českou buditelkou mezi podhoranskými Židy, zamítá to, řkouc, že není ani Češkou, ani Němkou, nýbrž Židovkou, a vypravuje, jak dosáhla svého židovského uvědomění. Ona i její sourozenci chodili již před převratem do českých škol. Hilda se přihlásila do Sokola, ale jako Židovku ji nepřijali. I vstoupila do Dělnické tělocvičné jednoty, kdež se stala cvičitelkou ženského dorostu. Při národní slavnosti dali Podhoranští jí a její rodině pocítiti, že nejsou z nich, ač se hlásí k češství.

Očekávali bychom, že spisovatel bude v důsledcích toho, čeho jsme se tu dověděli, a podle jejího výroku, že není ani Češkou, ani Němkou, nýbrž Židovkou, líčiti Hildu Toledovou jako národní Židovku, sionistku. Ale tomu tak není; Hilda přes všechny ústrky, jichž se jí dostalo, přes všechna příkoří, jež jest snášeti jejím souvěrcům, přece zůstává českou Židovkou a v hovoru s ředitelem Hradilem se zastává českožidovského hnutí, poukazujíc na to, že i ve válce zůstali čeští Židé dobrými vlastenci a že asi osm set Židů bojovalo v českých legiích. A hned kousek dále už zase naříká, že Židé nemají své vlasti, a Hradil ji těší, že Židé byli po světové válce prohlášeni za samostatný národ a že jim vrácena byla Palestina, do níž se nastěhovalo mnoho souvěrců. A vyslovuje naději, že Palestina nabude samostatnosti, jaké mívala dříve (str. 41 n.).

Touto dvojakostí v povaze Hildině dopustil se autor chyby, jíž by se byl snadno uvaroval, kdyby byl o českožidovství a sionismu a o vzájemném poměru jejich lépe informován.

V hovoru se svým společníkem stěžuje si Hilda na rasovou nenávist, již chovají křesťané vůči Židům, a na příkoří z ní plynoucí, a při tom vypravuje, co její rodina zkusila za války. Ředitel jest jejím vypravováním až k slzám dojat, ale přesto namítá, že Židé mnoho zavinili sami, hledíce na křesťany jako na „goje“, a dovolává se Rohlingova překladu Talmudu.

Spisovatel, jenž se ve své knize jeví naprostým přítelem Židů – smíme tak tvrditi, když ho ztotožníme s jeho hrdinou Hradilem, jenž slyše při sobotním koncertě „kol nidrej“, dojetím nedovede ani dýchat a zvednouti rukou k potlesku a cítí účinek hudby snad více než mnohý novověký Žid (str. 110) – dopouští se opět chyby, bera Rohlingův dávno odsouzený překlad Talmudu vážně, a když Hildě na výtky Židům činěné neklade do úst jiné odpovědi, než „že se dle Talmudu řídí jen někteří pravověřící, kdežto moderní Židé si již dávno osvojili jiné ušlechtlejší zásady“, anebo když po jiných antisemitských spisovatelích opakuje výtky Židům neprávem činěné (str. 101).

Čím dále se ředitel Hradil s Hildou stýkal, tím více si ji oblíbil, až se do ní zamiloval. A ona opětovala jeho city. Dlouho si lásky nepřipouštěl; ale jakmile si ji uvědomil, odjel náhle z Gräfenberku, přetrhnuv rázem všechny svazky, jež ho k Hildě poutaly. Před odjezdem rozloučil se s Hildou, políbil ji při otevřených dveřích. A tak uklidnil své svědomí, že zůstal své manželce věren a neposkvrnil rodinného krbu. O Hildino zklamání se více nestaral. Sešel se s ní ještě jednou při sokolské slavnosti v Podbořanech, poznal, že ji uvrhl náhlým odjezdem do nemoci, nicméně jí posílá „rozumný“ a „střízlivý“ dopis, jímž se s ní loučí navždy.

Vedle Hildy vylíčil Kramoliš i rodinu pražského obchodníka Singera s pravou láskou. Pan Singer jest veselý a příjemný společník, paní Singerová krasavice vzorně jemných způsobů, patnáctiletý Jiří Singer je vynikající hudebník, jenž posluchače uvádí svým uměním v podív. Singerovi a několik hostů od Justů utvořili v Gräfenberku českou společnost, jež se neostýchala v kavárně a na veřejných místech mluvit česky. A tak položili začátek k české budoucnosti v tomto místě.

Příznačné, ale snadno pochopitelné je, že o židovské děti jeví zájem především spisovatelky. Jejich srdce otřeseno bylo utrpením tím tragičtějším, že stíhá ubohé, bezmocné tvory. O židovských dětech píše Tereza Nováková, Božena Benešová a Věra Vášová.

Tereza Nováková

Tereza Nováková (1853–1912) podává v črtě „*Z mého rodného domu*“ (v knize „*Z měst i samot*“, Vilímek, Praha) upomínku z dětských let (z let šedesátých minulého století), kdy její rodiče bydleli v budově někdejšího učiliště Budče, a líčí tragický osud jistého českožidovského mladíka.

Spisovatelka a její sourozenci kamarádili se s dětmi jistého židovského lékaře, jenž se byl přistěhoval z venkova do jejich sousedství. Terezka přilnula zvláště k dvanáctiletému Heřmanu, hochovi nad své stáří zralému, sekundánu utrakvistického gymnázia novoměstského. Vyměňovali si navzájem knihy. Hermann dostával od Terezky knihy české a půjčoval jí různé romány, Shakespearovy tragédie aj. Přilнув k českému lidu, vyrostlť doposud v české vesnici blízko Prahy, cítil se vlastencem a skládal české verše. Když dorůstal v mladíka, s nadšením četl Kollára, Čelakovského, Máchu a Hála, do nábrežního divadla putovával

jako do svatyně, o Havlíčkovi mluvil se zanícením jako o ideále vlastence a cílem jeho bylo stát se českým redaktorem. Otec synovi v jeho blouznění, jež považoval za dětskou hru, z počátku nebránil. Naopak byl pyšný na hochu, jenž ve škole výborně prospíval, ve společnosti se pro svůj důvtip a svou skromnost těšil oblibě a ve skrovnějších listech uveřejňoval své literární práce. Heřmanovo nadání bylo by přineslo krásné ovoce, kdyby život jeho nebyl býval násilně přelomen. Heřman dal se po maturitě zapsati r. 1868 na práva. Českoněmecká nevraživost, jež se za tehdejších politických nepokojů značně přiostrčila, vnikla i do rodiny lékařovy. Otec stál v táboře německém, syn byl nadšeným Čechem. Aby se horkokrevný mladík neúčastnil pouličních demonstrací, zavírány mu po několik večerů šaty i obuv. Mezi otcem a synem došlo k ostrému výstupu, k němuž zaval podnět otcův přítel, jistý bývalý vojenský lékař, jenž se hanlivě vyjádřil o Češích a od Heřmana příkře byl odbyt. Heřman opustil dům a více se nevrátil. Po čtrnácti dnech vylovili jeho mrtvolu z Labe.

Božena Benešová

Božena Benešová (* 1873)⁹⁸, jež se ráda ujímá lidí ujařmených, společností opovržených, předsudkem stížených, vede ve svých nejen literárně, nýbrž i pedagogicky velmi cenných „*Třech povídkách*“ („*Osení*“, č. 56, Topič, Praha) mladé čtenáře k tomu, aby překonali předsudky a vážili si i lidí od společnosti zavržených, jsou-li tito dobří. V jedné z těchto „*Tří povídek*“, ve „*Třech kamarádech*“, zastává se Benešová židovského hochu, opovrženého od svých spolužáků pro víru. Mardochaj Kupfergrün, jmenovaný Došek,

---

98 Zemřela v roce 1936. Pozn. red.

synek chudého hausírníka, byl kamarádem Karlíka a Minky Kučerových. Než chodil do školy, hrával si s nimi denně v zahradě a jim ani nepřipadlo, že je jiné víry. Snad proto, že Kupfergrünovi byli chudí a že se u nich mluvilo česky, kdežto ostatní Židé v městě byli bohatí a mluvili německy. Ale když začala škola, uvědomily si Kučerovy děti rozdíl mezi sebou a židovským hochem, styděly se za něho a nechtěly se s ním ukázat mezi jinými dětmi. A když se Došek na cestě do školy k nim přidružil, odmítly ho příkře, ba posmívaly se mu. Židovský hošíček nedovedl si vysvětliti příčiny odmítnutí, ale skrčil se pod utrpěnou ranou a dal se do hořekavého pláče. Matka ho zavedla do školy. Jda po vyučování ze školy, slyšel Došek, jak nešetrně a urážlivě se o něm vyslovil Karlík ke svému spolužáku Pepíku Šámalovi. A tak ubohý židovský hoch poznal osud svého kmene, jakmile učinil první krůček z domu do veřejnosti.

Spisovatelka ukazuje svou povídkou, jak se rodiče prohřešují na svých dětech, vkládajíce jim do duše símě budoucí nenávisti. Právě-li školák Pepík Šámal kamarádovi: „Ty ještě špatně znáš svět, každý Žid je drzý,“ tedy papouškuje jen po rodičích nebo jiných lidech dospělých.

Věra Vášová

Věra Vášová rozepisuje se v knize „*Holčičky a jejich svět*“ (Borový, Praha, 1923) o svých dětských letech, kdy ona (Soňa) a její sestra Olga navštěvovaly s matkou pokřtěného již dědečka a babičku. Jako dědečkův dům byl rozpoltěn, hledě průčelím do křesťanské ulice Pražské a zadní uzavřenou částí do ulice Dlouhé či Židovské, tak byli i dědeček a babička po svém křtu, po němž se rozešli s příbuznými, duševně rozekláni. Navenek byli křesťany, svým cítěním

a myšlením tkvěli hluboko v židovství. Své děti vychovávali česky, sami mezi sebou mluvili německy. Asimilace dokonána teprve u jejich syna Frice, jenž své jméno zaměnil v Miroslava a češství a křesťanství prožíval poctivě. Vášová líčí dále, jak mocný dojem na ni učinil výstup mezi dědečkem a strýcem Miroslavem, jenž jako Sokol, řádný Čech a člověk nechtěl upustiti od chudé učitelky souchotinářky.

Duševní konflikty, jimiž stíženy bývají židovské dívky na českém venkově, kolísající mezi židovskou tradicí a láskou ke křesťanovi, nejsou řídkým zjevem. O Jiráskově Justyně Lustikové byla již řeč. Budtež zde uvedeny jiné dva příklady z literatury.

Vojtěch Mixa

Vojtěch Mixa (* 1887)⁹⁹ zabývá se tím problémem v povídce „*Ida Eisnerová*“ (v knize „*Námluvy*“, Fr. Borový, Praha, 1924). Studentík Fricek Stein trpěl jako mnozí jeho souvěrci na českých školách v době Hilsnerova procesu surovostmi spolužáků. Nestěžoval si profesorům ani rodičům, svěřil se se svým žalem jedině přítelkyni Idě Eisnerové. Utrpení činilo Fricka předčasně zkušeným, přezrálým a dalo vzniknouti v něm touze po zbohatnutí, aby byl bezpečen před týráním. Řekl Idě, že se chce státí továrníkem a že si ji potom vezme za ženu. Od té doby byli jako tajně zasnoubeni. Fricek šel přímo za svým cílem. Vystudovav gymnázium, pracoval v Rusku, Persii a Egyptě a vydělával mnoho peněz. Nezapomínal Idy, s níž udržoval stálou korespondenci, a která dospěvši za jeho nepřítomnosti v dámu, byla pro svou krásu ve společnosti městeč-

---

99 Zemřel v roce 1953. Pozn. red.

ka ráda viděna. Páni se jí dvořili, a zvláště okresní komisař Klenka k ní lnul láskou. S ním a jinou společností se chystala na lyžařskou výpravu do hor, když jí došel dopis od Steina, že se nachází na cestě z Egypta domů a že budou slaviti sňatek. Ida zaujatá lyžařskou výpravou ani dopisu nepřečetla, nýbrž jej hodila do kufříku. Po několikadenním pobytě Idině v horách, při němž dívka Klenka oslnila tak, že jí nabízel sňatek, vrátil se mladý Stein. Nezastav ji doma, jel za ní do horského hotelu a viděl ji v tančírně v náručí Klenkově. Došlo k vážné rozmluvě, v níž se Ida přiznala, že lne láskou ke Klenkovi a že svého snoubence nikdy nemilovala, ač věděla, jak se o ni stará. Klenku si chce vzít nejen z lásky, nýbrž aby měla aspoň děti veselé a šťastné, když už ona musí trpěti židovstvím. Přes všechn odpor k Steinovi, v němž „čpělo vše ztuchlinou ghetta“, podlehla Ida jeho velitelskému rozkazu, aby namíste své věci sbalila a s ním odjela.¹⁰⁰

Stanislav Jarkovský

Jiný příklad lásky Židovčiny ke křesťanskému inteligentovi vypravuje *Stanislav Jarkovský* (vl. Jiří Guth, * 1861)¹⁰¹ v novele „*Cesta ještě nezarostla*“ (Ottova Laciná knihovna).

---

100 Dodatečně zaznamenáváme vzácnou postavu židovské dívky, jež s větším štěstím než Ida Eisnerová unikla těsným poměrům své rodiny. Je to *Rosa Klepetářová*, hrdinka stejnojmenné novely *Em. Bozděcha* (Lumír z r. 1873 a knižně v Ottově Světové knihovně). Rosa Klepetářová, dcera židovského nájemce dvora v Blažkově, byvši šlechtným hercem Rodenem zachráněna z tenat záletného hraběte Siegfrieda z Reckensteinu, stala se jeho chotí a jím jednou z nejnvytečnejších umělkyň německých.

101 Zemřel v roce 1943. Pozn. red.

Pavel Dubský, syn vrchnostenského správce z Vrchovin, studoval na gymnáziu v jistém malém městě severovýchodních Čech. Když byl v oktávě, pořádal mistr Kozel pro mládež onoho městečka taneční hodiny a v nich oktávání byli lvové společnosti. Náhoda postavila v první taneční hodině roztomilého mladíka Pavla Dubského proti překrásné židovské dívce Justynce Kohnové. Od té doby k ní přilnul. Při první prodloužené taneční hodině vyprosil si cípek z jejích tmavých zlatitých vlasů a dal jí tím najevo svou lásku. Chomáč vlasů červenou stužkou svázaný a podobiznu Justynčinu choval Dubský mnoha léta jako relikvii. Lásky obou mladých lidí rostla a se rozvíjela. Pavla bylo mnoho viděti v Panské ulici, kde bydleli Kohnovic, a Justynka sama se počala obávat, aby se Pavlovi při maturitě něco nepřihodilo. Ale poslední rok gymnazijní skončil dobře a při abiturientním věnečku přitiskl Justynku hodně k sobě. V prázdninách po maturitě docházel Pavel často za různými záminkami, ve skutečnosti kvůli Justynce, z Vrchovin do městečka a na jedné večerní procházce strčil jí na prst malý zlatý kroužek se srdíčkem, koupený za výtěžek všech školních knih. Justynčini rodiče, chtějící přetrhnouti pásmo mezi svým dítětem a Pavlem Dubským, stojícím na počátku medicínských studií, poslali Justynku, aniž se mohla s Pavlem rozloučiti, k jisté tetě do Brna. Pavel šel do Prahy na studie a nepřestal na Justynku mysliti. Jednou, když už byl blízko cíle, dostal oznámení o sňatku Justynky Kohnovy s panem Gustavem Glasrem, obchodníkem kdesi na Moravě. Jak se dověděl od kolegy krajana, byla to „kšeftshajrát“. Zpráva o Justynčině svatbě zhroutila všecky jeho sny a touhy a zasadila mu ránu, z níž se dlouho vzpamatovali nemohl. Hned po promoci usadil se Dubský v malém městě středočeském, kde se po dvou letech bohatě, ale nešťastně oženil. Paní Dubská trýznila muže přepjatou hospodárností a šetrností

a pro jeho práci neměla nejmenšího smyslu. Jedenáct let žili vedle sebe cize a chladně.

Tu se Dubský dověděl, že Justynka po patnáctiletém trudném manželství ovdověla a se k rodičům vrátila. I přiměl svého někdejšího kamaráda Vojtěcha Hrdinu, advokáta a náměstka purkmistrova v onom studijním městečku, aby spolužáky svolal již po dvaceti letech, a nikoliv, jak bylo zamýšleno, teprve po 25 letech k maturitní schůzce. Doktor Hrdina mu vyhověl a při slavnostech sešel se dr. Dubský, tehdy již proslulý chirurg a primář venkovské nemocnice, s Justynkou Kohnovou. Ukázalo se, že cesta mezi nimi ještě nezarostla a že nepřestali na sebe mysliti. Nyní se semkli k sobě ještě úže a po několika nedělích sešli se v Praze, kdež Pavel Justynce prozradil svůj plán, dáti se se svou ženou rozvésti a odjeti s Justynkou do Ameriky, kdež mu nabízeli dobré místo. Justynka svolila, a tak odjeli – „opravovat osud“.

O Židech v onom městečku, v němž novela hraje, píše Jarkovský s uznáním, že se dovedli přizpůsobiti ryze českému okolí, že zrušili svou německou školu a udělali z ní českou, že jejich nový rabbi učil na gymnáziu náboženství česky, že přispívali na Matici a všechny národní účely a že v městečku žili v míru a pokoji. A ani ve věcech náboženských nebyly nepřekročitelné hranice. Židovští gymnazisté, kteří se učili zpěvu a hudbě, chodívali do gymnazijního chrámu Páně vypomáhat a křesťanští studenti mívali volný vstup do synagogy. A chodívali tam ze zvědavosti a že je lákaly hezké Židovky. Židovské rodiny, zvláště majetnější, stály v městě a i u pánů piaristů v úctě, neboť když prý potřebovali něco pro své chudé studenty, u Židů prý dostali vždycky a nejvíc.

Židům přičítá se mnohými českými spisovateli smyslnost stupňovaná někdy až v erotomanii (Fingal, Hofmeister, Sokol-Tůma, Al. Mrštík, Čapek-Chod, Vachek aj.). Považovati silný smyslový

puď za rys ťidovsk e povahy je snad stejn e pochybeno, jako kdyŹ se jin e Źpatn e vlastnosti p řipisuj  na vrub povahy ťidovsk e m sto povahy individu ln . S motivem *smyslnosti Źid m vlastní* setkáváme se i u R Źeny Svobodov e a Karla Źarliho, jenŹ ovšem kreslí celou galerii v středn e smyslných muŹ  i Źen neŹidovsk ch.

R Źena Svobodov 

R Źena Svobodov  (1868–1920) podává v knize „* ern  myslivci*“ ( esk  grafick  unie, Praha) jednak idylick , častěji vŹak tragicke p řib hy lásky, jak je proŹivalo dvanáct divokých, v Źniv ch a vzdorných myslivců ve Vysokých horách (v Beskydech) na panství církevního kn Źete Rudolfa.

V jedné z povídek, obsaŹen ch v této knize („... *A denn  bude hr vat hudba pod vaŹimi okny*“) se vypravuje, jak se vetře Źid Frank do rodiny myslivce Filipa a p řiprav  ho o jeho choť.

Filipova p vabn  a dobr e vychovan  Źena Anče byla vzorn  manŹelka; ale muŹ p rij mal vŹechny její pozornosti samoz rejmn e a bez vděku, ba začínal ji brzy po svatbě dokonce zanedbávati. Zatímco ona za dlouhých zimních ve er  seděla o samotě v myslivně, ho ic a stravuj c se touhou po lásce, vysedával muŹ v hospodě p ř p iv  a kartách. – Na svatbě své sestry seznámila se Anče s Źefem svého nového Źvagra, s Źidem Frankem, milion rem, majitelem panství sousedícího s panstvím kn Źec m, gurm nem a sm lcem v lásce. V galantním hovoru zb hl  Frank dovedl Źenu lačnou po lásce brzy k sobě p řipoutati. Źe se mu hned p ř první n vst v  nepoddala – a on j  sliboval, Źe „denn  bude hudba hr vat pod jejími okny, fontán bude pod jejími okny Źum t a Źe její pokoje naplní r Źemi, kter  miluje“ – to muŹe v lásce zkuŹen ho nezm tlo. KdyŹ byl na odchodu od ní, vrhla se mu kolem krku a zakousla se mu do

rtů. – Frank skutečně do Anče zamilovaný zasypával ji květinami a cennými dárky. Chtěl, aby s ním prchla. Ale ona mu u vědomí povinnosti k muži a počestnosti dlouho odpírala. Teprve, když ji lstivě vylákal do lesa, podařilo se mu ji sladkými a lichotivými slovy oblomiti. Dala se s Filipem rozvésti a stala se Frankovou ilegální, ale tím milovanější manželkou. Po veliké objížďce po světových městech a lázních obývala krásnou vilu uprostřed zahrady a žila s Frankem ve svrchovaném štěstí, uklidňujíc své svědomí stran prvního manžela tím, že on beztoho o ni nestojí. Ale její štěstí netrvalo dlouho. Zemřela v prvním šestinedělí. Nad jejím hrobem truchlili stejně mužové dva.

Z Franka (vsetínský továrník na nábytek Kohn), jenž činí z počátku dojem sobeckého, poživačného a bezohledného záletníka, stává se později láskyplný a něžný manžel. Spisovatelka přiznává Židům větší schopnost k lásce než křesťanům, kladouc Frankovi do úst tato slova: „Vaši muži, křesťani, nevědí, co je láska. Unudí každou ženu svým sobectvím. Nedovedou ji chápati všemi smysly. Labužník vína, ten je jím zaujat všecken. Nalévá je do skleničky, pozoruje, jak se perlí, pozvídá je proti světlu, nemůže se nasytit jeho zářícími barevy; nedotýká se sklenice nikdy u okraje, aby nesmísil něčím vonný dech vína, ‚Blume‘, jak říkají Němci; pak je ochutnává, ledva dotýká se rtoma okraje poháru, omývá jím ponebí. Takový má býti milenec a takový jsou milenci naší rasy. My vnášíme do všech forem života žhavý temperament své bludné, odpočinuté rasy!“

Karel Šarlih

Karel Šarlih (vl. Karel Čada, 1882–1916) činí ve své povídce „*Heliodor*“, obsažené v knize „*Úšklebky sexu*“ (Borový, Praha 1919), hrdin-

kou žalostně znetvořenou Židovku Melittu, jež šírána jest touhou po objetí mužově. Její touhu ukojil městský elegán Heliodor, člověk s nepřírozenými sklony. Po orgiastické noci s Heliodorem prožité Melitta se otráví. V jiné povídce této knihy „*Chanteusa*“ líčen jest židovský ředitel kočující orfejní společnosti, kořistník svého ženského personálu.

IV

Sociální román, polští Židé, Palestina

Sociální román

V předešlé kapitole jsme poznali po většině malého Žida z venkova, obchodníka, hostinského nebo statkáře, nebo Žida, který byl vším v jedné osobě. V této kapitole budiž ukázáno, jak znázorňuje sociální román mocného a vlivuplného židovského továrníka a velkoobchodníka. Obrátíme se především do průmyslového prostředí Moravy, do Ostravska.

František Sokol-Tůma

Redaktor Ostravana *Fr. Sokol-Tůma* (1856–1927) napsal rozsáhlý antisemitský román „*V záři milionů*“ (Al. Zelinka, Mar. Hory u Ostravy, 1922, nově Albert, Praha, 1928), obsahující těžkou obžalobu na zástupce a vůdce české společnosti v Mor. Ostravě, kteří v době neobyčejně rychlého rozmachu města neučinili nic pro zmožnění a hospodářské zesílení českého živlu, nýbrž klidně přihlíželi, jak čeští dělníci a řemeslníci jsou vykořisťováni, a zůstavovali své lidi na pospas židovským přistěhovalcům z Haliče, kteří, přišedše jako žebráci s rancem na zádech, za několik let byli bohatými velkoobchodníky. Typem takového polského zbohatlíka je hrdina Tůmova románu Chaim Bauchbrenner. Jeho vzestup z nejhlubších nížin do závratné výše tvoří obsah vypravování.

Malý Chaim Bauchbrenner hausíroval se svým otcem, jemuž pro nemoc již nebylo lze konati nádenické práce v boryslavských

naftových tůních, pročez obchodoval s hadry a odpadky, volaje „miňaj onuci“. To byly počátky obchodní školy hochy Chaima, v ní rostl a prospíval. Ve vesnici Maniačině, poblíže Karpatské Rusi, prožil Chaim něco, co jakživ nemohl zapomenouti. Přijel tam za parného srpnového dne, a prahna po kapce vody, napil se z okovu stojícího na roubení studně před jistou chalupou. Vtom přišel pacholek s putýnkou, jenž si byl tu vodu navázil, popadl hochy a tloukl tak dlouho jeho obličejem o železem pobitý okov, až mu z nosu stříkala krev. A když ho pustil, vysmíval se mu rozpustile. Lidé, již byli svědky pacholkovy surovosti, smáli se taktéž, když viděli, jak si hoch olizuje krev, kanoucí z čela a nosu. Toto utrpení vzbudilo v Chaimovi nesmiřitelnou nenávist ke křesťanům. Zakrátko nabyl nové zkušenosti. Mladý hrabě Skrinski poštvál při honě na něho psy a on a ostatní společnost nemohli se dosti vynadívati na hochovu smrtelnou úzkost. Chaim zkusil ještě mnoho útrap, ale největší ranou byla mu smrt otce čím dále tím více chřadnuvšího a ztráta všeho jeho nastřádaného jmění, zrovna když se chtěl usaditi v zapadlé haličské vsi Podolině. I bylo Chaimovi začít znova. – Přijal místo v Drohobyči u křesťanské firmy Wimperl–Olešinski, u níž se seznámil se Sali Schmierglanzem, duší sobě příbuznou. Sali ho svedl ke krádeži a Chaim si odseděl šest měsíců, kdežto jeho soudruh útekem ušel trestu jemu vyměřenému. Byv propuštěn z vězení, setřásl Chaim drohobyčský prach ze své obuvi a rozběhl se opět do světa. Byl vozkou, vyvolavačem zboží na trhu, nosičem na nádraží, sklepníkem a bůhví čím. Nastřádal si něco peněz a zřídil si obchod v Podolině. Obchodoval s obilím, prodával vodu, kupoval vzácné památky staré lidové práce, bral tchoře – a bohatl. Když jednou nákup kradených věcí vyšel najevo, začala ho pálení půda pod nohama. I prodal náhle obchod a odjel do světa.

Octl se v Krakově a zřídil si v hlavní třídě (Florianské) obchod s obilím. Oženil se s Estherkou Seelenfreundovou, vzdělanou a také pro domácnost dobře vychovanou dcerou po zemřelém rabbim z Varšavy. Obchod prospíval, a žena mu byla pro svou chytrou a zdatnou dobrou pomocnicí. Chaim hromadil úspěch na úspěch, bohatl a počínal buditi u souvěrců, již ho nazývali „der kroise Chaim“, obdiv a respekt. Štěstí jeho bylo dovršeno, když mu Esther povila dvě děti, syna Eleazara a dceru Deboru. V honu za bohatstvím odvážil se Chaim bez vědomí své rozumné manželky ve spekulaci příliš daleko na peněžní i obilní burze; tu přišel známý burzovní krach (r. 1873) a Chaim Bauchbrenner byl jako mnozí jiní zničen, ožebračen. Svého jmění pozbyl, a nemoha dostáti závazkům při dodávce obilí, upadl ještě do dluhů. Zchudlý Chaim se odstěhoval s rodinou do jednopokojového bytu na Kažmír a sklesl na mysli.

Ale apatie pominula a v Chaimovi vznikla zase touha po práci.

I začal znova. Nějaký čas chaproval (tj. nadháněl zákazníky do obchodu), ale potom si zařídil obchůdek sám. Aby si opatřil první částku k vedení obchodu potřebnou, padělal na směnke podpis dr. Šewického. Doufal, že směnku včas vyplatí a že se o věci nikdo nedoví. Ale směnka dostala se náhodou dr. Šewickému do rukou. Jelikož si Chaim nemohl u souvěrců vypůjčiti částky, aby vyplatil směnku, nezbylo mu než za noční tmy prchnouti někam, kde ho neznají. I odebral se na Moravu – do Ostravy. To bylo na podzim r. 1873. Přišel s rancem na zádech a s pevnou vůlí, obchodní bezohledností a nezlomnou energií.

První známý, s nímž se Chaim Bauchbrenner v Ostravě sešel, byl Sali Schmierglanz, jeho někdejší druh z Drohobyče. On tam chaproval a dával svým haličským soukmenovcům, přistěhovalým do Ostravy, za šesták přístřeší na jednu noc. I Chaim se ubytoval

prozatím u Saliho a taktéž se stal chaprem. Ale poněvadž ve své horlivosti zchaproval ostravského starostu, byl od svého živitele zbit. I opustil místo a osamostatnil se. Začal obchodovati jako podomní obchodník (kočébr) s cukrovím, fíky, datlemi a prvním jeho provozovacím kapitálem bylo bolestné, jež od bývalého šéfa dostal. Opatřiv si skromný příbytek a dostav malou podporu od ostravských souvěrců, rozšířil svůj podomní obchod o živnost zelenářskou, ovocnářskou a za nějakou dobu i o živnost drůbežnickou. Nyní si napsal Chaim pro ženu a děti a po jejich příjezdě se přestěhoval do domu povozníka Málka, blíže jámy „Hermíny“, do bytu sice velmi skromného, ale přece pohodlnějšího a příhodnějšího, než byl první. Na noční pochůzce přihodilo se mu jednou vyslechnouti hovor Mardochaje Jakie s jistým polským šibalem, jenž zanechav mnoho dluhů, v noci prchl a zásobu cenného zboží přenechal Mardochaji. Vynutil si od něho za mlčení 500 zlatých a za ně si zřídil obchod s oděvy, když se byl dříve sám „vykřtaltil“, tj. převlékl do civilizovaných šatů. Obchod se zeleninou, ovocem a drůbeží přenechal své ženě. Svou zchytralostí porazil zakrátko všechny své konkurenty. Dělníci se mu jen hrnuli do krámu, a Chaim stal se pánem trhu. Ale i Esther dovedla brzy docílití přízvěně zákazníků a svůj obchod zvelebiti. Chaimovo jmění vzrůstalo a s rostoucím obchodem a přibývajícím majetkem měnila se i jeho domácnost. Chodil nyní stále pěkně oblečen, a Esther dělala opět dámu.

O veliký skok dopředu dostal se Chaim, octnuv se ve společnosti židovských předáků ostravských, Wegmanna a Kinberka. Předvídaje budoucí cenu ostravské půdy, jal se skupovávati pozemky a domky se zahrádkami. Za špetku vyloudil od svého domácího Málka pozemek „Belovec“ a prodal jej s tisíceronásobným užitekem. Chaim se svými přáteli zřídil jakousi kolonizační komisi a přiváděl

sem své souvěrce z Haliče, jimiž posilňoval německý živel ostravský. A tito lidé zmocnili se všeho obchodu v Ostravě „od koše s jablky a pomeranči, od maličkových krámků až do elegantních obchodů, od dohazování služek až do dodávek uhlí na vagony, od vyvařování stravy jednoduché až po obchod s delikatesami a nejmodernější hotely a kavárny, od krámků se zeleninou až k továrnám“. Chaim Bauchbrenner dostal pomocí svých přátel koncesi na výčep lihovin a zřídil si výrobu a výčep lihovin, obchod s likéry – zlatý důl. Jeho jmění a vážnost rostly a Chaim vystoupil opět o stupeň na společenském žebříku. Z Haliče si přivedl bratra Šmula a švagra Srula Himmelbeina, usadil je v bytě u Málka, kdežto on si najal nový byt o čtyřech pokojích na hlavní třídě. Švagrovi odevzdal svůj obchod na Kažmíři a bratra vzal do svého obchodu. Malým lidem v Ostravě půjčoval za nízké úroky peníze, jen aby se v příhodný čas uvázal v jejich majetek. Oni však, nepoznávající z počátku jeho pravého úmyslu, nazývali ho dobrodincem a roztrubovali jeho dobrodiní po městě. Chaimův obchod se stále rozšiřoval. Přibyl k němu lihovar a obchod s obilím. Svou kořalkou zaplavoval celý kraj a na jaře kupoval od sedláků letní žeň, takže se stal v létě pánem obilního trhu. Tehdy zřídili v ostravských závodech potravní skladiště, a Chaim získal svými známostmi dodávky do nich. Při tom zastával také veřejné funkce. Když došlo od vlády svolení k ustavení náboženské obce, stal se Chaim předsedou komitétu pro sbírání darů pro stavbu synagogy. Jeho zásluhou došlo r. 1877 k její stavbě a kromě toho ke zřízení německé reálky.

Nejvýnosnějším obchodem bylo Chaimovi kupování a prodávání půdy. V něm byl mu nejnepříjemnějším a nejnebezpečnějším soutěžníkem někdejší jeho druh Sali Schmierglanz. Chaim ho nenáviděl, potíral ho, a přece ho užíval za prostředníka, když neměl jiné možnosti dosáhnouti cíle. Jednou, když Sali Chaimovi

znemožnil zhodnotiti velmi cenný pozemek – několik čtverečných metrů půdy Saliho zabíhalo do pozemku Chaimova jako klín a Sali nechtěl se spokojiti určitou částkou peněz, nýbrž žádal podíl z Chaimova výtěžku –, poplvali se a zle se porvali. Přísahali si krutou pomstu a byli odhodláni se navzájem zničiti. Chaim chtěl soud upozorniti na Saliho, jenž měl ještě „rest“ z Drohobyče. Ale nechal toho na radu své rozumné ženy. A osud mu přišel na pomoc. Neopatrností Šmulovy ženy Leviny, dcery Saliho, dověděla se o něm krakovská policie. Sali však neotálel zasaditi Chaimovi ránu co nejčitelnější. Věda, že Chaim má v Podolině nemanželské dítě, zajel tam a přiměl ženu Chaimem kdysi svedenou a její již dospělou dceru, aby s ním jely do Ostravy a žádaly od Chaima veliké odškodné, z něhož si byl zajistil značnou část jako svou provizi. Chaimovi, požívajícímu všeobecně veliké vážnosti, chtěl způsobiti veřejný skandál. A v okamžiku, kdy vystupoval Sali s oběma podolskými ženami z vlaku, byl dvěma četníky zatčen. Svědky toho výjevu byli náhodou Chaim a Esther, kteří přišli vstříc synu Ezovi, přijíždějícímu z Vídně. První myšlenkou Saliho, spatřivšího Chaima, bylo, že on ho udal. I vykřikl do světa Chaimův starý hřích, a podolským ženám ukázal provinilce. Esther padla do mdlob a Eza pomstil pohaněného otce, skoliv Saliho jednou ranou na zem. – Po tomto veřejném skandálu nezbylo Chaimovi než odjeti z Ostravy (?!). Vedení obchodů odevzdal Ezovi. Ten přivedl uvězněného Saliho do takových nesnází, že jeho majetek se dostal na buben. Tak zbavil otce nejnebezpečnějšího soka. Vrátivší se Chaim koupil při veřejné dražbě pozemky Saliho, rozparceloval je i se svými a nyní teprve udělal pořádný řez. Několik tisíc zlatých rozdál pro dobročinné účely a tím smyl ze sebe hanu, již byl Sali na něho nakydal. Po celém kraji mluvilo se o něm jako o člověku šlechetném.

Zatím dospěla Debora, již se dostalo pečlivého vychování a vzdělání, v krásnou dívku. Při plese zamiloval se do ní hezký mladík Jaroslav Dubský, syn pražského továrníka. Debora, poznávši jeho šlechtetnost, byla mu ze srdce nakloněna. Když dlela na letním bytě na Slovensku, zažila s ním několik přešťastných dní. Dubský požádal o její ruku a byl ochoten obětovati svou víru, ale byl od Debořiných rodičů příkře odmítnut. Dubský, jenž bez Debory žítí nemohl, zastřelil se pod jejími okny a Debora, jež Dubského vroucně milovala, zešílela. Tak zničili Chaim a Esther svou tvrdostí a nepoddajností dva mladé životy.

Přihodilo se, že dostal Chaim velikou dodávku dřeva do ostravských dolů. Aby jí mohl dostáti, ohlížel se po nějakém statku, jenž by měl dostatek dřeva. I koupil za pět milionů zlatých statek zadluženého hraběte Skrinského Raškow v Haliči, statek onoho šlechtice, jenž na něho poštvál své psy, když ještě jezdil po Haliči, volaje „miňaj onuci“. Zprostředkovatelem kupu byl krakovský advokát dr. Šewický, jehož jméno Chaim kdysi na směnce padělal, pročež musil opustiti Krakov. Doktor Šewický stal se nyní Chaimovým právním zástupcem a rádcem. Chaim dal ihned nesmyslně mýtiti lesy a nestaral se o opětné zalesnění půdy. Tak vyvraždil za krátkou dobu hory a ožebračil krajinu.

Chaimovi ještě nestačilo býti bohatým statkářem – pro další své obohacení zřídil na Raškowě velký potravní spolek a parní pilu –, jeho cílem bylo učiniti hraběte Skrinského svým zetěm. Na radu dr. Šewického změnil své jméno. Zakoupil v Hornolesí na Slovensku ještě jeden malý stateček – na něm zase zřídil za peníze bez úroků mu od uherské vlády půjčené tkalcovnu –, stal se tak uherským státním občanem a bez obtíží dostalo se mu jména Kalman Erdödy, jeho choť nazvána Regina, syn Arpad a dcera Etelka. A Chaim dosáhl svého cíle. Hrabě Skrinski byl velmi zadlužen

a nevěděl jiného východiště než prodati se Židovi od sebe kdysi tak potupnému. Vzal si Etelku Erdödy jakž takž uzdravenou, ale pořád ještě velmi krásnou. Etelka dala se pokřtíti a svatba konána za neobyčejného lesku na raškowském zámku.

Ale Chaim rostl ještě dále. Stal se dodavatelem uherské armády, dostal řád, a byl dokonce zvolen za poslance do uherské sněmovny. Štěstí jeho však nebylo nezkalené. Etelka, nešťastně provdaná, porodila mrzáka.

Sokol-Tůma napsal k svému obsáhlému románu předmluvu, v níž se ohrazuje proti výtce, že by z důvodů antisemitských byl psal tuto knihu. A přece ho výtky té nelze zprostiti, poněvadž Chaima Bauchbrennera líčí jako židovský typ, že jeho povahu přisuzuje vší rase židovské; což teprve říci k oněm hojným a sáhodlouhým exkursům namířeným proti židovské víře a židovské společnosti a vůbec k jízlivosti a zlomyslnosti vůči všemu Židovstvu a židovství!

Bylo by dobré zabývat se Tůmovým románem ve zvláštní práci, ohledati jeho citáty z tóry, talmudu a šulchanaruchu, jimiž se kniha hemží a jimiž autor čtenáře-laika přímo zaráží. Shledalo by se zajisté, že Tůma neužíval hebrejských originálů, nýbrž všelijakých antisemitských zpracování. S životem haličských Židů, s jejich zvyky, obyčeji, bohoslužbami a nadávkami jeví se autor dobře obeznámen.

Anna Marie Tilschové

Jiný ostravský román jsou „*Haldy*“ (Borový, Praha, 1927) od *Anny Marie Tilschové* (* 1873)¹⁰².

---

102 Zemřela v roce 1957. Pozn. red.

Spisovatelka líčí v něm „amerikánskou Ostravu s její lopotnou prací nad i pod zemí“, a to v posledních třech letech válečných, kdy nedostatek a hlad mezi dělnictvem řádily způsobem hrozným. Jakého stupně dostupuje bída, osvětluje nám např. nepatrný obrázek: sešlá žena, jež celý den nic nejedla, nabízí se za bílého dne dělníkovi v kůlně, jen aby zažehnala svůj hlad. Mravní zvrhlost slaví pravé orgie. Svobodné matky a nemanželské děti jsou zjevem docela obyčejným a mravní zkáza šíří se i mezi děti. (Čtrnáctiletá matka Anka Tichuňová zajisté není ojedinělý případ ostravský.) Na jediné kilo mouky „frontují“ ženy od svítání a nakonec se na poslední nic nedostává. Dělníci stojí pod vojenským dohledem, podléhají vojenskému soudu a jsou za každé neprozřetelné slovo stíháni a přísně trestáni. Nevykonají-li práci jim vyměřenou, upadají v podezření pasivní rezistence a po práci zavírání do vězení. Zatímco dělníci a dělnice v Ostravě a Vítkovicích vedou boj o nejmenší sousto chleba – a spisovatelka kreslí jich ve svém románě celou řadu –, žijí pánové v nadbytku, dopřávajíce si všeho přepychu. Reprezentanty ostravského panstva jsou generální ředitel vítkovických závodů a nekorunovaný král Ostravy *Max Perutz*, jeho choť *Irma Perutzová* a závodní ředitel *Kleiner*, vesměs Židé. Dobré živobytí má, dopřává si všech možných požitků, kromě nich mravně zvrhlý keřas Dominik, jenž nekalými obchody nabyl značného jmění a utrácí je po hospodách, kavárnách a nevěstincích. Dominik pochází z českého lidu, právě tak jako farář Melichar, renegát, spojený s Perutzem.

Vedle Perutzových a Kleinera poznáváme v románě Tilschové ještě jiné Židy: jest např. řeč o Židu Lancerovi, jenž vystavěl na kopci za kostelem a hřbitovem pár bídnych baráků, kterým posměšně říkal „vily“ a které pronajímal za drahé peníze nejbídnější spodině mezi dělníky. Křesťanský keřas Dominik neobejde se při

svých nekalých obchodech bez Židů. Když přichází ke kavárně, stojí zmodernizovaný polský Žid s cigaretou v ruce, líně opřen o zeď, žádaje Dominika o oheň. To bylo smluvené znamení, že sacharin je již na přívozkém nádraží, a že jsou všichni zřízení podplaceni. Jiný kumpán Dominikův jest malý, břichatý Židáček Samuel Kalowitz, typický commis voyageur, honosící se svými milostnými dobrodružstvími („kdybych měl dnes tolik tisícovek, co jsem se již dopustil manželských nevěr na cestách, byl bych milionář“) a chválící si dobu válečnou nejen pro výdělky, nýbrž i proto, že moderní ženy jsou mužům jeho druhu snadno přístupny. – Jiný židovský typ válečný představuje nám spisovatelka v Azimovi, vydavateli potravin. Ženy stály od svítání ve frontě u lokálního nádraží, kde se vydávaly potraviny. Tu se ozval najednou bručivý hlas Azima, hladícího si svůj patriarchální plnovous: „Možete jít všechny domů.“ Ženy, čekající mnoho hodin ve svém zoufalství ječely a křičely, nadávající Azimovi „starých Židů“. Ale Azim rozvášněné ženy ještě více podráždil, řka, že kobzolů (bramborů) přišel celý vagon, ale napřed prý dostanou šachty a teprve, co zbyde, se bude vydávat pro „privát“. Jistá žena, jejíž děti již dva dni hladověly, klesla před Azimem do bláta na kolena, objímala mu nohy, vzlykajíc a prosíc o trochu bramborů. Ale drsný Azim se na ni rozkatil slovy: „Nasbírejte si na ulici pro děcka kobylence!“ a při tom svrhl nebožáčku surovou pěstí z náspu skladiště, takže si obličej odřela do krve. Ostatní ženy, vidouce to, jako furie se vrhly na Azima a zle mu pocuchaly vlasy a vousy. A již tu byli výrostkové, zpívající: „Morgenrot – pověsíme Azimusa na ten plot...“ A jiní jim odpovídali: „Morgen in dem stillen Grab – může se tam těch kobylinců nažrat!“ – Azimovu nelidskost a krutost odpykají jiní Židé. Při dělnické bouři, vzniklé 15. října 1918, vrhne se dav hladem rozvášněný na krám Žida Rippera. Zatímco ženy obchod

drancují, vrhne se jistý mladý zuřivec na Rippera a ubije ho do smrti.

Tyto námi jmenované osoby hrají úlohu vedlejší. Ústředními postavami románu jsou generální ředitel Perutz, jeho žena a inženýr Kleiner.

Max Perutz vládne neobmezeně na celém Ostravsku. Je to zdatný, ba geniální obchodník světového rozhledu, jenž si nedává imponovati ani vídeňskými ministry. Je přetížen prací, vždyť na jeho bedrech spočívá podnik, jakých je málo na světě. A přece jsou okamžiky, kdy se ozývají v tomto průmyslníku uvízlém zcela ve víru továrny a obchodu stránky lidské: touží po synovi, jež mu však ješitná a egoistická žena odpírá, aby porodem nepozbyla krásy a existencí dítěte volnosti. Na jeho srdci hlodá červ žárlivosti. Inženýra Kleinera podezřívá ze vztahů ke své ženě. Nad dělnictvem, s nímž nemá nejmenšího soucitu, se vysoko povznáší. A přece se tento přemocný člověk chvěje při vypuknutí dělnické bouře, cítí se samotným a máje před očima osud Azimův a Ripperův a pogromy dávno zapomenuté.

Jednou sešel se k obchodnímu vyjednávání s prezidentem Severní dráhy Rosenbaumem (na Rosenbaumově zdraví hlodal neviditelný červ a žádný lékař nemohl najít pravé diagnózy jeho nemoci; později se ukázalo, že v zelených čalounech jeho pracovny byla jedovatá barva, jež ho znenáhla otravovala. Ta skutečná událost svědčí o tom, že se za Rosenbaumem skrývá ředitel vídeňské banky Bodenkreditky Taussig, o němž se Machar zmiňuje na několika místech ve svých knihách) a ve svačtinové přestávce přetřásají národnostní a hospodářské otázky. Žádný z obou průmyslových magnátů nebyl národnostně zaujatý, nikoliv proto, že byli Židé, nýbrž proto, že do té vysoké internacionální hospodářské oblasti nacionalistické vášně nesahaly. Perutz nemůže českému

dělnictvu upříti zdatnosti, ale přece je nazývá pro jeho náchylnost k bouřkám pakáží. Rosenbaum se diví výkonnosti českých dělníků tak nedostatečně živených a míní, že americký dělník by té práce při tak nedostatečné stravě nedokázal. A Perutz se rozhorluje nad socialismem. Nazývá všecek socialismus od Marxe až po blázna Bedřicha Adlera nezodpovědnou hazardní hrou a všechny Židy: Marxe, Lassalla, Adlera a Luxemburgovou životeli antisemitismu. Sám se prohlašuje nakonec Židem neasimilovaným (?). Že si vzal za ženu křesťanku, omlouvá tím, že Irmino křesťanství jest jen padesátiprocentní. Své zkušenosti o ženách židovských a křesťanských ukládá do věty: Židovka je lepší manželkou, křesťanka lepší milenkou.

Irma Perutzová byla totiž dcerou bohatého pražského továrníka Maxe Zwillingera, jenž si vzal za ženu chudou, ale neobyčejně krásnou křesťanskou dívku; i měla Irma v sobě půl německé, půl české krve, jenže o této již dávno nevěděla. Irma si vzala Perutze jako bezdětného vdovce. Irma Perutzová je rafinovaná koketa, jež si libuje v rozdražďujícím flirtu. Zvláštní radost jí působí doháněti muže do mučírny rozpálených smyslů a jim potom odporovati. I se svým mužem flirtuje, k němuž je ovšem připoutána jeho mocným postavením, blahobytem a přepychem. Jest smyslná, rozmařilá a rozmazlená, u muže, jemuž je spíše souložnicí než pravou manželkou, nikdy dlouho nevydrží a toulá se nejraději za zábavou po Vídni a různých mondénních lázeňských místech. K lidu jest necitelná, opovrhuje jím a svou filantropii, vnucenou jí postavením mužovým, koná s očividnou lhostejností a nudou. Skutečné dobročinnosti, soucitu s chudým lidem na Ostravsku jest na hory vzdálena.

Inženýr Kleiner, syn hodonínského vinopalníka, udělal dík praxi v Belgii a Anglii na své mládí neobyčejnou kariéru, stav se

šéfem oddělení v nové ocelárně. Byl výtečný pracovník, při tom „štrébr“, v ostravské společnosti pro své společenské schopnosti a jemné chování velmi oblíbený. Irma Perutzová zapřádá ho do svých milostných tenat, a rozdráždivši ho, ustupuje do pozadí. Perutz ho podezřívá, že udržuje milostný poměr k jeho ženě, a aby ho měl stále na očích, přeloží ho k sobě do kanceláře k vlastním službám. K rozmluvě nedošlo, ale Kleiner cítí to podezření; aby se ospravedlnil, zasnoubí se s dcerou ostravského obchodníka. Ale Perutz v tom vidí kus židovské spekulace a jeho kolísavé podezření se mění ve skálopevnou jistotu. Tak si Perutz a Kleiner navzájem ztrpčují život.

Tilschová odhaluje ve svém románě nepřátelské smýšlení ostravského lidu vůči Židům, již považováni za hlavní původce hladu, bídy a války. Vášnivá a hluboce zakořeněná nenávist ostravských dělníků naproti Židům vysvítá i z nadávek „Židisko“, z lidových popěvek („Císař pán, Žid Liechtenstein, dva němečtí páni, od východu slunce vojnu vyvolali...“), do nichž spisovatelka, jak se zdá, právě tak ráda intonuje, jako se zadostučiněním líčí drancování obchodu Ripperova nebo scénu s Azimem, na jehož místě bychom si mohli představití kteréhokoliv zřízence křesťanského.

Josef Náměstek

Do Bezručova kraje uvádí čtenáře *Josef Náměstek* ve své povídce „*Na ztracené půdě*“ (v knize „*Po různých cestách*“, Al. Šašek, Velké Meziříčí). Líčí nám život oravského venkovana takto: „Zrodí se v zadluženém baráku, který dříve nebo později spadne některému dobrodinci toho lidu (rozumí se Židovi) do klína. Odkájen je mlékem matky a naučeními otce-opilce, který neustává mu raditi nic jiného, než aby poslouchal, poslouchal, poslouchal. A později

zasvěcován jest nebohý nevolník, duše robotná, do svatých tradic venkova. Počne se přikloňovat ke kořalce a velmožnému pánovi, kterému patří skoro celá ves, a ve dvaceti letech poskytuje dokonalý obraz zkázy duševní i fyzické. Má taky na vybranou: táhnout doma, nebo v Radslavicích.“ A typ tamějšího Žida jest takový: Má hospodu, jež jest ve vesnici nejlepším stavením; však jest také pánem celé osady. Kořalku, kterou má v šenku, si vaří sám. Kupuje obilí a sedláci z baračisek mu je svezou pod samou hubu. Sedlák po sedláku utápí se v jeho kořalce, domek připadá jemu a sedlákovi nezbývá, než aby u něho nádeničil. A tak skoro každá oravská víska vězí ve spárech nějakého židovského lichváře.

Ztracenou půdou jest tedy onen oravský kraj (okolí Ostravy u oravského pohorí), neboť i tak nadšeným buditelům, jakým jest učitel Tománek, nelze lidu odvrátiti od jeho jisté záhuby. Autor nám předvádí před oči řadu rodinných tragédií z onoho kraje, a původci jejich jsou vesměs obchodníci Židé.

Novákovi z Měřenic, jenž se nuzně živil výrobou slaměných klobouků, dal čistecký Löbl prodati barák. My ho vidíme, an se kodrcá jako žebrák s károu, na níž má naloženo dítě a zbytečky svého jmění v největší psině k Radslavicům, aby se tam uchytil v práci na hutích. V Makově ujímá se ho chalupník Souček a dává mu nocleh.

V Makově je pánem židovský hostinský Pick. Kromě Součka jsou všichni obyvatelé u něho zadluženi, a proto musí držet pěkně jazyk za zuby a nesmějí si proti němu ani zareptati. Co chvíli skoná někdo v jeho drápech a potom se stěhuje jako žebrák z Makova do Radslavic, nechce-li otročiti v službě Pickově. Mnozí ožebračení sedláci se ovšem pro něho dřou, porážejíce mu v makovském lese mohutné kmeny. Pickovými oběťmi stali se radní Kaška, jemuž se ostatně Pick za jeho služby odměnil tím, že ho doživotně nechal

na prodlužené chalupě a teprve po jeho smrti ženu mrzačku a tři děti nedochůdčata vypověděl z domu, potom Jodas, jenž se oběsil na pasekách, následkem čehož se mu zbláznila dcera, gruntovník Vaněk, jenž se jako žebrák odstěhoval někam ke dráze, a jiní. Jsa ve spojení s pány má Pick moc nejen nad lidem, nýbrž i nad školou. Může dáti učitele, který mu křížuje jeho plány, beze všeho přeložiti; vždyť dostal řídící školy od okresní školní rady přípis, aby učitelé s Židy dobře vycházeli (?!).

Jediný, kdo dovedl Pickovi a jeho kořalce odolati, byl baráčník Souček. Však byl na Pickově indexu a nazýván od něho rebelantem. Když se cítil starým, odevzdal svou živnost někdejšímu nocleháři Novákovi, jenž si byl v Radslavicích nastřádal jakéhos takéhos jmění. Souček odešel na výměnek a Novák krácel v jeho šlépějích.

Takoví židovští upíři, jakým jest makovský Pick, doléhají na celý oravský kraj a vysávají jej tak dlouho, až jej úplně zničí.

Čtenář neznalý Ostravska lehce uvěří líčení Náměstkovu, shodujícímu se s údaji Bezručovými, jež se nekryjí úplně s pravdou (viz dříve). Když však poznáváme, že se Náměstek v jiných povídkách o Židech z jiných krajin vyjadřuje stejně, klesá důvěra v jeho pravdomluvnost ještě více.

Josef Merhaut

Kus české národní a sociální bídy v německém Brně předválečném kreslí *Jos. Merhaut* (1863–1907) v knize „Černá Pole“ (Otto, Praha, 1897). V jedné ze čtyř povídek v knize obsažených, v „Tragédii malého člověka“, líčen jest smutný konec bývalého slováckého sedláka Metoda Fikara, nyní malého hostinského v Brně, zaviněný Židem Šilerem.

Šiler okradl nejdříve kořalkou a potom lichvou celý široký pruh Moravy a s nestrádaným jménem se uchýlil na odpočinek do Brna. Tam si koupil činžovní palác, jež se zvláštní péčí ošetřoval. Spisovatel, jenž pro charakteristiku Šilerovu nemá dosti silně hanlivých slov, praví o něm: „Zdálo se, že v tomto starém hříšníku s očima upíra a obličejem hltavého sysla krátce před smrtí probudil se cit po celý život zapíraný a potlačovaný. Ale že byl vždy tvrdý a zločinně uzavřený k lidem, nedávaje se obměkčiti ani slzami, ani tragédiemi jednotlivců, ani zkázou celých rodin, nedovedl ani na stará kolena svým cítěními obrátit se k člověku: ale k mrtvé hmotě, k omalované hromadě cihel, tvrdý k tvrdému.“

Radost z domu kalil Šilerovi jen krám, jež měl stále prázdný, jako by na něm spočívala kletba. Čtrnácte dní, tři neděle, nejdéle měsíc pobyl v něm přelétavý nájemník; déle tam nevydržel. I vlákal do něho Šiler Metoda Fikara, jehož byl kdysi, ještě na Slovácku, připravil o statek. Fikarovi zůstaly z někdejšího majetku jen nepatrné zbytečky a jimi se chtěl uchytili v Brně jako hostinský. Po několika nezdařených pokusech zařídil si přes zrazování ženino v Šilerově domě čajovnu. Ale Fikarovi se nevedlo o nic lépe než jeho předchůdcům. Když po čtrnácti dnech nemohl zaplatiti ani činži, dostal od Šilera výpověď. Ve svém zoufalství oběsil se na klice, zanechav po sobě ženu s třemi sirotky.

Antal Stašek

Obrazy z průmyslového prostředí v Čechách, v pomezí česko-německém, podává *Antal Stašek* (vl. Ant. Zeman, * 1843)¹⁰³ v románě „*V temných vírech*“ (Vilímek, Praha, 1900). Obrací svou pozornost

---

103 Zemřel v roce 1931. Pozn. red.

hlavně na sociální stránku, na poměr práce a kapitálu, dělníka a zaměstnavatele. Zatímco baroni Švalbachové, majitelé několika továren (jejich bezprostřední předkové vyšinuli se zradou, podvodem, žhářstvím, křivou přísahou a krádeží z někdejších podloudníků na pomezí Pruského Slezska na nynější svou sociální úroveň), tonou v penězích, blahobytu a přepychu, dělníci jejich hynou bídou a nedostatkem. Spisovatel ukazuje na celém kaleidoskopu obrázků zoufalý stav utiskovaných dělníků Švalbachových továren, již se nemohou ubránit ani nespravedlivým pokutám a srážkám na mzdu, nadiktovaným jim bezohledným vyděračem, ředitelem Majerem.

Když několik středoevropských velkopřumyslníků chtělo utvořit jednotu na vyhlazení a potření sociální demokracie a anarchismu, konala se zahajovací porada v Praze, v saloně barona Švalbacha, jenž jí předsedal. Sešlo se přes dvacet velkokapitalistů a mezi nimi byla dobrá třetina Semitů. Vůdcem jejich byl továrník Kranich z Berlína, vyslanec evropského spolku „Alliance israelite“. Když byl baron Švalbach schůzi delší a netrpělivě vyslyšenou řečí zahájil, přihlásil se k slovu Kranich. Stašek o něm praví, že v rozčilení neb v strojené afektaci maušloval tak, jako semitští divadelní herci, při nichž prý jemné ucho postřehne, že jejich Hamletové a Learové, zvláště pak jejich Posové, Don Karlosové v okamžicích nejvyššího napětí vášně deklamují jako rabín Jehuda.

Kranich sliboval jménem „Alliance israelite“ novému spolku vydatnou pomoc vlivem i penězi, avšak jen pod tou podmínkou, pojme-li do svého programu i potírání antisemitismu. Švalbachův ředitel Majer, jenž se po Kranichovi ujal slova, podporoval ve svých vývodech předešlého řečníka, rka: „Židovstvo musí nám býti a bude tuhou oporou... Maďarstvo a Halič jsou důkazem, co zmůže houževnatý a mocný živel ten, jenž s malými, nepatrnými výminkami pracuje pro nás a s námi...“

Celá tato epizoda Staškova románu (sv. III, kap. 23) ukazuje na prostou neinformovanost spisovatelovu. Nehledě k tomu, že by se „Alliance israelite“ nikdy nebyla spolčovala se Švalbачy, o nichž autor praví sám, že byli antisemité, jest viděti z jeho celého vypravování, že Stašek čerpá své vědomosti o spolku „Alliance israelite“ z nějakého antisemitského plátku nejnižšího řádu. „Alliance israelite universelle“ nebyl spolek politický, a *neúčastnil se tudíž nikdy* bojů proti sociální demokracii. Z jeho programu byly všechny politické, sociální, národní a náboženské otázky vyloučeny. Jeho účelem byla jediné ochrana Židovstva proti útokům antisemitismu a pozdvižení jeho kulturní úrovně zvláště v takových zemích, kde úroveň ta byla ještě hodně nízká (v Haliči a Rumunsku). Jeho činnost spočívala hlavně ve zřizování škol a v podpoře řemesla v těchto zemích a v Orientě.

V románě „*Na rozhraní*“ (Otto, Praha, 1908) líčí Stašek germanizační vliv německého průmyslu na české obyvatelstvo v česko-německém pomezí. Německý továrník Hauptmann hodlá zřídit si v Klenovce, vynikající svou příznivou polohou, nový závod. Překážky odstraňují jeho prušáctí úředníci se svými židovskými náhončími, v jejichž čele stojí jednatel berlínské továrny na stroje Löwenmaul, Tiegertatze u. Comp., pan Goldmajer. On neprodává jen různé páky, mlaty a čepy, nýbrž plní i různé tajné úkoly. Jeho pomocníky jsou při tom obchodní cestující Dattelbaum, Silberherz, Diamant, Lilienbecher aj. Svou mazaností, drzostí a dotěrností docházejí cíle. Tak dlouho zpracovávají Klenováky, až je učiní na Hauptmannovi závislými.

Emil Vachek

Emil Vachek (viz dříve) kreslí v románě „*Pán světa*“ (Čin, Praha, 1925) židovského kapitalistu z Berlína, Beera, jenž se chce hospodářsky a politicky zmocnit celého světa (modelem byl Vachkovi patrně Hugo Stinnes). Zavedením desetihodinné práce porazí soutěž okolních států. Jeho vítězství má za následek nezaměstnanost ve všech evropských zemích a vypuknutí sociálních bouří. Beerovi podaří se porazit alianci vůkolních států a zříditi světovou průmyslovou a obchodní unii „*Sprou*“, jíž nabývá obchodního a hospodářského vlivu nad celou Evropou. Podobně podaří se Beerovi ovládnouti i Ameriku. Revoluční výbuch učiní však unii „*Sprou*“ konec a Beer zahyne v troskách svého celoživotního díla.

Marie Majerová

Jak známo, jsou Židé v socialistických stranách silně zastoupeni. To má své dobré důvody ve staletém jejich ujařmení. Socialistického činovníka-Žida staví do popředí *Marie Majerová* (* 1882)¹⁰⁴ ve svém románě „*Náměstí republiky*“ (Vilímek, Praha, 1914), v němž líčí život sociálních revolucionářů mužského a ženského pohlaví, sešedších se ze všech koutů Evropy do Paříže a tvořících zvláštní skupinu „volných přátel“, v jejímž čele stál výmluvný Libertad a jejímž sídlem byl skromný, rudou barvou natřený domek, zvaný „*Causerie Populaires*“ na Montmartru. Příslušníci Causerií vynikali nejen výstředním duchem revolucionářskými, nýbrž i neobyčejnou pudovostí, jíž podléhaly dokonce často i politické ideály.

---

104 Zemřela v roce 1967. Pozn. red.

K této společnosti náležel mravně nad své druhy vynikající Luka Vršín, vlastním jménem Jakub Goldšmíd, dvacetiletý ruský revolucionář Žid. Přišel z Lodže do Vídně, a byv tam zklamán poměry v sociální demokracii, odebral se do Paříže, do „prachárny Evropy“, kdež hodlal najít lidi nejen sdílející jeho názory, nýbrž takové, kteří by byli s to, aby co nejrychleji jeho a své plány uskutečnili. Vyhledal tam nejdříve svého strýce Salomona Goldšmída, jenž žil již půl století v Paříži životem emigranta, ale již druhého dne byl na Montmartru a v Latinské čtvrti ve společnosti soudruhů komunistů. Strýc dopomohl mu k místu ve světovém obchodním domě Louvru, ale Vršín byl pro politickou propagandu prováděnou v dílně brzy propuštěn. Nastala pro něho doba hladovění a neobyčejného strádání. Spal pod mostem v sudě a živil se odpadky ze zelenářského trhu. Přesto však mu pýcha nedovolovala doprošovati se podpory strýcovy nebo soudruhů. Zcela vyhladovělému opatřil strýc nové místo u malého konfekcionářského mistra. Při policejní prohlídce byl Luka Vršín, jenž byl opominul přihlásiti se u policie, postižen a měl do 14 dní Paříž opustiti. Dříve však chtěl vykonati odvážný anarchistický čin, zastřeliti vynikající osobnost. Příležitost zdála se mu býti vhodnou při demonstracích, konaných dne 1. máje 1906. Na náměstí Republiky slepě vystřelil, poranil kapitána kyrysníka, byl od lidu zbit, od policie zatčen a k šestiletému vězení odsouzen. To byl konec „velkého nevinného, trpícího dítěte, Luky Vršina, neúnavného snílka, jenž chtěl „přerodit společnost““.

Luka Vršín kreslen od Marie Majerové s velkou láskou. Miloval svobodu a volnost, miloval ruský lid, ač o něm neměl jasné představy, miloval všecky ubohé a chudé lidi na světě; jeho sympatie klonily se na stranu potlačovaných a ponížených. V Lodži byl členem revoluční organizace, hořel pro sociální revoluci a ne-

mohl se jí dočkat. Všechny cesty k dosažení toho cíle zdály se mu nekonečné. Chtěl viděti svá hesla uskutečněna co nejdříve. Proto ho lákala Paříž, a to Paříž dělnická, revoluční. Nad své soudruhy z komuny vynikal mravní bezúhonností. Ženy z jeho společnosti byly mu sestrami, bojovnicemi v jedné frontě. Nevěstek litoval tak hluboce, že pro něho neměly půvabu. A přece jeho život neplynul bez lásky. Vršinu poutaly ovšem jen dívky čisté a šlechetné, jako např. Američanka Rosita, taktéž Židovka, a dobrodějka celého svého okolí. Ve snášení bídy byl Vršín pravým hrdinou. Čtrnáct dní neměl na oběd nic než kousek suchého chleba, potom hladověl vůbec. Strádal tak dlouho, až se jednoho dne v Causeríích hladem zhroutil z lavice.

Protějškem Vršinovým je přívětivá, roztomilá a dobrotivá Rosita, která měla pro každého, zvláště však pro chudáka dobré slovo. Prostý sice, ale vkusný její oděv svědčil o jejích spořádaných hmotných poměrech. Nevadilo jí ukázati se na veřejnosti ve společnosti dívek prozrazujících proletářství již svým zevnějškem. Svou zvláštní péčí věnovala churavým proletářským dětem, jež bez mrzutosti a neúnavně ošetřovala. A pokládají Vršina také za dítě, a k tomu ještě za dítě pomoci potřebné, věnovala i jemu svou péči. Rosita byla strážným andělem, bdícím nad těmi, již osudem byli nejvíce stíženi. (Opakem Vršinovým je komunistický emisář Sonnenthal v dramatu Jar. Hilberta „Druhý břeh“, viz dříve).

Jiný než Luka Vršín byl jeho strýc Salomon Goldšmíd. Byl to pařížský šosák, který nade vše stavěl pořádek a klidný život, přičež ho rozhořčovala Lukova lehkovážnost a jeho pohrdání jistým postavením a bezpečností. Jednání Lukovo naplňovalo emigranta Goldšmída strachem o svou osobu. Ale dobroty srdce mu přece upříti nelze. Ač ho synovec přivedl do nesnází, ujal se ho přece i po druhé a opatřil mu práci.

Ideální osobností jest v románě Majerové i židovský lékař Colombo, přítel chudiny, jenž již svým otecky dobrotivým hlasem účinkuje na pacienty.

Majerová své židovské figury nápadně idealizovala. Co do věrnosti k svému programu staví je na roveň ostatním soudruhům, mravně a eticky je značně povyšuje.

O *židovském obchodníku* bylo již na mnoha místech naší rozpravy jednáno. Podle stanoviska spisovatelova byl různě charakterizován. Zvláštní typ zdatného židovského obchodníka a rafinovaného obchodního cestujícího kreslí ve svých humoreskách Eduard Bass a Karel Poláček. (O Poláčkovi bude řeč v jiné souvislosti.) Bassovi židovští obchodníci nebývají právě vzdělaní, zato jsou bodří, pilní a skromní a vynikají obchodním duchem.

Eduard Bass

Skvostný exemplář konzervativního obchodníka, jací již dávno vymřeli, kreslí *Eduard Bass* v panu Goldschmiedovi v povídce „*Pan Goldschmied na cestách*“ (Lidové noviny, 25. května 1925). Hrdina povídky byl majitelem známého pražského obchodního domu a byl u Pražanů a venkovanů stejně oblíben. Když venkované přijeli do Prahy, všechny své nákupy u něho obstarávali. Na svůj personál byl přísný, ale byl k němu dobrý, a zřízcenci by byli šli pro obchod do ohně. Před Vánoce pracovalo se 18 hodin denně a nikdo nereptal, vždyť dostal každý v té době bohatou večeři. A jak taktně a láskyplně dovedla paní Goldschmiedová příručím i učňům večeři předkládati! – Přes své bohatství byl pan Goldschmied neobyčejně skromný. Na jaře jezdil do Norimberka a Paříže nakupovat. Před odjezdem zašel si do oddělení pro deštníky a hole, aby si vybral

hůl. Příručí dal mu pěknou, osmačtyřetikrejcarovou, ale pan Goldschmied ho příkře odbyl, řka: „Tak fajnověj já nejsem, abych musel mít hůl ausgerechnet za 48 krejcarů.“ I vzal si vajslovku za 20 krejcarů. Před krámem pana Goldschmieda stál po celý boží rok fiakr, aby byl k službám dodavatelům, továrníkům a zástupcům velkých firem. Pan Goldschmied sám do kočáru nikdy nesedl, ani když odjížděl na cesty, ač ho kočí prosil, aby ho směl zavésti na nádraží. „Voni sou tu pro kšeft, a ne pro mne,“ pravil pan Goldschmied a capal pěšky na nádraží. – Pan Goldschmied byl přesný, skoro puntičkář, a rozsáhlý obchod řídil svýma očima. Přišel do obchodu a viděl na zemi ležet kousek motouzu. „Růženko, koukla se, tamhle leží na zemi špagátek. To není žádnej ordnunk. To musí ona sama koukat, aby byla ke kšeftu a nepřivedla nás takovým virčaftem na buben.“ Řekl a již byl v jiném oddělení. Principem páně Goldschmiedovým bylo i nejmenším věcem věnovat pozornost a šetřiti i krejcarry. „Vědí, co to sou za peníze,“ osopí se na příručího, jenž chce poněkud poškrábanou hůl prodat o pět krejcarů laciněji, „tady pět krejcarů a tamhle pět krejcarů, a mě to budě koštovat tisícovku.“ Pan Goldschmied huboval, ale přitom byl dobrý člověk, a poměr mezi jeho rodinou a zaměstnanci byl tak patriarchální, jak si jej dnes už ani představit nemůžeme.

Jiným „originálem“ Bassovým je jistý zástupce patentních šlí Pipifax v povídce „*Krásy našeho Krasu*“ (kniha „Případ čísla 128“, Polygrafie, Brno, 1921). Jemu byl jednou v Brně ve Slavii představen známý brněnský objevitel Moravského krasu dr. Absolon. Slyše to jméno, nepochyboval pan zástupce, že má před sebou Absolona, prokuristu L. F. Morgensterna, první moravská továrna na patentní šle, poutka a podvazky, a doufal, že z něho vytáhne všelijaké informace. Byl velice zklamán, poznav, kdo vlastně Absolon jest, a situace stávala se tím povážlivější, že Absolon, jenž

ho zase považoval za pražského redaktora, ho nepustil z rukou, dokud mu nebyl ukázal krásy Moravského krasu.

V povídce „*Pan učitel*“ („*Letohrádek Jeho Milosti*“, Vesmír, Praha, 1921) vypravuje Bass tuto zábavnou příhodu: Kurát Matoušek měl neštěstí na ministranty. Jeden kradl šikovateli „přesčasy“, jiný, jenž se tvářil zvláště pobožně, nakazil čtyři ošetřovatelky, třetí přetáhl o dovolené o několik dní, a čtvrtý dokonce mu vypil celou zásobu mešního vína. Kurát Matoušek si nevěděl rady. Nového ministranta mu komandovat nechtěli, a co mohlo ve špitále choditi, to byl samý nevěrec a darebák. Na pětaosmdesátce ležel jednou voják ze zásobáren, velmi pozorně poslouchal kurátovy proslovy, za svaté obrázky vlídně děkoval a i jinak byl milý a uctivý. I udeřil jednou na něj kurát, aby mu šel ministrovat, a tu se ukázalo, že byl – Žid. A co prý dělal se svatými obrázky, tázal se ho kurát. Inu, posílal je své ženě, aby je v obchodě rozdávala dětem jako reklamu s vytlačeným vzadu razítkem firmy!

Jak rafinovaní židovští obchodníci mohou býti překonáni ještě rafinovanějšími Američany, ukazují povídky „*Čirok*“ a „*Import Johnny*“ (obě v „*Případě čísla 128*“). Kovacs Lajos, přední maďarský exportér čiroku (rýžové slámy na koštata), jest prohnáný obchodník v Pešti. Dokud byl kramářem v Dolní Vatrě, jmenoval se Lövy Kohn. Nyní ovšem je pánem a jeho žena Arasska vysedá celé dny u okna kavárny National. Američan Mr. G. O. uzavřel s Kovacsem smlouvu na koupi 1100 vagonů čiroku. Kovacs si v duchu již počítal zisk 5–6 milionů korun. Nevadilo mu, že musil složit dva miliony korun do banky, jež měly propadnouti ve prospěch Alistrovy společnosti, kdyby Kovacs čiroku nedodal. Alister však skoupil po americku svými agenty všechn materiál po venkově, takže tam nezůstalo ani stébla čiroku. Kovacs nemohl dostáti podmínkám a byl zničen. – Zdůrazněn jest v této povídce rozdíl mezi obchod-

níkem americkým, jehož agenti projíždějí krajem ve fordkách, a těžkopádným, byť i seberažinovanějším obchodníkem zdejším. V rozmarne povídce „*Import Johnny*“ se vypravuje, jak šestnáctiletý syn amerického továrníka na psací stroje Johna Eppleye v soutěži porazil zkušené zástupce firem: Recordky Ferry Lehmana a Condorky Samuela Weisskopfa. Lehmann a Weisskopf setkali se s mladým Američanem v Curychu, a pocítivše velmi silně jeho soutěž, chtěli se jí jakýmkoliv způsobem zbaviti. Napřed se pokusili ubíti ho alkoholem; když se jim to nepodařilo, poštvali na něho svůdnou ženu. Mladičký Johnny se do ní zamiloval, a poznáv její obchodní talent - učinil ji svou společnicí. A tak jim i nadále ulovil každou větší zakázku před nosem.

V povídce, která knize „*Případ čísla 128*“ dala jméno, vypravuje Bass tragikomický příběh profesora medicíny dr. Kohna, v povídce „*Martička*“ je řeč o vyhojení dvou dívek, Martičky a Idy Wertheimerové, ze zvláštní „srdeční“ nemoci. Ale tyto povídky svým obsahem se vymykají našemu rámci.

Václav Štech

Příklad zdatných židovských obchodníků podává i *Václav Štech* ve svém románě „*Štěstí Zlatého hroznu*“ (Otto, Praha).

Židovský mladík Karneol začal svou kariéru jako malý agent losů. Jednou prodal v předměstské hospodě U Zlatého hroznu konduktéru Lodrovi promesu a žertem si vyžádal od něho tisícovku, učiní-li hlavní výhru. Lodr slíbil vážně po tisícovce jemu i namauvší se hostinské, paní Čejčilové, a když vyhrál 100 000 zlatých, dostal svému slibu. Karneol koupil od souvěrce a krajana Freunda, jenž musel upláchnouti do Ameriky, poněvadž mu pod nohama hořela půda, za 800 zlatých pole blízko hostince U Zlatého hroznu.

Ke koupi přiměla ho okolnost, že vyjednával s Freundem, seděl náhodou v hospodě na místě, kde bulkaři *důsledně* vyhrávali a kde Lodr táhl šťastný los. Byl přesvědčen, že koupě i jemu přinese štěstí. Prostřednictvím Freundovým dostal místo u vídeňského velkoobchodníka koží Lomnitzra a nechával své pole ležeti ladem. Teprve po třech letech, když pomýšlel na zřízení obchůdku v některém vídeňském předměstí, vrátil se do Prahy, aby svůj pozemek zpeněžil. Byl nemálo překvapen, když přišel k svému poli, spatřil řadů povozů, odvázejících z něho písek. Od dělníků se dověděl o znamenité jakosti písku a že se materiál bere zadarmo, poněvadž majitel pole žije někde ve Vídni. Karneol, jenž se ihned vpravil do situace, zastavil bezplatné odvážení písku, uvázal se ve vlastnictví pole a prodával písek za cenu hodně vysokou. Konjunktura byla tím příznivější, poněvadž stavební ruch byl v Praze velice čilý, a vltavský písek nestačil. Karneol, jenž se přes noc stal zámožným člověkem, vzdal se svého místa u Lomnitzera; zůstal však s dřívějším šéfem, jemuž imponoval svým obchodním duchem a penězi, v krátké době získanými, v přátelském styku. Spojiv se s podnikatelem a městským radou Borovičkou, jemuž prodával písek za levnější cenu než ostatním stavitelům, svůj obchod značně zvelebil. Borovička mu dával odborné rady, podával mu cenné zprávy o situaci na stavebním trhu a s jeho pomocí koupil Karneol za levný peníz veliký pozemek ve středu předměstí, jímž měla jít trať koňské dráhy; i jinak dopomáhal mu městský rada k výnosným obchodům, nemaje ovšem při tom škody. Karneolovo jméno proniklo brzy do obchodních kruhů pražských a dohazovači nevěst si u něho podávali dveře. On je odmítal, neboť v koutečku jeho srdce vězel obrázek starší dcery Lomnitzerovy, Irény. Jí sice za ženu dostat nemohl, poněvadž byla zadána za mladého Breuera, od firmy Breuer und Sohn, velkoobchod obilím, ale Lomnitzer

byl ochoten dáti mu za ženu svou mladší dceru Elsu, jejíž pověst byla poněkud potřísněna, o čemž mladý uchazeč ovšem nevěděl. Karneolovi bylo lhostejné, kterou z obou dívek Lomnitzerových dostane, nemiloval ani Irény, ani Elsy, nýbrž jen Lomnitzerův dům, jehož září a pýchou byl oslepen. Když se starý Lomnitzer přesvědčil, že obchod Karneolův spočívá na solidních a pevných základech a že se jeho obchodní talent osvědčil i v Praze, dal mu dceru i s velikým věnem a zařídil mu v Praze velkoobchod s kožemi. Při tom se Karneol výnosného obchodu s pískem nevzdal, v obchodě s kožemi se vydávaly poukázky na písek.

Minulo 16 let a Karneol byl bohatým a váženým občanem pražského předměstí. Mohl býti svrchovaně šťasten, kdyby se v jeho duši nebyl tajil traplivý zármutek. Od té doby, co se anonymními dopisy, došedšími nějaký čas po svatbě, dověděl o Elsině dobrodružství se záletným důstojníkem, byl mučen žárlivostí. Hlídal svou ženu, která jeho žárlivostí a dohledem velice trpěla; ve své smyslné žízni po životě cíhala na příležitost, aby svá pouta zpřetrhala a žízeň svou ukojila. Stalo se, že Karneol vzal do služby mladého Piltyše, člověka málo inteligentního, ale energického a brutálního, jenž ani duchem, ani láskou, nýbrž silnými pažemi si dovedl učiniti ženy povolnými. Pod všelikými záminkami zjednal si vstup do Karneolova bytu a tam svedl paní, dceru i služku. Když ho Karneol, vrátiv se jednou neočekávaně domů, zastal se svou paní v ložnici, byl raněn mrtvicí. Piltyš, jenž nabyl úplné moci nad paní Karneolovou, viděl se již pánem domu. Tu ho paní Karneolová zastihla v povážlivé situaci se služkou. Sebrala ještě tolik energie, že nestydatce vykázala z domu. Ale Piltyš, jemuž šlo o Karneolovo jmění, se tak snadno odbýti nedal. Měl ještě jedno železo v ohni. Ukázalo se, že se jeho obětí stala i Karneolova dcera Sidonie a že se cítila matkou. I nezbylo než dáti Sidonii Piltyši za

ženu. Manželství bylo ovšem hned z počátku nešťastné, Sidonie dala se po krátké době s mužem rozvésti a Piltyš prohrýřil veškeren majetek Karneolem nastrádaný.

Ve „Štěstí zlatého hroznu“ shledáváme se s jedním z řídkých zjevů v české literatuře, že není nanášen stín na stranu židovskou a světlo na stranu křesťanskou, nýbrž naopak (román jest věnován Štechovu berlínskému příteli Langweilovi). V Lomnitzerovi a Karneolovi poznáváme dva typické židovské obchodníky: důmyslné a zdatné, pilné a opatrné. Autor nezamlčuje jejich chyb (k dosažení cíle jest jim každá cesta dobrá, i uplácení), ale přiznává jim jejich hospodářské zásluhy.

Starý Lomnitzer podobá se Bassovu panu Goldschmiedovi. Sám byl jako včela a píli žádal i od svých zřízenců. V neděli se u něho pracovalo do dvanácti v poledne. Koho starý Lomnitzer platil, ten musel vydati ze sebe tolik práce, na kolik se počítalo. A poněvadž se platilo slušně a s lidmi se jednalo lidsky, drželi se všichni oběma rukama. Svou opatrnost projevil vůči Karneolovi, když ten vypravoval o svém novém podniku a žádal o propuštění. Lomnitzer ho napřed podezříval, že se dal odlouditi od některého konkurenta, jemuž záleželo na Lomnitzerových obchodních tajemstvích. To by byl špatně pochodil. Lomnitzer si dělal jisté práce sám, aby mu nikdo nemohl nahlédnouti do karet.

Karneol začal obchodovati se starým šatstvem, potom vypomáhal v kanceláři na židovském hřbitově a konečně prodával hodinky na splátky a přivydělával si prodáváním promes. Přes svou velikou skromnost – šálíval o polednách žaludek pouhou skývou chleba – jen stěží se držel nad vodou. Tu se jednou na něho usmálo štěstí: dostal od Lodra tisícovku a od té doby se Karneol držel štěstí oběma rukama. Měl neobyčejný smysl pro využitkování situace. Vida, že se z jeho pole odváží písek, nerozkřikl se na vozky, nýbrž

nadešel si je doutníky a vyzkoumal od nich a od dělníků vše, na čem mu záleželo: dověděl se ceny písku říčního a kopaného, jmen čelných stavitelů, podnikatelů, povozníků a obchodníků stavivem, denní mzdy vozků a dělníků atd. Rychle a chytře učinil přes noc všechna opatření, aby od příštího dne mohl vybírat za písek peníze. (To je ovšem divné, že nezjistil stavitelů, kteří celý rok odváželi písek zdarma, a nevymáhal od nich dodatečně náhrady.) Přátelství městského rady Borovičky dovedl náležitě využití ve svůj prospěch. Borovička ovšem při tom zle nepochodil.

Třetí židovský obchodník, o němž zde je řeč, Freund, musil prchnouti. Ale byl chudák. Pozbyl svých peněz a nezůstalo mu nic než cestovné do Ameriky.

Proti těmto třem židovským obchodníkům, byť i prospěchářům, přece (až na Freunda) řádným, počestným a zachovalým mužům, stojí tři padouchové: podnikatel staveb Slovo, nejmenovaný šlechtický důstojník a Karneolův zřízenec Piltyš. Slovo je bezohledný a všemi mastmi mazaný podvodník, jenž inkasuje své pohledávky, neobyčejně rafinovaně podvede manžele Čejčilovy a potom upláchně. Důstojník, jenž svede Elsu Lomnitzerovou a ujede s ní do Solnohradu, vylouvá se starému Lomnitzerovi, jenž míní, že tuto učiněnou hanbu může smýti jen sňatek, na své šlechtictví a katolictví, jež mu prý brání uspořádati tu záležitost dle Lomnitzerova přání. Jest však ochoten k peněžitému zadostučinění. O to však Lomnitzer mu nestojí. A jaký ohava je teprve Piltyš! Zmocňuje se nikoliv láskou, nýbrž brutální silou každé ženy, jež mu přichází do cesty. Tento protivný záletník potřísní dům svého živitele a dobrodince, zabije jej, uvede v neštěstí celou rodinu a cynickým způsobem se domáhá jmění Karneolova. A když je skutečně dostává do svých rukou, nedovede ho udržeti, nýbrž prohýří je. – Obě židovské ženy, paní Karneolová a její dcera Sidonie, reprezentují typ smyslných Židovek.

Polští Židé

Polští Židé nepožívají v západní Evropě velikých sympatií. Nejsou-li předsudky vůči domácím Židům ještě úplně potlačeny, trvají proti východním Židům tím více. Jací šlechtní lidé i mezi nimi bývají, uznává se jen zřídka (Machar o Lipinerovi a Halbanovi v „Konfesích literáta“, viz dříve). Když se na počátku války přihrnuly davy haličských Židů-uprchlíků do našich zemí, obyvatelstvo z velké části nemělo porozumění pro jejich bídu, neuvědomilo si, co tito lidé vystáli duševních muk, nehledě k ztrátě veškerého jmění, zatímco ono sledovalo vývoj války pěkně zdaleka. A když se tito lidé, nechtějíce žítí z milodarů, ohlédli po nějakém obchůdku a svou zdatností to k něčemu přivedli, bylo na ně opět ukazováno prstem. Tak tomu bylo v denním životě, a tento zjev vnikl i do literatury (Koptova „Marta, Marie, Helena“).¹⁰⁵

Jak o polských Židech psali Havlíček a Sv. Čech, jak Machar, Sokol-Tůma, Čapek-Chod a Tréval, o tom už byla řeč. My si chceme povšimnouti ještě některých jiných spisovatelů, kteří se jimi zabývají.

Jan Evangelista Kosina

Vynikající český pedagog *Jan Ev. Kosina* (1827–1899), jehož otec byl jako plukovní kovář nějaký čas v garnizoně ve východohaličském městě Břežanech, zmiňuje se ve své autobiografii „*Život starého kantora*“ (Promberger, Olomouc, 1899) na mnoha místech o Židech. Již na cestě ze Slavkova do Břežan, kam se rodina r. 1836

---

105 Kopta ovšem nezastírá svých očí před utrpením ubožáků, kteří jako první byli válkou postiženi.

přestěhovala, poznal hoch mnoho polských Židů. Z počátku ho zajímali pro svůj odchylný zjev v zevnějšku i chování, ale časem jim zvykl a už si jich nevšímal. Kosina zmiňuje se o březanských Židech, s nimiž jeho otec stál v obchodním styku, jako byli krejčí Moško Lustig, obchodník koloniálním zbožím Josef Fadenhecht, faktor Leib Šmelkes, o svém spolužáku z gymnázia Moritzi Bernsteinovi, s nímž se byl spřátelil, o statečnosti židovských hasičů březanských aj. Když rodiče někam odjížděli, byl to obyčejně židovský forman, jenž je odvážel; když cestou jim bylo někde nocovati, musili se uchýliti do židovské krčmy. Ta bývala, byť i špinavá a smrdutá, přece jen lepší než kterákoliv selská chata.

Když byl otec Kosina v Nižnově v ležení, zavezl tam matku i hocha Žid Moško. Z Nižnova odebrala se celá rodina do Tyšmienice. I tam se ubytovali u rodiny židovské. Najít kloudný byt v domě nežidovském bylo téměř nemožno. Židovský domácí měl roztomilého čtyřletého hošíčka Šlojmele. Tomu dal malý Kosina, jenž si chlapečka byl oblíbil, jednu hrachu s vepřovými oškvarky. Šlojmele si doma pochvaloval, co byl u Kosinů dostal, a v domě domácích ta zpráva vzbudila neobyčejný povyk a náрек. Za nějakou chvíli objevil se hospodář u Kosinů: „Ztepilá, pěkná postava! Kaftan po kotníky sahající byl čist, jako by krejčímu z ruky byl vypadl; na bílých punčochách, jež tkvěly ve trepkách, tolikéž čistých a lesklých, ani poskvrny; chlu-patice, již nesmekal, vcházeje do pokojíku, zastírala do polou pěkné, bílé čelo, nezorané ještě žádnou vráskou; vousy kaštanové barvy, dlouhé, husté, pěkně česané v jedno, splývaly s mohutnými dvěma prameny pejzů, to jest v prstence zkadeřenými vlasy náskranními. Nikdy, ni předtím, ni potom, neviděl jsem muže Žida krásnějšího.“ (I, 305.) Vážným způsobem postěžoval si židovský hospodář na syna Kosinova a žádal, aby matka učila svého syna v uctivosti míti cizí mrav a cizí víru. A vážně, jak vkročil, zase odešel.

Když se jednou vracel hospodář v podvečer domů, postřehl, že z futra dveří ukradena byla krabička s hebrejským písmem (mezuzá). Nemohlo býti pochyby, že svatokrádeže se dopustil obršmídův hoch. Ráno došel Žid k plukovníkovi, o němž se mluvilo, že je přítelem Židů, poněvadž kdekterému je dlužen, a postěžoval si. Plukovník si dal zavolati otce a přikázal mu, aby se Šalamounu Finklovi dostalo satisfakce za uličnický kousek, jehož se dopustil Kosinův „bub“, tropě si posměchy z židovského náboženství. Kosina v přítomnosti Finklově hochá ztloukl, že byl delší dobu nemocen. Potom přišlo najevo, že pachatelem nebyl on, nýbrž jeho přítel Laibl. (I, 316.)

Kosina popisuje ve svých memoárech (II, 46 n.) obšírně cestu, již po několika břežanovských letech vozmo konala rodina k příbuzným do Bohdanče v Čechách a zase zpět a na níž jí bylo mnoho činiti s Židy. Na Narajovském mýtě měl otec srážku s židovským mýtným, jenž se zdráhal mu vydati „paletu“ (boletu). V Rzeszově se jim zlámala obě přední kola a jejich archa se octla nápravami na zemi. Pomoci se jim poskytlo od židovského koláře, „chlapiska vysokánského, černovlasého, se ctihodným klabonosem a chlupatou čepicí na hlavě a dlouhým, černým kaftanem na těle“. V nejzápadnějším cípu Haliče, ve známém poutnickém místě Kalvarii, nocovali v židovské krčmě a viděli, jak hospodský s ohromnou lahví vůkol obcházel a poutníky posiloval z kvaterky samožitnou kořalkou, za niž dcerka jeho na o pátku vybírala krejcary a grošáky, zřídka kdy jen dodávajíc drobných na stříbrný desetník a ještě řidčeji na dvacetník. U vrat sedělo několik Židovek, které prodávaly kvašené okurky a zelené dýně. Poutníci a poutnice, posílivše se vodkou, chroustali okurky, načež se zas vraceli k hospodskému, aby pamlsky zapíjeli.

„Paměti“ Kosinovy zůstaly torzem. Smrt přetrhla autorovi pokračování v půl větě. Jinak bychom se v ukončeném díle byli od autora o polských Židech dověděli více.

Jaroslav Hašek

Známý český humorista *Jaroslav Hašek* (1883–1923) pojal do své sbírky povídek „*Průvodčí cizinců*“ (Hejda a Tuček, Praha, 1913) dvě črty z židovskohaličského města Zapustny. V první, „*Chalute*“, líčí autor, jak si pomohl mladý Ramolt, když byl od rodičů nucen, aby si vzal hezkou sice, ale pro její zlomyslnost vykřičenou Záru Hamelovou. Při námluvách prskl na lampu, takže zasyčela, a cylindr praskl. Obapolní rodiče, považující to za zlé znamení (chalute), upustili od svého úsilí. V druhé, „*Židovská povídka ze Zapustny v Haliči*“, se vypravuje, jak se strážce zapustenské synagogy Nathan Beniamin stal mesiášem, jak se upil kořalkou a jak byl přistižen od policejního inspektora, když chtěl jednou zapáliti domy nevěřících goimů, strčen do vězení a odtud do – blázince. Hašek odpozoval sice v této málo chutné satíře, v níž nápadně zdůrazňuje pijáctví židovských ortodoxů, dobře vnější život haličských Židů, ale hloub do chasidismu nevníkl. O to mu ovšem nešlo, mu bylo jen o zesměšnění haličského Židovstva.

Josef Dýma

Josef Dýma (1882–1933) vypravuje ve své povídce „*Židovka*“, („*Povídky a bizarrerie*“, Píša, Brno, 1908), jak nesvědomití rodiče zničili štěstí svého syna, přinutivše ho k sňatku s nemilovanou a nehezkou dívkou. Židovský student ve Lwowě, Raul, miloval od svých chlapeckých let překrásnou, ale chudou příbuznou Tyndži,

sklepnici ve výčepu svých rodičů. Když se stal lékařem, chtěl pojmouti Tyndži za ženu. Ale rodiče mu v tom bránili a vyhledali mu vhodnější partii – s 12 000 zlatými. Tyndža nepřestala Raula milovati. Měla v městě, v němž se Raul usadil jako lékař, přítelkyni a ta jí psala vše o Raulovi, takže v duchu s ním žila jako žena. Mladý lékař dlouho nepůsobil. Nakazil se u nemocného tyfem a zemřel. Tyndža ho oplakávala více než jeho žena, a i když se vdávala, nemohla na první lásku svou zapomenouti.

Josef Kopta

Obchodní genialita polských Židů a jejich erotičnost líčeny jsou v novele „*Marta, Marie, Helena*“ . („Knihovna; dobré četby“, nákl. Pokroku, Praha, 1928) od *Josefa Kopty* (* 1894)¹⁰⁶. Novela jest zároveň satirou na závratné bohatnutí polských Židů ve Vídni v době válečné a na lehkomyšlný život jedné části obyvatelstva, zatímco jiná v zákopech prolévá svou krev.¹⁰⁷

Leiser Bär z Rawy Ruské ztratil ve válce rodiče a odebral se jako ostatní Židé v krajích válkou zastižených do města svých snů – do Vídně. Octl se na Kärntnerstraße a vzbudil pro svůj zevnějšek a pro předměty, které měl s sebou (zrcadlo a lampu), posměch lidí. Plavovlasá opilá nevěstka si zahrávala s jeho pejzy, ale najednou odskočila, aby z nich něco nepochytila. Ujal se ho krajan souvěrec ze Lwowa, prodavač novin, a vzal ho s sebou na nocleh do prázdné automobilové garáže. Leiser Bär začal obchodovat nitěmi. Svými krajany dal za vypůjčené peníze skoupiti všechny niti z celé Vídně,

---

106 Zemřel v roce 1962. Pozn. red.

107 Viz článek Egona Hostovského „Židovské romaneto nežidovského autora“ (Čž. kal., 1928/29).

aby je, až město bude bez nití, s mnohonásobným ziskem vrhl na trh. (Podobně polští Židé dělali s mýdlem.) Než však došlo ke zpeněžení velikého skladu nití, přišel Leiser Bär na jiný, mnohem vydatnější zdroj příjmů. Proměňuje ruble, ukryté v zrcadle a lampě – a to bylo příčinou, že ty předměty vlekl s sebou z Rawy Ruské – poznal ohromný vzestup jejich ceny v době války. I organizoval zase pomocí svých židovských krajanů pravidelné dodávání rublů. Ale rakouských peněz nově tištěných nepodržel, nýbrž investoval je v továrně na obuv, akciích železáren, vídeňských domech aj. Minul rok a Leiser Bär byl bankéřem v KärntnerstraÙe. Na jeho zevnějšku a na zařízení jeho kanceláře a bytu by nebyl nikdo poznal někdejšího polského uprchlíka. Nyní si koupil onu nevěstku z KärntnerstraÙe, Martu, jež před rokem s ním tak nešetrně jednala. Vydávala se za paní důstojníka, konajícího v Haliči vojenskou službu, a byla od Bära štědře vydržována. Vídeňský obchod mu nestačil, rozšířil jej na Pešť a Prahu a v obou městech si opatřil milenky, v Pešti Ilonu či Helenu, v Praze Marii. Jako k Heleně, tak i k Marii poutala ho jakási podoba k první Martě. Marta a Helena se mu oddávají pro peníze, třetí, Marie, z lásky.

Matka v moravské dědině dostává od listonoÙe tři dopisy. Dcery po světě roztroušené ohlašují svou návštevku na Velikonoce. Přejede napřed Marta, potom Helena a nakonec Marie. Marta se vydává za společnici jisté baronky, Helena za hospodyni starého barona a jen Marie udává své skutečné povolání, má dozor ve velkém obchodě. Ale Marie se nachází v pozhnaném stavu. Její dítě pochází od Bära, jehož upřímně miluje. Dovědívši se od sester, jak byla od něho podvedena, bere si život ve vesnickém rybníku.

Celkem načrtl Kopta ústřední osobu své novely *kladně* (jaký rozdíl mezi Bärem a Bauchbrennerem z románu Sokola-Tůmy „V záři milionů“!). Ačkoliv autor o svém hrdinovi říká mnoho

pěkného, přece podškrtavá tam, kde do Bärova života zasahuje žena, stinné stránky jeho (a židovské) povahy. Tím přes dobrou vůli autorovu nevznikl hodnověrný portrét, nýbrž karikatura polského Žida.

Snad po prvé dočítáme se v Koptově povídce výčitky, činěné ne-židovským spisovatelem, třebaš nepřímo, svým krajanům, kteří s haličskými uprchlíky často nehezky nakládali, nedbajíce toho, že oni ubožáci odnesli z války první rány. Kopta líčí na začátku povídky hrůzu, dolehnuvší za války na Židy v Rawě Ruské a zvláště na rodiče Leisera Bära:

„Třikrát ustoupili Rakušané, třikráte ustoupili Rusové a v Rawě Ruské se nejhůře vedlo těm, kteří ji obývali. Po bombách, vrhaných do oken domů, zbyly ve světnicích krvavé kalužiny, jako kdyby rodiče nad dětmi a děti nad rodiči plakali krvavými slzami. A tak: Leiser Löw to dostal na schůdkách před svým krámem, když byl kozáky přistižen, že píše něco nesrozumitelného na dveře. Bylo to pověřivé zaklinadlo, ale oni usoudili, že to je špiónské heslo pro zvědy nepřítel.“

A tak: Jeho žena to zase dostala od Rakušanů, když klečela u kamen a zatápěla. Neboť v kouři stoupajícím z komína bylo velitelem divize, jenž tu byl ubytován, shledáno znamení dávané potměšile ruským dělostřelcům.“

Naproti tomu všeobecný úsudek obyvatelů ze zázemí: „Nemělo by se to sem do Vídně pouštět. Zavleče to sem tyfus a začne nám to tu spekulovat. Celá Vídeň bude páchnout cibulí.“

Když uvážíme toto chování lidí v zázemí k ubohým polským běžencům, nelze se nám diviti jejich heslu: „Dali jsme dosti. Budeme tedy zase brát.“

Jistý „spisovatel“ *J. Kaňák* sestavil z válečného deníku a z dopisů za války domů poslaných knihu „*Vzkříšení*“ (F. J. Balatka, Hole-

šov), v níž nehorázně píše o haličských a ruských Židech. Kniha má tak nepatrnou cenu, že ji jen registrujeme, aniž bychom se jí zabývali.

Palestina

Palestina bývala vždy cílem cest věřících křesťanů, kteří toužili spatřiti zemi, již posvětil Kristus svým životem, působením a utrpením. I mnoho českých poutníků, zvláště kněží, navštívilo Palestinu, a kdo z nich dovedl psáti, psal o své cestě. Tak vzniklo několik palestinských cestopisů od českých spisovatelů-kněží, z nichž ovšem jen některé mají cenu vědeckou a literární. Od té doby, co se sionistickou organizací začala budovati nová Palestina, vlévá se každoročně proud turistů do Erec Israel, aby byl svědkem této zázračné práce, a mezi nimi turisté z Čech nejsou ojedinelí. Pokud tito turisté vládnou perem, nemohou odolati pokušení, aby nepopsali, co viděli a zažili. A tak v českých novinách a časopisech, nehledě k Židovským zprávám, popisy nové Palestiny nejsou řídké. Poukazujeme zvláště na nadšené články učitelů Miliče a Petrboka.

Josef Chmelíček

Po *Kryštofu Harantu z Polžic* (1564–1621), jenž navštívil Palestinu r. 1598 a ji popsal r. 1608 („Cesta z království českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté, země judské a dále do Egypta“), jest snad první originální cestopis český jednající o Palestině *Josefa Chmelíčka „Cesta do Svaté země“*, dva díly (A. Nitsche, Brno, 1865). Autor si všímá krajiny, obyvatelů a pozoruhodností a popisuje

všechna památná místa ze Starého a Nového zákona. Nás zajímá z knihy Chmelíčkovy 22. kapitola prvního dílu, v níž autor jedná o jeruzalémských Židech v době, kdy on navštívil Svatou zem. Zmiňuje se o jejich bydlištích na stráni hory Sionské, o jejich počtu (7000), že jejich šat se podobá obleku polských Židů, že povoláním jsou obchodníci a penězoměnci (měnění peněz prý spočívá úplně v jejich rukou); vypravuje dále, že z touhy po Svatém městě Jeruzalémě se stěhuje z Evropy, zvláště z Polska, mnoho letitých Židů do Palestiny, kteří se tam pak na doživotí usazují. Mluví o pohnutí, které se ho zmocnilo, když si v Jeruzalémě uvědomil pokles židovského národa. Při Zdi nářků, již obšírně popisuje, byl hluboce dojat scénami, které se tam každý pátek večer odehrávají. Méně znám než tyto zprávy jest obřad Židů, o němž Chmelíček vypravuje a jenž prý se opakoval, kdykoliv nový sultán turecký nastupoval vládu. Když zemřel sultán, odebrali se představení židovské obce k jeruzalémskému místodržiteli a žádali ho o klíče města. Druhého dne mu je vrátili, když je byli v synagoze olejem pomazali. Tím chtěli dáti najevo, že jim náleží právo nad městem a že se ho a symbolu investitury dobrovolně ve prospěch místodržitele vzdávají. Při nastolení sultána Kamkana-Baši byli Židé po prvé se svou prosbou odmítnuti, a tak přišlo toto právo židovské časem v zapomenutí.

František Xaver Kryštůfek

Po Chmelíčkovy vydal dr. *F. X. Kryštůfek*, prof. církevních dějin a fundamentální teologie v Králové Hradci, spisek „*Cesta a pouť do Egypta a Sv. země*“ (Katolický spolek tiskový, Praha, 1886), jenž má býti návodem pro poutníky a cestovatele do Sv. země. Svou pozornost věnuje hlavně křesťanským a mohamedánským památkám

v Jeruzalémě i mimo Jeruzalém. Z židovských památek všímá si jediné Zdi nářků a při jejím kratičkém popise poznamenává, že jest ku podivu, s jakou houževnatostí Židé ještě očekávají obnovení chrámu a zřízení říše Mesiášovy zde na zemi proti všem proroctvím, která se v Ježíši naplnila. Je prý to zaslepenost židovská.

I jiní tři teologové: dr. **Fr. Kyzlink** („*Z cest po Svaté zemi*“, Knihovna našeho lidu č. 6, Brno, 1898), dr. **Jan Hejčl** („*Do města Davidova z města Eliščina*“, B. Melichar, Hradec Králové, 1909) a P. **Fr. Navrátil** („*Dojmy z pouti do Svaté země*“) si všímají výhradně památek křesťanských, a pokud mluví o obyvatelích Palestiny, tedy jen o křesťanech a mohamedánech. O palestinských Židech v jejich knihách není zmínky. Z těchto tří cestopisů vyniká nejen rozsahem, nýbrž i svou literární cenou kniha Hejčlova, jež jest podrobným popisem jeho studijní cesty, kterou konal po Palestině s biblickou školou francouzských dominikánů, a obsahuje velmi mnoho teologického, historického, hospodářského, ale hlavně archeologického materiálu.

Jak již bylo naznačeno, roste i u nás zájem o Palestinu od té doby, co židovské budování Erec Israel pokračuje tempem před dvaceti lety ještě netušeným. Zájem se neobmezuje jen na kruhy sionistické, nýbrž zmocnil se mnohem širších kruhů židovských, když po zřízení Jewish Agency vybudování Palestiny bylo prohlášeno za úkol celého Židovstva. Počet návštěvníků Palestiny roste rok od roku. Ale zájem nezastavuje se jen u kruhů židovských, nýbrž vniká i mezi Nežidy, jsa živěn hojnými zprávami o Palestině objevujícími se i v nežidovském tisku.

Nelze nám registrovati všech článků o Palestině, vyšlých v posledním desetiletí v českých novinách a časopisech. Sionistický

orgán Židovské zprávy má samozřejmě pro palestinské záležitosti zvláštní rubriku (v níž svého času vycházely zajímavé články Milíčovy) a Židovský kalendář má taktéž svou „Palestinskou část“, v níž uveřejnil dr. Bartošek své „Palestinské vzpomínky“ (ročníky 1927/28, 1928/29). Kniha „*Sionismus, idea a skutečnost*“ (spolek žid. akademiků Theodor Herzl, Praha, Celetná 22, 1926), jež se pokouší českou veřejnost informovati o židovské renesanci, obsahuje velmi instruktivní článek o Palestině „*Sionistická skutečnost*“ od Oskara Aschermanna. J. C. Nagidi sestavil pro sionistickou mládež slovenskou „*Zeměpis Palestiny*“ (Slov. kulturná komisia židovských skautov „Hašomer“, bez data). Palestinou zabývá se i E. Tochten ve své knize „*Sionistické hnutie*“ (Ústřední svaz sionistů pro ČSR, Moravská Ostrava, 1929). Doktor Edvard Lederer, jenž byl roku 1911 v Palestině a svou cestu popsal v Rozvoji z r. 1911 (viz o jeho cestopise dále), věnuje i ve své knize „*Kapitoly o židovství a Židovstvu*“ (viz o ní dále) zvláštní kapitolu (II. díl, 3. kap.) sionistické práci v Palestině. Profesor Musil psával po vydání Balfourovy deklarace články o Palestině do Národních listů a Venkova.

Poukazující jen na celou tuto literaturu, chceme svou pozornost obrátiti na knihy, které s nadšením vypravují o novém vybudování židovské Palestiny. Jsou to „*Palestina a židovská práce i mravnost*“ od Jar. Petrboka (R. Rejmann, Praha, 1927) a „*Trampem od Nilu až k Jordánu*“ od V. Mussika.

Jaroslav Petrbok

Tříkrát navštívil Petrbok Palestinu a dvě cesty (z r. 1925 a 1926) popsal způsobem deníkovým. Do Erec Israel ho vedl dvojí cíl: 1. čistě vědecký, aby prostudoval ledové doby z hlediska stratiografického, paleontologického a archeologického, 2. aby poznal

nový život židovský v Palestině. Nás zajímá kniha Petrbokova jen tou druhou částí.

Autor jest nadšen životem a prací chaluců (palestinských dělníků a pionýrů při vybudování nové Palestiny), u nichž se hned cítil jako doma. „Čtyřicet tři roky hledal jsem lásku a bezpodmínečnost a ona byla pro mne v Erec Israel,“ praví spisovatel. Nejraději by se tam usadil, kdyby nešlo o rodinu. Petrbok má pro chaluce jen slovo největší chvály a svrchovaného obdivu. Ale s čím větší chválou o nich jako socialista mluví, s tím větší prudkostí útočí na vše, co se nesrovnává s ideologií sionistického chaluce: tedy na českožidovské asimilanty, na ortodoxní Židy, na židovský střední stav a na ruské sověty. Třebas má autor v mnoha věcech pravdu (souhlasiti s ním nelze v posuzování věřících Židů, jichž city hrubě uráží, nebo v odmítání městského živlu, v němž nevidí nic jiného než parasity), přece uškodil své práci tónem, jímž mluví o všech lidech smýšlením od něho se lišících. Je nebezpečí, že příkrý tón polemiky u nezaujatého čtenáře podkope důvěru ve věc, které autor chtěl sloužiti.

Již na palubě lodi Romania setkal a spřátelil se Petrbok s chaluci, již byli „neskonale veselí, ač jeli do života těžkého“. Neuvědomili si nepohodlí laciné a přeplněné lodi, poněvadž viděli před sebou jediný cíl: budovat novou zemi. „Nikdo mi nebyl nikdy tak blízko jako oni: bezpodmínečností a spartanstvím života, nenávisť k penězům, absolutní osobní a společenskou svobodou, radostí ze života vzdor nejtvrďší práci a podmínkám,“ tak charakterizuje autor svůj poměr k chalucům. Usadivše se v Palestině, vysušují chalucové močály, nedbajíce při tom svého zdraví a svého života, a odívají zaostalou zemi do eukalyptových, borových a akátových hájů. Spisovatel seznamuje čtenáře s různými útvary kolonií, jako jsou kvucot a Gedud avoda, a vypravuje o jedinečné péči věnované

palestinským dětem. Sionistickou Palestinu nazývá rájem dětí. O kvuce praví: „Sem by měli jít všichni, kdo ztratili účel své práce a chtějí se z tohoto rozmaru usmrtiti. Ať jdou sem do kvuc, a najdou ihned smysl života, neboť ten je v životě samém, a nikdy za nimi. Zde by viděli, že všechno má svůj účel v sobě, a nikoli mimo sebe. Zde by jásali nad prací, neboť by musili pracovat, a čím vícekrát byli by vrženi zpátky, tím vícekrát a náporněji začali by vše znova a nacházeli by v tomto soubojovém duetu rozkoš a přestali by pak býti ponurými a zasmušilými.“ A na jiném místě: „Sem by měli přijít všichni antisemité a ze Židů všichni antisionisté. Zde viděli by Žida mohutného, hrdého a při tom dobrého jak dítě a průzračného nad křišťál.“ Právo Židů na Palestinu neodůvodňuje jen historií, nýbrž i tím, že by žádný jiný národ Palestiny nekolonizoval tak jako Židé, kteří tuto zemi potřebují. Arabové prý této zemi nedali nic, Turci ještě méně, křesťané se sem chodili jen modlit – až na několik málo německých osad. Důslednou a úplnou kolonizaci může prý provést jen židovský chaluc. Základ nového Erec Israele vidí ovšem *jedině* v zemědělských koloniích. Proti městům, hlavně proti Tel Avivu, se obrací s odporem. „Kdyby se mělo postavit několik takových Tel Avivů, celá idea o Erec Israel by zemřela dříve, než by se uskutečnila. Nesmí se zapomenouti, že všechna města Palestiny musí zůstatí Erec Israel a nesmějí se státí Tarnopoly..“

S radostí konstatuje Petr bok, že i nezaujatí křesťanští kněží, žijící v Palestině, s úctou a obdivem hledí na dílo židovských chaluců a cituje výroky pátera Mauritia z kláštera Sionu a jistého pátera S., jehož úplným jménem nechce jmenovati, o palestinských sionistech (str. 152 n., 158).

Co se týče poměru Arabů k palestinským sionistům, poznamenává autor, že poměr mezi arabskými dělníky (felachy) a židovskými je dobrý, poněvadž oněm nelze přehlédnouti blahodárného

vlivu židovské imigrace. Jen šejkové (páni) se sionismu vzpírají, poněvadž se jim osvěcování arabského otroka sionistickými živly zdá býti nebezpečné.

Petrbok usadil se při své studijní cestě r. 1925 v Beth Alfa a konal z ní geologické vycházky do okolí. I popisuje osady v údolí Emek Jesreel, vypravuje, jak kolonistům z pohraničního území jest bojovati s arabskými lupiči, zdůrazňuje rozdíl mezi soukromokapitalistickou Judejí a komunistickou (nikoli ve smyslu politickém) Galilejí, poukazuje na zcela odlišné živobyty ortodoxních Židů palestinských, sedících nad svým talmudem, a moderních Židů v koloniích, budujících novou vlast, a poučuje čtenáře o obou fonděch: keren kajemethu a keren hajessodu, sloužících k vybudování Palestiny. V druhé části své knihy, pojednávající o cestě z r. 1926, rozepisuje se autor o osadách Bath Galim, Daganea Alef, Alejet Hašachar (kde se účastnil purimové slavnosti), popisuje cestu do nejsevernějšího cípu Palestiny, vypravuje, jak vzorně jest postaráno ve Kfar Gilead o sirotky po obětech z ukrajinských pogromů, kreslí obrázek roztomilého učitele-dělníka Eliesara Smoli a líčí cestu do jižní Palestiny přes Nazaret, Dženin do Jeruzaléma. Petrbok všímá si Zdi nářků a zesměšňuje chování Židů, kteří tam čekají na Mesiáše. „Ten Mesiáš už přišel,“ praví, „nechal nářků a vybudoval komunistické kolonie, nemocnice, továrny, zakládá lesy, vysušuje močály, staví školy, buduje odborové dělnické organizace, tvoří sportovní kluby a nežvaní o bohu v nebi. Vystavěl nový templ na hoře Scopus a v tom chrámu nejsou chabrusáčtí rabíni, ale univerzitní profesori...“ Město Tel Aviv, jemuž věnuje v další části své knihy pozornost, autor nenávidí. Nazývá je Tarnopolem, kusem zhýřilé Evropy, ale nikoliv Erec Israel. Popisem české kolonie Bibracha zakončuje Petrbok svou pozoruhodnou knihu, v níž se úplně ztotožňuje s židovskými chaluci.

Viktor Mussik

O studium nové Palestiny šlo i Viktoru Mussikovi, jenž procestovav zemi jako skaut-tramp, ji popsal v knize „*Trampem od Nilu až k Jordánu*“ (V. Vortel a R. Rejmann, Praha, 1924). Příznačné jest, že Mussik celý svůj cestopis píše s rozpustilým humorem; jakmile však jde o nové židovské kolonie, zvážní a píše s největší úctou o jejich obyvatelích, chalucech. Zdůrazňuje nesčíslněkráté jejich neobyčejné pohostinství a hluboké mravní založení. Opouští na příklad své hostitele v kolonii Nahallal, činí tak s myšlenkou: „Jaká ušlechtilost jest v jejich plánech, kolik procítěného lidství!“

Mussik cestoval z Prahy Jugoslávií a Řeckem do Egypta. V Káhiře dostalo se mu po prvé židovského pohostinství, když byl od Ymky odmítnut a od českého konzula propuštěn s krásnou sice řečí, ale bez nejmenší podpory. Tehdy se ho ujal skautský klub Maccabi. Octnuv se v Káhiře na suchu, obcházel autor, vydávaje se za Žida a zdravě pozdravem „šalom“ (mír s vámi), tamější židovské pohlaváry a vyžebbral si za krátký čas půldruhé libry. Z Egypta jel lodí do Palestiny. Nebýti židovského lékaře, byl by musel v Haifě prodělati dlouhou karanténu. Tak mu bylo dovoleno vyloditi se již v Jaffě. Autor popisuje Tel Aviv, jehož evropský ráz každému cestovateli padá do očí, vypravuje, s jakou ochotou mu přišli vstříc žáci tamějšího židovského gymnázia, jakého pohostinství a zároveň poučení o sionistické práci se mu dostalo v osadě stavebních chaluců blízko Tel Avivu a jak poznal statečnost a obětavost židovských dělníků, ohrožených arabskými beduíny. Své zkušenosti z dělnické kvuce shrnuje spisovatel ve větu: „Žijí zde velmi jednoduše, však věru neviděl jsem jinde té spokojenosti a veselosti a chuti do práce jako v těchto kvucách.“

Z Tel Avivu cestoval spisovatel do Jeruzaléma, kde si prohlédl všechny pozoruhodnosti, pak se vrátil do Jaffy a odebral se Saronskou nížinou do Haify. Zastavil se v židovských osadách Petach Tikva a Chedera a navštívil pak galilejské kolonie Nahallal, Migdal, Kinnereth, Daganji, Bethanii a Nuris. Potom se odebral do Sýrie a jí vrací se opět domů.

Spisovatel věnuje ve svém cestopise koloniím velikou pozornost a zvláště vynáší pohostinství, jehož se mu v nich dostalo. „Zde nebylo dotazů a zkoumání listin. Přišel jsem a byl přijat jako člověk, který zavítal k lidem, majícím smysl pro lidskost a pohostinství.“ Mussik zdůrazňuje na mnoha místech rozdíl mezi pohostinským přijetím v židovských kvucách nebo jednotlivých židovských rodinách a v křesťanských klášterech nebo v jiných křesťanských ústavech. Nejdrastičtější byl případ, když zachvácen jsa těžkou malárií, byl prostě vyhozen z františkánského hospice, odmítnut od evangelického Scottish hospital a přijat a pečlivě ošetřován teprve v židovské nemocnici „Hadassah“, ač se hned přiznal, že nemá peněz a není Židem.

Mussik slíbil kolonistům, že opraví hanlivé zprávy, které o nich napsal prof. Musil, jenž nikdy mezi nimi nebyl a zprávy své si opatřoval z druhé ruky. Dostál slovu vydáním své knihy, v níž „spravedlivě a nepřibarveně“, jak to byl chalucům slíbil, líčí to, co u nich viděl a zažil.

V

Účast Židů na české literatuře

Českožidovský kalendář, obřadní a školní knihy židovsko-české

Českožidovští studenti pocítovali hned v prvním pětiletí trvání svého spolku potřebu nějakého tiskového orgánu, aby mohli působiti i na širší kruhy židovské. I bylo ve schůzi dne 10. dubna 1880 navrženo, aby spolek vydával periodicky knihu, skládající se z části kalendářní a beletristické. Zvolena kalendářní komise a na podzim r. 1881 vyšel pod redakcí dr. Aug. Steina v malém, kapesním formátě první ročník Českožidovského kalendáře, ozdobený podobiznou S. Kappera.¹⁰⁸

První ročník obsahoval 1. část rituální (židovský kalendář, seznam hafthar pro celý rok, hřbitovní modlitby), 2. soupis výročních trhů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 3. zábavnou část a 4. stanovy Spolku českých akademiků Židů v Praze s provoláním, aby souvěrci, hlásící se k české národnosti, vstoupili do spolku. Část zábavná jest ještě skrovná. Na šedesáti stránkách nacházíme: životopisný nástin Siegfrieda Kappera od K. Zirkla, Penížkův „Proslov“, přednesený na zábavě Spolku českých akademiků Židů dne 26. března 1881, na svou dobu velmi pozoruhodný článek „Židé v Čechách“ od redaktora kalendáře dr. Aug. Steina (nejedná o dějinách Židů v českých zemích, nýbrž o jejich postavení a půso-

---

108 O počátcích Čž. kal. viz Čž. listy 1901, č. 14, a Čž. kal. 1886/87, článek Jak. Scharfa.

bení ve směru národním), líčení „Macesové svátky“ od K. Fischera a povídku „Hoří“ od Jos. Penížka.

Druhý ročník má již větší formát (veliký oktávový), ale jinak stejnou úpravu jako ročník první, jenže „zábavná část“ jest bohatší. Vedle několika poučných statí („O antisemitismu“ od dr. Al. Zuckera, „Několik slov o antisemitismu“ od Jak. Scharfa, „Zákonná ustanovení ohledně Židů v Rakousku od r. 1867“ od dr. Jos. Žaluda, „Německožidovské školy v Čechách“ od J. S. Krause) jsou tu beletristické články, např.: „Můj slavík“ od L. Stroupežnického, „Rachmónes, siluety z naší vesnice“, od Jos. Penížka, „Chanukah“ od K. Fischera a „Smíření osudu“ od K. Kohna. Svůj zevnějšek podržel kalendář odtud až do roku 1912 (ročníku 32), kdy formát a rozsah opět značně byly zvětšeny a kdy ilustracím, které i posud nescházely, věnována větší péče. Jiné formální novoty, zaváděné během času, spočívaly v tom, že počínaje ročníkem 1892/93 v rubrice Z českých krajů uveřejňovány byly zprávy o českožidovském hnutí na venkově, od ročníku 1911/12 zábavná část přemístěna na místo první a teprve za ni část rituální.

Redakce Českožidovského kalendáře spočívala první čtyři léta v rukou dr. Aug. Steina, potom přešla do rukou Karla Fischera, jenž ji měl plných dvaadvacet let (do roku 1906). Ročník 1906/07 rediguje přechodně dr. Otakar Guth. Po něm se redakce ujímá dr. Viktor Teytz a vede ji od ročníku 1907/08 do doby válečné. V ní a po ní střídali se v redakci Max Pleschner, dr. Edv. Lederer a dr. Alfr. Fuchs. Od roku 1920 do dneška jest redaktorem Vítězslav Markus.

Obsah kalendáře vykazoval trojí směr: židovský, českožidovský a českonárodní. Tomu není rozuměti tak, jako by každý článek obsahoval jednu z těch tří složek, nýbrž mnohý obsahuje je všechny. Článků, zasahujících přímo do české politiky, tu není, poněvadž

Spolek českých akademiků Židů byl nepolitický, a tudíž mu nebylo dovoleno vydávati tisková díla politického obsahu. Převážná většina článků zabývá se ovšem problémem českožidovským.

Spolupracovníky kalendáře byli Židé i Nežidé. Jedině první ročník psán byl výhradně Židy, již v druhém ročníku byla ta zásada prolomena a zvláště redaktor Fischer hleděl získati pro spolupracovníctví co nejširší kmen literátů-Nežidů. Nežidovskými přispěvateli byli v době starší Otakar Mokrý, B. Kaminský, R. J. Kronbauer, Fr. Kvapil, Jakub Arbes, Jan Lier, L. Stroupežnický, F. X. Svoboda, Fr. Ad. Šubert, J. L. Turnovský, H. Schauer, J. Toužimský, Zikm. Winter. Zvláštní přízvi těšil se Českožidovský kalendář u Jar. Vrchlického, jehož příspěvek nechybí v žádném ročníku. Po něm přichází na druhém místě J. S. Machar. V době novější má Českožidovský kalendář pilné spolupracovníky v těchto nežidovských spisovatelích: Karel Babánek, Václ. Brtník, Em. Lešehrad, G. R. Opočenský, M. B. Šárecká, Ad. Velhartický, X. Tejřov, G. Preissová, dr. Salač, Qu. M. Vyskočil aj.

Českožidovský kalendář vzrostl z malých, skrovných začátků v reprezentativní literární almanach českožidovského hnutí. Projdeme-li rejstříkem prací, uložených asi v půl stu ročníků, nemůžeme mu upřítí zásluhy, že vykonal mezi Židy značný kus kulturního poslání.

K zavedení češtiny do synagogy a do náboženského života Židů v Čechách směřovaly „*Modlitby pro dcery izraelitské*“, vydané roku 1881 vlastním nákladem překladatele Hynka Krause, poštmistra v Luštěnicích, dále sbírka synagogálních a příležitostných modliteb, uspořádaná a vlastním nákladem vydaná (1881) prvním kantorem spolku Or tomid Mořicem Krausem. Velikých zásluh získal si o ztlumočení židovských modliteb znamenitý hebraista dr. *Aug. Stein*. Od něho máme: „*Pamětní slavnost zádušní*“, „*Patero*

modliteb pro šabat a svátky“ a „Překlad modliteb pro dny všední, soboty a svátky“ (poslední u J. Brandeise 1884, nové vydání 1900).¹⁰⁹ Jiný překlad modliteb pořídil Mořic Kraus u S. Paschelese (Praha, 1901). Pro účely školní byly vydány tyto učebnice izraelitského náboženství: překlad prvních kapitol I. knihy Mojžíšovy (1886) od dr. Fil. Bondyho, překlad čtyř dílů Grünovy učebnice náboženství pro školy obecné, měšťanské a střední (1. díl přeložil dr. Bondy, 2. díl dr. Žalud),¹¹⁰ překlad Breuerovy „Nauky o náboženství mojžíšském“ od rabína Leop. Thorsche, vydaný (r. 1884) Spolkem českých akademiků Židů, „Základy mojžíšského náboženství“ od Hynka Bauma (1890), „Děje Izraelitů“, I. a II. díl, od Adolfa Steina, „Výtah z mojžíšského náboženství“ od rabína A. Kohna v Hradci Králové (1883); Leopold Butter v Novém Etinku vydal r. 1892 první čítanku jazyka hebrejského.¹¹¹

Českožidovské listy

Roku 1894 začaly vycházeti jako čtrnáctideník *Českožidovské listy*. Roku 1897 byly rozšířeny o beletristickou přílohu, obsahující původní příspěvky předních spisovatelů českožidovských a nežidovských, a překlady významných článků, týkajících se židovské otázky, z jazyků cizích. Českožidovské listy propagovaly veškeré snahy hnutí českožidovského, všímaly si všech židovských udá-

---

109 Dr. Aug. Stein přeložil do češtiny i mnohodílný „machsor“, jenž bohužel nevyšel tiskem.

110 První česká učebnice mojžíšského náboženství, jež dosáhla aprobace ministerstva.

111 Dr. Žalud. „Z minulosti a přítomnosti Židů v Čechách“ (Čž. kal. 1892/93).

lostí doma i v cizině a odmítaly každý útok na Židovstvo kýmkoliv činěný.

Prvním redaktorem Českožidovských listů (zároveň i Českožidovského kalendáře) byl známý nám již *Karel Fischer*. Po jeho smrti (na jaře r. 1906) ujal se obou redakcí dr. *Otakar Guth* a vedl je do konce září r. 1906. Nastupuje tehdy vojenskou službu, odevzdal redakci novin i kalendáře dr. Viktoru Teytzi, jenž ji vedl až do vypuknutí světové války. Roku 1907 splynuly Českožidovské listy s pardubickým Rozvojem, jež vydával od 1. ledna r. 1904 dr. *Viktor Vohryzek*.

Českožidovské listy spočívaly na bedrech několika málo spolupracovníků. Byli to kromě redaktora Karla Fischera dr. Edvard Lederer (jenž své politické články podepisoval takto, kdežto své beletristické práce pseudonymem „Leda“), Vojtěch Rakous, dr. Viktor Vohryzek, Max Lederer, dr. Viktor Teytz a dr. Otakar Guth. Pilnými příspěvateli bývali též dr. Otto Bondy, dr. Aug. Stein, prof. dr. Zucker, dr. Klineberger, dr. Stan. Schulhof, Moř. Schoenbaum, dr. Lub. Jeřábek, Jaroslav Tůma, Viktor Lužnický aj. Táž jména se vyskytují i v Rozvoji, jehož sloupce si z počátku plnil neúnavný dr. Vohryzek sám.

V jednotlivých ročnících odrážejí se samozřejmě události, které zajímaly nebo vzrušovaly židovskou veřejnost. V ročníku 1898 (tj. ročník IV)¹¹² ozývají se ještě ohlasy protižidovských bouří z minulého roku v Praze a na českém a moravském venkově. V článku „*Jak dále*“ (č. 1) se prohlašuje, že to nebyl český národ, jenž se na židovských obětech prohřešil. O něm se praví, že jest ve své ohromné většině prodchnut zásadami rovnosti všech občanů. Výtržnosti prý byly spáchány nízkou, svých činů si nevědomou

---

112 Bohužel mi nebylo lze vypátrati první tři ročníky Čž. listů.

a několika štváči svedenou luzou pražskou i venkovskou. Totéž číslo přináší zprávu o schůzi Českožidovské národní besedy v Kolíně, v níž bylo protestováno proti antisemitským bouřím v Čechách a hlavně proti tomu, že velká část české veřejnosti a čelní zástupcové a vůdčí orgány nenalezli ani slova odsouzení pro tyto protižidovské štvance. Doktor E. Lederer vyrovnává se (v č. 7) s Václavem Šafrem, autorem brožury „*Národní očista*“, a když z přátelské strany křesťanské bylo vytýkáno (viz č. 10), že Českožidovské listy v poslední době příliš mnoho místa věnují obraně proti antisemitismu, odpověděl redaktor (v č. 11) článkem „*Naším domácím steskům*“.

Ve svém 3. čísle zabývají se Českožidovské listy volbami v Českých Budějovicích, skončivšími porážkou Čechů. Pisatel vyslovuje své politování, že budějovičtí Židé valnou částí se dali zapřáhnouti do německé káry.

Boj proti německým školám židovským a proti sionistickému hnutí, tyto dvě židovsko-negativní složky českožidovského programu, zaujímá samozřejmě obšírné místo v českožidovském orgánu.

Beletristická příloha toho ročníku obsahuje příspěvky od Jar. Vrchlického („*Akibovo vidění věků a Kaddiš*“, „*Zvěst o vlasti*“), Vojtěcha Rakouse, F. Kvapila (překlady z Kornela Ujejského), Arbesa, F. X. Svobody, překlady z prací Kompertových, Kapperových, Hartmannových, Zangwillových aj. a literární kritiku od Ledy.

V příštím ročníku (1899) čteme o dvou pro Židovstvo velmi trapných událostech: o revizním procesu Dreyfusově a o aféře polenské. Číslo 19 (ze dne 29. září) obsahuje tuto redakční poznámku: „Za příčinou kutnohorského sporu Hilsnerova byla proti židovskému náboženství pronášena a mezi lid šířena obvinění tak hrozná, že zajisté souvěrci naši jako naši spoluobčané křesťanští čekají od nás,

abychom jim přispěli k objasnění pravdy. Proto pokládáme za to, že jednáme jen dle povinnosti své, když velkou část dnešního čísla právě této otázky věnujeme.“ I přináší toto číslo články dr. I. Arnsteina „O našem stanovisku ke sporu Dreyfusovu a Hilsnerovu“ a „Provolání izraelské náboženské obce v Praze a spolku náboženských židovských obcí v Čechách“, jež se ohrazuje proti domněnce, jako by existovala sekta, jež užívá ke svým rituálním účelům křesťanské krve. K polenské aféře vrací se pak všechna následující čísla tohoto ročníku. Bohužel vyvolala tato aféra v mnohých městech Čech a Moravy protižidovské bouře, jimiž se zabývají články „Zástupcům národa“ a „Z Moravy“ (č. 21). Rakous píše své trpké satiry „Ó, jaká slast být Židem...“ a „Rozbitá okna“. Brožura prof. Masaryka „Nutnost revidovati polenský proces“, jež byla poslancem Kronawettem ve vídeňském parlamentě imunizována, otištěna v úplném znění (č. 22) a dr. Lederer píše (č. 23) o Masarykovi jako českém Zolovi. Vzal prý na sebe úkol vlít do života českého zdroj pravdy, ač věděl, že jej čeká osud mravního ukřižování, společenského ubičování a zrádování patentovaných ochránců vlasti.

Z téhož ročníku (č. 8) se dovídáme, že stávka dělníků v náhodských továrnách (zvláště v továrně Pickově) měla za následek, že luza přepadla domy a závody nezúčastněných židovských obchodníků a živnostníků, úplně je vydrancovala a postižené ubožáky přivedla na mizinu.

Tento ročník obsahuje ještě pozoruhodný článek „Židovská otázka na Moravě“ od Moravana-křesťana (č. 6), v němž se velmi rozumně rozebírají důvody, proč Židé na Moravě jdou s Němci, a hledají se prameny antisemitismu moravského lidu.

V Beletristické příloze setkáváme se opět se jmény: Vrchlický, Arbes, F. X. Svoboda, Leda, Rakous, vedle nich přispívají básněmi i prózou Zikm. Winter, Kronbauer, Karel Vrba aj.

Svůj šestý ročník (1900) zahajují Českožidovské listy prohlášením k veřejnosti, v němž zdůrazňují své češství, ale zároveň svou vůli bojovati za to, aby Židům přiznána byla plná rovnoprávnost a rovnocennost, a ochotu, stavěti se v první řady v energickém boji proti výstřelkům nemravných snah antisemitských. I obracejí se Českožid. listy v prvním článku na nového arcibiskupa pražského, aby působil na duchovenstvo, jež štvalo lid proti Židům. Nejvíce místa zabírají t. r. články, vztahující se na polenský proces a články proti sionismu. Doktor V. Vohryzek píše své „*Epištoly k českým Židům*“, v nichž probírá otázku židovskou. Vojtěch Rakous začíná psáti své fejetony „*Soused Isidor Goldstein vypravuje...*“ a přetřásá v nich způsobem humoristickým a satirickým denní otázky, zvláště pokud se vztahují na židovství nebo českožidovství. Toho roku octla se v popředí veřejná diskuse o zrušení starého židovského hřbitova. Rozumí se samo sebou, že i Českožidovské listy do diskuse té zasahují. V č. 8 (viz i č. 13 a 16 ročníku 1901) zabývají se chlácholivým prohlášením města Prahy o věci té, jež vyvoláno bylo jednomyslným odporem českých sdružení uměleckých.

Z ročníku 1904 zasluhují povšimnutí články „*Moravské obrázky*“ od Jar. Tůmy, tajemníka Českého obchodního muzea, v nichž jest líčen moravský Žid a jeho postavení ve společnosti.

V dalším ročníku jest znamenati pokles. Články dr. Aug. Steina „*Na prahu druhého desetiletí*“ táhnou se celou řadou čísel. Nedostatek příspěvků jest patrný, takže třeba mnoho vystřihovati z jiných novin. Originálních článků ubývá a noviny jsou přeplněny překlady a zprávami. List dostává se i do finanční tísně a vydavatelstvo musí si veřejně stěžovati na liknavost odběratelů při placení předplatného a jest nuceno obracet se na českožidovskou veřejnost o poskytnutí pomoci.

V tomto ročníku shledáváme se po prvé s články Maxe Lederera, jenž se stal jedním z nejpilnějších přispěvatelů Českožidovských listů i Rozvoje. Článkem „*Nové proudy v hnutí českožidovském*“ (č. 19) rozvířil otázku reorganizace hnutí českožidovského a potom psal články politické, vynikající více prudkostí a vášnivostí než přesvědčivostí argumentů, dále články beletristické, literárně-historické a kritické a zaujímal své stanovisko ke všem otázkám denním. Již tehdy začal překládati a uveřejňovati Kapperovy „Osvobozené písně“, jež r. 1921 byly knižně vydány od Jana Krejčího.

Roku 1906 jest pokles Českožidovských listů ještě patrnější. Překládá se, pracuje se ještě více nůžkami a otiskují se sáhodlouhé řeči ze schůzí. Ani zavedení nové rubriky Politická revue, jež přináší stručné zprávy o domácí a cizí politice, není s to, aby úroveň listu zdvihla. Toho roku list stížen dvěma těžkými pohromami: smrtí redaktora Karla Fischera a spolupracovníka prof. dr. Aloise Zuckera. Českožidovské hnutí octlo se na mrtvém bodě a píše se mnoho o jeho reorganizaci, hledají se mu nové úkoly. Když poslanci Straucher a Romanczuk žádali ve vídeňském parlamentě pro Židy národní autonomii a zřízení národních volebních kurií židovských, obrátily se Českožidovské listy proti tomu požadavku několika články. Významné jubileum svého třicetiletého trvání, jež toho roku slavil Spolek českých akademiků Židů, zaznamenáno v č. 5. U příležitosti toho jubilea obrátil se spolek k české veřejnosti politické, vědecké a literární s dotazem, jak soudí o asimilaci a antisemitismu. Ankety (č. 12–15) se zúčastnili dr. Jos. Herold, prof. Jan Jarník, prof. Arnošt Kraus, J. S. Machar, prof. Jos. Kalousek, zemští poslanci P. F. Krejčí a J. V. Hora, prof. Groh, docenti dr. St. Růžička a dr. Jan Krejčí, Alois Jirásek, Jar. Hilbert a mnozí jiní. Profesor Kraus, J. S. Machar a Hilbert vyvolali svými zápornými projevy nevoli českožidovských kruhů a na ně reagovalo

v č. 14–16. O nesnázích, činěných Židům ucházejícím se o místa ve státní službě, píše dr. Max Bondy a dr. V. Teytz (č. 21 a 23), jenž přibývá vedle Maxe Lederera jako přední spolupracovník.

Ročník 1907 dospěl už jenom až k č. 12. Tam loučí se vydavatelstvo se čtenářskou obcí tímto projevem: „Netečnost příznivců snah českožidovských k jedinému orgánu českožidovského hnutí, liknavost v placení předplatného, ba i popírání pravosti dlužného předplatného přivedili zaniknutí našeho listu... Byli bychom setrvali přes veškeré obtíže, avšak v poslední době se utvořilo soukromé družstvo, které převzavši pardubický Rozvoj, vydávati jej chce v Praze jako týdeník hájící zájmy českožidovské... Ustupujeme, ponechávajíce prozatím pole novému týdeníku.“

Rozvoj

Rozvoj začal vycházeti v Pardubicích 1. ledna 1904 jako čtrnáctideník českých pokrokových Židů. Redaktorem byl pardubický lékař dr. V. Vohryzek, majitelem a vydavatelem Lev Vohryzek. Osmistránkový list měl kromě větších článků tyto rubriky: dopisy, časopiseckou hlídku (zaznamenávající zprávy o Židech v časopisech a denících), literaturu a umění, spolkový věstník a konečně besedu. Rozvoj, jenž hned od počátku stál na vyšší úrovni než Českožidovské listy, byl v prvních letech psán téměř výhradně od dr. Vohryzka samého. Jedině dr. Lederer a Max Lederer mu byli nápomocni. Program Rozvoje byl týž jako Českožidovských listů, jenže bylo u něho pozorovati svěžejšího ducha.

V úvodním článku prvního čísla stěžuje si dr. Vohryzek, že českožidovská myšlenka jest na ústupu. Národní jednota českožidovská ztrácí prý odbor za odborem, proti Židům útočí nejen dav,

nýbrž i inteligence, a to nejen ve spisech beletristických (Mrštík, Holeček), nýbrž i vědeckých (národohospodářských, statistických). Úkaz ten zdá se mu býti zaviněn příčinami zevními (otázkou náboženskou, sociální a jazykovou) a příčinami vnitřními (nedostatkem českožidovského tisku). Nový list má tedy působiti pro oživení hnutí a pozdvižení vážnosti Židovstva. Při tom chce bojovati pro věc svobody, jež se stala většině českých stran prázdným heslem.

V 2. čísle se nachází Vohryzkův článek „*Budiž mír mezi námi*“. V něm pléduje autor pro mír mezi českými Židy a sionisty. Liší je sice rozdílné názory, ale spojuje je společný útisk. Je mnoho společných otázek, pročež třeba se dorozuměti a společně bojovati pro vědu a osvětu proti tmě a zpátečnictví. Doktor Vohryzek je mnohem smířlivější než pisatelé v Českožidovských listech. Neváhá sionistům přiznati jistých zásluh: že se hlásí k Židovstvu a k tomu strhli i takové lidi, kteří se dříve k Židovstvu chovali odmítavě, a že učinili mnoho německých Židů, zejména na Moravě, k českému národu daleko spravedlivějšími a tolerantnějšími.

V jiném článku „*K práci*“ (č. 5) mluví dr. Vohryzek o neinformovanosti české vědy o Židech. Antisemitismus hlásaný nebo podporovaný z kateder, který pro nás je nejnebezpečnější, nemá prý svou příčinu ve zlomyslnosti, nýbrž v nevědomosti. Úkol Židů vidí v informaci směrodatných kruhů. Českožidovská věda osvětlíž Českému národu židovského ducha a židovskou kulturu a českožidovská literatura seznámíž českého člověka s člověkem židovským.

Pětadvacetiletého výročí Kapperovy smrti vzpomíná se malým článkem o 35 sloupcích a českou ukázkou z „*Osvobozených písní*“ K němu se připojuje poznámka, že redakce přikročí místo obvyklých oslav Siegfrieda Kappera k uctění jeho způsobem zcela jiným,

že se vynasnaží, aby českému světu byl podán soubor jeho spisů. K účelu tomu byla zahájena subskripce. Výsledek byl bohužel negativní, neboť na souborné vydání Kapperových spisů čekáme posud marně.

Druhý ročník zahajuje dr. Vohryzek opět projevem ke svým čtenářům. Praví, že vydávání Rozvoje pohněvalo starší generaci, odchovanou v tradicích starovlasteneckých, ale že také mladší generace nebyla srozuměna, poněvadž prý byla porušena svornost, ohrožena jednota a poškozeny společné podniky. Poukazuje dále na to, že všichni kacíři českožidovského hnutí připuštění k slovu a otevřeny jim sloupce časopisu, čímž v českožidovské žurnalistice zavál jakýsi čerstvější vzduch. Doktor Vohryzek snažil se ve svých člancích dokázat, že jádrem židovské otázky je otázka náboženská; nikoliv otázka náboženskokonfesijní, nýbrž otázka náboženská jako světový názor. Mnoho mu bylo za jeho přesvědčení trpěti. Z nedorozumění mu byl vytýkán židovský klerikalismus a veliké satisfakce se mu dostalo, když našel své názory potvrzeny bernským filozofem dr. Steinem, jehož článek o energetické ideji mesiánské otiskl. Chtěje svými články souvěřce vychovati k mosaismu, byl dr. Vohryzek zakřiknut, neboť obecenstvo nebylo zvyklé přetrásati takové otázky a přálo si více pobavení než poučení. I poukazuje (v č. 17) na knihu Masarykovu „V boji o náboženství“, jež souhlasí s mnohým, co o té věci psáno bylo v Rozvoji. – Rozumí se samo sebou, že i Rozvoj se mnoho zabývá sionismem, jenže si počíná přes všechn odpor vážněji a důstojněji než Českožidovské listy. To vidíme např. v článku Hackenburgově „K vývoji sionismu“ (č. 3) a Schulhofově „O sionismu“ (č. 7). Nejdále šel dr. Vohryzek, jenž v článku „My a sionisté“ (č. 41) přiznává, že boj českého Židovstva proti sionismu byl dosti animozní, že užíváno začasť silných slov místo silných argumentů.

Na českožidovské oficiální letáky reagoval již jmenovaným článkem „Budiž mír mezi námi“. Toto smírné chování a náklonnost Vohryzkova k Zangwillovi a tak zvaným teritorialistům v řadách sionistických vzbudily odpor v českožidovských řadách a přiměly Maxe Lederera k článku „Mír nebo boj“ (č. 42) a dr. Ottu Bondyho k článku „Náš poměr k sionismu a Zangwillovi“ (č. 43).

Roku 1906 vydal dr. Vohryzek velikonoční dvojčíslo s tímto obsahem: Henry Georg, „Mojžíš“ (přel. dr. Vohryzek); dr. Vohryzek, „Naše Velikonoce“; Max Lederer, „Ma ništane“ a „Avodim hojinu“ (dvě básně), dr. St. Schulhof, „Velikonoční rozjímání“; Leda, „Sereas velekněz“ (báseň); dr. Vohryzek, „Kouzlo Velikonoc“; N. Sokolov, „Jidiškeit“ (z hebr. přel. A. Zinner); dr. O. Kraus, „Legendy o Mojžíšovi“. Toto dvojčíslo mělo být pokusem sestavit hagadu pro pokrokového dospělého člověka. Pro děti měla být taková hagada sestavena příštím rokem. Ale nedošlo k ní, neboť jak z Vohryzkových stesků vysvítá, potkalo se velikonoční číslo s neúspěchem. – Rozvoj zabývá se anketou Spolku českých akademiků Židů a dr. Vohryzek odpovídá na projev Macharův a Hilbertův (č. 29). – Svou nespokojenost s českožidovským hnutím projevil dr. Vohryzek článkem „Několik slov od srdce“, v němž nařiká na lhostejnost souvěrců a nezdravost poměrů. Článek způsobil rozruch a vyvolal diskusi (č. 45–49), jíž se účastnili V. Lužnický, Otakar Lustig, O. S. a dr. Lederer. Tento praví, že není důvodu k zmalátnělosti, že prý se jiné pokrokové práci nevede lépe. Půdy prý třeba nabývatí krok za krokem.

V prvním čísle ročníků 1907 podává dr. Vohryzek (v článku „Rekapitulujeme!“) smutnou bilanci českožidovského hnutí. Hnutí prý nevzrostlo ani do šířky, ani do hloubky, nýbrž uvázlo vinou svých příslušníků v bahně. Příčinu vidí v kolísání Židů mezi národním židovstvím a asimilací a v neschopnosti českožidovských vůdců

dilema moderního Žida rozřešiti. Žádá židovské uvědomení. Kde trpí Žida asimilovaného, tam trpěti budou i Žida uvědomělého, jeho mužnost a otevřenost mu získá více přátel než nemožná skrývačka. Přeje si, aby na místo posavadních čtyř kategorií Židů: indiferentů, nacionalů, ortodoxních nacionalů a Židů z trucu opanovala pátá kategorie, a to *mosaistů z přesvědčení*.

V červnu toho roku dochází ke zmíněnému splnutí Rozvoje, a Českožidovských listů a Rozvoj stává se ze čtrnáctideníku týdeníkem. List vychází ve větším formátě a větším rozsahu (8–12 stran). Redakci přejímá dr. Viktor Teytz. Příspěvateli jsou dr. Vohryzek, Leda, Max Lederer, dr. Ot. Guth (Fabius), V. Lužnický, dr. St. Schulhof a Jar. Tůma. List stojí na stanovisku pokrokovém a staví si vedle dosavadního programu za nový úkol, „seznamovati své čtenáře s českým, kulturním a politickým životem a šířit i mezi Židy opravdové porozumění a znalost českého národního snažení“.

Místo úvodů píše Vojtěch Rakous článek o českožidovském hnutí „*Otcové a děti*“. Přirovnává hnutí s vedením hospodářství. Nyní ubírá se otec (starý Rozvoj) na výminek a hospodářství se ujímá syn (nový Rozvoj).

Z druhé polovice toho ročníku třeba vytknouti články dr. Luboše Jeřábka „*K otázce asimilační*“ (v dřívějších člancích v Českožidovských listech probral historické pozadí této otázky, nyní se zabývá jejím praktickým řešením) a Jaroslava Tůmy „*Židé na Moravě*“. – Kongres Volné myšlenky, konaný v Praze v srpnu r. 1917, budí zájem Rozvoje, jak viděti z řady článků jím se zabývajících.

List vzniklý splnutím Českožidovských listů a pardubického Rozvoje se v 2. polovici roku 1907 vzpružil, ale již roku 1908 zase ochabuje a klesá na starou úroveň. Obsažné politické a kulturní články ustupují do pozadí a místo nich věnuje se mnoho místa

rubrice *Zprávy a poznámky* a boji proti sionismu, brzy prudšímu, brzy krotšímu, ale vždy hodně neutěšenému. – Max Lederer má od toho roku téměř vyhrazenou *Besedu* a jedná v ní o politických, literárních a denních otázkách (zde často navazuje na židovské svátky).

Roku 1909 zahajuje list boj proti heslu „Svůj k svému“. Nová rubrika *Z činnosti Svazu českých pokrokových Židů* přináší obsáhlé zprávy o schůzích Svazu, zabírající velikou část listu. Mořic Schoenbaum píše řadu článků o volbách do moravských obchodních komor, vypadnuvších v neprospěch českého národa. Výsledek prý zavinily spolu antisemitské strany, které nepřestávaly štvátí proti Židům.

Ročník 1910 registruje pečlivě zprávy všech listů o Židech vůbec a českých Židech zvláště. – Šedesáté narozeniny Masarykovy se odrážejí v mnoha člancích a poznámkách. Doktor Vohryzek, jenž byl již r. 1909 o něm napsal obšírnější článek, vrací se k němu nyní opět v článku „*Dozvuky a ozvuky*“, v němž registruje literaturu o Masarykovi. – Mořic Schoenbaum se rozepisuje o hraběti Janu Harrachovi a o Ludvíku Augustu Franklovi (při jeho stých narozeninách). – List přináší obšírnou zprávu o první českožidovské schůzi v Brně, konané při příležitosti studentského sjezdu v Brně dne 8. května r. 1910. Tím zahájena byla činnost českožidovské organizace na Moravě. Doktor Vohryzek, dr. Teytz a dr. E. Lederer vyslovují nespokojenost se stavem českožidovského hnutí a žádají opravy. Zejména poslední žádá pracovní sjezd pro studium, otázek Židů a křesťanů. – Max Lederer má na starosti dále *Besedu* a píše: o masopustě a tanci, o židovském žargonovém divadle ve Vídni (referuje o Goldfadenově dramatu „Obětování Isáka“), o „*Budapester Orpheum*“, o abrahámovinách královéhradeckého lékaře dr. Klumpara, o Masarykovi (při 60. narozeninách), o Karlu Adámkovi (při

70. narozeninách), o svátcích Purim, Passah, Šebuot, o Novém roce, Dnu smíření a Svátku pod zelenou, o Židech na letních bytech, o Žižkově hrobu v Čáslavi, o sporech v malé khille aj.

A tak to jde i v ostatních ročnících stejným směrem a způsobem dále. Roku 1911 přibývá opět Besídka jako zvláštní příloha (každých 14 dní) a přibývají i noví přispěvatelé *Jos. Kodíček* a *Arne Laurin*. Tento píše kritiky umělecké, onen literární a divadelní. – V číslech 12–14 zaznamenány jsou referáty pronesené na pracovní schůzi, již pořádal dne 26. března 1911 v Praze Svaz pokrokových Židů, a to: Lev Vohryzek, „Naše práce a budoucí postup její“; M. Schoenbaum, „Morava“; Hugo Benda, „Naše desideria“, a významné projevy nežidovských účastníků: poslance dr. Schustra a spisovatele K. Scheinpluga. – V několika člancích (č. 18–24) obrazy se volby do říšské rady. Velikou nevoli vzbudilo v českožidovských kruzích, že kandidatura dr. Lederera byla výkonným výborem Národní strany svobodomyslné zamítnuta. – Šedesátých narozenin Aloise Jiráka vzpomenu články dr. Václava Vojtíška a Josefa Kodíčka. V Besídce podává dr. E. Lederer zprávu o své cestě do Palestiny. Jel prý do Palestiny bez předpojatosti, s úmyslem objektivně se rozhlížet, pozorovat, studovat a potom teprve si utvořit úsudek. Již na lodi se seznámil s několika sionisty a poznal jejich vážné snahy a jejich svaté nadšení. Nicméně přece pochybuje o možnosti sionistické kolonizace. Skutečnost poučila ho o neoprávněnosti jeho pochyb.

Roku 1912 se zrušuje samostatná beletristická příloha, ale každé číslo přináší nějaký beletristický příspěvek. – Zájem o Moravu roste; viděti to z mnoha článků, zabývajících se moravskými záležitostmi. S Kodíčkem a Laurinem dělí se o literární a divadelní kritiku *Ervín Taussig*. – Po prvé se shledáváme s články dr. Jindřicha Kohna. Toho roku přišel dvakrát k slovu, a to články: „Otázka židovská ve světle české otázky“ a „Duševní módy a otázka židov-

ská“. V nich prozrazuje autor velikou bystrost ducha, neobyčejnou sčtetlost a hluboké vzdělání.

Roku 1913 projevuje Rozvoj svou nespokojenost s volbou dr. Brodyho za vrchního rabína v Praze. – Mezi mladší generací, zastoupenou Jos. Kodíčkem, Ervínem Taussigem a Alfredem Fuchsem a horující pro Bubera a Weiningera, a generací starší dochází ke sporu o židovskou otázku. Po Vohryzkově článku „Absurdnosti Buberovy“ opouští mladí Rozvoj a píší v Přehledu. Tím sporem se zabývá dr. Vohryzek v článku „Boj dvou generací“ (č. 7). – Toho roku spáchala v Kolíně Marie Pavlíková sebevraždu, z níž konstruovaly mnohé noviny vraždu rituální. Rozvoj ty zprávy registruje a vyvrací. – V poslední čtvrti toho roku plní zprávy a pojednání o dvou událostech sloupce Rozvoje: o 11. světovém sjezdu sionistickém a o kyjevském procesu, v němž Bejlis byl obžalován z rituální vraždy. Sionistickému hnutí zvoní se pořad umíráčkem (č. 21), zatímco hnutí to čím dále tím více se vzmáhá. Jedenáctým sionistickým kongresem zabývá se několik článků, ovšem že se podškrtavají všechny nepříznivé stránky a se zadostučiněním se otiskuje článek Stefana Grossmanna „*Nad hrobem sionismu*“. O kyjevském případě, jenž vzrušoval celé Židovstvo, referuje zvláštní zpravodaj V. Vojděnov. Rozvoj přináší ve svém 39. č. pod titulem „*Jménem slovanské humanity*“ protest české inteligence proti žalobě z rituální vraždy vznesené na Bejlise v Kyjevě. Provolání, podepsané dlouhou řadou vynikajících osobností nežidovských, končí slovy: „*Jménem slovanské humanity, v životním zájmu nespravedlivě pronásledovaných Židů ruských protestujeme proti tomu, aby nejhroznější pověře dána byla opora autoritou státní, aby pro politickou agitaci z nenávisti plemenné a náboženské bylo znásilněno právo a obětován nevinný člověk.*“ Nápadné a pro změnu poměrů od dob polenských pozoruhodné jest, že mezi podpisy figurují i jména známých slavjanofilů a redaktorů Národních listů.

Osudný rok 1914 již začíná nešťastně. Pro mezdní boje vychází první číslo Rozvoje teprve 13. února a od té doby lze jej vydávati zase jenom jako čtrnáctideník. Literární a divadelní kritika ustupuje úplně do pozadí, jen tu a tam píše K. Munk neb -en o knihách a divadle. Besedu plní skoro půl roku Max Lederer novelou „Židovské děti“, ale jiných článků od něho pohřešujeme. První vyšlá čísla jsou věnována 50. narozeninám dr. Viktora Vohryzka.

Koncem července (v č. 25) začínají se jeviti válečné poměry. List beztoho již zmenšený scvrká se ještě více. Redakce se omlouvá, že v těch pohnutých dobách není beztoho zájmu pro jiné věci, než které jsou v souvislosti s událostmi válečnými. Otázky, jichž řešení jest věnován Rozvoj, musí tedy v tomto dějinném okamžiku ustoupiti do pozadí. Redaktor dr. Teytz nastupuje vojenskou službu a odchází na haličské bojiště a redakce ujímá se prozatím Lev Vohryzek. V důsledku toho vychází druhé číslo válečné teprve po dvouměsíční přestávce, dne 23. září. List hemží se bílými skvrnami. První seškrtané partie jsou v článku dr. Vohryzka „*Před novým vzplanutím antisemitismu*“, v němž poukázáno jest na antisemitskou náladu, jež se v českém lidu připravuje. Stejným tématem obírá se i dr. Ledeter v článku „*Nově se chystající antisemitism*“. Doktor Klineberger přispívá (17. X.) uklidňujícím článkem „*Mezi strachem a nadějí*“ a Max Lederer opět se dostavuje v Besedě a píše o antisemitských zjevech v Čechách. – Rozvoji jest hájiti Židovstvo proti výtkám udavačství. Denunciace ze strany jednotlivých přehorlivých Židů se skutečně přihodily a za ně všichni Židé viněni byli z udavačství. Dostavují se haličští uprchlíci a různé výbory pro pomoc uprchlíků obracejí se Rozvojem k židovské veřejnosti o pomoc.

Zatímco roku 1915 mladší generace dlí v zákopech, musí starší spolupracovníci plniti sloupce Rozvoje. Činí tak doktoři Lederer,

Vohryzek, Klineberger a Mořic Schoenbaum. Doktor Klineberger se objevuje nyní skoro v každém čísle (např. „Kapitola o národní hrdosti“, „Z chaosu vývoj“, „Naturalisace – denaturalisace“, „Kultura a rasa“, „Kultura v nebezpečí“ aj.). Pilným spolupracovníkem stává se toho roku Alfred Fuchs. – Rozvoj pečlivě sbírá a uveřejňuje zprávy týkající se židovských vojáků vůbec a českožidovských zvláště. – Ubohých polských uprchlíků, na něž se útočí v pražských i venkovských listech, ujímá se Max Lederer, poukazuje na jejich neštěstí. – Těžký boj o hmotné zajištění Rozvoje trvá skoro celý rok 1914 a 1915 a vyvolává ostrý článek dr. Lederera „*Likvidujme*“, v němž bičována netečnost českých Židů, kteří většinou ignorovali záchrannou akci Rozvoje. Číslem 23. ze dne 13. listopadu přestává Rozvoj vycházeti, přestávka jest jen dočasná. Po válce obživl znova a vychází doposud jako týdeník.

Kromě uvedených listů vycházely dočasně ještě České listy a Rozhled.

Sionistický tisk

Chtěli-li sionisté v Čechách a na Moravě působiti propagandisticky, nemohli se obejít bez českého tisku. I jali se vydávati od 1. července r. 1913 osmistránkový čtrnáctideník *Židovské listy pro Čechy, Moravu a Slezsko*. Redaktory byli po sobě dr. Fantl a dr. Jehošua Sušický, spolupracovníky dr. Gust Aschermann, ing. Ed. Aschermann a Rud. Eisenstein. Redakce byla v Dlouhé třídě 41 (dům hostil již tehdy několik židovských spolků, dnes jest to pražský Beth-haam) a list byl tištěn v Dobříši u M. Tučka. Při vypuknutí světové války bylo redaktorům nastoupiti vojenskou službu a *Židovské listy* byly po jednoročním trvání zastaveny.

Nutnost židovsky uvědomělého listu, psaného jazykem českým, odůvodňuje se v úvodníku prvního čísla kritickým stavem židovství a Židovstva v Čechách i mimo Čechy, stavem, jenž ohrožuje existenci Židů jako Židů. V druhém čísle se v článku pokračuje a osvětluje se poměr hnutí novožidovského v Čechách k nežidovskému okolí. Jinak se zabývají Židovské listy poměry Židů vůbec, stavem sionismu zvláště a registrují pečlivě všechnu literaturu o židovství.

Za války, koncem roku 1916, začalo se na popud dr. Ludvíka Singera opět jednati o vydávání českého listu sionistického, ale k uskutečnění myšlenky došlo teprve po půldruhém roku, v dubnu 1918. Nový list dostal jméno *Židovské zprávy* a vycházel jako čtrnáctideník. U jeho kolébky stáli: dr. *Singer*, *E. Waldstein*, dr. *F. Kornfeld*, *Norbert Adler*, *Irma Pollaková* a *J. Kulka*, peněžní prostředky poskytl pro začátek pan *Max Fischl* z Karlína. Prvním redaktorem byl *Emil Waldstein*, jeho pilným pomocníkem dr. *Fr. Friedmann* (Iš Šalom), vzbudivší pozornost svými články „*Židovskou Prahou*“. V redakci Židovských zpráv se vystřídali: dr. *Friedmann*, dr. *Gustav Fleischmann* a po něm opět *Emil Waldstein*. Po Waldsteinově odchodu na Podkarpatskou Rus (v dubnu r. 1925) nastoupil na jeho místo nynější redaktor *Zdeněk Landes*. Ke spolupracovníkům patří až do dnešního dne za starší generace vedle již jmenovaných: dr. *Otto Polák*, dr. *Vlastimil Kraus*, *Arnošt Kollmann*, dr. *Kamil Kohn*, dr. *Gustav Sichar*, dr. *Max Brod*, dr. *Hugo Bergmann* a nestor sionistické práce v Praze *Filip Lebenhart*, z mladší generace: dr. *Pacovský*, dr. *Karel Fleischmann*, dr. *Fr. Gottlieb*, *Jiří Kraus*, *Josef Freud*, *Josef Schlesinger* aj., konečně má list své přispěvatele i na Slovensku, a to pány *Schlesingera* a *Tochtenu*. Když byla založena příloha *Ženský list*, ujala se její redakce paní *Irma Pollaková*.¹¹³

---

113 Viz článek „*Deset let Židovských zpráv*“ v Židovských zprávách ze dne 4. dubna 1928.

Z počátku vycházely Židovské zprávy v malém formátě o osmi stránkách a přinášely vedle článků zprávy „z celého světa“, statistické a spolkové zprávy, poznámky a dopisy. Za úkol si vytkly zpravovat veřejnost o cílech sionismu a o jeho projevech u nás i za hranicemi.

V prvním čísle objasňuje dr. Singer v úvodníku cíle sionistického hnutí a vyslovuje trojí přání Židovstva: 1. zřízení samostatného, mezinárodně uznaného střediska na posvátné půdě kolébky národa židovského, v Palestině, 2. aby Židé i mimo Palestinu mohli žít svým vlastním, ze sebeurčení vycházejícím životem tam, kde žijí odedávna jako veliké ucelené skupiny, 3. aby Židé usazení mezi kulturními národy požívali úplné občanské a politické rovnoprávnosti.

V době před samým převratem a po něm jest se Židovským zprávám hájiti proti útokům, doléhajícím na ně ze dvou stran: proti útokům antisemitským, činěným částí českého tisku (hlavně Nár. listy a Venkovem), a proti útokům českožidovským. Jen s politováním lze dnes čísti články v číslech z oněch dob, jež ukazují, kolik energie vyplýtváno bylo zbytečnými půtkami.

Zřízení samostatného českého státu mělo vzápětí událost, důležitou v dějinách Židů Československé republiky. Dne 22. října 1918 ustavila se Národní rada židovská, jež Národnímu výboru v Praze podala (dne 28. října 1918) pamětní spis (otištěný v Židovských zprávách ze dne 7. listopadu 1918), ve kterém jí oznamuje své ustavení a tlumočí požadavky uvědomělého Židovstva: 1. uznání židovské národnosti a svobodu přiznávat se k ní v českém státě, 2. plnou občanskou a veřejnoprávní rovnoprávnost Židů s ostatním obyvatelstvem, 3. kulturní samosprávu ve vnitřních otázkách židovských (židovskou výchovu, pěstování hebrejské řeči a vztahů k židovskému ústředí v Palestině, založení židovských škol

na základech *moderních*, a nikoliv konfesijních), 4. menšinová práva a demokratizaci náboženských obcí. Konečně upozorňuje Národní rada židovská na otravný vliv vzrůstajícího se antisemitismu a žádá, aby vůdcové českého národa a tisk působili na lid ve smyslu smírném.

Náladu Židů v Čechách a na Moravě a jejich politickou nejistotu v prvních měsících trvání republiky lze z Židovských zpráv z oné doby zcela jasně vyčísti.

Od prosince 1918 počínaje vycházejí Židovské zprávy jako týdeník, druhým ročníkem (1919/20) dostává se jim většího formátu, jež si zachovaly do dneška. Prosincová čísla z r. 1918 zabývají se obšírně protižidovskými bouřemi v Praze, Holešově, Příbrami, Německém Brodě, Klatovech a jinde. Lednová čísla z r. 1919 referují o sjezdu národního Židovstva Československé republiky ve dnech 4., 5. a 6. ledna 1919.

V květnu a červnu r. 1919 zabývají se Židovské zprávy obecními volbami v Praze a na českém i moravském venkově. Výsledek jejich byl, že nejen v české metropoli, nýbrž i v českých a moravských městech venkovských zvolen byl aspoň jeden, ne-li více zástupců na sionistický program (Karlín 3, Král. Vinohrady 2, Teplice 3, Prostějov 7, Lipník 4). V červenci t. r. padají do očí žaloby na bezpráví páchané na slovenských Židech. Waldsteinův článek „*V zoufalství nejvyšším*“ a zpráva „*Doklady o Slovensku*“ jsou zkonfiskovány. Redaktoru Waldsteinovi jest ještě častěji naříkati na přehmaty úřadů a soukromých osob vůči slovenským Židům. Jelikož stížnosti Židovských zpráv českým a slovenským tiskem vykřičeny byly za „židovskou lež“, „židovský skřek“ apod., jme se E. Waldstein od 29. srpna počínaje uveřejňovati dokumentární zprávy o různých přehmatech. Ale již počátkem roku 1920 (při rozboru novoroční řeči ministra Šrobára) zjišťuje, že se poměry Židů na Slovensku zlepšily.

Židovské zprávy doprovázejí od t. r. počínaje židovské svátky články o jejich významu, přinášejí závažné články předních židovských spisovatelů (např. Maxe Broda, Mart. Bubera, Achada Haama a Gordona) o židovské otázce, věnují ve všech rubrikách pozornost záležitostem palestinským a zavádějí seznamy dárců pro národní fond.

V číslech z jara r. 1920 obráží se boj předcházející volby do Národního shromáždění. Ač Židé v republice soustředili na sebe osmdesát tisíc hlasů a podle nich měli nárok na čtyři mandáty, přece se jim nedostalo ani jediného, poněvadž volební řád žádal pro docílení jednoho mandátu aspoň 20 000 hlasů v *jednom volebním okrese*. Květnová čísla se zabývají rozhodnutím Nejvyšší rady v San Remu, aby Balfourova deklarace byla pojata do mírové smlouvy s Tureckem. Z významnějších statí toho ročníku jsou dopisy dobříšského lékaře dr. *Gustava Aschermanna*, působícího v Palestině, o americké lékařské skupině Hadassa, článek „*Národ kat' exochén*“ od filozofa *Ladislava Klímy* polemika dr. *Fr. Friedmanna* (Iš Šaloma) s *Hudcovou* brožurou „*Židovská otázka*“. Články pražských a krajinských listů o židovské otázce jsou otiskovány a redakce k nim zaujímá své stanovisko. Bolem a zároveň hnusem naplňuje čtenáře obsírná zpráva z čísla ze dne 20. listopadu 1920 o přepadení židovské radnice v Praze, při němž zneuctěna byla tóra a zpusťošen archiv, chovající drahocenná unika až ze 14. století.

V ročníku 1921 registrují se jako významnější události úřední sčítání lidu (v únorových číslech se poukazuje na jeho neobyčejný politický význam a čtenáři jsou poučováni, jak se při něm mají zachovati), druhý sjezd sionistů v Československé republice a dvanáctý sionistický sjezd světový, konaný v Karlových Varech od 1. do 11. září 1921.

Židovské zprávy udržují se od r. 1922 až do dneška na stejné úrovni a zachovávají i stejnou zevnější formu. Roku 1922 zavá-

dějí Literární přílohu, v níž se pojednává o literárních novinkách a otiskují se originální beletristické stati a překlady z hebrejštiny a židovské literatury žargonové. Fr. Gottlieb otiskuje zde své první básně a články prozaické. Další ročník přináší jako novinku zvláštní přílohu Nová Palestina.¹¹⁴

Od ledna r. 1922 do října 1924 vydáván byl od akad. spolku Theodor Herzl měsíčník *Listy židovské mládeže*, který letos po několikaleté přestávce opět ožil.

Židovský kalendář

Začal vycházeti r. 1920 a byl vydáván do r. 1923 spolkem židovských akademiků Theodor Herzl, potom nákladem Židovských zpráv. Redakce byla do r. 1925 v rukou *Emila Waldsteina*, ročník 1926/27 redigoval *Zd. Landes*, další dva ročníky vyšly pod redakcí dr. Fr. Friedmanna, poslední pod redakcí dr. Fr. Gottlieba.

Mladí sionističtí akademikové dobře postřehli, že jejich souvěrci v českém území skoro nadobro pozbyli vnitřní souvislosti s myšlenkovými proudy moderního Židovstva v zemích jiných a že židovství a s ním zájem o židovské hodnoty kulturní čím dále tím více mizí. Vycítili potřebu zastaviti úpadek Židovstva v Čechách a navázati nové vztahy mezi ním a uvědoměným Židovstvem v jiných zemích, dokud trvá aspoň vnější souvislost. I jali se vydávati kalendář – nazvaný na rozdíl od protichůdného Českožidovského kalendáře Židovský kalendář –, kterým se pokoušeli u svých

---

114 Další ročníky Židovských zpráv nám bohužel nebyly přístupny, pročež o nich nelze podrobněji jednati. Ale tyto poznámky, vztahující se jen na první ročníky, stačí ku poznání listu, soustřeďujícího kolem sebe průkopníky sionismu v českém prostředí.

českých souvěrců vzbuditi a utužiti zájem o židovskou kulturu a nežidovské obecenstvo poučiti o židovské renesanci. Stejnému účelu měly sloužiti ještě jiné knihy. Kus cesty jdou tedy Židovský kalendář a Českožidovský kalendář vedle sebe, všímající si oba s velikou pečlivostí židovských předmětů. Rozcházetí se počínají teprve tam, kde Českožidovský kalendář odbočuje na kolej českožidovskou a Židovský kalendář na kolej sionistickou. Netřeba ovšem říci, že listy obou kalendářů vane zcela rozdílný duch.

Co do vnější formy jest Židovský kalendář, jenž během devíti let značně vzrostl a dosáhl úctyhodné literární úrovně, podoben Kalendáři českožidovskému. Skládá se z kalendaria a almanachu. Kalendarium obsahuje vedle kalendářových údajů také synagogální a domácí ritus pro jednotlivé svátky a významné dni v roku a záznam událostí pro Židovstvo důležitých. Almanach chce čtenáři podati ukázkami z židovského umění a studii o židovských předmětech obraz židovského smýšlení a židovských snah v době přítomné i minulé. Almanach se dělí ve tři části:

1. Část *všeobecná* se zabývá židovskou minulostí a přítomností a obsahuje články historické, literárněhistorické, filozofické, pedagogické, politické a hospodářské, např. „Bible a její národ“ od dr. G. Sichera (jednoho z nejvěrnějších a nejpilnějších spolupracovníků kalendáře), „Jar. Vrchlický o pražském ghettě“ a „Zeyerův Mojžíš“ od Arne Nováka (jenž nechybí skoro v žádném z posledních svazků), „Henri Frank“ a „Otto Weininger“ od dr. Hanuše Kohna, „Filozofická soustava Spinozova“ od dr. F. Weltsche, „Židovská myšlenka vykoupení“ od dr. F. Thiebergera, „Lektorát hebrejštiny na Karlově univerzitě a jeho cíle“ od R. Růžičky, „Několik poznámek o hebrejském gymnáziu v Mukačevě“ od V. Patery, „Bajka o finanční nadvládě Židů“ od dr. J. Hejdy aj.

2. *Palestinská část* (hlavními přispěvateli jsou *Ervín Arnštein*, *Oskar Aschermann* a dr. *Hugo Bergmann*) informuje čtenáře o důležitých událostech, vztahujících se na vybudování země, o vývoji kolonií, o palestinském školství vůbec a o univerzitě zvláště, a přináší cestopisné črty (např. od dr. *Th. Bartoška*).

3. *Zábavná část* obsahuje beletrii, a to poezii i prózu. Česká beletrie původní (*Fr. Gottlieb*, *R. Weiner*, *Irma Pollaková*, *G. Preissová*, *Josef Kopta*, *A. G. Nor* aj.) ustupuje silně do pozadí za překlady z hebrejské a židovské literatury (hlavně *Perec*, *Šalom Asch*, *Šolem Alejchem*), aby židovský čtenář a celá česká veřejnost byli seznámeni s východožidovskými spisovateli a krásou i bohatstvím jejich tvorby. Z uvedených jmen vidíme, že spolupracovníky nejsou výhradně Židé, nýbrž že jest dosti příspěvků od spisovatelů nežidovských.

Nakonec budiž ještě poznamenáno, že Iš Šalom (dr. *Fr. Friedmann*) podává každoročně přehled důležitějších událostí židovských a že vyobrazením, vztahujícím se hlavně na život v Palestině, věnována veliká péče.

Čeští spisovatelé Židé

Před půl stoletími byly zjevy, že Žid se připojil ke kultuře české, ještě dosti řídké. Přilnutí větších mas židovských k ní pokračovalo jen zvolna a lze vlastně o něm mluvit teprve v nynějším století. Tím pozoruhodnější jest veliký počet spisovatelů, které česká literatura z řad židovských v té poměrně krátké době obdržela.

Veliká zásluha Židů o českou literaturu spočívá již v tom, že ji ztlu-
močili širokému světu. Mezi překladateli českých básní i české

prózy nacházíme většinou jména židovská. Jen namátkou budtež jmenováni: *Bedřich Adler*, překladatel Vrchlického, *Edmund Grün*, tlumočník Sv. Čecha, *Arnošt Mandler*, překladatel Macharův, potom *Werfel*, *Pick*, *Emil Saudek*, *Rudolf Fuchs*, *Max Brod*, *Pavel Eisner*, *Reißmann*, *Weißkopf*, *Eckstein*, *Straschnovová*, *Reinerová* aj. Propagandistická zásluha těchto překladatelů nesmí být podceňována.¹¹⁵

Ale jak uvidíme, měli Židé značnou účast i na původní slovesné tvorbě.

První Žid, jenž psal česky, byl *Siegfried Kapper*. Ačkoliv smýšlel česky a vydal několik českých knih,¹¹⁶ přece byl v české literatuře jen jaksi hostem, neboť převážná většina jeho literárních prací jest německá. O českých spisovatelích v plném slova smyslu, o Židech působících výhradně na českém literárním a kulturním snažení, lze mluvit teprve od let osmdesátých minulého století.

Karel Fischer

Po Kapperovi byl jeden z prvních Židů, píšících česky, *Karel Fischer* (1860–1907).¹¹⁷ Jako dobříšský rodák přišel v mladistvém věku do Prahy a stal se z obchodního učedníka a písaře v notariátní kanceláři magistrátním úředníkem a spisovatelem. Byl tvůrcem mladičké literatury českožidovské. Dovedl najít mladé talenty, jež povzbuzoval a jimž tiskl, zdráhaly-li se, násilím pero

---

115 Otokar Březina viděl poslání Židů mimo jiné i v zinternacionalizování literatury. „Do jisté míry tak činí i v dnešní době, jinak by nebylo vysvětlitelné, proč veškerí moji překladatelé do němčiny – a mám jich pět – jsou Židé.“ („*Hrst vzpomínek na Otokara Březinu*“, Lidové noviny ze dne 2. července 1929.)

116 Viz o něm díl první této knihy.

117 Viz o něm: V. Rakous, Čž. kal. 1906/07 a 1910/11, a dr. R. J. Kronbauer, Čž. kal. 1908/09.

do ruky. Devět let redigoval Českožidovské listy a dvacet dva roky Českožidovský kalendář. Sám psal nejraději o židovských svátcích (Macesové svátky, Chanuka), přičemž neopomíjel své souvěrce napomenouti, aby světíce svátky, přilnuli k národu, který „v hostinné lokty je přijal“, anebo o předácích českožidovských (o dr. Jos. Žaludovi, Šal. Freundovi, dr. Aug. Steinovi, Jak. Scharfovi, dr. Fil. Bondym aj.). Kdežto v prvních ročnících kalendáře jména jeho nepohřešujeme, v ročnících pozdějších ustupuje nápadně do pozadí, ponechávaje si jen redakci a dávaje raději slovo mladším talentům.

Karel Fischer byl řadu let milým a vítaným hostem v redakci Hlasu národa, do něhož psával kratičké noticky, tzv. „mušky“, vítané redaktoru i čtenářům. Chodě pilně do divadel, výstav a přednášek, schází se mnoho s literáty, umělci a žurnalisty, a jsa jako magistrátní úředník obeznámen s radničními a obecními záležitostmi, věděl téměř o každém kulturním hnutí v Praze a býval milým rádcem a pomocníkem redaktorům dr. V. Zelenému, J. L. Turnovskému, Fr. Kvapilovi aj. Jeho pokyny v otázkách pražské samosprávy, pražského chudinství, školství, nebo šlo-li o nějakou akci města Prahy, byly jim velmi vítány. Ryzí přátelství ho spojovalo s Edvardem Jelínkem, Frant. Kvapilem a Ladislavem Stroupežnickým. Tento se s ním radil o nejdůležitějších věcech svého života a povolání. Rakous i Kronbauer chválí Fischerovo jemné chování, jeho vzácný takt, skromnost, vzdělání a zápal pro literaturu a umění, jež ho činily mužem tak sympatickým.

Nejvřelejší touhou Fischerovou bylo, jak vypravuje Rakous, vydupat ze země nějakou literaturu českožidovskou. „Aby to byla literatura židovská, ale aby voněla českou zemí,“ prý říkával. Co živ byl, hledal nějakého českožidovského Komperta. Nenašel ho, ale věřil, že se jednou zrodí.

Fischerovi vrstevníci, kteří se velmi činně účastnili českého hnutí kulturního a působili jako spisovatelé, byli:

Alois Zucker (1842–1906),¹¹⁸ profesor trestního a mezinárodního práva na české univerzitě v Praze a poslanec na říšské radě ve Vídni za stranu staročeskou, získal si jako vynikající odborník trestního práva píšící třemi jazyky (francouzsky, německy a česky) věhlasu i za hranicemi někdejšího mocnářství rakousko-uherského. O postavení Židů v oboru práva trestního napsal dva články, a to: „*Postavení Židů v kriminální statistice*“ (Čž. kal., XIV) a „*O účasti Židů při odsouzení pro zločiny v Rakousku v letech 1900 a 1901*“ (tamtéž, XVI).

Jako právnický spisovatel uplatňoval se i dr. **Josef Žalud** (1850–1923),¹¹⁹ pražský advokát a člen českého zemského sněmu.

Doktor **Mořic Baštýř** (1836–1925),¹²⁰ docent zubního lékařství na české univerzitě v Praze, byl literárně činný v časopise, vydávaném Spolkem českých lékařů a jako spolupracovník veděla „*Odborná patologie a terapie*“. Svou učebnicí zubního lékařství vyplnil, dle výroku odborníků, citelnou mezeru v české literatuře lékařské.

Doktor **August Stein** (* 1854)^{121, 122} magistrátní úředník města Prahy, získal si velikých zásluh o pražskou obec svými pracemi v asanačním referátě. Pro svazek „*Čechy*“ Ottova Naučného slovníku zpracoval část „*Josefov, někdejší město židovské*“. O jeho záslužných překladech židovských modliteb do češtiny byla řeč na jiném

---

118 Viz o něm článek dr. J. Žaluda v Čž. kal. 1886/87 a články prof. F. Storcha v Čž. kal. 1907/08 a v Právniku XIV, č. 20.

119 Čž. kal. 1888/89.

120 Čž. kal. 1887/88.

121 Zemřel v roce 1937. Pozn. red.

122 Čž. kal. 1896/97, 1929/30.

místě. Od r. 1922 jest dr. Stein prezidentem židovské náboženské obce pražské a vykonává svůj úřad s úctyhodnou nestranností.

Josef Penížek, redaktor Národních listů, patří k předním českým žurnalistům. V poslední době vyšly jeho dokumentárně cenné memoáry „*Z mých pamětí*“ (tři svazky, Pražská akc. tiskárna, Praha 1923, 1924, 1928).

Bohumil Bondy (1832–1907) byl vynikající průmyslník a filantrop.¹²³ On dobyt pražské Obchodní a živnostenské komory českému národu a stal se (r. 1884) jejím prvním českým prezidentem. Tomuto průmyslníku a hospodářskému praktikovi nescházela smysl pro kulturní potřeby Židovstva, ba schopnost (byť ne odbornická) spolupůsobiti při vědecké práci. Jemu děkujeme za významné dílo „*K historii Židů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*“ (1906), jehož vydání umožnil nejen štědrá obětí hmotnou, nýbrž i pilným sbíráním historických dokumentů.¹²⁴

Doktor **Filip Bondy** (1830–1908) byl první český rabín v Čechách.¹²⁵ Svá česká kázání vydal knižně ve „*Hlasu Jakubově*“. O jeho učebnicích židovského náboženství viz dříve.

---

123 Čž. kal. 1907/08.

124 V úvodě ke svému dílu praví Bondy: „Maje snahu nedostatku (historického díla o Židech) odpomoci, hleděl jsem především přesvědčiti se, je-li po ruce dostatečný materiál pro sepsání takového speciálního dějepisu. Zkoumal jsem v knihovnách zemského muzea král. českého a c. k. univerzity uložené spisy a pořídil jsem opisy těchto, jakož i jiných z archivů plzeňského, chebského, kolínského aj.“ Bondy si pořídil asi 500 opisů původních listin, více než 800 opisů pochází od jeho pomocníka, archiváře Fr. Dvorského, jenž dílo Bondyho doplnil a k vydání upravil. Přes veliký rozsah knihy sahají dokumenty jen až do r. 1526. Sen Bohumila Bondyho prozkoumati dějiny Židů v Čechách vyplní se zajisté v příštích letech působením Spolku pro prozkoumání dějin Židů v Československé republice.

125 Čž. kal. 1891/92, 1908/09.

Osobnosti, o kterých tu byla řeč, přispěly sice – tu měrou větší, tu zase menší – k obohacení české kultury; ale (kromě prof. Zuckera, dr. Baštyře a Jos. Penížka) nelze o nich říci, že by byly vyvíjely zvláštní činnost spisovatelskou. To platí teprve o čtyřech spisovatelích, které lze označiti sloupy českožidovského hnutí, nejen proto, že stáli mnoho let v jeho čele, nýbrž poněvadž mu dali ideový podklad a myšlenkovou výzbroj. Jsou to: dr. Viktor Vohryzek, dr. Bohdan Klineberger, dr. Edvard Lederer a dr. Jindřich Kohn.

Viktor Vohryzek

Narodil se 1. ledna r. 1864 v Přestavlkách u Hrochova Týnce jako třetí syn Nathana Vohryzka (otec se psal ještě Wohrizek), obchodníka železem.¹²⁶ Rodiče Vohryzkovi byli bodří a poctiví venkovští Židé. Od matky, vynikající neobyčejnou dobročinností, zdědil syn lidské cítění, od učeného dědečka hloubavou mysl. Zprávu, jako by služka Dorotka,¹²⁷ jež sloužila 28 let u rodičů a dětem ráda vypravovala pohádky, byla měla vliv na vývoj hochův, rodina popírá. Viktor navštěvoval ve svém rodišti německožidovskou školu a naučil se u výborného učitele Springera tolik, že vstoupiv roku 1874 do chrudimského gymnázia, mimo latinu a řečtinu vystačil s vědomostmi až do kvarty. Vohryzek nebyl proti židovské škole zaujat; uznává její přednosti, jež spočívaly v tom, že pěstovány byly různé nauky se zřetelem na potřeby života.¹²⁸ Na gymnáziu byl Viktor ctitel Riegerovým. Jako sextán četl Gogolovy „Mrtvé duše“, jež se staly

---

126 Viz o něm: Almanach českých lékařů, Rozvoj 1914, č. 1, Osvěta lidu XXII, č. 3 a 74, Čž. kal. 1914/15, 1921/22, 1922/23.

127 Viz o ní Čž. kal. 1910/11.

128 Rozvoj 1912, č. 40.

„jeho knihou“. Po maturitě věnoval se lékařství, neboť ono jediné odpovídalo jeho dispozici a zálibě. Po vykonaných studiích teoretických vždy ještě navštěvoval přednášky prof. Thomayera, jenž prý i na profesorském stolci zůstával poetou. Stýkal se jako student s českými literáty, např. s dr. Herbenem a Vil. Mrštíkem a stál u kolébky českého realismu. Absolvovav lékařskou fakultu (promoval 3. prosince r. 1887), strávil delší dobu v ústavě pro choromyslné a byl nějaký čas externistou u profesorů Eiselta a Thomayera. Potom se usadil ve Vodňanech, kam jej vábil literární trojlístek: Herites, Mokřý a Zeyer. Byl s nimi v úzkém styku. Zeyer ho seznámil s buddhismem a spinozismem a Herites a Mokřý ho naučili pozorovat lidi po stránce vážné i humoristické. Aby mezi nimi obstál, velmi mnoho četl a Vohryzek uvádí ve své autobiografické črtě¹²⁹ několik knih, které mu nejvíce poskytly a jež doporučuje i jiným jako základ praktické vzdělanosti. Jsou to: Gogolovy „Mrtvé duše“, Spinozův „Theologicko-politický traktát“, Beard-Rockwelt „Neurasthenie“, Dostojevský „Bratři Karamzovi“, Heineho „Sebrané spisy“, Moritz Benedikt „Die Seelenkunde des Menschen“, Ivan Bloch „Das Sexualleben der Gegenwart“, Macaulay „Lord Burleigh a jeho doba“, Masaryk „Česká otázka“, M. Lazarus „Ethik des Judentums“.

Na doléhání pardubického lékárníka Žegklitze a aby byl blízko rodičů a sourozenců, přestěhoval se dr. Vohryzek roku 1894 do Pardubic. Ač tam již bylo 19 lékařů, přece nabyl hned z počátku, když se mu bylo podařilo vyléčiti několik těžkých chorob, značné praxe. I při největším zaneprázdnění věnoval velikou péči chudinně. Léčil ji zdarma, a kde bylo třeba, sám přinášel léky a víno.

Mezi pardubickou inteligencí získal si svou šlechetností, svým hlubokým vzděláním a svou láskou k umění (hudbě a divadlu)

---

129 Rozvoj 1912, č. 7 n.

mnoho přátel. Založil s přítelem Schiffmannem pokrokový kroužek, z něhož později vznikl Pokrokový klub. Za války byl dr. Vohryzek jako redaktor pro článek dr. Klinebergera vězněn (viz dále). Státní samostatnosti se dlouho netěšil. Dne 27. listopadu 1918, při návštěvě pacientky, náhle zemřel, byv raněn mrtvicí.

Svou literární tvorbu charakterizuje Vohryzek sám takto: „Napsal jsem ohromnou řadu novinářských článků, fejetonů, poznámek a denních zpráv, ve kterých jsem komentoval denní události ze stanoviska lékaře psychologa. Analyzoval jsem značnou řadu soudních případů, čímž jsem chtěl lid náš poučiti, jak nazírat na člověka zločinného, rozumět a odpouštět. Stopoval jsem v městské společnosti alkoholismus lepších tříd a hlavně první kroky k prostituci. Skoro po celou dobu zásoboval jsem krajinské listy zprávami podobného obsahu, více jsem opravoval, než odpravoval. Káral jsem zdravotnické zlořády našich měst a stejně ostře hříchy proti krasochuti. Můj protiklerikální boj spočíval v probouzení smyslů pro potřeby těla i ducha, v popularizování filozofie a psychologie propagací hygienických pravidel, významu sportu pro jednotlivce i národ. Uveřejnil jsem i četné literární rozpravy, ve kterých jsem hájil stanovisko psychologického realismu, žádaje od spisovatele pravdu a plnou zodpovědnost za vše, co píše. Také v politických statích byl jsem praktickým psychologem, zastával jsem náhled, že nestačí sledovati jenom ideu, nýbrž i člověka, jenž ji hlásá...“¹³⁰

Vohryzek byl tudíž spisovatelem lékařským, filozofickým, sociologickým a beletristickým a kromě toho žurnalistou. Žurnalistika však nepokazila spisovatele vědeckého, naopak prospěla mu, dodavši jeho slohu svěžesti „Žurnalistika byla dr. Vohryzkovi

---

130 Almanach českých lékařů.

životní potřebou. Musil psáti a svým myšlenkám dávatí průchod jako z kotle přehřátého najde si pára své průduchy a ventily,“ praví o něm Al. Hajn.¹³¹

Vohryzek přispíval vědeckými články do listů a časopisů pražských (Čas, Osvěta lidu, Scéna) i krajinských (Východočeský obzor, Jiskra aj.), býval z nejpilnějších spolupracovníků Českožidovských listů a vydával konečně svůj Rozvoj, jež dlouhou dobu plnil téměř sám svými články.

Z lékařských článků, uveřejněných v Časopise českých lékařů, buďtež jmenovány: „Otřesení míchy“, „Příspěvek k terapii nočních potů pthisiků“, „Terapeutické poznámky“ (1889). „Další poznámky terapeutické“ (1890). „Salol v praxi porodnické“ (1893). „Pilicarpin při meningitis cerebrosppinalis epidemica“ (1905).

Jeho filozofické a sociologické články jsou zčásti sebrány a knižně vydány nákladem akad. spolku Kapper pod titulem: „K židovské otázce, vybrané úvahy a články“ (Praha, 1923). V nich uvažuje a píše Vohryzek o náboženství a filozofii, o asimilaci a sionismu, o hospodářských a politických otázkách a denních událostech.

Náboženství. Vohryzek je nepřitelem ortodoxie, ale houževnatě se zasazuje o zachování židovství, o *mosaismus*, ale nikoliv ve formě zastaralé, ortodoxní, nýbrž ve formě reformované, pokrokové. Jest třeba, praví Vohryzek, aby zavržena byla všechna přítěž, jako Starý zákon, talmud a jiné náboženské spisy, jimiž potlačována byla věda a jichž jménem teologové přiváděli na mučidla Galiley, na popraviště Jordány Bruny a nad Koperníky prohlašovali své strašné klatby. Veliké chyby se prý dopustilo Židovstvo samo tím, že ač jeho příslušníci Ibn Esra, Alba, Crescas, Maimonides, Spinoza a mnozí jiní dokázali lidský původ všech dogmat a stali se

---

131 Čž. kal. 1922/23.

předchůdci Paina, Voltaira, Strausse a Renana, přece se nezřeklo samo svých legend a nezakázalo křesťanským teologům odvolávat se na to, več samo nevěří. Základ mosaismu dle Vohryzka netkví v knihách, nýbrž v určitých pravdách a zásadách dávno již izolovaných, v zásadách, z nichž vznikl světový názor, vedouc k oceňování života, k účinné lásce k bližnímu a k spravedlnosti. Podstatu židovství pak nechce viděti ani v jídelních předpisech, ani v cirkumcizi, ani v modlitbách nebo obětech, nýbrž v určitém objektivním realistickém názoru světovém, který židovství činí nezničitelným. Židovské uvědomění znamená mu židovské prohloubení a důkladné reformování. Vohryzek pro sebe provedl tu reformu a praví o sobě, že se stal lepším Židem a uvědomělejším mosaistou, než byl dříve. Jeho krédem a ideálem jest náboženско-filozofická syntéza,¹³² která by, vyvýšena jsouc nad církevní náboženství, povznášela všechny národy v jeden duševní ideový celek. Hledání té syntézy má pak býti základem asimilace.

A jako byl Vohryzek nepřitelem židovství konzervativního, tak byl i nepřitelem indiferentismu, konverze a bezkonfesijnosti. Pokrokářům, popírajícím náboženství a považujícím náboženskou otázku za věc překonanou, dokazuje s prof. Masarykem, že ateismus je překonaným stanoviskem a že člověčenstvo na cestě za bohem odvalilo ateismus jako netvorný balvan v cestě ležící. Konverzi ztracuje jako egoistickou a bezcharakterní a bezkonfesijnost jako průpravu k odpadnutí. Když četl, že známý továrník dal pokřtiti své dítě, vzplanul v něm hněv a ulevil si článkem ze svého zklamání a svých bolestí. I vystupuje proti indiferentismu

---

132 Nikoliv zfilozofování náboženství, jak praví na jiném místě, nýbrž znáboženštění filozofie. Náboženství nemá býti lidu filozofií, nýbrž filozofie náboženstvím.

a bezkonfesijnosti v řadách českožidovských. „Pro naši speciální otázku českožidovskou platí: Kdo se k myšlenkám mosaismu nezná, a přece zůstává v řadách Židů, pro ně usilovně pracuje a pro ně se obětuje, při vši své šlechetnosti nejedná důsledně. Bud' jest na nás židovská naše idea, neb jsou židovská národnost a rasa. Pak jest všecken boj proti sionismu bezpředmětný a iluzorní.“

Často se Vohryzek rozepisuje o antisemitismu a tu trvá na stanovisku, že antisemitismus tkví v náboženství. Tak zvaný rasovní antisemitismus zdá se mu býti jen pláštíkem pro antisemitismus náboženský. „Celá nenávisť proti nám vzniká z důvodů náboženských, jest to boj křesťanství proti mosaismu, a nikoli boj árijismu proti semitismu.“

Filozofie. Vohryzek obeznámil se se všemi systémy filozofie a byl ve filozofické literatuře velice sčtělý. Filozofií pokoušel se řešiti otázku náboženskou. Z filozofů zamiloval si nejvíce Spinozu, jehož stavěl hned vedle Krista a z něhož mnoho čerpal. Autor nazývá Spinozu mužem, jenž, použiv zbraní Cartesiových, zvrátil všecky staré předsudky a rozžal světlo k novému duševnímu životu. Rád srovnává Spinozu, filozofa mosaismu, s Tolstým, filozofem křesťanství.

Filozofickým programem Vohryzkovým bylo napsati psychologii „průměrného člověka“.¹³³ Ukazuje, jak člověk podléhající sugestibilitnosti – a průměrný, davový člověk jí podléhá – pozbývá rozvahy. „Jenom nejvzácnější lidé dovedou vzdorovati sugescím, vymaniti se z područí svého mládí a svých přátel a svého okolí a jednati v každém případě dle svého rozumu, neodvisle a samostatně, ostatní

---

133 Podnět k Vohryzkovu studiu průměrného člověka zavedla kniha Gustava La Bona „*Psychologie des foules*“ (Duše davu). Průměrný člověk je Vohryzkovi člověk vyrovnaný krušnou prací. I neplatila jeho filozofie filozofům, nýbrž lidem práce, jako rolníkům, živnostníkům a dělníkům.

lidé jsou otroky své minulosti, svého okolí a svých materiálních zájmů... Takovými je převážná většina všech lidí, a nazývám je proto průměrnými.“ Průměrným člověkem byl mu i železniční zřízenec Vincenc Englich, jenž po 52leté službě zemřel, byv zachvácen lokomotivou rychlíku. Vohryzek napsal mu nekrolog, jenž jest nadšenou hymnou na svědomité plnění povinností a na mravenčí pracovitost statisíců bezejmenných lidí.¹³⁴

Vohryzkova filozofie průměrného člověka obsažena jest v obsáhlém rukopise, zachovaném v jeho pozůstalosti a svědčícím o životní moudrosti tohoto „*mudrce drobného života*“.¹³⁵

Národní hospodářství. Vohryzek neprobírá otázky národohospodářské z vysokého stanoviště vědeckého, ač mu nelze upříti i známosti odborné literatury, nýbrž spíše jako inteligentní a světa zkušený laik, jenž si všímá úpadku průmyslu a obchodu a pátrá po jeho příčinách. A tu ho především zajímají poměry jeho souvěrců. Uznává přednosti židovského továrníka a obchodníka, ale neztahuje si i jeho chyb. Pozoruje např. hrozná a hromadná úpadky v textilní branži, které se týkaly většinou Židů, pátrá po pravých příčinách těch úpadků a nalézá je v soukromém a obchodním přepychu továrníků. (Ženy našich továrníků činí neskromné požadavky na život, devadesát procent padlých firem prý stonalo na ženskou otázku.) Vytýká židovskému velkoobchodu a velkokapitálu, že opouští židovského maloobchodníka, uzavíraje mu úvěr. Stěžuje si na přímo katastrofální úbytek drobných existencí, zatímco jednotlivci rostou a bohatnou. „Nikdo se nemůže s prospěchem etablovati, nikdo se nemůže dobře uchytiti. Ztrácíme jedno odvětví po druhém, drobný obchod je skoro ztracen, drobný

---

134 Viz Al. Hajn, Čž. kal. 1922/23.

135 Viz Dr. O. Guth, „Z lit. pozůstalosti dr. V. Vohryzka“, Čž. kal. 1923/24.

průmysl se nemůže zakotviti a velký průmysl, díky naší politice zahraniční, žije z dneška na zítřek.“ Vinu úpadku vidí jen z menší části v okolnostech zevních, zčásti větší však ve vlastní degeneraci, v ochabnutí duševních sil a zmalátnělosti. Vohryzek obrací pozornost svých souvěrců na mnohá odvětví velkého a malého průmyslu, která v Čechách ještě leží ladem, doporučuje jim, aby jezdili do ciziny a tam pozorovali výrobní poměry. Od českožidovského svazu žádá zřízení živnostenské rady, která by doporučovala a zapůjčovala důležité spisy technické, vedla v evidenci všechny možné zdroje výživy, přístupné židovskému dorostu, aby zkoumala poměry různých krajín a pátrala, kde by nějaký nový odbor průmyslový našel dobré půdy. Žádá dále zřízení obchodní rady, která by doporučovala a obstarávala prameny nákupu a prodeje, vyhledávala výrobce a sdružovala je s podnikavými obchodníky, žádá konečně zřízení peněžního ústavu, který by podporoval podnikavost a pomáhal mladým solidním závodům ke vzrůstu.

Při antisemitismu, rozšířeném v tisku pražském i venkovském, jest mu často brániti souvěrce proti útokům listů a lžím, šířeným ovšem nejen v listech, nýbrž i v knihách. Aby např. popřel, že lichva je privilegiem Židů i v době přítomné, ukazuje na jisté město ve východních Čechách, kde byli tři Židé a čtyři křesťané lichváři. Z Židů získal jediný jmění 40 000 korun, z křesťanů vylichvařil jeden přes půl milionu, z ostatních každý přes sto tisíc. Na jiných příkladech ukazuje, že veliká jmění Židů nebyla získána lichvou, nýbrž poctivou a důmyslnou prací. Všecky velké podniky v rukou židovských se nalézající vzaly začátek svůj z podniků nepatrných.

Velmi často jest mu hájiti souvěrce proti šíření lži, že Židé „tyjí z českých mozolů“, že jsou parazity českého národa a že poškozují české národní jmění. I kreslí tento obrázek z okolí Pardubic: „Na

jedné straně řada vesnic, jedna roztrhaná chalupa vedle druhé, největší živnosti pusté, dvory panské jako paláce, v desíti letech všecky velké živnosti octly se v rukou velkostatkáře, na druhé straně vesničky útulné, čisté statečky a plno krásných nových domků po obou stranách silnice, živé obchody, hospody (bohužel) nabité. Také výsledek práce jednotlivce. Přišli dva Židé, jeden postavil velkou rafinerii na cukr v Rosicích, druhý velkou rafinerii na petrolej v Pardubicích. Lid dostal práci, lid vydělává. Spořiví staví domky, druzí utrácejí a dávají jiným vydělávati... Náchod, Hronov, Hořice, Úpice, Hlinsko atd., to jsou ohromné pomníky židovského důmyslu a židovské práce. Byly to kraje chudé, kde lid hladem zmíral a houfně se stěhoval do ciziny. Přišli Židé, stavěli továrny a pustinu změnili v úrodný kraj. [...] Mnoho-li duší takové továrny národu českému zachovaly, nedá se ani spočítati, založeny statisíce drobných skromných domácností a lid, třeba neměl nikdy na růžích ustláno, přece se obživil a byl domácí půdě zachován. Profesor Bráf této zásluhy Židům nepřímou doznává a nabádá rodáky své k následování... Nezbohatli-li dělníci, zbohatli řemeslníci a obchodníci, kteří dělníkům prodávali; mají dnes své hezké domy a velké obchody, a přec jim nikdo nespílá parazitů. [...] Jak by ctili a do nebes vynášeli vlastence, který by toho dokázal. Ale Žid? Ten přec jen zůstává parazitem...“

Asimilace a sionismus. Vohryzek patří k předním bojovníkům české asimilace. Pro něho však znamená asimilace toliko přizpůsobení ve smyslu jazykovém a kulturním, a nikoliv úplné splynutí s okolím, jak to např. žádal dr. Hajn v Osvětě lidu a mnozí Vohryzkovi soudruhové (např. dr. Teytz), již nechtějí uznati nějaké židovské individuálnosti, která by měla býti zachována. Vohryzek samozřejmě potírá sionistické hnutí, ale na rozdíl od mnohých svých soudruhů to činí způsobem vážným a slušným a zdržuje

se nedůstojných výpadů. Když boj nabývá formy, že jím hrozí nebezpečí pro celé Židovstvo, vystupuje Vohryzek s článkem „*Budiž mír mezi námi*“, v němž vyzývá k dorozumění a uznává i zásluhy sionismu. Dovedl se spřáteliti dokonce se sionismem zangwillovským (s problémem Ugandy), ale sionismus Herzlův potíral jako všichni čeští Židé.

Jako beletrista popisuje Vohryzek po způsobu Rakousově život svých souvěrců na českém venkově. Nejraději rozpomíná se na události, přihodivší se v jeho rodině, a píše „listy z rodinné kroniky“, např. „*Můj dědeček*“ (o svém pardubickém dědečku Šmúl Nokolovi, slynoucím zbožností a učeností,¹³⁶ v Čž. kal. 1906/1907), „*Když si tatínek maminku bral*“ (Čž. kal. 1908/09) a „*Naše Dorotka*“ (o služce, jež sloužila u rodičů 28 let a sdílela s rodinou štěstí i neštěstí, Čž. kal. 1910/11). O venkovských Židech-hausírnících jednájí črty „*Starý Tausik umírá*“ (Čž. kal. 1907/08) a „*Pod větví bezu*“ (Čž. kal. 1909/10). Vzpomínky ze studentských let obsahují články „*Episody*“ (Čž. kal. 1912/13) a „*Historie člověka, který něco chtěl*“ (Čž. kal. 1915/16). Vohryzek se pokusil dokonce o drama a napsal dvě veselohry z prostředí venkovského Židovstva: „*Věno*“ (Nedan) a „*Červené korály*“.

Jako překladatel osvědčil se ztlumočením Havlíčkova „*Křtu sv. Vladimíra*“ do němčiny (Grossmann a Svoboda, Praha, 1905).

---

136 Spisovatel lituje, že neumí svého dědečka vylíčiti tak, jak to dovedli B. Němcová ve své „*Babičce*“, Šmilovský v „*Setníku dřevnickém*“ nebo Rais v „*Pantátu Bezouškovi*“. Dědeček byl by si toho zasloužil. Židé byli by četli popis s pohnutím, protože by se v jejich srdcích ozvaly podobné známé city, a křesťané byli by poznali, jakou ten opovržený a nenáviděný Žid má duši a jaké citlivé srdce. Židé prý jsou sami tím vinni, že jsou tak neznámí; vždyť o sobě nic kalého nenapsali.

Dr. Bohdan Klineberger (Ant. Rataj)

Narodil se 22. dubna 1859 v Rataji, studoval jako spolužák Jos. Penížka a Ig. Herrmanna na reálném gymnáziu v Táboře, kde vynikl vlohami matematickými, po maturitě věnoval se ve Vídni studiím právnickým.¹³⁷ Jako advokát usadil se v jihočeském městečku Milevsku, kde strávil většinu svého života (27 let). Za války byl zároveň s dr. Vohryzkem pro velezradu v Terezíně ve vyšetřovací vazbě. Když byl zastaven za války Rozvoj, počal totiž dr. Vohryzek vydávat v Pardubicích České listy. Doktor Klineberger napsal do nich článek, v němž dovozoval, že byly již říše, v nichž slunce nezapadalo, a přece zanikly. Cenzura si toho článku všimla a dr. Klineberger i s redaktorem dr. Vohryzkem byli zatčeni.¹³⁸ Poslední léta svého života strávil v Praze. Zemřel 28. března 1928.

Klineberger byl autorem právnických, filozofických a sociologických studií a vedle toho psal pod pseudonymem Antonín Rataj (dle svého rodiště Rataje) i články beletristické. Populárním spisovatelem nebyl. To zavinily odlehlost jeho působiště, jeho v sebe uzavřená povaha a těžce přístupná výrazová forma jeho vědeckých prací. Tím větší vážnosti požíval v úzkém kruhu, jenž byl s to, aby ocenil jeho vědeckou práci.

Jsa znamenitým právníkem a vynikajícím advokátem zaujímal Klineberger přední místo v advokátní komoře, která ho pověřovala posudky v obtížných otázkách. Přednášel v Právnícké jednotě a ve Spolku českých advokátů a velmi pilně přispíval do

---

137 Českožidovský kalendář, 1916/17 a 1928/29, Rozvoj 1911, č. 29 („Zapomenutý filozof“) a 1928, č. 13. Všechny články od dr. O. Gutha.

138 V článku „Episoda“ (Čž. kal. 1924/25) analyzuje Klineberger jako psycholog svůj duševní stav při zatčení.

právnických časopisů českých i německých (Právnick, Česká advokacie, Právníké rozhledy, Českomoravský národní hospodář, Juristische Blätter, Zentralblatt für juristische Praxis aj.).¹³⁹ Pro „Österreichisches Rechtslexikon“ napsal celou řadu článků z oboru soukromého a veřejného práva, do „Sborníku“, vydaného r. 1904 o sjezdu českých právníků, přispěl třemi pracemi z oboru práva občanského, civilního řádu soudního a exekučního řádu. V České myslí 1902–1904 uveřejnil Klineberger několik právně-filozofických a sociologicko-filozofických statí.

Roku 1906 vydal Klineberger (nákladem Lidového družstva tiskařského a vydavatelského v Praze) své životní dílo „Náboženský cit“ o 448 stranách. Klineberger v něm podává hlubokomyslný psychologický rozbor náboženského citu a odpovídá na otázku, jaký vliv má náboženství na utváření náboženského citu (nábožnosti). Ukazuje posloupnou změnu náboženského citu, jak se v prostředí judaického vědomí „zjevením“, tj. filozofickým myšlením, vyvinula představa jednobozství, představa čistě abstraktní, jak potom přišel Kristus, jenž postřehnuv rozpor mezi citem a vědomím náboženským, odstranil nesrovnalosti a učinil vědomí povinnosti skutkem absolutním. Později vystřídána byla víra Kristova křesťanstvím církve a symbolů. Všechny konfese zvyklostí symbolů zkostnatěly v kult, jenž se stal podstatou a zatlačil obsah náboženského vědomí na druhý stupeň. Autor pojednává dále o vlivu křesťanství na společnost, o křesťanství na půdě evropské a disharmonii citu s vědomím náboženským, o pokusech odstraniti tu disharmonii reformací a křesťanským socialismem. Věda prý jest nepřítelkyní dogmatické víry, ale nikoliv víry abstraktní, dogma je překážkou souladu mezi vědomím

---

139 Viz seznam jeho prací v Čž. kal. 1916/17, str. 9 n.

a vírou. Kompromis víry s vědou je bez ceny a církevní věda jest takovým kompromisním dílem. Náboženský cit, aby byl skutkově opravdový v soucitu, musí zničit individualismus a musí zničit také vášně. Život člověka jde kolejí vykázanou smyslnými city a boží slovo vládne *vedle*. Nestalo se skutkem slovo boží. Láska k bližnímu není pozitivní.

Machar napsal o Klinebergerově knize, která nevyvolala nejmenší ozvěny a po svém vyjití zase zapadla, několik vřelých slov (fejeton Času ze dne 5. listopadu 1907). Kniha prý nezasluhuje umlčení, jakého se jí dostalo, poněvadž je dílem celého života a plná hlubokých myšlenek a vzácných pravd. Sloh knihy je ovšem těžký a nepřístupný a je třeba značné houževnatosti, než se jím lze pročísti k jádru. Ale je to nejdůkladnější dílo toho druhu u nás a zasluhovalo by si jiného přijetí.

Z prací Klinebergerových o židovské, respektive českožidovské otázce zasluhují zmínky jeho stati „*Otázka antisemitismu*“ (Českožidovské listy VII, 1901, č. 1 n.), „*Asimilace*“ (Rozvoj III, 1909) a „*Naše budoucnost*“ (knižně nákladem Rozvoje 1911). V článku prvním vyložil Klineberger historické, kulturní, hospodářské a politické příčiny antisemitismu a dospěl k závěru, že nic není tak nebezpečné jako hesla. Žádá-li se však heslo pro Židovstvo, musí zníti: přísná mravnost, vlastenectví s lidskostí a pokrok s osvíceností. V článku druhém tvrdí, že asimilovati se může člověk jen tehdy, splyne-li s okolím citově. Citová jednota, tvořící předpoklad asimilace, není však možná při rozdvojení společenském. Třetí článek obsahuje polemiku s protivnými názory profesora Fr. Krejčího o asimilaci.

Neprávem zůstává jméno Klinebergera-Rataje posud zamlčováno v dějinách české literatury. Rataj by zasluhoval aspoň zmínky pro své povídky a lyrické črty v próze, bohužel nikdy nevyšlé

knižně, nýbrž roztroušené v zábavné příloze Času, v tábořské Jiskře, v Rozvoji a Českožid. kalendáři. Dvě známky jsou pro Ratajovy povídky charakteristické: láska k přírodě a soucit s utiskovanými, neštěstím pronásledovanými. Obě známky obsahuje např. obrázek „Cizinec“ (Čž. kal. 1905/06): Jistý holub, ač je téhož těla, téže krve, téhož srdce jako ostatní národ holubičí, přece jest od svých soudruhů opovrhován a trpí jejich zlobou do té míry, že jest konečně od nich ubit do smrti. Nahradme si národ holubičí lidskou společností a máme smysl oné bajky, v níž neobyčejně krásně popsán jest život holubů a ostatní drůbeže, obývajících selský dvůr.

Překrásné jsou Ratajovy lyrické črty v próze „*Neumřel velký Pán*“ (Čž. kal. 1914/15, 1918/19, 1919/20), potom črty „*Za soumraku*“ (Čž. kal. 1911/12) a „*Pohádka letního večera*“ (Čž. kal. 1916/17). Jsou to dithyramby na krásu přírody jarní, letní i podzimní, v nichž se básník osvědčuje výborným mistrem přírodní malby. Klinebergovy práce beletristické (jmenujeme ještě „*Holátka*“, kde se autor zabývá ožehavým problémem doby, „*Osamělý hřbitov*“, kde dojemně popisuje starý venkovský hřbitůvek, „*Na Jenšově*“, kde líčí živobytní sedláka, neštěstím pronásledovaného) zasluhovaly by knižního vydání, aby se staly přístupnými větší obci čtenářské a neupadly v zapomenutí.

Dr. Eduard Lederer (Leda)

Narodil se 15. července 1859 v Chostovicích u Tábora, studoval na německém gymnáziu na Novém Městě v Praze, právnickému studiu se věnoval na utrakvistické univerzitě v Praze a na univerzitě ve Vídni, po své promoci (1883) byl několik let advokátním koncipientem v Praze a roku 1890 se usadil jako advokát v Jindřichově

Hradci.¹⁴⁰ Po převratě (r. 1919) byl povolán do Ministerstva školství a národní osvěty jako referent pro židovské záležitosti a úřad ten zastával do r. 1926. Nyní působí opět jako advokát v Praze. Doktor Eduard Lederer věnoval se kromě toho i politice a byl neobyčejně plodně činný jako žurnalista a spisovatel beletristický. Nám jde jen o jeho činnost literární.

Byť i Leda nepatřil k nejpřednějším spisovatelům českým, přece zaujímá svou plodností a mnohostranností v české literatuře místo čestné. On se jednou (v „Lelíčkoví“, str. 36) sám ironicky charakterizoval takto: „Prosím vás, takový starý český spisovatel, naprosto neoficiální, nepatřící k žádnému kruhu literárnímu, jenž nemá renomé, nehlásí se k žádné koterii vzájemně se vynášejících spisovatelů, člověk, jenž nikdy nechtěl mít loktů, aby se jimi prodral kupředu, jenž nemá ambice, aby se stal nesmrtelným třeba i na 24 hodin v Zadní Lhotě.“

Jako přední průkopník českožidovského hnutí zabýval se Leda mnoho židovským problémem vůbec a českožidovským zvláště. Jim věnoval kromě velikého počtu článků i několik knih:

Ve studii „*Německý a český antisemitismus*“ (Praha 1899) ukazuje, jak starovlastenecké, nacionalismem prosáklé hnutí antisemitské je závislé na svém vzoru nacionálně-německém. V „*Českožidovské otázce*“ (Ballenberger, Praha 1899) vyložil autor příčiny, proč asimilace českých Židů s národem českým tak pozvolna postupuje.

Podnět ke spisu „*Žid v dnešní společnosti*“ (nákladem vlastním, Praha 1902) zavdalo interview katolického spisovatele Dostála-Lutinova s dr. Riegerem o židovské otázce (r. 1901), jež mělo vzápětí vystoupení doktorů Klinebergera, Vohryzka a Lederera

---

140 Ottův Naučný slovník (Doplňky), Čž. kal. 1909/10, 1929/30; Rozvoj 1909, č. 28, 1919, č. 29 a 32, 1929, č. 23; Rozhled 1919, č. 28; Zvon 1919, č. 587/88.

z Českožidovských listů. Doktor Rieger sice výrok svůj v Českožidovských listech odvolal a výbor Národní jednoty českožidovské se s odvoláním spokojil, ale jmenovaní pánové se proti oběma projevům Riegerovým postavili. Po všeobecných úvahách, v nichž vyvrací obecné výtky Židům činěné, jako např. hesla „všežidovská solidarita“, „židovské rejdy zednářské“, „zežidovštělý liberalismus“, „židovská sociální demokracie“ aj., a v nichž dále rozebírá názory o rasovní teorii a ukazuje hanobení židovského náboženství, přechází spisovatel k posuzování speciálních poměrů českých. Vysvětluje, jak již byl učinil v dřívějším spisku, proč Židé do té doby nepřilnuli tak upřímně k národu českému jako jejich souvěrci v říši německé a v německém území Rakouska k Němcům, proč se německví Židů v Čechách, a zvláště na Moravě tak houževnatě udržuje, uvádí překážky, bránící asimilaci Židů k národu českému a konečně líčí chování české žurnalistiky, české literatury a hlavně české společnosti k Židům. Autor chce svým spisem docílití ujasněného poměru českých Židů k české společnosti, tj. k představitelům politické činnosti, tedy k českým poslancům, k české žurnalistice a k okresním a obecním veličinám a jejich stoupencům. Kniha vyvrací výtky, které nemyslící dav i do dneška Židům metá v tvář, a proto jest litovati, že nedošla většího rozšíření a upadla v zapomenutí.

Jako první podává dr. Lederer českému světu informativní přehled o mnohých složkách židovské otázky ve dvoudílném spise „*Kapitoly o židovství a židovstvu*“ (Kočí, Praha, 1925). Pojednav na základě spisů Masarykových, Schopenhauerových, Klinebergerových a Lazarusových povšechně o náboženství, zabývá se dějinami náboženství židovského, židovskou mystikou a chasidismem, otázkou rasovou a národnostní, antisemitismem, asimilací a sionismem, líčí Žida západoevropského, ukazuje, co Židé vykonali

v umění, a věnuje konečně pozornost Židovstvu v Československé republice.¹⁴¹

Ale dr. Lederer se neobmezoval na politiku českožidovskou. On jevil zájem i o politiku komunální, zemskou a říšskou, zastával se ujařmených Slováků a osamocených vídeňských Čechů.

Roku 1914 vydal knihu „*Kus české samosprávy, epištoly k Jindřichohradeckým*“, v níž demonstruje na živých postavičkách malého města ubohost české samosprávy a propaguje věc všenárodní, reformu volebního práva do samosprávných korporací a demokratizaci všeho veřejného života českého.

Na dr. K. Kramáře, vůdce strany mladočeské, útočí v brožuře „*Dr. K. Kramář*“ (Jiskra, Tábor, 1912).

V brožuře „*Česká Vídeň*“ (Osvěta lidu, Pardubice, 1905) si stěžuje autor na netečnost české veřejnosti, zvláště české delegace v rakouském parlamentě vůči vídeňským Čechům. Českou Vídeň nazývá největší ze zejících ran na těle národním, poněvadž odnárodněním ubývá českému národu příliš mnoho krve. I žádá organizaci české kulturní práce ve Vídni, k níž podává návrh, a uvádí jako nejdůležitější kulturní potřeby vedle školství, jež třeba značně rozšířiti, české divadlo, veřejnou českou knihovnu a čítárnu a národopisné muzeum československé.

Poměr svůj k norskému básníku Björnsonovi líčí dr. Lederer ve spisku „*Björnstjerne Björnson*“ (Př. Plaček, Kr. Vinohrady. 1910), obsahujícím sbírku článků, vzniklých za různých okolností a uveřejněných v různých časopisech a novinách. Po informačním úvodě o životě a díle Björnsonově popisuje autor své návštěvy

---

141 Protějškem této knihy jest spis, informující českou veřejnost velmi důkladně o otázce sionistické: „*Sionism, idea a skutečnost*“ (Spolek sion. akad. Theodor Herzl, Praha 1926).

u Björnsona v Římě na jaře r. 1908 a v Larviku r. 1909, při nichž vzbudil zájem Björnsonův pro utiskované Slováky do té míry, že se jich norský básník veřejně zastal (v mnichovském časopise *Der März* z r. 1908) a pozornost Evropy na ně obrátil. Potom následují články „Björnson o židech“, „Žena v Björnsonových pracích“ a dva nekrology „Za Björnsonem“.

V knize veliké ceny výchovné „*Epištoly k mladému příteli*“ (A. Reis, Praha, 1910), jež zaujímá prostřední místo mezi Ledovými spisy poučnými a beletristickými, dopisuje si autor jako zpovědník, rádce a upřímný přítel s mladým pražským akademikem a dotýká se všech ožehavých otázek mladého českého inteligenta v době okolo roku 1910, tedy otázky náboženské, politiky, vlastenectví, literatury, zdůrazňuje důležitost pěstování tělocviku, mluví o problému pohlavním, výdělkových poměrech studentů a mnohém jiném; při tom udílí mladému příteli rady z bohatého zdroje svých zkušeností a snaží se vyléčiti ho z bludů a předsudků. K nejkrásnější částem knihy patří stať, v níž spisovatel dokazuje nutnost národního smýšlení a upřímné lásky k národu, kde vyvrací důvody mladíkovy pronesené proti malému národu, poukazuje na národ norský, jenž přes malou svou oblast přece nabyl (Ibsenem a Björnsonem) ohromného vlivu na duchový život světových národů.

Jako beletrista píše dr. Lederer pod pseudonymem *Leda*. Pěstuje hlavně román a drama, ale máme od něho i řadu básní epických, k nimž vážil hlavně látku z bible. Ve svých beletristických pracích nemůže Leda potlačiti žurnalistu. Žurnalistický tón dodává sice pracím jeho svěžesti a temperamentního spádu, ale zatěžuje je mnohdy programovými pasážemi a přetřásáním aktuálních otázek politických.

První jeho román „*Na zapadlé hroudě*“ (vyšel napřed jako příloha k Českožidovským listům r. 1903, potom nákladem Českožidovských

listů r. 1904) hraje v malém, převahou německém městečku na jihu Čech, kam se utekl s dítětem svým mladý, inteligentní, záletnou ženou opuštěný mechanik a optik z Prahy, Kalvas, aby v cizím prostředí začal nový život. Kalvas seznámí se s Karlem Friedem, učitelem místní židovské školy, českým Židem, a německonacionálním učitelem Panym. Přes rozdílnost povahy a životního názoru přilnou ti tři mužové k sobě upřímným přátelstvím a tráví čas v besedách, vyměňující si své názory. Jsou reprezentanty svářících se Čechů, Němců a Židů v městě, kteří by mohli žít v nejlepší shodě, kdyby se jako oni mužové navzájem poznali. Nešťastné manželství Kalvasovo, jež tvoří jediný románový prvek knihy, ustupuje do pozadí a zrcadlí se hlavně v reflexích a vzpomínkách Kalvasových.

Neminul rok a vyšla druhá kniha Ledova „*Pohádky pro velké a malé děti*“ (G. Dubský, České Budějovice, 1904), obsahující řadu pohádek, vzniklých v letech 1897–1903 a určených jen z menší části dětem („Pohádka o mamince“, „Pohádka o chudém králi“, „Princ krasavec na cestách“ aj.), z větší části však dospělým lidem, poněvadž překypují břitkou satirou, ironií a posměchem nad zvrácenostmi tohoto světa. Podnět k Ledovým „Pohádkám“ zavládl Hauptmannův „Potopený zvon“, který rozvířil pohádkový proud a vzbudil zájem pro pohádky i u lidí dospělých.

Leda oblíbil si psátí své romány formou zápisků. Společné jest jim, že jejich hrdina, mládenec nebo vdovec, po dlouhých oklikách nalézá svá rodinné štěstí. „*Zápisky venkovského učitele*“ (J. R. Vilímek, Praha, 1908) jsou deníkem mladého učitele z městečka Rudé, kam přichází mnoho hostů na letní byt. Mezi nimi našel hrdina románu dlouho vytouženého přítele v mladém doktoru práv Vl. Peroutkovi.

V „*Zápiscích vdovcových*“ (J. R. Vilímek, Praha, bez letopočtu) uvažuje vdovec továrník po smrti své manželky o záletném životě

zesnulé. (Moderní lehkovážná žena-koketa se skvěle charakterizuje.) I bere do domu za hospodyni důmyslnou a rozšafnou dívku pokročilejšího věku, jež mu nejen vzorně vychovává děti, nýbrž i v továrně zavádí sociální reformy. Oblíbí si ji, požádá o její ruku a stává se jejím šťastným manželem. Jako člověk rozrušený a nešťastný začal psát své zápisky, jako člověk šťastný je končí.

Hrdinou „*Zápisů starého mládence*“ (J. R. Vilímek, Praha, 1913/14) jest okresní hejtman města Klášterce v Čechách, jenž po oslavě svých abrahámovin, kdy prodělává převrat vnitřního života, jme se psát svůj deník, do něhož vkládá vlastní svou zповěď. Hlavním dějem románu je obnovený milostný poměr okresního hejtmána k někdejší jeho lásce, vdově po účetním hejtmanovi, jíž dopomohl v Klášterci k trafice.

V „*Zápisích hrbáčových*“ (J. R. Vilímek, Praha, 1923) začíná třiatřicetiletý hrbáč Arnošt Heller (český Žid) památného dne 28. října 1918 psát svůj deník-zpovědník a zaznamenává hned na první stránce událost, jež ho velmi vzrušila a radost, již s ostatními pociťoval nad osvobozením vlasti, značně zkalila: Celé městečko slaví veliký svátek národní a jest na nohou. Ulicí jde průvod dětí, v němž se nachází i židovský hoch, synek řeznice Taussigové. I přiskočí k němu učitel Tomášek, vytrhne hochu surově z průvodu, strhne mu trikoloru z kabátce a vyrazí lampion z rukou a vyštve ho z průvodu slovy: „Marš odtud, pancharte židovská, zde nemáš co hledat, cizince!“ A kolem stojící lidé se nevzrušili a surového vychovatele mládeže neztrestali, ba ani nezakřikli; naopak zasmáli se tomu výjevu. A Heller, zděsiv se nad tragédií ubohého židovského dítěte, sedá k psacímu stolku a svěřuje papíru svůj bol. V dalších záznamech pokračuje celý rok. I obsahuje deník jeho vzpomínky na minulé léta, na spolužáky z gymnázia, na příhody z rodinného života, rozjímání o lidech, o událostech z denního a politického života, dojmy z četby

a konečně analýzu sama sebe. Hlavní obsah zápisků tvoří Hellerův román s Mařenkou Dubskou. Pro své znetvoření byl ostýchavý, ba bojácný. Četba z něho učinila snílka pro život se nehodícího. Jeho přátelé Kořínek a Stein marně se pokoušeli vzbuditi v něm sebevědomí a vyléčiti ho z malátnosti. Teprve Marie Dubská, vynikající důmyslem, rázností a obětavostí k dětem své sestry (má rysy Wertherovy Lotty), způsobila v něm obrat a učinila z něho rázného a silného člověka. Román končí zasnoubením obou mladých lidí.

Deníkové záznamy dávají autorovi příležitost rozepisovati se o různých aktuálních otázkách a charakteristické je pro něho, že rád přetřásá českožidovskou otázku. Tak např. kreslí v Richardu Hellerovi ideál asimilovaného venkovana (str. 96 n.) a zdůrazňuje potřebu, aby jeho souvěrci měli vztah k rodné půdě. „Vezměte lopatu, krumpáč a hrábě do rukou, obdělávejte jeden každý z vás kousek půdy, když nic jiného, tedy kousek své zahrádky, pak teprve najdete pravý vztah k rodné své půdě. Sám na sobě jsem zázračný ten účinek zkusil.“ A ještě jeden motiv je nápadný: stálé navracování se k osobě pana prezidenta Masaryka, jež označuje vzorem občana a ideálem člověka. (Totéž se děje i v Ledově knize „Zemský ráj na nebi“, kde sv. Zita prezidenta uvádí za příklad člověka hodného státi se svatým. [str. 27 n.]

Další kniha „Rakušák. Zápisky bývalého rakouského důstojníka Čecha“ (F. Topič, Praha, 1924) spadá taktéž svým dějem do doby popřevratové. „Rakušákem“ nazývají v okresním městě jihovýchodních Čech ředitele parní pily a cihelny Jaroslava Štětinu, bývalého plukovníka generálního štábu v rakouské armádě. Štětina nikdy svého češství nezapíral. Ale byv v akademii vychován v rakouském duchu vojenském, stal se rakouským patriotem. Z někdejšího důstojníka stává se zdatný úředník, jenž se poměrně rychle vpravuje do nového povolání. A tento vykořeněný člověk

počíná milovati zemi, v níž žije, i její lid, prohlubuje své české uvědomění, zabývá se českou literaturou a českými dějinami a osvědčuje se vzorným občanem republiky. I tento román se neobejde bez milostného děje. Ředitel Štětina, jenž byl jako mladý důstojník v Přemyšlu, pozbyl své ženy, našel v době poválečné ve Vídni přítelkyni své ženy, vdovu po svém kamarádu, hejtmanu Fortwenglerovi, ve stavu hrozně zbědovaném. Ujal se jí a jejího dítěte a stal se potom jejím manželem.

Šéfem Štětinovým je starý Bergler, vzorný židovský továrník, rozený průmyslový a obchodní organizátor. Vyšel z chudoby a poctivou prací a zdatností domohl se velkého průmyslového podniku. Není v něm nic povýšeného a je přístupný všem sociálním návrhům Štětinovým. V Berglerově závodě jest zaměstnán jako prokurista šéfův synovec Emil Bergler, sympatický mladý muž, Žid a uvědomělý Čech. K češství se hlásil i na vojně, kde tolik Čechů svou národnost zapíralo. On opatřil Štětinovi, jehož si na vojně oblíbil, místo u svého strýce. Za ženu si vzal křesťanku profesorku, s níž žil v nejšťastnějším manželství.

Do českého nebe uvádí Leda čtenáře v knize „*Zemský ráj na nebi*“ (Václav Petr, Praha, 1926). Jest to sbírka humoresek, tu a tam satiricky zaostřených proti zvrácenostem lidské společnosti. Ledovo nebe má ráz hodně pozemský a život pozemšťanů přenáší se na nebešťany. Hlavními představiteli těchto jsou světci Petr, Kryšpín, Florián, Makarius a světice Zita, Markéta, Barbora, Exuparancia aj. Z Ledova nebe nejsou vyloučeni ani pohanští učenci, ani Židé. Nejroztomilejší z nebešťanů jsou andělíčkové (Láďa Koudelků z Vršovic a Moricek Kohnů), jako praví kluci stále se škádlící, pěstovatelé kopané a mlsní ochutnávači nebeského cukroví. Svátému Petru a sv. Zitě vyvádějí mnohý nezbedný kousek, ale vždy se jim dostane od trpělivých světců odpuštění. „Jen po dobrém to

v celém světě jde a zvláště s tou zlatou drobotinou,“ jest zásada dobráckého sv. Petra. Svatí mají tytéž přednosti a vady jako lidé pozemští. Svatá Zita dostává k svátku kytice růží, bonboniéry, a poněvadž se jí nedostává řádných šatů, daruje jí blahoslavená Berta, někdejší švadlena, krásné šaty vycházkové. Světice chytají se módy, ondulují si vlasy, a sv. Barbora dává si dokonce u zlatníka Goldšteina ondulovat svou svatozář. Navzájem si zhořčují živo-bytí klepy a pletichami stejně jako dámy v pozemské společnosti. Mezi světcí a světicemi panují sociální rozdíly. Ti, již pocházejí ze vznešených rodin královských nebo knížecích, se vynášejí nad oněmi, již jsou původu občanského. Spisovatel má v hovorech svých světců příležitost rozbíratí leckteré problémy náboženské a sociální a činí tak v duchu osvícenském a demokratickém.

Zůstává na uváženou, neměl-li by se židovský autor vyhnouti námětům, v nichž křesťanští svatí hrají úlohu směšnou. I když čtenář poznává, že za svatými se skrývají typy lidiček pozemských, mohli by lidé satíře autorově neporozuměti a v ní spatřiti urážku křesťanských citů náboženských.

V poslední své knize „*Lelíček redivivus*“ (Václav Petr, Praha, 1928) navazuje Leda na znamenitou předválečnou satiru Vavrisovu o Hanáku Lelíčkoví „*Frant. Lelíček ve službách Sherlocka Holmesa*“, která se pro svůj skvělý humor stala neobyčejně populární. Od té doby se nazývá Lelíčkem „strohmann“, člověk, který s nadsazením svého života ochraňuje mocnáře z boží milosti nebo člověka, který si může zaplatiti strážce vlastní bezpečnosti.

I Ledův Frant. Lelíček dělal náhražkového krále španělského Alfonse; nyní žije v Nice v dolce far niente a dopisuje si se „starým pánem“, tj. se spisovatelem Ledou. Reprodukce vzájemných dopisů, důvěrných to hovorů osoby s osobou, tvoří obsah knihy. Autorovi se podařilo zachovati povahu a nazírání Lelíčka Vavrisova právě tak,

jak zachoval Lelíčková kolegu Vendelína Nebeského, pražského Podskaláka, náhradníka císaře Viléma II. Jemu dává spisovatel mluvit pražským argotem a psáti, „jak mu zobák narostl“. Stati, týkající se Vendelína Nebeského, patří k nejšprýmovnějším celé knihy.

Témata dopisů „starého pána“ a Fr. Lelíčka jsou velmi pestrá a týkají se různých otázek poválečného života veřejného, politiky, vědy, literatury, umění, náboženství aj. a přetřásají se způsobem humoristicko-satirickým.

Ledový menší práce beletristické ze starší doby vyšly souborně pod titulem „Stará próza“ („Kapper“, Praha 1926).

I jako *dramatik* projevila Leda značnou produktivitu. Jeho dramatický obraz o třech dějstvích „Divadelní opona“ (po prvé Čž. kal. 1899/1900) je politicky tendenční a satirický. Zachycuje myšlenkové proudy společnosti v malém venkovském městě Klášterci, již tepá svou kousavou satirou. V Klášterci stojí proti sobě dvě strany: zápa-tečnicko-konzervativní, v čele se starostou Koudelkou, člověkem mravně zvrhlým, v jehož rodině však starostenství jest dědičné, a strana pokroková, zastoupená inženýrem Karasem a jeho přítelem dr. Mendlem, českým Židem. Obě strany se střetnou při volební schůzi. Aby ukázal, co pro obec učinil, dává Koudelka vymalovati malířem pokojů Růžičkou pro besední divadlo oponu. Růžička, nemoha převzatou práci řádně provésti, požádá akademického malíře Voborníka (přívržence Karasova), aby mu pomohl. Opona má býti ve schůzi voličů odhalena. V ní dochází k bouři proti Karasovi. Když se ho ujímá jeho přítel dr. Mendl, jest zasypán nejsprostšími nadávkami („Dolž se Židem! Vyhodte ho, Žida, německého vetřelce!“), jimž však dovede svou rozvahou čeliti. Koudelka vrazí do síně a káže rozvinouti oponu. A hle! Na oponě bylo vyobrazeno venkovské město a vpravo postava muže v antické říze s oslíma ušima a beraními rohy (symbol dosavadních obecních starších), ukazující

na obraz města, a vlevo žena s šeredným obličejem a měšcem peněz v rukou (symbol veřejné morálky maloměstské). Nad tím vznášejí se andílkové s vyplazenými jazyčky, znázorňující veřejné mínění. Strana konzervativní zvítězí a chce Karase hmotně zničit, ale jeho přátelé, zvláště dr. Mendl, stojí věrně při něm.

Nade všechny postavy vyniká v tomto dramatickém obraze dr. Mendl svou ryzí povahou, svou dobrotou a obětavostí, svou rozvahou a důmyslem. Bez něho byl by býval inženýr Karas zničen. Jeho folií jsou účetní záložny Křikava a advokát dr. Jarolímek, lidé bezcharakterní, kteří pořád mají v ústech vlast a národ, ale při tom jsou zcela nízcí prospěcháři.

Autor používá příležitosti, aby z jeviště dal říci nežidovským posluchačům, co má na srdci („Na obecního výbora ani v Zastrčenicích se Žid nehodí, leč když je největší nouze, nebo aby se neřeklo, a jen pro parádu jeden za všechny ostatní.“), a polemizuje s různými výtkami činěnými Židům.

Satirické jsou i obě Ledovy zdramatizované pohádky „Český Honza“ a „Paleček“ (obě u G. Dubského v Č. Budějovicích), jež vznikly v téže době jako „Pohádky pro velké a malé“. V první z nich jde český Honza v průvodu Palečkově do pohádkové říše dobýt srdce princeznina a královského trůnu. Aby dostal princeznu Něhu za ženu, musí vykonati trojí práci: ubíti draka, hubitele říše, uzdraviti malomocné na jejich ostrově a překonati sebe sama. Překonání draka bylo vítězstvím nad surovou hmotou, uzdravení malomocných vítězstvím nad lidskou podlostí, práce třetí, zřeknutí se milované princezny, byla vítězstvím nad sebou samým, a tedy koruna všech vítězství. Honza provedl s úspěchem své úlohy, dostává Něhu za ženu a nastupuje na trůn.

V druhém díle, jenž hraje deset let po nastolení králově, ustupuje Honza úplně do pozadí. Králův kancléř Paleček jest již stařec,

jehož dni jsou spočítány. Když byl dal říši nový společenský řád (rovnost všech stavů) a může doufat, že král Honza dovede jeho dílo k dovršení, odchází v průvodě čertově do české vlasti a umírá v rukou Honzovy matky, někdejší své lásky.

Čert praví na konci 2. dílu Palečkovi: „Byl Honza duší lidu, duchem ty.“ Tím napovězen smysl pohádky: Český rozum (Paleček) dopomohl české síle (Honzovi) k vládě, zasel sémě nového společenského řádu do jeho země a odchází v důvěře, že česká síla dílo jeho dokoná.

V povaze obou hrdinů odrážejí se různé stránky české povahy. Autorovi byla bližší postava Palečkova. Ač stojí Honza v prvním díle v ohnisku děje, přece jest i tam Paleček nositelem autorových myšlenek.

I tyto Ledovy pohádky nejsou určeny jen pro děti, nýbrž i pro dospělé, neboť oplývají satirickými šlehy na různé stavy a na veřejné poměry soudobé a exkursy o aktuálních otázkách (např. o náboženské otázce v dialogu mezi Palečkem a Honzovou matkou v 2. díle). Satira, pronesená skoro výlučně slovy skeptického a ironického šprýmaře Palečka vrcholí ve velkém monologu na konci prvního dílu, kde Paleček mladému králi Honzovi udílí radu, jak se má zachovati k jednotlivým stavům, ve scéně umělců (3. jednání II. dílu) a ve scénách lidových v obou dílech.

Jak „Český Honza“, tak i „Paleček“ jsou složeny pětistopým jambem a významné stati (loučení matčino, vystoupení pohádek a mn. j.) jsou rýmovány.

„Na ostří nože“ (Grosman a Svoboda, Praha 1907) jest sbírka sedmi dramatických scén o dvou neb třech výstupech (Závěrek, Putička, Zloděj, Stará písnička, Odveta, Stíny, Návrat),¹⁴² z nichž

---

142 Jiné podobné scény, knižně neuveřejněné, jsou: „Bičem do duše“ (Čž. kal.

vynikají aktovka „Zloděj“ (vzrušující soudní scéna, při níž se mladý bezúhonný student vydává za zloděje, aby zachránil čest své milenky, paní Molnárové. Ona, majíc voliti mezi veřejným míněním a svým citem, dává vítěziti citu) a „Závěrek“ (muž chce viděti svůdce své ženy pomalu umírati, aby prožil strašlivá muka nejistoty. I cvaká kohoutkem revolveru, aniž střelí. Vtom padne rána, milenec se skácí mrtev. Úmysl se tedy nezdařil, svůdce umřel příliš rychle).

Veselohra „Obecní volby“ (Družstvo tiskařské a vydavatelské v Praze, bez letopočtu) obsahuje satiru na obecní politiku a žabomyší válku v malém venkovském městě českém. Staří bojují o starostenství a vlastní jejich děti, „mladá generace“, je o ně připraví. Intriky maloměstské a milostná dobrodružství se zesměšňují.

Ve hře o třech jednáních „Právo k životu“ (Družstvo tiskařské a vydavatelské v Praze, bez letopočtu) stojí v popředí profesor na penzi Sadil, jenž obětuje svůj život pro záchranu své rodiny. Sadilův zeť, státní zástupce Kubeš, zničil nešťastnými spekulacemi sebe i svou rodinu finančně. Starý Sadil, pojištěný na 200 000 korun u společnosti, jež i v případě sebevraždy vyplácí pojištěnou částku, končí sebevraždou, ač sám hlásal, že právo k životu má v důsledku i povinnost k životu.

V „Hříších otců“, hře o čtyřech jednáních (A. Reis, Král. Vyšehrad 1912), dohání lichvář Bláha stavitele Nápravníka k smrti a chce i jeho pozůstalou rodinu připravit o poslední její majetek. Ale jeho dcera Géza, svými vlastnostmi vysoko povznesená nad povahu rodičů, vyrazí otcí zbraň z rukou. Provdá se za syna Ná-

---

1902/03), „Rozvod“ (Čž. kal. 1907/08), „Procitnutí“ (Čž. kal. 1908/09), problém sňatku mladé ženy s letitým mužem. Drama ukazuje, že podvedený muž nemusí býti směšný, nýbrž hrdinou ve své šlechetnosti.

pravnickova Hynka a napraví ještě včas, co její rodiče chtěli zničit. Ukazuje svým příkladem, že děti nemusí být vždy po rodičích, že jejich vlastnosti mohou být v obráceném poměru k povaze rodičů.

Z prostředí pražské bohémy vzata je hra o třech dějstvích „*Paní Protekce*“ (Emil Šolc v Karlíně 1913). Malíř Musil byl s obrazem „*Paní Protekce*“ odmítnut, poněvadž se mu nedostávalo u poroty přímluvčího. Žehraje na protekci, uráží svou milenku, jež se chtěla za něho obětovati. A když poznal svou chybu, uchází se u přítele, aby se u ní za něho přimluvil. To je také protekce. Ale milenka mu i tak odpouští. „Jedině láska protekce nechce a nepotřebuje“, to je smysl hry.

Obě poslední dramata Ledova „*Mojžíš*“ (25. sv. „Českých autorů“. Praha 1919) a „*Zrádce*“ (A. Srdce, Praha 1921) vzata jsou z bible. Děj prvního přiléhá k vypravování biblickému. Mojžíš líčen jest ve třech různých dobách a na třech různých místech. V prvním jednání dlí u svého tchána Jetro v zemi madiánské. Z ohnivého keře dostal od Boha rozkaz, aby vyvedl lid izraelský z egyptského poddanství. K témuž úkolu ho vybízejí jeho sourozenci Aron a Mirjam, kteří za ním přicházejí do Madiánu. Mojžíšova žena Sipora léká se myšlenky, že by muž ji a děti mohl opustiti, ale Mojžíš jí slibuje, že vezme rodinu s sebou do Egypta.

V druhém jednání, o půldruhého roku později, nacházíme izraelský národ na poušti. Nové starosti doléhají na Mojžíše. Za vedení Koreova bouří se proti němu Rubenovci, páchající smilstvo s dívkami madiánskými a odvolávající se na Mojžíše, že i on má Madiánku za ženu. Proto žádají levité a s nimi Aron a Mirjam, aby ženu a děti propustil do jejich domoviny, což on s těžkým srdcem činí. Před stánkem se shromažďují Mojžíš s levity a vzbouřenci, aby slyšeli boží rozsudek. Kore se rouhá Bohu. Vtom se rozpoutá

bouře s blesky a hromobitím a buřiči pochováni jsou pod řítící se skalou.

Třetí jednání hraje 38 let po ději druhého jednání před prahem Kanaanu. Mojžíš odpočívá na hoře Nebo a pohlíží do dálného kraje. Cítí svůj konec. Než klesá do hrobu, smíří Jozuu a Kaleba se svými syny Gersonem a Elieserem, smíří i ženu Koreovu Ledžu, jež od smrti mužovy žila jako pasačka v horách, a potom odchází sklonit hlavu svou v klín země.

Přesto, že se Leda drží bible těsněji než na příklad Lom ve svém „Vůdci“, přece shledáváme i zde úchyvky od biblického podání, hlavně pokud se týče postavy Koreovy. Kore není oním zlým a hříšným buřičem, jak jej známe z bible, nýbrž myslícím a sympatickým odbojníkem, jenž pro sebe žádá od Boha spravedlnosti, aby se mu dostalo stejného podílu jako Aronovi. „Chci spravedlivost tvou, ne přízně tvé! Bud' spravedlivý ke všem, a svůj ráj si člověk dobude sám v potu tváře.“ Vždyť i Mojžíši doznává, že „v každém z nás se tají duch Koreův, jenž s Bohem zápasí“, a že byl Kore „velkým ve své vzpouře“. „On hledal Hospodina napořád, to jediné jen bylo jeho hříchem, že chtěl jej vzdornou pýchou pochopit.“ A Mojžíše pronásleduje Koreův stín až do jeho smrti. Teprve usmířením Ledžiným jej zaplašil.

Jako ve svých románech dotýká se Leda i zde různých otázek, o jejichž řešení se pokoušel teoreticky v knihách vědeckých. Tak se setkáváme častěji s rozjímáním o Bohu. Jetro doznává, že zjevením mu bylo poučení Mojžíšovo: „Jsou různé cesty k Bohu, těžce přístupné, však volné každému, kdo po Něm prahne.“ Nebo když Mojžíš před svou smrtí synu Gersonovi, vyznavači Belfegara praví: „Věř v Boha svého po svém způsobu! Sám jeden každý svého Boha chová, jež si jen čistým srdcem vytvořil.“

I válka se obráží jasně v dramatech, dává-li např. spisovatel říkati Elieserovi: „A třikrát běda, jestli králové svou pýchu vyřizují os- třím meče a lidu lhou, že vedou svatý boj.“

Leda neobmezil se jen na studium Starého zákona, zabýval se mnoho i studiem zákona Nového. Již roku 1907 projevil v Rozvoji svůj názor o Kristovi básní „*Tvůj Kristus*“, věnovanou svému chlapci do památníku. Nepojímá Krista po křesťansku jako boha, nýbrž jako vynikajícího člověka. „Ne bohem, ale dobrým člověkem, jenž tobě vzorem buď, až dorosteš a dovedeš jej chápat jako vzor!“ Ve svém díle „*Kapitoly o židovství a Židovstvu*“ věnuje celou kapitolu (I, 93–123) otázce „Židé a Ježíš Kristus“, v níž se osvědčuje důkladným znalcem literatury o Kristovi. S tímto studiem souvisí zajisté i Ledovo biblické drama „*Zrádce*“, jehož hlavním motivem jest ospravedlnění Jidášovo ze zrady, spáchané na Kristovi. Básník uvádí posluchače na počátku dramatu do prostředí židovských kněží a židovského davu. Velekněz Annan tuší veliké nebezpečství, jež hrozí židovské víře galilejským horlitem, i žádá tetrarchu Herodesa, aby prosadil u Pontia Piláta, správce Judey, co nejrychlejší odsouzení a utracení Jošuy Krista Judou Kariotským za 30 stříbrných zrazeného a nyní v kobce vězněného. V dalším průběhu dramatu líčeno jest ukřižování Kristovo na Golgátě. I Juda Kariotský má býti ukřižován, poněvadž urazil zákon Židů a potupil krále Herodesa i jeho manželku; ale prokurátorova choť Pontia, tajná vyznavačka Kristova, propustí ho na svobodu, když jí byl řekl důvody, proč svého Pána zradil. Aby svůj zločin napravil, hodlá Juda vyrvati Kristovu mrtvolu z rukou strážní na Golgátě a ji pochovati v hrobce své dcery na své vinici v údolí Hinnom. Apoštolové, Pontia a Seneka přicházejí za svítání do Judovy vinice, aby se účastnili Kristova pohřbu. Ale Juda vrazí vyjeveně ke shromážděným a jako šílenec nařiká, že našel na Golgátě prázdný hrob,

že mrtvola Kristova byla uloupena. On i Pontia zoufají, že neuvidí jeho zmrtvýchvstání. Tu přichází Marie z Magdaly a oznamuje přítomným, že vstal jest Mistr z mrtvých a vznesl se k nebi. Vypravuje, jak se jí zjevil. Juda nevěří, chce mítí jistotu, a poněvadž jí mítí nemůže, oběsí se.

Bylo již řečeno, že jde básníkovi hlavně o ospravedlnění Jidášovo: 1. Kristus zavinil svou smrt sám. Předvídal, že ho někdo z jeho učeníků zradí, a zvěstoval i svou smrt. Mohl tedy zradě i smrti uniknouti. 2. Jidáš nezradil Ježíše z lakoty. Dostal sice 30 stříbrných, ale nepodržel peněz pro sebe, nýbrž rozházel je mezi židovské kněží a levity. 3. Hlavní příčinou Jidášovy zrady bylo jeho zklamání. Očekával od Krista osvobození Židů z okovů římských, ale Kristus odmítl pomstu; očekával od něho nebeské království, ale Mistr děl: „Dřív umru na kříži za hříchy lidstva, abych z mrtvých vstal.“ Zachvácen jsa nedočkavostí, aby byl svědkem Kristovy slávy a jeho nanebevstoupení, šel a zradil ho. 4. Autor zakončuje drama stručnou charakteristikou Jidášovou: „Ať skončil jakkoliv, je konec jeho trýzni. Byl to celý muž! Co slovo, to čin!“

Záliba Ledova pro bibli, jež jde najevo z dramatu „Mojžíš“, je patrna i z četných biblických básní epických, roztroušených po jednotlivých ročnících Českožidovského kalendáře a sebraných v knize „*Biblické glosy*“ („Kapper“, Praha 1923). V ní je básnický zpracována veliká část starozákonní dějepavy, počínaje od prvních lidí až po proroky. Básník v ní věnuje svou pozornost nejen vynikajícím mužům, nýbrž i ženám Starého zákona (Kain, Noe, Abraham, Izák, Mojžíš, Josua, Samson, David, Šalamoun, Mardochoj, Jeremia, Amos. Nahum, Hagar, Lea, Dina, Dcera Jeftova, Rut). Básně přiléhají sice těsně k biblické dějepavě, ale Leda do mnohých z nich vkládá moderní myšlenky anebo provází vypravování kritickými poznámkami. V „*Kainovi*“ zdůrazňuje lidský

titanismus. Kain-člověk jest roven bohu nejen poznáním dobra a zla, nýbrž i věčností svého života. „Budu-li v potomcích nadále žít, žít budu na věky, tak jako Ty!“ Báseň „Noé“ obsahuje vyprávění z bible, ale jest zároveň nadšenou ódou na víno, zpívanou moderním milovníkem hroznového moku: „Hoj, víno, vínečko, rudé a zlaté, oběti nejvyšší, nejposvátnější! Žízlivým retem, svlaženým tebou, budiž Bůh pochválen, jenž vodstva příval odvrátil od mne a mého rodu a zbožnost moji bohatě odměnil, stvořiv plod révy!“ V „Abrahamovi“ ozývá se hlavně zlé svědomí patriarchovo nad nespravedlivým zavržením Hagary a jejího syna Ismaele. V básni „Izák“ vynášen jest odstrčený Esau vysoko nad zhýčkaného Jakuba. V „Nádab a Abiu“ dává básník výraz hrůze, jíž jest jat čtenář zprávy o smrti Aronových synů, přemýšlí-li o příčině jejich záhuby a pozastavuje se nad přísným trestem božím. Potom líčí změnu v Izraeli. Doba obětí pominula a v myslích Židů se zrodil nový obřad. Oheň poznání, jenž kdysi byl hříchem, stal se ctností, a není více strachu před Bohem. Zvěst o smrti Aronovců vyvolává dnes v mysli čtoucích pouhý úsměv. V básni „Josua“ neopěvuje slávu židovského vůdce, nýbrž jeho zahanbení jerišskou nevěstkou Raab. Obsah megily Esther vkládá do básně „Mardočaj“. Ač se básník pozastavuje nad oslavováním vraždy 75 000 nepřátel svátkem Purim, přece mluví se zalíbením o Mardočaji, velkém ve své upřímnosti nezastírajícím svých činů, jako jiní, pláštěm lži a zvučným slovem božím. A tak zaujímá Leda své stanovisko i k jiným postavám bible a dává jemu ve svých básních průchod.

Dr. Jindřich Kohn

Vším právem se považujíc za jednu z nejbystřejších hlav a největších osobností českožidovského hnutí, jež i u sionistů požívá

zasloužené vážnosti a sympatie. Mezi Čechy Židy lze ho přirovnati pro jeho smírné duševní založení, jeho mnohostrannost zájmů vědeckých, silný sklon k otázce náboženské a nikoliv v poslední řadě pro klidný a seriózní způsob, jakým se vyrovnává se sionismem, s dr. Viktorem Vohryzkem. Ale ještě přiléhavější je Kohnovo přirovnávání k židovskému filozofu Martinu Buberovi. Třebas stojí oba co do pojmání národní myšlenky židovské na stanoviscích protilehlých, přece je spojuje houževnaté úsilí proniknouti k nejhlubším kořenům židovské otázky.

Doktor Jindřich Kohn narodil se dne 7. března 1874 v Příbrami, dvacet let působil jako advokát v Plzni, kde si získal neobyčejných zásluh o kulturní život v městě, nyní vykonává svou advokátní praxi v Praze.

Asi od r. 1910 počínaje je Kohn publicisticky činný. Jeho články a pojednání, jež by činily několik tlustých knih, jsou roztroušeny po různých časopisech a novinách plzeňských a pražských, a proto velmi těžko přístupny.¹⁴³

Doktor Kohn charakterizoval kdysi sám svou literární činnost takto: „Nejsem literát, spíše rétor. Rétor jest povinen vydati sebe ve větách, jež se rozlétnou. Kdo vyslovuje nechť sebestějši drama své doby, nemůže, i kdyby chtěl, jiného chtíti než tlumočiti díla autorova, jež se nazývá čas.“¹⁴⁴ Tak tedy vysvětluje své zaujetí stanoviska k otázkám dne a svou analýzu různých problémů sub specie aetatis.

---

143 Bylo by žádoucí, aby z Kohnových prací byl vydán aspoň knižní výbor, když už pro velký rozsah nemohou býti vydány úplně. Doktor Jindřich Kohn by zasluhoval i důkladné monografie, v níž by byl podán jeho svět myšlenkový. Děkujeme na tomto místě správě Muzea města Plzně, že nám učinila přístupnými oklepy Kohnových článků.

144 Rozvoj ze dne 4. srpna 1922.

Své články *právnícké* psal dr. Kohn do plzeňského časopisu *Základ* 1919 (např. „O nalézání a vynalézání práva“, „Konstrukce ústavy“, „Ekonomie soužití a ústava“) a pod pseudonymem J. K. Pravda do *Tribuny* 1920 a 1921 (např. „Candide čili provolání práva k době“, „Ústava státní a světová“, „Hus a ústava světová“, „Mírové prokuratury“, „Středoevropské črty“ aj.). Knižně vyšly jeho přednášky: „*Politika a právo*“ (Plzeň 1910) a „Co jest a co není právo sebeurčení“ (Praha 1919).

Od r. 1913–1915 přispíval dr. Kohn *národohospodářskými* články do plzeňského *Směru* (např. „Hospodářský diář“, „Národohospodářská hodinka“, „Myšlenky o sociální solidaritě“, „O proměnách světa a mírových cílech“). V lednu r. 1919 založil sám národohospodářský časopis *Základ*, v němž jsou uloženy tyto články: „Sebeurčení“, „Průmysl a filozofie“, „Sociální spolutvoření“, „Organizace produktivnosti“, „Průmyslová samospráva“, „Středoevropská komora obchodní“, „Středoevropská banka“, „Nový industrialismus a produkce česká“. Doktor Kohn jest přívržencem *paneuropismu* a stává se i jeho horlivým propagátorem. Z počátku přijímá myšlenku panevropskou s jakousi výhradou: zdůrazňuje totiž naproti ní potřebu české ostražitosti, která se neoddá slepě hnutí panevropskému, nýbrž se ohlédne po protivyvažovacích opatřeních, jako jsou *regionalismus* a *neindustriálníismus* („Panevropa“ v Českém směru ze dne 20. X. 1926, „Ostražitost, víra a Panevropa“ v Nové době ze dne 28. X. 1926, „Jaké opatrnosti je třeba a jaká důvěra je možná pro hnutí panevropské“, přednáška v Plzni 1926). Ve své propagační přednášce panevropské, konané dne 22. března 1928 v plzeňské obchodní komoře, stojí již bezvýhradně na stanovisku panevropském. Praví tam: „Nechť přijdou přítky jakékoli a odkudkoli a silné jakkoli, myšlenka základní vyslovená Calergim zůstane nedotčena.“

Regionalismus našel v dr. Kohnovi horlivého zástupce. Hlásalť jej stále a stále jak v přednáškách, tak ve svých člancích a založil ke studiu regionalistické otázky v Plzni zvláštní sociálněhospodářskou studovnu. Regionalismus definuje dr. Kohn jako zjev nové doby hledati nový pocit zakotvenosti a poukazuje na Němce, kteří mají v Mnichově a Hamburku, Výmaru, Gottinkách a Heidelberku krásně vypěstěnou kulturu regionalistickou. Doktor Kohn zavrhuje provincialismus, který chtěl míti kraje izolované, a starý regionalismus, který jen napodoboval veliká města. On žádá *nový regionalismus*, který má doplňovati životní sloh velkých prostorů vlastním způsobem kulturním. Na příkladu města Plzně ukazuje, jak organickým kulturním regionalismem lze zabránit i roztržiténosti. Jednotné svérázné duševní ovzduší plzeňské plodí zvláštní otázky a žádá také zvláštní osvětlování věcí, zvláštní odstíny řešení. Proto je třeba se rozhodnouti pro kulturní regionalismus. Regionalismus bude soustředivý a scelovací, a proto *Praha*, které z českého regionalismu vyplyne největší zisk, musí spolupracovati na výchově ke kulturnímu regionalismu („Masaryk a regionalismus scelující“ v *Nové době* ze dne 2. X. 1921). I žádá dr. Kohn princip novoregionalistický od vlastivědy (Přednáška „Plzeň a regionalismus“), od krajských novin (mají najíti nový výraz své zvláštní vnitřní formy a svůj vlastní způsob vystihovati otázky dne; viz čl. „Nový regionalismus a noviny“ v *Tribuně* ze dne 25. XII. 1926), od hospodářské veřejnosti (ve veřejném mínění má se probouzeti celoproductivní svědomí české; viz čl. „Nový regionalismus a produkce česká“ v *Tribuně* ze dne 1. I. 1927) a od osvětové práce a výchovy lidu (viz *Jihočeský přehled* III, 1928).

Doktor Kohn účastnil se v době předválečné *politického života* a byl v Plzni horlivě činný v pokrokovém hnutí. Roku 1911 kandidoval na pokrokový program do říšské rady. Tehdy (r. 1910–1915)

psal své četné politické články do plzeňského Směru. Po válce (1919–1922) uveřejňoval své politické práce, v nichž zdůrazňoval smíření Čechů a Němců, naléhavost řešení otázky střeoevropské a v nichž si všímal aktuálních otázek politických, v Tribuně (částečně pod pseud. J. K. Pravda). V Československé republice (29. ledna – 27. února 1920) rozebíral v dlouhé řadě článků „problém jednotné politiky státní“.

Z Kohnova střeoevropanství a panevropanství vyplývá i silný sklon k *mírovosti*. Neopominul příležitosti, aby nepoukázal na nutnost míru. V článku „Český program mírový“ (Českoslov. republika, červenec 1920) odůvodňuje, proč Československá republika náleží mezi hlavní zájemníky nepřetržitého vývoje mírovosti, a podává český program mírový (potřeba demokratizace práva, potřeba mírového hnutí jako hnutí lidového). Stěžuje si, že Komenský jest dosud emigrantem, že se dosud do vlasti nevrátil, neboť i dnes ještě jsou neznámy jeho vlastní myšlenky, „myšlenky věčného boje s labyrintovostí lidství“. Bylo by žádoucí, aby si československý parlament ujasnil, že ve sboru myšlenek, ze kterých vznikla evropská demokracie, schází doplňující myšlenka Komenského, a aby tuto svou jistotu tlumočil všem parlamentům světa, všem proudům doby, všem národům země („Zpět ke Komenskému“ v Tribuně ze dne 28. října 1920). Pozdravem míru přivítal dr. Kohn sjezd Čechů Židů v Brně dne 7. listopadu 1926 a přednášce, tam proslovené, dal název „Z rodu židovského s národem českým k míru nad národy“ (Rozvoj 24. prosince 1926). Manifestem míru je i Kohnův článek „Prodloužená hostina čili česká hagada“ (Čž. kal. 1919/20) s refrémem „Cantate canticum novum! Pějte píseň novou!“. Autor zabývá se tu známou povídkou z židovské hagady, jak učenci v Bne Brak, disputující o vytažení Židů z Egypta, zapomněli, že noc mizí, až přišli žáci a je volali k rannímu šema. Rabbi Akiba při té disputaci vypočetl,

že Egypťané na souši i na moři utrpěli tři sta soužení, z čehož prý patrně dovozuje, že byl Izrael třístakrát žehnán. I pozastavuje se Kohn nad sofistickou ztotožňováním cizí utrpení s vlastním blahem a pozastavuje se nad Izraelem, konzervujícím takové slavnosti tím více, poněvadž on i bez umělé interpretace utrpěl více než tři sta ran. A proto prý musí lidství uniknouti myšlence nenávisti, musí vykonati exodus z otroctví té myšlenky a musí pěti novou píseň, která musí vyrůsti z kořenů *lidskosti*. V otázce evropského míru vidí autor otázku nové *hagady* národů.

Velmi mnoho hloubal dr. Kohn o *otázce židovské a českožidovské*, o níž si učinil názor, rozličný od jiných ideologů českožidovských. Články sem spadající jsou uloženy v *Rozhledu* 1918 a 1919 a v *Rozvoji* 1912–1929.

Doktor Kohn je přívržencem českožidovské asimilace, která prý se liší od jiných asimilačních hnutí tím, že pomáhá potlačenému národu českému proti německému náporu (touž myšlenku vyslovuje Till ve svém dramatu „Rasa“, viz dříve). Českožidovská asimilace prý je přirozená, poněvadž nezavazuje potomka pronásledované rasy k národnímu pronásledování, nýbrž vede ho k osvobozovací práci kulturní („Otázka židovská ve světle české otázky“, *Rozvoj* ze dne 3. května 1912). Přes tento svůj životní názor a přes své příslušenství k českožidovskému hnutí nikdy nevystoupil dr. Kohn nepřátelsky proti sionismu, jež se snažil pochopiti (jako se snažil pochopiti i antisemitismus, nevšímaje si jeho obsahu a účinku, nýbrž jeho podstaty). Svou objektivitu, kterou si dovedl vždy zachovati, prokázal již navenek tím, že neváhal, a to dosti často, vystoupiti na sionistických schůzích. Budiž vzpomenu to jeho řeči, kterou pronesl dne 10. listopadu 1918 na veřejné schůzi Národní rady židovské v Plodinové burze v Praze s programem „Židé v Československé republice“. Blahopřeje sionistům k pokroku jejich hnutí

a praví: „My, Češi původu židovského, směřujeme jinou cestou než vy, sionisté, k témuž cíli: k pravé skladbě života osobního a k pravé skladbě soužití. Nikoliv tvory asimilace chceme býti, ale tvůrci své skladby životní a spolutvůrci skladby soužití českého... Kdo prožívá své češství židovsky, nechť zve se Židem, kdo prožívá své židovství česky, jest Čechem. Chraňme oba směry ryzost svých posledních úmyslů. Přistoupení k organizaci sionistické či českožidovské znamená málo. Všechno znamená vůle, abychom byli celým životem svým, čím podle svého základního prožití jsme... Můj Sion je Praha. Vy však, kteří hledíte k Sionu za mořem, nezapomeňte na úmysl nejvlastnější, pro který jste sionisty. Vy věříte, že tam zrodí se myšlenky, které každému Židu ukáží cestu, kterou vyrostete výše. Zachovejte si, zejména vy mladí, čistou tuto vůli, růsti výše. Neboť i ona, třeba podnícena sionismem, koneckonců prospěje vzrůstu společného našeho státu československého.“ („My a sionisté“, Rozhled 15. listopadu 1918.) Doktor Kohn nikdy nepolemizoval se sionismem oním neutěšeným způsobem jako někteří jiní, zavrhoval metodu politického boje, poněvadž jí nelze užítí pro židovskou otázku jako otázku kulturní techniky, a snažil se nalézt styčné body sionismu a českožidovství.

Otázka sionismu a asimilace je mu otázkou podvojnou, otázkou východní nebo západní směrnice orientační. Oboje je sebevědomí, proto je obojí oprávněné, jen když vyprýští z dobové nutnosti, a nikoliv z dobové náládovosti. Připouští, že v židovské diaspoře může podle její zvláštní struktury býti obsaženo také národní vědomí židovské, ale toto vědomí nemůže zabírat celou diasporu židovskou. Sionismus a asimilace prý vykonávají úkony rovnocenné v dějinném obnovování zbytkových útvarů dějinně psychických a k těmto úkonům jest třeba různoměrnosti sionisticky asimilační (Rozvoj 19. srpna 1927).

Při studiu židovské otázky snažil se dr. Kohn poznati *podstatu* antisemitismu. Antisemitismus nazývá „křesťanským ghettem“, jež jest představitelem všech duševních ghatt v Evropě: třídního, nacionalistického, církevního, stranického a zájmového. Podstatou antisemitismu jeví se mu „gerismus“, cizost („Dopisy o fenomenologii antisemitismu“, Rozhled, duben a květen 1920).

Zvláštní pozornost věnuje Kohn antisemitismu antickému, v němž vidí produkt doby epigonské. I odůvodňuje velmi zajímavým způsobem antisemitismus Ciceronův (jeho antisemitismus plyne z epigonství a z postavení, jaké musil ve své době podle své třídní příslušnosti zaujmouti v otázce rozšíření občanství římského) a Tacitův (Tacitus prý chtěl vyléčiti veřejnou duši Říma, kde se stal populárním sklon k východnímu exotismu, k Jeruzalému a k egyptské Alexandrii, protisměrným efektem, nadšením pro Germanii. A ještě jeden důvod: Tacitus náležel k „řadě patnácti“, jejichž úkolem byla režie náboženských slavností. Z orientu však přicházela vlna, která hleděla zatopiti svět nádherných slavností a ritu římských. Antiorientalismus tedy zavinil, že Tacitus píše své dějiny antisemitsky. Viz „Humanologické studie o židovství“, Rozvoj září a listopad 1920).

O řešení židovské otázky pokouší se Kohn sociologií, neboť jen pro ni prý existuje jednotná otázka židovská. V její oblasti zní problém židovské otázky: „Jak nutno se dívati na problém židovství, abychom pochopili lépe fenomén soužití?“ Otázku židovskou pokládá za laboratoř sociologického zkoumání, a to za laboratoř zvláště poučnou. Klasifikovav směry objevující se v židovské otázce v naivní biologismus, naivní sociologismus, kritický biologismus a kritický sociologismus, přidává se k poslednímu a tvrdí: „Kritický sociologismus ví, že úsilím o společnost nastává proměna života, která je přirozená a působí přirozeně. Život, který sám

sebe pokládá za součást českého soužití, je právě český. Češství přestává v tomto pojetí býti jakostí a stává se vztahováním. Sociologické sebevědomí je právě tímto vztahováním života k soužití. Jde tedy podle kritického sociologismu především o bohatost, vroucnost, intenzitu a výhradní osovost (axiálnost) vztahování českého. Tedy kritický sociologismus zná také pojem ‚umělého‘ češství. Není mu však dán biologickým příslušenstvím židovským, nýbrž nedokonalým vztahováním židovské biologické skutečnosti k sociologické skutečnosti české.“ („O sociologii židovské otázky“, Rozhled říjen a listopad 1919.)

Svou organickou souvislost s češtvím dovozuje dr. Kohn takto: „V židovské otázce nejvniternější součástí tvoří křesťanství. A protože křesťanství jako náboženská nauka spolutvořilo české dějiny, je třeba i dějinně se s ním vyrovnat. Otázka česká je otázkou náboženskou. Náboženská otázka je otázkou křesťanskou. Křesťanství je otázkou židovskou. Je tedy otázka česká zároveň otázkou židovského křesťanství... Není samostatné otázky židovské! Není samostatné otázky křesťanské! Dějiny vytvořily židovské křesťanství, které dějinně stále rozrůstá, se prohlubuje a dotvořuje... Kdo chce pochopiti plný význam křesťanství, musí se vzít do židovství... Je nemožné pokládati organicky sečleněný národ s národy ostatními za těleso v lidstvu cizí a neorganické. Je dána možnost kritizovat křesťanství jako nedokonalou asimilaci dějinnou, ale není možné přezíratí plné vědomí jejího vzniku, souvztažnosti a účinnosti v přetvořování a dotvořování dějinném a všelidském... Komenský mohl vytvořiti českost, když se sloučil duševně s proroky židovskými. Pro něho Písmo svaté nebylo jen knihou sebecitu a sebevědomí, ale i podmínkou sebedotvoření. *Komenský je organickým pokračovatelem proroků židovských*, neboť začíná stavět z dějin římských a dopovídá sv. Pavla z Tarsu. Jestliže

byl sv. Pavel ve své nauce prvním Evropanem, byl Komenský ve svých snahách prvním internacionalistou. Tím staré židovství v obnově křesťanské vytvořilo první i druhou knihu dějinnosti... Domyšlení myšlenek Komenského, které vzaly svůj vznik v Židovstvu, opravňuje nás k tvrzení, že není otázky židovské tam, kde je náležité uvědomení dějinné. A proto pravím: *„Jsem Čech, židovského původu, aniž mám obavu, že vkládám něco neorganického do organismu českého národa.“* („Trest mých studií o židovské otázce“, přednáška v plzeňské Jednotě českožidovské.)

Jako Evropan vrací se dr. Kohn opět a opět k Pavlovi z Tarsu, muži silné víry, „pražidovskému abrahamitovi“, jehož srdce, zasažené v biblickou půdu, jest kořenem evropského srdce, věřícího ve věci lidskosti. „Biblická půda jest zorána strachem o život dějinný a jest kypřena vírou v dějinný život. Dnes jde o obojí. O tu víru dějinnou a o dějinný strach. Proto třeba se dnes vzít v Pavla – tedy i ve svět, ze kterého vyrostl.“ (Rozvoj 20. května 1927.)

To jsou některé myšlenky z přechytných prací dr. Jindřicha Kohna, jimiž jsme chtěli aspoň naznačiti jeho názory na židovskou otázku a působení v rozličných oborech vědy a lidského snažení. Důkladná charakteristika Kohnova díla bude teprve možná, až jednou jeho práce budou sebrány a vydány tiskem.

Vojtěch Rakous (vlastním jménem Vojtěch Österreicher)

Původně spisovatel známý jen v kruzích českožidovských, nabyt zdramatizováním a zfilmováním svých povídek veliké popularity.¹⁴⁵ Byl objeven Janem Herbenem. Roku 1885 našel Herben

---

145 Viz o něm Kodíčekův článek v Přehledu 1911, str. 266, a článek Emila Saudka v Tribuně ze dne 6. května 1922.

v tiskárně jistého pražského nakladatele svazeček rukopisů neznámého venkovského pisatele. Poznav autorovu schopnost pozorovatelskou, jeho humor a dovednost klásti pravé slovo na pravé místo, nedal se odstrašiti vadným pravopisem, nýbrž ujal se pisatele Österreichera, překřtil ho na Rakouse, „vyleštil“ jeho rukopis, obsahující humoresku „*Baby z panské stodoly*“ a poslal jej redaktoru českobrodských Našich hlasů Josefu Miškovskému, jenž jej ve svém listě (ročník 1886, č. 12) uveřejnil¹⁴⁶. Rakous posílal r. 1886 a 1887 ze svého bydliště na Brandýsku Našim hlasům ještě celou řadu náčrtů, vynikajících „svérázností a upřímností s humorem, jenž byl solí v té polévce“. Vedle toho psal Rakous humoresky pro Palečka Rud. Pokorného, které ještě nesouvisely s židovstvím. Když však přesídlil do Prahy a přišel ve styk s redaktorem Karlem Fischerem, jenž chtěl ze země „vydupati literaturu českožidovskou, tj. literaturu židovskou, která by voněla českou zemí“, tu byl jím uveden na cestu, jíž více neopustil a na níž se stal proslulým.

Rakous narodil se r. 1862 ve Staré Brázdimi u Čáslavě z chudých rodičů. „Chudí jsme byli, pravda, ale na naše dětství tato chudoba svých stínů nevrhala; my děti, poněvadž jsme se vždy přece jen do syta najedly, chudoby té vůbec nebyly jsme sobě ani vědomy.“ („Hrst vzpomínek“) Když mu bylo 13 let, vstoupil do jednoho z největších a nejstarších obchodů galanterním zbožím na Václavském náměstí, závodu typického pražsko-židovského rázu, v němž se, vyjma nejnutnější případy, nepromluvílo českého slova. Přirozeně se naučil Rakous v takovém prostředí brzy německy. Chudičkův svůj byt měl v zapadlé uličce Židovského Města, nedaleko Starého židovského hřbitova. Jeho bytný, podomní obchodník se starými

---

146 Naše hlasy ze dne 31. prosince 1910.

obnošenými šaty, kupoval a prodával také knihy a mezi nimi octly se i české knihy (Herloš, Tyl, Chocholoušek, Jan z Hvězdy), na které se malý Österreicher přímo vrhal. Jednou, bylo mu asi 17 let, dostal se mu takovým způsobem do rukou první svazek Českožidovského kalendáře, a tu četl po prvé česky psanou knížku, jednající výhradně o Židech. Nejvíce prý na něj působil článek dr. Steina „Židé v Čechách“, jež všecek vzrušen četl opět a opět, poněvadž v něm nalézal mnoho rozřešených záhad a odpovědí na mlhavé otázky, na které po léta marně hledal odpovědi („Hrst vzpomínek“). Devět let strávil Rakous v Praze. Potom odešel zase na venkov, do Mratína, kde obchodoval obilím; ale navrátil se opět do Prahy a tam žije podnes jako obchodník a literát.

Když Karel Fischer po Rakousovi žádal pro Čž. kalendář „židovské povídky s vlasteneckou tendencí“, nutil se k nim Rakous proti své vůli; jen na nátlak Fischerův napsal dvě takové povídky („V červených nové doby“ a „Světobčan“), k třetí se již odhodlati nemohl. Zato obrátil svou pozornost na zcela jiné látky. Vypravuje o tom sám (v článku o K. Fischerovi): „Probouzely se ve mně vzpomínky na naši chalupu a lákala mne podobná židovská hnízda, z jakého jsem pocházel sám. Lákal mne ty malé, zapadlé, od světského ruchu odloučené vesnice a v nich Židé, kteří se tam narodili, žili tam celý svůj život, kteří srostli s tou svou vesnicí a měli ji rádi upřímnou, třeba neuvědomělou láskou a kteří měli všechny dobré i nedobré vlastnosti svého okolí... Lákal mne zachytit, pokud bych to dovedl, život těchto lidí, život na pohled tak prostinký a průhledný, se všemi jeho velkými trudy a malými radostmi... Na tomto žánru jsme se konečně s Karlem Fischerem shodli, a tak se stalo, že v kalendáři každoročně byla židovská povídka – ovšem bez vlastenecké tendence.“

Ale Rakous nebyl jen věrným a spolehlivým spolupracovníkem kalendáře, nýbrž přispíval velmi pilně i do Českožidovských listů a do Rozvoje fejetony a jinými malými beletristickými črtami, které do jeho knižního vydání pojaty nebyly, poněvadž se zabývají většinou aktuálními otázkami denními. Uvádím jen řadu článků, vyšlých pod titulem „*Soused Isidor Goldstein vypravuje...*“.

První souborné vydání Rakousových povídek vyšlo o jednom svazku pod titulem „*Vojkovičtí a přespolní*“ r. 1911 a obsahovalo výběr z nejlepších jeho prací. Kniha se potkala s takovým úspěchem, že následovala vydání nová, vždy rozšiřovaná. Vydání třetí z roku 1920 má již svazky dva, roku 1926 vyšlo (v Obelisku) vydání sedmé, opět značně rozšířené, o třech svazcích.

Toto vydání jest roztrženo v sedm částí, a to: „*Modche a Rezi*“, „*Kieslerův Lojza*“, „*Dědeček a babička*“, „*Židé a Židovky*“, „*Ještě jednou doma*“, „*Povídky a črty židovské a nežidovské*“, „*Kolem českožidovství*.“

Ráz povídek Rakousových jest jednak satiricko-humoristický, jednak vážný a dojemný. Nejveselejší jsou zkazky o Modche a Rezi, líčící, jaké kousky oba tito lidé, různí povahou, ale stejní dobrotou srdce, prováděli. Dobrácký Modche je trochu přihlouplý, a cokoli provede, vynese mu plísňení ženino. Rezi duchem nad něho vyniká, má jazyk ostrý jako břitvu a v domě nepouští otěží ze svých rukou. Modche ztropí mnoho kousků, za něž jest mu pykati. Dopustí-li se však oba společně nějaké hlouposti, pak svede jistě žena všechnu vinu na ubohého Modcheho. „*Kterak Modche a Rezi předčasně světili Rošhašono*“, „*Jak Rezi pekla macesy*“, „*Modche a Rezi na židovském bále*“, „*Rezina poslední hodinka*“, „*Modche na svobodě*“, „*Modche před odvodem*“ lze zajisté zařaditi mezi nejhumorističtější kusy české literatury. „*Kieslerův Lojza*“ obsahuje mnoho materiálu autobiografického, a to z doby dětské

a jinošské. Líčeny jsou v tom oddílu radosti a strasti, jež autor prodělal ve škole a na učení. „Dědeček a babička“ a „Židé a Židovky“ obsahují typy různých venkovských souvěrců Rakousových, načrtnutých tak mistrně, že je vidíme jako živé před sebou. Z celé jejich galerie uvádíme jen onoho hrubého řezníka Lichtenšterna, jenž jako paša vládne ve vojkovické chevra kadiša a pomocí svého zuřivého psa potlačuje každé volné mínění jejich členů, a vedle něho onoho jemného, zbožného a energického Mendla z Kozojed, jenž se odvažuje Lichtenšternovi odporovati, dále hausírníka Korálka, Kohna, Steinera, Grünfeldku a Seidlerku jako nejlepší. Část „Ještě jednou doma“ obsahuje opět vzpomínky na domov. Poslední dva díly zahrnují v sobě jednak povídky z doby novější, jednak črty rázu více společenského a politického než beletristického.

Z celého díla Rakousova mají snad největší cenu literární obě vážné povídky „Na rozcestí“ a „Strýc Václav“. První z nich dává nám nahlédnouti do hrůzy někdejšího zákona familiantského.¹⁴⁷ Adam Mandelík měl poměr se svou židovskou hospodyní Terynkou, jenž nezůstal bez následků. Nemaje familiantského práva, dal se s ní oddati tajně. Veřejné mínění považovalo za otce dítěte, jež Terynka porodila, světáctějšího bratra Adamova Arona a vrchnost mu nařídila, aby sňatkem s Terynkou učinil divokému manželství konec, což bude pro něho tím snazší, poněvadž mu jako staršímu bratru připadá familiantské právo. Bratři Mandelíkové nevěděli si rady. Aby Terynku zachránili, nezbyvalo, než aby ji Adam ponechal staršímu bratru a opustil dům. Dal se s ní rozvésti,

---

147 Aby se zamezila populace Židů, zakázal císař Karel VI. Židům volně se ženiti. Právo k ženění měl obyčejně jen nejstarší syn, familiant. Chtěli-li se mladší bratři ženiti, musili se vystěhovati anebo dávali se oddávati tajně, čímž však se vystavovali těžkým trestům, anebo se vydávali v nebezpečí spletitých situací, jako v našem případě. Zákon trval až do roku 1848.

aby ji bratr mohl pojmouti za ženu. Po dvaceti letech, když drakonický zákon familiantský byl zrušen, vrací se Adam Mandelík jako šnorer do domovské obce doufaje, že bratr mu odplatí stejné stejným a mu ženu opět navrátí. Přichází v okamžik, kdy zbohatlý Aron strojí svatbu své (vlastně Adamově) dceři. Aby štěstí bratrovy rodiny nerušil, odchází nepoznán opět z domoviny. – Strýc Václav, hrdina druhé povídky, dal se kvůli sňatku s křesťanským děvčetem pokřtí, a rozešel se proto s rodinou. Po 30 letech se s ní pro dobrý skutek, jež vykonal na synovci (autorovi), opět smířil. Ve skutečnosti tento roztomilý strýček Václav, lampář brandýský, nikdy nepřestal být Židem. Kvůli své ženě plnil sice povinnosti přijaté víry, ale nepřestal nikdy svědomitě zachovávat i předpisy víry židovské.

Vojtěch Rakous zjednal si velikou čtenářskou obec. Herben odůvodňuje jeho oblíbenost¹⁴⁸ vyplněním trojích podmínek: osobitosti citů, jasnosti výrazu a upřímnosti osobní. Ale jsou ještě jiné důvody pro Rakousovu oblíbenost: výborná charakteristika jednajících osob a jejich realistické vyobrazení. Rakousovy postavy jsou kresleny tak názorně a plasticky, že je zrovna vidíme před sebou. Za prostředek k realistickému vykreslení stačí Rakousovi někdy jen nějaký vhodný výraz nebo vtipné rčení, nejčastěji užívá tónu řeči venkovským Židům odposlouchaného. Hlavní předností Rakousových povídek jest jejich jedinečný humor, nespočívající v příležitostném žertu, nýbrž v komických situacích, do nichž autor své hrdiny uvádí.

Význam Vojtěcha Rakouse, jež Saudek nazývá „nevědomým sociologem“ Židů na českém venkově, spočívá v tom, že proti dosavadním českým spisovatelům, kteří, pokud psali o Židech

---

148 Besedy Času ze dne 4. a 23. ledna 1914 a úvod k 7. vydání.

příznivě, viděli u nich jen romantiku trudného osudu pronásledovaných Ahasverů, dovedl ukázati na jiné zcela charakteristické vlastnosti jejich duševního života, na jejich kulturní hodnoty, širším vrstvám úplně neznámé. On kreslí typy Židů, jací skutečně žili, a nikoliv takových, jací existovali jen ve fantazii spisovatelů. On uvádí českého čtenáře do nové oblasti citů jemu posud úplně neznámých, ukazuje mu, jak venkovští Židé žili v rodině, jak pohlíželi na sebe a jak na své křesťanské okolí, a tím obohatil českou literaturu o nové zdroje citů a zkušeností, z nichž po něm čerpá celá řada spisovatelů jiných. Velikou zásluhou Rakousovou jest, že aspoň v literatuře zachoval typ venkovského Žida, jenž jak v Čechách, tak i na Moravě téměř vymřel.

Max Lederer

Staniční přednosta v Jaroměři patří k nejpilnějším spolupracovníkům českožidovských periodických publikací. Od roku 1905 počínaje setkáváme se s jeho příspěvky téměř v každém čísle Českožidovských listů a Rozvoje, v každém ročníku Českožidovského kalendáře.

V Českožidovských listech a Rozvoji přetřásal otázky českožidovské politiky a polemizoval způsobem prudkým a tónem někdy až příliš vášnivým se sionismem (např. „Nové proudy hnutí českožidovského“, „Národnostní kurie židovské“, „Česká strana pokroková“, „K osmému kongresu sionistickému“, „Moravská ostuda“ a mnoho j.).

Vlastní jeho pracovní oblastí však není politika, nýbrž literatura beletristická. Lederer pokoušel se i v poezii. Do tří básní obsahu biblického („Dabir“, „Bití Hamana“ a „Motiv z hagady“) vkládá myšlenky moderního českého Žida. V „Motivu z hagady“ líčí, jak

praděd, děd a otec každoročně při Sederu pronášeli výrok: „Rok příští v Salemu!“ Syn toho výroku již nepronáší, on netouží po zaslíbené zemi, jemu k srdci přirostl krov rodné země. V básni „Ma ništane“ (v Rozvoji 1915, č. 15 a v úvodě knihy „Za zrezavělými dráty“) uvažuje, jak má svému synu za sederové noci zodpovědět otázku „Ma ništane?“ Má mu předčítati známá slova ze starobylé hagady, jak on je slyšel od svého otce, či má syna učiti „židovské skutečnosti“, „hagadě, na jejíž stránkách zapsány jsou utrpení, žal a strach Židů z doby minulé i přítomné“? Básník touží, aby mohl žít v míru, „co moderní své doby syn“, a aby se tato noc ode všech jiných lišiti přestala. Mnoho jiných básní (např. „Skvrna“, „Na půdě synagogy“, „Opuštěný kostel“, „V den smíření“, „Reb Aron Kornfeld“, „Ahasver“, „Z mých šlehů“) roztroušeno je po Česko-židovských listech, Rozvoji a Českožidovském kalendáři. Vedle toho překládal Lederer Kapperovy „*Befreite Lieder*“, jež uveřejňoval roztroušeně pod názvem „*Osvobozené písně*“ v jmenovaných listech a jež souborně vyšly ve „*Výboru ze spisů Kapperových*“, pořízeném r. 1921 dr. Janem Krejčím (nákladem akad. spolku Kapper). Od roku 1908 až po dobu válečnou měl Lederer v Rozvoji vyhrazenou Besedu, v níž jednal způsobem fejetonistickým o všech běžných otázkách denních, o literatuře, divadle a politických událostech. Židovské svátky hrály v Besedě velikou roli, Lederer rád na ně navazoval své úvahy. Vedle toho měl dočasně na starosti i literární referát. Z jeho literárně-historických článků budtež uvedeny „*Židovský humor*“ (Čž. listy 1906, č. 20), „*O Židech a židovství v životě a díle Sv. Čecha*“ (Čž. kal. 1906/07).

Trvalejší cenu mají z Ledererových prací jeho židovské povídky, vyšlé postupně v Českožidovském kalendáři od r. 1908 počínaje a knižně pod titulem „*Za zrezavělými dráty*“ (Kapper, Praha 1924). V nich líčí autor, podobně jako Rakous, příběhy, jež se udály v době

po zrušení ghetta v židovské ulici městečka Heřmanic a za války v městečku Temníně. Od Rakouse liší se Lederer tím, že si nevšimá Židů venkovských, nýbrž jako Kompert Židů z české khille.

Ledererovy povídky, jež snesou i přísnější kritické měřítko (jako nejlepší budtež uvedeny „Oheř“, „Ulice šnorerů“, „Rozhněval se na Pána Boha“ a „Přeasimiloval se“), líčí velice živě heřmanickou židovskou ulici a život, který se v ní odehrával. Na základě Ledererova líčení vyvstává nám zcela jasně před očima ulička židovské chudiny i se svými obyvateli, např. chromým Mošem, potulným šnorerem, jednookým Leizerem Bandlerem, jenž vedle svého šnorerství sháněl hadry a kosti, Šlomem Pikem, zabývajícím se chovem dobytka, Jonášem Kleinem, jenž jednou ročně pekl macesy a tou prací vykonal svůj úkol pro celý rok, Aronem Lebentalem, obchodníkem mezuzami a tefilimy aj., nebo světnička Morice Altmana, v níž se scházela, poněvadž to bylo lacinější a pohodlnější než v hostinci, skupina hráčů a kibiců na francefus, nebo zimní modlitebnu, v níž se lidé tlačili u plechových kamínek, sálajících příjemné teplo, a kolem čadící a blikající petrolejové lampy. Lederer líčí radosti, častěji však bolesti heřmanických Židů, z nichž kreslí některé postavy s plastičností přímo nerudovskou. Jako u Komperta tak i zde se shledáváme s konflikty pocházejícími ze smíšených sňatků („Židě“, „Ulice šnorerů“). Povídky, spojené společným titulem „Temnín za války“, zabývají se většinou životem haličských uprchlíků v Čechách, ale všímají si i poměrů domácích Židů-obchodníků („Tři invalidé světové války“, „Osudy“).

Konečně budiž vzpomenuo kulturní práce, již vykonal Max Lederer jako horlivý divadelní ochotník a jíž nabyl velikých, obecně uznávaných zásluh o město, v němž působí.

Egon Hostovský

Mladý českožidovský spisovatel Egon Hostovský napsal napínavý románek „*Ghetto v nich*“ (Pokrok, Praha 1928), prozrazující smysl autorův pro dramatičnost. Dává v něm 23letému mladíku z Židovské ulice vypravovati jeho duševní vývoj, trapný osud jeho ubohého otce a jak si uvědomil vnitřní ghetto. Hrdina románu, Pavel, vyrostl bez matky a bez lásky v puchu otcovy kořalny. Otec byl přísný a zamklý a syn se mu duševně nikdy nepřiblížil, ani později, když se jako gymnazista nebo právník vracíval domů. Když dlel jednou doma na prázdninách, nahlédl do poměrů otcových, jenž byl úplně zapleten do tenat svého mravně zvrhlého nežidovského společníka Karena (Karen dosáhl takového vlivu na Pavlova otce, že ten ho vzal za společníka a že zřídil na jeho podnět v Židovské ulici nevěstinec; nakonec zapálil Karen kořalnu, uspořádav věc tak, že podezření muselo padnouti na jeho židovského společníka). Nicméně se Pavel zamiloval do Karenovy dcery Jany, otcí ovšem nepodobné. Toužil vyplésti se z malosti domácí bídy, chtěl se přeasimilovati, aby dosáhl lásky Janiny. Již se zdá býti u cíle, tu mu vrhne Jana (když byl zločin jejího otce vyšel najevo) do tváře slovo „Žide“. „Čtyři písmena, na těch čtyřech písmenech byl ukřižován. Strašidlem skutečnosti.“ Máme své vnitřní ghetto a toho se nemůžeme zbaviti právě tak, jako nám nelze se zbaviti svých pokrevních pout, to jest smysl povídky Hostovského, vynikající pestrostí a barvitostí jako kinové drama.

Karel Poláček

V Rakousovi poznali jsme portrétistu vesnických Židů, v Maxi Ledererovi znázorňovatele židovského ghetta, Gellner, jak ještě uvidíme, kreslil rád židovské jarmarečníky. Docela nový typ uvádí

do české literatury Karel Poláček (* 1892)¹⁴⁹, bera na zrno (podobně jako Eduard Bass) židovské příručí, obchodní cestující a samostatné obchodníky i s jejich paničkami.

Karel Poláček je žurnalistou a spisovatelem z povolání. Byl členem redakce Lidových novin a Tribuny, nyní jest zaměstnán v redakci Českého slova a řídí humoristický čtrnáctideník Dobrý den. Vydal tyto knihy: „Povídky pana Kočkodana“ (Polygrafia, Brno 1922), „Mariáš a jiné živnosti“ (Obelisk, Praha 1924), „Čtrnáct dní na vojně“ (Obelisk, Praha 1925), „Na prahu neznáma“ (Borový, Praha 1925), „35 sloupků“ (Horák, Praha 1925), „Povídky izraelského vyznání“ (Pokrok, Praha 1926), „Život ve filmu“ (Pokrok, Praha 1926), „Lehká dívka a reportér“ (Topič, Praha 1926), „Okolo nás“ (Čin, Praha 1927), „Dům na předměstí“ (Čin, Praha 1928), „Bez místa“ (Synek, Praha 1928). Kromě toho napsal veselohru „Pásky na vousy“, která měla premiéru v Národním divadle v Praze na Silvestra r. 1925/26 a vyšla knižně u Rosendorfa v Praze.

Všechny jmenované knihy obsahují humoristické satiry, namířené proti nejrůznějším vrstvám společenským: proti byrokrátům, profesorům, průmyslníkům, živnostníkům a obchodníkům, proti politikům, literátům a novinářům, proti domácím pánům, vojákům a mnohým jiným stavům. Poláček vyznamenává se neobyčejným darem pozorovacím. Jeho popis figur a situací a napodobení onoho způsobu mluvy, jehož typy jím kreslené užívají, působí neobyčejně humoristicky.

Jak již bylo naznačeno, bere Poláček své figurky rád i z židovského prostředí. Jeho židovské povídky jsou roztroušeny po knihách „Povídky pana Kočkodana“, „Na prahu neznáma“ a „35 sloupků“ a soustředěny v knihách „Povídky izraelského vyznání“ a „Bez místa“.

---

149 Zemřel v roce 1945. Pozn. red.

Typy Poláčkem líčené jsou docela jiného druhu než figurky Rakousovy. Jsou to menší neb větší obchodníci, obchodní cestující (při nichž pro zvětšení komičnosti udána vždy zastoupená firma, např.: „Sborowitz, kanafasy, prima trutnovský zboží“ nebo „Reiniš, prýmkářské zboží ve velkém i v malém“), obchodní příručí a jejich stejně směšné, zvědavé a povídavé principálky. Kdežto Rakousovy venkovští Židé jsou při vši své nevzdělanosti lidé bodří, mravně bezúhonní, svému okolí úplně připodobnění, líčí nám Poláček vrstvu Židů, stojící snad hmotně a kulturně o stupeň výše, zato však mravně o několik stupňů níže: lidi poloasimilované (mluvící česky a myslící německy), polo- aneb nevzdělané, kteří však se svou troškou rádi běží do mlýna, lidi chytrácké a všemi mastmi mazané, hřmotné mluvky, o nichž lze říci, že jsou-li dva pohromadě, je jich všude plno, zkrátka lidi málo sympatické, s nimiž by si člověk distingovaný nesedl ke stolu. A nejsmutnější je, že Poláčkovy osoby jsou skutečnosti výborně odpozorovány, že je nelze označiti karikaturami, nýbrž realistickými obrázky.

Některé náměty z „Povídek izraelského vyznání“ nám povahu těchto lidiček blíže osvětlí: V „Rozhovoru o náboženských otázkách“ vykládá pan Blum panu Blauovi, jak mu donesl šames Kopperl cedulku, na níž bylo napsáno, že se mu zvyšuje náboženská daň. Pan Blum chce vystoupiti z víry, ale pan Blau ho od toho zrazuje. Upozorňuje ho, že by mu nebylo lze slaviti Jom Kipur, Rošhašono a Passah, že by nesměl nésti hned za továrníkem Schnablem tóry o svátku Simchastora, že by nesehnal minjen, když bude míti jeho nebožtík tatínek Jahrzeit. Ale všechny tyto důvody se minou s účinkem. I začíná Blau z jiného sudu. Vypočítává Blumovi židovská jídla, která se jedí před Jom Kipur, o Macesových svátcích atd., např. bejlík, macelokš, kugel aj. A hle! Pan Blum odmítá od sebe vystoupení z víry, vždyť on „drží ještě na nábo-

ženství“. Ale koneckonců přece víru opustil, byl o Jom Kipur od šamese vypovězen z lavice, poněvadž nezaplátil sedadla. A když mu o příštím Rošhašono děti neblahopřály, vytýká své ženě, že nevychovává děti k uctivosti vůči otci. Načež ona ho krátce odbývá slovy: „Z víry vystoupí, ale kovet by chtěl.“

Chudý mládenec Bondi byl by si rád bral jedinou dceru bohatého Schulhofa, představeného náboženské obce v Kosové Hoře. Ale kdepak by dal bohatý Žid chudákovi svou dceru za ženu! Chytrý Bondi však na Schulhofa vyzrál. Vypůjčil si od řezníka Šimerdy tisícovku a chodil po městečku ji měnit. Proměnil ji, vrátil Šimerdovi peníze a hned zase si vypůjčil jinou tisícovku a zase ji chodil měnit. V městečku se o něm začínalo mluvit, že musí dělat nějaké dobré obchody. Netrvalo dlouho, vyběhl Schulhof z krámu za Bondim, proč „se nedává vidět“, že jeho Flora se po něm ptá. A za čtrnáct dní bylo zasnoubení a brzy potom svatba. („Jak jsem se oženil.“)

Jednou za svatý čas jde mazaný Artur Popper do Národního divadla. Dávají Carmen a Artur si popřál lístku za dvacet korun. To se mu musí vyplatit. Podaří se mu dostat se v přestávce za kulisy a prodati Carmen a celému ensemblu hezkých pár tuctů flórových punčoch. Ale na tom nebylo dosti. Svého suseda, hudebního nadšence a milovníka starožitností, přilákal do domu a oženil ho se svou ošklivou sestrou Martou. („Vdala se.“)

A podobného rázu jsou humoresky obsažené v knize „Bez místa“. V úvodní povídce, od níž kniha má jméno, žádá kupec Kolínský „zavedeného“ cestujícího, aby jeho nezaměstnanému synu opatřil nějaké místo. Ten sice neví o místě, ale o partii pro něho. Jak ztrestala rezolutní pí. Barbora Lustigová revolverového žurnalistu, jenž jejího muže dal do novin, se vypravuje v povídce „Přišel do novin“. V črtě „Služky u Lilienfeldu“ je kreslen typ židovské paní, jež ne-

dovede udržeti služek. Zajímavý obrázek z židovské obce kreslí autor v povídce „Velký Fischmann a malý Fišman“. Byli bratrance a oba měli obchod: jenže Velký Fischmann byl bohatým a vážným velkoobchodníkem, malý Fišman chudým a opovrženým kramářem. V synagoze sedával Velký Fischmann v přední lavici, malý Fišman v lavici poslední (ve které byl vyryt nožem nápis: „Zde jsem držel 5. III. za tatínka Jahrzeit. Hugo Justitz, obchodní příručí.“). Když malý Fišman v nemocnici umíral, dostalo se mu omylem posledního pomazání a po smrti byl odnesen do kaple, aby nad ním byly vykonány smuteční obřady. Velkému Fischmannovi, jenž se přišel proti takovému jednání ohraditi, omlouvá se úředník, že chudého Žida od křesťana rozeznati nelze. – Tak líčí Poláček ještě celou galerii jiných směšných židovských figurek, a to na cestách i doma, v obchodě, účtárně, kavárně nebo přírodě. Dává jim naříkati na daně a ukazuje jejich filozofii jako dlužníků. O křesťanských občanech okresního města P. poznamenává ironicky, že byli přívrženci rovnoprávnosti, že přijímali Židy do Občanské besedy, Zpěváckého spolku, Okrašlovacího spolku, ba že Židé směli i většími částkami přispívati na účely obranných jednot a místního Sokola. Svě souvěrce zesměšňuje, líče jistého židovského velkoobchodníka, an sedí se svou rodinou u vánočního stromku.

Poláček osvědčuje se výborným vypravěčem anekdot. Vždyť jeho povídky nejsou ničím jiným než rozsáhlejšími anekdotami. Odbočuje rád od svého vypravování, vkládaje do něho veselé, ba rozpustilé epizody. Pozoruhodné je, že Poláčkův někdy až uličnický humor přece se obejde bez hrubostí a lascivností. Náš spisovatel má jiné prostředky, aby čtenáře nebo posluchače pobavil a rozesmál. Především je to jeho zvláštní způsob povahopisu. On charakterizuje své osoby často udáním firmy neb jinou poznám-

kou, např.: Deutschmann, co si tak fouká pod fousy, pan Lederer, likéry, Pacovský, co si proti každému moc dovolil a sám nic neměl, Reiniš, prýmkářské zboží ve velkém i v malém, Reiniš, co se vyrovnal, atd. Již ta volba jmen je příznačná: vedle Bondi, Blum, Blau se jmenují jeho osoby: Luftschütz, Sborowitz, Šulhof s Š, co si vzal Kramovu z Trněného Oujezda, a Schulhof s břichem, Pick, Freudenfeld, Popper atd.

Co se Poláčkovi nejlépe podařilo a čím ke charakteristice svých osob nejvíce přispěl, to je zvláštní mluva, jíž svým figurám dává mluvit. Poláčkův žargon liší se od správné češtiny spádem řeči, frazeologií a i formami. Spád a frazeologie vzaty jsou z židovského prostředí, fráze jsou doslovným překladem německých frází běžných v ghettě a prostoupených tu i tam slovy hebrejskými; zvláštní formy jsou vzaty z venkovského nářečí. Např.: „Moje starosti na moje nepřátele. Jim řečeno“, „milostpaní Spitzer – ta se umí šatit, vždyť prošatila svoje věno a celou firmu Spitzer na pět procent“, „vezměte se dohromady“, „měl jsem svou hlavu, a v té hlavě velikej sechel“, „voni jsou, co se týče ženských, velkej lejmoch“, „slečna Weissbach nebyla nic vert“, „Oskárek Ganz, takový nikdo“, „Já nejsem na vás naložený“ atd.

Satira, skrývající se za humorem, namířena jest výhradně proti Židům a Židovkám; někdy však i proti křesťanům. Řezník a hospodský Šimerda lichotí Bondymu slovy: „Bondy, ty jseš takovej pořádněj člověk, jako bys ani nebyl tý vaší víry.“ A spisovatel dodává ironicky, že je to největší chvála, kterou může křesťan vyslovit, když řekne, že někdo židovského vyznání nevypadá ani jako Žid. – Jednou jede pan Popper vlakem v třetí třídě. Třetí třída je plná, mluví se o politice a nadává se na Židy. A spisovatel poznamenává: „Rád bych viděl třetí třídu, ve které by se nenadávalo na Židy – taková třetí třída neexistuje...“ Pan Antonín Trnož, první

křesťanský závod s módním zbožím, nadává na Židy: „Židi nás ujařmují a sajou naše mozoule“, v jeho obchodě však to vypadá jako ve volební kanceláři: všude nápisy a hesla „Svůj k svému“, „Křesťanský závod“, „Žádný židovský brak“; ale sám kupuje zboží od firmy Freud a Pick, dává si od cestujícího Poppera namluvíti, že Freud a Pick jsou křesťanští obchodníci.

Z židovského prostředí vzata jest i veselohra „Pásky na vousy“, v níž jde o sňatek příručího s principálovou dcerou. Příručímu bylo před sňatkem ukázati svou obchodní zdatnost. V době, kdy panovala móda anglických knírů a hladce oholených tváří, má nastávající zeť prodati velkou partii pásků na vousy, kterou jeho šéf koupil v samý předvečer onoho obratu módy a z níž se nyní stal neprodejný „póvl“. Nadějný zeť obchod provede, třeba na úkor kapsy budoucího tchána. Ale ten mu nemá co vytýkati, neboť i on před lety napálil svého budoucího tchána.

Robert Saudek

Získal si v poslední době evropského jména jako grafolog a jako spisovatel, píšící v několika řečech.¹⁵⁰ Nás zajímá hlavně jako dramatik. Narodil se r. 1885 v Kolíně, kdež absolvoval nižší gymnázium. Po návštěvě obchodní akademie v Ústí n. L. a v Praze působil jako obchodník v Berlíně a v Paříži. Z Paříže se vrátil opět do Berlína a tam pobyl až do vypuknutí světové války. Za druhého berlínského pobytu vystoupil jako spisovatel. Své příspěvky posílal Lidovým novinám a Času, stejně jako Berliner Tagblattu

---

150 Viz o něm články Maxe Lederera: „Dva němečtí spisovatelé z Kolína“ (Rozvoj 1904, č. 10) a K. H. Hilara: „Současní čeští dramatikové Židé“ (Rozvoj 1906 č. 32).

a Frankfurter Zeitung. I své knihy vydával česky a německy. Ve válce konal jen krátkou dobu vojenskou službu. Přestěhoval se do Haagu a zařídil si tam zpravodajskou kancelář. Po převratě vstoupil do vyslanécké služby Československé republiky. Nyní působí jako tiskový referent u čs. vyslanectví v Londýně.

Robert Saudek vstoupil do literatury r. 1903 knihou „*Drama dětské duše*“, obsahující kromě obou aktovek „*Dětské svědomí*“ a „*Židovští kluci*“ ještě drama o čtyřech obrazech „*Jeník*“,¹⁵¹ a osvědčil se hned při svém debutování dokonalým dušezpytcem. Všem třem kusům jest společné utrpení, jež jest snášeti dětským duším. V nejlepším a nejdramatičtějším z nich, v „*Dětském svědomí*“, je mučedníkem čtrnáctiletý Jindra. Dověděl se o poměru svého otce (vdovce) k vychovatelce, vyčte mu, že se zpronevěřil památce matčině, a přivodí jeho rozčilením smrt; jsa pak týrán zlým svědomím učiní konec svému životu skokem z okna.

„*Židovští kluci*“ uvádějí nás do středoškolských škamen. Při počítání úroků hlásí Weissberger profesorovi Zemanovi, že od té doby, co probírají počet procentový, jsou on a židovský spolužák Goldbach škádleni od ostatních spolužáků posměšky, že umějí počítati procenta, která nestojí v žádné knize. Přes naléhání profesorovo zachová se Weissberger charakterně a nechce udati jednotlivců ze spolužáků. Po odchodu profesorově vrhne se několik hochů násilně na Weissbergera a skrývajícího se za něho Goldbacha. Jediný Vávra zaujímá z křesťanských spolužáků ne-

---

151 Kniha vyšla česky (v div. knihovně Máje, č. 9) a zároveň německy „*Drei Bühnendichtungen der Kinderseele*“ (Deutsche Bühne, Berlin). Na jeviště uvedeno bylo „*Dětské svědomí*“ napřed česky (v Nár. divadle, 21. srpna 1903), „*Židovští kluci*“ dávání byli napřed německy. Saudek napsal také instruktivní spisek „*Drama dětské duše*“ ze stanoviska techniky jeviště, v němž žádá, aby úlohy hlavních osob se udělily hercům a herečkám, úlohy vedlejších osob dětem.

stranné stanovisko. Po odchodu žáků pokouší se zbabělý a mstivý Goldbach svést Weissbergera, aby jmenoval profesoru viníky. Ten však ho příkře odbývá slovy: „Kdyby byli všichni Židé, jako jsi ty, pak by věru měli pravdu ti, kteří nám spílají.“ Těmi konečnými slovy je problém, pro dětskou duši tak závažný, rozřešen.

Poslední dramolet pokouší se o řešení problému pohlavního poučení dětí, jak to např. učinil Hugo Salus prozaickou drobnůstkou „Wo kommen die Kinder her“ nebo Jos. Pelcl brožurou „Odkud přišel bratříček“. Neobyčejně jemný a vzorně vycpaný Jeník doví se beztaktním způsobem od svého přítele Quida, jak přicházejí děti na svět. Jest tím tak znepokojen, že se jeho chování úplně změní. Matce podaří se dosáhnouti, že se jí Jeník se svým tajemstvím svěří; ona ho poučí a jeho původní duševní rovnováha a chování se opět navrátí.

Jiné drama Saudkovo jest „*Revoluce na gymnáziu, tragédie o čtyřech dějstvích*“.¹⁵² Na jistém venkovském gymnáziu vydávají oktáváni psaný časopis, do něhož vůdčí hlava oktávy, Bělský, napsal potupné verše na ředitele ústavu. Časopis byl školníkem nalezen a odevzdán řediteli, jenž zahájil v konferenci profesorského sboru vyšetřování s oktávány, ale zároveň, i když ne formálně, s jejich třídním profesorem dr. Práškem, moderním pedagogem, u žáků velice oblíbeným, ale od kolegů a zvláště od zpátečnického ředitele, nenáviděným. Kolegové činí Práška odpovědným za poměry v oktávě. Bělský a s ním pět spolužáků přiznává se při výslechu ke spolupracovníctví na časopise a jsou na základě usnesení konference z ústavu vyloučeni. Jeden z nich, Linhart, se zastřelí, ale nikoliv pro relegaci, nýbrž z důvodu, jenž s revolucí studentů

---

152 Česky v divadelní knihovně Máj, německy pod titulem „*Eine Gymnasiasten-tragödie*“ (Deutsche Verlagsanstalt Concordia, Berlin W 50).

nesouvisí (pravé příčiny se nedovídáme). Relegace byla jen podnětem k samovraždě. Strach před epidemií samovražd pojme rodiče vyloučených žáků i ředitele. Ten jest ochoten žáky opět přijmouti a potrestati je toliko karcerem, vzdá-li se dr. Prášek svého místa, vyznají-li se buřiči kajícím ze své viny a slíbí-li jejich rodiče naprosté mlčení. Profesor Prášek v zájmu žáků svoluje. Buřiči, částečně ustrašení, částečně rodiči uprošeni, couvají, ale Bělský, ohnivá hlava a nositel myšlenek mladé generace, nechce, nabyv jednou svobody, se vrátiti do školy. Vida se opuštěn od kamarádů, raději chce za svou myšlenku padnouti, než aby ji zradil, a skočí u prof. Práška, kde je několik spolužáků shromážděno, z okna.

Po válce obrátil Saudek na sebe pozornost české veřejnosti románem „*Diplomati*“,¹⁵³ v němž uvádí čtenáře do prostředí rakouské diplomacie v Haagu v době válečné. Šéfem rakouského vyslanectví jest Excelence Hanibal Jan Dionys hrabě z Gallu, člověk šlechtitný a duševně vynikající nad ostatní diplomaty. Jeho předností jest neobyčejná znalost lidí a ta má svůj původ v jeho mistrovství grafologickém. Zdraví hraběte Galla je ohroženo, zvláště jeho oči slábnou. I vyhledává mu jeho berlínská přítelkyně, hraběnka Kornelie Wuergen-Rostorffová, za osobní tajemnici dívku, jejíž žádost vybrala mezi sty jiných taktéž na základě svých

---

153 Nákl. Fr. Borového v Praze 1921. Téhož roku vyšli „*Diplomati*“ i jazykem německým v Drei Masken-Verlag v Mnichově. Saudek jest mimo to autorem románů „*Eine Heilige und zwei Sünder*“ (Karl Reißner, Drážďany 1912), „*Der Mikado*“ a dvou esejí knižně vydaných pod titulem „*Billige Weisheiten*“ (Verlag Continent, Berlín), z nichž první se zabývá dílem Fr. Mauthnera „*Beiträge zu einer Kritik der Sprache*“, druhý díly Viléma Fließe a Otty Weiningerova o bisexualitě. Konečně přeložil Saudek z češtiny do němčiny drama „*Oblaka*“ od Jar. Kvapila (Reklams Universalbibliothek, „*Freie Wolken*“) a Laichterův román „*Za pravdou*“ (Slavische Romanbibliothek u J. Otty v Praze, „*Die Wahrheits sucher*“).

grafologických schopností. Jest to Češka Marie Psancová, potomkyně Českých bratří (psanců), kdysi z Čech vypuzených. Marie se výtečně osvědčuje, stává se nepostradatelnou pomocnicí hraběte, dovede odolati všem intrikám ve společnosti diplomatické a získá svým taktem a svými duševními kvalitami nejen svrchovanou přízeň hraběte Galla, jenž poznává její neobyčejnou vnitřní cenu, se jí stává druhým vůdcem životem – první byl učitel Václav Křepela v Sedlci –, nýbrž i čistou lásku zbožňujícího ji prince Laudona, potomka Jana Jiřího, přítele českého lidu a příznivce Mariina dědečka. Marie Psancová dědí i jmění svých dobrodinců, hraběte Galla a hraběnky Wuergen-Rostorffové, a odchází se svým snoubencem do domoviny, aby ve smyslu své víry pracovala „o žních božích“, tj. pro svůj národ.

Kolem rakouské mise v Haagu seskupena je pestrá společnost, již autor velmi názorně líčí, a děj provázejí zajímavým způsobem všechny důležité válečné a politické události oné památné doby.

Důležitou úlohu v Saudkově románě hraje grafologie. Mistrem v grafologii je hrabě Gall a Marie Psancová je jeho učelivá žákyně, jež dosáhla značné dokonalosti. Na základě rukopisů činí si Gall a Marie úsudek o mnoha vynikajících mužích z doby válečné (např. Lloydovi Georgovi, Bethmannu-Hollwegovi, Scheidemannovi, Hindenburgovi, Ludendorfovi, Mackensenovi, Wilsonovi, Masarykovi aj.).

Román „Diplomati“ vzbudil po svém vyjití všeobecnou pozornost nejen pro neobyčejný svůj obsah, nýbrž i pro nevšední hodnotu literární, a dal očekávati od jeho autora další obohacení české literatury beletristické.¹⁵⁴ Zatím se autor oddal úplně grafologické

---

154 Na konci německého vydání poznamenává Saudek, že „Diplomati“ jsou první částí románového díla, rozvrženého na tři svazky.

vědě a v tomto oboru dosáhl, jak již řečeno, jména evropského. Jeho grafologické práce vycházejí jazykem českými, německým a anglickým. Česky vyšly: „*Experimentální grafologie*“ a „*Vědecká grafologie*“.

Jiný český dramatik Žid, **Vítězslav Markus**, váží látku ke svým tragédiím hlavně ze života dělnického. Sem patří: „*Za štěstím*“, „*Tereza*“, „*Život*“, „*Bída*“ a „*Pravda*“. – Ze života uměleckého a středostavovského vzaty jsou tři aktovky: „*Trest*“, „*U cíle*“ a „*Velikán*“, vydané pod společným titulem „*Komedie života*“ a dramolet o dvou dějstvích „*Dnes a zítra*“.

František Gellner

Byl rázovitý lyrik doby předválečné a známý karikaturista Lidových novin.¹⁵⁵ Narodil se dne 19. června r. 1881 v Mladé Boleslavi z rodiny židovské, v níž však vědomí židovství bylo jen slabě vyvinuto. Jeho otec, zchudlý obchodník Karel Gellner, byl třídně uvědomělý a organizovaný socialista. Ký div, že byl jeho syn socialista extrémní, anarchista. Moderní revue, Nový kult, Zář a jiné časopisy, jež otec Gellner odbíral, staly se i oblíbenou četbou hochovou. V kvartě (r. 1895/96) vydával Gellner s několika svými kolegy psaný studentský časopis Lucernu, do něhož psal humoristické básničky a maloval tušové obrázky, mimo jiné i karikatury svých gymnazijních profe-

---

155 Sebrané spisy Gellnerovy vydal s životopisem, oceněním díla básníkovy a soupisem literatury o něm Mil. Hýsek u Fr. Borového v Praze 1927/28. Mimo to poukazujeme na články Adolfa Veselého „*Frant. Gellner, básník a karikaturista*“ (Mor.-slezský sborník, 1919), Josefa Macha „*Gellnerova prvotina*“ (Lidové noviny 1924, č. 617, 628, 634) a Arnošta Heinricha „*O Fr. Gellnerovi*“ (Lidové noviny 1926, č. 587, 600, 613, 625).

sorů. V Lucerně uveřejnil např. veršovanou anticko-mytologickou parodii „Bohové v exilu“, překlad z Goethova Fausta „Balada o králi z Thule“ aj. Z Lucerny se stal o rok později psaný časopis Pêle-Mêle, do něhož napsal Gellner básně „Hebe“ a „Slova“ (uveřejněné po mnoha letech v knize „Radosti života“). Ve školním roce 1898/99 vydávali žáci psaný časopis Mládí. Gellner namaloval pro něj několik vinět a uveřejnil v něm básně „Píseň dobrodruhova“, „Reflexe“ a „Přetékající pohár“, jež skoro beze změny pojal později do své první knihy „Po nás ať přijde potopa“. V Mládí vyšel konečně i jeho překlad Heineovy „Diany“ a jedné kapitoly z Nietzsche. Gellner se učil jako gymnazista sám malovati a bílé stěny jeho studentského, velmi primitivně zařízeného pokoje byly pomalovány uhlovými a křídovými kopiemi T. T. Heineových a Thönyových karikatur ze Simplicissimu. V září r. 1896 debutoval Gellner, arciť pod pseudonymem *V. Štika*, v časopise tištěném, ve Švandovi Dudáku, básní „Patnáct lahví koňaku“.

Vychodiv r. 1899 mladoboleslavské gymnázium, studoval dva roky na vídeňské technice, jeden rok na hornické akademii v Příbrami, načež si odbyl vojenskou službu jako jednoroční dobrovolník u zeměbraneckého pluku č. 10 v Litoměřicích; jako prononsováný anarchista důstojnické hodnosti ovšem nedosáhl. Po vojně odjel na krátký čas do Mnichova, aby se zdokonalil v malířství, a odtamtud za týmž účelem do Paříže, kdež trávil život zoufalé bídy (viz některé básně v „*Nových verších*“ a román „*Potulný národ*“). V Paříži stýkal se s českými literárními přáteli z pražské bohémy (Karlem Tomanem, Marií Majerovou a Helenou Malířovou) a pracoval kreslířsky pro časopis Rire, Cri de Paris a Le temps nouveau. Tam prodělával i svůj přerod z anarchisty v nacionalistu. Neposílá již rodnému kraji ironické pozdravy, nýbrž připíjí o Štědrém večeru vzdálené domovině.

Na podzim roku 1911 dostal se prostřednictvím St. K. Neumanna do Lidových novin jako karikaturista. Brzy stal se řádným členem redakce a vzal si mimo to na starost poslední stránku Večerů, týdenní beletristické přílohy Lidových novin, již plnil obrázky a humoristickými veršičky. Vedle toho vypomáhal v redakci, kde ho právě bylo třeba. Heinrich o něm píše: „Byl ve službě loajálnost a přesnost sama, iniciativní a samostatný pracovník velkého vzdělání a politické bystrosti, a nadto ještě dobrý a poctivý, kamarád.“

Gellner nastoupil hned na počátku války vojenskou službu a patřil k jejím prvním obětem. Od září roku 1914 byl nezvěstný. Vyplnila se na něm vlastní jeho slova: „A budu z těch, jež ruka druhů vrhá po vykonané práci do šachet.“

První sbírka Gellnerových veršů má své jméno po básni „Po nás ať přijde potopa“. Je napsána na rozhraní dvou fází životních. Básník se v ní loučí se svými politickými přáteli-anarchisty z doby minulé, s „dobrymi hochy, kteří se vzdorem v srdcích a sevřenou pěstí vyšli bořit, chtějíce lidstvu stvořit nové ráje“. I on dlel kdysi uprostřed víru anarchistického a snil o vůdcovství ve straně: „Můj mladý věk tak do šestnácti roků! Své nejkrušnější děkuju mu dny, své msty a nenávisti kalnou stoku, své nejživější děkuju mu sny. Chtěl jsem se tehdy státí jenerálem, ne však se bít ve službách koruny. Na divou montaň zřel jsem se zápalem a na nešťastné hochy z komuny.“ K té době jeho anarchistického smýšlení vztahují se ještě básně „Kázání Spartakovo“ a „Vzduchoplavec“.

Ale ty doby pominuly a básník si oblíbil společnost jinou, „lehkovážnou chasu“, druhy bohémy, již bezstarostně žijí do dne myslíce si: „A po nás – –! Což – ať přijde potopa!“ Toto gesto lehkovážné bezstarostnosti, jímž Gellner provází svou báseň, nemá však platnosti pro celou knihu a právem poznamenal Adolf Veselý, že v napřážené ruce, jež provází onen výrok, netkvěla jen číše

přetékájící vínem, nýbrž rozdrásané srdce, že ruka ta krvácela, poněvadž na hlavě básníkově byl spíš věnec trnový než révový.

Básník ve verších této sbírky otevřeně, ba cynicky se vyznává ze svého požitkářství: „Pro klid své duše nejtěžší si víno a nejvřelejší ženu vyberu. – Vybízím vás, má drahá, vilná Fryno, k jednomu tanci v tlamě kráteru.“ – Chce užítí světa, dokud je možno, vždyť neví člověk, co mu přinese zítřek: „Má milá rozmilá, neplakej! Život už není jinakej. Dnes budme ještě veselí na naší bílé posteli. Zejtra, co zejtra? Kdož pak ví. Zejtra si lehneme do rakví.“

Po hodinách požitku zmocňuje se ho však strašná kocovina, stává se oním „triste animal“ a pak zapadá do hluboké rezignace. Ale i tu nepozbývá mysl jeho mužné hrdosti, odmítající slitování: „Je pro mne málo směrodatný soud bližních dobrý jako špatný. Včas pole svá si pokosím. A o pohřeb se neprosím.“ A ironizuje sebe sama, praví: „V městě teď bouří karneval a já bych slzy proléval. K úpadku spěje moje firma, Pánbu mne pere všema čtyřma.“

Rezignace, pocházející ze zklamání a z neschopnosti ku práci, dostupuje vrcholu; dostává se jí výrazu neslýchaně cynického: „A to vím jistě: Kdybych dnes byl ženou, tak slinám světa nastavil bych líc a s drzým smíchem, sukní vyzdviženou své tělo šel bych prodat do ulic.“

Po těchto verších nebudeme se diviti posměchu, jež si tropí básník z maloměstských šosáků, nevybočujících ze svých vyjetých kolejí, např.: „Mně vstříc po žluté silnici jde měšťák s naduřelým břichem se svojí tlustou samicí. Dost možná: Zde se narodili a žili v tupém štěstí svém. Několik bytů zalidnili života schopným potomstvem.“

Komunismus, požitkářství, cynická veselost a kousavá satira, hnus z tohoto života, to jsou hlavní prvky první Gellnerovy sbírky básnické. Vedle nich nalézáme v ní některá čísla vynikající něžností,

např.: „Na sophu zeleném“, „Miluju severní nebe“, „Na dálném jihu snad“. Stejný je obsah ostatních básnických sbírek Gellnerových. Ač nelze mluvit o nějakém rozvoji vnitřním, přece nelze nepostřehnouti básnického pokroku mezi sbírkou první a následujícími.

Titul druhé knihy „Radosti života“ není míněn vážně, nýbrž ironicky; vždyť z těch 35 básní bez nadpisů křičí téměř bolest a zoufalost srdce, uvědomujícího si nevyhléditelnost svých ran: „Já jsem k tobě nepřišel v roztoužení tklivém. Ruce jsem si zahřát chtěl, mrtvé ruce zahřát chtěl na tvém srdci živém – – – V bahně skončí moje dny pro dar zapomnění. Mosty jsou již spáleny, mosty za mnou spáleny, návratu již není.“ Anebo když básník, nemoha v noci usnouti, se toulá městem a vše se mu hnusí: „Z města jsem vyšel. Šel jsem podle řeky a vrby, chtějíce mne poděsit, volaly na mne posměšnými skřeky: Příteli, bratře, pojď se oběsit!“

I nedivme se, že tato sbírka cynismem a otevřeností ještě převyšuje sbírku předcházející, takže básník u vědomí, že leckdy překročil meze dopustné míry, pocituje potřebu se omluviti a ospravedlniti. Praví o sobě: „Jsem smutný mládenec, rouhavý cynik, v rozpuku mládí zhořkl mi svět, v ovzduší krčem a v zápachu klinik vypučel písňě mé jedový květ. Děkuju bohu a děkuju čertu za plaché chvíle prchavý dar. Života číši jsem naklonil ke rtu, piju z ní smutek a bolest a zmar.“ Vedle břitkých švihů satirických, např. „Noc byla věčná jako hloupost lidská“ anebo „Nečekám nic od reforem, nových zásad nových norem, miluju jen kladivo, které bije na zdivo, na zvětralé zdivo“, nacházíme i zde tóny krásné lyrické něžnosti, např. v básni „A přijde den a růže vonět budou...“ Dokonalého básníka lyrika prozrazuje i báseň „A těla žen jsou rozkošná a sladká“ se svým rozporem smyslů ještě lačných, ale pohaslého citu: „Toužebným vzruchem chvěje se mé tělo. – Ale mé srdce, ne, to nehoří.“

Vrchol básnického umění Gellnerova tvoří kniha třetí „Nové verše“. Gellner ji sice připravil k tisku r. 1914, nedlouho před světovou válkou, ale její vyjití bylo válkou zamezeno. Teprve r. 1919 vydal ji St. K. Neumann u Fr. Borového v Praze.

Při četbě „Nových veršů“ nelze nemyslet na Heina, a to na Heina z doby „žíněnkové hrobky“, kdy psal svého Romanzera. Básník touží, teskní, pláče, drásá své nitro a vzápětí následuje – pošklebek. Tak např. nařiká v „Elegii“ nad ztrátou milenky, která nebyla z těch, na něž se zapomíná pro jiné. A báseň končí slovy: „Dnes vím: Na tom světě žádná jiná. – A ty taky ne.“ Heineovská je i příšerná „Balada“, v níž líčí básník ve čtrnácti verších vší tragédii člověka. Několik básní se vztahuje přímo na Paříž, např. „V Paříži“, „Lokálka“, „Štědrovečerní“ a „John Sambo“, ale básník nám líčí jen spodinu tohoto krásného města, „jehož jméno doma vyslovoval třesoucímá se rtoma“. Předvádí nám např. sešlou nevěstku, sebevražednici, jež se pokouší otrávit se fosforem ze zápalek, dále Johna Samba, svého soka v lásce, a konečně sebe sama, jenž o Štědrém večeru sedí u krajana šenkýře a myslí na svou domovinu: „A zapomeneme v tuto hodinu mnoho, co za námi leží, co nás vyhnalo v dalekou cizinu a co se překlene stěží, na duší nepokoj, na sny chorobné, urážky veličenstva, dezerce, nudu, dluhy a podobné zábavy člověčenstva. A plnými poháry, z kterých do hlavy stoupá červené víno, připijeme si na zdraví, vzdálená domovino!“

Lyrické básně, plné čistoty a něhy, jež nescházely v prvých dvou sbírkách, ač jich tam bylo poskrovnu, zde skoro převládají. Budtež jmenovány: „Jarní píseň“, „Elegie“, „Píseň jarního dne“, „Procházka“, „Krajina“ a „Pohár k zemi padá“, zvláště poslední, jež končí slovy: „Krví má, proč jsi kdys vřela? Touho, proč vyletěla? Duše má, jak jsi zcela zapomněla, cos chtěla! Hledí oči v dny příští,

chladny, lhostejny, němý. A pohár padá k zemi a pohár se v střepiny tříští.“

V „Nových verších“ po prvé se shledáváme i s básněmi výpravnými. V „Mravoučné povídce o hodném a zlém hochu“ líčí básník dva studenty, jednoho vzorného šosáka, druhého ledabylého a lehkomyšlného bohéma (tedy sebe sama). „Babička Málková“ jest ubohá stařena, trýzněná od uličníků na ni pokřikujících. V ní poznáváme básníkův soucit s lidmi osudem stíženými. V básni „Vavřinec“ popisuje Gellner tónem stejně rozpustilým jako v satirách vážný příběh z dějin pronásledování křesťanů.

Od „Mravoučné povídky“ vede cesta přímo k nejobsáhlejší Gellnerově skladbě, k „*Don Juanu*“. Je to dobrodružně-erotická báseň plná ironických a satirických poznámek. Vyšla po prvé roku 1912 ve Večerech, nedělní příloze Lidových novin, v sedmi pokračováních a knižně roku 1924 jako devátý svazek knihovny Holubice v textě ovšem ne dosti přesném. Don Juan je jako Venda z „Mravoučné povídky“ lehkomyšlný student, požitkář, bezohledný svůdce dívek, jenž bez zaměstnání tráví svůj bezobsažný život, potloukaje se z města do města a potáčeje se od milenky k milence. V Seville svedl mladou choť svého obstarlého strýce, v Barceloně dceru lodářovu Trinidad, v Paříži ruskou studentku, čímž zavinil smrt jejího starého otce. Protekcí přítelova otce dostal se v Bruselu do koloniálního kurzu a brzy nato stal se jakýmsi správcem rozsáhlého okresu v Kongu. Vrátil se po dvou letech do Evropy, zajel si do Berlína, kdež se stala jeho obětí modistka. Z Berlína odjel do Ameriky, stal se agentem a byl při novém dobrodružství zastižen matkou svedené dívky a přinucen k sňatku s ní. Opustil však ženu, vrátil se do Evropy a v Paříži skončil svůj život v blázinci. „Byl jedním z lidí, kteří marně žijí a marně plýtvají svou energií, z těch, kteří světem bez účelu bloudí a bez radosti. Kdo chce, ať ho soudí!“

Gellnerovy verše vynikají neobyčejnou lehkostí výrazu. Básník jeví se Heineovým žákem nejen pro svou ostrou satiru, nýbrž i formou svých lehce plynoucích, úsečných a naprosto jasných veršů. Vlivy Heineovy a národní písně jsou nápadnými prvky Gellnerovy poezie. Ale verše neplynuly Gellnerovi tak lehce z péra, jak by se na první pohled zdálo, on nebyl tím ležérním posměváčkem, jak by se z lehkého toku veršů dalo souditi, naopak, on měl uměleckou ctižádost a vědomí umělecké odpovědnosti, a i v tom směru následoval příkladem svého velikého mistra. Hýsek poznamenává („Cesta“ VII, 569), že básník s úporným úsilím na svých verších piloval o přiléhavý výraz a že se velice namáhal, než některé strofe dal definitivní podobu.

Gellner psával v Lidových novinách pod čarou také prózy. Roku 1913 vydal knihu drobných próz „Cesta do hor a jiné povídky“. Gellnerovu drobnou povídkovou prózu posud knižně nevydanou shrnul Hýsek v 2. díle svého souborného vydání pod společným titulem „Povídky a satiry“.

Nemajíce pozoruhodného děje a vyznívajíce často na prázdno, zůstávají Gellnerovy povídky daleko za jeho básněmi. Spíše než povídkami daly by se označiti komickými nebo tragikomickými obrázky (některé, jako např. „Sebevrah Nečásek“, „Otec“, „Štika“, „Marta“, jsou hluboce tragické) ze života rodinného nebo ze života maloměstské bohémy. Jejich hrdiny jsou nejčastěji lehkovážní studenti, podřízení úředníci, vojáci a umělci a dějištěm pražské nebo venkovské kavárny a hostince. Mnoho látky čerpá autor pravděpodobně ze svých vlastních zkušeností rodinných, vojenských a studentských a obrací ostří satiry nezřídka proti sobě samému. Kdopak by nepoznal lehkovážného bohéma Gellnera v Juliu Vyhlídalovi („Životní osudy“), Ferdáčku Hvízdálkovi („Smysl života“) nebo v hrdinovi „Právní porady“! K nejzajímavějším z povídek

Gellnerových patří „*Hynek Rež*“ nejen proto, že v ní líčí autor smutnou domácnost své ovdovělé matky, nýbrž poněvadž se mu vydařila zajímavá postava strýce Hynka Reže, sledujícího s velkým zájmem práci synovce-studenta a zabývajícího se i na vysokém jarmarečním voze Caesarovou knihou „*De bello Gallico*“.

Největší prozaická práce Gellnerova je román „*Potulný národ*“.¹⁵⁶ Má sice některé formální nedostatky, ale ty jsou vyváženy cenou dokumentární. Oba hrdinové, Konrád Vodrazil a Ondřej Vlček, reprezentanti „potulného národa“ bohémů, již cestují z Čech přes Mnichov do Paříže, mají mnoho rysů autorových; zvláště ve Vlčkovi vytvořil Gellner svůj vlastní portrét.

František Gellner se pokusil i jako dramatik. Koncem roku 1902 vznikla jako tříaktová komedie „*Přístav manželství*“, jež se zachovala jen v rukopise.¹⁵⁷ Dějištěm hry je české šosácké a klepařské maloměsto (bezpochyby Gellnerovo rodiště Mladá Boleslav). Do něho umístil autor tři bývalé veselé kamarády ze studentských let, kteří na prahu praktického života účtují s minulostí. Hlavním hrdinou jest bohém Štěpán Karbuský, zkažený student (Gellnerův autoportrét; i jinak obsahuje hra ve vzpomínkách kamarádů mnoho autorem zažitého), jenž se dává vydržovati obchodníkem Holešem, aby udělal zkoušky a oženil se s jeho dcerou Žany. Místo knih hledí si však Karbuský více Žany a hospody. Nedostuduje, nýbrž vstoupí do Holešova obchodu a zachrání se v „přístavě manželství“.

Obrázek Gellnerův nebyl by úplný, kdybychom se o něm nezmínili jako o malíři-karikaturistovi. Ve stati životopisné bylo řečeno,

---

156 Vycházel ve fejetonu Lidových novin od srpna do října 1912. V souborném vydání, sv. III, str. 61 a 163.

157 Po prvé ji otiskl Hýsek v souborném vydání (sv. 3). Provozována byla při Gellnerově matiné ve Vinohradském divadle dne 24. října 1926. Viz o ní Hýskův článek v *Cestě VII*, 569.

že Gellner již jako gymnazista rád kreslil karikatury a že prodlel nějaký čas na drážďanské akademii. Ale řádného akademického školení neměl. Přesto mnoho kreslil pro Nový kult, Šibeničky, Krameria a Večery. Do Lidových novin byl přijat hlavně jako karikaturista. Z počátku bral motivy ke svým obrázkům z politiky zahraniční a parlamentní, později věnoval svou pozornost nepřátelům Lidových novin: klerikálům a mladočechům. Monsignore Šrámek a dr. Kramář bývali často terčem jeho obrázků, doprovázených vtipnými, někdy i rozpustilými verši. Známý jsou Gellnerův cyklus karikatur „Láska“ a ilustrace k Havlíčkovu „Křtu sv. Vladimíra“. Ale pravé popularity dosáhl teprve na počátku roku 1912 sérií karikatur z moravského sněmu, v nichž zobrazil zákonodárce moravské bez rozdílu stran.

Nelze nám zakončiti úvahy o Gellnerovi, aniž bychom si povšimli jeho židovství. A tu budiž řečeno přímo, že poměr Gellnerův k židovství byl zcela negativní, zamítavý.

Roku 1904 rozepsal se v Novém kultu o „židovské otázce“.¹⁵⁸ V onom článku obrací se nejdříve proti židovskému klerikalismu, jemuž vytýká, že sice nebojuje jako klerikalismus katolický za rozšíření moci svých kněží, ale za prospěch a zisk vyvoleného národa mezi nepraktickými domorodci. Je to táž myšlenka, již vyslovil Gellner ve své cynické básni „Sobota“:

„Sobota, myslím, byla snad.
Židovský pán bůh měl svátek
a Židi mu šli děkovat
za všechen vezdejší statek,

---

158 Viz souborné vydání, III, 271 n.

za prosperování obchodů
galanterních a střížních,
za těhotných žen úrodu
a za hloupost svých bližních,

za jmění Rotschildů veškerých
(bože, kde krást, a nebrat?!),
za zdraví souvěrců, u kterých
musí králové žebrot,

za slávu továrních komínů,
za marnou závist chátry,
za chladnokrevnost vojínů,
kteří střílí své bratry,

za všechny dary přírody,
za vhodná krupobití
a za hesla pokroku, svobody,
jichž možno zneužítí.“

Potom se zabývá Gellner v onom článku oběma navzájem se potírajícími směry Židů v českých oblastech: sionismem a českou asimilací. O sionistech, jimž vytýká, že nepomyšlejší vystěhovati se do nehostinné Palestiny, nýbrž chtějí tam vylákati jen proletáře z Ruska, praví, že jim nejde o nic jiného, než aby utužili kmenovou souvislost Židovstva mohutnou hospodářskou organizací, rozprostírající se po všech končinách světa. Asimilantům pak vytýká, že nemají vážné snahy splynouti s národy, mezi nimiž žijí, což prý dosvědčuje ta okolnost, že jsou opatrní ve výběru družek svého života, aby se snad krev rasy nepokazila. Jejich vlastenčení

prý není upřímné, nýbrž má příčiny obchodní. Vytknuv Židům, obhájcům liberalismu, že dovedou býti liberálními jen vůči sobě, neváhá postavit se v jednu řadu s antisemity nejreakcionářštějšího zrna, řka: „Zmíní-li se někdo o rituální vraždě, řve všechno Židovstvo o zpátečnictví, až uši zaléhají. Já pro svou osobu nevím věru, proč by svobodomyšlný a pokrokový člověk nemohl pokládati za pravděpodobné tajné zločiny, páchané fanatickou církví, která je příliš malou a opatrnou, než aby se odvážila hřešiti veřejně.“ Zdá se, že si Gellner jako Žid v antisemitských projevech liboval. Josef Mach o něm vypravuje, že se Gellner pokoušel potříti své židovství, poněvadž prý ho při narození nějakou divnou náhodou zapomněli dáti obřezati, a dodává, že toto Gellnerovo tvrzení bylo to nejžidovštější, co od něho slyšel. A Heinrich praví, že bylo těžko se s Gellnerem dohadovati o Židech. Když neviděl jiné možnosti, brněnské a moravské Židy odvrátiti od němectví, jehož byli hlavním pilířem, nenavrhol prý nic více a nic méně než několik pěkných pogromů na Židy. Gellnerovo antisemitství zakusil prý na své kůži i futuristický básník Ervin Taussig, jenž měl od svého příchodu do Brna v Gellnerovi nepřítelů nejen pro svůj futurismus, nýbrž i pro své židovství.

Roku 1912 napsal Gellner do Lidových novin článek „*Vliv a zvyklosti středoevropských Židů*“,¹⁵⁹ v němž se pokouší způsobem ovšem hodně povrchním a nepronikajícím nikde k jádru věci orientovati nežidovské čtenáře o zvycích a obyčejích západních Židů. Autor nepojímá své úlohy vážně, záleží mu spíše na tom, aby poukázal při popisu oslavování soboty, svátků a židovských obřadů na chyby a nezpůsoby svých souvěrců a zesměšnil věci jeho souvěrcům posvátné. I zde klesá na stanovisko antisemitské, praví-li, že by

---

159 V souborném vydání, III, 274 n.

Židé byli Hilsnera rádi obětovali, kdyby podezření z rituální vraždy nebylo vzbuzovalo nedůvěru k nim jako k celku. O „Dlouhém dni“ neví nic jiného, než že se zbožný Žid v předvečer důkladně nají, pak jde do kostela a potom nesmí vzít nic do úst až do příštího večera. Mnozí Židé prý ovšem jen dělají, jako by se postili, ze strachu, aby od nich nevzešlo pohoršení. V synagoze prý dochází někdy k veselým výjevům: přijde třeba malý synek o Dlouhém dni do kostela pro otce a pošeptá mu hodně hlasitě: „Tatínku, pojď, knedlíky už jsou hotovy.“ O rabínech praví, čím nejsou; ale čím jsou anebo býti mají, o tom se nezmiňuje. „Chodí-li rabín na pivo, hraje-li karty nebo je-li s ním náboženská obec z jiné příčiny nespokojena, dostane čtvrtletní výpověď a musí si hledat štěstí jinde,“ to jest poznámka, která má informovati českou veřejnost o židovském stavu kněžském.

Z ovzduší židovského vzato i několik povídek Gellnerových: „Konkurenti“, „Kalokagathia“, „Zaviněná křída“, „Starosta náboženské obce“, „Přemysl Otakar a nevinná panna“. I „Hynka Rže“ třeba sem zařaditi, ač jednající osoby nejsou výslovně označeny jako Židé. Ale víme, že jde zde o Gellnerovy nejbližší příbuzné. Charakteristické je pro jmenované povídky, že se v nich autor zvláště rád obírá venkovskými kupci-trhovci, typem, jež pohřešujeme u Rakouse i Poláčka. Gellner jej dobře znal z povolání otcova. Neupírá svého soucitu stavu jarmarečníků osudem deptanému. Celou noc potácejí se tito ubožáci na vysoce naloženém jarmarečnickém voze, aby druhého dne s velikou námahou dosáhli skrovného výdělku. A kolikrát se jim zmaří výdělek mnohonásobnou škodou, způsobenou zlým počasím, zloději nebo loupežníky. Ale přece raději osvětluje autor jejich nezpůsoby, nedostatky a chyby. Zjev židovského kridatáře se v Gellnerových povídkách taktéž vyskytuje velmi často.

V „*Konkurentech*“ dočítáme se o obou příbuzných Pinkusových, Sami a Zeliku, již se navzájem potírali a nekalou soutěží si ztrpčovali život. Těžkou prací v obchodě se oba ochromili a skrblík Sami uvrhl svou ženu do těžké nemoci, přinutiv ji jeti na výroční trh.

„*Kalokagathie*“ namířena jest proti úplatným profesorům. Max Aškenes postupoval jen proto z třídy do třídy, poněvadž paní profesorová Vosmahlíková kupovala u jeho otce bez peněz. Ale den po maturitní zkoušce přinesl Max Aškenes panu profesorovi účet za zboží, odebrané během let, s vyzváním otcovým, aby ihned zaplatil. Gellner zde vypravuje událost, která se může vztahovati na jeho rodiče.

Hrdinou povídky „*Zaviněná krida*“ je směšný, a přitom lehkovážný obchodník-trhovce Isidor Krinč, vusedávající dlouho v hospodě, takže přichází do konkursu a musí si odseděti čtyři neděle ve vězení. Komika povídky spočívá v líčení příhod Krinčových na výročních trzích a v hospodě a napodobení jeho chybné výslovnosti.

V obsáhlejší povídce „*Vojtišek jde zachraňovat lidstvo*“ přichází hrdina na své cestě za spasením lidstva i k Davidu Mayerovi, obchodníku starožitnostmi, a slyší od něho příhodu jeho otce, pocházejícího ze Staré Woloczysky. Starý Mayer byl nevěrec, široko daleko nebylo vepřových hodů, kterých by se nebyl účastnil. V „*Dlouhý den*“ ohřival si na železných kamnech ve svém krámku špekové knedlíky a při tom vzňalo se v obchodě zboží. Zkažené zboží mu zaplatila pojišťovna a k tomu ještě dostával po šest neděl pětku denně, poněvadž si při hašení popálil dva prsty. Po šest neděl prý seděl starý Mayer v krčmě, jedl klobásy a pil slivovici.

Povídka „*Starosta náboženské obce*“ znázorňuje poměry židovské rodiny v českém městě na konci 19. století. Mendl Šimon stal se starostou židovské náboženské obce, nikoliv snad proto, že by

pro ten úřad byl měl zvláštní schopnosti, nýbrž poněvadž v obci nebylo nikoho, kdo by se pro tu hodnost byl jen trochu hodil. Ani dosti zbožný Mendl Šimon té schopnosti neměl; zavíral obchod jen o velikých svátcích a jedl šunku, ale scházel mu i jiný předpoklad: peníze. Tento starosta židovské obce měl zete a syna, kteří se odcizili židovství. Zeť Balcar jezdil po výročních trzích a poutích a volné své dni prosedával v hospodě. Už se ani neuměl modlit a pod vlivem jeho lehkomyšlnosti přestala i jeho choť navštěvovati synagogu. Mendlův syn Ludvík, úředník z ministerstva, dal se dokonce pokřtiti. I hledí Mendl Šimon zadumaně na zaskleněnou skříň, v níž jsou v černé kožené vazbě narovnány knihy Starého zákona, a musí doznati, že nevinně prolitá krev, ponižování, život bez práva a beze cti nemohlo ochromiti moc svaté knihy. Ale budova na ní položená se začínala hroutit pod prvním mírným dechem svobodného života.

V „*Přemyslu Otakarů a nevinné panně*“ líčí Gellner mladého Žida, jenž si byl ve škole české dějiny více zamiloval než biblickou dějepravu a středověké dějiny židovské. Ale polenská aféra a český antisemitismus vypudily ho z Čech do Vídně a utužily v něm židovství.

Epizodickou postavou jest Klára Kojetinerová, dcera brněnského obchodníka sukнем, z románu „*Potulný národ*“. Byvši Ondřejem Vlčkem svedena a cítíc se matkou, spáchala skokem z okna sebevraždu.

Na příkladě Gellnerově vidíme, jak nedostatečná výchova vede ke chladnosti a lhostejnosti vůči židovství a jimi k zaujatosti a nevráživosti proti lidem vlastní krve.

Rudolf Illový

Pozitivnější stanovisko než Fr. Gellner zaujímá k židovství přes své sociálnědemokratické smýšlení Rudolf Illový (* 1881)¹⁶⁰, úředník České eskontní banky v Praze a sociálnědemokratický novinář. Vydal dvě knížky veršů sociálně naladěných: „*Květy odboje*“ (nákladem vlastním, 1903) a „*Kročej*“ (Otakar Janáček, Praha 1908). V první z nich metá mladý buřič lidské společnosti ve tvář těžké obžaloby, líče celou řadu jejích vyděděnců. Stejně jako Bezruč bere i náš básník hrdiny svých odbojných básní z řad horníků a hutních dělníků, pro něž žádá lidská práva: „Nechcem déle psanci býti, nechcem déle v jařmu žít, ze zřidel všech chceme píti, chceme vše, co naše, mít.“ Hrdiny práce staví nad hrdiny, padlé ve válce: „Většími reky jsou, než o kterých kdes stojí, že padli udatně ve vítězném kdes boji. Ti padli na jatkách, v nichž druh zas druha skolí, však oni hrdinně na čestném práce poli.“ Oblíbený jest v knize obrázků milenců, strávivších celý den v továrně, v kouři a výparech a připjatých ke stroji, kteří si však večer vyletí jako volní ptáček do boží přírody. Kniha „*Kročej*“ je plna optimismu a naděje v lepší budoucnost „Jdou krajem postavy a věští příchod radosti a smutku skon“, čteme v básni, jež knize dala jméno. I zde básník obviňuje „jemnou společnost“ z různých hříchů, páchaných na proletariátě. Ale vykoupení trpících již nedá dlouho na sebe čekati. Mesiáš jest na pochodě. Vedle „Slok mesiášských“, hlásajících lepší budoucnost, obsahuje tato kniha několik básní o Francouzské revoluci (rokokové romance) a několik básní erotických („Hudba v poustevně“). Dvě básně („*Z ghetta*“ a „*Před pogromem*“) mají námět židovský. V první viní společnost, že nechce Žida, tíhnoucího

---

160 Zemřel v roce 1943. Pozn. red.

z ghetta, pustiti z něho ven, v druhé líčena hrůza, jež se zmocňuje ruských Židů před pogromem. Illový přispívá každoročně básní s židovským námětem do Českožidovského kalendáře. Velikých zásluh o českou literaturu získal si Rudolf Illový svým čtyřsvazkovým dílem „Československá poezie sociální“ (Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství, Praha 1925). Prvnímu svazku předal jako úvod historický přehled československé poezie sociální a v něm věnována jest zvláštní pozornost básníkům samoukům a básníkům vyšlým z řad dělnictva. V následující antologii ukázal štědrým výběrem, jak se zrcadlí sociální a s ní často úzce souvisící národní myšlenka v československém básnictví od dob nejstarších až do přítomnosti.

Josef Rosenzweig-Moir

Františku Gellnerovi a Rud. Illovému jest duševně příbuzný Josef Rosenzweig-Moir (* 1887)¹⁶¹, advokát v Kralupech, autor sbírky pesimistických a anarchistických básní „*Když zpívá mládí*“ (Bouček, Praha 1906) a sbírky veršů, obsahujících básníkovu zpověď „*Zahrady života*“ (1908).

Richard Weiner

Je známý český žurnalista (pařížský dopisovatel Lidových novin) a přední český spisovatel.¹⁶² Narodil se r. 1884 v Písku, věnoval

---

161 Zemřel asi v roce 1944. Pozn. red.

162 Arne Novák: „*Přehledné dějiny české literatury*“, str. 660, Miroslav Rutte: „*Nový svět*“, str. 125–141, Fr. Götz: „*Anarchie v nejmladší české poezii*“, str. 54–64, Fr. Gottlieb: „*Fischer, Weiner, Langer*“ (Židovské zprávy VII, č. 46).

se v Praze i v cizině studiu chemie a byl několik let jako chemik činný. Vzdav se technické praxe, věnoval se výhradně žurnalistice a spisovatelství. Postupně byl stálým spolupracovníkem Samostatnosti, Venkova, Národních listů a nyní píše pro Lidové noviny (pod značkou rd.).

Literární historie zařazuje Richarda Weinerja vedle bratří Čapků do skupiny českých literárních kubistů. Weiner snaží se ve svých filozoficko-kubistických povídkách dušezpytným pokusem, rozbořením určitého životního dějství a hledáním jeho vědomých složek a osudových náhod postihnouti smysl, cíl a účel života. Ukazuje v nich, jakou hříčkou osudu jest člověk naproti světu, řítícímu se vpřed jako obrovský stroj a vlekoucímu s sebou i člověka.¹⁶³ Povídky Weinerovy nabývají tím zcela odlišného rázu od obvyklých povídek české literatury a třeba se do nich s pozorností včísti, aby vystižena byla jejich cena, spočívající v analýze děje a v hledání tajemné souvislosti jednotlivých dějových složek. Děj Wernerových povídek je prostý, nespletitý. Hlavní věcí je autorovi zpytování duše, hloubání o životě a věcech pozemských i nadpozemských. Děj jest mu jen prostředkem k dosažení toho cíle, a tak převládá zájem psychologický nad vypravovatelským. Hrdiny Weinerových povídek jsou slabí, utlačovaní lidé, většinou mladíci. Vražda nebo sebevražda je u nich často se opakujícím motivem, neboť lidé si sahají na život, jakmile je náhoda podvedla o jejich životní úděl.

Weinerově knize „*Netečný divák*“ (Borový, Praha 1917) dala jméno první povídka, v níž vypravuje Ludvík Marek v kroužku svých pařížských přátel, jak prožil nesmazatelné okamžiky svého života, seznámiv se s nejzáhadnějším a nejsložitějším člověkem, kterého kdy viděl, *Josefem Černým*, triadvacetiletým pařížským

---

163 Götze, na u. m.

Čechem, jenž žil ve dne život bankovního úředníka a v noci život apače. Již v této povídce setkáváme se s motivem „rozdvojeného člověka“, jenž se táhne jako červená niť skoro všemi povídkami Wernerovými a nachází dovršení ve „Dvojnících“. Dvojníky jsou i Ludvík Marek a Josef Černý. Marek praví, že jest si vědom své „druhé existence“, Černý svěřuje Markovi hned při prvním setkání, že ho něco k němu láká. Jejich spojení je nutností, osudem zprostředkovanou. Černý vypravuje o sobě, že se necítil býti nikdy rozpolcený, ale podvojný. Již jako školák byl dobrý žák, dobrý bratr a přítel, a přitom měl hlavu plnou dobrodruhů, zločinců a zhýralců, o nichž slyšel a které si vybájl. Říkal tomu: brodit se blátem a býti čist. Když dospěl, chtěl *skutečně* žít všemi možnými životy, „žítí tolíka životy, kolíka lze, ale žít je všechny a vědět si s každým rady. Vybaviti je a s každým se poctivě potýkati“. Po přestálých krizích v Berlíně vychoval se v Paříži k oněm dvěma životům: býti tu inteligentním pracovníkem, jehož funkce je důležitým kolečkem ve světě finančním, a zítra býti apačem a vysmívati se sám sobě v zlopověstném kabaretu. Rutte¹⁶⁴ vysvětluje povídku v ten smysl, že Josef Černý není ničím jiným než zosobněním Markových vlastních podvědomých a zlých přání, jichž jeho svědomí nemá odvahy si přiznati.

Hlavní věcí zde, jakož i v jiných povídkách, není, jak již bylo naznačeno, děj, nýbrž zpytování duše hrdinovy, jeho psychoanalýza. Úmyslně užíváme toho termínu, poněvadž myslíme, že učení Freudovo o podvědomí nezůstalo bez vlivu na Weinera. Základní myšlenku Freudovy teorie obsahují např. úvodní slova „Netečného diváka“, že všechna lidská konání, i nejnepředvídanější, nejsložitější, nejtíže vystopovatelná pramení z prostých pohnu-

---

164 Na u. m., str. 129.

tek: z utrpení a radosti. Anebo čteme-li tamtéž (str. 23) o Josefu Černém, že byl jako studující na střední škole hodný a pilný žák, upřímně ušlechtilý spolužák, nikterak pokrytec, a že přece v něm ukryty byly úžasné spousty, strašlivá přání, ukrutné skutky, paličské záměry, že se dusil svými smutně nevinnými hříchy, a přece že je miloval, připomíná nám to silně teorii slovutného vídeňského učence (viz i čistě freudovský exkurs v „Jednorukém člověku“).

Dualismus, vzájemnou závislost dvou osob na sobě, někdy vědomou, někdy podvědomou, nacházíme skoro ve všech povídkách Weinerových, i když nevrcholí vždy v podvojnictví.

V „*Smrti Jakuba Ondřicha*“ jest oním párkem Jakub Ondřich a jeho chudý spolužák. Bohatý zhýralec Jakub Ondřich trpí zvláštním sadismem. Nenáviděje chudobu, jež hyzdí svět svými hadry a svou špínou a znepríjemňuje vzduch zápachem svých špatných jídel, chce se pomstít na svém bývalém chudém příteli, jako reprezentantu chudoby. Láká ho do svých tenat, dává mu okusiti všech radostí boháče, zaplétá ho do milostného poměru k vášnivě nevěstce, častuje ho na svých statcích; a to vše činí jen proto, aby ho konečně dostal úplně do své moci a jej mohl zahubiti, jakmile bude chtíti. Ale zmýlil se; odhaliv své pravé smýšlení, nachází sám smrt.

V „*Jednorukém člověku*“ předvádí spisovatel čtyřiaadvacetiletého továrního úředníka Ivana Zera, jemuž pračka utrhla ruku v zápěstí a učinila ho doživotním mrzákem. Zer dostává rentu, z níž může jakž takž žíti, ale trpí zlobou světa. „Svět je zlý a já jsem malý; jsem malý, poněvadž svět je zlý.“ To je refrén několikrát se v povídce opakující. Zloba světa spočívá v tom, že upírá nešťastníkovi slitování a nepřeje mu ani toho neštěstí (té rentičky, jíž se mu dostává). Zer nesnese těch závistivých pohledů, a když jednou vidí, jak topič lokomotivy upřeně hledí na zastrčený jeho rukáv,

vrhne se před lokomotivu. Ironický smysl této „jinotajné“ povídky vysvětluje autor sám na jejím konci obrací se k čtenáři: „Mysli si třeba, milý čtenáři, že je mnoho jednorukých Ivanů Zerů, kteří žádají jednu jedinou věc, bez níž jim nikterak nelze žít: to jest slitování. Mohu-li ti býti radou, odepři jim ho. Je ho škoda pro ně, neboť jsou to lidé, kteří jen ať pěkně zmizí.“

Spisovatel podává na jiném místě povídky zcela teoretickou rozpravu o dualistickém rozporu mezi vědomím a podvědomím, jenž v jeho díle hraje tak velikou úlohu. Praví: „Člověk, kterýkoli, je složen ze dvou bytostí. To, co žiješ, co myslíš, co cítíš a vnímáš, je z činnosti té částí, jež je ti povědoma... A je druhá tvoje částka. Řekl bych, že ji zanedbáváš, kdyby bylo lze zanedbávati něco, o čem vůbec nevíme. Tato druhá část je nesmlouvavá. Požaduje jednu jedinou věc – a ta se musí vyplniti. Přistihneš-li se ve lži a neupřímnosti k sobě samému, je to zásluhou toho člověka, kterého neprávem nazýváš svědomím. Působí jako korektor... Je s tebou nerozlučně spojen a nevíš o něm, nevíš, co chce, nevíš o jeho zámýslech ani o cestách, jimiž je hledí naplniti. Neznáš jeho touhy ani jeho odporů. Je tvým nepřitelem, tím hroznějším, že ho neznáš; rozhoduje o tobě, sám na tobě nezávislý. Chce jenom. Chce cosi a číhá, lze-li toho dosíci cestou, kterou kráčíš... I staneš a poznáváš, že krom všech tvých snah bylo něco, k čemu jsi měl dospěti mimo svoje úmysly a mimo své úvahy, o čem jsi nevěděl, ale kde ti bylo konečně stanouti, měl-li tvůj život míti smysl. Poznáš to však jen tehdy, kdy vše ztraceno, i umíráš nebo zabíjíš se...“

Onen dualismus, o němž byla řeč, obráží se ještě v jiných povídkách knihy „Netečný divák“, např. v „Mém příteli vyvolavači“, v „Prázdných rukou“, „Loučení s včerejškem“ aj.

R. Weiner poznamenává v úvodě k „Netečnému diváku“, že všechny povídky v knize obsažené jsou starší než povídky v „Liti-

cích“ (vyšlých rok před „Netečným divákem“), že jsou protějškem obou knížek veršů: „Ptáka“ a „Usměvavého odříkání“ a že jsou ukazatelem cesty, vedoucí od první knihy básní k druhé. A vskutku je velmi mnoho vztahů mezi všemi třemi knihami, nitky přebíhají mezi nimi sem a tam.

„Netečný divák“ obsahuje povídku „*Let vrány*“. Jednooká vrána letí dni, roky vpřed, vpřed nad zemí a vodami za svým cílem a neví, že cíle dosáhla v tom okamžiku, když se odhodlaně vznesla z kostelní věže. A když si uvědomila, že cíl již dávno dosažen, toho dne již je netvorem, strašným na pohled (mrtvolou). Vrána neměla srdce, na jeho místě byla „nutnost dosažení“. Překrásně líčený vraní let jest průzračným znázorněním života lidského. Lidský život, budoucí život synáčka, zrcadlí se ve fantazii matky, sklánějící se nad jeho kočárkem („*Matka nad kočárkem*“). Tato povídka je překrásná hymna na mateřskou lásku. Matka, jež syna miluje, jak jen matka milovati umí, má porozumění pro jeho radosti a bolesti, stále své dítě chce sledovati, aniž ono má o tom vědět. „O, jak bych chtěla, abys mi nikdy nebyl vděčen za ochranu, ale abys věřil vždy, žeš došel bez mé pomoci výše a výše, věřil ve svou víru a sílu tak pevně, tak horoucně jako v to, že mne máš rád,“ jest přáním jejím.

Protějškem povídky „*Let vrány*“ jest první Weinerova kniha básní „*Pták*“ (Otakar Janáček, Praha 1914). I zde píše básník o ptačím životě, plném šťastných příhod, a od ptačího života stáčí svůj zrak k udolaným lidem. Dítě-pták klová se ze skořápky, když se básník-tulák vrací do své otčiny. Oba se spřátelí. Tulák kráčí po stopě ptačího letu, provází soudruha, pozoruje jeho živobyті, jak jest, zpívá, létá, miluje a – umírá. V ptačím životě se obráží život lidský.

Již v této své prvotině prozrazuje Weiner své básnické nadání, když např. popisuje lesní ticho: „Bylo hlučno hlukem, jež slyší

jedině bytosti lesní. Člověku, jenž zde bloudil, zdálo se lesní ticho v časném ránu tichou mší.“ („Zrození ptáka“) Aneb na jiném místě („Vyprávění do krásné noci“): „Dnes v noci někdo mi spánek z očí zdvih. Měsíc byl v úplňku, les byl tak tich – člověk to nezví, jak mlčet zná les. Ani hles, ani hles ve vonné tmě té.“

V povídce „O jednorukém člověku“ vypravuje Weiner, jak mocný dojem na Ivana Zera (rozuměj básníka samého) způsobují některé zjevy přírodní a jak jej ponoukají k básnění. Pod takovými dojmy vznikla zajisté největší část básní v knize „*Usměvavé odříkání*“ (Alois Srdce, Praha). Básník plnými doušky pije krásu jarní přírody a i v zimě o ní sní. Když se musí jara zříci, je to „*zříkání usměvavé*“. Přijímá zavděk i podzimem, neboť „lze radost mít i z odkvetlých a prázdných záhonů“. Nežehrá, naopak jest vděčen, že se i na podzim někdy ještě vrací jaro: „Máme teď astry – a ráno docela bledá mlha v bledost zulíbá astry. Leč k deváté, příchodem paniným a slunce, aniž se nadějem, je tu opravdu, opravdu jaro. – – – Co zbylo jara jen tehdy, ještě v září! Vzpomínám nehořce; vděčím. Bylo to velmi krásné.“ („Z vily zasvitnou okna“)

A i toho zbytku krásy se zříká básník s usměvavou rezignací, když podzim pokračuje, brzy se stmívá a on musí okna zavřít, jež doposud byla dokořán otevřena do jiter. Zavře je, aby schytl vůni, vzduch a světlo a je v pokoji zadržel: „Zavřena okna – již vešlo dost i vůně i vzduchu i světla. Z břízových podnosů trochu povadlé vezměme věnce, které laskavě spletla za dne nám zestárlá náňa – a jměme se jimi svůj příbytek povděčně zdobit... Zavřeme okna, by nevyšla! (radost) Dost je tu vzduchu i světla i vůně. Radosti! – Trochu je bledá – a dojíká tolik – snad trochu i stůně. Obejmi, chorá, a ozdrav! Obejmi, dobrodiní!“ („*Usměvavé odříkání*“)

Mezi obě skupiny básní o jaře („*Louky před okny*“) a o podzimu („*Dočasné jistoty*“) vsunuta řada básní („*Zastávky na procház-*

kách“), v nichž se obráží básníková radost z umění malířského (většina jich nadepsána jmény francouzských malířů).

Povídky, obsažené v druhé knize próz „*Lítice*“ (Borový, Praha 1916), spojuje jeden společný motiv: světová válka. Arne Novák o nich praví¹⁶⁵, že jsou prvním zaručeným dokladem české prózy válečné a Sezima je nazývá první vážnou ukázkou domácí prózy válečné¹⁶⁶. Ale události a útrapy pohnuté doby, ač pravdivě a velmi názorně líčeny (např. v „*Kostajniku*“), hrají úlohu docela podružnou. Hlavní věcí jest autorovi i tu analytické badání o záhadách podvědomí, analýza, jež se snaží proniknouti mlhou lidského konání a světového dění. Weiner zamítá ve svých povídkách princip absolutní kauzálnosti; on přičítá osudové náhodě mnohem větší význam pro život než příčině a jejím následkům.

Byla-li již v „*Netečném diváku*“ řeč o duchovním dvojnictví, pokročil Weiner v „*Liticích*“ k dvojnictví tělesnému, k víře, že někde na zemi existuje druhý člověk „*rub našeho líce*“. „*Člověk byl srostlicí dvou. Ale bohové ho za trest rozdvojili a rozhodili půlky světem. Od těch dob obě po sobě touží a hledají se. A naleznou-li se, nahrazují objetím, jemuž není naplnění, možnost uskutečnitelnou ještě méně: srůstí znovu v dokonalost jednoty.*“ Motiv dvojnický, ježž autor promítnul do horečného napětí mobilizačního, dovršen v povídce „*Dvojník*“. V ní se ukazuje, jak náhoda svedla ve válce oba dvojníky, nadporučíka Sankoryho a poručíka Spajdana, k neuvěření sobě podobné. Přes tuto neobyčejnou svou podobu zevnější jsou oba dvojníci zcela různí svým nitrem: mají různé sklony, různý temperament, různou povahu a navzájem se doplňují. „*V jediném exempláři nemohu přece býti celý. Věděl*

---

165 „*Přehledné dějiny české literatury*“, str. 660.

166 Lumír 1917, str. 378.

jsem bezpečně, že existujete, jenže ovšem byla větší pravděpodobnost, že se s vámi nesetkám, než že bych vás kdy spatřil. Bylo mi toho opravdu žel. Jsem radostně překvapen setkáním, v něž jsem už nedoufal,“ praví Sankory Spajdanovi. A tak se oba hledali, neboť se navzájem potřebovali. Temnější Sankory svým směhlým odhalením zatemňuje světlost dvojníkovu v jeho vlastních očích, nakonec ho však svou smrtí vykoupí. Ale Spajdan jí pozbývá své veselosti a jarosti.

Druhá významnější povídka z knihy „Lítice“ je „Kostajnik“, již Götz nazývá jedním z nejsilnějších povídkových děl mladší produkce.¹⁶⁷ Nejmenovaný hrdina, nějaký subalterní důstojník, dostal se po velkých útrapách se svým praporem do lesa, jmenovaného Cip. Čeká na rozkaz, aby útočil se svou četou na Kostajnik, o nějž již bojují Rakušané se Srby. A vtom, co má oči upřeny na horu, musí mysliti na mnichovské propyleje a vzpomíná si, že jméno Kostajnik slyšel po prvé v Mnichově, když dostal od přítele Rýmka pojednání o síře z Kostajnika („Tajemné předení souvislosti se od včerejška ve mně snuje; dnes je tu již tenké vlákno, první hebký výpotek bource osudu, jenž přede.“). V té době, kdy dostal Rýmko pojednání o síře z Kostajnika v Srbsku, byl opuštěn Milenou Popovičovou, Srbkou (podivné znamení shody). Tenkrát po prvé vešel s Kostajnikem ve vztah, čil, že ta hora má pro něho něco významného. Ležícímu nyní před Kostajnikem vynořují se steré myšlenky mnichovské z prohlubně podvědoma a on tuší, že se zde vyplňuje osudové dějství, jež vzalo počátek v Mnichově. Když se v noci odloučil od své čety a v hluboké tmě zabloudil na Kostajnik, přišla mu na mysl Milena Popovičova. „Zážitek, zavržený kdysi jako bezvýznamná epizoda, násilně zabílený, takto se někdy

---

167 Götz, „Anarchie v nejmladší poezii“, str. 62.

proleptává, když přišla jeho chvíle, a domáhá se, aby byl vřazen v osudovou souvislost. Víím, že není vyhnutí, že musí býti proň v nitru utvořeno místo, a štěpím se. Vyhrabuji v sobě násilím prohlubeň pro vetřelce.“ I vzpomíná v šíleném monologu, za rachotu srbských pušek, jak později přišel do Paříže a jak nevědomě rozbil štěstí malíře Iva Rističe, odloudiv mu Milenu. V monologu tom se náš hrdina obviňuje a zároveň ospravedlňuje. Tenkrát se pomstil, poněvadž mu Ristič odvedl Milenu od propylejí. Dnes je jinak, dnes stojí muž proti muži. Dnes má právo skoliti soka, který mu vchází do cesty. I vystřelí ze svého revolveru. „Kaménky se drolí; větévky praskají jako spěchem; valí se něco, žďuchajíc a poskakujíc. Ted' dopadlo k mým nohám.“ Náš hrdina po druhé zabil Ivo Rističe, jenž mu nikdy neublížil.

Weiner chce touto povídkou ukázati, že životní dějství není bezúčelný chaos, že je řízeno jistým tajemným řádem a že náhodné dějství má jistý neviditelný a osudový plán a řád.¹⁶⁸ Vyslovuje to takto: „Není náhodou, že Rýmek vybral sobě k analýze právě síru kostajnickou, není ,jen tak', že zdůraznil pro mne tento fakt dedikací své práce, která došla *právě tehdy v onen den*. I to, že Jandera leží vedle mne, i to, že jest Rýmkovým kolegou, a to, že vidím dnes nad den jasně dávnou mnichovskou epizodě; vše - též já - jsme nevědomými pomocníky smyslu, jenž má od věčnosti uloženo, aby mi vtiskl svou pečeť na hoře Kostajniku.“ A dále. „I řekl jsem si, že neběží-li u mne při pochodu na Kostajnik o alternativu život-smrt, patrně také u ostatních tomu tak není. Všem, kdož byli určeni k útoku na Kostajnik, bylo zde splniti vyšší určení osobní - byť by tam i život nechali; a je-li tomu tak pod Kostajnikem pro nás, je tomu jinde pro jiné.“

---

168 Götz, na u. m., str. 61.

Z ostatních povídek budtež uvedeny „Deník“, kde autor, vcítiv se v život padlého kozáckého poručíka Jevgenia Ivanoviče Zostova, podává rekonstruovaný jeho deník, svědčící o veliké, vášnivé, a přitom čisté lásce důstojníkově k Nastě Panuškinové, dceři polského velkostakáře, a „Blahosklonný den“, kde líčí, jak detašovaný prapor na postupu dovnitř Srbska přichází do liduprázdné vesnice, v níž zůstaly jen děti a něco dobytka, a jak vojáci pookřejí ve styku s těmi dětmi a jsou zase dělovou ranou z krátkého klidu vyburcováni.

Povídky, uložené do knihy „Lítice“, velmi případně charakterizoval Karel Sezima:¹⁶⁹ „Jsou to tlumy prudkých hnutí psychofyzických, hned za nejprvnějšího varu proměňované v slabě souvislé a kusé záznamy... Změť a spleť rysů a čar, hned se trhajících, hned se opět srážejících v nakupený dojmový a pocitový mrak, z něhož teprve úhrnnému pohledu z dálky se proberou určitější kontury. Celkem tedy tříšť, která sama o sobě dávala by spíš jen materiál a stavivo k vlastní tvorbě básnické. Zato však jaká tříšť a jaký materiál! Možno tu hned poukázat na mnohostrannou způsobilost duševní pružnosti a na zpravodajskou pohotovost, která vyznačuje tyto skladbičky, plné neklidného hybu, bdělého intelektuálního střehu i odrazu. A jež svědčí nejen o nevšední přesnosti orgánů vnímacích a jejich funkcí, ale též o reprodukční soustavě, jež věrně dovede tlumočit poslední nejslabší závan dojmový a samočinně, jako citlivý seismografický přístroj hlásí i daleké živelné otřesy... Neméně však dlužno zdůraznit, že přes veškeru bystrou reportáž smyslů, i přes neokolkující dochvilnost výrazu nechybí Weine- rovi ani nejdůvěrnějšího ponoření se v látku. Naopak, nervózní a jakoby bezděčný, pudový a málem živočišný způsob apercepce

---

169 Lumír 1917, str. 378.

i podání vylučuje sice z jeho knihy živel rozumově analytický, nensnámá však zato z reprodukováných stavů horké pečeti prožití. Vše tu zůstalo tak dokonalé, intuitivní a vše zrovna tím si zachovalo nejplnější cenu *dokladů*.“

Rok 1918 přinesl knihu básní „Rozcestí“ (Borový, Praha), jež má své jméno od poslední básně „Ulice“. Cesta, bílá řeka, místem rovná, místem křivá, koneckonců vede k rozcestí. K němu spěje vše: „... životy, činy, slova, co člověk schrání, co člověk nedochová, radosti pověčné, dočasné bolesti – a potom cesta je, tak stará a tak nová a na ní smířeno štěstí a neštěstí.“ Básník sám se nachází na rozcestí, neboť obě části knihy (první datovaná rokem 1914, druhá rokem 1915–16) se od sebe rozbíhají a ukazují dvě úplně protilehlé cesty básníkovy vnitřního vývoje. Z první části dýše štěstí, blaženost a radost ze života. Slova „Já se uvidím pojednou na této krásné zemi tak šťasten“ naznačují náladu básní této první části. Břemenem života se básník nedává zatěžovat, naopak ono ho vzpřimuje. Koří se radosti z života a vyznává: „Raduji se prostě a žiji prostě a sprostnou notou jsem v pozemské harmonii.“ Snad pochází tato radost z veliké básníkovy skromnosti a jeho altruismu. Tak praví (v první básni „Cesta“), že tápá, „oslepen skvoucími světly“, jako nevidoucí poutník po cestě. A došed útulku, zase odchází, neboť nechce ve své skromnosti jako vzpurný vetřelec stanouti v světle. V té své neobyčejné skromnosti cítí se i ve vlastních čtyřech zdech jen trpěným: „Kde jest mé právo? Ni zde, mezi čtyřmi zdmi. Já vymodlil domov svůj, vymyslel, vypracoval, zasloužil, získal – pánem bych mohl být v něm a směl. Já nechci. –“ A jeho altruismus: Radostí se až zardí, vida jiné lidi spokojené („Chvilé navečerní“), a cítí-li se šťastným, nejraději by se rozdělil o štěstí s jinými: „Někdo mě podaroval – pojdte se rozdělít! Radost mě naplňuje – chtěl bych z ní světlo činit!“ („Pokora před radostí“)

Docela jiným nacházíme básníka v části druhé. Tu již není onen usměvavý, radostí zářící poutník, jenž by svou radost nejraději s každým sdílel, nýbrž udeptaný kající, jenž v hovorech s Bohem, zemí, milenkou, domovem a s sebou samým si činí výčitky a žaluje na sebe sama. V básni „Rozhovor“ provádí sám nad sebou nelítostný soud a vyžaduje si ve svém asketismu na Bohu přísný trest: „- Vždyť proto jen lkám, proto naříkám, že hrůzou své viny se zalykám a v hlubinách srdce zpuchřelého lituji milosrdenství tvého. - - - Ty jediný jen, který dovedeš navršit běd a ran, mně navrať klid, že bych zkolébán byl přísností trestu tvého. Bij mě a trap!“ A tak libuje si básník i jinde „v žíněném rouchu“ kajícíka, touže po trestu božím a po bolesti (např. v básních „Modlitba“ a „Země“), neboť „úrodně trpí pokorným přerodem v zbožného člověka“.

Následující rok přinesl opět sbírku dušezpytných a filozofických povídek „Škleb“ (Al. Srdce, Praha 1919), zakládajících se na onom tajuplném dualismu, známém již z předchozí prózy. Spisovatel podává několik bezdějových, prostých „příběhů“, obsahujících „škleb“ osudu na toho neb onoho člověka (hrdina nebývá jmenován), jež pojímá šílená touha po jisté osobě, aniž se mu vždy podaří tu touhu ukojiti. I zde si autor libuje v záhadnosti, tajemnosti a osudovosti. V „Smazaném obličejí“ líčí, jak nejmenovaného hrdinu přinutil jednou v divadle podvědomý reflex popatřiti do pozadí parketu na pár rozevřených očí, na něm utkvělých. Oči mu zmizely a hrdina prodělává muka, touže po shledání s oním člověkem, o němž je přesvědčen, že jest i jím hledán. Na několik okamžiků střetly se pohledy obou osudem k sobě spoutaných lidí ještě dvakrát: v Ovocné ulici a na tramvaji, až se konečně obě osoby setkají na muzejní rampě na Svatováclavském náměstí. I praví hrdina o sobě: „Já snášel tuto událost jako vyvrcholení těžké ži-

votní krize, maje za spoluhráče jeho, jenž sice rovněž upřeně na mne patřil, ale při tom nejinak, než jak se díváme na nahodilého chodce: tak snadný, tak vzdálený byl jeho upřený pohled, se stopou údivu nad tím leda, že já, jehož nezná, na něhož se nepamatuje a jehož *jistě* nikdy nespatriil, tvářím se, jako by byla mezi námi dávná smlouva a srozumění... Kolik měsíců a jaké to měsíce leží mezi tehdy a dneškem. Jaké bouře, jaká kataklyzmata, jaká muka touhy, bolesti činí z nich pamětihodnost mého života. A vše jen proto, aby došlo k tomuto shledání, tak málo vzrušujícímu, při němž slyším pravidelný tepot srdce, jím jsa podiven, a nikoliv tím, že jsem stanul konečně neznámému tváří v tvář. – Nynější chvíle není ničím; ale celý život, bohatý a složitý vedl k ní, a přece se nezdá, že tato střízlivá chvíle nestála za náklad taký.“

Podobně pátrá v povídce „*U telefonu*“ nejmenovaný hrdina po ženě, jež se vydává za jeho milovnici a telefonem s ním mluvila, jež se mu však ve skutečnosti zjeviti nechce. Jest to jeden z případů, že milující nechce se dáti poznati, že podniká vše možné, aby unikl zrakům toho, jehož miluje. Autor zjev ten vysvětluje takto: „Jsou ženy, jež věří v iluzivní představu, kterou si o sobě učinily, a míní, že pouze v této své iluzivní podobě mohou býti milovány. Avšak v polovědomí, že iluze přece jen neodpovídá jejich vlastní skutečnosti, prchají, žárlíce jaksi na sebe samy, neboť hrozí se myšlenky, která je nasnadě, že by totiž vyhověly milovanému snad i tak, jakými vpravdě jsou...“

Črta „*Prázdná židle*“ je „jedinečná“ práce, v níž spisovatel obsírně podává vysvětlení, proč zamýšlené povídky nenapsal. Práce nadmíru zajímavá tím, že autor čtenáři dává nahlédnouti do své dílny. Ukazuje např., jak každá jeho báseň vzniká nějakým citovým otřesem a jak každá povídka v jádře obsahuje vnější skutečnost. Tak bylo „*Loučení s včerejškem*“ vyvoláno obrazem Františka Kupky,

znázorňujícím poklus jezdců v boulognském lese a k „Rovnováze“ dal podnět jistý akrobat v pařížském Zimním cirku. Črta „Prázdná židle“ je plna hlubokých myšlenek. Rekonstruuje a analyzuje své vnitřní stavy, jež vedly k inspiraci této nenapsané povídky, podává autor poučný článek o psychologii úděsu, udává popud k nenapsané povídce „Prázdná židle“ a líčí obtíže, které měl se zpracováním.

„Uhranuté město“ jest směšná satira na maloměstské šosáctví (město zakouší trapná muka, poněvadž se nemůže ničeho dověděti o osobních poměrech cizince, zavítavšího do něho), v povídkách „Vůz“ a „Zvěst“ vrací se Weiner k událostem válečným.

Docela jiného rázu než dosavadní kubistické knihy Weinerovy jsou „Třásničky dějinných dnů“ (Polygrafia, Brno 1919). Jest to sbírka velmi dobře odpozorovaných a pěkně nakreslených obrázků z Prahy a Paříže, znázorňujících politické poměry v prvním roce po válce. V pěti kapitolách popisuje tu autor Prahu nadšenou a bláznivou (co se dělo v Praze 28. října 1918, o odjezdě prvního vlaku do Paříže, o atentátu na min. předsedu Kramáře, o příjezdu a uvítání páně prezidentově a jiných dojmech z prvních dnů mladé republiky), panoptikum Národního shromáždění, cestu do Paříže, shledání s Paříží poválečnou a mírové vyjednávání. Poslední část knihy má kromě některých dřívějších partií jistou cenu dokumentární, i když tu spisovatel pojednává jen o podružnějších událostech a příhodách. Zvláště zajímavé jsou život a působení české mírové delegace v Paříži a Versailles. Weiner označuje (str. 178) jako cíl „Třásniček“ jednak „zlidštití ony dělníky, kterým připadl úkol, jímž oni v paměti naší i budoucích vzrostou nad lidské rozměry, jednak posvítit na různá kutění, která by zmizela vbrzku a docela i ze vzpomínek, zastíněná historickým velkopodnikem, a která přesto jsou příznačná pro naši dobu“. Autor nemluví o osobách, nýbrž o lidech, o jejich starostech a radostech, zvycích a zvlášt-

nostech. Hledě na ně jako na pouhé lidi, a nikoliv jako na bytosti nadpozemské, přibližuje je zase lidem a sblíží je s nimi.

V „*Třásničkách*“ bere Weiner na sebe docela jinou fyziognomii, než jakou jsme na něm viděli posud. Nenacházíme v nich nic z onoho temného dušezpytu, z oné někdy těžce proniknutelné spekulace. Zde se nám prezentuje temperamentním žurnalistou se sklonem k ironii a satíře, malířem řady realistických obrázků, tu jen lehce načrtnutých, tu důkladněji malovaných.

Po delším odmlčení vydal Richard Weiner roku 1928 sbírku básní rázu březinovského „*Mnoho nocí*“ (Aventinum, Praha). Jsou to hymny plné mystiky a odvážných metafor a básník se v nich vyzpívává ze svých snových halucinací anebo popisuje krásu noční přírody a života překypujícího za vlády „*těšitelky nocí*“.

Podobný ráz jako tato sbírka má i poslední kniha Weinerova „*Zátíší s kulichem, herbářem a kostkami*“ (Aventinum, Praha 1929). I ona vznikla ze snů básnickových („*Kučeravým globem třaslavých stuh vrou a válí se klubka snů*“). V jedné z básní „*Snová balada o snu a spáči*“ osvětluje Weiner dokonce psychický mechanismus snové činnosti: „*Sen nejkrásnější noci vzbouřil se, vyvřel, vzky-
pěl, udál se, prohléd a k loži sed... Dočerpej dna se mého, o spáči,
zánik tam nově se dní, kořeny moje vysuš, popřev, a poušť tvého
spánku se zúrodní.*“ Ostatní básně hlásají, jak již napovídá titul, děs a hrůzu. Básník pje o záhubné činnosti „*rodičky neštěstí*“, o tragice božího tvorstva, odsouzeného k zániku („*Mrtví ptáci*“, v pěti variantách). Hymnami hrůzy a velebnosti jsou také obě básně „*Denní zpráva amplifikátorem*“ a „*Denní zpráva na hrací hodiny a s vložkami pro harfu*“, vzniklé na základě novinářských zpráv. V první se uvažuje o nebezpečí života, kterému vydán jest námořník, v druhé velebí se rodička, stížená porodními bolestmi na cestě do práce. Dvě prozaické črty té knihy jednájí o Paříži.

Zbývá ještě otázka, jak se ve Weinerově slovesné tvorbě uplatňuje jeho židovství. Nelze popřít, že se jeví v jeho rasových vlastnostech, jako jsou např. jeho houževnatý intelektualismus, sklon k ironii, jeho nadání kritické a schopnosti žurnalistické, jež osvědčuje jako dopisovatel Lidových novin; o vědomé obohacení kulturních hodnot židovských se nepokusil. Marně bychom se v jeho díle ohlíželi po nějakých židovských námětech. Jen namátkou se setkáváme v povídce „Stigma“ (v knize „Škleb“) s židovským makléřem Schlesingerem, dobráckým člověkem, jenž varuje bankovního prokuristu dr. Synka před neprozřetelnými spekulacemi. Nad židovskou otázkou a vši její tragikou se zamýšlí, když se v Praze setkává s jistým žurnalistou, jenž byl po matce Francouzem, v Paříži se narodil a byl vychován, a přece si nechtěl osobovati práva hlásiti se k národu francouzskému („Třásničky“, str. 28).

Snad přetřásá Weiner skrytě tragiku Židovstva v povídce „Smrt Jakuba Ondřícha“ (viz dříve). Věnování její Jos. Kodíčkovi nás v tom mínění jen utužuje. Zaměníme-li totiž v povídce slovo „chudoba“ slovem „židovství“, shledáme v povídce kus kající zpovědi židovského básníka, jenž se svému židovství odcizil. Mluví-li autor o rodném městě chudého hochy v jižních Čechách, kde navštěvoval spolu s Jakubem Ondříchem gymnázium, tane nám na mysli Weinerovo rodiště Písek. Ač sám chudý (Žid), cítí jakýsi odpor k chudobě (židovství) a netají se jím svému bohatému příteli. Jemu jest velice příjemné, že může otevřeně mluvití hanlivě a opovržlivě o lidské bídě (o židovství), kterou nenáviděl a podpíral jako všichni boháči, již považují nedostatek (židovství) za znešvařování světa. Představový svět chudého (židovského) hochy nabývá čehosi zvráceného, neboť zajisté to byla zvrácenost, že snášel urážku, již Ondřích kydal na chudobu (židovství) s jakýmsi blahým pocitem, neboť zdálo se mu, čím necitelnější je

k ní, tím více náleží k „*druhu*“ bohatých (kdo by nevycítil v těch slovech výtku proti vtírání se jistých lidí do české společnosti, již Weiner odsoudil i na jiném místě). – Jakub uvedl svého chudého (židovského) přítele ke svým rodičům. Nepřijali ho příliš vlídně, ale Jakub, jenž vládl svými rodiči dle svých choutek, mluvil pohrdlivě o bídnosti stavovských předsudků a přinutil je, že změnili své chování v jistou uctivou blahovolnost, hledíce na chudého (židovského) přítele jejich syna, jenž jim poskytuje želanou příležitost, aby mohli ukázati ryzost a nepředpojatost svých duší. Je-li naše domněnka správná, pak vyjadřuje novela tato tragiku Žida mermomocí se asimilujícího a odmrštěného od národa, k němuž chce co nejrychleji přilnouti. Pak také vyslovuje umělecky touž myšlenku, již pronesl v článku „Kde moje místo“ (viz dále) a užívá oné ironie, o níž v onom článku mluví, proti sobě samému.

Židovství, jehož Weiner ve svých spisech nikterak nezdůrazňuje, uplatňuje se dle jeho vlastní výpovědi v jeho povaze. Zdrželivá zvědavost Ludvíka Marka (v „Netečném diváku“) jest spisovatelovou židovskou známkou: „Věděti a poznati, ano; ale netázati se, nýbrž předstírati lhostejnost. A vlastně prostě tak: Čekám, až věci se samy nabídnou. Věci – a lidé. Čekám, ale čekám horečně a horoucně a v očekávání vstavuji celý svůj život.“

O sobě samém praví Weiner na jiném místě („Národ“ II, str. 294) toto: „Přesto, že vřele cítím a snadno se dám uchvátiti, mám silný sklon k ironii a ironizuji rád i vlastní své nadšení i vlastní svůj úchvat; těžce nesu, že se v horlení proti nepřítelům politickým nedovedu povznést až k nespravedlnosti tak nutné v politickém boji; bolestně nosím svůj kvietismus, jenž je příčinou, že ideálním cílem všech rozporů koneckonců se mi jeví nikoliv boj až na nůž, nýbrž dorozumění, *smír*; nerad se přistihuji, že v touze po spravedlnosti přiznávám odpůrci polehčující okolnosti, k sobě samu

a k svým však stavě se příkře kriticky. Nesnažím se tyto sklony vykládati jako příznačné pouze individuálně. *Považuji je za typicky židovské; jejich prostřednictvím vím se Židem; jimi je určen bytostný rozdíl mezi mnou a druhými Čechy, totiž českými Čechy.*“

Weinerovi naskytla se jednou příležitost veřejně se vyjádřiti o svém poměru k židovské otázce. Když se referent v Českém socialistovi o Fischerově dramatě „Přemyslovci“ vyjádřil v ten smysl, že český Žid neb židovský Čech je vítán jako spolupracovník a spolubojovník, aniž si za to smí osobovati právo národní náležitosti, a když tato poznámka dala podnět k velikému rozrušení v židovském a antisemitském tisku, viděl se R. Weiner nucena vystoupiti ze své rezervy a vysloviti své stanovisko v této věci.¹⁷⁰

„Od dob, kdy jsem se počal zajímati o život veřejný, cítil jsem, že mi nelze jíti nevšímavě mimo otázku židovskou,“ praví Weiner. „Měl jsem na vybranou: tzv. hnutí českožidovské, nebo sionismus. Nerozhodl jsem se pro žádné z nich. Pokud jsem se zúčastnil hnutí českožidovského, byl jsem účastníkem velmi vlažným. Sveden jedině zřeteli společenskými, či spíše ještě zřeteli osobního přátelství. Neměl jsem se účastniti vůbec: neboť nikdy nebylo blízké mému srdci. Pokládal jsem je za zbytečné, neboť proces asimilační, jímž se hnutí toto dokládá, je procesem společenské biologie a nedá se uspíšiti agitací politickou...“

Nebylo mi lze rozhodnouti se pro sionismus, třebaže jsem si ho vážil, třebaže mi imponoval. Ale tím již řečeno, že mi byl bytostně cizí.“

Weiner cítí se býti Čechem, poněvadž v něm Mánes, Aleš a Slavíček vzbuzují pocit, jež žádný z malířů francouzských, jež ne-

---

170 Národ II, str. 293 („Kde moje místo?“) a Socialistické listy ze dne 19. dubna 1918 a 1. ledna 1919.

skonale miluje, vzbuditi nemůže, poněvadž slyše slova Palackého nebo verš Sládkův nebo naslouchaje hudbě Smetanově, pocituje něco mateřskému objetí podobného; toho pocitu nemá, když slyší krásnou hudbu Beethovenovu. I protestuje proti tomu, aby byl vylučován z národa, aby byl okraden o radost svého života, když příslušenství k českému národu sám subjektivně cítí a objektivně je prokázal skutky, souběžností slova a konání. Rasové otázce nepřičítá ve věci národního příslušenství zvláštního významu, jinak by museli býti i Vrchlický a Zeyer, Rieger, Fügner aj. z národa vyloučeni. Lze-li někoho z národa vyloučiti, smí se tak státi jen pro skutky, znal-li se někdo k národu lživě; ale pak musí býti stejná spravedlnost pro Nováka i pro Kohna.

Za spolupráci a spolubojovnictví s českým národem žádá Weiner žold, a to právo užívati náměstky „my“, říkati: naše země, naše bolesti, naše vítězství, naše radost.

Českožidovství dává Weiner na konci svého článku tuto radu: „Nebudiž tzv. českožidovského hnutí. Zrušte jeho tiskové i politické orgány a organizace. Pro koho je? Pro ty, již své češství nesou jako radost a své židovství jako krůpěj pelyňku v oné radosti, jako krůpěj, o jejíž hořkosti jen oni vědí, aniž se proto směšně snažili setřásti ze sebe tuto tragiku svého lidského osudu, pro ty českožidovské hnutí jistě není. Pro ostatní pak kéž by nebylo. Vždyť ono – byť ne samojediné – jest z příčin, že veliké řadě znamenitých, obětavých, odhodlaných, vřele cítících Čechů dostalo se nyní z politických organizací českých vyprovození, jehož by nebylo lze snadno obhájeti ani pak, kdyby rasová čistota národů byla něčím nad veškeru pochybnost dokázaným.“

Stejného odmítnutí dostalo se českožidovskému hnutí Weinerem v článku „Proti českožidovství“ v Socialistických listech (počátkem ledna 1919, po pražských protižidovských výtržnostech).

Po odsouzení českožidovství praví, že tragika Žida, splývajícího s jeho okolím, spočívá v tom, že se necítí tím, kým vsutku jest, a že zároveň ví, že není zcela tím, kým se cítí. Hájiti zájmů Židovstva přísluší prý jedině národnímu hnutí židovskému, a nikoliv těm, jichž nejtajnějším přáním jest zbýt se židovství stůj co stůj. V důsledku tohoto stanoviska asi přetřhl Weiner své styky s Českožidovským kalendářem a přispívá do (sionistického) Židovského kalendáře (ročník 1927/28, Edmonda Flega „Dítě Prorok“, ročník 1928/29 „Balada ve dvou polohách“).

Otokar Fischer

Jest lyrik neobyčejného formálního nadání, ovládající veršovou techniku jako málokterý český básník od dob Jar. Vrchlického a vkládající do umělecké formy vroucí city a hluboké myšlenky, dále bystrý kritik divadelní a zároveň plodný dramatik, český germanista širokého rozhledu a hlubokého odborného vzdělání a konečně nejlepší překladatel světových básníků do češtiny v době přítomné.¹⁷¹

Narodil se r. 1883 v Kolíně z rodičů židovsky málo uvědomělých, kteří hoča od židovství spíše vzdalovali, než by jej byli v něm utužovali. Z Kolína si odnesl Fischer (dle vlastního doznání) antipatii k tamějšímu prostředí židovskému, ba k Židům vůbec. Po maturitě na vinohradském gymnáziu stal se r. 1901 řádným posluchačem germanistiky na filozofické fakultě české univerzity v Praze a zároveň mimořádným posluchačem na německé

---

171 Arne Novák, „Přehledné dějiny české literatury“; Váša-Gregor, „Katechismus dějin české literatury“; Fr. Götz, „Jasnící se horizont“ (Petr, Praha 1926); André Spire, „Quelques juifs et demi-juifs“, II. díl (Bernard Grasset, Paříž 1928).

univerzitě (u Sauera). U něho vznikala jeho disertační práce o Gerstenbergovi. V Berlíně byl Fischer žákem slovných germanistů Ericha Schmidta a Gustava Roetha. Roku 1906 vstoupil do pražské univerzitní knihovny, v níž zastával svůj úřad až do r. 1919. Roku 1909 se habilitoval na české univerzitě v Praze pro německou historii literární. Zároveň byl v letech 1911 a 1912 dramaturgem Národního divadla. Otokar Fischer je nyní řádným profesorem německých dějin literárních na Karlově univerzitě a o jeho vážnosti v učených kruzích svědčí, že byl r. 1926 pozván belgickou vládou, aby na univerzitě v Gentu konal germanistické přednášky.

Čtenáři děl Otokara Fischera napadne na první pohled souvislost jeho básnické, překladatelské a vědecké tvorby. A hypotéza, že citové vzněty vyvolávané při Fischerově vědecké práci nacházely výraz v jeho básních lyrických a dramatech a že jeho monografie jsou objasněním jeho tvorby krásné, je všeobecně rozšířená. Götz pokouší se ji (n. u. m.) přes mnohé shody časového vývoje Fischerovy práce vědecké a básnické popřít, poukazuje na konstantní prvky, jež se objevují v celém Fischerově díle.

Roku 1911 vydal Otokar Fischer svou první básnickou knihu „Království světa“. Již v ní jeví se jeho nevšední formální talent. Z „Království světa“ lze poznati básníkuv duševní boj, z něhož prýští i celá pozdější básnická tvorba Fischerova. „V mém srdci dřímá bestie i Dante, očištěc, inferno, ráj a bůh a běs.“ Tato konfese vyslovená v básni „Lidská komedie“ osvětluje základní ráz Fischerových veršů: skepsi o sobě samém a o celém světě. Zhuštěně podal obraz svého nitra v několika básních se společným titulem „Šílící malíř“, tvořících jádro sbírky „Království světa“ (Götz je nazývá malým browningovským dramatem duše). Básník sám jest oním šílícím malířem, jenž má hrozný pocit, jako by ztrácel půdu

pod nohama a se řítí do hlubokého jícnu. Ztráta jistoty způsobuje malíři (básníkovi) nekonečný bol a vrhá ho v šílené zoufalství: „O bezcitnou biji zem, hroutím se a řítím v bezdna těžkou vlnu, děs jen z nitra cítím, vlastní duši klnu, temnota mi rve moje oči z těla, vytřeštěným do krve zrakem mým se na mne zahleděla. Nade mnou teď, noci, volej evoe, já už nejsem já...“ I zpřetrhá básník vztahy k vnějšímu světu, uchýlí se do hloubky své duše a nabývá zase klidu: „Mé oči mrtvy jsou. Však uvnitř západ, v něm krásy krás a barev barvy zřím. Zázraky vpíjím, jakých nelze chápat, a slepým svojím očím závidím.“

Analýza ochromené duše, rozvrat svého já, zmítání duše ve víru světa, tvořící hlavní složky Fischerovy první knihy veršů, vracejí se i v jeho následujících sbírkách lyrických: „Ozářená okna“ (1916), „Hořící keř“ (1918), „Léto“ (1919), „Kruhy“ (1921), „Hlasy“ (1923),¹⁷² neboť Otokar Fischer své melancholické nálady a těžké duševní krize vyjadřuje nejraději písněmi. Formální dokonalostí, ba bravurou verše v těchto básnických sbírkách dobyl si Fischer předního místa mezi českými lyriky a octl se v blízkosti Otokara Březiny a Ant. Sovy, s nimiž ho ostatně spojuje i symbolické a abstraktní vyjadřování věcí reálních.

Svou druhou knihu označuje básník sám ve věnování Otokaru Březinovi „knihou důvěrných hovorů duše“ a dodává, že se v ní snažil „vysloviti, čím ho za okamžitého prozáření smyslů pronikala tajemství všelidská: moře a noc, mládí a sen, láska i smrt, rodná země a čas“.

V době hřmění děl, kdy celý svět zachvácen jest vírem válečným, dává Fischer své duši reagovati na úkazy přírody za čtvera ročních

---

172 Definitivní vydání básnických spisů Fischerových vyšlo roku 1926 v Aventinu.

časů: „Je bezvětrí. Jen v korunách cos táhle šumí jako v snách a tichou písni věští. To jara stesk nám v duši sáh, šept rozkvetlého štěstí.“ (Stromy.) Nebo: „Strom vzpíná se nad bílé závěje. Kolkolem rudé krůpěje. Do dálky stře se mrtvá pláň. Pod stromem dotkly se dlaň a dlaň. Dvě ruce se stiskly a odtrhly zas. Dvě srdcí se našlo a roznes je čas. Z nich jedno teď vánicí burácí, co druhé ve sníh krvácí. Strom smutně ční z bílé závěje. Pod stromem rudé krůpěje.“ („Jeřabiny“)

Jako v knize první tak i zde se oddává básník klidné rezignaci, „když v nový život jeho se vpíjí starý bol a jeho nejbližší přátelé mu v nedozírnu mizí“. Připadaje si mezi bratry jako vetřelec, prchne ze světa a pohrouží se hluboko do svého nitra: „Tu z města vyšel jsem. Do srdce svého celý jsem vkročil, pokorným a zbožně jsem se celý sám v sebe pohroužil a v žaltář snů i tuch.“ („Labyrint světa“) Vedle zklamání v lásce vyslovuje básník v této sbírce několikrát i touhu po jižních zemích. Kromě toho si opět a opět předkládá otázku po svém jáství: Kdo jsem já? A pokouší se takto o odpověď: „Potomek smyslných ras – bez citu pro jejich děti; životem vržen jak míč v století ze století. V peřeje doby stržen a zaplavován jak hráz; stavidlo, kterým proudí a přelévá se čas; ne horská strž ni přístav, ne ústí a ne zdroj, jsem přechodný, překotný dnešek, minula se zítřkem boj, jsem Říman a jsem oběť, jsem smír a rouhání, jsem signál všední práce a zvon, jenž vyzvání – mé místo: křižovatka, můj osud: rozhraní; mou prapodstatou změna, severojižní můj směr, můj domov: labyrint věků, má duše: prolnutí sfér – – Jsem krví oné krve, z níž vyvřel Ahasver.“ („V amfiteátru“)

Zde se Otokar Fischer po prvé ve svých verších identifikuje s národem židovským, po prvé si uvědomuje svůj židovský původ. Jest to ještě nasmělý počátek, neboť básník si musí přiznati, že nemá citu pro děti své rasy, ale židovské uvědomění se vzmáhá čím dále tím více, až plnou silou vyvře a najde výrazu v „Hlasech“.

V třetí sbírce „*Hořící keř*“, věnované „*Mrtvým*“, zabývá se Fischer hlavně smrtí a opěvá ji různými tóninami. Smrt nemá v sobě nic hrozného, není nepřítelkyní člověka, nýbrž jeho dobrodějkou; vždyť ho odnáší z tohoto údolí utrpení do světů lepších. Ký div, že básník „v dusné svojí krvi touží po gehenně“ (*Merlin*), a že „maje v srdci věčnou smrti otázku“, rád ji chce následovati: „Ó hlase lesů, vichřice a cikád, ať z keře promlouváš, ať z prsou mých, jen tebou živ, jen tobě, duchu duchů, svůj zrak, svou mysl srdce své chci vzdát, a tvých písní šumění v mém sluchu, já půjdu za tebou, já zemru rád.“ („*Cestou*“)

V „*Hořícím keři*“ se po prvé setkáváme i s verši vztahujícími se na světovou válku („*Podzim 1914*“ a „*1916*“) a sem zařazeny i básně, v nichž se loučí se svými milými zesnulými Otakarem Theerem („*Ave, anima*“) a Klárou Baušovou („*S bohem*“). Osamoceně stojí zde báseň „*Útěcha*“, v níž autor uvádí známky pravého básníka.

Čtvrtá kniha „*Léto*“ má ráz erotický. Básník neprožívá šťastné lásky, ona před ním prchá („*Láska prchající*“), i když miluje, není milován („*Raněný*“).

Na politický převrat se vztahují básně „*Pozdrav*“ a „*Trpké sloky*“. V první, věnované příteli Viktoru Dykovi, dává výraz radosti nad osvobozenou vlastí, v druhé vyjadřuje své popřevratové zklamání. Fischerův často se opakující bolestný motiv o rozvratu svého já se nachází i zde, např. v básni „*Horečný zrak*“: „Jak nemám duši mít rozpojenou a rozpoltěnou a rozbolenu, jak nemám, člověk dvojdomý, být vyvrácen v kořenu svědomí! – – Mraků i prsou se ptám, kudy jít, Herakles, Merlin a Bludný žid.“

Smysl další knihy „*Kruhy*“ vysvětlujte nám báseň „*Poutník*“. Dle ní se lidský život odehrává v kruzích (rozchod, návrat, smír, skon, loučení...) a pohybuje se „táhlou cestou spirál, která vede vždy ke stejné křižovatce“. Člověk jde a jde, a nikde není doma, žije

a žije, a nikdy neuhasí své žízně po životě, pracuje a pracuje, a nikdy nedojde sklizně. Konečně se život lidský rozplyne jako duha v zlatých mlhách, jako kruhy na vodách, po nichž nezůstává ani nejmenší stopy. Tuto ústřední báseň „Kruhů“ mohli bychom považovati i za ústřední báseň celého lyrického díla Fischerova, neboť smysl jeho lyriky nikde není tak soustředěn jako v ní. K obrazu o průběhu lidského života v kruzích vrací se Fischer velmi rád. Báseň „Cesta“ zakončuje např. dvojverším: „Vím: z kruhu zrození já kruhem poutí vstříc kruhu kráčí vyšších přerodů.“

Poslední kniha lyrická „Hlasy“ má také svou ústřední báseň, jež obsahuje a vysvětluje smysl celé knihy. Jest to kratičká báseň „Hlubiny“. Písně této knihy jsou ozvěnou hlasů přicházejících z trojí tůně: ženy – moře – rasy. Ač v žádném z těchto tří pramenů nebyl hluboko zakotven, přece jimi všemi se rozezvučel: „Snad jsem nezachyt než odlesk pěny z tří těch hloubek: Z rasy – moře – ženy, snad že, nezakotven v žádné z nich, jen jak přízrak vraku jsem se mih: Slovo mé však vzeplovává, mé hoře, z víru ženy – z bezdna rasy: z moře.“

V „Hlasech“ se Otokar Fischer po prvé rozpomíná na svou rasu. Ojediněle to učinil, jak jsme podotkli, již dříve v básni „V amfiteátru“ („Ozářená okna“), odpovídaje na otázku po svém „já“ sebou samým kladenou. Intenzivněji zná a hlásí se ke svému židovství teprve ve „Hlasech“.¹⁷³ Ono jest, jak jsme viděli, jedním ze tří pramenů jeho velikého hoře, neboť mu brání v lásce se souvěrkyní. Láska k ní leží na něm jako můra a dusí jej: „My stisknout ruce

---

173 Pavel Eisner praví („Básník a asimilace“, Židovský kalendář 1929/30), že lyrika Otokara Fischera do „Hlasů“ se má k jeho „Hlasům“ jako mátožný sen, jako hra na cizích nástrojích, jako absence k jasnovidnému zření, ke hře na vlastních dobytých houslích, k definitivní prezenci. „Hlasy“ jsou evolucí k vnitřní etice a pravdě v umělci.

dovedem si stěžít, cizinko-sestro, dítě z Judey! Čím bližší rod, tím propastnější dálka jak prorva hor se sune mezi nás.“ I nezbývá mu než prchnout té nedovolené „krvesmilné“ lásce, neboť krvi své rasy mu uprchnouti nelze („Letní noc“). V básni „Svatokrádce“ mluví básník opět o nemožnosti milovati soukmenovkyni. Láska k Židovce? – Toť staletím zotročená slast, strnulá ve škleb: „Krev neproudí. To živá není líc. Hřích strnul v škleb; a v masku mučednic. To Východ cizích, tyranských je dob. Zde láska mlčí, odevzdána v hrob. Ruth? Esther? Evu jsem to celoval? Mne zbožnost jme. A po špičkách jdu dál...“

Zpovědí básníkovou a dokumentem jeho bolu vzešlého z duševní rozeklanosti je báseň „*Ke kořenům*“. Básník klesá hloub a hloub, a tažen vzpomínkami, propadá se do starých dob. Napřed prožívá své židovské dětství a potom celé dějiny židovského národa. Od souvěrců dělí ho zášť, kterou k nim cítí, nevěra a odpor k stopám, kudy oni kráčeli. Osudným stává se mu přimknutí k jinému národu, jehož příslušníkem se považoval. Vyvolil si jiné bratry, ale ti ho nepovažují za svého: „Jsem jedním z nich. A přece míň i víc. Jsem vyvolen. Jsem stár a mlád. A přec: Jen přichozí. Jen host. Jen míšenec. Tak, od těch odlišen, jichž zpívám zpěv, tak odpadlíkem těch jsa, z nichž mám krev, jsem klet i šťasten. Nejsem to však já...“

I přichází básník k přesvědčení, že svému židovství ujítí nemůže, neboť je v něm hluboko zakotveno: „Mnou vrstvy věků, strmé propasti, svou křičí touhu, touhu po slasti; mnou, jenž jsem krůpěj, šumí moře bēd; mnou, jenž jich neznal, úpí hoře ghatt; já věstit neumím a zírám v tmách; já nechci hrát a smyčce jsem přec tah. Já nemluví. Má mluví krev, mé plémě. Já nezpívám. To zpívá něco ve mně.“

Otokar Fischer dlouho židovství nemohl přijítí na jméno. Důsledně stranil se styku s židovským prostředím a úmyslně se vyhý-

bal židovským ideám a židovskými kulturním plodům. (Roku 1911 se dal pokřtít, což však mělo motiv ryze soukromý, totiž sňatek s křesťankou.) Obrat v jeho poměru k židovství spadá do roku 1922. Básník o něm vypravuje (v soukromém dopise): „Tehdy, v době citové krize, cestoval jsem po Rýně, přišel do Düsseldorfu a na Norderney, a tyto vnější události, spolu s příhodami duševního života, dodaly mému tehdejšímu, do té doby spíš uměle potlačovanému vztahu k židovské otázce (tj. k rase) zvláštního důrazu. Bylo to v době, kdy některá čísla ‚Hlasů‘ byla již napsána, ale to hlavní mělo zárodek tehdy; rovněž kniha o Heinovi, jíž jsem se dotud vyhýbal jako ‚čert kříží‘; in nuce byl to i ‚Heinův pasionál‘, jenž tehdy byl počat, byť arci ještě ne překládán.“¹⁷⁴

Na cestě, o níž se Fischer zmiňuje, vznikla báseň „Norderney“. V Norderney slyší básník vlny šplouchati melodii „Harry - Heinrich - Heine!“ A stoje na témž místě, na němž kdysi stál veliký německý básník, mučí se touž otázkou, kterou se kdysi trápíval Heine: „Odkud a proč a kam?“ Hláse se k Heinovi („tvé jsem krve“), spontánně se hlásí i k židovství, neopomínaje však zároveň tepati zlozvyky jisté kategorie svých souvěrců: „Tvé jsem krve. Tvého rodu? Snad. Mne též pravá láska v snách jen objímala. Mně též z velkých stesků písnička rodí se malá. Mně též tvé příbuzenstvo,

---

174 Obrat udavší se v duši Fischerově, velice pěkně znázornil i francouzsko-židovský básník André Spire v dopise poslaném Fischerovi a otištěném v jeho překladě Spirových „Hebrejských melodií“ (soukr. výtisk dr. O. Šterna v Mor. Krumlově) a mimo to v knize již citované. Spire poukazuje na paralelu v jejich životě, jak oba, začavše básnití v jazyku a duchu svého prostředí, konečně přece nemohli nevrátiti se k svému židovství, mnoha generacemi hluboce zakotvenému v jejich duši. Stali se *židovskými básníky*, ne snad proto, že se zabývali biblickými motivy (to platí jen pro Spira), nýbrž poněvadž se pokoušeli odhaliti stav a city židovské duše, jež zůstala židovskou, i když se stranili života svých souvěrců.

smyslně maušlující po strandu, v koších a na ulici, je nepřátelsky cizí, tak jako jemu já?“ Cítí se přitažen k básníkovi, jehož kdysi nenáviděl; má s ním společnou bezkořennost a dvoukořennost a – mstivost vězící hluboko v židovské povaze. Pro tuto vlastnost se ho zříká a samotén jde opět svou cestou.

Konečně jest ještě uvéstí báseň „*Mystika krve*“. Skočná slovácká píseň, nějaký pochod, chorál, žírná pole, to vše, praví básník, je mu cizím a nechává ho chladným. Avšak na „šumění ducha“ jeho duše reaguje velmi jemně: „Však zaslechnu-li ducha šumění, já ve svém nitru cítím klíčit sémě těch, kdož jsou na světě z dob stvoření a jimž je žít až do skonání země.“

Takto se zabývá Otokar Fischer stejně intenzivně, jako i otevřeně problémem svého židovství, jež ovšem pocituje prozatím jen negativně. K jeho velikým stránkám pozitivním, k jeho kulturním hodnotám Otokar Fischer, pokud vidíme z originálních básní (jinak je tomu v překladech), ještě nedospěl.

Otokar Fischer byl jako dramaturg a dlouholetý divadelní kritik s divadlem úzce spjat. Ale on se neobmezil jen na psaní o divadle, nýbrž psal také pro divadlo a obohatil český repertoár o celou řadu divadelních kusů. Tím se liší od jiných českých kritiků a F. X. Šalda právem poukazuje při rozboru „*Přemyslovců*“ (Kmen II, 101 n.) na Fischerovu „vnitřní statečnost a noblesu“, poněvadž jako kritik a literární historik publikuje i díla básnická a uznává za správné, aby nejen soudil, nýbrž aby se sám také vydával soudu.

První drama Fischerovo, nehledě k libretu „*Karlštejn*“, zpracovanému podle Vrchlického „*Noci na Karlštejně*“, je tragédie „*Přemyslovci*“ (knižně u J. Otty v Praze 1918). Jejím syžetem jest líčení vlády obou posledních Přemyslovců Václava II. a Václava III. Děj se obmezuje na léta 1304–1306. V prvních třech jednáních stojí v popředí otec Václav II., jenž svou velikou vinu z mládí, vraždu na otčím

Záviši z Falkenštejna, odpykává nikoliv lkáním nebo nářkem, nýbrž budováním veliké západoslovanské říše česko-polsko-uherské. Jeho odpůrci jsou nejen vnější nepřátelé (papež, král Albrecht, Anjou), nýbrž, a to je mnohem horší a trápí ho mnohem více, vlastní syn Václav III. a manželka Rejčka. Otec jedná jako energický a prozíravý diplomat, člověk skutečností, syn jako snivý blouznivec a sebehubitel ze vzdoru a uražené pýchy. Král volá svého syna, jenž vládne v Budíně, do Čech, poněvadž má za to, že u něho bude ve větším bezpečí než mezi lidmi mu nepřejíci a zrádnými. Usadí ho na loveckém zámku blízko Prahy, kde Václav III. se svými přáteli hýří, lehkomyšlně rozdává své statky a se zapřádá do záští vůči otci. Poslední dvě jednání dramatu Fischerova ovládá syn Václav III. Náhlá smrt otcova změnila jeho smýšlení; vědomí viny a domluva opata Konráda přivádějí ho na cestu politiky, jíž kráčil otec. Mladý král zříká se svých posavadních přátel a vymaňuje se z područí nevlastní matky Rejčky. Chystá se do Polska proti Lokýtkovi, který ho chce zbavit polské koruny, a na cestě tam padne v Olomouci dne 6. srpna 1306 vražednou rukou šlechtice Petra z Lomu. Tento Petr z Lomu, přítel a mstitel Záviše z Falkenštejna a hlasatel myšlenek anarchistických, není osobou skutečnou, nýbrž básníkem vymyšlenou.

Úkol „Přemyslovců“ spočívá v osvětlení záhadné smrti Václava III., o níž starý letopisec neví povědět nic jiného než: „Kdo krále zabil, nevím, Bůh to ví.“ (Viz moto k dramatu.)

Zajímavý obsah, krásná dikce a pádně znějící verš učinily hned toto první dílo Fischerovo významným. Ale přes tyto přednosti kritikou všeobecně uznané ozvaly se v české publicistice hlasy, které Otokaru Fischerovi jako Židů upíraly právo jednati o látce čistě národní.

Po „Přemyslovcích“ vydal Fischer mytologickou tragédii „Herakles“ (Praha, Aventinum, 1919), o níž dle vlastního doznání pra-

coval od r. 1912 do r.1919 a již věnoval Otakarovi Theerovi, básníku „Faëthonta“, na předčasný hrob.¹⁷⁵ Fischer pokouší se v „Heraklovi“ o podobný problém jako Theer ve „Faëthontovi“: vylíčiti titánskou touhu svých hrdinů po boji se samými bohy.

Herakles (v němž spočívá stejně něco anarchistického jako v Petru Lomovi z „Přemyslovců“) vypovídá na popud matčin boj otci Diovi a všem bohům olympským. Ale božský otec je mu nedostupný. I chce okusiti v hesperské zahradě ovoce ze stromu života, aby tím nabyl nesmrtelnosti a mohl vpadnouti mezi bohy. Vnutil by jim pak jako rovný rovným zápas. Herakles bojuje s Antajem, synem Země, taktéž titánským odpůrcem bohů, jenž ve své zemi provádí hrůzovládu. Ale nejde mu o osvobození ubohých otroků od kruté vlády Antajovy, nýbrž chce mu jen vyrvati tajemství o cestě do hesperské zahrady. To se mu podaří. Po krátkém prodlení na ostrově Omfalině přichází Herakles do Hesperie. Již se vidí na cíli, tu se mu zjeví Hermes a oznamuje mu, že v Thébách umírá jeho choť Alkestis. Herakles zříká se hesperských plodů a spěchá do Théb, aby manželku vyrval smrti z rukou, a potom teprve zase začal nový boj s Olympem. Ale bohové jsou silnější. Herakles bojuje s Hermem, průvodcem duší do Hádu, a jsa stížen šílenstvím, sám duši Alkestinu zabíjí. Tak pyká za svou vzpouru proti bohům a za odvalu, s níž se pustil s nimi do boje.

Heraklova vina spočívá tedy ve vzpouře proti bohům a vedle toho v nedostatku lidskosti. Přes úpěnlivé prosby otroků v zemi Antajově nedbá Herakles jejich proseb a ponechává je jejich osudu, ač by mu bylo snadné je osvoboditi. Neslyší také proseb otroků, když jim z krve mrtvého Antaja vyvstává nový tyran. Kněz Tejresias, jenž ve Fische-

---

175 Theerovu „Faëthontovi“ věnuje Fischer krásný článek ve své knize „K dramatu“.

rově dramatičtě zastupuje antický sbor, a božský posel Hermes snaží se marně uvésti Herakla na pravou cestu, připomínajíc mu jeho hlavní úlohu: „Tyranství rdousit olbřímů, otců svých svaté dokonat dílo, smířit a zlepšit a zlidštit zlou zem!“ Ale Herakles nedbá rady Tejesiovy ani Hermovy a žene se za jediným cílem – Hesperii.

Fischerova Herakla třeba stejně jako Theerova Faëthonta pojímati symbolicky. Jako tito antičtí hrdinové, tak i dnešní člověk je hříčkou osudu, proti němuž se nesmí beztrestně postavit. A jako Herakles na své cestě potlačil soucit s utiskovanými, tak i moderní člověk v boji o požitky nechce znáti lidskosti. Proto snad se na zemi udržuje tyranie a nechce zavládnouti řád lidské spravedlnosti.

Po antickém „Heraklovi“ pohroužil se Fischer do vření všedního života. Jeho třetí drama „Orloj světa“ (Fr. Borový, Praha 1921) obsahuje výsek ze života pražské společnosti v době popřevratové. Mladý učenec, kapitán Jiří Paulus, vrací se po převratě z ciziny, stráviv nějaký čas v rakouském žaláři a ostatní dobu ve službách českého odboje na Rusi, v Americe a ve Francii, a jest od Ljuby, dcery svého profesora Šerého, toužebně očekáván. Ale sotva se s ním setká, už se s ním také rozchází. Dělí je rozlišný životní názor. Jiřího uráží touha Ljubina po ruské domovině a potom žárlí na svého bratra Františka, jenž se Ljuby v době jeho nepřítomnosti ujímal. Ljuba miluje Jiřího, ale odklání se od něho ze strachu, že by ho zklamala. Ona ví, že není tou Ljubou, kterou on si vysnil a vybásnil jako svůj ideál. I rozejdou se všichni tři. Jiří propouští Ljubu slovy: „Rozumím ti. Zatím, co jsem byl pryč, posunuly se u vás na vašem orloji rafe a ukazují teď jiný čas nežli u mne. Ty jdeš za novým dobrodružstvím a já ti dávám za pravdu, tvůj svět není můj, tvá víra není má.“

„Orloj světa“ jmenuje se Fischerovo drama po dějišti svých tří jednání, tj. po velkém barokním knihovním sále pražském. Čechy

jsou nazývány větrným koutem Evropy, poněvadž se v nich srážejí bouře z ruských stepí a vichry od moře, a každá taková srážka se usadí v knihách v oné knihovně nashromážděných. Poněvadž jsou Čechy srdcem světa a ona knihovna, reprezentující kulturu a vzdělání celého národa, srdcem Čech, nazývá Jiří Paulus onu starobylou síň, v níž se celé drama odehrává, „orlojem světa“ (str. 64).

Jiří je hned po svém návratě z ciziny vtažen do denní a místní politiky, ale již při boji o poslanecký mandát poznává její špínu a její kal. Byv zvolen poslancem, zřiká se mandátu. „Bude to spát, bude to hnít, ale nebude v tom aspoň násilí,“ těmi slovy opouští Jiří politiku i domov, aby se v cizině věnoval vyšším otázkám.

Otokar Fischer ohání se v „Orloji světa“ satirickým bičíkem a šlehy sedí na hlavách zástupců domácí politiky, reprezentovaných takovým Adamem a Kudějem, kteří ve válce denuncovali rakouské policii své nejlepší lidi a po převratě se tlačí do popředí, majíce stále slova „náš národ“ v ústech. Slabosti vlády posmívá se, líče chování ministra Vacátky. Politika nespočívá v rukou inteligence, nýbrž v rukou nevzdělaných, a k tomu bohužel často i bezcharakterních a nemorálních lidí. A tak zdatní lidé, jako např. Jiří Paulus, se jí zřikají – na škodu vlasti.

Ač se „Orloj světa“ pohybuje ve sféře všedního života, přece i v něm shledáváme téhož Otokara Fischera, znázorňovatele rozeklaných povah, jaké jsme poznali v jeho lyrických knihách. Hlavní motivy z Fischerovy lyriky: *zklamání v lásce* a *osamocení* vyskytují se i v tomto dramatu.

V „Orloji světa“ nakreslil Otokar Fischer ve Františku Paulusovi šlechtěného, lidsky smýšlejícího a sociálně jednajícího reprezentanta myšlenek v novém Rusku vládnoucích. V „*Otrocích*“ (Praha, Aventinum 1925) jde ještě dále, dává, třeba ve formě antické tragédie, průchod moderní ideologii komunistické. Obsahem „Ot-

roků“ jest vzpoura Spartakova proti Římu Krassovu a její krvavé potlačení. Ale boj Spartakův s prétozem Krassem jest Fischerovi jen záminkou, aby dramaticky objasnil problém vzpoury utiskovaných vyděděnců proti ukrutným držitelům moci. Nositeli děje jsou z Římanů Krassus a Glaber, z otroků Spartakus a Krixus. Krassus je reprezentantem římské hrůzovlády. Brodí se v krvi otroků a lstivě ruší smlouvu se Spartakem ujednanou. Zajaté vzbouřence posílá na smrt „jménem lidstva“. Mezi ním a jeho protipólem, revolucionářem Spartakem, stojí revolucionář Glaber, strážce řádu, jenž se snaží Krassovu ukrutnost mírniti, poněvadž předvídá nebezpečí hrozící Římu. I Spartaka se snaží odvrátiti od jeho plánů a přesvědčiti ho o nutnosti „tvrdého řádu“. Z úst Spartakových slyšíme slova, známá z ideologie komunistické: „Já zírám vpřed. Proto zakládám novou obec. Proto po otcích odkaz v boj nás puďí. Proto bijeme vás, kdo zvětšeli jste křivdou. Proto dělíme půdu... Země je matka; země dar nás všech. Všem rovné právo, stejný dává úkol.“ „Jdem spasit svět.“ „Nový řád, novou my spravedlnost nesem; meč, kterým máváme my, má hojit; čistý musí oheň být náš; my vetchý svět nepřišli bourat jen: chcem stavět –“ (otrok Syra). Spartakus je šlechtný blouznivec. Ke vzpouře se teprve rozhodl, vida sta ukřižovaných otroků, a jeho vůdcovská energie jest podlomena, když vidí Římány, ukřižované svými lidmi. On chce předejít hrůze, on chce dobrou. Od bran Říma odtáhl, ač měl již město ve své moci, aby předešel hrůze. „Já zíral vpřed, v staletí, která přijdou – přes nás – přes vás. Kříže jsem zřel. Chtěl dobrou –“. Spartakus umírá slovy: „Vrátím se. Zas. Až vstanu po sté, zvítězíme. A nevztyčíme křížů.“ A jeho úhlavní nepřítel Krassus nemůže mu dáti lepšího vysvědčení, než když o něm praví: „Člověk to byl –“. Naproti šlechtnému Spartakovi je Krixus zástupce krvežíznivého bolševismu. „Otrávit studny!

Za jednoho z nás deset občanů padni...! Krásné je plenit, ničit, rvát – –“ to jsou slova Krixova, jemuž vítězství nad tyranem znamená krvavou pomstu. Jako Krassus se v prvním dějství opájí krví otroků v amfiteátru a v druhém dějství krví otroků ukřižovaných, tak se Krixus v čtvrtém dějství brodí krví Římanů.

Komunistická společnost neobejde se bez Židů, a tak nacházíme i mezi Spartakovými otroky Žida Isachara, hlásajícího židovské heslo „oko za oko, zub za zub“ a stojícího blízko krvežíznivému Krixovi. Řeč Isacharova (str. 50) není bez ironického hrotu proti židovské věrouce.

Poslední dramatická práce Fischerova, společenská komedie „Kdo s koho“ (Aventinum, Praha 1928), jest satira na různé nezdravé zjevy dnešní společnosti, jako např. na lehkovážné uzavírání sňatků, hlavně však na moderní, mondénní ženu. Tato jest reprezentována hrdinkou komedie, elegantní dobrodružkou Hedy Petřů, v jejímž pražském saloně se schází nejlepší společnost. Aby se učinila zajímavou, vydává se za nemanželskou dceru české matky (někdejší majitelky pařížské kavárničky) s norským básníkem Strindbergem. Jednoho z jejích přátel, finančníka a diplomata dr. Dvorníka, dráždí pološero kolem Hedy a ta její snobistická svatozář. I neželí času a zajede si do Norska, aby si tam sestavil přesný diář Strindbergův z doby před Hediným narozením. Jím dokáže Hedě nepravdivost jejího tvrzení a zničí legendu o jejím romantickém původu. Za to se mu Hedy hrozně pomstí – přivede ho předstíraným těhotenstvím k sňatku. Ale hned po svatbě se s ním rozchází a žene ho do rozvodu, aby z něho co nejvíce vymámila. To se jí podaří pomocí přítelkyně jí odchované, mladé advokátky Marie Kolátorové, která dr. Dvorníka již od dětství milovala. Hedě nestačí, že dostala od muže nádhernou vilu, použije ukradených mu dokumentů k uveřejnění jich v časopise, který

byla právě založila. Prozrazením úředního tajemství připravila Dvorníka o ministerské křeslo, na něž měl právě dosednouti. Tak rafinovaná žena zvítězila nad inteligentním, ale vypočítavým a důvěřivým mužem. Avšak poražena byla jinou ženou, svou zástupkyní, advokátkou Kolátorovou, jíž při procesu šlo o to, aby dr. Dvorníka dostala z Hedíných tenat a mohla se s ním spojit. Nádhernou vilu a ministerské křeslo chtěla mu nahraditi šťastnými manželstvím.

Smysl komedie: Kdo s koho? V boji mužů s ženami vítězí ženy. Ženy lze překonati jen opět ženami, které nebojují hřmotně, nýbrž vedou válku tichou.

Významná je Fischerova činnost vědecká. Sem patří knihy literárněhistorické, vyplývající z jeho působení učitelského, a zabývající se tedy literaturou německou, a kniha, která souvisí s jeho činností divadelní: kritickou a dramaturgickou.

První Fischerova obsáhlá a obsažná práce vědecká je monografie „*H. v. Kleist a jeho dílo*“ (Řivnáč, Praha 1912), v níž podán jest obraz Kleistova života a rozbor jeho děl dramatických a vypravovatelských.

Literární studie „*Friedrich Nietzsche*“ (J. Otto, Praha 1913) obsahuje šest přednášek o Nietzscheově životě, o jeho romantice, intelektualismu, mystice, směru k vědecko-filozofické soustavě a jeho radikalismu.

V mohutném dvousvazkovém spise „*Heine*“ (B. M. Klika, Praha 1923/24), jehož vznik souvisí, jak jsme již ukázali, s Fischerovou cestou porýnskou, pojednává autor o životě a díle Heinově. Pozoruhodný jest již vzletný úvod, v němž Fischer zjev Heinův zdůrazňuje jako „evropskou událost“, vymykající se kompetenci Německa; bylť Heine znovu a znovu uváděn takřka do všech vzdělaných jazyků, působil mocně na nové literární revoluce a má své

horlivé ctitele za hranicemi vlasti, kdežto své nejprudší nepřátele doma. Značný prostor věnuje Fischer v úvodě svého spisu Heinovu židovství. Nazývá hrdinu svého pojednání „básníkem židovství, básníkem typicky židovským“, „smíšeninou z některých hrdých a z některých odpuzujících vlastností svého plemene“. Tvrdí o Heinovi, že je první umělec židovského původu, jenž určujícím způsobem zasáhl do národního umění (Spinoza, Mendelssohn a Börne nepřicházejí v úvahu), první moderní Evropan, který do básnické kultury vnáší prvky vědomého i nevědomého židovství. Jeho tvorba od „Almansora“ po „Hebrejské melodie“ je podbarvena pocitem židovství a reagováním na ně. Heina, rozkládajícího se v žíněnkové hrobce, charakterizuje Fischer slovy: trpící člověk, ubohý Žid, velký básník.

Jak suverénně autor ovládá veškerou heinovskou literaturu, vysvítá z kapitoly „bibliografie“, v níž po chronologickém výpočtu Heinových prací snáší celý vědecký materiál o něm, a z důkladného rozboru celého díla Heinova. Kniha poutá čtenáře již svou hřejivou láskou, s níž se autor při vši kritičnosti svému předmětu věnuje a která jej učinila vůči Heinovi v pravém slova smyslu „filologem“, proniknuvším až k pravé bytosti básníkově. Fischerův „Heine“ je pozoruhodný tím, že v něm těžisko básníkovy významu přesunuto jest od prózy na lyriku a že v lyrice jest ustoupiti mladistvému Heinovi, sentimentálnímu pěvci bolů a zklamání lásky, do pozadí za Heina pařížského, pěvce tragické lyriky.

Pro knihovnu Duch a svět napsal Fischer spisek „*Otázky literární psychologie*“ (F. Topič, Praha 1917), v němž po definici a osvětlení této vědy, nezbytné pro literární historii, probírá analytickou metodu ve Francii, její přijetí v Čechách (Masaryk, Jakubec, L. Čech, F. V. Krejčí, Voborník a hlavně F. X. Šalda) a v Německu, a její vývoj v psychografii, patografii a psychoanalýzu.

Plodem Fischerových vztahů k divadlu je kniha „*K dramatu*“ (Grosmann a Svoboda, Praha 1919), obsahující výběr z divadelních článků na různých místech uveřejněných, pokud spočívají na širší bázi, třebaže řeší jen na jednotlivém případě některou všeobecnou, pro české divadlo významnou otázku. V článku „Profily“ podává Fischer nástin českého dramatu od Klicpery až po Mahena a St. Loma, v ostatních člancích se zabývá problémy dramaturgickými a režisérskými osobnostmi několika českých dramatiků (Hilbert, Dvořák, Dyk, Jar. Maria, Mahen) a několika českými díly dramatickými. František Götz, jenž zdůrazňuje Fischerovu „bezmeznou erudici“, praví o něm jako kritikovi:¹⁷⁶ „Poučen do největších podrobností o metodách nového psychologického výzkumu a máje schopnost psychologicky splývati se studovaným objektem, dovede Fischer proniknouti k duševním základům člověka-umělce, vyložiti jeho určující zkušenosti, jeho povahu a jeho formovou orientaci se vzácnou jistotou, jíž není v duši lidské nic cizího.“ Dle Götze vyniká při Fischerovi kritik dramatu a dramatika nad kritika divadla herce a režiséra.

Konečně je třeba zmíniti se o Fischerovi, překladateli cizí poezie do češtiny. Jako slovatný filolog a zároveň virtuos básnické formy jest

---

176 Fr. Götz, „*Česká moderní divadelní kritika*“ („*Nové české divadlo 1918–1926*“, Praha, Aventinum), str. 72 n.

Jiný významný český kritik, Žid, jest Josef Kodíček (1892 v Praze [- 1954, pozn. red.]), jenž byl již před válkou spoluredaktorem Přehledu a vydavatelem divadelní revue *Scény*. Po válce byl redaktorem *Tribuny* a s *Mír*. Ruttem vydal sborník „*Nové české divadlo*“ (sv. I, 1918–1926, sv. II, 1927). Od r. 1927 jest dramaturgem městského divadla vinohradského. Götz tvrdí o něm v nahoře citovaném článku, že jest svým založením, svou metodou a formou pravým protikladem mírného a shovívavého Fischera. Kodíčka označuje kritikem útočným a tvrdým, jenž se však pro nové divadlo stal estetickým a kritickým vůdcem a propagátorem. Kodíček, jenž jeví silný sklon k modernímu výtvarnictví (napsal studii o Václ. Špálovi), jest autoritou i pro moderní scénické otázky.

zrovna předurčen pro tuto práci tlumočnickou, ne právě nejdědnější. Ale Fischera nutká k jeho překladům něco zcela jiného než jeho předchůdce, od Jungmanna počínaje až po Sládka a Vrchlického. Ti měli na zřeteli účel propagačně-kulturní a vybírali si k překladu díla ze světové literatury z tohoto stanoviska. Otokar Fischer, „učený básník a melodický odborník literární“ (A. Novák), přebásňuje jen ta díla, v nichž nachází sebe sama, něco ze svého „já“. I věnuje se své činnosti překladatelské se stejnou láskou, a tudíž se stejným úspěchem, jako svým vědeckým pracím, jež si taktéž volí dle své záliby a svých sklonů. S tím pak souvisí, že Fischerova činnost překladatelská jde ponejvíce ruku v ruce s jeho pracemi literárně-historickými. Po monografii o Kleistovi přeložil „*Penthesileu*“, po Nietzscheovi knihu „*Tak pravil Zarathustra*“ a „*Zrození tragédie*“, a po díle o Heinovi „*Heinův Passional*“ (výběr ze tří knih „*Romancera*“). Vedle toho vydal Otokar Fischer antologii německé lyriky „*Z Goethova odkazu*“ (knihla vyšla později se změněným názvem „*Z Goethovy země*“ a obsahuje vedle výběru z poezie Goethovy i básně od Hölderlina, Nietzscheho, Heina, Mörika, Hebbela, Kellera, K. F. Mayera aj.), Goethovy epigramy a elegie, Schillerovy „*Loupežníky*“, Hofmansthalovo drama „*Člověk a smrt*“ a Wedekindovu „*Lulu*“. Nyní pořádá Fischer v Pantheonu (u Fr. Borového v Praze) vydání Goethových spisů, z nichž vyšly v jeho překladě „*Fragmenty a improvizace z mládí*“ („*Faust*“ v prvotní podobě, „*Prometheus*“, „*Satyros a Věčný Žid*“), za jeho spolupráce „*Dramata prózou z mládí*“ („*K Shakespearovu dnu*“, „*Götz z Berliching*“, „*Clavigo*“, „*Stella*“), „*Utrpení mladého Werthera*“ a „*Výbor z mladistvé lyriky*“. Fischerovými vrcholným dílem tlumočnickým jest překlad obou dílů Goethova „*Fausta*“, vyhovující vši měrou nejen požadavkům literárním, nýbrž i scénickým, a zastihující všechny posavadní pokusy o převedení tohoto klasického veledíla německého (J. J. Kolára, Fr. Vlčka, ba i J. Vrchlického). Právem řekl jeden z kritiků o tomto díle, že českým Faustem nadále bude pře-

ba rozuměti Fausta v překladě Fischerově, jímž si česká tlumočnická tvorba sama postavila svůj pomník.

Otokar Fischer obohatil českou literaturu, zvláště český divadelní repertoár, i překlady z francouzštiny a angličtiny. Sem patří: Corneilleův „*Polyeuktos*“, Molièrův „*Sganarella*“, výběr z básní *Villonových*. Marlowův „*Eduard II.*“ a Shelleyova „*Cenci*“. Jeho návrat k židovství jeví se i zde, a to v překladě Spirových „*Hebrejských melodií*“ (dr. Štern, Mor. Krumlov) a v překladě básně „*Siónu*“ od Jehudy Haleviho (Židovské zprávy 18. ledna 1929).

František Gottlieb

V souvislosti s Otokarem Fischerem budiž jmenován básník František Gottlieb, první sionista na českém Parnase. Ne že by přes všechnu dokonalost formy a vzlet myšlenek byl stavěn na roveň jednomu z nejpřednějších českých básníků; chce se tou souvislostí naznačiti formální a ideová příbuznost Gottliebových básní s Fischerovými „*Hlasy*“.

František Gottlieb (* 1903 v Klatovech)¹⁷⁷ je advokátním koncipientem v Praze a zaujímá přes své mládí přední místo v sionistickém hnutí pražském. Od r. 1922 pilně přispívá do Židovských zpráv a pro svou výmluvnost patří k nejoblíbenějším řečníkům při sionistických slavnostech.

Od Františka Gottlieba máme dvě sbírky básní: „*Cesta do Kanaán*“ (Obelisk, Praha 1924) a „*Proměny*“ (Aventinum, Praha 1928).¹⁷⁸ V první z nich shledáváme jako u Fischera ono potácení

---

177 Zemřel v roce 1974. Pozn. red.

178 Zmínky zasluhuje i Gottliebův krásný článek „*Cesta k sionismu*“ v knize „*Sionismus, idea a skutečnost*“.

se nejistotou, ono bloudění a kolotání světem a touhu po jistém stanovišti. Ale básník se brzy našel: „Přelude trpký, jaký žel, já sám byl sobě nepřítel, já sám se štvál, vlastnímu hlasu unikál.“ Třebas po dlouhém boji, vyřešil si přece svůj rasový spor a našel na rozdíl od Fischera svůj cíl: Kanaán, země vysvobození, Erec Israel. Jemu platí básníkovy myšlenky a cítění, jemu i jeho verše. V úvodní básni „Kokos“ je mu plod východu symbolem židovské cizokrajnosti. Kokos putoval přes moře a cizí kraj, ale nepřestal voněti domovem, horkou půdou východu. Potězkání kokosu vzbuzuje v básníkovi prudkou touhu po východě. Ve smyslně dráždivé básni „Rasa na náměstí“ ukazuje, jak členové židovské rasy sobě odcizení si opět uvědomují svou sounáležitost. Báseň „Pogrom“ obsahuje oprávněně patetický protest proti nevšímavosti západní kultury vůči hromadnému vyvraždění Židů v Ukrajině: „Básníci ze západu, o lásce pějte dál! Snad výkřik slyšeli jste? To Žid jen zaplakal. Na Ukrajině je pogrom, a v srdcích vašich klid: To člověk nekrvácí – to krvácí jen Žid.“ „V pátek večer“ a „Hřbitov“ naznačují, jak galutoví Židé lopotou žití zemdení upadají v letargii, ale v některých okamžicích se z ní přece probírají. V hlavní básni, jež knize dala jméno, líčí Gottlieb svůj strastiplný vývoj, typický pro vývoj dnešního mladého Žida, a modlí se k Bohu, jenž se mu zjevil v podobě hořícího keře, aby ho osvobodil od dvojího břemene (člověka a Žida) a ho uvedl do země, kde by našel klid: „I vzplanul velkou září keř: „Můj synu, nezoufej a věř! Až prvním bolem vyjdeš z Egypta, pak přijdeš druhým v Kanaán.““ Když mu byl Bůh ukázal pravou cestu, chce on slovo boží zvěstovati i jiným Židům: „Jak struna se vzepnu navečer od země k nebi, boží dech do mne udeří, zahraji: „Lásky je zapotřebí, nechte závist, shon a chvat, připravte rýče, jak velí Pán, chystejte Kanaán!““ Ale básník nechce jíti sám do Svaté země, nýbrž bere s sebou svou milenkou, která ho ráda

následuje. A společným hlasem zpívají: „Jak símě se vrháme do země a chceme zaniknout. Chraň, slunce, ty, již z nás se budou pnout lačnou ratolestí. Nedej jim ochabnout a dej jim štěstí!“

Tak dál Fr. Gottlieb „Cestou do Kanaán“ poetický výraz svému sionistickému přesvědčení a vyjádřil vzletným způsobem, co stasisice jeho stejně smýšlejících souvěrců cítí. Ale neobmezil se jen na tyto sionistické básně; v ostatních číslech, která Gottlieba neméně charakterizují jako židovského básníka než básně citované, stává se hlasatelem lidskosti, lásky k bližnímu, soucitu k vyděděncům a míru mezi lidmi. V mladickém zápalu se rozhorluje nad světem, jenž opět připravuje válku: „Nezničte, prosím, tento svět, nad nímž se klene ještě nebe, a musíte-li zabíjet, zabijte sebe!“

I básně druhé sbírky „Proměny“ vyvěrají z Gottliebovy ryze židovské duše, třebas se nestavějí v službu židovskonárodní propagandy. Ať dlí básník kdekoliv, všude „obeplouvá své srdce po rudém proudu na vlastní krvi“. Svými verši obestírá celý svět: města, moře, hory, lesy, ale vždy se vrací ke své židovské bytosti. Všechna mnohost světa obráží se svými plynými proměnami v jeho lyrice, ale opět a opět se mu namanou židovské problémy. Židovské meditatívni reflexe září z reflexí povšechných, až se s nimi zhuštěnými shledáváme ve snovém hymnu básníkově o lásce k Libanonu „Pod cedrem“: „Zdi nářku doplakaly! V Jeruzalémě hrají na cimbály a Šalamoun dnes z mrtvých vstal, poslové přišli, měří stromy, král vystavět chce nový chrám...! A kde že jsem tak dlouho byl? Snad v zajetí? A kdo mne jal? Já leckde mřel a leckde žil a všude, všude vzpomínal!“ K židovským motivům se opět vrací v „Romanci o spravedlnosti“ (parafrázi velikonoční písně Chad gadj) a v satirické „Konfirmaci“; potom: pokračuje v různých meditacích: o domově, o životě Jedle a Smrku na horách, o lásce

v jejích rozličných zjevech, o májové přírodě, až se v „Podzimní ódě“ a „Písni v Bohu“ vznese k neobyčejným výšinám poezie.

František Langer

Dosáhl-li Rich. Weiner čestného postavení v české literatuře svými filozofickými povídkami, vynikl-li Otokar Fischer jako lyrický básník a učenec, zaujímá *František Langer* (* 1888)¹⁷⁹ přední, ne-li první místo mezi českými dramatiky. Jeho (a bratří Čapků) zásluhou dobylo si české drama v posledních letech světových jevišť.

František Langer narodil se v Praze, tam vystudoval medicínu a tam také nyní působí jako lékař. Za války upadl do ruského zajetí a konal v českých legiích lékařskou službu.

Jako dramatik vystoupil na veřejnost tragédií „*Svatý Václav*“ („*Vinice*“, Praha 1912). V ní pohrouží se Langer do nejstarších dob českých dějin, kdy křesťanství stálo ještě v boji s pohanstvím, aby z nich po V. Thámovi, J. K. Tylovi a Jar. Vrchlickém opět vyvážil osobnost národního světce českého a ochránce české země. Na rozdíl od Vrchlického, jenž v „*Bratřích*“ vyřešil spor mezi Václavem a Boleslavem romanticky (Boleslav podezřívá bratra z milostných pletek se svou chotí Bělou a ze msty jej zavraždí), přidržel se Fr. Langer historického podání Palackého a Kalouskova. Obsah Langerovy tragédie, vynikající přes některé nedostatky prvotiny nad své předchůdce (viz jubilejní článek Arne Nováka v *Prager Presse* ze dne 28. IX. 1929), jest asi tento: Kníže Václav chce za každou cenu své zemi udržeti mír a odporuje své matce Drahomíře, která žádá, aby na Němcích pomstil záhubu jejích pokrevenců Stodoranů, od německého krále Jindřicha vyhubených. Když

---

179 Zemřel v roce 1965. Pozn. red.

však matka proti němu štvě vладыky a mladšího syna Boleslava, odkáže ji na její vdovské sídlo Budeč. Ale Němci vtrhli do Čech a mírumilovnému Václavovi nezbývá než se připravit k boji s nimi. Vytáhne proti nim a mohl by je dlouhým bojem znavené a zmalátnělé potříti a zahubiti. Mu však se jich zželelo, zhrozil se tolika vražd a nabídl německému vůdci mír. Aby mír mezi ním a králem německým Jindřichem byl trvalý, uvolil se Václav platiti poplatek. Při tomto jednání dal se vésti politickým důmyslem, neboť kdyby byl Němce porazil a zapudil, byli by přišli jiní a jeho lid byl by snad stihl osud Stodoranů. Takto však doufal na dlouhá léta zajistiti mír. Ale popudil tím matku Drahomíru, jež se nemohla dočkati pomsty na Němcích. Ona zasypává Václava výčitkami, že Němců ušetřil, a povzbuzuje Boleslava, aby se ujal vlády. Ukazuje mu i cestu: až bude světiti pšovský chrám, má bratra pozvati na svůj hrad a ho dáti zavražditi. Vrahy najímá sama. V třetím dějství shledáváme Václava na Boleslavově hradě. Ač byl dostatečně varován, že se ukládá o jeho život, ač ho ani Boleslav nenechal v pochybnostech, že ho chce zavražditi, aby on sám se mohl v boji plně vyžítí, přece Václav hradu neopouští, nýbrž zcela pasivně se chce obětovati. Odmítá i boj s Boleslavem, aby se nestal bratrovrahem. Když však Boleslav hrozí, že zničí začátky křesťanství, až se uváže ve vládu, staví se mu Václav ozbrojen vstříc. Ale „nemateřské matce“ Drahomíře podaří se lstivým domlouváním Václava odzbrojiti. Boleslav vrhne se s vладыkami na něho. Václav mu vyrve meč, aby se Boleslav nestal bratrovrahem, ale ostatními jest zabit. Panovačná Drahomíra si chce osvojiti vládu, ale Boleslav ji dá odvésti ozbrojenci na její vdovské sídlo Budeč.

V bratřích Václavu a Boleslavu chtěl snad Langer ukázati oba póly české povahy, ve Václavovi, při vší jeho statečnosti, stupňovanou dobrotu, soucit a lásku k bližnímu, v Boleslavovi bojechtivost

a sklon ke mstě.¹⁸⁰ Václav je představitelem pacifismu a prototyp dramatické pasivity. Ne, že by nedovedl vládnouti železnou rukou, ale všechno jeho snažení jde za jednou metou – mírem: „Ne, nechci boje mít, ne válkou brániti se, leč válce brániti“, „Já stále toužím jen, bych bez meče směl vládnout“, takových a podobných výroků Václavových mohli bychom uvésti celou řadu. Naproti tomu se charakterizuje Boleslav slovy: „Hleď, nemám tolik lásky, kolik máš v sobě ty... Já oněch raněných bych lékem neošetřil a ústa hladová bych nenasytil pouze. Má ruka sahala po meči nevědomě a noze chtělo se přikročit k nepříteli; každého mrzáka chtěl uzdravit bych pomstou, každého mrtvého stem mrtvých oživit.“ Václav rozsévá kolem sebe dobrodiní, Boleslav zabil bez rozpaků dva starce-dělníky, zdráhající se na jeho stavbě pracovati. Václav jde ve své pasivnosti tak daleko, že nepodniká nic, aby se zachránil, že meči vrahů svých téměř nastavuje hlavu. Mezi Václavem a Boleslavem stojí mstivá a krvežíznivá tygřice Drahomíra, jež nezasluhuje jména matky. Její zášť proti vlastnímu dítěti živená touhou po vládě se nezastavuje ani před vraždou spáchanou na synovi. Vážnému obsahu dramatu odpovídá jeho vázaná forma: šestistopý nerýmovaný trochej.

Po „Svatém Václavovi“ napsal Langer tendenční drama „*Miliony*“ (vzniklo 1914, vyšlo u G. Voleského v Praze 1920), jímž chce ukázati, jak je bohatství s to, aby v člověku ubilo vše lidství. Multimilionář Jan Jakub Wied vydělává veliké peníze, ale neužívá jich ani pro sebe, ani pro svou rodinu, již zanedbává, ani pro dobro lidstva. Jediným cílem jeho práce jest: „rozkoš, kterou má ze své činnosti, rozkoš z toho, když vidí své peníze pracovati a tvořiti“. Zemřel mu jedenáctiletý synáček a on druhého dne opět sedí ve

---

180 Ot. Fischer, „*K dramatu*“.

své kanceláři při obchodních knihách. Smrt synáčkova způsobila na burze pokles papírů jeho podniku; aby Wied ukázal, že jeho energie rodinným neštěstím zlomena nebyla, neváhá zničit svého nejlepšího přítele Browna. Svou tvrdostí a bezohledností odpuzuje od sebe všechny lidi svého okolí. Žena ho opouští a koná inkognito službu v malém dětském sirotčinci v Nice. Bratranec se s ním rozchází a nedává o sobě slyšeti. Tajemník, jenž si nastrádal hezkou částku peněz, žádá o penzi a zahradničí v rozsáhlé zahradě u své vily a libuje si v podporování umění. Jediný sluha zůstává u něho a pečlivě se o něho stará; ale jen proto, že jest majitelem papírů Wiedových podniků a jejich cena závisí od zdravotního stavu Wiedova. Tak zůstává Wied sám a sám jen se svými miliony.

V Langerově hře vystupuje bankéř Kornfeld jako reprezentant židovské plutokracie. On se také snaží o rozmnožení svého majetku, ale při práci má na mysli stále rodinu. A jako on smýšlejí i jeho souvěrci: „My Židé žijeme sice jen a jen obchodem, ale to je pouze cesta. Náš účel jest rodina. Žid bez dětí, bez příbuzných, bez dědiců by nehromadil bohatství.“ Židovští bankéři si nemohou představit, že by po smrti Jiříka Wieda starý Wied pracoval dále, a proto papíry Wiedových podniků na burze klesají.

Další Langerovo dílo dramatické, fantastická improvizace „Noc“ (E. Rosendorf, Praha 1925, provozováno bylo již r. 1922), souvisí obsahově s knihou próz „Zlatá Venuše“ (viz dále). Milenec a milenka (provdaná, svým mužem však zanedbávaná žena) stráví spolu noc ve svrchovaném štěstí lásky. Pobyť manželčin jest prozrazen jejím psíčkem. Muž poštvě ještě téže noci proti nevěrné ženě a jejímu milenci chásku z předměstí (zde poznáváme již předchůdce osob z „Periferie“) a ta zabije milence a byt jejich vydrancuje. Po smrti přicházejí milenci před soud v podsvětí, kde se jim dostává

odpuštění. „Jejich láska byla silnější než smrt. Oč tedy byla silnější než všechny zákony!“

Jako v „Zlaté Venuši“ ozařuje Langer i zde lásku překrásnými barvami a dává citům milujících nejsilnější výraz. Své divadelní nadání osvědčuje mimo jiné scénou s cikánkou a jejím děvčetem nebo originální motivací, jak zpronevěra Panina přichází najevo věrností a láskou jejího psíčka. „Noc“ psána jest většinou v pětistopých nerýmovaných jambech; jen osoby vedlejší mluví prózou.

Po dramatech z dávného středověku, moderní hře z ovzduší světa peněžního a lyrickodramatickém opěvování lásky volí si Langer látky z prostředí malých pražských lidiček a z předměstské spodiny. Sem patří veselohra „*Velbloud uchem jehly*“ (E. K. Rosendorf, Praha 1923), jež svého autora učinila známým dramatikem nejen doma, nýbrž i v cizině.

Langer zde navazuje na slovo z Nového zákona: „Snáze proleze velbloud uchem jehly, než aby se bohatý člověk dostal do nebeského království,“ a dodává dle svých zkušeností ústy jedné z jednajících osob: „než aby si boháč vzal pořádnou chudou holku“.

Alan (Alík) Vilím, syn velkoobchodníka, přitom hlupáček, jeli mánek a nemluva, byl zasnouben s bohatou nemilovanou dívkou. I zamiluje se do hezké, ale zcela chudé Zuzky a o své nevěstě nechce nic vědět. Vezme Zuzku do domu a ta se mu výborně osvědčuje. Je mu, „velkému dítěti“, nejen milenkou, nýbrž i matkou, rádkyní a hospodyní, a co je nejdůležitější, dovede z něho udělati člověka. Od hostů v domě naučila se Zuzka spekulovati na burze a vyhrála 30 000 K, jimiž zařídila matce v přední části města mlékárnu. Starý Vilím setká se se Zuzkou v Alíkově bytě, nabízí jí, aby syna od ní uvolnil, jistou částku a tím ji urazí. Zuzka namísto opustí dům. Ale Vilík jde za ní, vstoupí jako sklepník do matčiny mlékárny, a ač je neobratný, přece se snaží dostáti svým povinnostem. Starý Vilím

je bez sebe pro chování synovo. Jde si pro něho, aby ho násilím vyrval z jeho prostředí. Ale syn staví se rozhodně na odpor. Poznav, že Zuzka z něho skutečně udělala jiného člověka, svoluje k sňatku a přijímá obě děti do obchodu.

Veselohra, vynikající skvělým humorem (Pešta a Peštová) a dobrou satirou namířenou proti lepší společnosti (Kdyby to byl nějaký malý pán, nějaký živnostník nebo učitel, tedy by se o nemanželské dítě staral a platil by na ně. Nebo kdyby byl řemeslníkem či dělníkem, tedy by si mámu vzal. Ale, když je otcem vznešený a mohovitý pán, tedy se zbaví matky i dítěte, jako by se nechumelilo. – Mnoho ironie vložil autor i do postavy sluhy přednášejícího v nedělní dělnické škole o Kantově filozofii), má hluboký a vážný smysl: degeneraci tzv. lepší společnosti lze čelit jen tím, že se do ní přivede trochu čerstvé a zdravé krve prostého lidu.

Své slávy a popularity nabyl Langer dramatem „*Periferie*“ (E. K. Rosendorf Praha, 1925), hrajícím, jak již titul napovídá, v pražském předměstí a líčícím velkoměstskou spodinu, jež ve francouzské literatuře již dávno nabyla domovského práva.

Franci, právě propuštěný z vězení, kde si odseděl rok, poněvadž kamarádům dělal „zed“, vrací se mechanicky do světničky, v níž bydlíval; ale ji obývá nyní dívka z ulice Anna. Franciho hlad po ženě a Annina neukojená touha po pravé lásce dávají oběma k sobě vášnivě přilnouti. Druhého dne zastane Franci u své milenky cizího pána. Ač ví, čím Anna je, a ač je jinak takový dobrák, že mu kamarádi přezdívali „kuře“, přece se dá žárlivostí strhnouti k prudké hádce, v níž cizince, nechtěje, zavraždí. I odveče mrtvolu k staveništi, zavolá policii a tím podezření od sebe odvrátí. Ale nejen to, jest za svůj zločin ještě odměněn. Vdova po zavražděném, jenž byl zhýralec a ženu krutě trápil, daruje Francimu nebožtíkovu garderobu a s ní frak, jenž Francimu umožní státi se opět

jako dříve tanečníkem v baru. Vycvičí i Annu v tanci a zbaví ji jejího nepočestného povolání. Ač je bez starosti v živobytí, neboť on a Anna získali si u barové společnosti jisté oblíbenosti, přece Franci není spokojen. Trápí ho neodolatelná midasovská touha vykřičeti svůj zločin do světa. Nenajde slyšení a víry ani u kamarádů, ani u policejního komisaře, jemuž se sám udává a který ho vyhodí z kanceláře, ani u hlídače oné stavby, k níž byl mrtvolu zavlékl, a také ne u vdovy po zabitém. Ulehčí si teprve, když ho vyslyší sešlý člověk, někdejší soudce, dávno již z úřadu sesazený, poněvadž byv v úřadě zklamán, se oddal alkoholu. Ten chápe jeho touhu po spravedlnosti a radí mu k nové vraždě, aby došel odplaty za první. Ale Francimu, „kuřeti“, nelze po druhé vraždit. Poznavši utrpení milencovo, chce mu Anna zjednat klid a přivésti mu v oběť svůj život. Sama položí si jeho prsty kolem hrdla, a laskajíc se s ním, dá se jím zardousiti. Přijdou strážníci Franciho zatknouti. Když cítí na ruku „řetízky“, uvolní se mu. Nyní teprve našel klid a mír duše, po nichž tak dlouho marně toužil.

Langer chce v „Periferii“, podobně jako Hašek svým Švejkem, ukázat českou a slovanskou duši jisté vrstvy pražského předměstí. Smysl svého dramatu uložil do dialogu mezi Francim a soudcem. Je to apoteóza spravedlnosti: „Já jsem zabíjel a dejte mi přirozený trest, ať je má duše pokojná, ať se mohu jednu noc v klidu vyspat a ať se mohu opět smířeně podívat na své ruce.“

Další Langerova komedie, „*Grand Hotel Nevada*“ (Aventinum, Praha 1927), obsahuje satiru, namířenou proti sanatoriím, vykořisťujícím své pacienty, a jest tím zajímavější, že ji napsal lékař. Langer se v ní hlásí k přírodní léčbě.

V alpském sanatoriu dr. Cogana léčí se tři američtí milionáři, z nichž jeden, Tomáš Slumm, pozbyl pro samé obchody paměti, druhý, Robert Darvey, vidí se všude pronásledována vyděračskými

a výhrůžnými dopisy a třetí, Jakub Vanderbols, samým zasedáním v správních radách a s řediteli svých podniků pozbude schopnosti choditi. K nim přibude ještě Lucy Whitmanová, milionářská dědička, nervově uštvaná společenskými povinnostmi. Na podnět Tomáše Slumma, jenž v dr. Coganovi poznal šarlatána, svěří se Američané lovcí Petrovi, jenž se soudruhem z vojny, Filipem Dvořáčkem (Čechem), sídlí ve vzdálené horské samotě, ve srubu, jemuž dal Dvořáček jméno Grand Hotel Nevada. Petr a Filip totiž vystavěli pro svou četu v zákopech boudu, jíž jim ostatní záviděli a již jmenovali Hotel Nevada. A jelikož osamělý horský srub byl daleko větší a solidnější, nazván jest Grand Hotel Nevada. Petr přišel z vojny domů jako invalida, třásl se na celém těle, že nedovedl donést lžící polévky k ústům. V horách se úplně uzdravil. Jest tedy přesvědčen, že i své americké pacienty do měsíce vyléčí. A skutečně se mu to podařilo tím, že je přinutil, aby se sami o sebe starali, aby tělesně pracovali, sbírali klestí a se stavěli i proti nebezpečí života. Nakonec se Lucy zamilovala do hezkého, velikého, nebojácného Filipa. Pobyť Američanů v horské samotě líčen velmi zábavně.

V poslední veselohře „*Obrácení Ferdýše Pištory*“ vede Langer čtenáře opět na periferii města, čině hrdinou kusu zdatného kasaře z předměstí. Ferdýš Pištora „dělá kasu“ ve vile židovského bankéře Rosenstocka a jest při práci překvapen vypuknutým požárem. I zachrání z ohně obě děti bankéřovy, jejichž volání o pomoc byl slyšel, a jest za to nejen od otce dětí štědře odměněn, nýbrž celým světem slaven. Policejní komisař mu podává blahovolně ruku, kapitán Armády spásy velebí ho jako hrdinu. To způsobí obrát Ferdýšův. Byv ustanoven zřízencem v Rosenstockově bance, zříká se zlodějských přátelíčků a začíná počestný život. Ale nejen to, chce konat i dobré skutky a i jiné špatné lidi obracet. Začíná

u svého otce, kořalečníka, a své ženy, majitelky nevěstince, která se po osmi letech zase k němu hlásí. Ale poznáv marné své úsilí, zanechává toho a oddává se lásce sestry Terezky od Armády spásy, jež se byla do něho zamilovala. Tento kus Langerův, vynikající velikou obratností scénickou a vzácným humorem, spojeným tu a tam se satirou (policejní komisař, kapitán Armády spásy, sestra Terezka), jest označován právem za jednu z nejlepších českých veseloher poslední doby.

Langer, jenž se jako dramatik tak velice proslavil, osvědčil se i jako výborný vypravěč. Svůj spisovatelský talent ukázal hned v první knize „Zlatá Venuše“ (po prvé r. 1911 u Grosmana a Svobody, po druhé r. 1921 u G. Voleského). Druhé vydání „Zlaté Venuše“ (v níž vyměněna povídka „Lože čtyřandělíčkové“, převzatá do pozdějších „Snílků a vrahů“, povídkou „Čtvrté pokušení“) poctěno byla cenou Akademie. Langer opěvuje ve své první knize lásku v jejích nejrůznějších obměnách a odstínech, odhaluje na jedné straně pohlavní hlad prostých a nízce stojících mužů po ženském těle, a líčí na druhé straně ideální a ušlechtilou touhu umělců po osobitém krásnu vtěleném v postavy žen. K první kategorii povídek patří např. vypravování, jak jistý kondotiér hladovějící v poli po ženě našel v osamělé chatě, z níž obyvatelé utekli, dívku zdánlivě spící. Když se k ní přiblížil, shledal, že je mrtva („Hlad“). Malomocný pohřbíváč mrtvol, vyhoštěnec ze společnosti, hyne hladem po ženě. I nevěstky plijí mu do tváře, poznavše ho, a odhánějí ho od sebe. I odchází daleko na západ, aby si koupil otrokyni a ji učinil svou ženou („Pohřbíváč mrtvol“). Podobným vyhoštěncem je krysař, jenž přišed jednou do nevěstince, pocítil touhu po ženě, již posud neznal, a vrhnuv se na jednu dívku, byl od ostatních rozvzteklých služek Venušiných roztrhán („Krysař a holky“). Druhá řada povídek hraje v kruzích uměleckých, a to v době renesance. V cyklu poví-

dek „Ruce“ opěvuje básník krásu ženských paží („hořká voda, místo z číše pitá z jejích dlaní, chutnala by jako prudké víno a největší bolest z jejích rukou měla by sladkost největšího štěstí“), v rámcové povídce „*O nešťastném a šťastném umělci*“ líčí milostná dobrodružství klenotníka-umělce Marcella, syna nešťastného sochaře z Kolína, v Benátkách. Langerova kniha vyvrcholuje v závěrečné povídce „*Panna Klára*“ v dithyrambus na zdravé a pozeňnané mateřství, následující po čistém, svatě vznešeném panenství. Panna Klára zasvětila svůj život ubohým trpícím. Zvláště ženy rodičky a jejich děti si zamilovala. Ošetřovala ženu topičovu a manželku úředníkovu, ale zklamavši se u obou, opustila je. Poznala, že ženy nechtějí mítí děti, že touží jen po rozkoši, vášni, po žádosti masa. Věnovala se ošetřování děvčete na smrt nemocného a shledala, že i to děvče v poslední své hodině touží po objetí milencově. I odešla od žen a oddala se péči dvou slepců, s nimiž žila jako sestra a matka, necítíc svého ženství. Když ale slepci v ní přece jednou vzbudili pocit ženy, tu zatoužila po mateřství. Chtěla se státí matkou, ale nikoli pro okamžik vášně, nýbrž pro celý dlouhý lidský život, který by měl vyjít z jejího těla. V pocitu, že porodí dítě, jež nasytí svým mlékem a vykoupe ve vodě do růžova, se oddává krásnému a šlechetnému hraběti Janovi.

Druhá kniha Langerova „*Snílci a vrahové*“ (u G. Voleského, Praha 1921) jest sbírka povídek jednak drsně realistických, jednak něžně fantastických. Všechny povídky jsou v sobě soustředěny, dramaticky stupňovány, a tak působí svou kompoziční hutností na čtenáře silným dojmem. Ke „snílkům“ patří slepé, a přitom přírody znalé děti, necítící se nikterak nešťastnými („Slepí“), Herakles, horující tou měrou pro Omfalu, že se jí dává úplně opanovati (v této povídce „Herakles“ stýká se Langer se stejnojmenným dramatem Fischerovým), stařec prodávající sny a obohacující jimi

celý svět, sám však zůstávající chud („Prodavač snů“), rytířové, již prahnouce po sv. grálu, táhnou ještě daleko na východ od Jeruzaléma a zahynou až na jednoho, jenž útrapy cesty popíše („Výprava třiceti rytířů“), blahoslavený Orsius, jenž pohanské víly, fauny a kentaury naučil velebiti Boha („Ostrov bohů“), Symeona „chodící životem bez duše“ („Symeonina duše“). Sny, jež předeme, třebaš bdíce, jsou vzácným božím darem. Jsou vzpruhou při dosažení dalekosáhlých cílů. Jsou s to, aby člověka obšťastnily. To jest myšlenka tkvící ve všech jmenovaných povídkách o snílících. Nejjasněji vysvítá z povídky „Qui pro quo“, kde skoro starý muž a obstarlá dívka neznajíce se si dopisují a tak v živých snech ukájejí svou touhu po radostech a rozkoších. Poznavše se však a probudivše se ze snů, vidí svůj skutečný stav. Pán cítí, že je stárnoucím mužem, dívka, že jest odkvétající pannou; jsouce připraveni o vysněnou představu o sobě a zklamání, rozcházejí se.

Vynikají-li povídky o snílících něžností a tajemnou romantikou, jest předností povídek o vrazilích strohá skutečnost, jež v čtenáři vzbuzuje dojem neobyčejně silný. „Kovářka a já“ jest např. román životem kypící, mužem zanedbávané mladé kovářky a kovářského tovaryše, stěsnaný v krátkou povídku. Její téma jest pravým opakem tématu v „Periferii“. Kdežto Franci nenachází klidu, dokud nedošel spravedlnosti, unikají pachatelé zločinu v „Kovářce a já“ ruce spravedlnosti. Kovářka zabila svého muže opilce, zahrabala ho pomocí kovářského tovaryše do sklepa a jejich čin zůstal navždy utajen. Jinými vrahy jsou: Semerád, jenž po svém návratě z Ameriky zabil zpronevěřivší se mu ženu a její dvouleté dítě a šel do lesa se oběsit („Vrah v lese“), nebo Matyáš z předměstského domu, jenž sprovodil se světa svou milenku klesnuvší z obdivované a vším oplývající metresy na sešlou a nemocí postiženou děvku z ulice („Včasná smrt“), rustikální hrabě Ondřej Woydyng,

jenž zavraždil svého nevlastního bratra biskupa a jeho milenkou („Lože čtyřandělíčkové“) aj.

Dvě další knihy Langerových próz se zabývají sibiřskou anabází českých legionářů. Langer napsal již v letech 1917–1919 několik povídek, z nichž jedna, „Za cizí město“, byla vydána samostatně jako 9. sv. Knihovny Čsl. deníku k prvnímu výročí tragické smrti plukovníka Švece, čtyři další („Smrt v píscích“, „Příběh Kratochvílův“, „Muzikant Novotný“ a „Železný vlk“) v 20. svazku téže knihovny. Všechny tyto povídky, doplněné ještě dvěma dalšími („Veliká vánoční povídka“ a „Silnice“) shrnul Langer ve své knize „Železný vlk“ (G. Voleský, Praha 1920). Langer vypravuje buď příhody, které sám zažil se svými druhy na zpáteční cestě z Ruska do domoviny, aneb události, jež mu byly od jiných bratrů-vojáků vypravovány. Hrůzyplné je líčení, jak vymřelo cholerou všechno zajaté mužstvo (mezi ním i oddíl českých vojáků) v karanténní stanici na Turkestanské poušti („Smrt v píscích“). Typický případ československého legionáře: jak byl odveden, jak se dostal do zajetí, jak vstoupil do československé brigády a bojoval ve zborovských zákopech, obsahuje příběh Tišnováka Kratochvíla („Příběh Kratochvílův“). Jak třicet tisíc československých vojáků dlí o Štědrém večeru v myšlenkách v domovině, líčí „Veliká vánoční povídka“. Ústup první československé divize před německou přesilou z jara 1918 po nádherně dlážděné silnici ze Žitomíru do Kyjeva popsán je v „Silnici“, boje čsl. vojska s bolševiky v Urale a na Sibiři v „Muzikantu Novotném“ a „Železném vlku“ (železnými vlky nazývány byly pancéřové vlaky, jež se v oněch bojích velmi dobře osvědčily). Zvláštní dokumentární cenu má črta „Za cizí město“, v níž popsán jest hrdinský obranný boj několika rot čsl. vojska, hájících v srpnu a září 1918 za vedení plukovníka Švece nevděčné město Kazan proti desateronásobné přesile bolševického vojska.

Knih *„Pes druhé roty“* (G. Voleský, Praha 1923) obsahuje vypravování o psu Rafovi, severském vlčáku, jenž příběhnul ze severních tunder k sibiřské dráze, přilnul k četaři Sochorovi od československého oddílu, hlídajícímu oddíl trati. Pes se se svými pánem a s ostatními vojáky spřátelil a konal jim platné služby. Tak např. našel kdysi na koleji nevystřelený dělový náboj, jenž tam byl položen od banditů, a upozorniv na něj svého pána, předešel velikému neštěstí; jelť brzy po tom po té koleji první vlak českých invalidů z Rusi do Vladivostoku. Sochorův Raf, jež si všichni vojáci čety zamilovali a jemuž se dle „účetní knihy“ a ve skutečnosti dostávalo denně půl porce masa, nazýván byl pes druhé roty. Vypravování o něm jest rámcem, do něhož Langer zasazuje popisy svých zážitků na Sibiři a sibiřské krajiny za všech ročních časů.

Langer věnuje knihu dětem svých milých druhů, ruských legionářů, „aby si v ní přečetli vyprávění o krásném psu a nádavkem poznali několik příběhů ze života svých statečných tatínků“. Vzhledem k čtenářům, jimž je kniha určena, jest její sloh prostý a jasný, dětské řeči přizpůsobený. Etická cena knihy spočívá v tom, že se z ní děti naučí lásce k němé tváři, a že poznajíce a vstípíce si hrůzu války, po ní snad nikdy nezatouží.

Po obou knihách válečných vrací se Langer opět ke své zamilované periferii, ke světu malých lidí. *„Předměstské povídky“* (G. Voleský, Praha 1926) mají společný moment: jediný výjimečný okamžik v životě hrdiny bývá významný a často i rozhodující pro další jeho živobytí.

V životě pražského milionáře Rozhoně, kdysi uředníka v předměstském krámě (v povídce *„Nepřekročitelné vrcholy“*), byly to dva okamžiky: 1. když svou energií vyrval bankrotáři v Zápolanech včas dvacet pytlů kávy, čímž položil základ k svému pozdějšímu blahobytu, 2. když hned po ukončení války provedl neobyčejně

odvážný burzovní trik s cennými papíry československými. První čin naplnil ho větší spokojeností než druhý, při němž mu již byly nápomocny jeho peníze. I v Rozhoňově milostném životě stojí v popředí dva zážitky: jeho láska k lešenské šenkýřce v době, kdy byl ještě obchodním cestujícím, a k tuniské tanečnici Selimě Lopezové, k níž lnul na vrcholu své slávy.

V povídce „*Sedm hodin pětatřicet minut*“ kreslí autor obrázek, který v něm zanechalo žižkovské náměstí o 7° 35' a vymýšlí si příběhy osob, které tam v pěti vteřinách zhlédl: apače Pavla Bezpalice, jeho soudruha Gusty, soudního rady, stařeny z Běchovic a hochu s modrým hrnečkem. Jak autor příběhy těchto lidíček s sebou sprádá, v tom spočívá jeho umění inventivní. Apač Pavel Bezpalec propásl, odbyv venkovskou stařenu, která se ho ptala po jistém žižkovském domě, pravý okamžik své záchrany. Kdyby byl stařeně dal řádnou odpověď, nebyl by v tom okamžiku na něho promluvil jeho soudruh Gusta a oba nebyli by vzbudili pozornost mimojdoucího soudního rady, před nímž se octli po krátké době jako obžalovaní z krádeže. Bezpalice stála jeho neohrabanost vůči babičce čtyři roky vězení.

Jak jediná šťastná noc, již strávil uhlíř s tanečnicí, vyvážila všechna léta jeho živoření a ho zbavila i touhy po sebevraždě, jest obsahem povídky „*Uhlíř, straka a smrt*“.

V „*Harapandech*“ líčen jest život ve vagonové osadě, vzdálené ještě deset minut od předvoje městských domů. Tam bydlel i ouředníček Bartoš. Jemu byl harapandou i jeho ouřadek, v němž mu náleželo pořizovati překlad novinářských zpráv z pěti řečí. Ze své harapandské mizerie vyběděl, odhodlav se, když dostal měsíční dovolenou k cestě do Hamburku. Ale tam zabředl do nových harapand, a proto se po měsíci raději vrátil do svého pražského vagonového bytu a do starého povolání.

Z těchto vypravování, jimž jest společné zdůrazňování významného okamžiku v životě hrdiny, vymyká se povídka „Kruh“, jež chce vysvětliti psychologický zjev, známý již z „Periferie“, že se zločinec kruhem vrací na místo svého zločinu a že vrah, jenž bez své vůle někoho zabil a jenž svého činu lituje, je posedlý přáním přiznat se; posedlost jeho jest větší a silnější než strach z trestu.

Židovské uvědomení bychom v Langerově díle hledali marně; naopak, Langer staví se k židovství spíše negativně. To souhlasí s vývody jeho článků v Rozvoji (1915, č. 8), v němž pro toto své záporné stanovisko k židovství zamítá i českožidovství. Nechce vidět i českého Žida, nýbrž Čecha bez atributu. Základními vlastnostmi židovské povahy jsou mu chytrost, poddajnost a pružnost a ty zavinily, že Židé jsou nazýváni bezcharakterními. Jediný úkol českožidovství vidí tedy v potlačování těchto vlastností u souvěrců.

Resumé

Na počátku své práce položili jsme si otázku, *jakou úlohu hraje Žid v české literatuře beletristické od doby Vrchlického*. Přehledněme ještě jednou ve vší stručnosti onu dobu českého písemnictví z hlediska oné otázky!

Epigonové Jaroslava Vrchlického následovali svého mistra i v tom, že vážili látku pro své básně z bible a židovských dějin, že opěvovali Starý židovský hřbitov pražský a že propagovali myšlenku českožidovskou. *Josef Svatopluk Machar* se jeví přítelem Židů. Láskyplně píše ve svých memoárových knihách o znamenitých Židech, s nimiž ho svedl osud, zajímá se o židovské problémy a vyjadřuje se o nich s úctyhodnou otevřeností, ujímá se velmi rozhodně Židovstva proti antisemitismu a horuje pro Palestinu. Pronesl-li tu a tam o židovských zjevech slovo kritiky nebo vysmívá-li se některým slabostem židovské povahy, musíme ta slova přijmouti tak, jak jsou míněna, upřímně a přátelsky. Na stanovisku Macharovi protilehlém stojí vzhledem na Židovstvo *Petr Bezruč*. Židé jsou mu trnem v očích. Jeho nenávisť obrací se stejně proti uhlobaronům jako proti velikým; a malým obchodníkům židovským na Ostravsku. V nich všech vidí kořistníky a škůdce českého živlu v Beskydech. *Viktor Dyk* posmívá se konjunkturální přizpůsobivosti židovské a židovskému kšeftařství. *Antonín Sova* pozastavuje se stejně jako *Svatopluk Čech* nad jednáním židovského obchodníka vůči českému sedlákovi, ale dovede se nadchnout krásou Židovky, Rembrandtovým obrazem „Snoubenka židovská“ nebo Davidovým žalmem.

V českém dramatě doby novější jest zjev Žida dosti řídký, ale pokud se Židé vyskytují, hrají úlohu smutnou (*Brokešův Gobi, Je-*

řábkův Abraham Benjuda, Tillovi Parach a Farkas, Stroupežnického Marek Ehrmann, Hilbertův Sonnenthal aj.). Výjimku činí Lomův šlechtitý snílek Henry Rosenbaum, Trévalův ctihodný stařec rabbi Geršom a Šamberkův naoko špatný, ve skutečnosti však hodný bankéř Sommerfeld.

Spisovatelé historických románů sahají rádi k židovským látkám. Alois Jirásek napsal několik židovských pověstí staropražských a líčí velmi dojemně utrpení Židů ve středověku a v době proti-reformační. V přízáků Lazaru Kišovi nakreslil jednu z nejvzácnějších židovských postav v české literatuře, jíž zároveň znázornil společné utrpení Židů a tajných Českých bratří. Zikmundu Wintrovi děkujeme za krásné kulturní obrázky z pražského ghetta v šestnáctém století. František Khol ukázal svou klasickou povídkou „Bratr Hyacinth“, jak silně jest zakotveno židovství v duši svých vyznavačů a pokouší se lidskostí překlenouti propast, zející mezi oběma tábory: židovským a křesťanským. Několik pěkných figurek z pražského ghetta nakreslili Václav Beneš Šumavský a Josef Veselý. Jan Lier a Arne Novák popisují dojmy, které si odnesli z židovských hřbitovů. Upřímné přátelství dvou mladých lidí, Žida a Nežida, popsáno jest v Kličkově románě z doby předválečné a válečné „Jarní generace“.

Ale všichni autoři historických románů nepřejí Židům tak, jako spisovatelé právě jmenovaní. František Adolf Šubert, chtěje románem „Pomsta obce židovské“ odůvodniti pogrom z roku 1389, postavil se na čistě antisemitské stanovisko svého pramene, kroniky křižovníka J. F. Beckovského. Karel de Wetter dal svému protižidovskému smýšlení výraz v románě „Zlatý věk“. Předělává v něm ničemného komorníka Filipa Langa v Žida a píše všechny jeho zločiny na vrub jeho židovství. František Josef Ččetka cítí v románě „Židovka“ jen s oněmi Židy, kteří se svému prostředí odcizili;

na pravověrné Židy nanáší všechen stín. Jako dábla v lidské postavě kreslí Karel Leger v „Suchém čertu“ kolínského Žida Šáje. Odporný jest konečně Konradův Mordche Rubín pro svou ziskuchtivost a bezcharakternost, jíž trpí i jeho žena, sympatická Malkah. Vrcholu dosahuje tupení Židů v Medkově „Ohnivém draku“.

Mnoho hany kydá se na Židy v českém románě venkovském, pokud pokračuje v tradici Pravdově. Ukazuje se v něm na mravní a hospodářské nebezpečí, jež hrozí venkovu ze strany židovské. Židé jsou činěni odpovědnými za kořaleční mor rozšířený na venkově, oni připravují sedláky lichvou o jejich půdu, aby se jí sami zmocnili. Židovské figury jsou ve vesnickém románě kresleny zcela typicky, jakoby podle jednoho modelu. Žid přichází jako chudák do dědiny, v několika letech se mu podaří nekalými prostředky nabýti značného jmění, a když toho dosáhl, opouští jako cizák opět vesnici. I v českém prostředí zůstává Němcem, ba působí na úkor české strany pro němectví. Takoví neb podobní jsou Porges v Schulzově „Dvorském panstvu“, hrdinové celé řady Kosmákových povídek, Isák Allerhand v románě Františka Srbeného „Pod národním praporem“, Herbenův Isák Wolf, Jeřábkův Poldi Steiner, Holečkův Leopoldka, Baarův Salomon Steiner a někteří jiní. Kdo by chtěl tvrditi, že byli všichni venkovští Židé takoví, jak je nám jmenovaní spisovatelé líčí! I Herben a Holeček připouštějí, že ve svém rodném kraji poznali Židy velmi hodné. Ale zobrazí vše ve svých spisech Židy neřádné jako *reprezentanty Židovstva*, postavili se do řady spisovatelů antisemitských. Bylo by záhodno snéstí jednou *dokumentární* zprávy o životě Židů na venkově (jak jsem se o to pokusil ve své knize „*Der böhmische Dorfjude*“), aby se čelilo tradičně antisemitským plodům fantazie.

Někteří autoři vesnických románů vybrali si za hrdiny svých spisů Židy slušné, ale zdůrazňují, že tito činí výjimku své rasy.

Tak vylíčil *Vachek* ve svém psychologickém románě „Sup“ pořádného a šlechtného mladíka židovského, odlišného od jiných Židů, který se vesnickému prostředí úplně přizpůsobil. Chce svou asimilaci dokumentovati přijetím křesťanské víry a sňatkem s venkovskou dívkou. Ale sedláci tak dlouho proti němu štvou, až jej učiní takovým, jací jsou ostatní Židé – „supem“. I *Jan Vrba* líčí šlechtného hrdinu své povídky „Dům Otmara Löwyho“ jako výjimku mezi Židy a *Bohdan Jelínek* kreslí židovského dědečka Abrahama, jemuž z tváří hleděla taková dobrota, že – ani nevypadal jako Žid. U *Karla Matěje Čapka-Choda* setkáváme se s židovskými figurami, jež nás přitahují (*Irma Steinová* v „Dcerušce Jairově“ a strýček *Jakub Suchařípa* v „Ant. Vondrejci“), s jinými, jež nás odpuzují. Pozoruhodné jest, že tyto nesympatické židovské figury *Čapka-Choda* (*Pinkusovic* holky *Anna* a *Iza*, *Leib Blumenduft* a *Žibřid Papperstein*) se svého židovství zřekly, ale jeho zlé vlastnosti podržely. Spisovatelem filosemitským lze označiti *Karla Klostermanna*, který se velice rozhodně ujímá pronásledovaných Židů a který vytvořil celou řadu vzácných židovských postav. V románě „Pozdní láska“ se vyslovuje pro českožidovskou asimilaci. Jemnou židovskou duši nakreslila *Gabriela Preissová* v hodonínském Židu *Ismaelu Löwitovi*, milého židovského hausírníka vylíčil *Masaryk* v panu *Fixlovi*. Se sympatickými židovskými figurami shledáváme se dále v díle *Karla Šípka*, *Ignáta Herrmanna*, *Rudolfa Jaroslava Kronbauera*, *Otomara Schäfera*, *Jana Liera*, *Čeňka Kramoliše*, *Terezy Novákové*, *Růženy Svobodové*, *Boženy Benešové*, *Věry Vášové*, *Vojtěcha Mixy* a *Stanislava Jarkovského*. *Kronbauer* rozepisuje se o Židech, s nimiž osud zle naložil; ubožák šlejharovského rázu je *Schäferův* *Maten Schuss*; uvědomělou Židovkou, jež se dovede svého židovství řádně zastati, je *Kramolišova* *Hilda*. *Tereza Nováková* líčí tragický osud židovského mladíka z německé rodiny, jenž přilnul

k češství. *Božena Benešová* ukazuje v jedné ze svých klasických „Tří povídek“ („Tři kamarádi“), jak již útlé dětské duše bývají otravovány jedem nesnášenlivosti a co ojedinelému židovskému dítěti je někdy vytrpěti v křesťanské škole. Duševní rozpory Židovky milující křesťana popsal vedle *Jirásk*a (*Justyna Lustiková*) i *Vojtěch Mixa* (*Ida Eisnerová*). Láskou křesťana k Židovce, případně Žida ke křesťance zabývají se *St. Jarkovský* v novele „Cesta ještě nezrostla“ a *Růžena Svobodová* v povídce „A denně bude hrávat hudba pod vašimi okny“ („Černí myslivci“).

Z autorů *sociálních románů* uvádějí *František Sokol-Tůma*, *Anna Marie Tilschová* a *Josef Náměstek* své čtenáře do židovského prostředí v Ostravě a na Ostravsku, *Merhaut* líčí ničitele malého českého člověka v Brně, *Antal Stašek* ukazuje, jak Židé na česko-německém pomezí zasahovali do národnostního boje v neprospěch Čechů, *Emil Vachek* činí hrdinou svého *stinnerovského* románu „Pán světa“ Žida Beera. Antisemity třeba označiti jen *Sokola-Tůmu*, *Merhauta* a *Antala Staška*. *Tilschová* a *Vachek* se obracejí jen proti Židům-velkokapitalistům a jejich přísluhovačům. Chvalořečníky židovské obchodní zdatnosti jsou *Eduard Bass*, jenž v panu *Goldschmiedovi* nakreslil kabinetní obrázek vzorného obchodníka židovského, a *Václav Štech* („Štěstí zlatého hroznu“). O polských Židech jednájí vedle *Machara J. E. Kosina*, *Hašek*, *Dýma* a *Kopta*. Palestinou se zabývá několik cestopisců-teologů. O nové židovské Palestině píší s velkým obdivem a nadšením *Petrbok*, *Mussik*, *Milič* a *Bartošek*.

Již z toho stručného přehledu jde najevo, že židovské motivy v novější české literatuře nejsou nikterak ojedinelé, nýbrž že jsou ještě rozšířenější než v době starší. Zájem o Židy a židovství tedy v tomto období nejen neutuchl, nýbrž ještě vzrostl. Nelze popřít, že ve všech odvětvích českého písemnictví najdeme výtvoary rázu antisemitského. *Nicméně přece neoznačíme českou literaturu antisemitskou,*

ani ne „celkem antisemitskou“,¹⁸¹ poněvadž literární díla, v nichž je Žid zesměšňován a tupen, jsou dostatečně vyvážena takovými, kde Židovstvo je posuzováno nestranně a spravedlivě, kde se projevuje soucit s židovským utrpením, kde se velice vážně a nepředpojatě přetřásají židovské problémy a kde se uznávají i přednosti Židů. Počet antisemitských spisovatelů ještě poklesne, vyřadíme-li z nich ony, kteří kritizují a odsuzují, co se jim na Židech nelíbí, ale činí tak způsobem vážným, bez jízlivosti a zášti a bez hrubých nadávek, kteří se antisemitismu veřejně zřekli anebo svým osobním chováním dali najevo, že antisemity nejsou, např. Sova, Till (viz moto jeho „Rasy“), Herben, Čapek-Chod, Vachek, Vrba aj. Zdůrazňujeme i zde (jako v prvním díle), že nelze označiti spisovatele antisemitským jen proto, že znázornil nějakou nesympatickou židovskou figuru. Nepozastavíme se nad jeho kritikou, pocítíme-li za ní jen trochu lásky a dobrotivého porozumění.

Pokud se s antisemitismem v české literatuře setkáváme, má hlavně ráz národní a hospodářský, u Kosmáka, Baara a Holečka nábožensko-národní, u bratří Mrštíků lze pozorovati již stopy antisemitismu rasového, vniklého do Čech z Německa. Prakticky uplatnil se hospodářský antisemitismus v republice vylučováním Židů z přídělu pozemků státním pozemkovým úřadem.¹⁸²

---

181 Hans Waidhas tvrdí ve svém článku „Die neuere tschechische Literatur in ihrer Stellung zu den Juden“ („Slavistische Studien Franz Spina zum 60. Geburtstag“, str. 172), že česká literatura je vůči Židům celkem (im großen ganzen) nepřátelská. To se prý ukazuje zvláště ve venkovské povídce; městská literatura má ráz spíše židumilný, ale zato se o židovství méně zajímá. K tomu výsledku přišel Waidhas jen proto, že tématu, které si uložil, řádně nevyčerpал, vyloučiv ze své úvahy např. Zeyera a Vrchlického, poněvadž prý nejsou „ryze českého původu“.

182 Na křivdu v tom ohledu Židům činěnou poukazuje Jan Humpál ve své knize „Rok a půl“; zároveň vystavuje Židům jako hospodářům nejlepší vysvědčení.

Druhá otázka, která se nám vtírá, jest: Jakých zásluh získali si Židé o českou kulturu vůbec a jaký podíl mají na českém písemnictví zvláště? Chceme odpovědět jen na druhou část otázky, ač nelze popřít jejich velikého významu pro hospodářství a jejich zásluh i o českou vědu a umění (např. učenci Alois Zucker a Otokar Fischer, sochař Ota Gutfreund).

Podíl Židů na české literatuře lze označiti vzhledem ke krátké době, ve které se Židé přidružili k české kultuře a která nepřesahuje valně jednu generaci, dosti značným. Poukázali jsme na zásluhy Židů o ztlumočení české literatury a obeznámení ciziny s ní. Ale Židé, českou kulturou odchovaní, ať čeští Židé, nebo sionisté, se nespokojují jen úlohou literárních zprostředkovatelů, nýbrž hledí i obohacovati české písemnictví. Vydávají své žurnály (*Rozvoj a Židovské zprávy*) a almanachy (*Českožidovský kalendář a Židovský kalendář*) a dali české literatuře celou řadu spisovatelů. Jsou to: *Karel Fischer, Viktor Vohryzek, Bohdan Klineberger, Leda, Jindř. Kohn, Vojtěch Rakous, Max Lederer, Rob. Saudek, Vítězsl. Markus, Fr. Gellner, Rud. Illový, Jos. Rosenzweig-Moir, Karel Poláček, Egon Hostovský a Fr. Gottlieb*, a básníci, bez nichž bychom si moderní českou literaturu již ani mysliti nemohli: *Richard Weiner, Otokar Fischer a Fr. Langer*. Z těchto tří posledních je Otokar Fischer chloubou české vědy a Fr. Langerovi děkuje (vedle *bratří Čapků*) české drama, že se dostalo na světové jeviště. Sionismus, který si do českého prostředí razí cestu teprve od desíti let, dal české literatuře básníka *Fr. Gottlieba*, jehož dosavadní dvě knihy opravňují k nejlepším nadějím. Rada českých spisovatelů Židů dala by se ještě prodloužiti, kdybychom uvedli spisovatele vědecké a odborné.

Zbývá ještě povšimnouti si, jak se židovství našich spisovatelů v jejich díle uplatňuje. U Klinebergera a Jindřicha Kohna jeví se

v jejich hloubavé mysli a snad i v těžce průhledném slohu, u Vohryzka a Ledy v čilé fantazii a životnosti, které je činí schopnými pro povolání žurnalistické. Rakouse a Maxe Lederera charakterizuje židovský smysl rodinný, který se Židům rád přisuzuje, Karla Poláčka schopnost vypravovati anekdoty. Z Gellnerova židovství plynou jeho nespokojenost a zatrpkllost, které vyvolaly jízlivost a sklon k revolucionářství. Snad souvisí i sociální cítění Illového a Markuse s jejich židovským původem. To vše platí ovšem jen cum grano salis, poněvadž přesně nelze určit, co z jmenovaných známek jest účtovat na účet židovství a co na účet jiný (např. individuality a prostředí). U Fr. Langerera bychom těžko našli známky židovství, v něm se ozývá jedině spisovatel-Čech. Úzkostlivě se vyhýbá židovskému tématu, zatímco se dává upoutati problémem svatováclavským. Na citovost Rich. Weinera má snad jeho francouzské prostředí stejný vliv jako jeho židovský původ. Weinerovo židovství, jež čteme mezi řádky a cítíme z úsilí analyzovati stavy duševní, nevystupuje z vědomí, nýbrž z podvědomí. „Weiner je ozvučnou deskou, jež neví, kdo ji zvlnil. Proto to, čím zvučí, je tak netknuté čistoty, byť židovsky dekadentní.“ (Fr. Gottlieb) Na rozdíl od Langerera nevyhýbá se Wiener židovským problémům, přemýšlí o nich a zaujímá k nim určité stanovisko. Otokar Fischer své židovství dlouho tlumil a zapíral, ale ono se nakonec přece jen utlumiti nedalo a jako vodotrysk vyvěřelo v „Hlasech“ z jeho duše.

Pavel Eisner, jeden z nejzásadnějších propagátorů české literatury německým jazykem, napsal zajímavý článek „*Básník a asimilace*“ (Žid. kal. 1929/30), v němž praví: „Básník je ten, jenž se denně rodí znovu z vlastní krve. Je produktem hlubin a hlasů podvědomí. Je ten, jenž denně musí se spouštět na dno propasti v sobě, a jen za cenu stálých výprav k sobě zůstává básníkem. Nemůže opustit sama sebe, nemůže se předělat a nesmí si toho ani přát: je tím, čím

je, jednou provždy. Vnější svět musí se připodobnit jemu, nikoliv on světu. V jeho krvi je jeho spása, a nedostat se k vlastní krvi, zapomenout na ni, je jeho zatracením.“ A dále: „Nemyslím ani vzdechem na zbásněné sionistické programy. Stejně málo půjde o balady na náměty z bible a romány z ghetta. Všechno námětové je tu vedlejší. Ale pokud a dokud bude Žid básníkem, jak my bychom básníka chtěli a jak on sám musí chtít sebe, nestvoří jediného díla, aby nemluvilo o jeho židovství sic jen prostředně, nepřímou, ale tím výmluvněji, přesvědčivěji, horoucněji, tragičtěji.“

Podpisujeme, co praví Eisner o pravém básníku, ale jen s jakousi výhradou. Nepovažujeme za lhostejné, zdali židovský básník volí náměty z bible, z židovských dějin a vůbec z židovského prostředí, nebo z dějin cizího národa a z cizího prostředí. Neváháme tvrditi, že židovští básníci jsou k tomu povoláni a že jest jejich povinností, aby pečovali o udržení židovského kulturního pokladu a jej učinili přístupným i národům cizím. Nelzeť této úlohy přenechati jen spisovatelům nežidovským, z nichž málokterí dovedou proniknouti až ke kořenům židovství a pochopiti jeho problémy, kdežto většina utkví jen na jejich povrchu a posuzuje židovství jen dle známek zevnějších. A z toho stanoviska nelze upřítí dílu Ledovu, Rakousovu, Ledererovu, Poláčkovu a Gottliebovu (mutatis mutandis) podobné ceny jako např. dílu Beer-Hofmanna a Maxe Broda v literatuře německé.

Ediční poznámka

V elektronickém vydání byly provedeny jen opravy prokazatelných věcných chyb (zejména ve jménech) a překlepů a u některých jevů aktualizace pravopisu podle současných pravidel (užití předložek z, ze pro druhý pád, úpravy předpon s-/z-, psaní velkých písmen, slov přejatých). Jako bezúčelný pro e-knihu byl vypuštěn jmenný rejstřík; v souladu s obsahem bylo však pro usnadnění orientace zavedeno podrobnější členění na podkapitoly. Jinak byl text výchozího knižního vydání ponechán v původní podobě, byť poplatné době a okolnostem svého vzniku, a to i s vědomím nejednotnosti a nedůslednosti tehdejší přípravy k vydání (vlastním nákladem). K zásadní úpravě by bylo třeba přistoupit badatelským způsobem práce.

Redakce MKP

Oskar Donath

Židé a židovství v české literatuře 19. a 20. století

Díl II

Od J. Vrchlického do doby přítomné

Ilustrace na obálce Chenspec/Shutterstock.com

Korektura Martina Němcová

Technická redakce Markéta Teuchnerová

Vydala Městská knihovna v Praze

Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. elektronické vydání

Verze 1.0 z 18. 10. 2024

ISBN 978-80-274-3978-2 (epub)

ISBN 978-80-274-3979-9 (pdf)

ISBN 978-80-274-3980-5 (prc)